EPIKŪRS

VĒSTULES. ATZIŅAS. FRAGMENTI

EPIKŪRS

VĒSTULES. ATZIŅAS. FRAGMENTI

6901

scripta ferunt annos.. Ov.,Pont.4.8.51

ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ / EPICURUS

EPISTULAE. SENTENTIAE. FRAGMENTA

2008-4
358

L
821

EPIKŪRS

VĒSTULES. ATZIŅAS. FRAGMENTI

Agneses Gailes un Aijas van Hofas tulkojums no sengrieķu valodas

RĪGA 2007

LIEPNIEKS & RĪTUPS

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

UDK 821.14'02-3(081)
Ep 510

0308130613

ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ / EPICURUS. EPISTULAE. SENTENTIAE. FRAGMENTA

Epikūrs. VĒSTULES. ATZIŅAS. FRAGMENTI

Agneses Gailes un Aijas van Hofas tulkojums no sengrieķu valodas
Agneses Gailes ievads, pēcvārds, komentāri un bibliogrāfija
Aijas van Hofas sengrieķu vārdu tulkojuma rādītājs un jēdzienu rādītājs tulkotajā tekstā

Tulkojums sagatavots un grāmata izdota ar Eiropas Savienības programmas Kultūra 2000 un Latvijas Kultūras ministrijas atbalstu valsts budžeta programmas „Eiropas Savienības fondi un ārvalstu finanšu palīdzība" apakšprogrammas "Eiropas Savienības programmu kultūras jomā un ārvalstu finanšu palīdzības projektu nodrošināšana" ietvaros

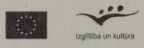

Kultūra 2000

Tulkojuma redaktore – Ināra Ķemere
Literārais redaktors — Uldis Tīrons
Zinātniskais redaktors — Arnis Rītups
Mākslinieks — Ilmārs Blumbergs
Makets – Arturs Hansons
Priekšlapu makets – brālis Y

© LIEPNIEKS & RĪTUPS, 2007

ISBN 978-9984-9609-4-4

ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ

SATURS

Ievads xi

Teksti

Epikūra dzīve 2
Vēstule Hērodotam 28
Vēstule Pītoklam 62
Vēstule Menoikejam 88
Galvenās atziņas 100
Epikūra izteikumi (Vatikāna manuskripts) 112
Fragmentu izlase 130

Komentāri 187

Sengrieķu vārdu tulkojuma rādītājs 287

Jēdzienu rādītājs tulkotajā tekstā 305

Pielikums: *Vēstules Hērodotam* plāns 316

Pēcvārdi

Agnese Gaile: Epikūrs un viņa mācība 319
Epikūra Dārzs 322
Epikūra filosofija 327
1. Kanonika 329
2. Fizika jeb mācība par dabu 344
3. Ētika jeb mācība par dzīves veidiem 354
Īsumā par epikūrisma nozīmi Eiropas filosofijas vēsturē 373
Edgars Narkēvičs: Epikūra laiks 382

Literatūras saraksts 385

IEVADS

Šajā krājumā iekļauti visi līdz mūsdienām nonākušie sengrieķu filosofa Epikūra (342./341.–271./270. pirms mūsu ēras) teksti, liela daļa darbu fragmentu un svarīgākās antīko autoru liecības par viņa dzīvi un filosofiju.

Būtiskāko mums pieejamo Epikūra tekstu un arī šī krājuma daļu sastāda mūsu ēras III gadsimtā dzīvojušā biogrāfa un filosofijas vēsturnieka Diogena Lāertieša darba *Ievērojamu filosofu dzīvestāsti* (*Vitae philosophorum*) X grāmata, kas veltīta Epikūram. Par pašu biogrāfu tikpat kā nekas nav zināms, taču viņam bija pieejama bibliotēka ar filosofiskiem tekstiem un dažādām doksogrāfijām jeb "uzskatu krājumiem". Diogena Lāertieša darba X grāmata sastāv no vairākām daļām: Epikūra biogrāfijas (*Epikūra dzīve*), trīs Epikūra vēstulēm, ko Diogens pievieno savam izklāstam (*Vēstule Hērodotam*, *Vēstule Pītoklam* un *Vēstule Menoikejam*), 40 maksimu kopas *Galvenās atziņas*, kā arī īsākiem doksogrāfiska rakstura iespraudumiem starp vēstulēm, kuros izklāstīti Epikūra uzskati par gudro un par baudu.

Šo – galveno Epikūra filosofijas avotu – XIX gadsimta beigās papildināja Vatikāna bibliotēkā atrasts XIV gadsimta manuskripts (pēc atrašanas klasificēts kā *Vaticanus Graecus 1950*), kurā bija lasāms vēl viens Epikūra izteikumu krājums, kas ietvēra 81 atziņu. Dažas maksimas sakrīt ar izteikumiem *Galvenajās atziņās*, taču lielākoties Vatikāna manuskripts piedāvā jaunu materiālu. Tekstam dots virsraksts: *Epikūra izteikumi*, taču kritiskajā literatūrā to parasti sauc par *Vatikāna manuskriptu* (*Gnomologium Vaticanum*). Diogena Lāertieša apkopotos tekstus un izteikumus Vatikāna manuskriptā kopā dēvē par "klasisko" Epikūra studiju materiālu.

Visbeidzot, šajā krājumā zem nosaukuma *Fragmentu izlase* esam atlasījušas, mūsuprāt, būtiskākos fragmentus no Epikūra darbiem un liecības, ko sniedz citi antīkie autori. Izlasē iekļauti 23 papiroloģiski Epikūra darbu fragmenti no Itālijas antīkās pilsētas Herkulānas arheoloģiskajiem izrakumiem. Mūsu ēras 79. gadā

vulkāna Vezuva izvirdums apraka kādu privātu villu, kurā atradās filosofiskas ievirzes bibliotēka[1] – tīstoklī satītie papirusi karbonizējās, taču nesadrupa. Uzskata, ka papirusu ruļļus bibliotēkā bija nogādājis vai nu Cicerona laikabiedrs epikūrietis Filodēms, vai kāda viņam tuvu stāvoša persona un ka šie papirusu ruļļi bija Atēnu bibliotēkā glabāto darbu kopijas, kas veiktas neilgi pēc Epikūra nāves, kad viņa skola vēl bija pilnā plaukumā, – tas ir, III–II gadsimtā pirms mūsu ēras.[2]

Fragmentu izlasē esam ietvērušas arī vairākus desmitus tā dēvēto sekundāro avotu, proti, liecību par Epikūru vai viņa teiktā pārstāstu grieķu un romiešu autoru darbos. Nozīmīgs avots ir romiešu orators Cicerons, kurš I gadsimta 40. gados pirms mūsu ēras pārtrauca nodarboties ar politiku un sāka strādāt pie filosofisku traktātu sērijas, kuras mērķis bija iepazīstināt romiešus ar sengrieķu filosofiju. Vairāki darbi rakstīti kā dialogi, un tajos diskutēts par dažādiem filosofiskiem jautājumiem no epikūriešu, stoiķu un akadēmiķu jeb neoplatoniķu viedokļa. Par Epikūru un epikūriešiem visvairāk lasāms darbos *Akadēmiķu jautājumi* (*Academica*), *Par dievu dabu* (*De natura deorum*), *Par laba un ļauna robežām* (*De finibus bonorum et malorum*), kā arī *Tuskulas sarunās* (*Tusculanae disputationes*).

Cits nozīmīgs, lai arī Epikūram naidīgs autors ir grieķiski rakstošais Plūtarhs (mūsu ēras I gadsimts), kas Epikūra filosofijas atspēkošanai veltīja veselus sacerējumus: *Par to, ka nav iespējams dzīvot ar baudu, sekojot Epikūram* (*Non posse suaviter vivi secundum Epicurum*), *Pret Kolotu* (*Adversus Colotem*) un *Par dzīvošanu slepenībā* (*De latenter vivendo*). Šajos darbos atrodami daudzi Epikūra citāti.

Šajā krājumā ietvertas arī epikūrieša Filodēma, Senekas, Seksta Empīriķa, Stobaja, Klēmenta no Aleksandrijas un citu autoru liecības.

Fragmentu izlasē neesam iekļāvušas izvilkumus no epikūrieša Lukrēcija poēmas sešās grāmatās *Par lietu dabu* (*De rerum natura*), kas sarakstīta I gadsimta vidū pirms mūsu ēras un pieejama arī lat-

[1] Skat. T. Dorandi, "La 'Villa dei Papiri' a Ercolano e la sua biblioteca", *Classical Philology*, 90, 1995, 168.–182. lpp. Papirusu katalogu skat. M. Gigante, *Catalogo dei papiri Ercolanesi*, Naples, 1979.

[2] Skat. G. Cavallo, "Libri scritture scribi a Ercolano", *Cronache Ercolanesi*, suppl. I, Naples, 1983, 58–65. lpp.

viski.[3] Lukrēcijs poēmas ievadā raksta, ka viņa mērķis ir nevis radīt jaunu filosofiju, bet "tulkot" (*traducere*), tas ir, pārnest latīņu valodā Epikūra filosofiju, lai padarītu to saprotamu romiešu lasītājiem. Tās Lukrēcija poēmas daļas, kurās viņš sīki apskata, piemēram, jautājumus par civilizācijas vēsturi vai cilvēku psiholoģiju, gan parasti tiek vērtētas nevis kā Epikūra tekstu pārstāsti, bet gan kā Lukrēcija papildinājumi. Neskatoties uz to, Lukrēcija poēma ir darbs, kurā bieži tiek meklētas atbildes uz jautājumiem, uz kuriem Epikūra tekstu fragmentārais raksturs neļauj atbildēt. Lukrēcija poēmu esam plaši izmantojušas, komentējot *Vēstuli Hērodotam* un citus tekstus.

Šis ir bilingvāls izdevums. Kreisajā lapas pusē lasāms sengrieķu (vai dažu fragmentu gadījumā – latīņu) oriģināls, labajā lapas pusē – tā tulkojums latviešu valodā. Bilingvāla teksta nepieciešamībai, mūsuprāt, ir vairāki iemesli. Pirmkārt, Epikūra tekstu, it sevišķi *Vēstules Hērodotam* un darba *Par dabu* fragmentu sarežģītība gan no satura, gan valodas viedokļa. No satura viedokļa tāpēc, ka Epikūra vēstules, izņemot varbūt *Vēstuli Menoikejam*, bija veltītas viņa mācekļiem – gan tiešajiem adresātiem, gan arī citiem – un nebija paredzētas plašai publikai. Tie ir ezotēriski teksti – domāti epikūriešiem, kas Epikūra filosofiskos postulātus un arī terminoloģiju jau mācījušies, iespējams, gadiem ilgi. Šo vēstuļu mērķis ir sniegt īsu mācības kopsavilkumu konspektīvā tēžu formā, nepakavējoties ne pie jēdzienu definīcijām, ne pie atsevišķu punktu izgaismošanas, ko Epikūrs neapšaubāmi jau bija darījis mutvārdu lekcijās. Lasītājam, kam pats epikūrisms nav zināms, šajos tekstos ir daudz neskaidrību, un, tā kā citi Epikūra teksti nav saglabājušies, uz šīm neskaidrībām šodien var censties atbildēt tikai ar hipotēžu palīdzību.

Sarežģītība, otrkārt, arī no valodas viedokļa: Epikūra izteiksmes veidu jau antīkajā pasaulē atzina par "pārlieku savdabīgu"[4] – šī savdabība izpaužas gan eliptiskajā, sengrieķu daiļrunas praksi ignorējošā un vietām pat nesaprotamajā teikumu konstrukcijā, gan vārdu izvēlē (Epikūrs ieviesa vairākus jaunvārdus). Daudzos gadījumos līdz oriģinālajam Epikūra tekstam vairs nav iespējams nonākt, jo dažādie rakstveži, kas pārrakstīja Diogena Lāertieša X grāmatu un tekstu vietām acīmredzami nesaprata, to jau dažādi uzlabojuši un papildinājuši. Vēl jāpiemin, ka arī manuskripti ir bojāti un vietumis

[3] Tits Lukrēcijs Kārs, *Par lietu dabu*, tulk. J. Eiduss, Rīga: "Zvaigzne ABC", 1995.

[4] *Epikūra dzīve*, 13.

tajos ir izlaidumi vai nesalasāmas teikumu daļas. Tādējādi, salīdzinot dažādos laikos un dažādās valodās – latīņu, angļu, vācu, itāļu, franču – izdotos Epikūra tekstu tulkojumus, redzamas lielas un saturiski būtiskas atšķirības. Šis – pirmais tulkojums latviešu valodā – piedāvā tikai vienu iespējamu epikūrisma interpretāciju.

Diogena Lāertieša un *Vatikāna manuskripta* teksta izdevuma pamatā esam izmantojušas Miroslava Markoviča 1999. gada izdevumu, jo tas ir jaunākais pieejamais (M. Marcovich, *Diogenis Laertii Vitae Philosophorum*, vol. I: *Libri I–X*; vol. II: *Excerpta Byzantina et indices*, Stutgardiae et Lipsiae, 1999, 709.–826. lpp.). Markovičs nebija epikūrisma pētnieks – viņš izdeva visu Diogena grāmatu, no kuras Epikūram veltīta tikai viena desmitā daļā. Markoviča kā teksta izdevēja pieeja, mūsuprāt, bieži ir pārāk kritiska – manuskriptu lasījumu, kura izteiksme nav gluda, bet teksta jēga saprotama, viņš bieži labo vai papildina ar iespraudumiem. Tāpēc pašam Markoviča tekstam esam piegājušas kritiski, to salīdzinājušas ar citiem Epikūra teksta izdevumiem un bieži no tā novirzījušās, piedāvājot, mūsuprāt, veiksmīgākas versijas teksta bojājumu, izšķirošu neskaidrību vai citos gadījumos. Būtiskākās novirzes no Markoviča teksta esam paskaidrojušas piezīmēs, norādot uz alternatīvām un tās pamatojot. *Fragmentu izlasē* izmantotajiem tekstiem ir dažādi avoti, kas minēti pie katra fragmenta, kā arī *Literatūras sarakstā* grāmatas beigās.

Sengrieķu tekstā iekļautās sholijas – tas ir, antīko lasītāju piebildes un paskaidrojumi, kas saglabājušies manuskriptos, bet nereti nav nepārprotami atdalīti no Epikūra teksta, – lasāmas ar mazāka izmēra burtiem un kvadrātiekavās []. Ar lauztajām iekavām <> teksta izdevumā un tulkojumā atzīmēti izdevēju piedāvāti iestarpinājumi trūkstoša teksta vietā. Ja trūkstošo teksta daļu nav iespējams rekonstruēt, likta zvaigznīte *. Ja manuskriptu tekstā redzami visi vārdi, bet to gramatiskā konstrukcija padara tekstu nesaprotamu, likts krusts: † sengrieķu tekstā un † tulkojumā. Teksts dalīts paragrāfos, sekojot tradicionālajiem Diogena Lāertieša grāmatas izdošanas principiem, ko pieņem arī Markovičs.

Tulkotajā tekstā figūriekavās {} norādīti vārdi un teikuma daļas, kas Epikūra tekstā nav izdalītas, bet kas, mūsuprāt, nepieciešamas tulkojuma labākai uztverei. Piemēram, Epikūrs tekstā lieto vietniekvārdu, kas attiecas uz kaut ko iepriekš minētu: vietniekvārda vietā figūriekavās {} ievietojam minēto vārdu. Citur, grūtākos ga-

dījumos, figūriekavās {} likta tulkojuma interpretatīvā daļa, ko var apstrīdēt: piemēram, Epikūrs lieto vietniekvārdu, bet jautājums par to, uz ko tieši attiecas šis vietniekvārds, ir strīdīgs. Strīdīgie gadījumi atspoguļoti piezīmēs un komentāros pie sengrieķu vai pie tulkotā teksta. Piezīmes pie sengrieķu teksta lasāmas lappuses apakšā, bet komentāri pie tulkojuma - grāmatas beigās (187.–286. lpp). Papirusu tekstu izdevumā izmantota cita diakritiskā skaidrojuma sistēma, kas atšifrēta *Fragmentu izlases* sengrieķu teksta sākumā.

Krājumu papildina komentāri, divi indeksi (nozīmīgāko sengrieķu vārdu un to tulkojumu rādītājs, kā arī galveno jēdzienu rādītājs tulkojumā), *Vēstules Hērodotam* plāns, izvērsts pēcvārds par Epikūru un epikūrismu un literatūras saraksts.

Komentāros lietoti šādi saīsinājumi:

Apelts – O. Apelt, *Diogenes Laertius, Leben und Meinungen berühmter Philosophen*, Leipzig, 1921 (Hamburg, 1967)

Arigeti – G. Arrighetti, *Epicuro. Opere*, Torino, 1960 (1973)[5]

Arnds – G. Arndt, *Emendationes Epicureae*, Berlin, 1913

Balodē – J.-F. Balaudé, Diogène Laërce, *Vies et doctrines des philosophes illustres*, (éd. M.–O. Goulet-Cazé), Livre X (Introduction, traduction et notes), Paris, 1999, 1147.–1326. lpp.

Beilijs – C. Bailey, *Epicurus: The Extant Remains*, With short critical apparatus, translation and notes, Oxford, 1926 (Westport, 1979; Zürich/New York, 1989)

Biņone – E. Bignone, *Epicuro. Opere, Frammenti, Testimonianze*, Bari, 1920

Bollaks – J. Bollack, *La pensée du plaisir, Épicure: textes moraux, commentaires*, Paris, 1975

Bollaks&Vismans – J. Bollack, M. Bollack, H. Wismann, *La lettre d'Épicure (Lettre à Hérodote)*, Paris, 1971

CErc 25 – S. Laursen, "The early parts of Epicurus, *On nature*, 25th book", *Cronache Ercolanesi*, 25, 1995, 5.–109. lpp.

CErc 3 – D. Sedley, "Epicurus, *On nature*, Book XXVIII", *Cronache Ercolanesi*, 3, 1973, 5.–83. lpp.

[5] Ja nav norādīts citādi, atsaucēs izmantots 1973. gada papildinātais izdevums.

CIAG – *Commentaria in Aristotelem Graeca*, vol. I–XXIII, ed. H. Diels, Berlin, 1882–1909

Diano – C. Diano, *Epicuri ethica*, Firenze, 1946 (1974)

DK – H. Diels, W. Kranz, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Berlin, 1903

DL – Diogens Lāertietis, *Ievērojamu filosofu dzīvesstāsti* – M. Marcovich, *Diogenis Laertii Vitae Philosophorum*, vol. I: *Libri I–X*; vol. II: *Excerpta Byzantina et indices*, Stutgardiae et Lipsiae, 1999.

Dox. Gr. – *Doxographi Graeci*, ed. H. Diels, Berlin, 1879

Foļiano – A. Vogliano, *Epicuri et epicureorum scripta in herculanensibus papyris servata*, Berlin, 1928

fon der Mīls – P. von der Mühll, *Epicuri Epistulae tres et Ratae Sententiae a Laertio Diogene servatae, accedit Gnomologium Epicureum Vaticanum*, Leipzig, 1922 (Stuttgart/Leipzig, 1996)

Gasendi – P. Gassendi, *Opera omnia*, *Petri Gassendi opera humaniora ac miscellanea*, Diogenis Laertii liber decimus de vita, moribus, placitisque Epicuri, Faksimile –Neudruck der Ausgabe von Lyon 1658 in 6 Bänden mit einer Einleitung von Tullio Gregory, Band 5, Stuttgart/Bad Cannstatt, 1964

Kočalskis – A. Kochalsky, *Das Leben und die Lehre Epikurs*, Berlin, 1914

Lakss – A. Laks, "Édition critique et commentée de la "Vie d'Épicure" dans Diogène Laërce (X, 1–34)", *Études sur l'épicurisme antique* (coll. *Cahiers de philologie*), eds. A. Laks, J. Bollack, 1, Lille, 1976, 1.–118. lpp.

Lakss&Bollaks – A. Laks, J. Bollack, "Épicure à Pythoclès. Sur la cosmologie et les phénomènes météorologiques", *Études sur l'épicurisme antique* (coll. *Cahiers de philologie*), eds. A. Laks, J. Bollack, 3, Lille, 1978, 75.–315. lpp.

Longs&Sedlijs – A. A. Long, D. N. Sedley, *The Hellenistic Philosophers*, vol. I: *Translations of the principal sources with philosophical commentary*, vol. II: *Greek and Latin texts with notes and bibliography*, Cambridge, 1986

Lukrēcijs – Lukrēcijs, *Par lietu dabu* – C. Bailey, *Lucretius: De Rerum Natura. Edited with Prolegomena, Critical Apparatus, Translation and Commentary*, vol. I–III, Oxford, 1947

Markovičs – M. Marcovich, *Diogenis Laertii Vitae Philosophorum*,

vol. I: *Libri I–X*; vol. II: *Excerpta Byzantina et indices*, Stutgardiae et Lipsiae, 1999, 709.–826. lpp.

Syz. – D. Sedley, "Epicurus' Refutation of Determinism", *Syzetesis*, Napoli, 1983, 11.–51. lpp.

Ūzeners – H. Usener, *Epicurea*, Leipzig, 1887 (Roma, 1963; Stuttgart, 1966)

ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ
EPICURUS
EPIKŪRS

ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ

1 Ἐπίκουρος Νεοκλέους καὶ Χαιρεστράτης, Ἀθηναῖος, τῶν δήμων Γαργήττιος, γένους τοῦ τῶν Φιλαϊδῶν, ὥς φησι Μητρόδωρος ἐν τῷ Περὶ εὐγενείας. Τοῦτόν φασιν ἄλλοι τε καὶ Ἡρακλείδης ἐν τῇ Σωτίωνος ἐπιτομῇ κληρουχησάντων Ἀθηναίων τὴν Σάμον ἐκεῖθι τραφῆναι· ὀκτωκαιδεκέτη δ' ἐλθεῖν εἰς Ἀθήνας, Ξενοκράτους μὲν ἐν Ἀκαδημίᾳ, Ἀριστοτέλους δ' ἐν Χαλκίδι διατρίβοντος. Τελευτήσαντος δὲ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνος καὶ τῶν Ἀθηναίων ἐκπεσόντων ὑπὸ Περδίκκου μετελθεῖν εἰς Κολοφῶνα πρὸς τὸν πατέρα. **2** Χρόνον δέ τινα διατρίψαντα αὐτόθι καὶ μαθητὰς ἀθροίσαντα πάλιν ἐπανελθεῖν εἰς Ἀθήνας ἐπὶ Ἀναξικράτους· καὶ μέχρι μέν τινος κατ' ἐπιμιξίαν τοῖς ἄλλοις φιλοσοφεῖν, ἔπειτα ἰδίᾳ ἀποσ‹τραφῆναι›[1] τὴν ἀπ' αὐτοῦ κληθεῖσαν αἵρεσιν συστήσαντα.

Ἐφάψασθαί τε φιλοσοφίας, ὡς αὐτός φησιν, ἔτη γεγονὼς τεσσαρεσκαίδεκα. Ἀπολλόδωρος δ' ὁ Ἐπικούρειος ἐν τῷ πρώτῳ περὶ τοῦ Ἐπικούρου βίου φησὶν ἐλθεῖν αὐτὸν ἐπὶ φιλοσοφίαν καταγνόντα τῶν γραμματιστῶν, ἐπειδὴ μὴ ἐδυνήθησαν ἑρμηνεῦσαι αὐτῷ τὰ περὶ τοῦ παρ' Ἡσιόδῳ χάους. Φησὶ δ' Ἕρμιππος γραμματοδιδάσκαλον αὐτὸν γεγενῆσθαι, ἔπειτα μέντοι περιτυχόντα τοῖς Δημοκρίτου βιβλίοις ἐπὶ φιλοσοφίαν ᾖξαι· **3** διὸ καὶ τὸν Τίμωνα φάσκειν περὶ αὐτοῦ·

> Ὕστατος αὖ φυσικῶν καὶ κύντατος, ἐκ Σάμου ἐλθὼν
> γραμμοδιδασκαλίδης, ἀναγωγότατος ζωόντων.

Συνεφιλοσόφουν δ' αὐτῷ προτρεψαμένῳ καὶ οἱ ἀδελφοὶ τρεῖς ὄντες, Νεοκλῆς Χαιρέδημος Ἀριστόβουλος, καθά φησι Φιλόδημος ὁ Ἐπικούρειος ἐν τῷ δεκάτῳ Τῆς τῶν φιλοσόφων

[1] Sekojam Markovičam, kurš restaurē tekstu lakūnā, balstoties uz P[1] manuskriptu, ar ἀποσ. Kočalskis piedāvā ἀποστατεῖν», Apelts – ἀποστῆναι, "atdalīties". Ūzeners, kam seko arī Beilijs un Arigeti, – ἀποφαίνεσθαι, "parādīties atsevišķi", ko absolūtā nozīmē varētu tulkot kā "uzstājās atsevišķi". Teikuma konstrukcija un doma ir skaidras.

EPIKŪRA DZĪVE

1 Neokla un Hairestrates dēls Epikūrs bija atēnietis no Gargētija dēma un piederēja pie Filaīdu dzimtas[1] – tā saka Mētrodors darbā *Par dižciltību*.[2] Citi – tai skaitā Hērakleids Sotiona darba kopsavilkumā[3] – raksta, ka Epikūrs uzauga Samas salā, ko atenieši bija ieguvuši savā pakļautībā.[4] Astoņpadsmit gadu vecumā, tas ir, laikā, kad Ksenokrats[5] darbojās Akadēmijā un Aristotels uzturējās Halkidā, Epikūrs devās uz Atēnām.[6] Kad pēc Maķedonijas Aleksandra nāves Perdiks[7] bija padzinis atēniešus no Samas salas, Epikūrs pārcēlās uz Kolofonu[8] pie tēva. **2** Tur viņš uzturējās kādu laiku un pulcēja ap sevi mācekļus, bet pēc tam – arhonta Anaksikrata valdīšanas laikā – atkal atgriezās Atēnās.[9] Kādu brīdi viņš filosofēja sadarbībā ar citiem, taču vēlāk, kad dibināja virzienu,[10] kas nosaukts viņa vārdā, atdalījās atsevišķi.

Viņš pats apgalvo, ka filosofijai esot pievērsies četrpadsmit gadu vecumā. Epikūrietis Apollodors[11] sava darba *Par Epikūra dzīvi* pirmajā grāmatā saka, ka Epikūrs nonācis pie filosofijas tādēļ, ka nicinājis gramatiķus,[12] jo tie viņam neesot spējuši izskaidrot, ko Hēsiods teicis par haosu.[13] Savukārt Hermips[14] saka, ka Epikūrs pats kādu laiku bijis burtu skolotājs un tikai vēlāk, kad uzdūries Dēmokrita grāmatām, dedzīgi pievērsies filosofijai. **3** Tāpēc arī Tīmons[15] par viņu raksta:

> "Pats pēdējais starp dabas pētniekiem,[16] visnekaunīgākais,[17]
> no Samas salas nācis skolotājiņš, vissliktāk iedīdītais lops."

Epikūrietis Filodēms[18] sava darba *Filosofu salīdzinājums* desmitajā grāmatā raksta, ka pēc Epikūra pamudinājuma kopā ar viņu filosofējuši arī viņa trīs brāļi – Neokls, Hairedēms

συντάξεως· ἀλλὰ καὶ δοῦλος Μῦς ὄνομα, καθά φησι Μυρωνιανὸς ἐν Ὁμοίοις ἱστορικοῖς κεφαλαίοις.

Διότιμος δ' ὁ Στωϊκὸς δυσμενῶς ἔχων πρὸς αὐτὸν πικρότατα αὐτὸν διαβέβληκεν, ἐπιστολὰς φέρων πεντήκοντα ἀσελγεῖς ὡς Ἐπικούρου· καὶ ὁ τὰ εἰς Χρύσιππον ἀναφερόμενα ἐπιστόλια ὡς Ἐπικούρου συντάξας. **4** Ἀλλὰ καὶ οἱ περὶ Ποσειδώνιον τὸν Στωϊκὸν καὶ Νικόλαος καὶ Σωτίων ἐν τοῖς δώδεκα τῶν ἐπιγραφομένων Διοκλείων ἐλέγχων (ἅ ἐστι † περὶ τοῖς † κδ΄)[2] καὶ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεύς. Καὶ γὰρ σὺν τῇ μητρὶ περιϊόντα αὐτὸν ἐς τὰ οἰκίδια καθαρμοὺς ἀναγινώσκειν, καὶ σὺν τῷ πατρὶ γράμματα διδάσκειν λυπροῦ τινος μισθαρίου. Ἀλλὰ καὶ τῶν ἀδελφῶν ἕνα προαγωγεύειν, καὶ Λεοντίῳ συνεῖναι τῇ ἑταίρᾳ. Τὰ δὲ Δημοκρίτου περὶ τῶν ἀτόμων καὶ Ἀριστίππου περὶ τῆς ἡδονῆς ὡς ἴδια λέγειν. Μὴ εἶναί τε γνησίως ἀστόν, ὡς Τιμοκράτης φησὶ καὶ Ἡρόδοτος ἐν τῷ Περὶ Ἐπικούρου ἐφηβείας. Μιθρῆν τε αἰσχρῶς κολακεύειν τὸν Λυσιμάχου διοικητήν, ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς Παιᾶνα καὶ Ἄνακτα καλοῦντα. | **5** Ἀλλὰ καὶ Ἰδομενέα καὶ Ἡρόδοτον καὶ Τιμοκράτην τοὺς ἔκπυστα αὐτοῦ τὰ κρύφια ποιήσαντας ἐγκωμιάζειν καὶ κολακεύειν αὐτὸ τοῦτο.

Ἔν τε ταῖς ἐπιστολαῖς πρὸς μὲν Λεόντιον· «Παιὰν ἄναξ, φίλον Λεοντάριον, οἷον κροτοθορύβου ἡμᾶς ἐνέπλησας ἀναγνόντας σου τὸ ἐπιστόλιον·» πρὸς δὲ Θεμίσταν τὴν Λεοντέως γυναῖκα· «Οἷός τε,» φησίν, «εἰμί, ἐὰν μὴ ὑμεῖς πρός με ἀφίκησθε, αὐτὸς τρικύλιστος, ὅπου ἂν ὑμεῖς καὶ Θεμίστα παρακαλῆτε, ὠθεῖσθαι.» Πρὸς δὲ Πυθοκλέα ὡραῖον ὄντα «Καθεδοῦμαι,» φησί, «προσδοκῶν τὴν ἱμερτὴν καὶ ἰσόθεόν σου εἴσοδον.» Καὶ

[2] Manuskriptos BPFD lasāms ἅ ἐστι περὶ τοῖς (τῆς D) κδ΄. Ūzeners seko Hībnera (Hübner) labojumam περὶ τῆς εἰκάδος, ko Beilijs atzīst par drosmīgu, bet ne neiespējamu variantu, un ko var tulkot "divpadsmit darba *Diokla atspēkojumi* (kas ir par Divdesmito) grāmatās", proti, runa esot par epikūriešu svētkiem, kas svinēti katra mēneša divdesmitajā datumā par godu Dibinātājam. Biņone iebilst, ka diez vai kāds autors veltītu šiem svētkiem veselas divpadsmit grāmatas, un rindiņu augstāk pieņem Gasendi piedāvāto labojumu ἐν τῷ δωδεκάτῳ (manuskriptā B ir τοῖς δωδεκάτω) ... ἅ ἐστι δ΄ πρὸς τοῖς κδ΄, "divpadsmitajā *Diokla atspēkojumu* grāmatā (kopā ir divdesmit četras)". Taču Beilijs uzskata, ka 1) περὶ τῆς εἰκάδος, "par Divdesmito", varētu saprast kā nosaukumu, kas dots tikai vienai Sotiona darba daļai, kurā runāts par epikūrismu kopumā; 2) komentārs, ko Biņones labojums ienes tekstā, proti,

un Aristobūls,[19] un tāpat arī – kā raksta Mironians savās *Vēsturisku līdzību* nodaļās[20] – kāds vergs, vārdā Mīss.

Vissmagāk Epikūru ir apmelojis stoiķis Diotīms, kas, nevarēdams viņu ieredzēt, izplatīja piecdesmit neķītras vēstules, kuras it kā sarakstījis Epikūrs;[21] viņu ir apmelojis arī tas vīrs, kurš ar Epikūra vārdu saistīja Hrīsipam piedēvēto vēstulīšu kopu;[22] tāpat arī **4** stoiķa Poseidonija sekotāji,[23] Nīkolājs un Sotions[24] divpadsmit no tā sauktajām *Diokla atspēkojumu* grāmatām (kas ir †divdesmit četras†) un Halikarnāsas Dionīsijs.[25] Viņi apgalvo, ka Epikūrs kopā ar māti staigājis no mājas uz māju, skaitīdams šķīstīšanas vārdus, un kopā ar tēvu mācījis lasīt un rakstīt par nožēlojami niecīgu samaksu.[26] Turklāt viņš esot spiedis vienu no saviem brāļiem nodoties netiklībai par maksu un sagājies ar hetairu Leontiju.[27] Dēmokrita teikto par nedalāmajiem ķermeņiem un Aristipa[28] teikto par baudu viņš klāstījis kā savu. Tīmokrats[29] un Hērodots[30] darbā *Par Epikūra jaunību* apgalvo, ka Epikūrs nebija īstens atēnietis. Viņš nekrietni pieglaimojies Līsimaha[31] īpašumu pārvaldniekam Mitram,[32] saukdams viņu vēstulēs par "Glābēju"[33] un "Valdnieku". **5** Tāpat arī viņš slavinājis Idomeneju, Hērodotu un Tīmokratu, kas atklāja viņa mācībā apslēpto, un apbēris viņus ar glaimiem, lai to panāktu.[34]

Vēstulē Leontijai viņš rakstīja: "Lai slavēts Valdnieks Glābējs! Mīļā, mazā Leontija! Kādu aplausu vētru izraisīja tava vēstulīte, kad mēs to lasījām!" Savukārt Leonteja sievai Temistai viņš rakstīja: "Ja jūs pie manis nenāksiet, esmu gatavs aizšauties ar trīskāršu ātrumu,[35] kurp vien jūs ar Temistu mani sauksiet."[36] Pītoklam,[37] kas bija pašā jaunības plaukumā, viņš rakstīja: "Es sēdēšu un gaidīšu tavu kvēli ilgoto, dieva atnākšanai līdzīgo

---

ka *Diokla atspēkojumus* veidojušas divdesmit četras grāmatas, te ir pilnīgi neiederīgs, un tā ir pavisam neticama parentēze (Beilijs, 403. lpp.). Lakss cieši seko manuskriptiem ἐν τοῖς δώδεκα... ἅ ἐστι περὶ τοῖς κδ΄ (περί ar datīvu ir nedabiska konstrukcija), taču nevar no tā izlobīt nekādu jēgu: "divpadsmit darba *Diokla atspēkojumi* grāmatās, kas ir pret divdesmit četriem (argumentiem? darbiem?)" (39.–40. lpp.). Vienīgais, kas nepārprotami izriet no teksta – Sotions patiesi sarakstīja divpadsmit grāmatas pret Epikūru.

πάλιν πρὸς Θεμίσταν γράφειν νομίζειν» αὐτῇ παραινεῖν,[3] καθά φησι Θεόδωρος ἐν τῷ τετάρτῳ τῶν Πρὸς Ἐπίκουρον. **6** Καὶ ἄλλαις δὲ πολλαῖς ἑταίραις γράφειν, καὶ μάλιστα Λεοντίῳ, ἧς καὶ Μητρόδωρον ἐρασθῆναι. Ἔν τε τῷ Περὶ τέλους γράφειν οὕτως· «Οὐ γὰρ ἔγωγε ἔχω τί νοήσω τἀγαθόν, ἀφαιρῶν μὲν τὰς διὰ χυλῶν ἡδονάς, ἀφαιρῶν δὲ τὰς δι' ἀφροδισίων καὶ τὰς δι' ἀκροαμάτων καὶ τὰς διὰ μορφάς.» Ἔν τε τῇ πρὸς Πυθοκλέα ἐπιστολῇ γράφειν· «Παιδείαν δὲ πᾶσαν, μακάριε, φεῦγε τἀκάτιον ἀράμενος.» Ἐπίκτητός τε κιναιδολόγον αὐτὸν καλεῖ καὶ τὰ μάλιστα λοιδορεῖ.

Καὶ μὴν καὶ Τιμοκράτης ἐν τοῖς ἐπιγραφομένοις Εὐφραντοῖς, ὁ Μητροδώρου μὲν ἀδελφός, μαθητὴς δὲ αὐτοῦ τῆς σχολῆς ἐκφοιτήσας, φησὶ δὶς αὐτὸν τῆς ἡμέρας ἐμεῖν ἀπὸ τρυφῆς, ἑαυτόν τε διηγεῖται μόγις ἐκφυγεῖν ἰσχῦσαι τὰς νυκτερινὰς ἐκείνας φιλοσοφίας καὶ τὴν μυστικὴν ἐκείνην συνδιαγωγήν. | **7** Τόν τε Ἐπίκουρον πολλὰ κατὰ τὸν λόγον ἠγνοηκέναι καὶ πολὺ μᾶλλον κατὰ τὸν βίον, τό τε σῶμα ἐλεεινῶς διακεῖσθαι, ὡς πολλῶν ἐτῶν μὴ δύνασθαι ἀπὸ τοῦ φορείου διαναστῆναι· μνᾶν τε ἀναλίσκειν ἡμερησίαν εἰς τὴν τράπεζαν, ὡς αὐτὸς ἐν τῇ πρὸς Λεόντιον ἐπιστολῇ γράφει καὶ ἐν ταῖς πρὸς τοὺς ἐν Μυτιλήνῃ φιλοσόφους. Συνεῖναί τε αὐτῷ τε καὶ Μητροδώρῳ ἑταίρας καὶ ἄλλας, Μαμμάριον καὶ Ἡδεῖαν καὶ Ἐρώτιον καὶ Νικίδιον.

Καὶ ἐν ταῖς ἑπτὰ καὶ τριάκοντα βίβλοις ταῖς Περὶ φύσεως τὰ πλεῖστα ταὐτὰ λέγειν καὶ ἀντιγράφειν ἐν αὐταῖς ἄλλοις τε καὶ Ναυσιφάνει [τὰ πλεῖστα] καὶ αὐτῇ λέξει φάσκειν οὕτως· «Ἀλλ' εἴ τις ἄλλος εἶχε κἀκεῖνος ὠδίνων τὴν ἀπὸ τοῦ στόματος καύχησιν τὴν σοφιστικήν, καθάπερ καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν ἀνδραπόδων.» | **8** Καὶ ‹τὸν› αὐτὸν Ἐπίκουρον ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς περὶ Ναυσιφάνους λέγειν· «Ταῦτα ἤγαγεν αὐτὸν εἰς ἔκστασιν τοιαύτην, ὥστε μοι λοιδορεῖσθαι καὶ ἀποκαλεῖν διδάσκαλον.» Πλεύμονά τε αὐτὸν ἐκάλει καὶ ἀγράμματον καὶ ἀπατεῶνα καὶ πόρνην· τούς τε περὶ Πλάτωνα Διονυσοκόλακας καὶ αὐτὸν

[3] Markovičs un citi izdevēji manuskriptos doto tekstu atzīst par nesaprotamu un netulkojamu (skat., piemēram, Beiliju, 404.–405. lpp. vai Arigeti, *ad loc.*), uzskatot, ka konteksts šeit prasa kaut kādu īpaši glaimojošu uzrunu vai norādi uz divdomīgām attiecībām, un tāpēc to labojuši dažādos veidos: Markovičs pārveido vairākus vārdus un lasa νομίζειν» ‹σὺν› αὐτῇ παροινεῖν, kas tulkojumā skanētu: "domā ar viņu piedzerties". Ūzeners piedāvā lasīt

parādīšanos."[38] Un tad vēl viņš Temistai rakstīja, ka domā viņu uzmundrināt,[39] – tā apgalvo Teodors sava darba *Pret Epikūru* ceturtajā grāmatā. **6** Epikūrs rakstīja vēl daudzām citām hetairām, taču visvairāk Leontijai, kurā bija iemīlējies arī Mētrodors. Arī grāmatā *Par augstāko mērķi* viņš saka: "Patiesi, man nepaliek pilnīgi nekā, ko es varētu iedomāties kā labo, ja es atsakos no garšas, mīlas, sarunu un {skaistu} veidolu sniegtajām baudām."[40] Un vēstulē Pītoklam: "Uzvelc buras mastos, svētlaimīgais, un bēdz no visa veida izglītošanās!"[41] Epiktēts viņu sauc par "nekaunīgo muldoņu" un izsakās par viņu ļoti paļājoši.[42]

Arī Tīmokrats, kas bija Mētrodora brālis un Epikūra skolnieks, pēc viņa skolas pamešanas sacerējumā ar nosaukumu *Tīkamais* raksta,[43] ka Epikūrs no pārēšanās divas reizes dienā vēmis un ka viņam pašam tik tikko izdevies izbēgt no šīs naksnīgās filosofēšanas un noslēpumos iesvaidīto kopdzīves.[44] **7** Tīmokrats piebilst, ka Epikūrs pilnīgi neko nav jēdzis no spriedumu izdarīšanas[45] un vēl mazāk jēdzis no dzīves, viņa ķermenis bijis tik nožēlojami vārgs, ka daudzus gadus viņš nav spējis piecelties no pārnēsājamās gultas; turklāt ēšanai ik dienas viņš tērējis veselu minu,[46] kā pats raksta gan vēstulē Leontijai, gan vēstulē Mitilēnas filosofiem. Ar viņu un ar Mētrodoru kopā dzīvojušas vēl arī citas hetairas – Mammarija, Hēdeija, Erotija un Nīkidija.[47]

Turklāt savās trīsdesmit septiņās grāmatās *Par dabu* Epikūrs lielākoties esot atkārtojis vienu un to pašu un runājis pretī citiem, it sevišķi Nausifanam, par ko teicis šādus vārdus: "Lai nu kam, bet šim nudien kā dzemdību mokās no mutes nāca sofistu lielīgās klaigas, tāpat kā daudziem citiem vergiem!" **8** Savukārt vēstulēs par Nausifanu viņš rakstīja: "Tas viņu noveda tādā neprātā, ka viņš mani zākāja un izsmējīgi apsaukāja par skolotāju."[48] Epikūrs mēdza viņu dēvēt par "medūzu",[49] "nemācīto",[50] "krāpnieku" un "padauzu". Platona sekotājus viņš sauca par "Dionīsa lišķiem",[51] pašu Platonu par "zeltīto"[52]

ὀνομάζει αὐτὴν ἑταῖραν, "sauc viņu par hetēru", bet Biņone – νομίζει αὐτὴν περαίνειν un saprast to neķītrā nozīmē – "dabūt viņu, nonākt pie viņas" vai, vēl burtiskāk, "ienākt viņā". Šīs versijas ir interesantas, bet pārāk tālu no manuskriptu teksta.

Πλάτωνα χρυσοῦν, καὶ Ἀριστοτέλη ἄσωτον· καταφαγόντα γὰρ τὴν πατρῴαν οὐσίαν στρατεύεσθαι καὶ φαρμακοπωλεῖν· φορμοφόρον τε Πρωταγόραν καὶ γραφέα Δημοκρίτου καὶ ἐν κώμαις γράμματα διδάσκειν· Ἡράκλειτόν τε κυκητὴν καὶ Δημόκριτον Ληρόκριτον καὶ Ἀντίδωρον Σαννίδωρον· τούς τε Κυζικηνοὺς ἐχθροὺς τῆς Ἑλλάδος· καὶ τοὺς Διαλεκτικοὺς πολυφθόρους, Πύρρωνα δὲ ἀμαθῆ καὶ ἀπαίδευτον.

Μεμήνασι δ' οὗτοι. | **9** Τῷ γὰρ ἀνδρὶ μάρτυρες ἱκανοὶ τῆς ἀνυπερβλήτου πρὸς πάντας εὐγνωμοσύνης ἥ τε πατρὶς χαλκαῖς εἰκόσι τιμήσασα, οἵ τε φίλοι τοσοῦτοι τὸ πλῆθος, ὡς μηδ' ἂν πόλεσιν ὅλαις μετρεῖσθαι δύνασθαι· οἵ τε γνώριμοι πάντες ταῖς δογματικαῖς αὐτοῦ σειρῆσι προσκατασχεθέντες, πλὴν Μητροδώρου τοῦ Στρατονικέως πρὸς Καρνεάδην ἀποχωρήσαντος, τάχα βαρυνθέντος ταῖς ἀνυπερβλήτοις αὐτοῦ χρηστότησιν· ἥ τε διαδοχή, πασῶν σχεδὸν ἐκλιπουσῶν τῶν ἄλλων, ἐς ἀεὶ διαμένουσα καὶ νηρίθμους ἀρχὰς ἀπολύουσα ἄλλην ἐξ ἄλλης τῶν γνωρίμων· | **10** ἥ τε πρὸς τοὺς γονέας εὐχαριστία καὶ ἡ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς εὐποιΐα πρός τε τοὺς οἰκέτας ἡμερότης, ὡς δῆλον κἀκ τῶν διαθηκῶν αὐτοῦ καὶ ὅτι αὐτοὶ συνεφιλοσόφουν αὐτῷ, ὧν ἦν ἐνδοξότατος ὁ προειρημένος Μῦς· καθόλου τε ἡ πρὸς πάντας αὐτοῦ φιλανθρωπία. Τῆς μὲν γὰρ πρὸς θεοὺς ὁσιότητος καὶ πρὸς πατρίδα φιλίας ἄλεκτος ἡ διάθεσις· ὑπερβολῇ γὰρ ἐπιεικείας οὐδὲ πολιτείας ἥψατο.

Καὶ χαλεπωτάτων δὲ καιρῶν κατασχόντων τηνικάδε τὴν Ἑλλάδα, αὐτόθι καταβιῶναι, δὶς ἢ τρὶς [εἰς] τοὺς περὶ τὴν Ἰωνίαν τόπους πρὸς τοὺς φίλους διαδραμόντα. Οἳ καὶ πανταχόθεν πρὸς αὐτὸν ἀφικνοῦντο καὶ συνεβίουν αὐτῷ ἐν τῷ κήπῳ, καθά φησι καὶ Ἀπολλόδωρος (ὃν καὶ ὀγδοήκοντα μνῶν πρίασθαι). | **11** Διοκλῆς δὲ ἐν τῇ τρίτῃ τῆς Ἐπιδρομῆς φησιν εὐτελέστατα καὶ λιτότατα ‹αὐτοὺς› διαιτώμενους· «Κοτύλῃ γοῦν,» φησίν, «οἰνιδίου ἠρκοῦντο, τὸ δὲ πᾶν ὕδωρ ἦν αὐτοῖς ποτόν.» Τόν τε Ἐπίκουρον μὴ ἀξιοῦν εἰς τὸ κοινὸν κατατίθεσθαι τὰς οὐσίας, καθάπερ τὸν Πυθαγόραν, κοινὰ τὰ φίλων λέγοντα· ἀπιστούντων

un Aristotelu par "izšķērdētāju", kas pēc tēva mantas notriekšanas kļuvis par kareivi un tirgojies ar zālēm;[53] Protagoru – par "saiņu nesēju"[54] un "Dēmokrita rakstvedi", kas ciematos mācījis lasīt un rakstīt; Hērakleitu – par "maisītāju",[55] Dēmokritu – par Lērokritu[56], Antidoru – par Sannidoru,[57] kizikiešus – par "Helladas ienaidniekiem",[58] dialektiķus par "lielajiem postītājiem",[59] bet Pirronu par "neizglītotu stulbeni".[60]

Bet šie apmelotāji nav pie pilna prāta! **9** Ir pietiekami daudz liecinieku šī vīra nepārspējamajai labvēlībai pret visiem! Dzimtā pilsēta, kas viņu ir godinājusi ar divdesmit bronzas statujām, draugu pulks – tik liels, ka to skaitam par mērvienību nevarētu ņemt pat veselas pilsētas, viņa mācekļi, kas gluži kā ar saitēm saistīti ir palikuši uzticīgi viņa mācībai, – visi, izņemot Stratonīkeja dēlu Mētrodoru, kas pārgāja pie Karneada[61] – visdrīzāk tāpēc, ka viņu nomāca Epikūra nepārspējami krietnie darbi. Par to liecina arī Epikūra skolas pēctecība, kas, neskatoties uz to, ka gandrīz visas pārējās skolas ir iznīkušas, nekad nav aprāvusies un neskaitāmas reizes citu pēc cita laiž dzīvē skolas vadītājus no Epikūra skolnieku vidus. **10** Tāpat jāpiemin viņa pateicības pilnā izturēšanās pret vecākiem, labie darbi brāļiem, laipnība pret kalpiem, no kuriem visslavenākais ir jau iepriekš minētais Mīss,[62] un ko skaidri parāda gan Epikūra pēdējā griba, gan tas, ka kalpi filosofēja kopā ar Epikūru. Īsi sakot – viņa labestība pret visiem, jo nav iespējams aprakstīt, cik svētbijīgi Epikūrs izturējās pret dieviem[63] un cik liela bija viņa mīlestība uz dzimteni. Tikai pārmērīga godīguma dēļ viņš pat nepieskārās valstslietām.[64]

Lai arī tolaik Helladai bija pienākuši ļoti smagi laiki,[65] Epikūrs tur nodzīvoja visu savu dzīvi un tikai divas vai trīs reizes devās uz Jonijas zemēm apciemot draugus. Savukārt draugi pie Epikūra ieradās no malu malām un dzīvoja kopā ar viņu Dārzā – tā raksta Apollodors (kurš vēl piemetina, ka Dārzu Epikūrs nopircis par astoņdesmit minām). **11** Diokls sava darba *Pārskats*[66] trešajā grāmatā raksta, ka viņi dzīvojuši ļoti pieticīgi un vienkārši: "Viņiem nudien pilnīgi pietika ar vienu nieka kotilu[67] vīna," viņš raksta, "taču parasti viņi dzēra ūdeni." Epikūrs neesot uzskatījis, ka īpašums ir jānodod kopīgai lietošanai, kā domāja Pītagors, kurš apgalvoja, ka draugiem viss

γὰρ εἶναι τὸ τοιοῦτον· εἰ δ' ἀπίστων, οὐδὲ φίλων. Αὐτός τέ φησιν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ὕδατι μόνον ἀρκεῖσθαι καὶ ἄρτῳ λιτῷ. Καί· «Πέμψον μοι τυροῦ,» φησί, «κυθριδίον, ἵν' ὅταν βούλωμαι πολυτελεύσασθαι δύνωμαι.» Τοιοῦτος ἦν ὁ τὴν ἡδονὴν εἶναι τέλος δογματίζων. Ὃν καὶ Ἀθήναιος δι' ἐπιγράμματος οὕτως ὑμνεῖ· |

12 Ἄνθρωποι, μοχθεῖτε τὰ χείρονα, καὶ διὰ κέρδος
ἄπληστον νεικέων ἄρχετε καὶ πολέμων·
τᾶς φύσιος δ' ὁ πλοῦτος ὅρον τινὰ βαιὸν ἐπίσχει,
αἱ δὲ κεναὶ κρίσιες τὰν ἀπέραντον ὁδόν.
Τοῦτο Νεοκλῆος πινυτὸν τέκος ἢ παρὰ Μουσέων
ἔκλυεν ἢ Πυθοῦς ἐξ ἱερῶν τριπόδων.

Εἰσόμεθα δὲ καὶ μᾶλλον προϊόντες ἔκ τε τῶν δογμάτων ἔκ τε τῶν ῥητῶν αὐτοῦ.

Μάλιστα δὲ ἀπεδέχετο, φησὶ Διοκλῆς, τῶν ἀρχαίων Ἀναξαγόραν, καίτοι ἔν τισιν ἀντειρηκὼς αὐτῷ, καὶ Ἀρχέλαον τὸν Σωκράτους διδάσκαλον. Ἐγύμναζε δέ, φησί, τοὺς γνωρίμους καὶ διὰ μνήμης ἔχειν τὰ ἑαυτοῦ συγγράμματα. |

13 Τοῦτον Ἀπολλόδωρος ἐν Χρονικοῖς Ναυσιφάνους ἀκοῦσαί φησι καὶ Πραξιφάνους· αὐτὸς δὲ οὔ φησιν, ἀλλ' ἑαυτοῦ, ἐν τῇ πρὸς Εὐρύλοχον ἐπιστολῇ. Ἀλλ' οὐδὲ Λεύκιππόν τινα γεγενῆσθαί φησι φιλόσοφον, οὔτε αὐτὸς οὔτε Ἕρμαρχος, ὃν ἔνιοί φασι καὶ Ἀπολλόδωρος ὁ Ἐπικούρειος διδάσκαλον Δημοκρίτου γεγενῆσθαι. Δημήτριος δέ φησιν ὁ Μάγνης καὶ Ξενοκράτους αὐτὸν ἀκοῦσαι.

Κέχρηται δὲ λέξει κυρίᾳ κατὰ τῶν πραγμάτων, ἣν ὅτι ἰδιωτάτη ἐστίν, Ἀριστοφάνης ὁ γραμματικὸς αἰτιᾶται. Σαφὴς δ' ἦν οὕτως, ὡς καὶ ἐν τῷ Περὶ ῥητορικῆς ἀξιοῖ μηδὲν ἄλλο ἢ σαφήνειαν ἀπαιτεῖν. | **14** Καὶ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ἀντὶ τοῦ Εὖ πράττειν Χαίρειν καὶ Σπουδαίως ζῆν Ἀρίστων.[4]

Οἱ δέ φασιν ἐν τῷ Ἐπικούρου βίῳ τὸν Κανόνα γράψαι αὐτὸν ἐκ τοῦ Ναυσιφάνους Τρίποδος, οὗ καὶ ἀκοῦσαί φησιν αὐτόν,

[4] Manuskriptos lasāms σπουδαίως ζῆν ἄριστον· οἱ δέ φησιν, kas nešķiet saglabājums, tāpēc tradicionāli, kopš Kobē (Cobet) izdevuma (*Diogenis Laertii de clarorum philosophorum vitis, dogmatibus et apophthegmatibus libri decem*, Paris, 1850 (1929[3])) pieņem, ka ἄριστον ir neprecīzi uzrakstīts Aristona (Ἀρίστων) vārds. Zināms, ka stoiķis Aristons no Hijas salas bija

ir kopējs.[68] Viņaprāt, tāda rīcība piedien tiem, kas neuzticas, un, ja tā piedien neuzticīgajiem, tad tā nepiedien draugiem. Pats viņš vēstulēs apgalvo, ka viņam pilnīgi pietiek ar ūdeni un pliku maizi.[69] "Atsūti man podiņu siera," viņš raksta, "lai tad, kad man sagribēsies, es varētu kārtīgi uzdzīvot." Tāds, lūk, bija vīrs, kurš mācīja, ka bauda ir augstākais mērķis. Atēnajs[70] epigrammā viņu slavina šādi:

12 "Jūs, ļaudis, pārpūlaties ļaunos darbos un nepiesātināmā
peļņas kārē sākat strīdēties un karot.
Dabas dotas pārpilnības robežas ir viegli sasniegt,
bet tukšu pārspriedumu ceļš ir bezgalgarš.
To gudrais Neokla dēls ir dzirdējis no Mūzām
vai ar' no svētā Pītijas trijkāja."

Vēlāk no Epikūra mācības un viņa paša izteikumiem mēs teikto sapratīsim labāk.

Diokls raksta, ka no senajiem Epikūrs visaugstāk vērtējis Anaksagoru,[71] lai arī dažos darbos viņš tam iebildis, un Sokrata skolotāju Arhelāju.[72] Viņš apgalvo, ka Epikūrs pat vingrinājis mācekļus iegaumēt viņa sacerējumus no galvas.

13 Apollodors savās *Hronikās*[73] raksta, ka Epikūrs klausījies Nausifana un Prāksifana[74] priekšlasījumus, taču viņš pats *Vēstulē Euriloham* to noliedz, rakstot, ka visu apguvis pats no sevis.[75] Tāpat ne Epikūrs, ne Hermahs neatzīst, ka bijis tāds filosofs Leukips,[76] kuru daži, to skaitā epikūrietis Apollodors, uzskata par Dēmokrita skolotāju. Dēmētrijs no Magnēzijas saka, ka Epikūrs klausījies arī Ksenokratu.[77]

Parādību apzīmēšanai Epikūrs lieto tiešu izteiksmi, ko gramatiķis Aristofans[78] nopelī kā pārlieku savdabīgu.[79] Tomēr, tā rakstīdams, Epikūrs izteicās skaidri – saskaņā ar teikto grāmatā *Par rētoriku*,[80] kur prasību pēc skaidrības viņš atzīst par vienīgo svarīgo. **14** Vēstulēs tā vietā, lai rakstītu: "Lai tev labi sokas!", viņš rakstīja "Sveiki!", bet Aristons – "Dzīvo krietni!"[81]

Turpretī citi savos darbos *Epikūra dzīve* saka, ka *Kanonu* Epikūrs norakstījis no Nausifana sacerējuma *Trijkājis*, un

Vēstuļu autors (DL VII, 163), tāpēc viņa pieminēšana, lai arī pārsteidzoša, nav neloģiska (šajā gadījumā var pieņemt, ka Diogens gribējis salīdzināt Epikūra un konkurējošās skolas – stoiķu uzrunas vēstulēs).

ἀλλὰ καὶ Παμφίλου τοῦ Πλατωνικοῦ ἐν Σάμῳ. Ἄρξασθαί τε φιλοσοφεῖν ἐτῶν ὑπάρχοντα δυοκαίδεκα, ἀφηγήσασθαι δὲ τῆς σχολῆς ἐτῶν ὄντα δύο πρὸς τοῖς τριάκοντα.

Ἐγεννήθη δέ, φησὶν Ἀπολλόδωρος ἐν Χρονικοῖς, κατὰ τὸ τρίτον ἔτος τῆς ἑνάτης καὶ ἑκατοστῆς Ὀλυμπιάδος ἐπὶ Σωσιγένους ἄρχοντος, μηνὸς Γαμηλιῶνος ἑβδόμῃ, ἔτεσιν ὕστερον τῆς Πλάτωνος τελευτῆς ἑπτά. | **15** Ὑπάρχοντα δ᾽ αὐτὸν ἐτῶν δύο καὶ τριάκοντα πρῶτον ἐν Μυτιλήνῃ καὶ Λαμψάκῳ συστήσασθαι σχολὴν ἐπὶ ἔτη πέντε· ἔπειθ᾽ οὕτως εἰς Ἀθήνας μετελθεῖν καὶ τελευτῆσαι κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς ἑβδόμης καὶ εἰκοστῆς καὶ ἑκατοστῆς Ὀλυμπιάδος ἐπὶ Πυθαράτου, ἔτη βιώσαντα δύο πρὸς τοῖς ἑβδομήκοντα· τήν τε σχολὴν διαδέξασθαι Ἕρμαρχον Ἀγεμόρτου Μυτιληναῖον.

Τελευτῆσαι δ᾽ αὐτὸν λίθῳ τῶν οὔρων ἐπισχεθέντων, ὥς φησι καὶ Ἕρμαρχος ἐν ἐπιστολαῖς, ἡμέρας νοσήσαντα τετταρεσκαίδεκα. Ὅτε καί φησιν Ἑρμιππος ἐμβάντα αὐτὸν εἰς πύελον χαλκῆν κεκραμένην ὕδατι θερμῷ καὶ αἰτήσαντα ἄκρατον ῥοφῆσαι· | **16** τοῖς τε φίλοις παραγγείλαντα τῶν δογμάτων μεμνῆσθαι, οὕτω τελευτῆσαι. Καὶ ἔστιν ἡμῶν εἰς αὐτὸν οὕτω·

«Χαίρετε, καὶ μέμνησθε τὰ δόγματα·» τοῦτ᾽ Ἐπίκουρος
ὕστατον εἶπε φίλοις πρωῒ ἀποφθίμενος·
θερμὴν ἐς πύελον γὰρ ἐληλύθεεν καὶ ἄκρατον
ἔσπασεν, εἶτ᾽ Ἀΐδην ψυχρὸν ἐπεσπάσατο.
Οὗτος μὲν ὁ βίος τἀνδρός, ἥδε δὲ ἡ τελευτή.

Καὶ διέθετο ὧδε· «Κατὰ τάδε δίδωμι τὰ ἐμαυτοῦ πάντα Ἀμυνομάχῳ Φιλοκράτους Βατῆθεν καὶ Τιμοκράτει Δημητρίου Ποταμίῳ κατὰ τὴν ἐν τῷ Μητρῴῳ ἀναγεγραμμένην ἑκατέρῳ δόσιν, | **17** ἐφ᾽ ᾧ τε τὸν μὲν κῆπον καὶ τὰ προσόντα αὐτῷ παρέξουσιν Ἑρμάρχῳ Ἀγεμόρτου Μυτιληναίῳ καὶ τοῖς συμφιλοσοφοῦσιν αὐτῷ καὶ οἷς ἂν Ἕρμαρχος καταλίπῃ διαδόχοις τῆς φιλοσοφίας, ἐνδιατρίβειν κατὰ φιλοσοφίαν. Καὶ ἀεὶ δὲ τοῖς φιλοσοφοῦσιν ἀπὸ ἡμῶν, ὅπως ἂν συνδιασώσωσιν Ἀμυνομάχῳ καὶ Τιμοκράτει κατὰ τὸ δυνατόν, τὴν ἐν τῷ κήπῳ διατριβὴν παρακατατίθεμαι τοῖς τ᾽ αὐτῶν κληρονόμοις, ἐν ᾧ

apgalvo, ka viņš klausījies arī Nausifana priekšlasījumus,[82] tāpat kā platoniķi Pamfilu Samas salā. Viņš sācis filosofēt divpadsmit gadu vecumā,[83] bet vadīt skolu – trīsdesmit divu gadu vecumā.

Apollodors *Hronikās* raksta, ka Epikūrs ir dzimis simt devītās Olimpiādes trešajā gadā,[84] arhonta Sosigena laikā, Gamēliona mēneša[85] septītajā dienā, septiņus gadus pēc Platona nāves.[86] **15** Viņam bija trīsdesmit divi gadi, kad viņš nodibināja skolas Mitilēnā un Lampsakā, kas pastāvēja piecus gadus. Pēc tam viņš pārcēlās uz Atēnām. Epikūrs nomira simt divdesmit septītās Olimpiādes otrajā gadā,[87] arhonta Pītarata valdīšanas laikā, septiņdesmit divu gadu vecumā.[88] Skolas vadību pārņēma mitilēnietis Hermarhs, Agemorta dēls.[89]

Epikūrs nomira no akmens izraisīta aizsprostojuma mīzalpūslī – tā apgalvo arī Hermarhs savās vēstulēs. Viņš vārga četrpadsmit dienas. Hermips raksta, ka tad viņš iekāpa vara vannā, pilnā ar karstu ūdeni, lūdza pasniegt neatšķaidītu vīnu un to izdzēra.[90] **16** Tad piekodināja draugiem neaizmirst viņa mācību un tā arī nomira. Mums par viņu ir, lūk, šādas rindas:

"Palieciet sveiki[91] un neaizmirstiet mācību" –
Tādi bija Epikūra pēdējie vārdi draugiem pirms nāves.
Jo viņš iekāpa karstā vannā, iedzēra neatšķaidītu vīnu
un tad dzēra ledaino Aīdu.
Tāda bija šī vīra dzīve, un tāds – tās gals.

Viņa pēdējā griba bija šāda: "Saskaņā ar dāvinājumu, kas iegrāmatots Mētroijā,[92] ar šo es nododu visu, kas man pieder,[93] Aminomaham Filokrata dēlam no Bata dēma un Timokratam Dēmētrija dēlam[94] no Potama dēma. **17** Šis dāvinājums nosaka, ka Dārzs[95] un īpašumi, kas pie tā pieder, viņiem jānodod mitilēnietim Hermarham, Agemorta dēlam un cilvēkiem, kas filosofēs kopā ar Hermarhu, kā arī tiem, kurus Hermarhs iecels savā vietā par filosofijas turpinātājiem, lai viņi tur dzīvotu saskaņā ar filosofiju. Tāpat uz mūžīgiem laikiem es novēlu dzīvot Dārzā tiem, kas sekos mūsu filosofijai, lai tie savu iespēju robežās kopā ar Aminomahu un Timokratu uzturētu Dārzu tādā veidā, kāds tiem šķitīs visdrošākais, un tāpat to

ἄν τρόπῳ[5] ἀσφαλέστατον ᾖ, ὅπως ἂν κἀκεῖνοι διατηροῖεν τὸν κῆπον, καθάπερ καὶ αὐτοὶ οἷς ἂν οἱ ἀπὸ ἡμῶν φιλοσοφοῦντες παραδιδῶσι. Τὴν δ᾽ οἰκίαν τὴν ἐν Μελίτῃ παρεχέτωσαν Ἀμυνόμαχος καὶ Τιμοκράτης ἐνοικεῖν Ἑρμάρχῳ καὶ τοῖς μετ᾽ αὐτοῦ φιλοσοφοῦσιν, ἕως ἂν Ἕρμαρχος ζῇ. |

18 Ἐκ δὲ τῶν γινομένων προσόδων τῶν δεδομένων ἀφ᾽ ἡμῶν Ἀμυνομάχῳ καὶ Τιμοκράτει κατὰ τὸ δυνατὸν μεριζέσθωσαν μεθ᾽ Ἑρμάρχου σκοπούμενοι εἵς τε τὰ ἐναγίσματα τῷ τε πατρὶ καὶ τῇ μητρὶ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς, καὶ ἡμῖν εἰς τὴν εἰθισμένην ἄγεσθαι γενέθλιον ἡμέραν ἑκάστου ἔτους τῇ προτέρᾳ δεκάτῃ τοῦ Γαμηλιῶνος, ὥσπερ καὶ εἰς τὴν γινομένην σύνοδον ἑκάστου μηνὸς ταῖς εἰκάσι τῶν συμφιλοσοφούντων ἡμῖν εἰς τὴν ἡμῶν τε καὶ Μητροδώρου ‹μνήμην› κατατεταγμένην. Συντελείτωσαν δὲ καὶ τὴν τῶν ἀδελφῶν ἡμέραν τοῦ Ποσειδεῶνος· συντελείτωσαν δὲ καὶ τὴν Πολυαίνου τοῦ Μεταγειτνιῶνος καθάπερ καὶ ἡμεῖς. |

19 Ἐπιμελείσθω‹σαν› δὲ καὶ Ἀμυνόμαχος καὶ Τιμοκράτης τοῦ υἱοῦ τοῦ Μητροδώρου Ἐπικούρου καὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Πολυαίνου[6] φιλοσοφούντων αὐτῶν καὶ συζώντων μεθ᾽ Ἑρμάρχου. Ὡσαύτως δὲ τῆς θυγατρὸς τῆς Μητροδώρου τὴν ἐπιμέλειαν ποιείσθωσαν, καὶ εἰς ἡλικίαν ἐλθοῦσαν ἐκδότωσαν ᾧ ἂν Ἕρμαρχος ἕληται τῶν φιλοσοφούντων μετ᾽ αὐτοῦ, οὔσης αὐτῆς εὐτάκτου καὶ πειθαρχούσης Ἑρμάρχῳ. Διδότωσαν δ᾽ Ἀμυνόμαχος καὶ Τιμοκράτης ἐκ τῶν ὑπαρχουσῶν ἡμῖν προσόδων εἰς τροφὴν τούτοις, ὅ τι ἂν αὐτοῖς κατ᾽ ἐνιαυτὸν ἐπιδέχεσθαι δοκῇ σκοπουμένοις μεθ᾽ Ἑρμάρχου. |

20 Ποιείσθωσαν δὲ μεθ᾽ αὑτῶν καὶ Ἕρμαρχον κύριον τῶν προσόδων, ἵνα μετὰ τοῦ συγκαταγεγηρακότος ἡμῖν ἐν φιλοσοφίᾳ καὶ καταλελειμμένου ἡγεμόνος τῶν συμφιλοσοφούντων ἡμῖν ἕκαστα γίνηται. Τὴν δὲ προῖκα τῷ θήλει παιδίῳ, ἐπειδὰν εἰς ἡλικίαν ἔλθῃ, μερισάτωσαν Ἀμυνόμαχος καὶ Τιμοκράτης ὅσον ἂν ἐπιδέχηται ἀπὸ τῶν ὑπαρχόντων ἀφαιροῦντες μετὰ τῆς Ἑρμάρχου γνώμης.

---

[5] Manuskriptos lasāms: ἐν ᾧ ἄν ἀποτρέπω, kas nav saprotams (Lakss tekstu atzīst par neglābjami bojātu, 83. lpp.); sekojam Markoviča versijai, kas pieņem Uzenera piedāvāto ποτε τρόπῳ, bet atmet ποτε, saskatot šeit pārrakstīšanās kļūdu. Teikuma jēga no tā nemainās.

[6] Kādā Herkulānas papirusā norādīts, ka Poliaina dēla vārds arī bija Poliains

novēlu arī šo sekotāju mantiniekiem, lai arī tie rūpīgi sargātu Dārzu tieši tāpat kā tie, kam manas filosofijas sekotāji to nodos. Māju Melitā[96] lai Aminomahs un Tīmokrats nodod dzīvošanai Hermarham un cilvēkiem, kas filosofē kopā ar viņu, tik ilgi, kamēr vien Hermarhs būs dzīvs.

18 Lai Aminomahs un Tīmokrats, apspriežoties arī ar Hermarhu, sadala ienākumus no īpašumiem, kurus esmu viņiem novēlējis, un savu iespēju robežās atvēl tos upurziedojumiem manam nelaiķa tēvam, mātei un brāļiem, kā arī man pašam tā, lai ik gadu, kā parasts, desmit dienas pirms Gamēliona mēneša beigām[97] tiktu svinēta mana dzimšanas diena un lai katra mēneša divdesmitajā dienā, kas tiek atzīmēta manai un Mētrodora piemiņai, kopā sanāktu tie, kas filosofēja kopā ar mani. Lai viņi svin arī manu brāļu dienu Poseidona mēnesī[98] un Poliaina[99] dienu Metageitniona mēnesī,[100] kā to darīju arī es.

19 Lai Aminomahs un Tīmokrats rūpējas par Mētrodora dēlu Epikūru[101] un Poliaina dēlu, ja viņi abi filosofēs un dzīvos kopā ar Hermarhu. Tāpat lai Aminomahs un Tīmokrats uzņemas rūpes par Mētrodora meitu un pēc pilngadības sasniegšanas, ja vien viņa būs bijusi krietna un Hermarham paklausīga, izdod viņu par sievu cilvēkam, kuru Hermarhs izvēlēsies no to vīru vidus, ar kuriem kopā viņš filosofēs. Lai Aminomahs un Tīmokrats no ienākumiem, ko nesīs mani īpašumi, ik gadu izsniedz šo bērnu uzturam tik daudz līdzekļu, cik viņiem, apspriežoties ar Hermarhu, šķitīs nepieciešams.

20 Lai viņi ieceļ Hermarhu par šo ienākumu līdzpārvaldītāju – tā, lai viss notiktu ar viņa ziņu, jo Hermarhs, nododamies filosofijai, novecoja līdz ar mani un viņu es esmu atstājis savā vietā par vadītāju tiem cilvēkiem, kas filosofēja kopā ar mani. Kad meitene būs sasniegusi pilngadību, lai Aminomahs un Tīmokrats no esošajiem līdzekļiem viņai piešķir tik lielu pūru, cik viņiem, uzklausot arī Hermarha ieskatu, šķitīs nepieciešams.

(Pap. Hercul. 176, fr. 5, col. XXII, 7 s. Skat. Foļiano, 116. lpp.), tāpēc Markovičs un citi izdevēji to likuši tekstā ‹Πολυαίνου›. Kā norāda Lakss, tas nav nepieciešams, jo rindu zemāk "Mētrodora meitas" vārds arī nav minēts (88. lpp.).

Ἐπιμελείσθωσαν δὲ καὶ Νικάνορος, καθάπερ καὶ ἡμεῖς, ἵν' ὅσοι τῶν ‹συμφιλοσοφούντων ἡμῖν χρείαν ἐν τοῖς ἰδίοις παρεσχημένοι καὶ τὴν πᾶσαν οἰκειότητα ἐνδεδειγμένοι συγκαταγηράσκειν μεθ' ἡμῶν προείλοντο ἐν φιλοσοφίᾳ, μηδενὸς τῶν ἀναγκαίων ἐνδεεῖς καθεστήκωσιν ἐπὶ τὴν ἡμετέραν δύναμιν. |

21 Δοῦναι δὲ τὰ βιβλία τὰ ὑπάρχοντα ἡμῖν πάντα Ἑρμάρχῳ. Ἐὰν δέ τι τῶν ἀνθρωπίνων περὶ Ἕρμαρχον γίνηται πρὸ τοῦ τὰ Μητροδώρου παιδία εἰς ἡλικίαν ἐλθεῖν, δοῦναι Ἀμυνόμαχον καὶ Τιμοκράτην, ὅπως ἂν εὐτακτούντων αὐτῶν ἕκαστα γίνηται τῶν ἀναγκαίων, κατὰ τὸ δυνατὸν ἀπὸ τῶν καταλελειμμένων ὑφ' ἡμῶν προσόδων. Καὶ τῶν λοιπῶν ἁπάντων ὡς συντετάχαμεν ἐπιμελείσθωσαν, ὅπως δὴ κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον ἕκαστα γίνηται. Ἀφίημι δὲ τῶν παίδων ἐλεύθερον Μῦν, Νικίαν, Λύκωνα· ἀφίημι δὲ καὶ Φαίδριον ἐλευθέραν.» |

22 Ἤδη δὲ τελευτῶν γράφει πρὸς Ἰδομενέα τήνδε ἐπιστολήν·

«Τὴν μακαρίαν ἄγοντες καὶ ἅμα τελευταίαν ἡμέραν τοῦ βίου ἐγράφομεν ὑμῖν ταυτί. Στραγγουρικά τε παρηκολουθήκει καὶ δυσεντερικὰ πάθη ὑπερβολὴν οὐκ ἀπολείποντα τοῦ ἐν ἑαυτοῖς μεγέθους· ἀντιπαρετάττετο δὲ πᾶσι τούτοις τὸ κατὰ ψυχὴν χαῖρον ἐπὶ τῇ τῶν γεγονότων ἡμῖν διαλογισμῶν μνήμῃ. Σὺ δ' ἀξίως τῆς ἐκ μειρακίου παραστάσεως πρὸς ἐμὲ καὶ φιλοσοφίαν ἐπιμελοῦ τῶν παίδων Μητροδώρου.»

Καὶ διέθετο μὲν ὧδε.

Μαθητὰς δὲ ἔσχε πολλοὺς μέν, σφόδρα δὲ ἐλλογίμους Μητρόδωρον Ἀθηναίον ἢ † Τιμοκράτην καὶ Σάνδην † Λαμψακηνόν·[7] ὃς ἀφ' οὗ τὸν ἄνδρα ἔγνω, οὐκ ἀπέστη ἀπ' αὐτοῦ πλὴν ἓξ μηνῶν εἰς τὴν οἰκείαν, ἔπειτα ἐπανῆλθε. | **23** Γέγονε δὲ ἀγαθὸς πάντα, καθὰ καὶ Ἐπίκουρος ἐν προηγουμέναις γράφει, μαρτυρεῖ δὲ καὶ ἐν τῷ τρίτῳ Τιμοκράτης. Τοιοῦτος δ' ὢν καὶ τὴν ἀδελφὴν Βατίδα ἐξέδοτο Ἰδομενεῖ, καὶ Λεόντιον τὴν Ἀττικὴν ἑταίραν ἀναλαβὼν εἶχε παλλακήν. Ἦν δὲ καὶ ἀκατάπληκτος πρός τε τὰς ὀχλήσεις καὶ τὸν θάνατον, ὡς Ἐπίκουρος ἐν τῷ

[7] Teksts šeit ir bojāts. No manuskriptiem izriet, ka šī teikuma daļa jāsaprot: "nāk no Lampsakas", tomēr Filodēma teksts liecina, ka Mētrodors dažkārt tika saukts arī par "atēnieti" (*Pētījumi*, 16). Iespējams, ka dīvainā kārtā šeit minētas abas Mētrodora piederības. Par Sandu nekas nav zināms, un tas ir pārsteidzoši, jo šeit minēti "paši ievērojamākie" Epikūra skolnieki. Lakss

Viņiem jārūpējas arī par Nīkanoru[102] tā, kā es to darīju, lai visiem tiem, kas filosofēja kopā ar mani, palīdzēja man paša lietās, izrādīja vislielāko labvēlību un izvēlējās novecot kopā ar mani, nododoties filosofijai, netrūktu nekā no nepieciešamā, – cik vien manos spēkos ir to nodrošināt.

21 Visas manas grāmatas lai tiek nodotas Hermarham.

Ja ar Hermarhu notiek tas, kas notiek ar cilvēkiem,[103] pirms Mētrodora bērni ir sasnieguši pilngadību, lai Aminomahs un Tīmokrats savu iespēju robežās no manis atstātā īpašuma ienākumiem piešķir viņiem līdzekļus tā, lai viņiem būtu viss nepieciešamais, ja vien viņi ir krietni. Lai Aminomahs un Tīmokrats gādā arī par visu pārējo saskaņā ar manu gribu tā, lai viss notiktu, kā pienākas. Visbeidzot, es atlaižu brīvībā vergus Mīsu,[104] Nīkiju un Likonu; tāpat es atlaižu brīvībā arī Faidriju."

22 Īsi pirms nāves Epikūrs raksta Idomenejam šādu vēstuli:

"Te nu es jums rakstu, vadīdams svētlaimīgo un vienlaikus arī pēdējo manas dzīves dienu. Pūšļa un vēdera kaites neatlaižas, neko nezaudējot no sava mežonīgā spara. Taču lai tam visam pretī stājas dvēseles prieks, ko rada atmiņas par sarunām, kas mums bija. Bet tu, Idomenej,[105] rūpējies par Mētrodora bērniem tā, lai tava izturēšanās būtu tās pašaizliedzības cienīga, ar kuru tu jau kopš pusaudža gadiem esi nodevies man un filosofijai."

Tāda bija viņa pēdējā griba.

Epikūram bija daudz skolnieku, bet paši ievērojamākie bija Mētrodors no Atēnām, kā arī †Tīmokrats un Sands† no Lampsakas. Kopš brīža, kad bija viņu iepazinis, Mētrodors Epikūru vairs nepameta, ja neskaita tos sešus mēnešus, ko viņš pavadīja dzimtajā pilsētā; pēc tam viņš atkal atgriezās. **23** Mētrodors bija spējīgs itin visā – tā raksta Epikūrs savos galvenajos darbos[106] un par to liecina arī Tīmokrats sava darba trešajā grāmatā.[107] Tāds viņš patiesi bija. Savu māsu Batidu Mētrodors izdeva par sievu Idomenejam un sev par mīļāko izvēlējās hetairu Leontiju no Atikas. Epikūrs sava darba *Mētrodors*[108] pirmajā grāmatā raksta, ka Mētrodors bijis

izvirza hipotēzi, ka "Sands" ir otrs Mētrodora vārds, ar kuru viņš bija pazīstams savā dzimtenē Lampsakā (92.–93. lpp.) Iespējams, ka manuskriptos sajukusi īpašvārdu kārtība vai iekļauta kāda glosa un tāpēc teksts vairs nav saprotams.

Latvijas Nacionālā BIBLIOTĒKA
030813013

πρώτῳ Μητροδώρῳ φησί. Φασὶ δὲ καὶ πρὸ ἑπτὰ ἐτῶν αὐτοῦ τελευτῆσαι, πεντηκοστὸν τρίτον ἔτος ἄγοντα, καὶ αὐτὸς Ἐπίκουρος ἐν ταῖς προειρημέναις διαθήκαις, ὡς προαπεληλυθότος αὐτοῦ δηλονότι, ἐπισκήπτει περὶ τῆς ἐπιμελείας αὐτοῦ τῶν παίδων. Ἔσχε δὲ καὶ τὸν προειρημένον εἰκαῖόν τινα ἀδελφὸν τοῦ Μητροδώρου Τιμοκράτην. |

24 Βιβλία δέ ἐστι τοῦ Μητροδώρου τάδε·

Πρὸς τοὺς ἰατρούς τρία,
Περὶ αἰσθήσεων,
Πρὸς Τιμοκράτην,
Περὶ μεγαλοψυχίας,
Περὶ τῆς Ἐπικούρου ἀρρωστίας,
Πρὸς τοὺς Διαλεκτικούς,
Πρὸς τοὺς Σοφιστάς ἐννέα,
Περὶ τῆς ἐπὶ σοφίαν πορείας,
Περὶ τῆς μεταβολῆς,
Περὶ πλούτου,
Πρὸς Δημόκριτον,
Περὶ εὐγενείας.

Ἦν καὶ Πολύαινος Ἀθηνοδώρου Λαμψακηνός, ἐπιεικὴς καὶ φιλικός, ὡς οἱ περὶ Φιλόδημόν φασι. Καὶ ὁ διαδεξάμενος αὐτὸν Ἕρμαρχος Ἀγεμόρτου Μυτιληναῖος, ἀνὴρ πατρὸς μὲν πένητος, τὰς δ' ἀρχὰς προσέχων ῥητορικοῖς.

Φέρεται καὶ τούτου βιβλία κάλλιστα τάδε· |

25 Ἐπιστολικά,
Περὶ Ἐμπεδοκλέους, εἴκοσι καὶ δύο,
Περὶ τῶν μαθητῶν,
Πρὸς Πλάτωνα,
Πρὸς Ἀριστοτέλην.

Ἐτελεύτα δὲ παραλύσει, γενόμενος ἱκανὸς ἀνήρ.

Λεοντεύς τε Λαμψακηνὸς ὁμοίως καὶ ἡ τούτου γυνὴ Θεμίστα, πρὸς ἣν καὶ γέγραφεν ὁ Ἐπίκουρος. Ἔτι τε Κολώτης καὶ Ἰδομενεύς, καὶ αὐτοὶ Λαμψακηνοί. Καὶ οὗτοι μὲν ἐλλόγιμοι, ὧν ἦν καὶ Πολύστρατος ὁ διαδεξάμενος Ἕρμαρχον· ὃν διεδέξατο Διονύσιος· ὃν Βασιλείδης. Καὶ Ἀπολλόδωρος δ' ὁ

nesatricināms grūtību un nāves priekšā. Runā, ka viņš miris septiņus gadus pirms Epikūra,[109] būdams piecdesmit trīs gadus vecs. Epikūrs pats, iepriekš minētajā novēlējumā liekot rūpēties par Mētrodora bērniem, nepārprotami norāda, ka viņš jau ir miris. Epikūra skolnieks bija arī jau minētais Tīmokrats, Mētrodora brālis, – tāds nenosvērts cilvēks.[110]

24 Lūk, kādi ir Mētrodora darbi:[111]

Pret ārstiem (trīs grāmatās),
Par sajūtām,
Pret Tīmokratu,
Par augstsirdību,
Par Epikūra vājo veselību,
Pret dialektiķiem,
Pret sofistiem (deviņās grāmatās),
Par ceļu uz gudrību,
Par pārmaiņām,
Par bagātību,
Pret Dēmokritu,
Par dižciltību.[112]

Epikūra skolnieks bija arī Poliains, Atēnodora dēls,[113] no Lampsakas, par kuru Filodēma[114] sekotāji saka, ka viņš bijis lādzīgs un draudzīgs. Tāpat Epikūra skolnieks bija arī Hermarhs, Agemorta dēls, no Mitilēnes, kas pārņēma skolas vadību, – viņš bija nabadzīga vīra dēls un sākotnēji nodevās rētorikai.

Par Hermarha labākajām grāmatām tiek uzskatītas šīs:

25 *Vēstules*,
Par Empedoklu (divdesmit divās grāmatās),[115]
Par mācekļiem,
Pret Platonu,
Pret Aristotelu.

Hermarhs bija spējīgs vīrs, bet viņš nomira no triekas.

Epikūra skolnieki bija arī Leontejs no Lampsakas un viņa sieva Temista, kurai Epikūrs rakstīja vēstules. Tāpat Kolots un Idomenejs, kas arī nāca no Lampsakas. Šie bija ievērojami skolnieki, un tāpat arī Polistrats, kas pēc Hermarha pārņēma skolas vadību. Viņu nomainīja Dionīsijs,[116] bet Dionīsiju – Basileids.[117] Ievērojams bija arī Apollodors, tā sauktais "Dārza

Κηποτύραννος γέγονεν ἐλλόγιμος, ὃς ὑπὲρ τετρακόσια συνέγραψε βιβλία· δύο τε Πτολεμαῖοι Ἀλεξανδρεῖς, ὅ τε μέλας καὶ ὁ λευκός· Ζήνων τε ὁ Σιδώνιος, ἀκροατὴς Ἀπολλοδώρου, πολυγράφος ἀνήρ· | **26** καὶ Δημήτριος ὁ ἐπικληθεὶς Λάκων· Διογένης τε ὁ Ταρσεύς, ὁ τὰς ἐπιλέκτους σχολὰς συγγράψας· καὶ Ὠρίων καὶ ἄλλοι, οὓς οἱ γνήσιοι Ἐπικούρειοι Σοφιστὰς ἀποκαλοῦσιν.

Ἦσαν δὲ καὶ ἄλλοι Ἐπίκουροι τρεῖς· ὅ τε Λεοντέως υἱὸς καὶ Θεμίστας· ἕτερος Μάγνης· τέταρτος ὁπλομάχος.

Γέγονε δὲ πολυγραφώτατος ὁ Ἐπίκουρος, πάντας ὑπερβαλλόμενος πλήθει βιβλίων· κύλινδροι μὲν γὰρ πρὸς τοὺς τριακοσίους εἰσί· γέγραπται δὲ μαρτύριον ἔξωθεν ἐν αὐτοῖς οὐδέν, ἀλλ᾽ αὗταί εἰσιν Ἐπικούρου φωναί. Ἐζήλου δὲ αὐτὸν Χρύσιππος ἐν πολυγραφίᾳ, καθά φησι καὶ Καρνεάδης παράσιτον αὐτοῦ τῶν βιβλίων ἀποκαλῶν· «Εἰ γάρ τι γράψαι ὁ Ἐπίκουρος, φιλονεικεῖ τοσοῦτον γράψαι ὁ Χρύσιππος. | **27** Καὶ διὰ τοῦτο καὶ πολλάκις τὰ αὐτὰ γέγραφε καὶ τὸ ἐπελθόν, καὶ ἀδιόρθωτα εἴακε τῷ ἐπείγεσθαι· καὶ τὰ μαρτύρια τοσαῦτά ἐστιν, ὡς ἐκείνων μόνων γέμειν τὰ βιβλία, καθάπερ καὶ παρὰ Ζήνωνι ἔστιν εὑρεῖν καὶ παρὰ Ἀριστοτέλει.» Καὶ τὰ συγγράμματα μὲν Ἐπικούρῳ τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα· ὧν τὰ βέλτιστά ἐστι τάδε·

Περὶ φύσεως λζ᾽,
Περὶ ἀτόμων καὶ κενοῦ,
Περὶ ἔρωτος,
Ἐπιτομὴ τῶν πρὸς τοὺς φυσικούς,
Πρὸς τοὺς Μεγαρικούς,
Διαπορίαι,
Κύριαι δόξαι,
Περὶ αἱρέσεων καὶ φυγῶν,
Περὶ τέλους,
Περὶ κριτηρίου ἢ Κανών,
Χαιρέδημος,
Περὶ θεῶν,
Περὶ ὁσιότητος,
Ἡγησιάναξ,
Περὶ βίων τέσσαρα, |

tirāns",[118] kas sarakstīja vairāk nekā četrsimt grāmatu. Tāpat arī divi Ptolemaji no Aleksandrijas – Melnais un Baltais,[119] Apollodora skolnieks Zēnons no Sīdonas,[120] liels rakstītājs; **26** Dēmētrijs, saukts par Lakonu;[121] Diogens no Tarsas, kas sastādīja *Pētījumu izlasi*;[122] Orions un vēl citi, kurus īstenie epikūrieši sauc par "sofistiem".[123]

Bija vēl trīs citi Epikūri: Leonteja un Temistas dēls, tad viens, kas nāca no Magnēsijas, un vēl ceturtais, kurš apmācīja ieroču mākslā.[124]

Epikūrs bija ārkārtīgi ražīgs rakstītājs. Grāmatu daudzuma ziņā viņš pārspēja visus – ruļļu skaits ir tuvu trīs simtiem.[125] Neviens izteikums šajās grāmatās nav norakstīts no kāda cita darbiem – viss teiktais ir paša Epikūra vārdi. Karneads raksta, ka Hrīsips ar viņu sacenties daudzrakstīšanā, un saukā Hrīsipu par liekēdi,[126] kas barojas no Epikūra grāmatām: "Kad vien Epikūrs kaut ko uzrakstīja, Hrīsips, ar viņu sacenšoties, centās uzrakstīt tikpat daudz. **27** Tādēļ arī viņš bieži atkārtojās, rakstīja, kā pagadās, un steigdamies atstāja savus darbus neizlabotus. Turklāt izrakstu[127] tur ir tik daudz, ka ar tiem vien viņa grāmatas ir pilnas, tieši tāpat kā Zēnonam un Aristotelam." No skaitā daudzajiem un nozīmīgajiem Epikūra sarakstītajiem darbiem paši labākie ir šādi:

Par dabu (trīsdesmit septiņās grāmatās),[128]
Par nedalāmajiem ķermeņiem un tukšumu,
Par mīlestību,
Kopsavilkums no grāmatām Pret dabas pētniekiem,
Pret megariešiem,
Grūti atrisināmi jautājumi,[129]
Galvenās atziņas,[130]
Par izvēli un izvairīšanos,[131]
Par {augstāko} mērķi,[132]
Par mērauklu jeb Kanons,[133]
Hairedēms,[134]
Par dieviem,[135]
Par svētbijību,[136]
Hēgēsianakts,[137]
Par dzīves veidiem (četrās grāmatās),[138]

28 Περὶ δικαιοπραγίας,
Νεοκλῆς πρὸς Θεμίσταν,
Συμπόσιον,
Εὐρύλοχος πρὸς Μητρόδωρον,
Περὶ τοῦ ὁρᾶν,
Περὶ τῆς ἐν τῇ ἀτόμῳ γωνίας,
Περὶ ἁφῆς,
Περὶ εἱμαρμένης,
Περὶ παθῶν δόξαι πρὸς Τιμοκράτην,
Προγνωστικόν,
Προτρεπτικός,
Περὶ εἰδώλων,
Περὶ φαντασίας,
Ἀριστόβουλος,
Περὶ μουσικῆς,
Περὶ δικαιοσύνης καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν,
Περὶ δώρων καὶ χάριτος,
Πολυμήδης,
Τιμοκράτης α΄ β΄ γ΄,
Μητρόδωρος α΄ β΄ γ΄ δ΄ ε΄,
Ἀντίδωρος α΄ β΄,
Περὶ νόσων δόξαι πρὸς Μιθρῆν,
Καλλιστόλας,
Περὶ βασιλείας,
Ἀναξιμένης,
Ἐπιστολαί.

Ἃ δὲ αὐτῷ δοκεῖ ἐν αὐτοῖς ἐκθέσθαι πειράσομαι τρεῖς ἐπιστολὰς αὐτοῦ παραθέμενος, ἐν αἷς πᾶσαν τὴν ἑαυτοῦ φιλοσοφίαν ἐπιτέτμηται· | **29** θήσομεν δὲ καὶ τὰς Κυρίας αὐτοῦ δόξας καὶ εἴ τι ἔδοξεν ἐκλογῆς ἀξίως ἀνεφθέγχθαι, ὥστε σὲ πανταχόθεν καταμαθεῖν τὸν ἄνδρα κἀμὲ κρίνειν εἰδέναι.

Τὴν μὲν οὖν πρώτην ἐπιστολὴν γράφει πρὸς Ἡρόδοτον, ‹ἥτις ἐστὶ περὶ τῶν φυσικῶν· τὴν δὲ δευτέραν πρὸς Πυθοκλέα›,[8] ἥτις ἐστὶ περὶ μεταρσίων· τὴν δὲ τρίτην πρὸς Μενοικέα, ἔστι δ' ἐν αὐτῇ τὰ περὶ βίων.

Ἀρκτέον δὴ ἀπὸ τῆς πρώτης, ὀλίγα προειπόντα περὶ τῆς διαιρέσεως τῆς κατ' αὐτὸν φιλοσοφίας. Διαιρεῖται τοίνυν εἰς

[8] Manuskriptos trūkst vienas rindiņas – to restaurējam, sekojot Ūzeneram.

28 *Par taisnīgu rīcību*,
Neokls, veltīts Temistai,[139]
Dzīres,[140]
Eurilohs, veltīts Mētrodoram,[141]
Par redzi,
Par stūri nedalāmajā ķermenī,
Par tausti,
Par likteni,
Par pārdzīvojumiem, atziņas, veltītas Tīmokratam,[142]
Paredzējumi,
Pamudinājums,[143]
Par rēgiem,
Par tēlu,
Aristobūls,[144]
Par mūziku,
Par taisnīgumu un citiem tikumiem,
Par dāvanām un pateicību,[145]
Polimēds,
Tīmokrats (trīs grāmatās),[146]
Mētrodors (piecās grāmatās),[147]
Antidors (divās grāmatās),[148]
Par slimībām, atziņas, veltītas Mitram,[149]
Kallistols,
Par valdnieka varu,[150]
Anaksimens,[151]
Vēstules.[152]

Mēģināšu izklāstīt Epikūra uzskatus, kas pausti šajās grāmatās, iekļaujot šeit trīs viņa vēstules, kurās Epikūrs apkopojis visu savu filosofiju. **29** Pievienošu arī viņa *Galvenās atziņas* un citus izteikumus,[153] kas man šķita tā vērti, lai atlases kārtībā tos pieminētu. Tādējādi tu[154] varēsi pilnībā iepazīt šo vīru un es zināšu, kā viņu vērtēt.

Pirmā vēstule ir rakstīta Hērodotam, <un tajā runāts par jautājumiem, kas saistīti ar dabu,[155] otrā – Pītoklam,> un tajā runāts par debesu parādībām,[156] bet trešā – Menoikejam, un tajā runāts par dzīves veidiem.[157]

Sākšu ar pirmo vēstuli, iepriekš nedaudz pastāstot par Epikūra filosofijas iedalījumu. To iedala trīs daļās – kanonikā,

τρία, τό τε κανονικὸν καὶ φυσικὸν καὶ ἠθικόν. | **30** Τὸ μὲν οὖν κανονικὸν ἐφόδους ἐπὶ τὴν πραγματείαν ἔχει, καὶ ἔστιν ἐν ἑνὶ τῷ ἐπιγραφομένῳ Κανών· τὸ δὲ φυσικὸν τὴν περὶ φύσεως θεωρίαν πᾶσαν, καὶ ἔστιν ἐν ταῖς Περὶ φύσεως βίβλοις λζ΄ καὶ ταῖς Ἐπιστολαῖς κατὰ στοιχεῖον· τὸ δὲ ἠθικὸν τὰ περὶ αἱρέσεως καὶ φυγῆς· ἔστι δὲ καὶ ἐν ταῖς Περὶ βίων βίβλοις καὶ Ἐπιστολαῖς καὶ τῷ Περὶ τέλους. Εἰώθασι μέντοι τὸ κανονικὸν ὁμοῦ τῷ φυσικῷ τάττειν· καλοῦσι δ᾽ αὐτὸ περὶ κριτηρίου καὶ ἀρχῆς, καὶ στοιχειωτικόν· τὸ δὲ φυσικὸν περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς, καὶ περὶ φύσεως· τὸ δὲ ἠθικὸν περὶ αἱρετῶν καὶ φευκτῶν, καὶ περὶ βίων καὶ τέλους. |

31 Τὴν διαλεκτικὴν δὲ ὡς παρέλκουσαν ἀποδοκιμάζουσιν· ἀρκεῖν γὰρ τοὺς φυσικοὺς χωρεῖν κατὰ τοὺς τῶν πραγμάτων φθόγγους. Ἐν τοίνυν τῷ Κανόνι λέγων ἐστὶν ὁ Ἐπίκουρος κριτήρια τῆς ἀληθείας εἶναι τὰς αἰσθήσεις καὶ προλήψεις καὶ τὰ πάθη, οἱ δ᾽ Ἐπικούρειοι καὶ τὰς φανταστικὰς ἐπιβολὰς τῆς διανοίας. Λέγει δὲ καὶ ἐν τῇ πρὸς Ἡρόδοτον ἐπιτομῇ καὶ ἐν ταῖς Κυρίαις δόξαις. «Πᾶσα γάρ,» φησίν, «αἴσθησις ἄλογός ἐστι καὶ μνήμης οὐδεμιᾶς ἐπιδεκτική· οὔτε γὰρ ὑπ᾽ αὐτῆς[9] κινεῖται, οὔτε ὑφ᾽ ἑτέρου κινηθεῖσα δύναταί τι προσθεῖναι ἢ ἀφελεῖν. Οὐδὲ ἔστι τὸ δυνάμενον αὐτὰς διελέγξαι· | **32** οὔτε γὰρ ἡ ὁμογενὴς αἴσθησις τὴν ὁμογενῆ διὰ τὴν ἰσοσθένειαν· οὔθ᾽ ἡ ἀνομογενὴς τὴν ἀνομογενῆ· οὐ γὰρ τῶν αὐτῶν εἰσι κριτικαί· οὔτε μὴν λόγος· πᾶς γὰρ λόγος ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων ἤρτηται· οὔθ᾽ ἡ ἑτέρα τὴν ἑτέραν, πάσαις γὰρ προσέχομεν. Καὶ τὸ τὰ ἐπαισθήματα δ᾽ ὑφεστάναι πιστοῦται τὴν τῶν αἰσθήσεων ἀλήθειαν. Ὑφέστηκε δὲ τό τε ὁρᾶν ἡμᾶς καὶ ἀκούειν ὥσπερ τὸ ἀλγεῖν. Ὅθεν καὶ περὶ τῶν ἀδήλων ἀπὸ τῶν φαινομένων χρὴ σημειοῦσθαι. Καὶ γὰρ καὶ αἱ ἐπίνοιαι πᾶσαι ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων γεγόνασι κατά τε περίπτωσιν καὶ ἀναλογίαν καὶ ὁμοιότητα καὶ σύνθεσιν, συμβαλλομένου τι καὶ τοῦ λογισμοῦ. Τά τε τῶν μαινομένων φαντάσματα καὶ ‹τὰ› κατ᾽ ὄναρ ἀληθῆ· κινεῖ γάρ· τὸ δὲ μὴ ὂν οὐ κινεῖ.» |

33 Τὴν δὲ πρόληψιν λέγουσιν οἱονεὶ κατάληψιν ἢ δόξαν ὀρθὴν ἢ ἔννοιαν ἢ καθολικὴν νόησιν ἐναποκειμένην, τουτέστι

[9] Tāds ir manuskriptu teksts, taču Beilijs, Markovičs, Arigeti un Longs&Sedlijs pieņem ὑφ᾽ αὑτῆς, "pati no sevis", norādot, ka viens no manuskriptiem dod šādu lasījumu. Laksa parakritikā (28. lpp.) gan šāds lasījums neparādās.

dabas izpētē un ētikā.[158] **30** Kanonika ir pieeja visai mācībai, un tā izklāstīta vienuviet sacerējumā ar nosaukumu *Mēraukla*.[159] Dabas izpēte ietver visa veida pētījumus par dabu. Tie lasāmi trīsdesmit septiņās darba *Par dabu* grāmatās un pamatnostādnēs arī *Vēstulēs*.[160] Savukārt ētikā runāts par izvēli un izvairīšanos, un tā izklāstīta grāmatās *Par dzīves veidiem*, *Vēstulēs* un darbā *Par {augstāko} mērķi*. Tomēr parasti epikūrieši kanoniku mēdz apvienot ar dabas izpēti. Lai apzīmētu pirmo, viņi saka: "par {patiesības} mērauklu[161] un pamatiem" un "mācība par pamatsastāvdaļām". Ar dabu saistīto jautājumu daļu viņi sauc: "par rašanos un bojā eju" un "par dabu", bet ētiku – "par to, kas jāizvēlas un no kā jāizvairās", un "par dzīves veidiem un {augstāko} mērķi".

31 Dialektiku epikūrieši noraidīja kā lieku,[162] jo, viņuprāt, pilnīgi pietiek ar to, ka dabas pētnieki spriež, vadoties pēc skaņām, ar ko apzīmē lietas.[163] Darbā *Kanons* Epikūrs raksta, ka patiesības mēraukla ir sajūtas, pirmtvērumi un pārdzīvojumi, bet epikūrieši min arī prāta tēlainos tvērumus.[164] Tā Epikūrs apgalvo arī Hērodotam rakstītajā mācības kopsavilkumā un *Galvenajās atziņās*.[165] "Nevienai sajūtai," viņš raksta, "nepiemīt prāts, un tā nav uzņēmīga ne pret kādu atmiņu; tā sajūtu neiekustina un arī tad, kad to ir iekustinājis kaut kas cits, tā neko nespēj ne pielikt, ne atņemt.[166] Nav arī nekā tāda, kas sajūtas varētu apstrīdēt: **32** vienādas izcelsmes sajūtas nevar apstrīdēt viena otru, jo tās ir vienlīdz spēcīgas, bet dažādas izcelsmes sajūtas to nevar tāpēc, ka tās neizšķir vienu un to pašu. To nespēj arī prāts, jo prāts ir pilnībā atkarīgs no sajūtām. Tāpat sajūtas nevar apstrīdēt cita citu, jo mēs pieķeramies tām visām.[167] Turklāt pēcsajūtu pastāvēšana apliecina sajūtu patiesumu,[168] jo tas, ka mēs redzam un dzirdam, pastāv tieši tāpat kā tas, ka mums sāp." Tātad arī par neskaidro[169] vajag gūt norādes,[170] balstoties redzamajās parādībās. Arī visas piedomas[171] nāk no sajūtām – sakritības, atbilstības, līdzības un sakārtošanas ceļā, savā ziņā piedaloties arī spriedumam. Tēli, ko redz neprātīgi cilvēki un kas parādās sapņos, ir īsti, jo tie kustas. Tas, kas nepastāv, nespēj kustēties.[172]

33 Par pirmtvērumu[173] epikūrieši runā kā par aptveršanu[174] vai pareizu viedokli, vai jēdzienu, vai vispārīgu nojēgumu, kas

μνήμην τοῦ πολλάκις ἔξωθεν φανέντος, οἷον τὸ Τοιοῦτόν ἐστιν ἄνθρωπος· ἅμα γὰρ τῷ ῥηθῆναι Ἄνθρωπος εὐθὺς κατὰ πρόληψιν καὶ ὁ τύπος αὐτοῦ νοεῖται προηγουμένων τῶν αἰσθήσεων. Παντὶ οὖν ὀνόματι τὸ πρώτως ἐπιτεταγμένον[10] ἐναργές ἐστι. Καὶ οὐκ ἂν ἐζητήσαμεν τὸ ζητούμενον, εἰ μὴ πρότερον ἐγνώκειμεν αὐτό· οἷον Τὸ πόρρω ἐστὼς ἵππος ἐστὶν ἢ βοῦς· δεῖ γὰρ κατὰ πρόληψιν ἐγνωκέναι ποτὲ ἵππου καὶ βοὸς μορφήν. Οὐδ' ἂν ὠνομάσαμέν τι μὴ πρότερον αὐτοῦ κατὰ πρόληψιν τὸν τύπον μαθόντες. Ἐναργεῖς οὖν εἰσιν αἱ προλήψεις.

Καὶ τὸ δοξαστὸν ἀπὸ προτέρου τινὸς ἐναργοῦς ἤρτηται, ἐφ' ὃ ἀναφέροντες λέγομεν· οἷον Πόθεν ἴσμεν εἰ τοῦτό ἐστιν ἄνθρωπος; | **34** Τὴν δὲ δόξαν καὶ ὑπόληψιν λέγουσιν, ἀληθῆ τέ φασι καὶ ψευδῆ· ἂν μὲν γὰρ ἐπιμαρτυρῆται ἢ μὴ ἀντιμαρτυρῆται, ἀληθῆ εἶναι· ἐὰν δὲ μὴ ἐπιμαρτυρῆται ἢ ἀντιμαρτυρῆται, ψευδῆ τυγχάνειν. Ὅθεν ‹τὸ› προσμένον εἰσήχθη· οἷον τὸ προσμεῖναι καὶ ἐγγὺς γενέσθαι τῷ πύργῳ καὶ μαθεῖν ὁποῖος ἐγγὺς φαίνεται.

Πάθη δὲ λέγουσιν εἶναι δύο, ἡδονὴν καὶ ἀλγηδόνα, ἱστάμενα περὶ πᾶν ζῷον, καὶ τὴν μὲν οἰκεῖον, τὴν δὲ ἀλλότριον· δι' ὧν κρίνεσθαι τὰς αἱρέσεις καὶ φυγάς. Τῶν τε ζητήσεων εἶναι τὰς μὲν περὶ τῶν πραγμάτων, τὰς δὲ περὶ ψιλὴν τὴν φωνήν. Καὶ ταῦτα δὴ περὶ τῆς διαιρέσεως καὶ τοῦ κριτηρίου στοιχειωδῶς.

Ἀνιτέον δὲ ἐπὶ τὴν ἐπιστολήν.

[10] Sekojam manuskriptiem; virkne izdevēju, to skaitā Gasendi, Beilijs, Markovičs, Longs&Sedlijs, labo uz ὑποτεταγμένον, "palikts apakšā", "pakārtots", lai pieskaņotu tekstam *Vēstulē Hērodotam*, 37.

ir mūsos.[175] Proti, atmiņu par kaut ko tādu, kas no ārpuses mums bieži ir parādījies. Piemēram, sakot "tāds, lūk, ir cilvēks", līdzko tiek pateikts "cilvēks", uzreiz, pateicoties pirmtvērumam, mēs iedomājamies cilvēka atveidu,[176] jo sajūtas bijušas pirms tā. Tādējādi tas, kas katram vārdam pirmais piekārtojas, ir uzskatāms.[177] Un mēs nebūtu uzsākuši meklēt to, ko meklējam, ja jau iepriekš nebūtu to pazinuši, kā, piemēram, sakot: "Tas, kas atrodas tur tālumā, ir zirgs vai vērsis," vajag jau iepriekš ar pirmtvēruma palīdzību būt uzzināmajušam, kāds ir zirga un vērša veidols. Tāpat mēs neko nevarētu nosaukt vārdā, ja iepriekš ar pirmtvēruma palīdzību nebūtu pazinuši tā atveidu. Pirmtvērumi tātad ir uzskatāmi.

Un tas, kāds ir mūsu viedoklis, ir atkarīgs no iepriekš iegūtas uzskatāmības, uz ko tad mēs arī atsaucamies runājot. Piemēram, jautājot: "Kā mēs zinām, vai tas ir cilvēks?" **34** Viedokli epikūrieši sauc arī par atzinumu[178] un saka, ka tas ir vai nu patiess, vai arī aplams. Ja tas tiek apstiprināts vai arī netiek apgāzts, tad tas ir patiess, bet, ja tas netiek apstiprināts vai arī tiek apgāzts, tad tas izrādās aplams. Tādēļ arī viņi ir ieviesuši nogaidīšanas {jēdzienu}.[179] Piemēram, nogaidīt, pieiet tuvāk tornim un tad atklāt, kāds tas tuvumā izskatās.

Epikūrieši apgalvo, ka ir divu veidu pārdzīvojumi – bauda un sāpes – un tie attiecas uz ikvienu dzīvu būtni. Bauda tai ir piederīga, bet sāpes – svešas, un, vadoties pēc šiem diviem pārdzīvojumiem, tiek nospriests kaut ko izvēlēties vai no kaut kā izvairīties.[180] Epikūriešu skatījumā daļa pētījumu tiek veikti par lietām, bet daļa – par saukļiem bez seguma.[181] Tas tad arī pamatos ir sakāms par Epikūra filosofijas iedalījumu un {patiesības} mērauklu.

Nu ir laiks pāriet pie vēstules.

«Ἐπίκουρος Ἡροδότῳ χαίρειν. |

35 Τοῖς μὴ δυναμένοις, ὦ Ἡρόδοτε, ἕκαστα τῶν περὶ φύσεως ἀναγεγραμμένων ἡμῖν ἐξακριβοῦν μηδὲ τὰς μείζους τῶν συντεταγμένων βίβλους διαθρεῖν ἐπιτομὴν τῆς ὅλης πραγματείας εἰς τὸ κατασχεῖν τῶν ὁλοσχερωτάτων δὴ δοξῶν τὴν μνήμην ἱκανῶς αὐτοῖς παρεσκεύασα, ἵνα παρ᾽ ἑκάστους τῶν καιρῶν ἐν τοῖς κυριωτάτοις βοηθεῖν αὐτοῖς δύνωνται, καθ᾽ ὅσον ἂν ἐφάπτωνται τῆς περὶ φύσεως θεωρίας. Καὶ τοὺς προβεβηκότας δὲ ἱκανῶς ἐν τῇ τῶν ὅλων ἐπιβλέψει τὸν τύπον τῆς ὅλης πραγματείας τὸν κατεστοιχειωμένον δεῖ μνημονεύειν· τῆς γὰρ ἀθρόας ἐπιβολῆς πυκνὸν δεόμεθα, τῆς δὲ κατὰ μέρος οὐχ ὁμοίως. | **36** Βαδιστέον μὲν οὖν, καὶ ἐπ᾽ ἐκεῖνα συνεχῶς ἐν τῇ μνήμῃ τὸ τοσοῦτο ποιητέον, ἀφ᾽ οὗ ἥ τε κυριωτάτη ἐπιβολὴ ἐπὶ τὰ πράγματα ἔσται καὶ δὴ καὶ τὸ κατὰ μέρος ἀκρίβωμα πᾶν ἐξευρήσεται, τῶν ὁλοσχερωτάτων τύπων εὖ περιειλημμένων καὶ μνημονευομένων· ἐπεὶ καὶ τοῦ τετελεσιουργημένου τοῦτο κυριώτατον τοῦ παντὸς ἀκριβώματος γίνεται, τὸ ταῖς ἐπιβολαῖς ὀξέως δύνασθαι χρῆσθαι, καὶ[11] πρὸς ἁπλᾶ στοιχειώματα καὶ φωνὰς συναγομένων. Οὐ γὰρ οἷόν τε τὸ πύκνωμα τῆς συνεχοῦς τῶν ὅλων περιοδείας εἰδέναι[12] μὴ δυνάμενον διὰ βραχεῶν φωνῶν ἅπαν ἐμπεριλαβεῖν ἐν αὑτῷ τὸ καὶ κατὰ μέρος ἂν ἐξακριβωθέν. | **37** Ὅθεν δὴ πᾶσι χρησίμης οὔσης τοῖς ᾠκειωμένοις φυσιολογίᾳ τῆς τοιαύτης ὁδοῦ, παρεγγυῶν τὸ συνεχὲς ἐνέργημα ἐν φυσιολογίᾳ καὶ τοιούτῳ μάλιστα ἐγγαληνίζων τῷ βίῳ ποιήσασθαι καὶ τοιαύτην τινὰ ἐπιτομὴν καὶ στοιχείωσιν τῶν ὅλων δοξῶν.

[11] Dažādos teksta izdevumos (Ūzeners, Beilijs, Arigeti, Markovičs) norādīts, ka šajā vietā varētu būt zudusi kāda teksta daļa. Beilijs piedāvā tekstu papildināt ar καὶ <τοῦτο γίνοιτ᾽ ἂν ἁπάντων>, "un <to var izdarīt, ja viss>", kas ir tuvs Diano piedāvātajam teksta variantam, kam piekrīt arī Arigeti: καὶ <τοῦτο ἀδύνατον μὴ πάντων>, "un <tas nav iespējams, ja viss netiek>" (Beilijs, 18. lpp.).

VĒSTULE HĒRODOTAM

"Epikūrs sūta sveicienus Hērodotam!

35 Tiem cilvēkiem, Hērodot, kas nevar ne rūpīgi iedziļināties visās manās piezīmēs par dabu, ne pamatīgi iepazīties ar apjomā lielākajām sarakstītajām grāmatām, esmu sagatavojis visas mācības kopsavilkumu, ar kuru pilnīgi pietiks, lai saglabātu atmiņā pašas svarīgākās atziņas tā, lai šie ļaudis jebkurā brīdī spētu galvenajos {atzinumos} atrast sev nepieciešamo, neatkarīgi no tā, cik lielā mērā viņi būs nodevušies dabas izpētei. Arī tiem, kas pietiekami tālu tikuši visa aptveršanā, jāpatur atmiņā mācības aprises, kas izteiktas pamatnostādnēs,[1] jo visaptverošs tvērums mums ir ārkārtīgi nepieciešams, bet atsevišķu daļu tvērums[2] – ne tik ļoti. **36** Pēc tā tad arī vajag tiekties un, lai sasniegtu šo mērķi, pastāvīgi paturēt atmiņā to, kas novedīs pie būtiskākā lietu tvēruma.[3] Nav šaubu, ka tad, kad paša svarīgākā aprises būs labi apgūtas un iegūlušas prātā, arī atsevišķais atklāsies visos sīkumos, jo, lai līdz galam novestu darbu, pats galvenais priekšnoteikums pilnīgas nekļūdības sasniegšanai ir māka trāpīgi izmantot tvērumus, atvedinot tos uz skaidrām pamatnostādnēm un vienkāršiem izteikumiem. Tas, kurš ar kodolīgu izteikumu palīdzību nespēs sevī uzņemt visu to, ko var sīki izzināt arī katrā jomā atsevišķi, nespēs apgūt visas mācības saistītā iztirzājuma lielo blīvumu. **37** Zinot, ka šāds ceļš ir derīgs visiem tiem, kam nav sveša dabas izpēte, es, pats nepārtraukti mudinādams cilvēkus tai nodoties un tieši ar tās palīdzību savā dzīvē rodot pilnīgu mieru,[4] esmu uzrakstījis tādu mācības kopsavilkumu, kas visu atziņu kopumu izsaka pamatnostādnēs.

Taču manuskriptu teksts neliecina par lakūnu, un arī Bollaks&Vismans uzskata, ka nav vajadzības teikumu papildināt (170.–171. lpp.).

[12] Sekojam Markovičam, kas pieņem Meiboma (*Meibom*) labojumu manuskriptos esošā εἶναι, "būt", vietā.

Πρῶτον μὲν οὖν τὰ ὑποτεταγμένα τοῖς φθόγγοις, ὦ Ἡρόδοτε, δεῖ εἰληφέναι, ὅπως ἂν τὰ δοξαζόμενα ἢ ζητούμενα ἢ ἀπορούμενα ἔχωμεν εἰς ταῦτα ἀναγαγόντες ἐπικρίνειν, καὶ μὴ ἄκριτα πάντα ἡμῖν ᾖ εἰς ἄπειρον ἀποδεικνύουσιν ἢ κενοὺς φθόγγους ἔχωμεν. | **38** Ἀνάγκη γὰρ τὸ πρῶτον ἐννόημα καθ' ἕκαστον φθόγγον βλέπεσθαι καὶ μηθὲν ἀποδείξεως προσδεῖσθαι, εἴπερ ἔξομεν τὸ ζητούμενον ἢ ἀπορούμενον καὶ δοξαζόμενον ἐφ' ὃ ἀνάξομεν.

Ἔτι τε[13] κατὰ τὰς αἰσθήσεις δεῖ πάντα τηρεῖν καὶ ἁπλῶς τὰς παρούσας ἐπιβολὰς εἴτε διανοίας εἴθ' ὅτου δήποτε τῶν κριτηρίων, ὁμοίως δὲ καὶ[14] τὰ ὑπάρχοντα πάθη, ὅπως ἂν καὶ τὸ προσμένον καὶ τὸ ἄδηλον ἔχωμεν οἷς σημειωσόμεθα.

Ταῦτα δὲ διαλαβόντας συνορᾶν ἤδη περὶ τῶν ἀδήλων· πρῶτον μὲν ὅτι οὐθὲν γίνεται ἐκ τοῦ μὴ ὄντος. Πᾶν γὰρ ἐκ παντὸς ἐγίνετ' ἂν σπερμάτων γε οὐθὲν προσδεόμενον. | **39** Καὶ εἰ ἐφθείρετο δὲ τὸ ἀφανιζόμενον εἰς τὸ μὴ ὄν, πάντα ἂν ἀπωλώλει τὰ πράγματα, οὐκ ὄντων τῶν εἰς ἃ διελύετο.

Καὶ μὴν καὶ τὸ πᾶν ἀεὶ τοιοῦτον ἦν οἷον νῦν ἐστι, καὶ ἀεὶ τοιοῦτον ἔσται. Οὐθὲν γάρ ἐστιν εἰς ὃ μεταβάλλει. Παρὰ γὰρ τὸ πᾶν οὐθέν ἐστιν, ὃ ἂν εἰσελθὸν εἰς αὐτὸ τὴν μεταβολὴν ποιήσαιτο.

Ἀλλὰ μὴν καὶ [τοῦτο καὶ ἐν τῇ Μεγάλῃ ἐπιτομῇ φησι κατ' ἀρχὴν καὶ ἐν τῇ α΄ Περὶ φύσεως] τὸ πᾶν ἐστι ‹πᾶν ὅ ἐστι›·[15] σώματα μὲν γὰρ ὡς ἔστιν, αὐτὴ ἡ αἴσθησις ἐπὶ πάντων μαρτυρεῖ, καθ' ἣν ἀναγκαῖον τὸ ἄδηλον τῷ λογισμῷ τεκμαίρεσθαι, ὥσπερ

[13] Manuskriptos lasāms εἴτε, "vai nu", ko grūti atzīt par pareizu (manuskriptu tekstu tomēr saglabā Bollaks&Vismans). Gasendi labo uz εἶτα, "tad, tālāk"; Ūzeners liek – ἔπειτα, "pēc tam", bet Beilijs un arī Markovičs seko Arnda (*Arndt*) piedāvātajam Ἔτι τε, "un vēl, turklāt, tālāk", ko apstiprina arī šīs vārdkopas lietojums, piemēram, *Vēstulē Hērodotam*, 59; *Vēstulē Pītoklam*, 94.

[14] Dažādos izdevumos šajā rindkopā veiktas vairākas izmaiņas – Markovičs seko Haidelam (*Heidel*), kas ņem ārā no teksta κατὰ pirms τὰς αἰσθήσεις, un pieņem arī Brīgera (*Brieger*) lasījumu ‹κατὰ› πάντα; taču šādi labojumi nav pārliecinoši, jo pavērš domu otrādi – "sajūtas vajag apskatīt, vadoties pēc visa". Savukārt Beilijs piedāvā papildināt tekstu ar atkārtotu κατὰ pirms τὰς παρούσας ἐπιβολὰς un mainīt uz κατὰ arī καὶ pirms τὰ ὑπάρχοντα πάθη. Taču būtiskas izmaiņas tas tulkojumā neievieš, tāpēc neredzam vajadzību atkāpties no manuskriptu teksta.

[15] Lasām: τὸ πᾶν ἐστι ‹πᾶν ὅ ἐστι›, sekojot Balodē (1267. lpp. un 6. piezīme). Jau pirms viņa vairāki izdevēji norādījuši, ka manuskriptos nebija vietas

Pirmām kārtām, Hērodot, jāsaprot, kas ir pakārtots skaņām,[5] lai, uz to atsaucoties, mēs varētu izvērtēt to, kas tiek uzskatīts, pētīts vai ir mulsinošs,[6] un lai galu galā, turpinot mūsu pierādījumus līdz bezgalībai, neizvērtēts nepaliktu pilnīgi viss un mūsu rīcībā nebūtu tikai tukšas skaņas. **38** Vienmēr vajag uzlūkot katras skaņas pirmo nozīmi – nekādi pierādījumi nebūs nepieciešami, ja mums būs kaut kas, uz ko atvedināt pētīto, mulsinošo vai uzskatīto.

Turklāt viss ir jāapskata, vadoties pēc sajūtām un, vienkārši sakot, pēc tābrīža prāta vai jebkuras citas mērauklas tvērumiem, kā arī pēc esošajiem pārdzīvojumiem,[7] – tā, lai mums būtu kaut kas, ar kā palīdzību mēs iegūtu norādes[8] gan par to, kas vēl tikai gaida {apstiprinājumu}, gan arī par neskaidro.

Kad to esam sapratuši, nepieciešams gūt kopskatu par neskaidro. Vispirms: no neesošā nekas nerodas,[9] jo pretējā gadījumā no visa rastos pilnīgi viss un nebūtu nekādas vajadzības pēc sēklām. **39** Un, ja izzūdošais iznīkstot pārietu neesošajā, tad viss jau būtu gājis bojā, jo tas, par ko tas sairstot būtu kļuvis, vairs nepastāvētu.[10]

Turklāt viss vienmēr ir bijis tāds, kāds tas ir tagad, un vienmēr tāds būs, jo nav nekā, par ko tam pārvērsties,[11] un ārpus visa nav nekā, kas, tajā iekļūstot, izraisītu pārmaiņas.[12]

Un viss ir <viss, kas ir>[13] [tā viņš saka gan *Lielā kopsavilkuma* sākumā, gan arī darba *Par dabu* pirmajā grāmatā],[14] jo par to, ka pastāv ķermeņi, pilnīgi visos gadījumos liecina pašas sajūtas, kurām vajag sekot, lai ar sprieduma palīdzību izdarītu

Gasendi piedāvātajam (un Ūzenera, Beilija, Arigeti un citu pieņemtajam) tekstam <σώματα καὶ κενόν> ("ķermeņi un tukšums") vai <σώματα καὶ τόπος> ("ķermenis un vieta") iespējamās lakūnas vietā. Balodē savu lasījumu pamato, balstoties uz Plūtarha darbā *Pret Kolotu* iekļauto citātu no epikūrieša Kolota: "Epikūrs ir gudrāks par Platonu tāpēc, ka viņš visu vienādi sauc par esošo (πάντα ὁμοίως ὄντα προσαγορεύει) – netaustāmo tukšumu, ķermeņus, kas izrāda pretestību, pirmpamatus, saliktos ķermeņus..." (1116d). Arnds, Kočalskis un Bollaks&Vismans uzskata, ka tur vispār nav lakūnas un tāpēc jālasa vienkārši τὸ πᾶν ἐστι, "Viss ir." Proti, Epikūrs pēc tam, kad pateicis, ka viss vienmēr ir tāds, kāds tas ir, apgalvo, ka tas "ir" tādā nozīmē, ka ir pieejams jutekļiem, ir tverams; šis viss nav nekas cits, kā vien ķermeņi un tukšums (Bollaks&Vismans, 176. lpp.). No grieķu valodas viedokļa tomēr šķiet, ka tekstā kaut kā trūkst.

προεῖπον τὸ πρόσθεν. | **40** Εἰ δὲ μὴ ἦν ὃ κενὸν καὶ χώραν καὶ ἀναφῆ φύσιν ὀνομάζομεν, οὐκ ἂν εἶχε τὰ σώματα ὅπου ἦν οὐδὲ δι' οὗ ἐκινεῖτο, καθάπερ φαίνεται κινούμενα. Παρὰ δὲ ταῦτα οὐθὲν οὐδὲ ἐπινοηθῆναι δύναται οὔτε περιληπτῶς οὔτε ἀναλόγως τοῖς περιληπτοῖς, ὡς καθ' ὅλας φύσεις λαμβανόμενα καὶ μὴ ὡς τὰ τούτων συμπτώματα ἢ συμβεβηκότα λεγόμενα.

Καὶ μὴν καὶ τῶν [τοῦτο καὶ ἐν τῇ πρώτῃ Περὶ φύσεώς «φησι» καὶ τῇ ιδ΄ καὶ ιε΄ καὶ τῇ Μεγάλῃ ἐπιτομῇ] σωμάτων τὰ μέν ἐστι συγκρίσεις, τὰ δ' ἐξ ὧν αἱ συγκρίσεις πεποίηνται· | **41** ταῦτα δέ ἐστιν ἄτομα καὶ ἀμετάβλητα, εἴπερ μὴ μέλλει πάντα εἰς τὸ μὴ ὂν φθαρήσεσθαι, ἀλλ' ἰσχύοντα ὑπομένειν ἐν ταῖς διαλύσεσι τῶν συγκρίσεων, πλήρη τὴν φύσιν ὄντα,[16] οὐκ ἔχοντα ὅπῃ ἢ ὅπως διαλυθήσεται. Ὥστε τὰς ἀρχὰς ἀτόμους ἀναγκαῖον εἶναι σωμάτων φύσεις.

Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ πᾶν ἄπειρόν ἐστι. Τὸ γὰρ πεπερασμένον ἄκρον ἔχει· τὸ δὲ ἄκρον παρ' ἕτερόν τι θεωρεῖται. Ὥστε οὐκ ἔχον ἄκρον πέρας οὐκ ἔχει· πέρας δὲ οὐκ ἔχον ἄπειρον ἂν εἴη καὶ οὐ πεπερασμένον.

Καὶ μὴν καὶ τῷ πλήθει τῶν σωμάτων ἄπειρόν ἐστι τὸ πᾶν καὶ τῷ μεγέθει τοῦ κενοῦ. | **42** Εἴ τε γὰρ ἦν τὸ κενὸν ἄπειρον, τὰ δὲ σώματα ὡρισμένα, οὐθαμοῦ ἂν ἔμενε τὰ σώματα, ἀλλ' ἐφέρετο κατὰ τὸ ἄπειρον κενὸν διεσπαρμένα, οὐκ ἔχοντα τὰ ὑπερείδοντα καὶ στέλλοντα κατὰ τὰς ἀνακοπάς· εἴ τε τὸ κενὸν ἦν ὡρισμένον, οὐκ ἂν εἶχε τὰ ἄπειρα σώματα ὅπου ἐνέστῃ.

Πρός τε τούτοις τὰ ἄτομα τῶν σωμάτων καὶ μεστά, ἐξ ὧν καὶ αἱ συγκρίσεις γίνονται καὶ εἰς ἃ διαλύονται, ἀπερίληπτά ἐστι ταῖς διαφοραῖς τῶν σχημάτων· οὐ γὰρ δυνατὸν γενέσθαι τὰς τοσαύτας διαφορὰς ἐκ τῶν αὐτῶν σχημάτων περιειλημμένων. Καὶ καθ' ἑκάστην δὲ σχημάτισιν ἁπλῶς ἄπειροί εἰσιν αἱ ὅμοιαι, ταῖς δὲ διαφοραῖς οὐχ ἁπλῶς ἄπειροι, ἀλλὰ μόνον ἀπερίληπτοι, | **43** [οὐδὲ γάρ φησιν ἐνδοτέρω εἰς ἄπειρον τὴν τομὴν τυγχάνειν. Λέγει δέ, ἐπειδὴ αἱ ποιότητες μεταβάλλονται,] εἰ μέλλει τις μὴ καὶ τοῖς μεγέθεσιν ἁπλῶς εἰς ἄπειρον αὐτὰς ἐκβάλλειν.

[16] Kā nepieciešamu pieņemam Meiboma, Ūzenera, Beilija, Markoviča un citu labojumu no manuskriptu ὅταν, "kad" uz ὄντα, "esošais".

secinājumus par neskaidro, kā jau iepriekš teicu.[15] **40** Un, ja nepastāvētu tas, ko mēs saucam par tukšumu, telpu un netaustāmu būtību,[16] ķermeņiem nebūtu, kur palikt, un nebūtu, caur ko kustēties, ko tie acīmredzami dara.[17] Ārpus tā[18] neko nav iespējams iedomāties – nedz ar uztveršanas palīdzību, nedz pēc līdzības ar uztverto[19] –, ja runā par pilnīgām būtībām[20] un nevis par tā sauktajām gadījuma pazīmēm vai līdzi nākošām īpašībām.[21]

Vieni ķermeņi [tā viņš raksta arī darba *Par dabu* pirmajā, četrpadsmitajā un piecpadsmitajā grāmatā un *Lielajā kopsavilkumā*] ir salikti, bet citi – tādi, kas šos saliktos veido. **41** Tie ir nedalāmi un nepārveidojami – ja vien ir tā, ka viss negrasās iznīkt neesošajā, bet tam pietiek spēka saglabāties salikto ķermeņu sairumos –, jo, pēc dabas būdami pilni,[22] tie nespēj sairt ne no vienas puses nekādā veidā.[23] Tādējādi pirmpamati[24] neizbēgami ir nedalāmas ķermeniskas būtības.[25]

Viss ir bezgalīgs, jo tam, kas ir ierobežots, ir savs gals, bet gals ir redzams līdzās kaut kam citam. Tā kā tam nav gala, tam nav arī robežu, bet tas, kam nav robežu, var būt tikai bezgalīgs un nevis ierobežots.

Viss ir bezgalīgs arī ķermeņu skaita un tukšuma lieluma ziņā, **42** jo, ja tukšums būtu bezgalīgs, bet ķermeņu skaits – noteikts, tad ķermeņi nekur nevarētu palikt, bet aiztrauktos un izkliedētos bezgalīgajā tukšumā, jo tiem nebūtu nekā, kas tos atbalstītu un atgrūstu atpakaļ pēc sadursmēm. Savukārt, ja tukšumam būtu noteiktas robežas, bezgalīgi daudzajiem ķermeņiem nebūtu, kur palikt.[26]

Turklāt nedalāmie un piepildītie ķermeņi, no kuriem sastāv saliktie un kuros tie sairst, pēc apveida ir neaptverami daudzveidīgi, jo nav iespējams, ka tik liela daudzveidība[27] varētu rasties no vieniem un tiem pašiem apveidiem,[28] kuru skaits ir uztverams. Un katra apveida vienādo nedalāmo ķermeņu skaits ir pilnīgi bezgalīgs,[29] savukārt to daudzveidībai ir jābūt nevis pilnīgi bezgalīgai, bet tikai neaptverami lielai **43** [Nedaudz tālāk viņš raksta, ka arī ķermeņu dalīšanu nevar turpināt līdz bezgalībai.[30] Tā viņš saka tāpēc, ka {ķermeņu} iezīmes[31] mainās], ja negribam, lai arī lielumu ziņā tie iesniegtos pilnīgā bezgalībā.[32]

Κινοῦνταί τε συνεχῶς αἱ ἄτομοι [φησὶ δὲ ἐνδοτέρω καὶ ἰσοταχῶς αὐτὰς κινεῖσθαι τοῦ κενοῦ τὴν εἶξιν ὁμοίαν παρεχομένου καὶ τῇ κουφοτάτῃ καὶ τῇ βαρυτάτῃ] τὸν αἰῶνα, καὶ αἱ μὲν[17] εἰς μακρὰν ἀπ᾽ ἀλλήλων διΐστάμεναι, αἱ δὲ αὐτοῦ τὸν παλμὸν ἴσχουσιν ὅταν τύχωσι τῇ περιπλοκῇ κεκλειμέναι ἢ στεγαζόμεναι παρὰ τῶν πλεκτικῶν. | **44** Ἥ τε γὰρ τοῦ κενοῦ φύσις ἡ διορίζουσα ἑκάστην αὐτὴν τοῦτο παρασκευάζει, τὴν ὑπέρεισιν οὐχ οἵα τε οὖσα ποιεῖσθαι· ἥ τε στερεότης ἡ ὑπάρχουσα αὐταῖς κατὰ τὴν σύγκρουσιν τὸν ἀποπαλμὸν ποιεῖ, ἐφ᾽ ὁπόσον ἂν ἡ περιπλοκὴ τὴν ἀποκατάστασιν ἐκ τῆς συγκρούσεως διδῷ. Ἀρχὴ δὲ τούτων οὐκ ἔστιν, αἰτίων τῶν ἀτόμων οὐσῶν καὶ τοῦ κενοῦ. [Φησὶ δ᾽ ἐνδοτέρω μηδὲ ποιότητά τινα περὶ τὰς ἀτόμους εἶναι πλὴν σχήματος καὶ μεγέθους καὶ βάρους· τὸ δὲ χρῶμα παρὰ τὴν θέσιν τῶν ἀτόμων ἀλλάττεσθαι ἐν ταῖς ιβ΄ στοιχειώσεσί φησι. Πᾶν τε μέγεθος μὴ εἶναι περὶ αὐτάς· οὐδέποτε γοῦν ἄτομος ὤφθη αἰσθήσει.] | **45** Ἡ τοσαύτη δὴ φωνὴ τούτων πάντων μνημονευομένων τὸν ἱκανὸν τύπον ὑποβάλλει τῆς τῶν ὄντων φύσεως ἐπινοίαις.

Ἀλλὰ μὴν καὶ κόσμοι ἄπειροί εἰσιν, οἵ θ᾽ ὅμοιοι τούτῳ καὶ οἱ ἀνόμοιοι. Αἵ τε γὰρ ἄτομοι ἄπειροι οὖσαι, ὡς ἄρτι ἀπεδείχθη, φέρονται καὶ πορρώτατω. Οὐ γὰρ κατανήλωνται αἱ τοιαῦται ἄτομοι, ἐξ ὧν ἂν γένοιτο κόσμος ἢ ὑφ᾽ ὧν ἂν ποιηθείη, οὔτ᾽ εἰς ἕνα οὔτ᾽ εἰς πεπερασμένους, οὔθ᾽ ὅσοι τοιοῦτοι οὔθ᾽ ὅσοι διάφοροι τούτοις. Ὥστε οὐδὲν τὸ ἐμποδοστατῆσόν ἐστι πρὸς τὴν ἀπειρίαν τῶν κόσμων. |

46 Καὶ μὴν καὶ τύποι ὁμοιοσχήμονες τοῖς στερεμνίοις εἰσί, λεπτότησιν ἀπέχοντες μακρὰν τῶν φαινομένων. Οὔτε γὰρ ἀποστάσεις ἀδυνατοῦσιν ἐν τῷ περιέχοντι γίνεσθαι τοιαῦται, οὔτ᾽ ἐπιτηδειότητες ‹ἐς› τὰς κατεργασίας τῶν κοιλωμάτων καὶ λεπτοτήτων γίνεσθαι, οὔτε ἀπόρροιαι τὴν ἐξῆς θέσιν καὶ βάσιν

[17] Vairāki izdevēji, to skaitā Beilijs, Markovičs un Biņone, šeit norāda uz lakūnu (Ūzeners uzskatīja, ka lakūna ir aiz vārda αἰῶνα). Tomēr manuskriptu teksts ir saprotams arī bez šāda pieņēmuma. Biņone piedāvā aizpildīt iespējamo lakūnu ar vārdiem <κατὰ στάθμην, αἱ δὲ κατὰ παρέγκλισιν, αἱ δὲ κατὰ παλμόν. Τούτων δὲ αἱ μὲν φέρονται>, proti, vieni nedalāmie ķermeņi "<kustas taisni, citi novirzās, bet citi trīsuļo. Vieni no šiem traucas>". Beilijs, komentējot Biņones piedāvāto tekstu, atzīst par gandrīz neiedomājamu, ka Epikūrs nekur nebūtu runājis par diviem galvenajiem atomu kustības

Nedalāmie ķermeņi kustas nepārtraukti [nedaudz tālāk viņš raksta, ka tie kustas ar vienādu ātrumu, jo tukšums vienlīdz labi pakļaujas gan vieglam, gan smagam ķermenim][33] un mūžīgi[34] – vieni stipri attālinās cits no cita,[35] bet citi turpina trīsuļot vienā vietā, kad tos aiztur saķeršanās[36] vai arī no ārpuses apņem kopā saķērušies nedalāmie ķermeņi.[37] **44** To[38] savas īpašās dabas dēļ rada tukšums, kas nošķir nedalāmos ķermeņus citu no cita, jo nespēj tiem kalpot par atbalstu;[39] savukārt nedalāmajiem ķermeņiem piemītošais stingrums sadursmes brīdī liek tiem citam no cita aiztrīsuļot tik tālu, cik tālu saķeršanās pēc sadursmes pieļauj to atgriešanos iepriekšējā stāvoklī.[40] Šīm kustībām nav sākuma, jo to cēloņi ir nedalāmie ķermeņi un tukšums. [Tālāk viņš raksta, ka nedalāmajiem ķermeņiem nav nekādas citas iezīmes, kā vienīgi apveids, lielums un smagums. Runājot par krāsu, darbā *Divpadsmit pamatnostādnes* viņš apgalvo, ka tā mainās atkarībā no nedalāmo ķermeņu novietojuma.[41] Turklāt tiem nevarot piemist jebkāds lielums – katrā ziņā vēl nekad nedalāmais ķermenis nav ticis uztverts ar redzes sajūtu.] **45** Ja tiek paturēts atmiņā viss izklāstītais, ar šo izteikumu pietiek, lai iezīmētu aprises[42] tālākiem pārspriedumiem par esošā dabu.

Arī pasauļu ir bezgalīgi daudz – gan līdzīgu šai, gan arī atšķirīgu,[43] jo nedalāmie ķermeņi, kuru skaits, kā tikko pierādīju, ir bezgalīgi liels, aiztraucas arī ļoti tālu.[44] Tā tas ir tāpēc, ka tādi nedalāmie ķermeņi, no kuriem kāda pasaule var rasties vai kas to varētu veidot,[45] pilnībā neiztērējas, nedz rodoties vienai pasaulei, nedz rodoties ierobežotam skaitam pasauļu, nedz visās tajās pasaulēs, kas līdzinās šai, nedz visās tajās, kas atšķiras no šai līdzīgajām. Tāpēc nekas netraucē pasauļu skaitam būt bezgalīgam.[46]

46 Pastāv arī atveides, kas līdzinās cietajiem ķermeņiem pēc apveida, bet sava smalkuma dēļ ārkārtīgi atšķiras no tā, kas redzams. Nav neiespējami, ka šādi atdalījumi rodas {cieto ķermeņu} apkārtnē, jo tur tiem ir piemēroti apstākļi, lai izveidotos to dobums un smalkums, un ka izplūdumi, secīgi nākot,

---

cēloņiem, un, tā kā vēstulē, kāda mums tā ir, nekur netiek pieminēta arī doma par παρέγκλισις, pieņem, ka tā šajā vietā tīri dabiski iederētos (186. lpp.). Taču tas nav pietiekams arguments, lai varētu runāt par lakūnu.

διατηροῦσαι, ἥνπερ καὶ ἐν τοῖς στερεμνίοις εἶχον· τούτους δὲ τοὺς τύπους εἴδωλα προσαγορεύομεν.

Καὶ μὴν καὶ ἡ διὰ τοῦ κενοῦ φορὰ κατὰ μηδεμίαν ἀπάντησιν τῶν ἀντικοψάντων γινομένη πᾶν μῆκος περιληπτὸν ἐν ἀπερινοήτῳ χρόνῳ συντελεῖ. Βράδους γὰρ καὶ τάχους ἀντικοπὴ καὶ οὐκ ἀντικοπὴ ὁμοίωμα λαμβάνει. |

47 Οὐ μὴν οὐδ' ἅμα κατὰ τοὺς διὰ λόγου θεωρητοὺς χρόνους αὐτὸ τὸ[18] φερόμενον σῶμα ἐπὶ τοὺς πλείους τόπους ἀφικνεῖται (ἀδιανόητον γάρ), καὶ τοῦτο, συναφικνούμενον ἐν αἰσθητῷ χρόνῳ, ὅθεν δήποθεν τοῦ ἀπείρου, οὐκ ἐξ οὗ ἂν περιλάβωμεν τὴν φορὰν τόπου, ἔσται ἀφιστάμενον· ἀντικοπῇ γὰρ ὅμοιον ἔσται, κἂν μέχρι τοσούτου τὸ τάχος τῆς φορᾶς μὴ ἀντικοπὲν καταλίπωμεν. Χρήσιμον δὴ καὶ τοῦτο κατασχεῖν τὸ στοιχεῖον.

Εἶθ' ὅτι τὰ εἴδωλα ταῖς λεπτότησιν ἀνυπερβλήτοις κέχρηται, οὐθὲν ἀντιμαρτυρεῖ τῶν φαινομένων· ὅθεν καὶ τάχη ἀνυπέρβλητα ἔχει, πάντα πόρον σύμμετρον ἔχοντα πρὸς τῷ ἀπείροις αὐτῶν μηθὲν ἀντικόπτειν ἢ ὀλίγα ἀντικόπτειν, πολλαῖς[19] δὲ καὶ ἀπείροις εὐθὺς ἀντικόπτειν τι. |

48 Πρός τε τούτοις, ὅτι ἡ γένεσις τῶν εἰδώλων ἅμα νοήματι συμβαίνει. Καὶ γὰρ ῥεῦσις ἀπὸ τῶν σωμάτων τοῦ ἐπιπολῆς συνεχής, οὐκ ἐπίδηλος τῇ μειώσει διὰ τὴν ἀνταναπλήρωσιν, σῴζουσα τὴν ἐπὶ τοῦ στερεμνίου θέσιν καὶ τάξιν τῶν ἀτόμων ἐπὶ πολὺν χρόνον, εἰ καὶ ἐνίοτε συγχεομένη ὑπάρχει, καὶ συστάσεις ἐν τῷ περιέχοντι ὀξεῖαι διὰ τὸ μὴ δεῖν κατὰ βάθος τὸ συμπλήρωμα γίνεσθαι, καὶ ἄλλοι δὲ τρόποι τινὲς γεννητικοὶ τῶν τοιούτων φύσεών εἰσιν. Οὐθὲν γὰρ τούτων ἀντιμαρτυρεῖ ταῖς αἰσθήσεσιν, ἂν βλέπῃ τις τίνα τρόπον τὰς ἐνεργείας,[20] ἵνα[21] καὶ τὰς συμπαθείας, ἀπὸ τῶν ἔξωθεν πρὸς ἡμᾶς ἀνοίσει. |

---

[18] Manuskriptu κατὰ τὸ nevar būt pareizs. Beilijs un Markovičs, sekojot Ūzeneram, izvēlas lasījumu καὶ τὸ. Kā kontekstam atbilstošāku pieņemam fon der Mīla piedāvāto variantu αὐτὸ τὸ, kam seko arī Arigeti.

[19] Ūzeners savās piezīmēs πολλαῖς, kas ir manuskriptu teksts, citē kā πολλοῖς, kas tādā gadījumā būtu saistāms ar vārdu εἴδωλα. Beilijs uzskata, ka ir iespējams saglabāt formu πολλαῖς, attiecinot to uz ἀτόμοις (Beilijs, 192. lpp.).

[20] Tāds ir manuskriptos lasāmais vārds. Jau Gasendi to ir labojis uz ἐναργείας, un šo labojumu pieņem arī daudzi citi izdevēji, to skaitā Beilijs, Markovičs un Longs&Sedlijs. Sekojam Bollakam&Vismanam, kas manu-

saglabā tieši tādu pašu novietojumu un stāvokli,[47] kāds bija cietajos ķermeņos.[48] Šīs atveides mēs saucam par rēgiem.[49]

Traukšanās cauri tukšumam, ja {ķermenis} savā ceļā nesastop nekādus šķēršļus, kas rada pretestību, pieveic jebkuru {ar prātu} uztveramu attālumu neiedomājami īsā laikā.[50] Tā tas ir tāpēc, ka pretestība un pretestības trūkums attiecīgi nozīmē mazu ātrumu un lielu ātrumu.

47 Taču nav arī tā, ka ar prātu aplūkojamos laika sprīžos ķermenis, kas traucas uz priekšu,[51] nonāk vienlaicīgi vairākās vietās – jo tas nav iedomājams –, neskatoties uz to, ka ar maņām sajūtamā laika sprīdī tas nonāk vienlaicīgi visur no jebkuras vietas bezgalībā, pat neatrāvies no tās vietas, no kuras mēs uztveram tā traukšanos.[52] Patiesībā to var salīdzināt ar pretestību, pat ja nupat mēs pieņēmām, ka traukšanās {lielais} ātrums nozīmē pretestības trūkumu.[53] Ir vērts paturēt prātā arī šo pamatnostādni.

Nekas no redzamā nerunā pretī pieņēmumam, ka rēgiem piemīt ārkārtīgs smalkums. Tāpēc tiem piemīt arī nepārspējami liels ātrums: tie visi atrod sev atbilstošu ceļu,[54] turklāt bezgalīgi liels to skaits vai nu nesastop nekādu pretestību, vai arī ļoti nelielu, savukārt daudzi un pat bezgalīgi daudzi {nedalāmie ķermeņi} tūlīt kaut kādu pretestību sastop.[55]

48 Turklāt {nekas neliecina pret pieņēmumu}, ka rēgu rašanās norit vienlaicīgi ar domu,[56] jo plūsma no ķermeņu virsmas ir nepārtraukta;[57] tomēr tā nav redzama kā {ķermeņu} samazināšanās, tāpēc ka to izlīdzina piepildīšanās no jauna.[58] {Plūsma} ilgu laiku saglabā tādu nedalāmo ķermeņu novietojumu un kārtību, kāda tā bija cietā ķermeņa virspusē,[59] kaut arī reizēm tajā rodas sajukums;[60] un ķermeņa apkārtnē ātri izveidojas {jauni} salikumi, jo nav nepieciešams, lai piepildīšanās sasniegtu dziļus slāņus;[61] tomēr šādas būtības var rasties arī citādāk.[62] Nekas no minētā nav pretrunā ar sajūtām, ja mēs apsveram, kādā veidā {rēgu plūsma} no ārējām parādībām līdz mums nogādā to darbības spēkus, lai vienlaikus nogādātu arī to līdzību izpausmēs.[63]

---

skriptu tekstu uzskata par loģisku un saglabājumu (194. lpp., 8. piezīme).

[21] Ūzeners labo uz τίνα, un šim lasījumam piekrīt arī Beilijs un Markovičs. Sekojam manuskriptiem līdz ar Bollaku&Vismanu (194. lpp., 8. piezīme).

49 Δεῖ δὲ καὶ νομίζειν ἐπεισιόντος τινὸς ἀπὸ τῶν ἔξωθεν τὰς μορφὰς ὁρᾶν ἡμᾶς καὶ διανοεῖσθαι· οὐ γὰρ ἂν ἐναποσφραγίσαιτο τὰ ἔξω τὴν ἑαυτῶν φύσιν τοῦ τε χρώματος καὶ τῆς μορφῆς διὰ τοῦ ἀέρος τοῦ μεταξὺ ἡμῶν τε κἀκείνων, οὐδὲ διὰ τῶν ἀκτίνων ἢ ὧν δήποτε ῥευμάτων ἀφ' ἡμῶν πρὸς ἐκεῖνα παραγινομένων, οὕτως ὡς τύπων τινῶν ἐπεισιόντων ἡμῖν ἀπὸ τῶν πραγμάτων ὁμοχρόων τε καὶ ὁμοιομόρφων κατὰ τὸ ἐναρμόττον μέγεθος εἰς τὴν ὄψιν ἢ τὴν διάνοιαν, ὠκέως ταῖς φοραῖς χρωμένων, | **50** εἶτα διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν τοῦ ἑνὸς καὶ συνεχοῦς τὴν φαντασίαν ἀποδιδόντος καὶ τὴν συμπάθειαν ἀπὸ τοῦ ὑποκειμένου σῴζοντος κατὰ τὸν ἐκεῖθεν σύμμετρον ἐπερεισμὸν ἐκ τῆς κατὰ βάθος ἐν τῷ στερεμνίῳ τῶν ἀτόμων πάλσεως.

Καὶ ἣν ἀναλάβωμεν φαντασίαν ἐπιβλητικῶς τῇ διανοίᾳ ἢ τοῖς αἰσθητηρίοις εἴτε μορφῆς εἴτε συμβεβηκότων, μορφή ἐστιν αὕτη τοῦ στερεμνίου, γινομένη κατὰ τὸ ἑξῆς πύκνωμα, ἢ ἐγκατάλειμμα τοῦ εἰδώλου· τὸ δὲ ψεῦδος καὶ τὸ διημαρτημένον ἐν τῷ προσδοξαζομένῳ ἀεί ἐστιν ἐπιμαρτυρηθήσεσθαι ἢ μὴ ἀντιμαρτυρηθήσεσθαι, εἶτ' οὐκ ἐπιμαρτυρουμένου [κατά τινα κίνησιν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς συνημμένην τῇ φανταστικῇ ἐπιβολῇ, διάληψιν δὲ ἔχουσαν, καθ' ἣν τὸ ψεῦδος γίνεται]. |

51 Ἥ τε γὰρ ὁμοιότης τῶν φαντασμῶν οἱονεὶ ἐν εἰκόνι λαμβανομένων ἢ καθ' ὕπνους γινομένων ἢ κατ' ἄλλας τινὰς ἐπιβολὰς τῆς διανοίας ἢ τῶν λοιπῶν κριτηρίων οὐκ ἄν ποτε ὑπῆρχε τοῖς οὖσί τε καὶ ἀληθέσι προσαγορευομένοις, εἰ μὴ ἦν τινα καὶ τοιαῦτα πρὸς ἃ βάλλομεν·[22] τὸ δὲ διημαρτημένον οὐκ ἂν ὑπῆρχεν, εἰ μὴ ἐλαμβάνομεν καὶ ἄλλην τινὰ κίνησιν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς συνημμένην μὲν ‹τῇ φανταστικῇ ἐπιβολῇ›, διάληψιν δὲ ἔχουσαν· κατὰ δὲ ταύτην [συνημμένην μὲν τῇ φανταστικῇ ἐπιβολῇ διάληψιν δὲ ἔχουσαν],[23] ἐὰν μὲν μὴ ἐπιμαρτυρηθῇ ἢ ἀντιμαρτυρηθῇ, τὸ ψεῦδος γίνεται· ἐὰν δὲ ἐπιμαρτυρηθῇ ἢ μὴ ἀντιμαρτυρηθῇ, τὸ ἀληθές. | **52** Καὶ ταύτην οὖν σφόδρα γε δεῖ τὴν δόξαν κατέχειν,

[22] Tāds ir manuskriptu teksts. Beilijs, sekojot Ūzeneram, raksta προσβαλλόμενα, un tulko *effluences... brought into contact with our senses* (29. lpp.). Markovičs pieņem Šnaidera (*Schneider*) labojumu πρὸς ἃ ‹ἐπι›βάλλομεν, skaidri uzsverot šīs darbības līdzību ar ἐπιβολή veidošanos; nešķiet, ka manuskriptu tekstā nepieciešams veikt kādas izmaiņas.

49 Tāpat nākas pieņemt, ka mēs redzam un ar prātu[64] uztveram veidolus tāpēc, ka mūsos kaut kas iekļūst no ārpuses. Ārpusē esošais taču nevarētu mūsos atstāt savas krāsas un veidola dabas nospiedumu nedz ar gaisa palīdzību, kas atrodas starp mums un ārējo,[65] nedz ar staru vai kādu plūsmu palīdzību, kas virzās no mums uz lietām[66] tā, kā tas notiek, kad, nākot no ārpusē esošā un traucoties ar ļoti lielu ātrumu, mūsos iekļūst tādas pašas krāsas un veidola atveides mūsu acīm vai prātam atbilstošā izmērā,[67] **50** un tad tieši šī iemesla dēļ[68] pārnes vienotā un nepārtrauktā tēlu[69] un saglabā līdzību ar priekšmeta izpausmēm tālu no šī priekšmeta, pateicoties atbilstošam spiedienam, kas nāk no tā un rodas no nedalāmo ķermeņu trīsuļošanas cietajā ķermenī visā tā dziļumā.[70]

Un veidola vai arī tā īpašību tēls, ko mēs uztveram ar prāta vai arī jutekļu palīdzību,[71] ir šis cietā ķermeņa veidols, kas rodas vai nu no nepārrauta rēga plūduma, vai arī no šī rēga pārpalikuma.[72] Maldi un kļūdīšanās allaž slēpjas tajā, ka mēs piedomājam klāt, ka {kaut kas} tiks apstiprināts vai arī netiks apgāzts, bet vēlāk tas neapstiprinās [kaut kādas mūsos pašos esošas kustības dēļ, kas ir saistīta ar tēlaino tvērumu, bet tomēr no tā atšķiras; tieši šī kustība arī rada maldus].[73]

51 Līdzība starp tā saukto esošo un patiesi pastāvošo un tēliem, kas tiek uztverti kā attēli – vai nu tie parādās sapņos,[74] vai arī rodas, pateicoties citiem prāta tvērumiem[75] vai pārējām mērauklām, – nemaz nepastāvētu, ja nebūtu kaut kā tāda, ko mēs tveram. Savukārt kļūdīšanās nenotiktu, ja mēs nepiedzīvotu sevī vēl kādu citu kustību,[76] kas saistīta ar tēlaino tvērumu, bet tomēr no tā atšķiras; saskaņā ar šo kustību – ja tā neapstiprinās vai arī tiek apgāzta, rodas maldi, bet, ja tā apstiprinās vai arī netiek apgāzta, – patiesība. **52** Arī šī atziņa cieši jāpatur prātā, lai netiktu atmestas tās

[23] Vārdus «τῇ φανταστικῇ ἐπιβολῇ», acīmredzami balstoties uz sholiju §50 beigās, Ūzeners pārcēlis uz šejieni no rindiņas zemāk, kur savukārt tos dzēsis līdz ar atkārtoto συνημμένην un διάληψιν δὲ ἔχουσαν, jo citādi teksts nav saprotams.

ἵνα μήτε τὰ κριτήρια ἀναιρῆται τὰ κατὰ τὰς ἐνεργείας,[24] μήτε τὸ διημαρτημένον ὁμοίως βεβαιούμενον πάντα συνταράττῃ.

Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ ἀκούειν γίνεται πνεύματός τινος φερομένου ἀπὸ τοῦ φωνοῦντος ἢ ἠχοῦντος ἢ ψοφοῦντος ἢ ὅπως δήποτε ἀκουστικὸν πάθος παρασκευάζοντος. Τὸ δὲ ῥεῦμα τοῦτο εἰς ὁμοιομερεῖς ὄγκους διασπείρεται, ἅμα τινὰ διασῴζοντας συμπάθειαν πρὸς ἀλλήλους καὶ ἑνότητα ἰδιότροπον, διατείνουσαν πρὸς τὸ ἀποστεῖλαν καὶ τὴν ἐπαίσθησιν τὴν ἐπ᾽ ἐκείνου ὡς τὰ πολλὰ ποιοῦσαν, εἰ δὲ μή γε, τὸ ἔξωθεν μόνον ἔνδηλον παρασκευάζουσαν. | **53** Ἄνευ γὰρ ἀναφερομένης τινὸς ἐκεῖθεν συμπαθείας οὐκ ἂν γένοιτο ἡ τοιαύτη ἐπαίσθησις. Οὐκ αὐτὸν οὖν δεῖ νομίζειν τὸν ἀέρα ὑπὸ τῆς προϊεμένης φωνῆς ἢ καὶ τῶν ὁμογενῶν σχηματίζεσθαι (πολλὴν γὰρ ἔνδειαν ἔξει τοῦτο πάσχων ὑπ᾽ ἐκείνης), ἀλλ᾽ εὐθὺς τὴν γινομένην πληγὴν ἐν ἡμῖν, ὅταν φωνὴν ἀφίωμεν, τοιαύτην ἔκθλιψιν ὄγκων τινῶν ῥεύματος πνευματώδους ἀποτελεστικῶν ποιεῖσθαι, ἢ τὸ πάθος τὸ ἀκουστικὸν ἡμῖν παρασκευάζει.

Καὶ μὴν καὶ τὴν ὀσμὴν νομιστέον, ὥσπερ καὶ τὴν ἀκοήν, οὐκ ἄν ποτε οὐθὲν πάθος ἐργάσασθαι, εἰ μὴ ὄγκοι τινὲς ἦσαν ἀπὸ τοῦ πράγματος ἀποφερόμενοι σύμμετροι πρὸς τοῦτο τὸ αἰσθητήριον κινεῖν, οἱ μὲν τοῖοι τεταραγμένως καὶ ἀλλοτρίως, οἱ δὲ τοῖοι ἀταράχως καὶ οἰκείως ἔχοντες. |

54 Καὶ μὴν καὶ τὰς ἀτόμους νομιστέον μηδεμίαν ποιότητα τῶν φαινομένων προσφέρεσθαι πλὴν σχήματος καὶ βάρους καὶ μεγέθους καὶ ὅσα ἐξ ἀνάγκης σχήματος συμφυῆ ἐστι. Ποιότης γὰρ πᾶσα μεταβάλλει· αἱ δὲ ἄτομοι οὐδὲν μεταβάλλουσιν, ἐπειδήπερ δεῖ τι ὑπομένειν ἐν ταῖς διαλύσεσι τῶν συγκρίσεων στερεὸν καὶ ἀδιάλυτον, ὃ τὰς μεταβολὰς οὐκ εἰς τὸ μὴ ὂν ποιήσεται οὐδ᾽ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, ἀλλὰ κατὰ μεταθέσεις ἐν πολλοῖς, τινῶν δὲ καὶ προσόδους καὶ ἀφόδους. Ὅθεν ἀναγκαῖον τὰ μὲν μετατιθέμενα ἄφθαρτα εἶναι καὶ τὴν τοῦ μεταβάλλοντος φύσιν οὐκ ἔχοντα, ὄγκους δὲ καὶ σχηματισμοὺς ἰδίους· ταῦτα γὰρ καὶ ἀναγκαῖον ὑπομένειν. |

55 Καὶ γὰρ ἐν τοῖς παρ᾽ ἡμῖν μετασχηματιζομένοις κατὰ τὴν περιαίρεσιν τὸ σχῆμα ἐνυπάρχον λαμβάνεται, αἱ δὲ ποιότητες

[24] Teksta izdošanas vēsture ir līdzīga kā §48. Manuskriptos nepārprotami ir ἐνεργείας, ko vairums izdevēju kopš Gasendi, to skaitā Beilijs, Markovičs un Longs&Sedlijs, labo uz ἐναργείας, bez komentāra.

mērauklas, kuru avots ir darbības spēki,[77] un lai kļūdīšanās, nostiprinoties tikpat lielā mērā {kā patiesība}, neieviestu visā sajukumu.[78]

Arī dzirdēšanu rada pūsma, kas nāk no balss, skaņas, trokšņa vai kāda cita dzirdes pārdzīvojumu izraisoša avota. Šī plūsma[79] izplatās, sadaloties vienībās, kas sastāv no vienādām daļām.[80] Minētās vienības vienlaicīgi saglabā gan noteiktu savstarpēju līdzību izpausmēs, gan savdabīgu vienumu, kas tās saista ar avotu[81] un rada pēcsajūtu,[82] kas lielākoties atbilst avotam, bet, ja neatbilst, tad vismaz skaidri liecina par tā pastāvēšanu ārpus mums.[83] **53** Bez kaut kādas līdzības izpausmēs, kas nāk no avota un atvedina uz to, tāda pēcsajūta nevarētu rasties. Tātad nevajag uzskatīt, ka balss vai tai radniecīgu skaņu izplatīšanās pārveido pašu gaisu (gaiss nepavisam nebūs piemērots tam, lai balss to varētu šādi ietekmēt):[84] patiesībā trieciens, kas mūsos rodas, līdzko mēs ļaujam atskanēt balsij, liek izspiesties noteiktām vienībām, kas veido pūsmveidīgu plūsmu, un tieši šī izspiešanās mums sagādā dzirdes pārdzīvojumu.

Tāpat nākas uzskatīt, ka arī oža, līdzīgi kā tas ir ar dzirdi, neizraisītu nekādu pārdzīvojumu, ja no priekšmeta neaiztrauktos noteiktas vienības, kas, pateicoties savam izmēram, ir spējīgas sakustināt attiecīgo jutekli – vienas satraucoši un svešādi, otras – nesatraucoši un tam radniecīgi.[85]

54 Nākas arī uzskatīt, ka nedalāmajiem ķermeņiem nepiemīt neviena cita no redzamo parādību iezīmēm, kā vienīgi apveids, smagums, lielums[86] un viss, kas neizbēgami saistīts ar apveidu.[87] Jo visas iezīmes mainās, turpretī nedalāmie ķermeņi nekādi nemainās, tāpēc ka, sairstot saliktiem ķermeņiem, kaut kam ir jāpaliek pāri – kaut kam cietam un neirstošam, kas izraisīs pārmaiņas nevis uz neesošo vai no neesošā, bet gan tāpēc, ka lielā skaitā šo ķermeņu notiek pārkārtošanās, un dažos gadījumos pat tāpēc, ka notiek kaut kā pievienošanās vai atdalīšanās.[88] No tā neizbēgami izriet, ka ķermeņi, kas pārkārtojas, ir neiznīcīgi un tiem piemīt nevis mainīgo lietu daba, bet gan savas īpašas vienības un sev raksturīga uzbūve; tās arī neizbēgami saglabājas.

55 Jo arī {lietās} mums līdzās,[89] kas piedzīvo apveida maiņas, no visām pusēm zaudējot kaut ko no sevis, šo apveidu mēs uztveram kā to neatraujamu daļu; savukārt iezīmes, {lietām}

οὐκ ἐνυπάρχουσαι ἐν τῷ μεταβάλλοντι, ὥσπερ ἐκεῖνο καταλείπεται, ἀλλ᾽ ἐξ ὅλου τοῦ σώματος ἀπολλύμεναι. Ἱκανὰ οὖν τὰ ὑπολειπόμενα ταῦτα τὰς τῶν συγκρίσεων διαφορὰς ποιεῖν, ἐπειδήπερ ὑπολείπεσθαί γέ τινα ἀναγκαῖον καὶ ‹μὴ›[25] εἰς τὸ μὴ ὂν φθείρεσθαι.

Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ δεῖ νομίζειν πᾶν μέγεθος ἐν ταῖς ἀτόμοις ὑπάρχειν, ἵνα μὴ τὰ φαινόμενα ἀντιμαρτυρῇ· παραλλαγὰς δέ τινας μεγεθῶν νομιστέον εἶναι. Βέλτιον γὰρ καὶ τούτου προσόντος τὰ κατὰ τὰ πάθη καὶ τὰς αἰσθήσεις γινόμενα ἀποδοθήσεται. | **56** Πᾶν δὲ μέγεθος ὑπάρχειν οὔτε χρήσιμόν ἐστι πρὸς τὰς τῶν ποιοτήτων διαφοράς, ἀφῖχθαί τε ἅμ᾽ ἔδει καὶ πρὸς ἡμᾶς ὁρατὰς ἀτόμους· ὃ οὐ θεωρεῖται γινόμενον οὔθ᾽ ὅπως ἂν γένοιτο ὁρατὴ ἄτομος ἔστιν ἐπινοῆσαι.

Πρὸς δὲ τούτοις οὐ δεῖ νομίζειν ἐν τῷ ὡρισμένῳ σώματι ἀπείρους ὄγκους εἶναι οὐδ᾽ ὀπηλίκους οὖν. Ὥστε οὐ μόνον τὴν εἰς ἄπειρον τομὴν ἐπὶ τοὔλαττον ἀναιρετέον, ἵνα μὴ πάντα ἀσθενῆ ποιῶμεν καὶ ταῖς περιλήψεσι τῶν ἀθρόων εἰς τὸ μὴ ὂν ἀναγκαζώμεθα τὰ ὄντα θλίβοντες καταναλίσκειν, ἀλλὰ καὶ τὴν μετάβασιν μὴ νομιστέον γίνεσθαι ἐν τοῖς ὡρισμένοις εἰς ἄπειρον μηδὲ τοὔλαττον. |

57 Οὔτε γὰρ ὅπως, ἐπειδὰν ἅπαξ τις εἴπῃ ὅτι ἄπειροι ὄγκοι ἔν τινι ὑπάρχουσιν ἢ ὀπηλίκοι οὖν, ἔστι νοῆσαι· πῶς τ᾽ ἂν ἔτι τοῦτο πεπερασμένον εἴη τὸ μέγεθος; Πηλίκοι γάρ τινες δῆλον ὡς οἱ ἄπειροί εἰσιν ὄγκοι· καὶ οὗτοι ὀπηλίκοι ἄν ποτε ὦσιν, ἄπειρον ἂν ἦν καὶ τὸ μέγεθος. Ἄκρον τε ἔχοντος τοῦ πεπερασμένου διαληπτόν, εἰ μὴ καὶ καθ᾽ ἑαυτὸ θεωρητόν, οὐκ ἔστι μὴ οὐ καὶ τὸ ἑξῆς τούτου τοιοῦτον νοεῖν καὶ οὕτω κατὰ τὸ ἑξῆς εἰς τοὔμπροσθεν βαδίζοντα εἰς τὸ ἄπειρον ὑπάρχειν κατὰ τοιοῦτον ἀφικνεῖσθαι τῇ ἐννοίᾳ. |

58 Τό τε ἐλάχιστον τὸ ἐν τῇ αἰσθήσει δεῖ κατανοεῖν ὅτι οὔτε τοιοῦτόν ἐστιν οἷον τὸ τὰς μεταβάσεις ἔχον, οὔτε πάντῃ πάντως ἀνόμοιον, ἀλλ᾽ ἔχον μέν τινα κοινότητα τῶν μεταβατῶν, διάληψιν δὲ μερῶν οὐκ ἔχον· ἀλλ᾽ ὅταν διὰ τὴν τῆς κοινότητος

[25] Visdrīzāk šis noliegums, ko pieprasa teikuma jēga, no manuskriptu teksta zudis tam sekojošā τὸ μὴ ὂν ietekmē. Ūzeners liek οὐκ, Biņone μηδὲν, tā atsaucoties uz pamataksiomu, ka nekas nevar izzust neesošajā, bet mēs līdz ar Beiliju un Markoviču pieņemam Aldobrandīni (*Aldobrandini*) piedāvāto μὴ.

mainoties, nesaglabājas kā tām neatraujami piemītošas – pretstatā paliekošajam apveidam –, bet vispār pazūd no ķermeņa.[90] Tātad ar to, kas saglabājas,[91] pilnīgi pietiek, lai radītu atšķirības starp saliktiem ķermeņiem, jo ir nepieciešams, lai vismaz kaut kas paliktu pāri un neizzustu neesošajā.

Tomēr nevajag uzskatīt, ka nedalāmajiem ķermeņiem piemīt jebkurš lielums,[92] jo to atspēkotu redzamās parādības,[93] bet jāuzskata, ka pastāv zināmas atšķirības starp to lielumiem. Šāds papildinājums ļauj labāk izskaidrot to, kas notiek pārdzīvojumos un sajūtās.[94] **56** Turpretī pieņēmums, ka nedalāmajiem ķermeņiem piemīt jebkurš lielums, nekādi nepalīdz izskaidrot atšķirības starp iezīmēm, turklāt tādā gadījumā vajadzētu, lai nedalāmie ķermeņi būtu mums redzami, kas tomēr nav novērojams,[95] un nav arī iespējams iedomāties, kā nedalāmais ķermenis varētu būt redzams.[96]

Nevajag uzskatīt, ka ierobežotā ķermenī ir bezgalīgi daudz vienību un ka tām ir vienalga kāds lielums, bet gan atmest dalīšanu līdz bezgalībai, virzoties uz aizvien mazāku,[97] lai nepadarītu visu nenoturīgu un lai tad, kad cenšamies uztvert kopumus, mums nenāktos, saspiežot esošo, to pilnībā novest līdz neesošajam.[98] Taču nevajag arī uzskatīt, ka ierobežotajos ķermeņos pāreja {no vienas daļas uz otru} var noritēt līdz bezgalībai vai arī virzoties uz aizvien mazāku.[99]

57 Jo, ja reiz kāds apgalvotu, ka vienību skaits kaut kādā {ķermenī} ir bezgalīgi liels, vai arī, ka tās ir jebkāda izmēra, nebūtu iespējams iedomāties, kā {tas iespējams} – kā gan tas vēl joprojām varētu būt ierobežots lielumā? Skaidrs taču, ka bezgalīgi daudzajām vienībām ir kaut kāds izmērs; un lielums, ko sastādītu šīs vienības, kas būtu jebkāda izmēra, arī būtu bezgalīgs.[100] Turklāt visam, kas ir ierobežots, var izšķirt galu, pat ja to nevar redzēt pašu par sevi, un nav iespējams neiedomāties kā tādu pašu arī to, kas tam seko, un tādējādi, secīgi virzoties uz priekšu pie nākamā, ar domu šādā veidā nonākt pie sprieduma, ka bezgalība pastāv.[101]

58 Tātad nākas domāt, ka pats mazākais, ko var uztvert ar sajūtām, nav nedz tāds {kā ķermenis}, kas pieļauj pārejas,[102] nedz arī visādā ziņā pilnīgi atšķirīgs: proti, tam ir kaut kas kopīgs ar {ķermeni}, kas pieļauj pārejas, bet tajā nav iespējams

προσεμφέρειαν οἰηθῶμεν διαλήψεσθαί τι αὐτοῦ, τὸ μὲν ἐπιτάδε, τὸ δὲ ἐπέκεινα, τὸ ἴσον ἡμῖν δεῖ προσπίπτειν. Ἐξῆς τε θεωροῦμεν ταῦτα ἀπὸ τοῦ πρώτου καταρχόμενοι καὶ οὐκ ἐν τῷ αὐτῷ, οὐδὲ μέρεσι μερῶν ἁπτόμενα, ἀλλ᾽ ἢ ἐν τῇ ἰδιότητι τῇ ἑαυτῶν τὰ μεγέθη καταμετροῦντα, τὰ πλεῖω πλεῖον καὶ τὰ ἐλάττω ἔλαττον.

Ταύτῃ τῇ ἀναλογίᾳ νομιστέον καὶ τὸ ἐν τῇ ἀτόμῳ ἐλάχιστον κεχρῆσθαι· | **59** μικρότητι γὰρ ἐκεῖνο δῆλον ὡς διαφέρει τοῦ κατὰ τὴν αἴσθησιν θεωρουμένου, ἀναλογίᾳ δὲ τῇ αὐτῇ κέχρηται. Ἐπείπερ καὶ ὅτι μέγεθος ἔχει ἡ ἄτομος, κατὰ τὴν ἐνταῦθα ἀναλογίαν κατηγορήσαμεν, μικρόν τι μόνον μακρὸν ἐκβαλόντες. Ἔτι τε τὰ ἐλάχιστα καὶ ἀμιγῆ πέρατα δεῖ νομίζειν τῶν μηκῶν τὸ καταμέτρημα ἐξ αὐτῶν πρώτων τοῖς μείζοσι καὶ ἐλάττοσι παρασκευάζοντα τῇ διὰ λόγου θεωρίᾳ ἐπὶ τῶν ἀοράτων. Ἡ γὰρ κοινότης ἡ ὑπάρχουσα αὐτοῖς πρὸς τὰ ἀμετάβατα ἱκανὴ τὸ μέχρι τούτου συντελέσαι· συμφόρησιν δὲ ἐκ τούτων κίνησιν ἐχόντων οὐχ οἷόν τε γενέσθαι. |

60 Καὶ μὴν καὶ τοῦ ἀπείρου ὡς μὲν ἀνωτάτω ἢ κατωτάτω οὐ δεῖ κατηγορεῖν τὸ ἄνω ἢ κάτω. Ἴσμεν τοι τὸ ὑπὲρ κεφαλῆς, ὅθεν ἂν στῶμεν εἰς ἄπειρον ἄγειν ὄν, μηδέποτε φανεῖσθαι τοῦτο ἡμῖν, ἢ τὸ ὑποκάτω τοῦ νοηθέντος εἰς ἄπειρον[26] ἅμα ἄνω τε εἶναι καὶ κάτω πρὸς τὸ αὐτό· τοῦτο γὰρ ἀδύνατον διανοηθῆναι. Ὥστε ἔστι μίαν λαβεῖν φορὰν τὴν ἄνω νοουμένην εἰς ἄπειρον καὶ μίαν τὴν κάτω, ἂν καὶ μυριάκις πρὸς τοὺς πόδας τῶν ἐπάνω τὸ παρ᾽ ἡμῶν φερόμενον ‹εἰς› τοὺς ὑπὲρ κεφαλῆς ἡμῶν τόπους ἀφικνῆται ἢ ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τῶν ὑποκάτω τὸ παρ᾽ ἡμῶν κάτω φερόμενον· ἡ γὰρ ὅλη φορὰ οὐθὲν ἧττον ἑκατέρα ἑκατέρᾳ ἀντικειμένη ἐπ᾽ ἄπειρον νοεῖται. |

[26] Teikuma uzbūve ir sarežģīta, un daļu savstarpējā saistība un Epikūra argumentācija ir neskaidras. Hikss piedāvā pārcelt teikuma daļu ἢ τὸ... εἰς ἄπειρον augstāk, aiz vārdiem εἰς ἄπειρον ἄγειν ὄν. Līdz ar to šī frāze kļūst par iespraudumu un veido paralēli ar τὸ ὑπὲρ κεφαλῆς. Markovičs pieņem šo lasījumu un otro εἰς ἄπειρον ņem ārā no teksta kā nevajadzīgu atkārtojumu. Piedāvātas arī citas izmaiņas tekstā. Sekojam Konstanam (kurš visas teikuma daļu pārbīdes uzskata par nepamatoti kritiskām pret manuskriptu tekstu), izņemot pašā teikuma sākumā Εἰς μέντοι vietā lasot Ἴσμεν τοι, kas, spriežot pēc Bollaka&Vismana parakritikas, ir manuskripta P variants

izšķirt daļas. Taču, kad uz līdzības pamata, ko rada šī kopīgā iezīme, mēs {ar prātu} mēģinām kādu {daļu} tajā izšķirt – vienu šajā pusē, otru – tajā pusē, mēs neizbēgami nonākam pie tā, ka tās ir vienādas.[103] Mēs novērojam šos pašus mazākos secīgi, sākot ar pirmo, un nevis vienā un tajā pašā vietā, ne arī tā, ka to daļas saskaras cita ar citu,[104] bet gan tā, ka savas īpatnības dēļ[105] tie kalpo par mērvienībām lielumiem: tie, kuru ir vairāk, – lielākiem, bet tie, kuru ir mazāk, – mazākiem.[106]

Jāuzskata, ka tāda pati atbilstība attiecas arī uz pašu mazāko nedalāmajā ķermenī. **59** Ar savu mazumu tas, protams, atšķiras no {ķermeņa}, kas tiek aplūkots ar sajūtas palīdzību, tomēr atbilstība ir tāda pati.[107] Saskaņā ar minēto atbilstību, es jau teicu,[108] ka nedalāmajam ķermenim ir {noteikts} lielums – vienkārši iztēlojoties kā lielu kaut ko, kas ir maziņš. Turklāt pašus mazākos, vienlaidus ķermeņus,[109] vajag uzskatīt par garumu robežām, kas, pašas kalpodamas par pamata mērvienību, ļauj izmērīt lielākus un mazākus lielumus, ar prāta palīdzību pētot neredzamo.[110] Šo pašu mazāko kopīgās iezīmes ar {ķermeņiem}, kas nepieļauj pārejas {no vienas daļas uz otru}, ļauj mums nonākt pie šī slēdziena; taču nav iespējams, ka šīs vienības kustoties varētu savienoties.[111]

60 Runājot par bezgalību, nevajag apgalvot, ka "augšā" un "lejā" ir "visaugstāk" un "viszemāk". Mēs labi zinām, ka tas, kas ir virs mūsu galvām, spēdams iesniegties bezgalībā no jebkuras vietas, kur mēs stāvam, nekad mums neparādīsies kā {visaugstākais},[112] un kustība uz leju, iedomāta līdz bezgalībai, kā vienlaikus "augšā" un "lejā" attiecībā pret vienu un to pašu, – jo to nav iespējams iedomāties.[113] Tādējādi var pieņemt, ka pastāv viena iedomāta bezgalīga traukšanās uz augšu un viena – uz leju, pat ja tas, kas traucas prom no mums uz vietām virs mūsu galvas, tūkstošiem reižu nonāk pie kājām tiem, kas atrodas augšā, un tas, kas traucas prom no mums virzienā uz leju, – tūkstošiem reižu nonāk virs lejā esošo galvām. Tā tas ir tāpēc, ka traukšanās kopumā tik un tā tiek domāta kā vienas {kustības} pretstats otrai līdz bezgalībai.[114]

(teksts: D. Konstan, "Epicurus on 'Up' and 'Down' (Letter to Herodotus §60)", *Phronesis*, 17, 1972, 270. lpp.).

61 Καὶ μὴν καὶ ἰσοταχεῖς ἀναγκαῖον τὰς ἀτόμους εἶναι, ὅταν διὰ τοῦ κενοῦ εἰσφέρωνται μηθενὸς ἀντικόπτοντος. Οὔτε γὰρ τὰ βαρέα θᾶττον οἰσθήσεται τῶν μικρῶν καὶ κούφων, ὅταν γε δὴ μηθὲν ἀπαντᾷ αὐτοῖς· οὔτε τὰ μικρὰ τῶν μεγάλων, πάντα πόρον σύμμετρον ἔχοντα, ὅταν μηθὲν μηδὲ ἐκείνοις ἀντικόπτῃ· οὔθ' ἡ ἄνω οὔθ' ἡ εἰς τὸ πλάγιον διὰ τῶν κρούσεων φορά, οὔθ' ἡ κάτω διὰ τῶν ἰδίων βαρῶν. Ἐφ' ὁπόσον γὰρ ἂν κατίσχῃ ἑκάτερον, ἐπὶ τοσοῦτον ἅμα νοήματι τὴν φορὰν σχήσει, ἕως ἀντικόψῃ ἢ ἔξωθεν ἢ ἐκ τοῦ ἰδίου βάρους πρὸς τὴν τοῦ πλήξαντος δύναμιν. |

62 Ἀλλὰ μὴν καὶ κατὰ τὰς συγκρίσεις θάττων ἑτέρα ἑτέρας ῥηθήσεται τῶν ἀτόμων ἰσοταχῶν οὐσων, τῷ ἐφ' ἕνα τόπον φέρεσθαι τὰς ἐν τοῖς ἀθροίσμασιν ἀτόμους καὶ κατὰ τὸν ἐλάχιστον συνεχῆ χρόνον, εἰ μὴ ἐφ' ἕνα κατὰ τοὺς λόγῳ θεωρητοὺς χρόνους, ἀλλὰ πυκνὸν ἀντικόπτουσιν, ἕως ἂν ὑπὸ τὴν αἴσθησιν τὸ συνεχὲς τῆς φορᾶς γίνηται. Τὸ γὰρ προσδοξαζόμενον περὶ τοῦ ἀοράτου, ὡς ἄρα καὶ οἱ διὰ λόγου θεωρητοὶ χρόνοι τὸ συνεχὲς τῆς φορᾶς ἔξουσιν, οὐκ ἀληθές ἐστιν ἐπὶ τῶν τοιούτων· ἐπεὶ τό γε θεωρούμενον πᾶν ἢ κατ' ἐπιβολὴν λαμβανόμενον τῇ διανοίᾳ ἀληθές ἐστιν. |

63 Μετὰ δὲ ταῦτα δεῖ συνορᾶν ἀναφέροντα ἐπὶ τὰς αἰσθήσεις καὶ τὰ πάθη (οὕτω γὰρ ἡ βεβαιοτάτη πίστις ἔσται), ὅτι ἡ ψυχὴ σῶμά ἐστι λεπτομερὲς παρ' ὅλον τὸ ἄθροισμα παρεσπαρμένον, προσεμφερέστατον δὲ πνεύματι θερμοῦ τινα κρᾶσιν ἔχοντι καὶ πῇ μὲν τούτῳ προσεμφερές, πῇ δὲ τούτῳ· ἔστι δέ τὸ μέρος πολλὴν παραλλαγὴν εἰληφὸς τῇ λεπτομερείᾳ καὶ αὐτῶν τούτων, συμπαθὲς δὲ τούτῳ μᾶλλον καὶ τῷ λοιπῷ ἀθροίσματι· τοῦτο δὲ πᾶν αἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς δηλοῦσι καὶ τὰ πάθη καὶ αἱ εὐκινησίαι καὶ αἱ διανοήσεις καὶ ὧν στερόμενοι θνῄσκομεν.

Καὶ μὴν καὶ ὅτι ἔχει ἡ ψυχὴ τῆς αἰσθήσεως τὴν πλείστην αἰτίαν δεῖ κατέχειν· | **64** οὐ μὴν εἰλήφει ἂν ταύτην, εἰ μὴ

61 Nedalāmie ķermeņi nepieciešamā kārtā pārvietojas ar vienādu ātrumu, kad tie traucas cauri tukšumam, nesastopot nekādu pretestību.[115] Smagie netrauksies ātrāk par mazajiem un vieglajiem – katrā ziņā, ja nekas tiem nestāsies pretī –, un mazie netrauksies ātrāk par lielajiem, jo, ja nekas tiem nerada pretestību, tie visi atrod sev atbilstošu ceļu.[116] Tāpat {nebūs ātrāka} nedz traukšanās augšup, nedz traukšanās uz sāniem, ko izraisa sadursmes, nedz arī traukšanās lejup ķermeņiem piemītošā smaguma dēļ, jo tik ilgi, kamēr nedalāmais ķermenis saglabās vienu vai otru,[117] tas trauksies vienlaicīgi ar domu[118] – līdz brīdim, kad sastaps kaut kādu pretestību vai nu ārējas iedarbības, vai sev piemītošā smaguma dēļ, kas stājas pretī {tā ķermeņa} spēkam, kas pret to ir atsities.

62 Taču, runājot par saliktajiem ķermeņiem, varēsim teikt, ka viens ir ātrāks par otru – kaut arī nedalāmo ķermeņu ātrums ir vienāds –, jo nedalāmie ķermeņi, kas ietilpst sakopojumos, visīsākajā nepārtrauktajā laika sprīdī traucas uz vienu un to pašu vietu,[119] lai arī netraucas uz vienu un to pašu vietu laika sprīžos, kurus iespējams aplūkot ar prātu;[120] taču tie bieži sastop pretestību, līdz traukšanās nepārtrauktība kļūst uztverama ar sajūtām.[121] Tā tas ir tāpēc, ka tas, kas par neredzamo tiek piedomāts klāt, proti, ka arī ar prātu aplūkojamiem laika sprīžiem raksturīga traukšanās nepārtrauktība, nav patiess attiecībā uz šiem ķermeņiem:[122] tikai tas, kas tiek novērots vai arī tiek uztverts ar prāta tvēruma palīdzību, ir patiess.[123]

63 Tālāk, vadoties pēc sajūtām un pārdzīvojumiem – jo tā mūsu pārliecība būs visnesatricināmākā –, jāspēj saskatīt, ka dvēsele ir no smalkām daļiņām veidots ķermenis,[124] izkliedēts pa visu sakopojumu un ļoti līdzīgs dvašai ar zināmu karstuma piejaukumu. Proti, kaut kādā ziņā līdzīgs dvašai, kaut kādā ziņā karstumam.[125] Taču ir tāda {dvēseles} daļa, kas savu daļiņu smalkuma dēļ daudzkārt pārspēj šīs abas sastāvdaļas[126] un tādējādi ir labāk saskaņota ar pārējo sakopojumu.[127] Par to liecina dvēseles spējas, pārdzīvojumi, kustīgums, domas un viss pārējais, ko zaudēdami, mēs mirstam.

Jāpatur arī prātā, ka sajušanas galvenais cēlonis ir dvēselē;[128]
64 protams, tas tā nebūtu, ja {dvēseles} patvērums kaut kādā

ὑπὸ τοῦ λοιποῦ ἀθροίσματος ἐστεγάζετό πως. Τὸ δὲ λοιπὸν ἄθροισμα παρασκευάσαν ἐκείνῃ τὴν αἰτίαν ταύτην μετείληφε καὶ αὐτὸ τοιούτου συμπτώματος παρ᾽ ἐκείνης, οὐ μέντοι πάντων ὧν ἐκείνη κέκτηται· διὸ ἀπαλλαγείσης τῆς ψυχῆς οὐκ ἔχει τὴν αἴσθησιν. Οὐ γὰρ αὐτὸ ἐν ἑαυτῷ ταύτην ἐκέκτητο τὴν δύναμιν, ἀλλ᾽ ἑτέρῳ ἅμα συγγεγενημένῳ αὐτῷ παρεσκεύαζεν, ὃ διὰ τῆς συντελεσθείσης περὶ αὐτὸ δυνάμεως κατὰ τὴν κίνησιν σύμπτωμα αἰσθητικὸν εὐθὺς ἀποτελοῦν ἑαυτῷ ἀπεδίδου κατὰ τὴν ὁμούρησιν καὶ συμπάθειαν καὶ ἐκείνῳ, καθάπερ εἶπον. |

65 Διὸ δὴ καὶ ἐνυπάρχουσα ἡ ψυχὴ οὐδέποτε ἄλλου τινὸς μέρους ἀπηλλαγμένου ἀναισθητεῖ· ἀλλὰ ἂν καὶ ταύτης ξυναπόληται, τοῦ στεγάζοντος λυθέντος εἴθ᾽ ὅλου εἴτε καὶ μέρους τινός, ἐάνπερ διαμένῃ, ἕξει τὴν αἴσθησιν. Τὸ δὲ λοιπὸν ἄθροισμα διαμένον καὶ ὅλον καὶ κατὰ μέρος οὐκ ἔχει τὴν αἴσθησιν ἐκείνου ἀπηλλαγμένου, ὅσον ποτέ ἐστι τὸ συντεῖνον τῶν ἀτόμων πλῆθος εἰς τὴν τῆς ψυχῆς φύσιν. Καὶ μὴν καὶ λυομένου τοῦ ὅλου ἀθροίσματος ἡ ψυχὴ διασπείρεται καὶ οὐκέτι ἔχει τὰς αὐτὰς δυνάμεις οὐδὲ κινεῖται, ὥστε οὐδ᾽ αἴσθησιν κέκτηται. |

66 Οὐ γὰρ οἷόν τε νοεῖν αὐτὸ αἰσθανόμενον μὴ «ὂν»[27] ἐν τούτῳ τῷ συστήματι καὶ ταῖς κινήσεσι ταύταις χρώμενον, ὅταν τὰ στεγάζοντα καὶ περιέχοντα μὴ τοιαῦτα ᾖ, ἐν οἷς νῦν οὖσα ἔχει ταύτας τὰς κινήσεις.

Ἀλλὰ μὴν καὶ τόδε [Λέγει ἐν ἄλλοις καὶ ἐξ ἀτόμων αὐτὴν συγκεῖσθαι λειοτάτων καὶ στρογγυλωτάτων, πολλῷ τινι διαφερουσῶν τῶν τοῦ πυρός· καὶ τὸ μέν τι ἄλογον αὐτῆς, ὃ τῷ λοιπῷ παρεσπάρθαι σώματι· τὸ δὲ λογικὸν ἐν τῷ θώρακι, ὡς δῆλον ἔκ τε τῶν φόβων καὶ τῆς χαρᾶς. Ὕπνον τε γίνεσθαι τῶν τῆς ψυχῆς μερῶν τῶν παρ᾽ ὅλην τὴν σύγκρισιν παρεσπαρμένων ἐγκατεχομένων ἢ διαφορουμένων, εἶτα ἐμπιπτόντων τοῖς πορίμοις.[28] Τό τε σπέρμα ἀφ᾽ ὅλων τῶν σωμάτων φέρεσθαι.] | **67** γε δεῖ προσκατανοεῖν ὅτι τὸ ἀσώματον [λέγει

[27] Šo nepieciešamo teksta papildinājumu veicis Ūzeners, tam seko arī Beilijs, Markovičs un citi izdevēji.

[28] Markovičs un Beilijs pieņem Ūzenera labojumu ἐπερεισμοῖς dažādo manuskriptu variantu vietā – BP¹Q ποργμοῖς, F σπορμοῖς, Φ σπορίμοις, DP⁴ ἐσπαρμένοις. Lasām Longa&Sedlija piedāvāto labojumu τοῖς πορίμοις, kas tikai ar vienu burtu atšķiras no vairākuma manuskriptu varianta (vol. I, 74. lpp.) un kam piekrīt arī Balodē (1281. lpp., 1. piezīme).

ziņā nebūtu pārējais sakopojums. Bet tā kā pārējais sakopojums ir devis dvēselei iespēju būt par šo cēloni, tas no dvēseles daļēji pārņem šo gadījuma pazīmi[129], lai arī nepārņem visu, kas tai piemīt. Tādēļ arī {pārējam sakopojumam}, kad dvēsele no tā atdalās, vairs nav sajūtu. Šī spēja tam nepiemīt pašam sevī, bet tas to sagādā tam otram, kas radies vienlaikus ar to[130] un kas, pateicoties ar sevi vienlaikus tapušam un šim mērķim paredzētam spēkam, ar savu kustību vienā mirklī nodrošina sevi pašu ar gadījuma pazīmi – sajušanu – un tad to nodod arī tam otram ciešās tuvības un saskaņotības dēļ,[131] kā jau nupat teicu.[132]

65 Tāpēc, kamēr vien dvēsele paliek iekšā, tā nekad nekļūst nejutīga, pat ja kāda cita {sakopojuma} daļa tiek zaudēta. Bet, ja iet bojā arī kaut kas no dvēseles – patvērumam izirstot vai nu pilnībā, vai arī kādai tā daļai,[133] – tad dvēsele, ja vien tā vispār saglabājas, saglabā savu jutību.[134] Turpretī pārējam sakopojumam, ja tas saglabājas vai nu pilnībā, vai saglabājas tikai kāda tā daļa, nepiemīt jutība, ja to ir atstājis tas nedalāmo ķermeņu daudzums – lai kāds tas arī būtu –, kas veido dvēseles dabu. Savukārt, kad viss sakopojums iet bojā, dvēsele izkliedējas, tai vairs nepiemīt tās pašas spējas, tā vairs nekustas un tādējādi tai vairs nav arī jutības. **66** {Dvēseli} nav iespējams iedomāties kā sajūtošu, ja tā nav šajā savienībā un neveic šīs kustības, kad tās patvērums un apvalks vairs nav tādi, kādos, šobrīd atrazdamās, tā šīs kustības veic.

Turklāt [Citur viņš saka, ka {dvēsele} sastāv no ļoti gludiem un pilnīgi apaļiem nedalāmiem ķermeņiem, kas ļoti atšķiras no tiem, kas veido uguni,[135] un ka dvēselei ir tāda kā nesaprātīgā daļa, kas ir izkliedēta pa pārējo ķermeni; turpretī saprātīgā daļa atrodas krūtīs, kā to skaidri parāda bailes un prieks.[136] Miegs uznāk tad, kad dvēseles daļas, kas ir izkliedētas pa visu salikumu, tiek sablīvētas vienuviet vai arī izsvaidītas uz visām pusēm un tad iekļūst kanālos.[137] Savukārt sēkla nāk no visām ķermeņa daļām.[138]]: **67** jāpievērš uzmanība arī tam, ka par "neķermenisku" [to viņš saka saskaņā ar

γὰρ κατὰ τὴν πλείστην ὁμιλίαν τοῦ ὀνόματος][29] ἐπὶ τοῦ καθ' ἑαυτὸ νοηθέντος ἄν· καθ' ἑαυτὸ δὲ οὐκ ἔστι νοῆσαι τὸ ἀσώματον πλὴν τοῦ κενοῦ. Τὸ δὲ κενὸν οὔτε ποιῆσαι οὔτε παθεῖν δύναται, ἀλλὰ κίνησιν μόνον δι' ἑαυτοῦ τοῖς σώμασι παρέχεται. Ὥσθ' οἱ λέγοντες ἀσώματον εἶναι τὴν ψυχὴν ματαίζουσιν. Οὐθὲν γὰρ ἂν ἐδύνατο ποιεῖν οὔτε πάσχειν, εἰ ἦν τοιαύτη· νῦν δ' ἐναργῶς ἀμφότερα ταῦτα διαλαμβάνεται περὶ τὴν ψυχὴν τὰ συμπτώματα. |

68 Ταῦτα οὖν πάντα τὰ διαλογίσματα περὶ ψυχῆς ἀνάγων τις ἐπὶ τὰ πάθη καὶ τὰς αἰσθήσεις, μνημονεύων τῶν ἐν ἀρχῇ ῥηθέντων, ἱκανῶς κατόψεται τοῖς τύποις ἐμπεριειλημμένα εἰς τὸ κατὰ μέρος ἀπὸ τούτων ἐξακριβοῦσθαι βεβαίως.

Ἀλλὰ μὴν καὶ τὰ σχήματα καὶ τὰ χρώματα καὶ τὰ μεγέθη καὶ τὰ βάρη καὶ ὅσα ἄλλα κατηγορεῖται σώματος ὡς ἂν εἰς αὐτὰ βεβηκότα[30] ἢ πᾶσιν ἢ τοῖς ὁρατοῖς καὶ κατὰ τὴν αἴσθησιν αὐτῶν γνωστοῖς, οὔθ' ὡς καθ' ἑαυτάς εἰσι φύσεις δοξαστέον (οὐ γὰρ δυνατὸν ἐπινοῆσαι τοῦτο), | **69** οὔτε ὅλως ὡς οὐκ εἰσίν, οὔθ' ὡς ἕτερ' ἄττα προσυπάρχοντα τούτῳ ἀσώματα, οὔθ' ὡς μόρια τούτου, ἀλλ' ὡς τὸ ὅλον σῶμα καθόλου μὲν ‹ἐκ› τούτων πάντων τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ἔχον ἀΐδιον, οὐχ οἷον δὲ εἶναι ‹ἐκ› συμπεφορημένων (ὥσπερ ὅταν ἐξ αὐτῶν τῶν ὄγκων μεῖζον ἄθροισμα συστῇ ἤτοι τῶν πρώτων ἢ τῶν τοῦ ὅλου μεγεθῶν τοῦδέ τινος ἐλαττόνων), ἀλλὰ μόνον, ὡς λέγω, ἐκ τούτων ἁπάντων τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ἔχον ἀΐδιον. Καὶ ἐπιβολὰς μὲν ἔχοντα ἰδίας πάντα ταῦτά ἐστι καὶ διαλήψεις, συμπαρακολουθοῦντος δὲ τοῦ ἀθρόου καὶ οὐθαμῇ ἀποσχιζομένου, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀθρόαν ἔννοιαν τοῦ σώματος κατηγορίαν εἰληφότος. |

70 Καὶ μὴν καὶ τοῖς σώμασι συμπίπτει πολλάκις καὶ οὐκ ἀΐδιον παρακολουθεῖν ‹*›[31] οὔτ' ἐν τοῖς ἀοράτοις καὶ οὔτε ἀσώματα. Ὥστε δὴ κατὰ τὴν πλείστην φορὰν τούτῳ τῷ ὀνόματι

[29] Šos vārdus par glosu atzīst Ūzeners un arī Bollaks&Vismans, kas raksta, ka sholiasts šeit paskaidro platonisku terminu, ko Epikūrs lieto citādā nozīmē. Beilijs tos saglabā tekstā, mainot līdz ar Biņoni manuskriptu λέγει γὰρ uz λέγεται, proti, nevis, "viņš saka", bet "mēdz teikt", "tiek teikts" (Beilijs, 41. lpp.). Nav pamata šeit mainīt λέγει γὰρ – vārdus, kas parasti ievada sholiju.

[30] Tāds ir manuskriptu teksts, ko vairāki izdevēji labojuši. Biņone raksta ὡς ἂν ἀεὶ συμβεβηκότα, "kā vienmēr piemītošas īpašības", Beilijs un Markovičs, sekojot Galēsija (*Galesius*) lasījumam, – ὡσανεὶ συμβεβηκότα, "it kā tās būtu piemītošas īpašības", taču tekstu var saprast arī bez šādiem labojumiem.

plaši izplatītu vārda lietojumu] sauc to, ko var iedomāties pašu par sevi,[139] taču pašu par sevi neko neķermenisku nav iespējams iedomāties, kā vienīgi tukšumu. Tukšums nespēj ne uz kaut ko iedarboties, ne arī ciest iedarbību – tas vienīgi ļauj ķermeņiem caur sevi kustēties.[140] Tāpēc tie, kas apgalvo, ka dvēsele ir neķermeniska,[141] runā niekus, jo, ja dvēsele tāda būtu, tā nekādi nespētu ne uz kaut ko iedarboties, ne arī ciest kaut kādu iedarbību.[142] Taču gan vienu, gan otru var uzskatāmi izšķirt kā dvēseles gadījuma pazīmes.[143]

68 Tas, kurš atvedinās visus šos spriedumus par dvēseli uz pārdzīvojumiem un sajūtām un paturēs prātā sākumā teikto,[144] labi redzēs, ka to izklāsts šajās aprisēs ir pietiekams, lai, vadoties pēc tām, varētu droši izpētīt sīkumos arī atsevišķus jautājumus.

Gan apveidus, gan krāsas, gan lielumu, gan smagumu, gan arī visu pārējo, kas tiek piedēvēts ķermenim kā tam piederīgas īpašības – vai nu visiem ķermeņiem,[145] vai arī tiem, kurus var redzēt un atpazīt pēc katrai īpašībai atbilstošas sajūtas[146] –, nevajag uzskatīt ne par būtībām, kas pastāv pašas par sevi[147] (jo to nav iespējams iedomāties),[148] **69** ne par kaut ko, kas vispār nepastāv,[149] ne par kaut ko citu neķermenisku, kas pievienojas ķermenim, ne arī par ķermeņa daļām;[150] tieši pretēji, ķermenis jāuzskata par vienu veselu, kas, pateicoties visām šīm īpašībām, iegūst savu īpašo, sev pastāvīgi piemītošo dabu, tomēr nebūdams {šo īpašību} savākums[151] (kā tajā gadījumā, kad no vienībām veidojas lielāks sakopojums – no pirmdaļām vai arī no citiem lielumiem, kas ir mazāki nekā šis veselums,[152] lai kāds tas arī būtu), bet – tā, kā es saku –, vienīgi pateicoties visām šīm īpašībām, tas iegūst pats savu, sev pastāvīgi piemītošo dabu.[153] Katrai no šīm īpašībām ir savi īpaši tvēruma un izšķiršanas veidi,[154] savukārt viss kopums ar šīm īpašībām ir cieši sasaistīts un nekad nav no tām atrauts[155] – tas iegūst savu noteiksmi,[156] pateicoties jēdzienam par ķermeni kopumā.[157]

70 Ķermeņus bieži piemeklē atgadījumi, kas ar tiem nav saistīti pastāvīgi[158] <*> un nepieder pie neredzamā un nav arī neķermeniski.[159] Tādējādi, ja lietojam šo vārdu visbiežāk

[31] Ūzeners norāda, ka manuskriptu tekstā trūkst dažu vārdu.

χρώμενοι φανερὰ ποιοῦμεν τὰ συμπτώματα οὔτε τὴν τοῦ ὅλου φύσιν ἔχειν, ὃ συλλαβόντες κατὰ τὸ ἀθρόον σῶμα προσαγορεύομεν, οὔτε τὴν τῶν ἀΐδιον παρακολουθούντων, ὧν ἄνευ σῶμα οὐ δυνατὸν νοεῖσθαι. Κατ᾽ ἐπιβολὰς δ᾽ ἄν τινας παρακολυθοῦντος τοῦ ἀθρόου ἕκαστα προσαγορευθείη, | **71** ἀλλ᾽ ὅτε δήποτε ἕκαστα συμβαίνοντα θεωρεῖται, οὐκ ἀΐδιον τῶν συμπτωμάτων παρακολουθούντων.

Καὶ οὐκ ἐξελατέον ἐκ τοῦ ὄντος ταύτην τὴν ἐνάργειαν, ὅτι οὐκ ἔχει τὴν τοῦ ὅλου φύσιν ᾧ συμβαίνει ὃ δὴ καὶ σῶμα προσαγορεύομεν,[32] οὐδὲ τὴν τῶν ἀΐδιον παρακολουθούντων, οὐδ᾽ αὖ καθ᾽ αὑτὰ νομιστέον (οὐδὲ γὰρ τοῦτο διανοητὸν οὔτ᾽ ἐπὶ τούτων οὔτ᾽ ἐπὶ τῶν ἀΐδιον συμβεβηκότων), ἀλλ᾽, ὅπερ καὶ φαίνεται, συμπτώματα πάντα σώματος[33] νομιστέον, καὶ οὐκ ἀΐδιον παρακολουθοῦντα οὐδ᾽ αὖ φύσεως καθ᾽ ἑαυτὰ τάγμα ἔχοντα, ἀλλ᾽ ὃν τρόπον αὐτὴ ἡ αἴσθησις τὴν ἰδιότητα ποιεῖ, θεωρεῖται. |

72 Καὶ μὴν καὶ τόδε γε δεῖ προσκατανοῆσαι σφοδρῶς· τὸν γὰρ δὴ χρόνον οὐ ζητητέον ὥσπερ καὶ τὰ λοιπά, ὅσα ἐν ὑποκειμένῳ ζητοῦμεν ἀνάγοντες ἐπὶ τὰς βλεπομένας παρ᾽ ἡμῖν αὐτοῖς προλήψεις, ἀλλ᾽ αὐτὸ τὸ ἐνάργημα, καθ᾽ ὃ τὸν πολὺν ἢ ὀλίγον χρόνον ἀναφωνοῦμεν, συγγενικῶς τοῦτο περιφέροντες, ἀναλογιστέον. Καὶ οὔτε διαλέκτους ὡς βελτίους μεταληπτέον, ἀλλ᾽ αὐταῖς ταῖς ὑπαρχούσαις κατ᾽ αὐτοῦ χρηστέον, οὔτε ἄλλο τι κατ᾽ αὐτοῦ κατηγορητέον, ὡς τὴν αὐτὴν οὐσίαν ἔχοντος τῷ ἰδιώματι τούτῳ (καὶ γὰρ τοῦτο ποιοῦσί τινες) ἀλλὰ μόνον ᾧ συμπλέκομεν τὸ ἴδιον τοῦτο καὶ παραμετροῦμεν, μάλιστα ἐπιλογίστεον. | **73** Καὶ γὰρ τοῦτο οὐκ ἀποδείξεως προσδεῖται ἀλλ᾽ ἐπιλογισμοῦ, ὅτι ταῖς ἡμέραις καὶ ταῖς νυξὶ συμπλέκομεν, καὶ τοῖς τούτων μέρεσιν, ὡσαύτως δὲ καὶ τοῖς πάθεσι καὶ ταῖς ἀπαθείαις, καὶ κινήσεσι καὶ στάσεσιν, ἴδιόν τι σύμπτωμα, περὶ

[32] Teikuma daļu ὃ δὴ καὶ σῶμα προσαγορεύομεν Ūzeners un līdz ar viņu arī Beilijs ņem ārā no teksta kā glosu pie ᾧ συμβαίνει. Savukārt fon der Mīls un Markovičs tos saglabā tekstā, un arī mums nešķiet, ka ir pietiekams pamats tos uzskatīt par glosu, pat atzīstot, ka teikuma konstrukcija šajā teikuma daļā nav nevainojama.

[33] Sekojam Ūzenera labojumam manuskriptu mulsinošā πάντα τὰ σώματα, "visi ķermeņi" vietā. Beilijs piekrīt Biņones lasījumam πάν<τα κα>τὰ τὰ σώματα, "visi attiecībā uz ķermeņiem" un Markovičam ir līdzīgi – <κατὰ> τὰ σώματα, "attiecībā uz ķermeņiem".

sastopamajā nozīmē,[160] mēs skaidri norādām, ka gadījuma pazīmēm nepiemīt ne tā veseluma daba, ko, aptverot kā kopumu,[161] mēs saucam par ķermeni, ne arī to vienmēr pavadošo {īpašību} daba, bez kurām ķermeni nav iespējams iedomāties. Katru no šīm {gadījuma pazīmēm}, kad tās pavada viss kopums, var nosaukt vārdā pēc noteikta to tvēruma veida, **71** taču tikai tajā brīdī, kad to gadās novērot, jo gadījuma pazīmes {kopumu} nepavada vienmēr.

Un nevajag izslēgt no esošā šo uzskatāmību tāpēc vien, ka {gadījuma pazīmju} daba nav tāda, kā tā veseluma daba, kam tās gadījuma pēc piemīt un ko mēs saucam par ķermeni, un nav arī tāda kā {īpašībām}, kas ķermeni pavada vienmēr. Taču nevajag arī uzskatīt, ka {gadījuma pazīmes} pastāv pašas par sevi (jo to nav iespējams iedomāties ne par šīm, ne arī par pastāvīgi piemītošajām īpašībām). Tieši pretēji – tā, kā tas mums arī atklājas, – tās visas jāuzskata par ķermeņa gadījuma pazīmēm: ne par {īpašībām}, kas to pavada pastāvīgi, ne arī par ko tādu, kam no dabas pašam par sevi ir sava vieta.[162] Nē, tās tiek aplūkotas tādā veidā, kādā pati sajūta piešķir tām to īpatnību.[163]

72 Vajag pievērst īpašu uzmanību arī šādam {apsvērumam}: laiku nevajag pētīt kā visu pārējo, ko mēs pētām, vadoties pēc tā, kas ir mūsu acu priekšā, un atvedinot uz pirmtvērumiem, ko redzam mūsos pašos; bet gan, sekojot atbilstībai, apsvērt pašu laika uzskatāmību, saskaņā ar kuru mēs runājam par "ilgu" vai "īsu" laiku, tāpēc ka mēs kopš dzimšanas to nesam sevī.[164] Un nevajag pieņemt citus apzīmējumus, uzskatot tos par labākiem, bet lietot tos, kas, runājot par laiku, tiek lietoti;[165] un tāpat nevajag laikam piedēvēt kaut ko citu, apgalvojot, ka tā būtība ir tāda pati kā šī īpašā {parādība} – daži patiešām tā dara –,[166] bet vienīgi izdarīt {pieredzē balstītu} spriedumu – ar ko tieši mēs saistām tā īpašo raksturu un pēc kā mēs to mērām. **73** Laiks neprasa pierādījumu, tikai {pieredzē balstītu} spriedumu, ka mēs to saistām ar dienām un ar naktīm, un ar to daļām, tāpat kā ar pārdzīvojumiem un pārdzīvojumu trūkumu,[167] ar kustību un miera stāvokli, iedomājoties, ka tieši tas, ar ko mēs apzīmējam laiku, ir kaut kāda

ταῦτα πάλιν αὐτὸ τοῦτο ἐννοοῦντες, καθ' ὃ χρόνον ὀνομάζομεν. [Φησὶ δὲ τοῦτο καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ Περὶ φύσεως καὶ ἐν τῇ Μεγάλῃ ἐπιτομῇ.]

Ἐπί τε τοῖς προειρημένοις τοὺς κόσμους δεῖ καὶ πᾶσαν σύγκρισιν πεπερασμένην τὸ ὁμοειδὲς τοῖς θεωρουμένοις πυκνῶς ἔχουσαν νομίζειν γεγονέναι ἀπὸ τοῦ ἀπείρου, πάντων τούτων ἐκ συστροφῶν ἰδίων ἀποκεκριμένων καὶ μειζόνων καὶ ἐλαττόνων· καὶ πάλιν διαλύεσθαι πάντα, τὰ μὲν θᾶττον, τὰ δὲ βραδύτερον, καὶ τὰ μὲν ὑπὸ τῶν τοιῶνδε, τὰ δὲ ὑπὸ τῶν τοιῶνδε τοῦτο πάσχοντα. | **74** [Δῆλον οὖν ὡς καὶ φθαρτούς φησι τοὺς κόσμους, μεταβαλλόντων τῶν μερῶν. Καὶ ἐν ἄλλοις τὴν γῆν τῷ ἀέρι ἐποχεῖσθαι.] Ἔτι δὲ καὶ τοὺς κόσμους οὔτε ἐξ ἀνάγκης δεῖ νομίζειν ἕνα σχηματισμὸν ἔχοντας ‹*›[34] [ἀλλὰ καὶ διαφόρους αὐτοὺς ἐν τῇ ιβ΄ Περὶ ‹φύσεως› αὐτός φησιν·] οὓς μὲν γὰρ σφαιροειδεῖς, καὶ ᾠοειδεῖς ἄλλους, καὶ ἀλλοιοσχήμονας ἑτέρους· οὐ μέντοι πᾶν σχῆμα ἔχειν.

Οὐδὲ ζῷα εἶναι ἀποκριθέντα ἀπὸ τοῦ ἀπείρου. Οὐδὲ γὰρ ἂν ἀποδείξειεν οὐδείς ὡς ‹ἐν› μὲν τῷ τοιούτῳ καὶ οὐκ ἂν ἐμπεριελήφθη τὰ τοιαῦτα σπέρματα, ἐξ ὧν ζῷά τε καὶ φυτὰ καὶ τὰ λοιπὰ πάντα θεωρούμενα συνίσταται, ἐν δὲ τῷ τοιούτῳ οὐκ ἂν ἐδυνήθη. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐντραφῆναι, τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ γῆς νομιστέον.[35] |

75 Ἀλλὰ μὴν ὑπολεπτέον καὶ τὴν φύσιν πολλὰ καὶ παντοῖα ὑπὸ αὐτῶν τῶν πραγμάτων διδαχθῆναί τε καὶ ἀναγκασθῆναι, τὸν δὲ λογισμὸν τὰ ὑπὸ ταύτης παρεγγυηθέντα ὕστερον ἐπακριβοῦν καὶ προσεξευρίσκειν ἐν μὲν τισὶ θᾶττον, ἐν δὲ τισὶ βραδύτερον καὶ ἐν μὲν τισὶ περιόδοις καὶ χρόνοις [ἀπὸ τῶν ἀπὸ τοῦ ἀπείρου][36] ‹*›,[37] ἐν δὲ τισὶ καὶ ἐλάττους.

---

[34] Ūzeners norāda, ka tekstā trūkst vairāku vārdu, un piedāvā lakūnu aizpildīt ar ἀλλὰ μὴν καὶ πᾶσι τοῖς κόσμοις δεῖ νομίζειν ζῷα καὶ φυτὰ καὶ τὰ λοιπὰ τὰ παρ' ἡμῖν θεωρούμενα ἐνεῖναι, "turklāt vajag domāt, ka visās citās pasaulēs ir tādi dzīvnieki un augi, un viss pārējais, ko var novērot pie mums uz zemes".

[35] Paragrāfa pēdējo teikumu Ūzeners, kā arī Beilijs un Markovičs atzīst par sholiju.

[36] Līdz ar Ūzeneru lielākā daļa izdevēju šos vārdus atzīst par glosu un svītro no teksta. Beilijs nav pārliecināts, ka tā ir glosa, taču neredz arī nekādu risinājumu, kā šie vārdi varētu būt saistīti ar pārējo tekstu. Biņone, atsaucoties uz *GA*, XIII, piedāvā lasīt ἐν μὲν τισὶ περιόδοις καὶ χρόνοις ἀπὸ τῶν ἀπὸ τοῦ

savdabīga gadījuma pazīme, kas saistīta ar šīm parādībām.[168] [Tā viņš raksta gan darba *Par dabu* otrajā grāmatā, gan arī *Lielajā kopsavilkumā*.]

Papildus iepriekš teiktajam jāuzskata arī, ka pasaules un visi saliktie, ierobežotie ķermeņi, kas cieši līdzinās tiem, ko mēs novērojam, ir radušies no bezgalīgā[169] un ikviens no tiem ir veidojies, nošķiroties no īpašiem sablīvējumiem[170] – gan lielākiem, gan mazākiem –, un tie visi atkal sairst – vieni ātrāk, bet citi lēnāk,[171] turklāt tie nepiedzīvo sairšanu vienu un to pašu iemeslu dēļ.[172] **74** [Tātad ir skaidrs, ka pasaules viņš uzskata par iznīcīgām, jo to daļas maina savu izvietojumu.[173] Citur viņš raksta, ka zeme turas uz gaisa.[174]] Nav arī jāuzskata, ka visām pasaulēm neizbēgami ir viens un tas pats apveids <*> [Tieši pretēji – *Par dabu* XII grāmatā viņš raksta, ka tas ir atšķirīgs]: vienas pasaules ir lodveida, citas – ovālas, un citām ir vēl citi apveidi;[175] tomēr tām nav jebkāds apveids.[176]

Tāpat nevajag uzskatīt, ka ir tādas dzīvas būtnes, kas radušās, nošķiroties no bezgalīgā.[177] Neviens nespētu pierādīt, ka viena pasaule var neietvert sēklas, no kurām rodas dzīvas radības, augi un viss pārējais, ko novērojam, bet kāda cita pasaule tās nevar {neietvert}.[178] Un jāuzskata, ka tāpat arī notiek attīstība – tieši tādā pašā veidā kā uz zemes.

75 Jāpieņem, ka pašas lietas {cilvēka} dabu ir daudz un dažādi apmācījušas un veidojušas piespiedu kārtā[179] un ka prāts no dabas saņemto vēlāk ir pilnveidojis sīkumos un izdarījis jaunus atklājumus – dažās {jomās} ātrāk,[180] dažās – lēnāk, dažos laika posmos un brīžos {vairāk} <*>, citos – mazāk.

ἀπείρου <φόβων μείζους παρασκευάζεσθαι λύσεις> ἐν δὲ τισὶ καὶ ἐλάττους, "un dažos laika posmos un brīžos tas deva vairāk iespējas atbrīvoties no bailēm, ko sagādā bezgalīgais, bet citos – mazāk". Taču, kā atzīmē Beilijs, šāds teksta papildinājums ir apšaubāms gan no gramatikas, gan arī satura viedokļa – te ir runa par valodu, nevis māņticīgām bailēm (Beilijs, 247. lpp.).

[37] Manuskriptu tekstā trūkst pāris vārdu. Leopolds piedāvā šeit lasīt: <κατὰ μείζους ἐπιδόσεις>, kas tulkojumā skanētu: "ar lielākiem panākumiem" (J. H. Leopold, "Ad Epicurum", *Mnemosyne*, 43, 1915, 268.–285. lpp.). Savukārt Longs&Sedlijs raksta ἀπὸ τῶν [ἀπὸ τοῦ ἀπείρου] <ἰδίων χρειῶν κατὰ μείζους ἐπιδόσεις> (vol. II, 98. lpp.), tulkojumā – *owing to <individual needs, by greater leaps>* (vol. I, 97. lpp.).

Ὅθεν καὶ τὰ ὀνόματα ἐξ ἀρχῆς μὴ θέσει γενέσθαι, ἀλλ᾽ αὐτὰς τὰς φύσεις τῶν ἀνθρώπων καθ᾽ ἕκαστα ἔθνη ἴδια πασχούσας πάθη καὶ ἴδια λαμβανούσας φαντάσματα ἰδίως τὸν ἀέρα ἐκπέμπειν στελλόμενον ὑφ᾽ ἑκάστων τῶν παθῶν καὶ τῶν φαντασμάτων, ὡς ἄν ποτε καὶ ἡ παρὰ τοὺς τόπους τῶν ἐθνῶν διαφορὰ ᾖ· | **76** ὕστερον δὲ κοινῶς καθ᾽ ἕκαστα ἔθνη τὰ ἴδια τεθῆναι πρὸς τὸ τὰς δηλώσεις ἧττον ἀμφιβόλους γενέσθαι ἀλλήλοις καὶ συντομωτέρως δηλουμένας· τινὰ δὲ καὶ οὐ συνορώμενα πράγματα εἰσφέροντας τοὺς συνειδότας παρεγγυῆσαί τινας φθόγγους, τοὺς ‹μὲν› ἀναγκασθέντας ἀναφωνῆσαι, τοὺς δὲ τῷ λογισμῷ ἑλομένους κατὰ τὴν πλείστην αἰτίαν οὕτως ἑρμηνεῦσαι.

Καὶ μὴν ‹καὶ τὴν› ἐν τοῖς μετεώροις φορὰν καὶ τροπὴν καὶ ἔκλειψιν καὶ ἀνατολὴν καὶ δύσιν καὶ τὰ σύστοιχα τούτοις μήτε λειτουργοῦντός τινος νομίζειν δεῖ γίνεσθαι καὶ διατάττοντος ἢ διατάξαντος καὶ ἅμα τὴν πᾶσαν μακαριότητα ἔχοντος μετὰ ἀφθαρσίας | **77** (οὐ γὰρ συμφωνοῦσι πραγματεῖαι καὶ φροντίδες καὶ ὀργαὶ καὶ χάριτες μακαριότητι, ἀλλ᾽ ἐν ἀσθενείᾳ καὶ φόβῳ καὶ προσδεήσει τῶν πλησίον ταῦτα γίνεται), μήτε αὖ πῦρ ἅμα ὄντα συνεστραμμένον τὴν μακαριότητα κεκτημένα κατὰ βούλησιν τὰς κινήσεις ταύτας λαμβάνειν· ἀλλὰ πᾶν τὸ σέμνωμα τηρεῖν κατὰ πάντα ὀνόματα φερόμενα ἐπὶ τὰς τοιαύτας ἐννοίας, ἐὰν μηδ᾽ ὑπεναντίαι ἐξ αὐτῶν ‹γένωται› τῷ σεμνώματι δόξαι· εἰ δὲ μή, τὸν μέγιστον τάραχον ἐν ταῖς ψυχαῖς αὐτὴ ἡ ὑπεναντιότης παρασκευάσει. Ὅθεν δὴ κατὰ τὰς ἐξ ἀρχῆς ἐναπολήψεις τῶν συστροφῶν τούτων ἐν τῇ τοῦ κόσμου γενέσει δεῖ δοξάζειν καὶ τὴν ἀνάγκην ταύτην καὶ περίοδον συντελεῖσθαι. |

78 Καὶ μὴν καὶ τὴν ὑπὲρ τῶν κυριωτάτων αἰτίαν ἐξακριβῶσαι φυσιολογίας ἔργον εἶναι δεῖ νομίζειν, καὶ τὸ μακάριον ἐν τῇ περὶ μετεώρων γνώσει ἐνταῦθα πεπτωκέναι καὶ ἐν τῷ τίνες φύσεις αἱ θεωρούμεναι κατὰ τὰ μετέωρα ταυτί καὶ ὅσα συγγενῆ πρὸς τὴν εἰς τοῦτο ἀκρίβειαν· ἔτι τε οὐ τὸ πλεοναχῶς ἐν τοῖς τοιούτοις εἶναι καὶ τὸ ἐνδεχόμενον καὶ ἄλλως πως ἔχειν, ἀλλ᾽ ἁπλῶς μὴ εἶναι ἐν ἀφθάρτῳ καὶ μακαρίᾳ φύσει τῶν διάκρισιν

No teiktā izriet, ka vārdi pirmsākumos nav radušies vienošanās ceļā, bet gan cilvēku dabu dēļ. Atkarībā no piederības tautai {cilvēki} izjuta savdabīgus pārdzīvojumus, savdabīgi uztvēra tēlus[181] un tāpēc attiecīgo pārdzīvojumu un tēlu iespaidā savdabīgā veidā ļāva izelpā izplūst gaisam saistībā arī ar atšķirībām starp tautām, ko nosaka apdzīvotās vietas.[182] **76** Vēlāk katra tauta kopīgi vienojās par īpašiem vārdiem, lai apzīmējumi, ko ļaudis lietoja savā starpā, nebūtu tik daudznozīmīgi un būtu īsāki.[183] Un tie cilvēki, kas iepazina dažas, {līdz tam} nesaskatītas lietas,[184] līdz ar to ieviešanu laida apritē noteiktas skaņas,[185] dažas būdami spiesti lietot runā, bet citas izvēlēdamies ar prāta palīdzību saskaņā ar svarīgāko iemeslu šādi izteikties.[186]

Runājot par debesu parādībām, nevajag uzskatīt, ka to kustība, saulgrieži, aptumsumi, zvaigžņu uzlēkšana un norietēšana[187] un tamlīdzīgas parādības noris tāpēc, ka kāds par to rūpējas,[188] iedibina vai reiz ir iedibinājis to kārtību, tajā pašā laikā būdams svētlaimīgs un neiznīcīgs **77** (jo nodarbes, raizes, dusmas un labvēlība nesaskan ar svētlaimi – tās rodas tur, kur ir vājums, bailes un nepieciešamība pēc tuvu cilvēku klātbūtnes),[189] un tāpat nevajag uzskatīt, ka, nebūdamas nekas vairāk par sablīvētu uguni, debesu parādības ir ieguvušas svētlaimi un veic šīs kustības pašas pēc savas gribas.[190] Bet ir pilnībā jāsaglabā neskarts {dievišķais} diženums jebkādos vārdos, ko mēs lietojam attiecībā uz šādiem jēdzieniem,[191] ja viedokļi, kurus tie rada, nav pretrunā šim diženumam,[192] jo citādi pats šis pretrunīgums iesvels dvēselēs vislielāko satraukumu.[193] Tāpēc jāturas pie viedokļa, ka {debesu parādību} neizbēgamā riņķošana ir izveidojusies, sekojot tam, kā pašos pirmsākumos, pasaules rašanās laikā šie sablīvējumi tajā iekļāvās.[194]

78 Jāuzskata, ka dabas izpētes uzdevums ir sīkumos izprast galveno {parādību} cēloni un ka svētlaime, ko sniedz debesu parādību zināšana, ir sasniedzama tieši tad, kad {kļūst zināms}, kādas ir tās būtības, ko mēs izzinām, vērojot debesu parādības un visu, kas ar to saistīts, lai nonāktu pie šim mērķim[195] nepieciešamās izpratnes visos sīkumos. Jāņem arī vērā, ka šajos gadījumos[196] nepastāv dažādi {skaidrojumi} un nav arī iespējams, ka tas būtu kaut kā citādāk – neiznīcīgajā un

ὑποβαλλόντων ἢ τάραχον μηθέν· καὶ τοῦτο καταλαβεῖν τῇ διανοίᾳ ἔστιν ἁπλῶς εἶναι. |

79 Τὸ δ' ἐν τῇ ἱστορίᾳ πεπτωκὸς τῆς δύσεως καὶ ἀνατολῆς καὶ τροπῆς καὶ ἐκλείψεως καὶ ὅσα συγγενῆ τούτοις μηθὲν ἔτι πρὸς τὸ μακάριον τῆς γνώσεως συντείνειν, ἀλλ' ὁμοίως τοὺς φόβους ἔχειν τοὺς ταῦτα κατιδόντας, τίνες δ' αἱ φύσεις ἀγνοοῦντας καὶ τίνες αἱ κυριώταται αἰτίαι, καὶ εἰ μὴ προσῄδεισαν ταῦτα· τάχα δὲ καὶ πλείους, ὅταν τὸ θάμβος ἐκ τῆς τούτων προσκατανοήσεως μὴ δύνηται τὴν λύσιν λαμβάνειν καὶ τὴν περὶ τῶν κυριωτάτων οἰκονομίαν. Διὸ δὴ κἂν πλείους αἰτίας εὑρίσκομεν τροπῶν καὶ δύσεων καὶ ἀνατολῶν καὶ ἐκλείψεων καὶ τῶν τοιουτοτρόπων, ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς κατὰ μέρος γινομένοις ἦν, | **80** οὐ δεῖ νομίζειν τὴν ὑπὲρ τούτων χρείαν ἀκρίβειαν μὴ ἀπειληφέναι, ὅση πρὸς τὸ ἀτάραχον καὶ μακάριον ἡμῶν συντείνει· ὥστε παραθεωροῦντας ποσαχῶς παρ' ἡμῖν τὸ ὅμοιον γίνεται, αἰτιολογητέον ὑπέρ τε τῶν μετεώρων καὶ παντὸς τοῦ ἀδήλου, καταφρονοῦντας τῶν οὔτε ‹τὸ› μοναχῶς ἔχον ἢ γινόμενον γνωριζόντων οὔτε τὸ πλεοναχῶς συμβαῖνον, τὴν ἐκ τῶν ἀποστημάτων φαντασίαν παραδιδόντων, ἔτι τε ἀγνοούντων καὶ ἐν ποίοις οὐκ ἔστιν ἀταρακτῆσαι ‹καὶ ἐν ποίοις ὁμοίως ἀταρακτῆσαι›. Ἂν οὖν οἰώμεθα καὶ ὠδί πως ἐνδεχόμενον αὐτὸ γίνεσθαι [καὶ ἐν ποίοις ὁμοίως ἀταρακτῆσαι],[38] αὐτὸ τὸ ὅτι πλεοναχῶς γίνεται γνωρίζοντες, ὥσπερ κἂν ὅτι ὠδί πως γίνεται εἰδῶμεν, ἀταρακτήσομεν. |

81 Ἐπὶ δὲ τούτοις ὅλως ἅπασιν ἐκεῖνο δεῖ κατανοεῖν, ὅτι τάραχος ὁ κυριώτατος ταῖς ἀνθρωπίναις ψυχαῖς γίνεται ἐν τῷ ταῦτα μακάριά τε δοξάζειν καὶ ἄφθαρτα, καὶ ὑπεναντίας ἔχειν τούτοις βουλήσεις ἅμα καὶ πράξεις καὶ αἰτίας, καὶ ἐν τῷ αἰώνιόν τι δεινὸν ἀεὶ προσδοκᾶν ἢ ὑποπτεύειν κατὰ τοὺς μύθους εἴ τε κατὰ ταύτην τὴν ἀναισθησίαν τὴν ἐν τῷ τεθνάναι φοβουμένους ὥσπερ οὖσαν κατ' αὐτούς, καὶ ἐν τῷ μὴ δόξαις ταῦτα πάσχειν

[38] Sekojam fon der Mīlam un citiem izdevējiem, kas kvadrātiekavās liktos vārdus pārceļ pāris rindas augstāk. Beilijs, balstoties uz manuskriptiem FP^{3}Z, lasa ἐφ' οἷοις, kā arī ἐστὶν pirms ἀταρακτῆσαι no manuskriptiem GH, kas gan būtiski nemaina domu, un atstāj šos vārdus šajā teikuma daļā.

svētlaimīgajā dabā nav pilnīgi nekā tāda, kas radītu šķelšanos vai jukas. Ar prātu ir iespējams aptvert, ka tas ir tieši tā.

79 Turpretī tas, kas ietilpst zvaigžņu norietēšanas un uzlēkšanas, saulgriežu, aptumsumu un visu tamlīdzīgu parādību aprakstā,[197] nekādā mērā neved tuvāk svētlaimei, ko sniedz zināšana. Cilvēkiem, kas izpētījuši šīs parādības, bet nezina, kāda ir to daba un kādi ir to galvenie cēloņi, uznāk tādas pašas bailes, kādas uznāktu, ja viņiem nebūtu šo papildu zināšanu – un varbūt pat vēl lielākas –,[198] kad izbīlis, kas rodas, pievēršot šīm parādībām uzmanību, neļauj nonākt pie atsvabināšanās un labas galveno {jautājumu} pārvaldes.[199]

Ja jau mēs atklājam vairākus saulgriežu, zvaigžņu norietēšanas un uzlēkšanas, aptumsumu un tamlīdzīgu parādību cēloņus,[200] tāpat kā bija arī ar notikumiem mazākā mērogā,[201] **80** nevajag uzskatīt, ka mūsu pieeja šīm parādībām nesniedz pietiekami lielu nekļūdību, lai tā nodrošinātu mūsu nesatrauktību un svētlaimi.[202] Tāpēc cēloņus debesu parādībām un visam neskaidrajam vajag meklēt, izpētot,[203] cik daudzos veidos mums blakus norisinās līdzīga {parādība},[204] un nicinot tos, kas, spriežot par parādībām, kuras no tālienes mums pārnes savu tēlu, neizprot ne to, kas pastāv vai rodas vienā vienīgā veidā,[205] ne to, kas var atgadīties dažādu {cēloņu} dēļ, un turklāt pat nezina, kādos gadījumos ir un kādos nav iespējams būt nesatrauktam. Tātad, ja mēs uzskatām, ka kaut kas var rasties vienā noteiktā veidā, tad, atklājot, ka {šī parādība} rodas dažādos veidos, mēs būsim tikpat nesatraukti kā tad, ja mēs zinātu, ka tā rodas vienā noteiktā veidā.[206]

81 Papildus šīm vispārīgajām piezīmēm jāņem vērā, ka pats lielākais satraukums cilvēku dvēselēs rodas tāpēc, ka viņi {debesu} ķermeņus uzskata par svētlaimīgiem un neiznīcīgiem un tajā pašā laikā piedēvē tiem gribu, darbību un darbības cēloņus,[207] kas ir pretrunā ar šo svētlaimi un neiznīcību; tas rodas arī tāpēc, ka cilvēki visu laiku gaida kaut kādas mūžīgās šausmas vai vienkārši pieņem, ka tādas pastāv, balstoties uz mītiem vai arī {domājot par} nejutīgumu, kas saistās ar nāvi un viņus biedē tā, it kā tas varētu būt ar viņiem saistīts; un tāpēc, ka šo pārdzīvojumu cēlonis ir ne tik daudz viņu viedokļi, cik kāds

ἀλλ᾽ ἀλόγῳ γέ τινι παραστάσει, ὅθεν μὴ ὁρίζοντας τὸ δεινὸν τὴν ἴσην ἢ καὶ ἐπιτεταμένην ταραχὴν λαμβάνειν τῷ εἰ καὶ ἐδόξαζον ταῦτα· | **82** ἡ δὲ ἀταραξία τὸ τούτων πάντων ἀπολελύσθαι καὶ συνεχῆ μνήμην ἔχειν τῶν ὅλων καὶ κυριωτάτων.

Ὅθεν τοῖς πά‹θε›σι[39] προσεκτέον τοῖς παροῦσι καὶ ταῖς αἰσθήσεσι, κατὰ μὲν τὸ κοινὸν ταῖς κοιναῖς, κατὰ δὲ τὸ ἴδιον ταῖς ἰδίαις, καὶ πάσῃ τῇ παρούσῃ καθ᾽ ἕκαστον τῶν κριτηρίων ἐναργείᾳ· ἂν γὰρ τούτοις προσέχωμεν, τὸ ὅθεν ὁ τάραχος καὶ ὁ φόβος ἐγίνετο ἐξαιτιολογήσομεν ὀρθῶς καὶ ἀπολύσομεν, ὑπέρ τε μετεώρων αἰτιολογοῦντες καὶ τῶν λοιπῶν τῶν ἀεὶ παρεμπιπτόντων, ὅσα φοβεῖ τοὺς λοιποὺς ἐσχάτως.

Ταῦτά σοι, ὦ Ἡρόδοτε, ἔστι κεφαλαιωδέστατα ὑπὲρ τῆς τῶν ὅλων φύσεως ἐπιτετμημένα, | **83** ὥστ᾽ ἂν γένοιτο οὗτος ὁ λόγος δυνατός, κατασχεθῆναι› μετ᾽ ἀκριβείας. Οἶμαι, ἐὰν μὴ καὶ πρὸς ἅπαντα βαδίσῃ τις τῶν κατὰ μέρος ἀκριβωμάτων, ἀσύμβλητον αὐτὸν πρὸς τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους ἀδρότητα λήψεσθαι. Καὶ γὰρ καὶ καθαρὰ ἀφ᾽ ἑαυτοῦ ποιήσει πολλὰ τῶν κατὰ μέρος ἐξακριβουμένων κατὰ τὴν ὅλην πραγματείαν ἡμῖν, καὶ αὐτὰ ταῦτα ἐν μνήμῃ τιθέμενα συνεχῶς βοηθήσει.

Τοιαῦτα γάρ ἐστιν, ὥστε καὶ τοὺς ‹καὶ τὰ› κατὰ μέρος ἤδη ἐξακριβοῦντας ἱκανῶς ἢ καὶ τελείως, εἰς τὰς τοιαύτας ἀναλύοντας ἐπιβολὰς τὰς πλείστας τῶν περιοδειῶν ὑπὲρ τῆς ὅλης φύσεως ποιεῖσθαι· ὅσοι δὲ μὴ παντελῶς αὐτῶν τῶν ἀποτελουμένων εἰσίν, ἐκ τούτων καὶ κατὰ τὸν ἄνευ φθόγγων τρόπον τὴν ἅμα νοήματι περίοδον τῶν κυριωτάτων πρὸς γαληνισμὸν ποιοῦνται.»

Καὶ ἥδε μέν ἐστιν αὐτῷ ἐπιστολὴ περὶ τῶν φυσικῶν. Περὶ δὲ τῶν μετεώρων ἥδε.

[39] Manuskriptos lasāmo πᾶσι, "visiem", nākas atzīt par kļūdu. Sekojam Markovičam, kas pieņem Bonē piedāvāto labojumu πάθεσι.

nesaprātīgs {dvēseles} stāvoklis, kas noved pie tā, ka, nespēdami šausmīgo noteikt,[208] viņi cieš no tāda paša vai vēl lielāka satraukuma nekā tad, ja viņiem par to būtu noteikts viedoklis.[209] **82** Taču nesatrauktība nozīmē būt brīvam no visām šīm {bailēm} un pastāvīgi paturēt atmiņā vispārīgo un galveno.

No teiktā izriet, ka jāpievērš uzmanība saviem šī brīža pārdzīvojumiem un sajūtām – kopējām sajūtām saskaņā ar kopīgo un īpatnajām sajūtām saskaņā ar īpatno[210] –, un visam, kas attiecīgajā brīdī ir uzskatāmais saskaņā ar katru no mērauklām. Ja mēs pievērsīsim tam uzmanību, tad atklāsim īsto cēloni, kas rada satraukumu un bailes, un atbrīvosimies no tām,[211] noskaidrojot cēloņus debesu parādībām un visam pārējam, kas atgadās bez mitas,[212] – visam, kas tik ārkārtīgi biedē pārējos cilvēkus.

Lūk, Hērodot, pašas svarīgākās atziņas par visu lietu dabu, ko tavām vajadzībām esmu izklāstījis īsumā, **83** lai šo runu būtu iespējams pilnībā paturēt prātā. Šādi, manuprāt, jebkurš, pat ja nepievērsīsies atsevišķu jautājumu iztirzājumam visos sīkumos, tomēr gūs nesalīdzināmi lielāku briedumu nekā pārējie cilvēki. Turklāt viņš pats saviem spēkiem izpratīs daudzus jautājumus, ko esmu izklāstījis vispārējā mācībā,[213] un pats šis izklāsts, iegūlis atmiņā, viņam pastāvīgi nāks talkā.

Šis kopsavilkums ir veidots tā, ka pat tie cilvēki, kas pietiekami lielā mērā vai pilnībā jau ir izzinājuši arī atsevišķus jautājumus, vadoties pēc šāda veida tvērumiem,[214] varēs paši veidot lielāko daļu pārskatu par dabu kopumā; savukārt visi tie, kas nepieder pie mācību pilnībā apguvušajiem ļaudīm,[215] pateicoties šeit izklāstītajam, arī bez mutiskiem norādījumiem spēs domas ātrumā pārskatīt pašu galveno, lai iegūtu mieru."

Tāda ir Epikūra vēstule par jautājumiem, kas saistīti ar dabu. Vēstule par debesu parādībām tūlīt sekos.

«Ἐπίκουρος Πυθοκλεῖ χαίρειν. |

84 Ἤνεγκέ μοι Κλέων ἐπιστολὴν παρὰ σοῦ, ἐν ᾗ φιλοφρονούμενός τε περὶ ἡμᾶς διετέλεις ἀξίως τῆς ἡμετέρας περὶ σεαυτὸν σπουδῆς, καὶ οὐκ ἀπιθάνως ἐπειρῶ μνημονεύειν τῶν εἰς μακάριον βίον συντεινόντων διαλογισμῶν, ἐδέου τε σεαυτῷ περὶ τῶν μετεώρων σύντομον καὶ εὐπερίγραφον διαλογισμὸν ἀποστεῖλαι, ἵνα ῥᾳδίως μνημονεύῃς· τὰ γὰρ ἐν ἄλλοις ἡμῖν γεγραμμένα δυσμνημόνευτα εἶναι, καίτοι, ὡς ἔφης, συνεχῶς αὐτὰ βαστάζεις. Ἡμεῖς δὲ ἡδέως τέ σου τὴν δέησιν ἀπεδεξάμεθα καὶ ἐλπίσιν ἡδείαις συνεσχέθημεν. | **85** Γράψαντες οὖν τὰ λοιπὰ πάντα συντελοῦμεν ἅπερ ἠξίωσας πολλοῖς καὶ ἄλλοις ἐσόμενα χρήσιμα τὰ διαλογίσματα ταῦτα, καὶ μάλιστα τοῖς νεωστὶ φυσιολογίας γνησίου γευομένοις καὶ τοῖς εἰς ἀσχολίας βαθυτέρας τῶν ἐγκυκλίων τινὸς ἐμπεπλεγμένοις. Καλῶς δὴ αὐτὰ διάλαβε, καὶ διὰ μνήμης ἔχων ὀξέως αὐτὰ περιόδευε μετὰ τῶν λοιπῶν ὧν ἐν τῇ Μικρᾷ ἐπιτομῇ πρὸς Ἡρόδοτον ἀπεστείλαμεν.

Πρῶτον μὲν οὖν μὴ ἄλλο τι τέλος ἐκ τῆς περὶ μετεώρων γνώσεως εἴτε κατὰ συναφὴν λεγομένων εἴτε αὐτοτελῶς νομίζειν εἶναι ἢπερ ἀταραξίαν καὶ πίστιν βέβαιον, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν. | **86** Μήτε τὸ ἀδύνατον [καὶ] παραβιάζεσθαι, μήτε ὁμοίαν κατὰ πάντα τὴν θεωρίαν ἔχειν ἢ τοῖς περὶ βίων λόγοις ἢ τοῖς κατὰ τὴν τῶν ἄλλων φυσικῶν προβλημάτων κάθαρσιν, οἷον ὅτι τὸ πᾶν σῶμα καὶ ἀναφὴς φύσις ἐστίν, ἢ ὅτι ἄτομα ‹τὰ› στοιχεῖα, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα [ἢ] ὅσα μοναχὴν ἔχει τοῖς φαινομένοις συμφωνίαν· ὅπερ ἐπὶ τῶν μετεώρων οὐχ ὑπάρχει, ἀλλὰ ταῦτά γε πλεοναχὴν ἔχει καὶ τῆς γενέσεως αἰτίαν καὶ τῆς οὐσίας ταῖς αἰσθήσεσι σύμφωνον κατηγορίαν.

VĒSTULE PĪTOKLAM

"Epikūrs sūta sveicienus Pītoklam!

84 Kleons man ir atnesis no tevis vēstuli,[1] kurā tu esi visnotaļ draudzīgi pret mani noskaņots, tādējādi pienācīgi atmaksājot par manām rūpēm, un kurā tu diezgan pārliecinoši mēģini atsaukt atmiņā apsvērumus, kas ved uz svētlaimīgu dzīvi; turklāt tu lūdz, lai tev nosūtu īsu un visaptverošu izklāstu par debesu parādībām,[2] ko tu viegli varētu atcerēties. To, ko esmu rakstījis citur, tev esot grūti paturēt atmiņā, kaut gan, kā tu apgalvo, tu šos darbus pastāvīgi turi rokās. Ar baudu pieņemu tavu lūgumu, un manī tas vieš patīkamas cerības. **85** Esmu pabeidzis pārējos darbus, tāpēc, paklausot tavam lūgumam, noslēgumā sniegšu šo izklāstu, kas noderēs arī daudziem citiem – it sevišķi tiem, kas tikai pavisam nesen ir sajutuši īstenas dabas izpētes garšu, bet tāpat arī tiem, kas ieslīguši lielākā nevaļā kaut kādu ikdienas darbu dēļ. Tad nu centies šo izklāstu saprast un ielāgojot rūpīgi izej tam cauri līdz ar pārējām atziņām, kuras izklāstīju Hērodotam nosūtītajā *Mazajā kopsavilkumā*.[3]

Pirmkārt, jāuzskata, ka debesu parādību zināšanai – vienalga, vai šīs norises tiek iztirzātas saistībā ar citām, vai arī pašas par sevi – nav nekāda cita mērķa kā vienīgi nesatrauktība un drošа paļāvība, tieši tāpat kā tas ir ar pārējām {zināšanām}. **86** Nevajag ar varu lauzties iekšā neiespējamajā un nevajag arī visas lietas apskatīt tādā pašā veidā, kā tiek spriests par dzīves veidiem vai par citiem ar dabu saistītu strīdīgu jautājumu risinājumiem, kā, piemēram, par to, ka viss ir ķermenis un netaustāma būtība[4] vai ka pamatsastāvdaļas[5] ir nedalāmas, un par visiem līdzīgiem {apgalvojumiem}, kas saskan ar redzamajām parādībām tikai vienā vienīgā veidā. Runājot par debesu parādībām, tas tā nav, jo tām ir vairāki rašanās cēloņi un vairākas pastāvēšanas noteiksmes, kas saskan ar sajūtām.[6]

Οὐ γὰρ κατὰ ἀξιώματα κενὰ καὶ νομοθεσίας φυσιολογητέον, ἀλλ᾽ ὡς τὰ φαινόμενα ἐκκαλεῖται· | **87** οὐ γὰρ ἤδη ἀλογίας καὶ κενῆς δόξης ὁ βίος ἡμῶν ἔχει χρείαν, ἀλλὰ τοῦ ἀθορύβως ἡμᾶς ζῆν. Πάντα μὲν οὖν γίνεται ἀσείστως [κατὰ] πάντων κατὰ πλεοναχὸν τρόπον ἐκκαθαιρομένων συμφώνως τοῖς φαινομένοις, ὅταν τις τὸ πιθανολογούμενον ὑπὲρ αὐτῶν δεόντως καταλίπῃ· ὅταν δέ τις τὸ μὲν ἀπολίπῃ, τὸ δὲ ἐκβάλῃ ὁμοίως σύμφωνον ὂν τῷ φαινομένῳ, δῆλον ὅτι καὶ ἐκ παντὸς ἐκπίπτει φυσιολογήματος, ἐπὶ δὲ τὸν μῦθον καταρρεῖ.

Σημεῖα δ᾽ ἐπὶ τῶν ἐν τοῖς μετεώροις συντελουμένων φέρει τῶν παρ᾽ ἡμῖν τινα φαινομένων, ἃ θεωρεῖται ἢ ὑπάρχει, καὶ οὐ τὰ ἐν τοῖς μετώροις φαινόμενα· ταῦτα γὰρ ἐνδέχεται πλεοναχῶς γίνεσθαι. | **88** Τὸ μέντοι φάντασμα ἑκάστου τηρητέον καὶ ἐπὶ τὰ συναπτόμενα τούτῳ διαιρετέον, ἃ οὐκ ἀντιμαρτυρεῖται τοῖς παρ᾽ ἡμῖν γινομένοις πλεοναχῶς συντελεῖσθαι.

Κόσμος ἐστὶ περιοχή τις οὐρανοῦ, ἄστρα τε καὶ γῆν καὶ πάντα τὰ φαινόμενα περιέχουσα, ἀποτομὴν ἔχουσα ἀπὸ τοῦ ἀπείρου, καὶ καταλήγουσα ἐν πέρατι ἢ ἀραιῷ ἢ πυκνῷ καὶ οὗ λυομένου πάντα τὰ ἐν αὐτῷ σύγχυσιν λήψεται καὶ λήγουσαν ἢ [ἐν] περιαγομένῳ ἢ [ἐν] στάσιν ἔχοντι, καὶ στρογγύλην ἢ τρίγωνον ἢ οἵαν δήποτε περιγραφήν· πανταχῶς γὰρ ἐνδέχεται· τῶν γὰρ φαινομένων οὐδὲν ἀντιμαρτυρεῖ ‹ἐν› τῷδε τῷ κόσμῳ, ἐν ᾧ λῆγον οὐκ ἔστι καταλαβεῖν.[40] |

89 Ὅτι δὲ καὶ τοιοῦτοι κόσμοι εἰσὶν ἄπειροι τὸ πλῆθος ἔστι καταλαβεῖν, καὶ ὅτι καὶ ὁ τοιοῦτος δύναται κόσμος γίνεσθαι καὶ ἐν κόσμῳ καὶ ‹ἐν› μετακοσμίῳ, ὃ λέγομεν μεταξὺ κόσμων διάστημα, ἐν πολυκένῳ τόπῳ καὶ οὐκ ἐν μεγάλῳ εἰλικρινεῖ καὶ κενῷ, καθάπερ τινές φασιν, ἐπιτηδείων τινῶν σπερμάτων ῥυέντων ἀφ᾽ ἑνὸς κόσμου ἢ μετακοσμίου ἢ καὶ ἀπὸ πλειόνων κατὰ μικρὸν προσθέσεις τε καὶ διαρθρώσεις καὶ μεταστάσεις ποιούντων ἐπ᾽ ἄλλον τόπον, ἐὰν οὕτω τύχῃ, καὶ ἐπαρδεύσεις ἐκ τῶν ἐχόντων ἐπιτηδείως ἕως τελειώσεως καὶ διαμονῆς ἐφ᾽ ὅσον

[40] Ūzeners un citi izdevēji pēc viņa šajā rindkopā saskata divus atsevišķus paskaidrojošus iespraudumus: καὶ καταλήγουσα ἐν πέρατι ἢ ἀραιῷ ἢ πυκνῷ, "tas nobeidzas ar retinātu vai arī blīvu robežu" un καὶ οὗ λυομένου πάντα τὰ ἐν αὐτῷ σύγχυσιν λήψεται, "kurai ejot bojā, viss, ko tā ietver, piedzīvos iznīcību". Nav iespējams noteikt, vai tie tiešām ir iespraudumi.

Dabas izpēte jāveic, nevis balstoties uz tukšiem spriedumiem un likumiem,[7] bet gan tā, kā liek redzamās parādības, **87** jo mums dzīvē ir vajadzīga nevis nesaprātība un tukši viedokļi, bet gan iespēja dzīvot bez satraukuma. Itin viss kļūst nesatricināms, ja saskaņā ar redzamajām parādībām visu izskaidrojam vairākos veidos, ticamam atzinumam par šīm lietām ļaujot palikt spēkā, kā arī pienākas to darīt. Savukārt, ja mēs pieņemam vienu atzinumu, bet atmetam kādu citu, kas tieši tāpat saskan ar redzamo parādību, ir skaidrs, ka esam pilnīgi novērsušies no dabas izpētes un ieslīguši mītos.

Dažas no redzamajām parādībām, kas norisinās mums līdzās, sniedz norādes par to, kas notiek debesīs, jo šīs parādības mēs novērojam tādas, kādas tās ir, taču ar debesu parādībām tā nav un ir iespējams, ka tās norisinās vairākos veidos. **88** Tomēr vajag rūpīgi sekot ikvienas parādības redzamajai izpausmei un tās iedalīt, vadoties pēc tā, kas ar tām saistīts un kā norisināšanos vairākos veidos neatspēko {parādības} mums līdzās.

Pasaule ir sava veida debesu apvalks, kas aptver zvaigznes, zemi un visas redzamās parādības un ir nošķirts no bezgalības.[8] Tas nobeidzas ar retinātu vai arī blīvu robežu, kurai ejot bojā, viss, ko tā ietver, piedzīvos iznīcību; tas nobeidzas ar robežu, kas griežas vai arī atrodas miera stāvoklī; un tam ir vai nu apaļš, vai trīsstūrains,[9] vai jebkāds cits apveids. Viss minētais ir iespējams, jo šajā pasaulē, kurai nav iespējams saskatīt robežlīniju, neviena no redzamajām parādībām pret to neliecina.

89 {Ar prātu} var aptvert, ka šādu pasauļu ir bezgalīgi daudz un ka šāda pasaule var rasties gan kādā citā pasaulē, gan arī starppasauļu telpā, kā mēs saucam izplatījumu starp pasaulēm, – vietā, kur ir daudz tukšu vietu, bet ne milzīgā pilnīgi tīrā tukšumā, kā daži apgalvo.[10] Tā var rasties, kad piemērotas sēklas[11] izplūst no vienas pasaules vai no starppasauļu telpas, vai arī no vairākām pasaulēm un pakāpeniski pievienojas cita citai, sadalās noteiktās vienībās, dažkārt pārvietojas uz citu vietu, kā arī saņem atbilstošu daļiņu pieplūdumus no vietām, kur tās atrodamas, līdz sasniedz pilnību

τὰ ὑποβληθέντα θεμέλια τὴν προσδοχὴν δύναται ποιεῖσθαι. |
90 Οὐ γὰρ ἀθροισμὸν δεῖ μόνον γενέσθαι οὐδὲ δῖνον ἐν ᾧ ἐνδέχεται κόσμον γίνεσθαι κενῷ κατὰ τὸ δοξαζόμενον ἐξ ἀνάγκης, αὔξεσθαί τε, ἕως ἂν ἑτέρῳ προσκρούσῃ, καθάπερ τῶν φυσικῶν καλουμένων φησί τις· τοῦτο γὰρ μαχόμενόν ἐστι τοῖς φαινομένοις.

Ἥλιός τε καὶ σελήνη καὶ τὰ λοιπὰ ἄστρα ‹οὐ› καθ' ἑαυτὰ γενόμενα ὕστερον ἐμπεριελαμβάνετο ὑπὸ τοῦ κόσμου καὶ ὅσα γε δὴ σῴζει,[41] ἀλλ' εὐθὺς διεπλάττετο καὶ αὔξησιν ἐλάμβανεν ὁμοίως δὲ καὶ γῆ καὶ θάλαττα[42] κατὰ προσκρίσεις καὶ δινήσεις λεπτομερῶν τινων φύσεων, ἤτοι πνευματικῶν ἢ πυροειδῶν ἢ τὸ συναμφότερον· καὶ γὰρ ταῦτα οὕτως ἡ αἴσθησις ὑποβάλλει. |
91 Τὸ δὲ μέγεθος ἡλίου τε καὶ τῶν λοιπῶν ἄστρων κατὰ μὲν τὸ πρὸς ἡμᾶς τηλικοῦτόν ἐστιν ἡλίκον φαίνεται· [Τοῦτο καὶ ἐν τῇ ια΄ Περὶ φύσεως· «εἰ γάρ,» φησί, «τὸ μέγεθος διὰ τὸ διάστημα ἀποβεβλήκει, πολλῷ μᾶλλον ἂν τὴν χρόαν· ἄλλο γὰρ τούτῳ συμμετρότερον διάστημα οὐθέν ἐστι.»][43] Κατὰ δὲ τὸ καθ' αὑτὸ ἤτοι μεῖζον τοῦ ὁρωμένου ἢ μικρῷ ἔλαττον ἢ τηλικοῦτον, [οὐχ ἅμα]. Οὕτω γὰρ καὶ τὰ παρ' ἡμῖν πυρὰ ἐξ ἀποστήματος θεωρούμενα κατὰ τὴν αἴσθησιν θεωρεῖται. Καὶ πᾶν δὲ τὸ εἰς τοῦτο τὸ μέρος ἕνστημα ῥᾳδίως διαλυθήσεται, ἐάν τις τοῖς ἐναργήμασι προσέχῃ, ὅπερ ἐν τοῖς Περὶ φύσεως βιβλίοις δείκνυμεν. |
92 Ἀνατολὰς καὶ δύσεις ἡλίου καὶ σελήνης καὶ τῶν λοιπῶν ἄστρων καὶ κατὰ ἄναψιν γίνεσθαι δύνασθαι καὶ κατὰ σβέσιν, τοιαύτης οὔσης περιστάσεως καὶ καθ' ἑκατέρους τοὺς τόπους, ὥστε τὰ προειρημένα ἀποτελεῖσθαι· οὐδὲν γὰρ τῶν φαινομένων ἀντιμαρτυρεῖ. ‹Καὶ› κατ' ἐκφάνειάν τε ὑπὲρ γῆς καὶ πάλιν ἐπιπροσθέτησιν τὸ προειρημένον δύναιτ' ἂν συντελεῖσθαι· οὐδὲ γάρ τι τῶν φαινομένων ἀντιμαρτυρεῖ.

Τάς τε κινήσεις αὐτῶν οὐκ ἀδύνατον μὲν γίνεσθαι κατὰ τὴν τοῦ ὅλου οὐρανοῦ δίνην, ἢ τούτου μὲν στάσιν, αὐτῶν δὲ δίνην κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς ἐν τῇ γενέσει τοῦ κόσμου ἀνάγκην

[41] Markovičs un Beilijs teikuma daļu καὶ ὅσα γε δὴ σῴζει, "līdz ar visu, ko tā glabā", sekojot Ūzeneram, uzskata par glosu.
[42] Markovičs un Beilijs, sekojot Ūzeneram, teikuma daļu ὁμοίως δὲ καὶ γῆ καὶ θάλαττα, "tāpat kā zeme un jūra", uzskata par glosu, lai arī šī piebilde parādās trīs manuskriptos (Beilijs, 60. lpp.).

un iegūst noturību, veidojoties tik ilgi, kamēr vien {pasaules} pamati šos papildinājumus spēj uzņemt.[12] **90** Nepietiek ar to, ka tukšumā, kurā, kā pieņemts uzskatīt, var rasties pasaule, nepieciešamības spiests, veidojas sakopojums vai virpulis un aug līdz brīdim, kad saduras ar kādu citu – kā apgalvo viens no tā dēvētajiem dabas pētniekiem –,[13] jo tas ir pretrunā ar redzamajām parādībām.

Saule, mēness un pārējās zvaigznes nav radušās atsevišķi katra par sevi, un pasaule nav tās vēlāk uzņēmusi sevī līdz ar visu, ko tā glabā. Tās ir veidojušās un attīstījušās – tāpat kā zeme un jūra[14] – tajā pašā laikā, pateicoties pienesumiem un virpuļiem, kas sastāvēja no noteiktiem smalku daļiņu veidojumiem un līdzinājās vai nu gaisam, vai ugunij, vai arī abiem; tieši tā to vedina skaidrot sajūtas.[15]

91 Saules un pārējo zvaigžņu lielums attiecībā pret mums ir tāds, kāds tas mums rādās. [Tas pats teikts arī darba *Par dabu* XI grāmatā: "Ja jau attāluma dēļ," viņš raksta, "zvaigznes būtu zaudējušas savu lielumu, tad vēl jo vairāk tās būtu zaudējušas savu spožumu, jo nav cita attāluma, kas būtu tam piemērotāks."][16] Pats par sevi[17] tas ir vai nu lielāks par redzamo, vai nedaudz mazāks, vai arī tieši tāds, kā redzams. Tieši tāpat arī pie mums uz zemes ugunis, ko novēro no attāluma, tiek vērotas, balstoties uz sajūtu. Ikviena neskaidrība šajā jautājumā būs viegli izkliedējama, ja paļausimies uz uzskatāmo, kā es to izklāstu darba *Par dabu* grāmatās.

92 Saules, mēness un pārējo zvaigžņu parādīšanās un nozušana var notikt, tām aizdegoties un nodziestot, ja vien apstākļi gan vienā, gan otrā vietā[18] ir tādi, ka ļauj tam notikt. Neviena no redzamajām parādībām pret to neliecina. Tas varētu notikt arī tāpēc, ka šīs zvaigznes uzaust virs zemes un tad zeme tās atkal aizsedz, jo arī šajā gadījumā neviena no redzamajām parādībām to neatspēko.

Runājot par kustību, nav neiespējami, ka zvaigznes kustas vai nu tāpēc, ka griežas virpulī visas debesis,[19] vai arī tāpēc, ka debesis paliek miera stāvoklī, bet pašas zvaigznes virpuļo tā, kā to noteikusi neizbēgamība pašā pirmsākumā, pasaules rašanās

[43] Sekojam Beilijam un Arigeti, kas arī šo pēdējo piebildi uzskata par piederīgu pie sholijas.

ἀπογεννηθεῖσαν ἐπ᾽ ἀνατολῇ· ‹*› | **93** εἶτα τῇ θερμασίᾳ κατά τινα ἐπινέμησιν τοῦ πυρὸς ἀεὶ ἐπὶ τοὺς ἑξῆς τόπους ἰόντος.

Τροπὰς ἡλίου καὶ σελήνης ἐνδέχεται μὲν γίνεσθαι κατὰ λόξωσιν οὐρανοῦ οὕτω τοῖς χρόνοις κατηναγκασμένου· ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ ἀέρος ἀντέξωσιν, ἢ καὶ ὕλης ἀεὶ ἐπιτηδείας ἐχομένως ἐμπιπραμένης, τῇδε καταλιπούσης· ἢ καὶ ἐξ ἀρχῆς τοιαύτην δίνην κατειληθῆναι τοῖς ἄστροις τούτοις, ὥσθ᾽ οἷόν τιν᾽ ἕλικα κινεῖσθαι. Πάντα γὰρ τὰ τοιαῦτα καὶ τὰ τούτοις συγγενῆ οὐθενὶ τῶν ἐναργημάτων διαφωνεῖ, ἐάν τις ἀεὶ ἐπὶ τῶν τοιούτων μερῶν ἐχόμενος τοῦ δυνατοῦ εἰς τὸ σύμφωνον τοῖς φαινομένοις ἕκαστον τούτων δύνηται ἐπανάγειν, μὴ φοβούμενος τὰς ἀνδραποδώδεις ἀστρολόγων τεχνιτείας. |

94 Κενώσεις τε σελήνης καὶ πάλιν πληρώσεις καὶ κατὰ στροφὴν τοῦ σώματος τούτου δύναιντ᾽ ἂν γίνεσθαι καὶ κατὰ σχηματισμοὺς ἀέρος ὁμοίως, ἔτι τε καὶ κατὰ προσθετήσεις καὶ κατὰ πάντας τρόπους, καθ᾽ οὓς καὶ τὰ παρ᾽ ἡμῖν φαινόμενα ἐκκαλεῖται εἰς τὰς τούτου τοῦ εἴδους ἀποδόσεις, ἐὰν μή τις τὸν μοναχῇ τρόπον κατηγαπηκὼς τοὺς ἄλλους κενῶς ἀποδοκιμάζῃ, οὐ τεθεωρηκὼς τί δυνατὸν ἀνθρώπῳ θεωρῆσαι καὶ τί ἀδύνατον, καὶ διὰ τοῦτο ἀδύνατα θεωρεῖν ἐπιθυμῶν.

Ἔτι τε ἐνδέχεται τὴν σελήνην ἐξ ἑαυτῆς ἔχειν τὸ φῶς, ἐνδέχεται δὲ ἀπὸ τοῦ ἡλίου. | **95** Καὶ γὰρ παρ᾽ ἡμῖν θεωρεῖται πολλὰ μὲν ἐξ ἑαυτῶν ἔχοντα, πολλὰ δὲ ἀφ᾽ ἑτέρων. Καὶ οὐθὲν ἐμποδοστατεῖ τῶν ἐν τοῖς μετεώροις φαινομένων, ἐάν τις τοῦ πλεοναχοῦ τρόπου ἀεὶ μνήμην ἔχῃ καὶ τὰς ἀκολούθους αὐτοῖς ὑποθέσεις ἅμα καὶ αἰτίας συνθεωρῇ καὶ μὴ ἀναβλέπων εἰς τὰ ἀνακόλουθα ταῦτ᾽ ὀγκοῖ ματαίως καὶ καταρρέπῃ ἄλλοτε ἄλλως ἐπὶ τὸν μοναχὸν τρόπον.

Ἡ δὲ ἔμφασις τοῦ προσώπου ἐν αὐτῇ δύναται μὲν γίνεσθαι καὶ κατὰ παραλλαγὴν μερῶν καὶ κατ᾽ ἐπιπροσθέτησιν, καὶ ὅσοι ποτ᾽ ἂν τρόποι θεωροῖντο τὸ σύμφωνον τοῖς φαινομένοις κεκτημένοι. | **96** Ἐπὶ πάντων γὰρ τῶν μετεώρων τὴν τοιαύτην ἴχνευσιν οὐ προετέον. Ἦν γάρ τις ᾖ μαχόμενος τοῖς ἐναργήμασιν, οὐδέποτε μὴ δυνήσεται ἀταραξίας γνησίου μεταλαβεῖν.

brīdī, kad šīs zvaigznes uzlēca, <*>[20] **93** un no svelmes, izplatoties ugunij, kas nemitīgi pāriet uz blakus esošajām vietām.

Saules un mēness grieži, iespējams, rodas, sašķiebjoties debesīm, kam neizbēgamība laiku pa laikam liek ieņemt šādu stāvokli, bet tikpat labi arī tāpēc, ka gaiss {zvaigznes} atgrūž,[21] vai arī tāpēc, ka viela, kas tām nepārtraukti ir nepieciešama un kas pamazām aizdegas, šajā vietā aptrūkstas;[22] vai arī tāpēc, ka jau pašos pirmsākumos šo zvaigžņu virpuļveida kustība ir tikusi tā saspiesta, ka tās kustas gluži kā pa vītni. Visi šāda veida un līdzīgi skaidrojumi nav nesaskaņā ar uzskatāmo, ja vien mēs, šajos atsevišķu parādību izskaidrojumos vienmēr turoties pie iespējamā, mākam katru no tiem saskaņot ar redzamajām parādībām un nebaidāmies no zvaigžņu pētnieku paverdzinošajiem sagudrojumiem.[23]

94 Mēness dilšana un tai sekojošā pieaugšana varētu rasties, gan šim ķermenim pagriežoties,[24] gan tikpat labi no veidojumiem gaisā,[25] gan arī tāpēc, ka kaut kas mēnesim nostājas priekšā,[26] kā arī visos tajos veidos, kādos pie mums redzamās parādības aicina skaidrot šīs izskata {maiņas}, ja vien cilvēks, pārāk aizrāvies ar visa skaidrošanu vienā vienīgā veidā, velti nenoraida citus skaidrojumus, nesaskatot, ko cilvēkam ir iespējams izpētīt un ko ne, un šī iemesla dēļ tiecoties izpētīt neiespējamo.

Turklāt ir iespējams, ka mēnesim pašam ir sava gaisma,[27] bet iespējams arī, ka tā nāk no saules.[28] **95** Arī pie mums var novērot daudzus priekšmetus, kuriem ir pašiem sava gaisma, un daudzus, kas to saņem no citiem. Neviena debesu parādība {šim spriedumam} nav par šķērsli, ja vienmēr paturam atmiņā, ka ir iespējami dažāda veida skaidrojumi, un saistīti aplūkojam gan pieņēmumus, kas ar šīm parādībām sader kopā, gan šo parādību cēloņus, un, pievēršot skatienu nesaderīgajam, nepiešķiram tam nepamatoti lielu nozīmi un neiekrītam tikai viena veida skaidrojumos tādā vai citādā gadījumā.

Sejas attēls uz mēness[29] var rasties gan tā daļu neviendabības dēļ,[30] gan tāpēc, ka kaut kas tam nostājas priekšā, gan arī jebkādā citā veidā, ko var novērot un kas saskan ar redzamajām parādībām. **96** Debesu parādību izpētē nekad no šādas pieejas nevajag atkāpties, jo tas, kurš metas karā[31] ar uzskatāmo, nekad nespēs iegūt patiesu nesatrauktību.[32]

Ἔκλειψις ἡλίου καὶ σελήνης δύναται μὲν γίνεσθαι καὶ κατὰ σβέσιν, καθάπερ καὶ παρὰ ἡμῖν τοῦτο θεωρεῖται γινόμενον· καὶ ἤδη κατ᾽ ἐπιπροσθέτησιν ἄλλων τινῶν, ἢ γῆς ἢ οὐρανίου ἤ τινος ἑτέρου τοιούτου. Καὶ ὧδε τοὺς οἰκείους ἀλλήλοις τρόπους συνθεωρητέον, καὶ τὰς ἅμα συγκυρήσεις τινῶν ὅτι οὐκ ἀδύνατον γίνεσθαι. [Ἐν δὲ τῇ ιβ΄ Περὶ φύσεως ταὐτὰ λέγει καὶ πρός, ἥλιον ἐκλείπειν σελήνης ἐπισκοτούσης, σελήνην δὲ τοῦ τῆς γῆς σκιάσματος, ἀλλὰ καὶ κατ᾽ ἀναχώρησιν. | **97** Τοῦτο δὲ καὶ Διογένης ὁ Ἐπικούρειος ἐν τῇ α΄ τῶν Ἐπιλέκτων.]

Ἔτι τε τάξις περιόδου, καθάπερ ἔνια καὶ παρ᾽ ἡμῖν τῶν τυχόντων γίνεται, λαμβανέσθω· καὶ ἡ θεία φύσις πρὸς ταῦτα μηδαμῇ προσαγέσθω, ἀλλ᾽ ἀλειτούργητος διατηρείσθω καὶ ἐν τῇ πάσῃ μακαριότητι. Ὡς εἰ τοῦτο μὴ πραχθήσεται, ἅπασα ἡ τῶν μετεώρων αἰτιολογία ματαία ἔσται, καθάπερ τισὶν ἤδη ἐγένετο οὐ δυνατοῦ τρόπου ἐφαψαμένοις, εἰς δὲ τὸ μάταιον ἐκπεσοῦσι τῷ καθ᾽ ἕνα τρόπον μόνον ‹πάντα› οἴεσθαι γίνεσθαι, τοὺς δ᾽ ἄλλους πάντας τοὺς κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον ἐκβάλλειν εἴς τε τὸ ἀδιανόητον φερομένους καὶ τὰ φαινόμενα, ἃ δεῖ σημεῖα ἀποδέχεσθαι, μὴ δυναμένους συνθεωρεῖν. |

98 Μήκη νυκτῶν καὶ ἡμερῶν παραλλάττοντα καὶ παρὰ τὸ ταχείας ἡλίου κινήσεις γίνεσθαι καὶ πάλιν βραδείας ὑπὲρ γῆς, ‹καὶ› παρὰ τὸ μήκη τόπων παραλλάττειν ἢ τόπους τινὰς περαιοῦν τάχιον ἢ βραδύτερον, ὡς καὶ παρ᾽ ἡμῖν τινα θεωρεῖται, οἷς συμφώνως δεῖ λέγειν ἐπὶ τῶν μετεώρων.[44] Οἱ δὲ τὸ ἓν λαμβάνοντες τοῖς τε φαινομένοις μάχονται καὶ τοῦ εἰ δυνατὸν ἀνθρώπῳ θεωρῆσαι διαπεπτώκασιν.

Ἐπισημασίαι δύνανται γίνεσθαι καὶ κατὰ συγκυρήσεις καιρῶν, καθάπερ ἐν τοῖς ἐμφανέσι παρ᾽ ἡμῖν ζῴοις, καὶ παρ᾽ ἑτεροιώσεις ἀέρος καὶ μεταβολάς· ἀμφότερα γὰρ ταῦτα οὐ μάχεται τοῖς φαινομένοις. | **99** Ἐπὶ δὲ ποίοις παρὰ τοῦτο ἢ τοῦτο τὸ αἴτιον γίνεται, οὐκ ἔστι συνιδεῖν.

Νέφη δύναται γίνεσθαι καὶ συνίστασθαι καὶ παρὰ πιλήσεις ἀέρος ‹ὑπὸ› πνευμάτων συνώσεως, καὶ παρὰ περιπλοκὰς

[44] Ūzeners uzskata, ka teksta daļa παρὰ τὸ μήκη τόπων παραλλάττειν ἢ τόπους τινὰς περαιοῦν τάχιον ἢ βραδύτερον ir glosa. Sekojam Markovičam un Beilijam, kurš atzīmē, ka paragrāfa izklāsts tuvu atbilst Lukrēcija izklāstam (V, 680–704) un tāpēc ir saglabājams (297.–298. lpp.).

Saules un mēness aptumsums var notikt, kad tie nodziest[33] – kā to vērojam notiekam arī pie mums –, vai arī, kad kaut kas – zeme, kāds debesu ķermenis vai kas cits tamlīdzīgs – nostājas tiem priekšā.[34] Tā mums saistīti jāaplūko savstarpēji līdzīgi aptumsumu skaidrojumi, uzskatot, ka vairāku skaidrojumu vienlaicīga pastāvēšana nav neiespējama. [To pašu viņš raksta sacerējuma *Par dabu* XII grāmatā un piebilst, ka saule aptumšojas, kad to aizēno mēness, bet mēness aptumšojas tāpēc, ka zeme uz to met ēnu, taču tas notiek arī mēness atkāpšanās dēļ. **97** Tā apgalvo arī epikūrietis Diogens[35] *Izlases* pirmajā grāmatā.]

Nemainīgā kārtība {debess ķermeņu} riņķošanā jāuztver tieši tāpat kā dažu parādību norise pie mums. Dievišķā būtne ar to nekādi nav jāsaista – tā jāatstāj brīva no rūpēm un pilnībā svētlaimīga.[36] Ja tā nedarīsim, visi debesu parādību cēloņu meklējumi būs bezjēdzīgi, kā tas jau ir gadījies ļaudīm, kas nav pieturējušies pie iespējama skaidrojuma, bet ieslīguši bezjēdzībā, domādami, ka viss norisinās tikai vienā vienīgā veidā, un atmezdami visus citus iespējamos izskaidrojumus. Viņi ir tikuši aizrauti neiedomājamajā[37] un nav spējuši saistīti aplūkot visas tās redzamās parādības, kuras jāuztver kā norādes.

98 Nakšu un dienu garuma mainīgums var rasties gan tāpēc, ka saules kustība virs zemes ir te ātrāka, te atkal lēnāka, gan tāpēc, ka izmainās saules veiktā ceļa garums, gan arī tāpēc, ka dažus ceļa gabalus tā šķērso ātrāk un citus – lēnāk, kā tas novērojams arī pie mums dažu parādību gadījumā, saskaņā ar kurām arī jāspriež par debesu parādībām. Savukārt tie, kas pieņem tikai vienu skaidrojumu, metas karā ar redzamajām parādībām un pielaiž smagu kļūdu, neuzdodot sev jautājumu, vai cilvēkam to ir iespējams izpētīt.

Laika apstākļu priekšvēstneši var parādīties, gan pateicoties mirkļu sakritībām, kā tas skaidri redzams pēc dzīvniekiem pie mums uz zemes,[38] gan arī tāpēc, ka gaiss pārveidojas un izmainās;[39] ne viens, ne otrs skaidrojums nav pretrunā ar redzamajām parādībām. **99** Taču saskatīt, kādos gadījumos tas notiek viena, kādos – otra cēloņa dēļ, nav iespējams.

Mākoņi var rasties un savākties kopā, gan sablīvējoties gaisam vēju spiediena dēļ, gan saķeroties nedalāmajiem

ἀλληλούχων ἀτόμων καὶ ἐπιτηδείων εἰς τὸ τοῦτο τελέσαι, καὶ κατὰ ῥευμάτων συλλογὴν ἀπό τε γῆς καὶ ὑδάτων· καὶ κατ᾽ ἄλλους δὲ τρόπους πλείους αἱ τῶν τοιούτων συστάσεις οὐκ ἀδυνατοῦσι συντελεῖσθαι. Ἤδη δ᾽ ἀπ᾽ αὐτῶν ἢ μὲν θλιβομένων, ἢ δὲ μεταβαλλόντων ὕδατα δύναται συντελεῖσθαι, | **100** ἔτι τε πνευμάτων καταφορᾷ ἀπὸ ἐπιτηδείων τόπων καὶ δι᾽ ἀέρος κινουμένου, βιαιοτέρας ἐπαρδεύσεως γινομένης ἀπό τινων ἀθροισμάτων ἐπιτηδείων εἰς τὰς τοιαύτας ἐπιπέμψεις.

Βροντὰς ἐνδέχεται γίνεσθαι καὶ κατὰ πνεύματος ἐν τοῖς κοιλώμασι τῶν νεφῶν ἀνείλησιν, καθάπερ ἐν τοῖς ἡμετέροις ἀγγείοις, καὶ παρὰ πυρὸς πεπνευματωμένου βόμβον ἐν αὐτοῖς, καὶ κατὰ ῥήξεις δὲ νεφῶν καὶ διαστάσεις, καὶ κατὰ παρατρίψεις νεφῶν καὶ κατάξεις πῆξιν εἰληφότων κρυσταλλοειδῆ· καὶ τὸ ὅλον καὶ τοῦτο τὸ μέρος πλεοναχῶς γίνεσθαι λέγειν ἐκκαλεῖται τὰ φαινόμενα. |

101 Καὶ ἀστραπαὶ δ᾽ ὡσαύτως γίνονται κατὰ πλείους τρόπους· καὶ γὰρ κατὰ παράτριψιν καὶ σύγκρουσιν νεφῶν ὁ πυρὸς ἀποτελεστικὸς σχηματισμὸς ἐξολισθαίνων ἀστραπὴν γεννᾷ· καὶ κατ᾽ ἐκριπισμὸν ἐκ τῶν νεφῶν ὑπὸ πνευμάτων τῶν τοιούτων σωμάτων ἃ τὴν λαμπηδόνα ταύτην παρασκευάζει· καὶ κατ᾽ ἐκπιασμόν, θλίψεως τῶν νεφῶν γινομένης εἴθ᾽ ὑπ᾽ ἀλλήλων εἴθ᾽ ὑπὸ πνευμάτων· καὶ κατ᾽ ἐμπερίληψιν δὲ τοῦ ἀπὸ τῶν ἄστρων κατεσπαρμένου φωτός, εἶτα συνελαυνομένου ὑπὸ τῆς κινήσεως νεφῶν τε καὶ πνευμάτων καὶ διεκπίπτοντος διὰ τῶν νεφῶν· καὶ κατὰ διήθησιν ‹διὰ› τῶν νεφῶν τοῦ λεπτομερεστάτου φωτός, ἢ ἀπὸ τοῦ πυρὸς νέφη συνειλέχθαι καὶ τὰς βροντὰς ἀποτελεῖσθαι [καὶ] κατὰ τὴν τούτου κίνησιν· καὶ κατὰ τὴν τοῦ πνεύματος ἐκπύρωσιν τὴν γινομένην διά τε συντονίαν φορᾶς καὶ διὰ σφοδρὰν κατείλησιν· | **102** καὶ κατὰ ῥήξεις δὲ νεφῶν ὑπὸ πνευμάτων ἔκπτωσίν τε πυρὸς ἀποτελεστικῶν ἀτόμων καὶ τὸ τῆς ἀστραπῆς φάντασμα ἀποτελουσῶν· καὶ κατ᾽ ἄλλους δὲ πλείους τρόπους ῥᾳδίως ἔσται καθορᾶν ἐχόμενον ἀεὶ τῶν φαινομένων καὶ τὸ τούτοις ὅμοιον δυνάμενον συνθεωρεῖν.

Προτερεῖ δὲ ἀστραπὴ βροντῆς ἐν τοιᾷδέ τινι περιστάσει νεφῶν καὶ διὰ τὸ ἅμα τῷ τὸ πνεῦμα ἐμπίπτειν ἐξωθεῖσθαι τὸν ἀστραπῆς ἀποτελεστικὸν σχηματισμόν, ὕστερον δὲ τὸ πνεῦμα ἀνειλούμενον τὸν βόμβον ἀποτελεῖν τοῦτον· καὶ κατ᾽ ἔμπτωσιν

ķermeņiem, kas ir sanākuši kopā un spēj veidot mākoņus, gan arī savācoties plūsmām no zemes un ūdeņiem;[40] nav izslēgts, ka šādi sablīvējumi rodas vēl daudzos citos veidos. Kad tie daļēji saspiežas kopā un daļēji pārmainās, var rasties lieti. **100** Tāpat arī lieti var rasties, kad vēji drāžas lejup no atbilstošām {mitrām} vietām un kustas cauri gaisam, savukārt spēcīgākas lietusgāzes rodas no īpašiem mākoņu sakopojumiem, kas spēj radīt šādas gāzmas.

Pērkondārdi, iespējams, rodas no vēja virpuļošanas mākoņu ieplakās, tieši tā, kā tas notiek mūsu {ķermeņa} dobumos;[41] tāpat arī – no vēju uzpūstas uguns rūkšanas mākoņos; no mākoņu pārplīšanas un izklīšanas vai no ledū sasalušu mākoņu savstarpējas rīvēšanās un lūšanas. Kā visur, tā arī šajā jautājumā redzamās parādības mums liek atzīt, ka pastāv vairāki izskaidrojumi.

101 Tieši tāpat ir vairāki veidi, kā rodas zibeņi: gan mākoņu savstarpējas rīvēšanās un sadursmes dēļ, kad no tiem izslīd uguni šķeļoši veidojumi,[42] radot zibeni;[43] gan tad, kad vēja pūsmas, iedarbojoties uz mākoņiem, no tiem izpūš tādus ķermeņus, kas rada šo spožo mirdzumu;[44] gan arī izstumšanas dēļ, kad mākoņi vai nu paši no sevis, vai arī vēju ietekmē saspiežas cits ar citu; gan arī tad, kad mākoņi uzņem sevī gaismu, ko izplata zvaigznes, jo tad mākoņu kustības un vēju dēļ tā tiek sadzīta kopā un izraujas cauri mākoņiem; gan arī tad, kad cauri mākoņiem izsūcas no pavisam smalkām daļiņām veidota gaisma, liekot mākoņiem no uguns uzliesmot un radīt pērkondārdus tieši šīs gaismas kustības dēļ; gan arī tad, kad vējš savas spraigās traukšanās un spēcīgās virpuļošanas dēļ aizdegas; **102** gan arī tad, kad no vēju pārplēstiem mākoņiem tiek izmesti uguni šķeļoši nedalāmie ķermeņi, kas rada zibens tēlu. Tāpat viegli varēsim saskatīt vēl daudzus citus zibens rašanās veidus, ja vienmēr cieši turēsimies pie redzamajām parādībām un spēsim saistīti aplūkot to, kas šīm parādībām līdzinās.

Tādā mākoņu izkārtojumā zibens parādās pirms pērkona gan tāpēc, ka līdz ar vēja ielaušanos mākoņos no tiem tiek izgrūsti veidojumi, kas šķeļ zibeni, un tikai vēlāk vējš virpuļodams rada šo rūkoņu, gan arī tāpēc, ka, abiem parādoties

δὲ ἀμφοτέρων ἅμα, τῷ τάχει συντονωτέρῳ κεχρῆσθαι πρὸς ἡμᾶς τὴν ἀστραπήν, | **103** ὑστερεῖν δὲ τὴν βροντήν, καθάπερ ἐπ᾽ ἐνίων ἐξ ἀποστήματος θεωρουμένων καὶ πληγάς τινας ποιουμένων.

Κεραυνὸς ἐνδέχεται γίνεσθαι καὶ κατὰ πλείονας πνευμάτων συλλογὰς καὶ κατείλησιν ἰσχυράν τε ἐκπύρωσιν καὶ κατάρρηξιν μέρους καὶ ἔκπτωσιν ἰσχυροτέραν αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς κάτω τόπους, τῆς ῥήξεως γινομένης διὰ τὸ τοὺς ἑξῆς τόπους πυκνοτέρους εἶναι διὰ πίλησιν νεφῶν· καὶ κατ᾽ αὐτὴν δὲ τὴν τοῦ πυρὸς ἔκπτωσιν ἀνειλουμένου, καθὰ καὶ βροντὴν ἐνδέχεται γίνεσθαι, πλείονος γενομένου καὶ πνευματωθέντος ἰσχυρότερον καὶ ῥήξαντος τὸ νέφος διὰ τὸ μὴ δύνασθαι ὑποχωρεῖν εἰς τὰ ἑξῆς, τῷ πίλησιν γίνεσθαι [τὸ μὲν πολὺ πρὸς ὄρος τι ὑψηλόν, ἐν ᾧ μάλιστα κεραυνοὶ πίπτουσιν] ἀεὶ πρὸς ἄλληλα. | **104** Καὶ κατ᾽ ἄλλους δὲ τρόπους πλείονας ἐνδέχεται κεραυνὸς ἀποτελεῖσθαι· μόνον ὁ μῦθος ἀπέστω· ἀπέσται δέ ἐάν τις καλῶς τοῖς φαινομένοις ἀκολουθῶν περὶ τῶν ἀφανῶν σημειῶται.

Πρηστῆρας ἐνδέχεται γινεσθαι καὶ κατὰ κάθεσιν νέφους εἰς τοὺς κάτω τόπους ἀλλοειδῶς ὑπὸ πνεύματος ἀθρόου ὠσθέντος καὶ διὰ τοῦ πνεύματος πολλοῦ φερομένου, ἅμα καὶ τὸ νέφος εἰς τὸ πλάγιον ὠθοῦντος τοῦ ἐκτὸς πνεύματος· καὶ κατὰ περίστασιν δὲ πνεύματος εἰς κύκλον, ἀέρος τινὸς ἐπισυνωθουμένου ἄνωθεν καὶ ῥύσεως πολλῆς πνευμάτων γινομένης καὶ οὐ δυναμένης εἰς τὰ πλάγια διαρρυῆναι διὰ τὴν πέριξ τοῦ ἀέρος πίλησιν. | **105** Καὶ ἕως μὲν γῆς τοῦ πρηστῆρος καθιεμένου στρόβιλοι γίνονται, ὡς ἂν καὶ ἡ ἀπογέννησις κατὰ τὴν κίνησιν τοῦ πνεύματος γίνηται· ἕως δὲ θαλάττης δῖνοι ἀποτελοῦνται.

Σεισμοὺς ἐνδέχεται γίνεσθαι καὶ κατὰ πνεύματος ἐν τῇ γῇ ἀπόληψιν καὶ παρὰ μικροὺς ὄγκους αὐτῆς παράθεσιν καὶ συνεχῆ κίνησιν, ὃ τὴν κράδανσιν τῇ γῇ παρασκευάζει. Καὶ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἢ ἔξωθεν ἐμπεριλαμβάνει ‹ἢ› ἐκ τοῦ πίπτειν [εἰς] ἐδάφη εἰς ἀντροειδεῖς τόπους τῆς γῆς, ἐκπνευματοῦντα τὸν ἐπειλημμένον ἀέρα. ‹Καὶ› κατ᾽ αὐτὴν δὲ τὴν διάδοσιν τῆς κινήσεως ἐκ τῶν πτώσεων ἐδαφῶν πολλῶν καὶ πάλιν ἀνταπόδοσιν, ὅταν πυκνώμασι σφοδροτέροις τῆς γῆς ἀπαντήσῃ, ἐνδέχεται σεισμοὺς ἀποτελεῖσθαι. | **106** Καὶ κατ᾽ ἄλλους δὲ πλείους τρόπους τὰς κινήσεις ταύτας τῆς γῆς γίνεσθαι.

Τὰ δὲ πνεύματα συμβαίνει γίνεσθαι κατὰ χρόνον ἀλλοφυλίας τινὸς ἀεὶ καὶ κατὰ μικρὸν παρεισδυομένης, καὶ καθ᾽ ὕδατος

vienlaicīgi, zibens pie mums nonāk ar lielāku ātrumu, **103** bet pērkons nāk vēlāk – tieši tā, kā tas notiek gadījumā, kad no attāluma vērojam cilvēkus, kas kaut ko dauza.[45]

Zibeņi var rasties arī tad, kad vēji lielā skaitā savācas kopā, spēcīgi virpuļo un aizdegas un tad kāda to daļa atšķeļas nost un ar lielu spēku krīt lejup uz zemākām vietām – šī atšķelšanās notiek tāpēc, ka, mākoņiem sablīvējoties, līdzās esošās vietas ir kļuvušas biezākas. Tie var rasties arī, pašai virpuļojošajai ugunij vienkārši metoties laukā – tieši tāpat, kā var rasties pērkons: kad uguns, spēcīgāku vēju uzpūsta, pieaug, tā pārplēš mākoni, nespēdama pārmesties uz blakus esošajām vietām, kur mākoņi nemitīgi blīvējas cits pie cita (lielākoties tas notiek virs kāda augsta kalna un tajā zibens arī visbiežāk iesper).[46] **104** Zibeņi var rasties arī daudzos citos veidos – vajag tikai turēties tālāk no mīta![47] Bet tādēļ ir cieši jāseko redzamajām parādībām, lai gūtu norādes par neredzamo.[48]

Viesuļi, iespējams, rodas tad, kad mākoņi, kuriem vēja biežie grūdieni ir likuši pieņemt citu izskatu, spēcīgā vēja dzīti, laižas lejup uz zemākām vietām un tajā pašā laikā kaut kāds vējš no ārpuses triec mākoni sāņus; tāpat, kad vējš riņķo pa apli, bet gaiss uz to izdara spiedienu no augšas, un kad izveidojas liela vēju plūsma, kas nespēj izkliedēties virzienā uz sāniem, jo gaiss visapkārt ir sablīvējies. **105** Kad viesulis nolaižas uz zemes, sākas viesuļvētras, kas rodas visdažādākajos veidos atkarībā no vēja kustības, bet, kad tas nolaižas uz jūras, parādās virpuļvētras.

Zemestrīces, iespējams, rodas tāpēc, ka zemē tiek iesprostots vējš, kas iekļūst starp maziem zemes gabaliņiem un nepārtraukti kustas, tā izraisot zemes drebēšanu.[49] Šo vēju zeme uzņem sevī vai nu no ārpuses, vai arī tas rodas, zemes virskārtai iegrūstot pazemes alās un pārvēršot vējā tajā ieslēgto gaisu. Tāpat ir iespējams, ka zemestrīces rodas, izplatoties kustībai, kad liels daudzums augsnes virskārtas iegrūst[50] un tad atkal atlec, augsnes virskārtai saduroties ar cietākiem zemes sabiezējumiem. **106** Šādas zemes kustības var rasties arī daudzos citos veidos.

Var gadīties, ka {pazemes} vēji rodas laika gaitā, kad kaut kas svešs pakāpeniski un mazos daudzumos iesūcas {pazemē},

ἀφθόνου συλλογήν· τὰ δὲ λοιπὰ πνεύματα γίνεται καὶ ὀλίγον πεσόντων εἰς τὰ πολλὰ κοιλώματα, διαδόσεως τούτων γινομένης.

Χάλαζα συντελεῖται καὶ κατὰ πῆξιν ἰσχυροτέραν, πάντοθεν δὲ πνευματωδῶν περίστασίν τινων, καὶ καταμέρισιν· καὶ ‹κατὰ› πῆξιν μετριωτέραν ὑδατοειδῶν τινων ‹καὶ› ὁμοῦ ῥῆξιν, ἅμα τήν τε σύνωσιν αὐτῶν ποιουμένην καὶ τὴν διάρρηξιν πρὸς τὸ κατὰ μέρη συνίστασθαι πηγνύμενα καὶ κατὰ ἀθρότητα. | **107** Ἡ δὲ περιφέρεια οὐκ ἀδυνάτως μὲν ἔχει γίνεσθαι πάντοθεν τῶν ἄκρων ἀποτηκομένων καὶ ἐν τῇ συστάσει πάντοθεν, ὡς λέγεται, κατὰ μέρη ὁμαλῶς περιϊσταμένων εἴτε ὑδατοειδῶν τινων, εἴτε πνευματωδῶν.

Χιόνα δ' ἐνδέχεται συντελεῖσθαι καὶ ὕδατος λεπτοῦ ἐκχεομένου ἐκ τῶν νεφῶν διαφόρων συμμετρίας καὶ θλίψεως ἐπιτηδείων νεφῶν, καὶ ὑπὸ πνεύματος σποράς

εἶτα τούτου πῆξιν ἐν τῇ φορᾷ λαμβάνοντος διά τινα ἰσχυρὰν ἐν τοῖς κατωτέρω τόποις τῶν νεφῶν ψυχρασίας περίστασιν.[45] Καὶ κατὰ πῆξιν δ' ἐν τοῖς νέφεσιν ὁμαλῆ ἀραιότητα ἔχουσι τοιαύτη πρόεσις ἐκ τῶν νεφῶν γίνοιτο ἄν ‹τῶν› ὑδατοειδῶν καὶ συμπαρακειμένων πρὸς ἄλληλα θλιβομένων· ἃ οἱονεὶ σύνωσιν ποιούμενα χάλαζαν ἀποτελεῖ, ὃ μάλιστα γίνεται ἐν τῷ ἀέρι. | **108** Καὶ κατὰ τρῖψιν δὲ νεφῶν πῆξιν εἰληφότων ἀπόπαλσιν ἂν λαμβάνοι τὸ τῆς χιόνος τοῦτο ἄθροισμα. Καὶ κατ' ἄλλους δὲ τρόπους ἐνδέχεται χιόνα συντελεῖσθαι.

Δρόσος συντελεῖται καὶ κατὰ σύνοδον πρὸς ἄλληλα ἐκ τοῦ ἀέρος τῶν τοιούτων, ἃ τῆς τοιαύτης ὑγρασίας ἀποτελεστικὰ γίνεται· καὶ κατὰ φορὰν δὲ ἢ ἀπὸ νοτερῶν τόπων ἢ ὕδατα κεκτημένων, ἐν οἷοις τόποις μάλιστα δρόσος συντελεῖται, εἶτα σύνοδον τούτων εἰς τὸ αὐτὸ λαβόντων καὶ ἀποτέλεσιν ὑγρασίας καὶ πάλιν φορὰν ἐπὶ τοὺς κάτω τόπους, καθάπερ ὁμοίως καὶ παρ' ἡμῖν ἐπὶ πλειόνων τοιαῦτά τινα συντελεῖται. | **109** ‹Πάχνη δὲ συντελεῖται›[46] τῶν δρόσων τούτων πῆξίν τινα ποιὰν λαβόντων διὰ περίστασίν τινα ἀέρος ψυχροῦ.

[45] Manuskriptu teksts šajā paragrāfā sagādā virkni filoloģisku problēmu (skat. Laksu&Bollaku, 252.–254. lpp.). Esam no tā novirzījušās tikai vienā vietā: manuskriptos dotā ὑπομνήματος – "atgādinot" vietā lasot ὑπὸ πνεύματος – "vēja ietekmē".

kā arī tad, kad kopā ir savācies ārkārtīgi liels ūdens daudzums.[51] Savukārt pārējie vēji rodas, kad pat pavisam nelieli {svešā} daudzumi iekrīt daudzajos dobumos un tad {vēji} izplatās uz visām pusēm.[52]

Krusa rodas gan no diezgan stipras kaut kādu pūsmveidīgu daļiņu sasalšanas, kad tās no visām malām savācas kopā un tad sašķeļas, gan arī no mērenākas kaut kādu ūdensveidīgu daļiņu sasalšanas un vienlaikus arī salūšanas, kas rada šo daļiņu saspiešanos kopā un sašķelšanos, tāpēc ka sasalšana notiek gan pa daļām, gan veidojot sakopojumus. **107** Nav izslēgts, ka krusas graudiņi ir apaļi gan tāpēc, ka izvirzījumi tiem visapkārt nokūst, gan arī tāpēc, ka graudiņa veidošanās laikā, kā jau sacīju, ūdensveidīgās vai arī pūsmveidīgās daļiņas vienmērīgi savācas tam apkārt no visām pusēm.

Sniegs, iespējams, rodas, {no mākoņiem} iztekot smalkām ūdens daļiņām, kad atšķirīgu veidu mākoņi piemērojas cits citam[53] un tad {citi} mākoņi, kas spēj tos saspiest, tos saspiež; tad vējš {daļiņas} izkliedē un, traucoties lejup, tās sasalst, jo slāņos, kas atrodas zem mākoņiem, vide ir ļoti auksta. Tāpat ir iespējams, ka, sasalstot mākoņiem, kuru caurlaidība ir vienmērīga, šāda sniega izdalīšanās notiek, ja tie ir pilni ar ūdeni, atrodas cits citam blakus, spiežas kopā un tad, izdarot īpašu spiedienu, rada krusu. Visbiežāk tas notiek gaisā. **108** Varbūt šis sniega sakopojums sāk birt lejup tad, kad rīvējas sasaluši mākoņi. Iespējams arī, ka sniegs rodas vēl daudzos citos veidos.

Rasa uzkrīt tad, kad kopā savācas tādas gaisā esošas daļiņas, kas spēj radīt šādu valgumu, kā arī tad, kad tās traucas augšup no vietām, kas ir mitras vai satur ūdeni – šajās vietās rasa arī visbiežāk rodas –, pēc tam savācas vienkopus, rada valgumu un tad atkal traucas lejup uz zemākām vietām, tieši tāpat kā līdzīgas parādības nereti notiek mūsu acu priekšā. **109** <Savukārt sarma rodas>, šīm rasas lāsēm noteiktā veidā sasalstot apkārt esošā aukstā gaisa ietekmē.

[46] Tekstā trūkst dažu vārdu, bet nav šaubu, ka pēdējā rindiņā runāts par sasalušu rasu, tas ir, par sarmu.

Κρύσταλλος συντελεῖται καὶ κατ᾽ ἔκθλιψιν μὲν τοῦ περιφεροῦς σχηματισμοῦ ἐκ τοῦ ὕδατος, σύνωσιν δὲ τῶν σκαληνῶν καὶ ὀξυγωνίων τῶν ἐν τῇ ὕδατι ὑπαρχόντων· καὶ κατὰ ‹τὴν› ἔξωθεν δὲ τῶν τοιούτων πρόσκρισιν, ἃ συνελασθέντα πῆξιν τῷ ὕδατι παρεσκεύασε, ποσὰ τῶν περιφερῶν ἐκθλίψαντα.

Ἶρις γίνεται κατὰ πρόσλαμψιν [ὑπὸ] τοῦ ἡλίου πρὸς ἀέρα ὑδατοειδῆ· ἢ κατὰ πρόσφυσιν ἰδίαν τοῦ τε φωτὸς καὶ τοῦ ἀέρος, ἢ τὰ τῶν χρωμάτων τούτων ἰδιώματα ποιήσει εἴτε πάντα εἴτε μονοειδῶς· ἀφ᾽ οὗ πάλιν ἀπολάμποντος τὰ ὁμοροῦντα τοῦ ἀέρος χρῶσιν ταύτην λήψεται οἵαν θεωροῦμεν, κατὰ πρόσλαμψιν πρὸς τὰ μέρη. | **110** Τὸ δὲ τῆς περιφερείας τοῦτου φάντασμα γίνεται διὰ τὸ τὸ διάστημα πάντοθεν ἴσον ὑπὸ τῆς ὄψεως θεωρεῖσθαι, ἢ σύνωσιν τοιαύτην λαμβανουσῶν τῶν ἐν τῷ ἀέρι ‹ἀ›τόμων ἢ ἐν τοῖς νέφεσιν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀέρος ἀποφερομένων [ἀτόμων] περιφέρειάν τινα καθίεσθαι τὴν σύγκρισιν ταύτην.

Ἄλως περὶ τὴν σελήνην γίνεται [καὶ κατὰ] πάντοθεν ἀέρος προσφερομένου πρὸς τὴν σελήνην ἢ τὰ ἀπ᾽ αὐτῆς ῥεύματα ἀποφερόμενα ὁμαλῶς ἀναστέλλοντος ἐπὶ τοσοῦτον ἐφ᾽ ὅσον κύκλῳ περιστῆσαι τὸ νεφοειδὲς τοῦτο καὶ μὴ τὸ παράπαν διακρῖναι, ἢ καὶ τὸν πέριξ αὐτῆς ἀέρα ἀναστέλλοντος συμμέτρως πάντοθεν εἰς τὸ περιφερὲς τὸ περὶ αὐτὴν καὶ παχυμερὲς περιστῆσαι. | **111** Ὃ γίνεται κατὰ μέρη τινὰ ἤτοι ἔξωθεν βιασαμένου τινὸς ῥεύματος ἢ τῆς θερμασίας ἐπιτηδείων πόρων ἐπιλαμβανομένης εἰς τὸ τοῦτο ἀπεργάσασθαι.

Κομῆται ἀστέρες γίνονται ἤτοι πυρὸς ἐν τόποις τισὶ διὰ χρόνων τινῶν ἐν τοῖς μετεώροις συντρεφομένου περιστάσεως γινομένης, ἢ ἰδίαν τινὰ κίνησιν διὰ χρόνων τοῦ οὐρανοῦ ἴσχοντος ὑπὲρ ἡμᾶς, ὥστε τὰ τοιαῦτα ἄστρα ἀναφανῆναι, ἢ ‹παρὰ τὸ› αὐτὰ ἐν χρόνοις τισὶν ὁρμῆσαι διά τινα περίστασιν καὶ εἰς τοὺς καθ᾽ ἡμᾶς τόπους ἐλθεῖν καὶ ἐκφανῆ γενέσθαι· τήν τε ἀφάνισιν τούτων γίνεσθαι παρὰ τὰς ἀντικειμένας ταύταις αἰτίας.

Τινὰ ἄστρα στρέφεται αὐτοῦ, | **112** ὃ συμβαίνει οὐ μόνον τῷ τὸ μέρος τοῦτο τοῦ κόσμου ἑστάναι, περὶ ὃ τὸ λοιπὸν στρέφεται, καθάπερ τινές φασιν, ἀλλὰ καὶ τῷ δίνην ἀέρος ἔγκυκλον αὐτοῖς περιεστάναι, ἢ κωλυτικὴ γίνεται τοῦ περιπολεῖν ὡς καὶ τὰ ἄλλα· ἢ καὶ διὰ τὸ ἐξῆς μὲν αὐτοῖς ὕλην ἐπιτηδείαν μὴ εἶναι, ἐν δὲ τοῦτῳ τῷ τόπῳ ἐν ᾧ κείμενα θεωρεῖται. Καὶ κατ᾽ ἄλλους

Ledus rodas gan tad, kad no ūdens tiek izstumti[54] apaļi veidojumi, bet nelīdzenie un stūrainie, kas atrodas ūdenī, saspiežas kopā, gan arī tad, kad šādi veidojumi ūdenī iekļūst no ārpuses un, izstūmuši no ūdens noteiktu skaitu apaļo veidojumu, spiežoties kopā, izraisa ūdens sasalšanu.

Varavīksne[55] rodas tad, kad saule apspīd gaisu, kas ir pilns ar ūdeni;[56] vai arī no īpaša gaismas un gaisa savienojuma, kas spēj radīt šo krāsu īpatnības – vai nu visas, vai arī tikai viena veida.[57] No šī {savienojuma}, kas tad atstaro atpakaļ gaismu, apkārtējais gaiss iegūst tādu nokrāsu, kādu mēs novērojam, gaismai apspīdot {dažādas} tā daļas. **110** Savukārt varavīksnes lokveida tēls rodas vai nu tāpēc, ka attālumu no visām tās malām acis skata kā vienādi lielu, vai arī tāpēc, ka nedalāmie ķermeņi, kas atrodas gaisā vai arī no tā ir nonākuši mākoņos, saspiežas kopā tā, ka šis salikums izkārtojas tādā kā lokā.

Apdārzs ap mēnesi rodas, kad gaiss, kas no visām pusēm traucas mēness virzienā, vai nu vienmērīgi atgrūž no mēness nākošās plūsmas tā, lai apvītu lokā ap mēnesi šo mākonim līdzīgo veidojumu, nevienā vietā to nepārtraucot, vai arī vienmērīgi no visām pusēm atgrūž gaisu ap mēnesi tā, lai tas ap to izveidotu blīvu apli. **111** Daļējs apdārzs veidojas vai nu tāpēc, ka to ietekmē kaut kāda ārēja plūsma, vai arī tāpēc, ka karstums ir pārņēmis attiecīgos plūsmu ceļus, tādējādi izraisot šo parādību.

Asteszvaigznes[58] rodas vai nu tāpēc, ka laiku pa laikam dažās vietās starp debesu ķermeņiem, kad tur izveidojas atbilstoši apstākļi, uguns pieaug, vai arī tāpēc, ka debesis virs mums laiku pa laikam kustas tādā īpašā veidā, ka šādas zvaigznes parādās, vai arī tāpēc, ka reizēm pašas zvaigznes kaut kādu ārēju apstākļu dēļ sāk kustēties, nonāk mums saskatāmās vietās un kļūst redzamas. Šo zvaigžņu nozušana notiek pretēju cēloņu dēļ.

Dažas zvaigznes griežas uz vietas[59] **112** – tas gadās ne tikai tāpēc, ka šī pasaules daļa[60] ir nekustīga un ap to griežas viss pārējais, kā daži apgalvo,[61] bet arī tāpēc, ka šīs zvaigznes no visām pusēm apņem gaisa virpulis, neļaujot tām riņķot kā pārējām zvaigznēm; vai arī tāpēc, ka viela, kas šīm zvaigznēm ir piemērota, atrodas nevis tām līdzās, bet gan tieši tajā vietā,

δὲ πλείονας τρόπους τοῦτο δυνατὸν συντελεῖσθαι, ἐάν τις δύνηται τὸ σύμφωνον τοῖς φαινομένοις συλλογίζεσθαι.

Τινὰ τῶν ἄστρων πλανᾶσθαι, εἰ οὕτω ταῖς κινήσεσι χρώμενα συμβαίνει, τινὰ δὲ μὴ, [κινεῖσθαι] | **113** ἐνδέχεται μὲν καὶ παρὰ τὸ κύκλῳ κινούμενα ἐξ ἀρχῆς οὕτω ‹κινεῖσθαι› κατηναγκάσθαι, ὥστε τὰ μὲν κατὰ τὴν αὐτὴν δίνην φέρεσθαι ὁμαλὴν οὖσαν, τὰ δὲ κατὰ τὴν ἅμα τισὶν ἀνωμαλίαις χρωμένην· ἐνδέχεται δὲ καὶ καθ' οὓς τόπους φέρεται οὐ μὲν παρεκτάσεις ἀέρος εἶναι ὁμαλεῖς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνωθούσας κατὰ τὸ ἑξῆς ὁμαλῶς τε ἐκκαούσας, οὐ δὲ ἀνωμαλεῖς οὕτως ὥστε τὰς θεωρουμένας παραλλαγὰς συντελεῖσθαι. Τὸ δὲ μίαν αἰτίαν τούτων ἀποδιδόναι, πλεοναχῶς τῶν φαινομένων ἐκκαλουμένων, μανικὸν καὶ οὐ καθηκόντως πραττόμενον ὑπὸ τῶν τὴν ματαίαν ἀστρολογίαν ἐζηλωκότων καὶ εἰς τὸ κενὸν αἰτίας τινῶν ἀποδιδόντων, ὅταν τὴν θείαν φύσιν μηθαμῇ λειτουργιῶν ἀπολύωσι. |

114 Τινὰ ἄστρα ὑπολειπόμενά τινων θεωρεῖσθαι συμβαίνει καὶ παρὰ τὸ βραδύτερον συμπεριφέρεσθαι τὸν αὐτὸν κύκλον περιϊόντα, καὶ παρὰ τὸ τὴν ἐναντίαν κινεῖσθαι ἀντισπώμενα ὑπὸ τῆς αὐτῆς δίνης, καὶ παρὰ τὸ περιφέρεσθαι τὰ μὲν διὰ πλείονος τόπου, τὰ δὲ δι' ἐλάττονος, τὴν αὐτὴν δίνην περικυκλοῦντα. Τὸ δὲ ἁπλῶς ἀποφαίνεσθαι περὶ τούτων καθῆκόν ἐστι τοῖς τερατεύεσθαί τι πρὸς τοὺς πολλοὺς βουλομένοις.

Οἱ λεγόμενοι ἀστέρες ἐκπίπτειν καὶ παρὰ μέρος κατὰ παράτριψιν ἑαυτῶν δύνανται συντελεῖσθαι, καὶ παρὰ ἔκπτωσιν, οὗ ἂν ἡ ἐκπνευμάτωσις γένηται, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἀστραπῶν ἐλέγομεν· | **115** καὶ κατὰ σύνοδον δὲ ἀτόμων πυρὸς ἀποτελεστικῶν, συμφυλίας γενομένης εἰς τὸ τοῦτο τελέσαι, καὶ [κατὰ] κίνησιν οὗ ἂν ἡ ὁρμὴ ἐξ ἀρχῆς κατὰ τὴν σύνοδον γένηται· καὶ κατὰ πνευμάτων δὲ συλλογὴν ἐν πυκνώμασίν τισιν [ἐν] ὁμιχλοειδέσι καὶ ἐκπύρωσιν τούτων διὰ τὴν κατείλησιν, εἶτ' ἐπέκρηξιν ‹ἐκ› τῶν περιεχόντων, καὶ ἐφ' ὃν ἂν τόπον ἡ ὁρμὴ γένηται τῆς φορᾶς, εἰς τοῦτον φερομένων. Καὶ ἄλλοι δὲ τρόποι εἰς τὸ τοῦτο τελέσαι ἀμύθητοί εἰσιν.

Αἱ δ' ἐπισημασίαι αἱ γινόμεναι ἐπί τισι ζῴοις κατὰ συγκύρημα γίνονται τοῦ καιροῦ· οὐ γὰρ τὰ ζῷα ἀνάγκην τινὰ προσφέρεται

kur mēs tās redzam. To var izskaidrot vēl daudzos citos veidos, ja spēj izdarīt spriedumu saskaņā ar redzamajām parādībām. Vienas zvaigznes klejo[62] – ja vien tās patiešām kustas šādi –, bet citas ne, **113** iespējams, tāpēc, ka jau pirmsākumā nepieciešamība lika zvaigznēm {kustēties} pa apli tādā veidā, ka vienas zvaigznes rāva sev līdzi tā pati vienmērīgā virpuļveida kustība, bet citas – kustība ar kaut kādām novirzēm. Taču iespējams arī, ka tajās vietās, kur zvaigznes kustas, ir gan vienmērīgas gaisa joslas, kas dzen zvaigznes vienā virzienā un liek tām degt vienmērīgi, gan arī nevienmērīgas gaisa joslas, kas noved pie redzamām virziena izmaiņām. Piedēvēt šīm norisēm vienu cēloni, lai gan redzamās parādības norāda uz vairākiem, ir neprāts un nepiedienīga rīcība; tā rīkojas tie, kas aizraujas ar bezjēdzīgu zvaigžņu pētīšanu un izvirza ne pie kā nevedošus dažu {parādību} cēloņu skaidrojumus, neatbrīvojot dievišķo būtni no tai {piedēvētiem} pienākumiem.[63]

114 Gadās novērot, ka vienas zvaigznes atpaliek no citām. Tas notiek gan tāpēc, ka, kustoties pa to pašu apli, tās tiek rautas pa apli lēnāk, gan tāpēc, ka tās kustas pretējā virzienā, bet riņķošanas virpulis tās velk atpakaļ, gan arī tāpēc, ka vienas zvaigznes, kas tiek rautas pa apli, veic garāku ceļu, bet citas – īsāku, lai arī griežas vienā un tajā pašā virpulī. Dot šīm parādībām viena veida skaidrojumu piedien tikai tiem, kas vēlas sastāstīt kaut kādus brīnumus pūlim.

Tā sauktās krītošās zvaigznes un pa daļām krītošās var rasties, gan zvaigznēm berzējoties[64] un kādām to daļām krītot lejup, līdzko uznāk vēja pūsma, – tieši tā, kā to izklāstīju, runājot par zibeņiem, **115** gan arī tāpēc, ka uguni radošie nedalāmie ķermeņi savācas kopā, radniecīgām vielām apvienojoties tā, lai ļautu tam notikt, un traucas tajā virzienā, ko nosaka sākotnējais – {nedalāmo ķermeņu} kopā savākšanās brīža grūdiens, gan arī tāpēc, ka vēji savācas kaut kādos miglai līdzīgos sabiezējumos, virpuļodami aizdegas, izraujas no tos apņemošā apvalka un traucas uz vietu, uz kuru ir vērsts kustības grūdiens. Pastāv vēl neizstāstāmi daudz citu veidu, kā tas var notikt.

Laika apstākļu priekšvēstneši, ko sazīmē pēc noteiktiem dzīvniekiem,[65] rodas mirkļu sakritību dēļ, jo ne jau dzīvnieki

τοῦ ἀποτελεσθῆναι χειμῶνα, οὐδὲ κάθηταί τις θεία φύσις παρατηροῦσα τὰς τῶν ζῴων τούτων ἐξόδους κἄπειτα τὰς ἐπισημασίας ταύτας ἐπιτελεῖ. | **116** Οὐδὲ γὰρ ‹ἂν› εἰς τὸ τυχὸν ζῷον, κἂν μικρῷ χαριέστερον ᾖ, ἡ τοιαύτη μωρία ἐκπέσοι, μὴ ὅτι εἰς παντελῆ εὐδαιμονίαν κεκτημένον.

Ταῦτα δὲ πάντα, Πυθόκλεις, μνημόνευσον· κατὰ πολύ τε γὰρ τοῦ μύθου ἐκβήσῃ καὶ τὰ ὁμογενῆ τούτοις συνορᾶν δυνήσῃ· μάλιστα δὲ σεαυτὸν ἀπόδος εἰς τὴν τῶν ἀρχῶν καὶ ἀπειρίας καὶ τῶν συγγενῶν τούτοις θεωρίαν, ἔτι τε κριτηρίων καὶ παθῶν καὶ οὗ ἕνεκεν ταῦτα ἐκλογιζόμεθα· ταῦτα γὰρ μάλιστα συνθεωρούμενα ῥᾳδίως τὰς περὶ τῶν κατὰ μέρος αἰτίας συνορᾶν ποιήσει. Οἱ δὲ ταῦτα μὴ καταγαπήσαντες ἢ μάλιστα οὔτε ‹ἂν› αὐτὰ ταῦτα καλῶς συνθεωρήσαιεν, οὔτε οὗ ἕνεκεν δεῖ θεωρεῖν ταῦτα περιεποιήσαντο.»

Ταῦτα αὐτῷ καὶ περὶ τῶν μετεώρων δοκεῖ. |

117 Περὶ δὲ τῶν βιωτικῶν καὶ ὅπως χρὴ τὰ μὲν ἡμᾶς αἱρεῖσθαι, τὰ δ᾽ ἐκφεύγειν, οὑτωσὶ γράφει. Πρότερον δὲ διέλθωμεν ἅ τε αὐτῷ δοκεῖ περὶ τοῦ σοφοῦ καὶ τοῖς ἀπ᾽ αὐτοῦ.

Βλάβας ἐξ ἀνθρώπων ἢ διὰ μῖσος ἢ διὰ φθόνον ἢ διὰ καταφρόνησιν γίνεσθαι, ὧν τὸν σοφὸν λογισμῷ περιγίνεσθαι. Ἀλλὰ καὶ τὸν ἅπαξ γενόμενον σοφὸν μηκέτι τὴν ἐναντίαν λαμβάνειν διάθεσιν μηδὲ πλάττειν ‹ἔχειν› ἑκόντα. Πάθεσί ‹τέ τισι› μᾶλλον συσχεθήσεσθαι, ‹ὃ› οὐκ ἂν ἐμποδίσαι πρὸς τὴν σοφίαν. Οὐδὲ μὴν ἐκ πάσης σώματος ἕξεως σοφὸν γενέσθαι ἂν οὐδ᾽ ἐν παντὶ ἔθνει. | **118** Κἂν στρεβλωθῇ δ᾽ ὁ σοφός, εἶναι αὐτὸν εὐδαίμονα. Ὅτε μέντοι στρεβλοῦται, ἔνθα καὶ μύξει καὶ οἰμώξει. Μόνον τε χάριν ἕξειν τὸν σοφόν, καὶ ἐπὶ φίλοις καὶ παροῦσι καὶ ἀποῦσιν ὁμοίως διατελεῖν› ‹*›.[47] Γυναικί τ᾽ οὐ μιγήσεσθαι τὸν σοφὸν ἢ οἱ νόμοι ἀπαγορεύουσιν, ὥς φησι Διογένης ἐν τῇ

[47] Manuskriptu teksts ir bojāts – tajā trūkst viena vai vairāku vārdu.

liek sākties sliktam laikam, un nav arī tādas dievišķas būtnes, kas sēdētu un uzraudzītu šo dzīvnieku izlīšanu {no alas} un pēc tam liktu notikt tam, ko šīs zīmes pareģo. **116** Neviens kaut cik attīstīts dzīvnieks nekad nenolaistos līdz tādam stulbumam, nemaz nerunājot par tādu dzīvu būtni, kas bauda pilnīgu laimi.

Paturi, Pītokl, visu šo prātā, jo tā tu turēsies tālāk no mīta un spēsi saskatīt šīm parādībām radniecīgo. Taču visvairāk nododies pirmpamatu,[66] bezgalības un līdzīgu jautājumu pētīšanai,[67] kā arī mērauklu, pārdzīvojumu[68] un tā mērķa[69] {izzināšanai}, kura dēļ mēs to visu apsveram. Saistīta šo {lietu} aplūkošana ļaus viegli saskatīt arī atsevišķu parādību cēloņus. Tie ļaudis, kas tam nav nodevušies ar vislielāko dedzību, nespēs ne labi iepazīt tieši šīs {lietas}, ne arī sasniegt mērķi, kura dēļ šos pētījumus vajag veikt."

Tādi ir Epikūra uzskati par debesu parādībām.

117 Savukārt par jautājumiem, kas skar dzīvi, un par to, kā vajag kaut ko izvēlēties un no kaut kā izvairīties, viņš raksta nākamajā vēstulē.[70] Taču vispirms izskatīsim Epikūra un viņa sekotāju spriedumus par gudro.

Epikūra spriedumi par gudro

Kaitējums, ko rada cilvēki, rodas vai nu no naida, vai skaudības, vai arī nicinājuma;[71] gudrais ar prāta palīdzību paceļas tam pāri. Turklāt cilvēks, kas reiz ir iemantojis gudrību, nekad vairs no brīvas gribas nenonāk pretējā stāvoklī un necenšas arī izlikties, ka tādā ir nonācis. Dažiem pārdzīvojumiem gudrais būs vairāk pakļauts,[72] taču tie nekļūs par šķērsli gudrībai. Un, protams, ne katras ķermeņa uzbūves cilvēks var kļūt gudrs un ne katrā tautā.[73] **118** Arī tad, kad gudrais tiek spīdzināts, viņš ir laimīgs. Tomēr spīdzināšanas laikā viņš gan vaidēs, gan žēlosies. Vienīgi gudrais būs pateicīgs un pret draugiem – neatkarīgi no tā, vai viņi ir vai nav klāt – izturēsies vienādi <*>. Tāpat gudrais neielaidīsies sakaros ar tādu sievieti, ar kādu likumi aizliedz saieties[74] – tā raksta Diogens *Epikūra ētisko*

Ἐπιτομῇ τῶν Ἐπικούρου ἠθικῶν δογμάτων. Οὐδὲ κολάσειν οἰκέτας, ἐλεήσειν μέντοι καὶ συγγνώμην τινὶ ἔξειν τῶν σπουδαίων. Ἐρασθήσεσθαι τὸν σοφὸν οὐ δοκεῖ αὐτοῖς· οὐδὲ ταφῆς φροντιεῖν. Οὐδὲ θεόπεμπτον εἶναι τὸν ἔρωτα, ὡς ὁ Διογένης ἐν τῷ ‹*›·[48] οὐδὲ ῥητορεύσειν καλῶς. Συνουσίῃ δέ, φασίν, ὤνησε μὲν οὐδέποτε, ἀγαπητὸν δὲ εἰ μὴ καὶ ἔβλαψε. |

119 Καὶ μὴν καὶ γαμήσειν καὶ τεκνοποιήσειν τὸν σοφόν, ὡς Ἐπίκουρος ἐν ταῖς Διαπορίαις καὶ ἐν ταῖς Περὶ φύσεως, κατὰ περίστασιν δέ ποτε βίου γαμήσειν. Καὶ διατραπήσεσθαί τινας. Οὐδὲ μὴν ληρήσειν[49] ἐν μέθῃ, φησιν ὁ Ἐπίκουρος ἐν τῷ Συμποσίῳ· οὐδὲ πολιτεύσεται, ὡς ἐν τῇ πρώτῃ Περὶ βίων· οὐδὲ τυραννεύσειν· οὐδὲ κυνιεῖν, ὡς ἐν τῇ δευτέρᾳ Περὶ βίων· οὐδὲ πτωχεύσειν. Ἀλλὰ κἂν πηρωθῇ τὰς ὄψεις ‹μὴ› μετάξειν αὐτὸν τοῦ βίου, ὡς ἐν τῇ αὐτῇ φησι. Καὶ λυπήσεσθαι δὲ τὸν σοφόν, ὡς Διογένης ἐν τῇ πέμπτῃ τῶν Ἐπιλέκτων· καὶ δικάσεσθαι· καὶ συγγράμματα καταλείψειν· οὐ πανηγυριεῖν δέ. | **120a** Καὶ κτήσεως προνοήσεσθαι καὶ τοῦ μέλλοντος. Φιλαγρήσειν ‹τε› τύχῃ τ᾽ ἀντιτάξεσθαι, φίλον τε οὐδένα ‹ἀπο›κτήσεσθαι.[50] Εὐδοξίας ἐπὶ τοσοῦτον προνοήσεσθαι, ἐφ᾽ ὅσον μὴ καταφρονήσεσθαι. Μᾶλλον τε εὐφρανθήσεσθαι τῶν ἄλλων ἐν ταῖς θεωρίαις. |

121b Εἰκόνας τε ἀναθήσειν· εἰ ‹δ᾽ αὐτὸς› ἔχοι, ἀδιαφόρως ἂν σχοίη. Μόνον τε τὸν σοφὸν ὀρθῶς ἂν περί τε μουσικῆς καὶ ποιητικῆς διαλέξασθαι· ποιήματά τε ἐνεργείᾳ οὐκ ἂν ποιῆσαι. Οὐκ εἶναί τε ἕτερον ἑτέρου σοφώτερον. Χρηματίσεσθαί τε, ἀλλ᾽ ἀπὸ μόνης σοφίας, ἀπορήσαντα. Καὶ μόναρχον ἐν καιρῷ θεραπεύσειν. Καὶ ἐπιχαρήσεσθαί τινι ἐπὶ τῷ διορθώματι. Καὶ σχολὴν κατασκευάσειν, ἀλλ᾽ οὐχ ὥστε ὀχλαγωγῆσαι· καὶ ἀναγνώσεσθαι ἐν πλήθει, ἀλλ᾽ οὐχ ἑκόντα· δογματιεῖν τε καὶ οὐκ

[48] Domāts Diogens no Tarsas. Manuskriptu teksts ir bojāts, un Diogena darba nosaukumu nav iespējams izlasīt.

[49] Manuskriptos BP²FD ir τηρήσειν, P¹ – τήρησιν, kas nav saglabājams. Sekojam Hermana piedāvātajam labojumam, ko pieņem arī Markovičs un Arigeti.

[50] Arigeti uzskata, ka manuskriptu teksts ir neglābjami bojāts, un visu manuskriptos doto daļu atstāj netulkotu: † φίλον τὲ οὐδὲν κτήσεσθαι † (skat. viņa komentāru 490.–491. lpp.). Sekojam Markovičam, kurš pieņem manuskriptu BP² lasījumu οὐδένα pretstatā P¹QFΦ οὐδὲν un Kočalska piedāvāto ‹ἀπο›κτήσεσθαι manuskriptu BPFD(Φ) κτήσεσθαι vietā. Biņone, kam

atziņu kopsavilkumā.[75] Viņš nesodīs savus kalpus, bet drīzāk izrādīs žēlsirdību un piedos tiem, kas to būs pelnījuši. Epikūrieši uzskata, ka gudrais neiemīlēsies, un uzskata arī, ka viņš neraizēsies par savu apglabāšanu. Tāpat viņi nedomā, ka mīlestība ir dievu sūtīta[76] – tā raksta Diogens savā darbā <*>; turklāt gudrais neuzstāsies ar skaistām runām.[77] Epikūrieši saka, ka kopošanās nekad nav nākusi par labu un jāpriecājas, ja tā nav nākusi par ļaunu.

119 Sacerējumos *Grūti atrisināmi jautājumi* un *Par dabu* Epikūrs raksta, ka gudrais precēsies un radīs bērnus, taču precēsies tikai īpašos dzīves apstākļos.[78] Viņš novērsīsies no dažiem ļaudīm. Dzērumā gudrais noteikti negvelzīs muļķības – tā Epikūrs raksta sacerējumā *Dzīres*. Viņš arī neiesaistīsies valsts pārvaldē – tā teikts darba *Par dzīves veidiem* pirmajā grāmatā.[79] Viņš nekļūs par tirānu, taču arī nesuņosies[80] – teikts darba *Par dzīves veidiem* pirmajā grāmatā – un neubagos. Pat ja gudrais zaudēs redzi, viņš pats neaizies no dzīves – raksta Epikūrs tajā pašā grāmatā.[81] Sacerējuma *Izlase* piektajā grāmatā Diogens raksta, ka arī gudrais bēdāsies.[82] Viņš iesaistīsies tiesu darbos.[83] Viņš atstās aiz sevis sarakstītus darbus, taču neuzstāsies ar slavinājuma runām. **120a** Viņš rūpēsies par savu mantu un rūpēsies par nākotni.[84] Viņam patiks dzīve laukos, viņš stāsies pretī nejaušībai un nepametīs nevienu draugu. Par savu labo slavu viņš rūpēsies vienīgi tik lielā mērā, lai netiktu nicināts. Izrādes viņam sagādās vairāk prieka nekā citiem.[85]

121b Viņš uzstādīs statujas, taču, ja tādas tiks uzstādītas viņam, viņš būs pret to vienaldzīgs.[86] Vienīgi gudrais spēs pareizi novērtēt mūziku un dzeju; pats gan dzīvē viņš dzejoļus nesacerēs. Neviens gudrais nav gudrāks par kādu citu gudro. Nonācis grūtībās, gudrais pelnīs sev iztiku, bet vienīgi ar savu gudrību. Vajadzīgā brīdī viņš kalpos arī valdniekam. Viņš priecāsies par to, kas pats labo savas kļūdas. Viņš dibinās skolu, taču ne jau tāpēc, lai pievilinātu ļaužu pūļus. Viņš uzstāsies ar priekšlasījumiem arī daudzu cilvēku priekšā, bet ne tāpēc, ka pats to gribētu. Viņš izstrādās savu mācību un nenonāks

seko arī Beilijs un Longs&Sedlijs, lasa φίλον τε οὐδένα προήσεσθαι (Beilijs: *he will (..) never desert a friend*, 166. lpp.), kas nemaina izteikuma jēgu.

ἀπορήσειν. Καὶ καθ᾽ ὕπνους δὲ ὅμοιον ἔσεσθαι· καὶ ὑπὲρ φίλου ποτὲ τεθνήξεσθαι.

Δοκεῖ δ᾽ αὐτοῖς | **120b** ἁμαρτήματα ἄνισα εἶναι. Καὶ τὴν ὑγίειαν τισὶ μὲν ἀγαθόν, τισὶ δὲ ἀδιάφορον. Τὴν δὲ ἀνδρείαν φύσει μὴ γίνεσθαι, λογισμῷ δὲ τοῦ συμφέροντος. Καὶ τὴν φιλίαν διὰ τὰς χρείας· δεῖν μέντοι προκατάρχεσθαι (καὶ γὰρ τὴν γῆν σπείρομεν), συνίστασθαι δὲ αὐτὴν κατὰ κοινωνίαν ἐν τοῖς ταῖς ἡδοναῖς ἐκπεπληρωμένοις. | **121a** Τὴν εὐδαιμονίαν διχῇ νοεῖσθαι, τήν τε ἀκροτάτην, οἵα ἐστὶ περὶ τὸν θεόν, ἐπίτασιν οὐκ ἔχουσαν· καὶ τὴν ‹κατὰ τὴν› προσθήκην καὶ ἀφαίρεσιν ἡδονῶν.

Μετιτέον δ᾽ ἐπὶ τὴν ἐπιστολήν·

strupceļā[87]. Arī miegā viņš paliks tāds pats, kāds ir. Un drauga dēļ viņš varētu arī mirt.

120b Epikūrieši uzskata, ka visas kļūdas nav vienlīdz smagas. Vieni cilvēki labu veselību uzskata par labumu, bet citiem tā ir vienaldzīga.[88] Vīrišķība rodas nevis no dabas, bet gan apsverot to, kas ir derīgs; savukārt draudzība – no izdevīguma. Lai arī kādam pirmajam draudzību vajag uzsākt (arī zemi mēs apsējam), to nostiprina kopība starp cilvēkiem, kas baudās sasnieguši pilnību. **121a** Par laimi viņi domā divējādā veidā – kā par augstāko laimi, kas piemīt dievam un ko vairs nevar pavairot, un kā par tādu laimi, kurā iespējama baudu vairošana un mazināšana.

Pāriesim tagad pie vēstules.

«Ἐπίκουρος Μενοικεῖ χαίρειν. |

122 Μήτε νέος τις ὢν μελλέτω φιλοσοφεῖν, μήτε γέρων ὑπάρχων κοπιάτω φιλοσοφῶν. Οὔτε γὰρ ἄωρος οὐδείς ἐστιν οὔτε πάρωρος πρὸς τὸ κατὰ ψυχὴν ὑγιαῖνον. Ὁ δὲ λέγων ἢ μήπω τοῦ φιλοσοφεῖν ὑπάρχειν ‹τὴν› ὥραν ἢ παρεληλυθέναι [τὴν ὥραν] ὅμοιός ἐστι τῷ λέγοντι πρὸς εὐδαιμονίαν ἢ μήπω› παρεῖναι τὴν ὥραν ἢ μηκέτι εἶναι. Ὥστε φιλοσοφητέον καὶ νέῳ καὶ γέροντι, τῷ μὲν ὅπως γηράσκων νεάζῃ τοῖς ἀγαθοῖς διὰ τὴν χάριν τῶν γεγονότων, τῷ δ' ὅπως νέος ἅμα καὶ παλαιὸς ᾖ διὰ τὴν ἀφοβίαν τῶν μελλόντων. Μελετᾶν οὖν χρὴ τὰ ποιοῦντα τὴν εὐδαιμονίαν, εἴπερ παρούσης μὲν αὐτῆς πάντα ἔχομεν, ἀπούσης δὲ πάντα πράττομεν εἰς τὸ ταύτην ἔχειν. |

123 Ἃ δέ σοι συνεχῶς παρήγγελλον, ταῦτα καὶ πρᾶττε καὶ μελέτα, στοιχεῖα τοῦ καλῶς ζῆν ταῦτ' εἶναι διαλαμβάνων. Πρῶτον μὲν τὸν θεὸν ζῷον ἄφθαρτον καὶ μακάριον νομίζων, ὡς ἡ κοινὴ τοῦ θεοῦ νόησις ὑπεγράφη, μηθὲν μήτε τῆς ἀφθαρσίας ἀλλότριον μήτε τῆς μακαριότητος ἀνοίκειον αὐτῷ πρόσαπτε· πᾶν δὲ τὸ φυλάττειν αὐτοῦ δυνάμενον τὴν μετὰ ἀφθαρσίας μακαριότητα περὶ αὐτὸν δόξαζε. Θεοὶ μὲν γὰρ εἰσίν· ἐναργὴς γὰρ αὐτῶν ἐστιν ἡ γνῶσις· οἵους δ' αὐτοὺς ‹οἱ› πολλοὶ νομίζουσιν, οὐκ εἰσίν· οὐ γὰρ φυλάττουσιν αὐτοὺς οἵους νομίζουσιν. Ἀσεβὴς δὲ οὐχ ὁ τοὺς τῶν πολλῶν θεοὺς ἀναιρῶν, ἀλλ' ὁ τὰς τῶν πολλῶν δόξας θεοῖς προσάπτων. | **124** Οὐ γὰρ προλήψεις εἰσὶν ἀλλ' ὑπολήψεις ψευδεῖς αἱ τῶν πολλῶν ὑπὲρ θεῶν ἀποφάσεις. Ἔνθεν αἱ μέγισται βλάβαι αἱ ἐπὶ[51] τοῖς κακοῖς ἐκ θεῶν ἐπάγονται καὶ ὠφέλειαι. Ταῖς γὰρ ἰδίαις οἰκειούμενοι διὰ παντὸς ἀρεταῖς τοὺς ὁμοίους ἀποδέχονται, πᾶν τὸ μὴ τοιοῦτον ὡς ἀλλότριον νομίζοντες.

[51] Sekojam Longa&Sedlija izdevumam, manuskriptos dotā αἴτιαι, "cēloņi", vietā lasot αἱ ἐπί (vol. II, 145. lpp.).

VĒSTULE MENOIKEJAM

"Epikūrs sūta sveicienus Menoikejam!

122 Lai jaunībā neviens nevilcinās pievērsties filosofijai un vecumā – nepagurst ar to nodarboties, jo nevienam nav ne par agru, ne par vēlu rūpēties par savas dvēseles veselību.[1] Tas, kurš saka, ka vēl nav pienācis laiks nodarboties ar filosofiju vai ka šis laiks jau ir pagājis, līdzinās tādam, kurš saka, ka vēl nav pienācis laiks laimei vai ka tas jau ir pagājis. Tāpēc ar filosofiju vajag nodarboties gan jaunam, gan vecam: vienam – lai novecojot saglabātu jaunību tajos labumos, ko sagādā pateicība par pagātnē piedzīvoto,[2] bet otram – lai, būdams jauns, viņš vienlaicīgi būtu arī vecs, jo nejustu bailes no nākotnes.[3] Tāpēc rūpīgi jāpārdomā,[4] kas nes laimi, jo tad, kad esam laimīgi, mums pieder viss, bet kad neesam, mēs darām visu, lai tādi kļūtu.

123 Liec lietā un rūpīgi pārdomā tās pamācības, ko tev aizvien esmu devis, apzinoties, ka tās veido pamatus labai dzīvei.[5] Pirmkārt, uzskati, ka dievs ir neiznīcīga un svētlaimīga būtne[6] saskaņā ar mūsos ierakstīto kopējo nojēgumu par dievu,[7] un neattiecini uz viņu neko, kas ir pretrunā ar viņa neiznīcību un svētlaimi,[8] bet domās saisti ar dievu visu, kas viņa svētlaimi un neiznīcību spēj uzturēt spēkā. Dievi patiešām pastāv, jo zināšana par tiem ir uzskatāma, taču viņi nav tādi, kādus tos domā pūlis, jo pūlis nesaglabā neskartu to viedokli par dieviem, kāds tam ir.[9] Bezdievis ir nevis tas, kurš noraida pūļa dievus, bet gan tas, kurš attiecina uz dieviem pūļa viedokļus. **124** Pūļa izteikumi par dieviem ir nevis pirmtvērumi, bet gan maldīgi pieņēmumi.[10] No tiem izriet, ka {pēc ļaužu domām} lielākās nelaimes, kas uzbrūk sliktiem cilvēkiem, nāk no dieviem, un tāpat arī lielākā palīdzība. Pastāvīgi savos tikumos dzīvodami, cilvēki atzīst sev līdzīgos, bet visu, kas tāds nav, uzskata par svešu.[11]

Συνέθιζε δὲ ἐν τῷ νομίζειν μηδὲν πρὸς ἡμᾶς εἶναι τὸν θάνατον· ἐπεὶ πᾶν ἀγαθὸν καὶ κακὸν ἐν αἰσθήσει· στέρησις δέ ἐστιν αἰσθήσεως ὁ θάνατος. Ὅθεν γνῶσις ὀρθὴ τοῦ μηθὲν εἶναι πρὸς ἡμᾶς τὸν θάνατον ἀπολαυστὸν ποιεῖ τὸ τῆς ζωῆς θνητόν, οὐκ ἄπορον προστιθεῖσα χρόνον, ἀλλὰ τὸν τῆς ἀθανασίας ἀφελομένη πόθον. | **125** Οὐθὲν γάρ ἐστιν ἐν τῷ ζῆν δεινὸν τῷ κατειληφότι γνησίως τὸ μηθὲν ὑπάρχειν ἐν τῷ μὴ ζῆν δεινόν. Ὥστε μάταιος ὁ λέγων δεδιέναι τὸν θάνατον οὐχ ὅτι λυπήσει παρών, ἀλλ᾽ ὅτι λυπεῖ μέλλων. Ὃ γὰρ παρὸν οὐκ ἐνοχλεῖ, προσδοκώμενον κενῶς λυπεῖ. Τὸ φρικωδέστατον οὖν τῶν κακῶν ὁ θάνατος οὐθὲν πρὸς ἡμᾶς, ἐπειδήπερ ὅταν μὲν ἡμεῖς ὦμεν, ὁ θάνατος οὐ πάρεστιν· ὅταν δὲ ὁ θάνατος παρῇ, τόθ᾽ ἡμεῖς οὐκ ἐσμέν. Οὔτε οὖν πρὸς τοὺς ζῶντάς ἐστιν οὔτε πρὸς τοὺς τετελευτηκότας, ἐπειδήπερ περὶ οὓς μὲν οὐκ ἔστιν, οἳ δ᾽ οὐκέτι εἰσίν.

Ἀλλ᾽ οἱ πολλοὶ τὸν θάνατον ὁτὲ μὲν ὡς μέγιστον τῶν κακῶν φεύγουσιν, ὁτὲ δὲ ὡς ἀνάπαυσιν τῶν ἐν τῷ ζῆν. | **126** ‹Ὁ δὲ σοφὸς› οὔτε φοβεῖται τὸ μὴ ζῆν (οὔτε γὰρ αὐτῷ προσίσταται τὸ ζῆν) οὔτε δοξάζεται κακόν εἶναί τι τὸ μὴ ζῆν. Ὥσπερ δὲ τὸ σιτίον οὐ τὸ πλεῖον πάντως, ἀλλὰ τὸ ἥδιστον αἱρεῖται, οὕτω καὶ χρόνον οὐ τὸν μήκιστον, ἀλλὰ τὸν ἥδιστον καρπίζεται.

Ὁ δὲ παραγγέλλων τὸν μὲν νέον καλῶς ζῆν, τὸν δὲ γέροντα καλῶς καταστρέφειν εὐήθης ἐστὶν οὐ μόνον διὰ τὸ τῆς ζωῆς ἀσπαστόν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ τὴν αὐτὴν εἶναι μελέτην τοῦ καλῶς ζῆν καὶ τοῦ καλῶς ἀποθνήσκειν. Πολὺ δὲ χείρων καὶ ὁ λέγων καλὸν μὲν μὴ φῦναι,

«φύντα δ᾽ ὅπως ὤκιστα πύλας Ἀΐδαο περῆσαι.» |

127 Εἰ μὲν γὰρ πεποιθὼς τοῦτό φησι, πῶς οὐκ ἀπέρχεται ἐκ τοῦ ζῆν; Ἕν ἑτοίμῳ γὰρ αὐτῷ τοῦτ᾽ ἐστίν, εἴπερ ἦν βεβουλευμένον αὐτῷ βεβαίως· εἰ δὲ μωκώμενος, μάταιος ἐν τοῖς οὐκ ἐπιδεχομένοις.

Μνημονευτέον δὲ ὡς τὸ μέλλον οὔτε πάντως ἡμέτερον οὔτε πάντως οὐχ ἡμέτερον, ἵνα μήτε πάντως αὐτὸ προσμένωμεν ὡς ἐσόμενον, μήτε ἀπελπίζωμεν ὡς πάντως οὐκ ἐσόμενον.

Radinies uzskatīt, ka nāve ar mums nekādi nav saistīta,[12] jo viss labais un sliktais ir sajūtās, bet nāve ir sajūtu pazušana. Tāpēc pareiza izpratne par to, ka nāve ar mums nekādi nav saistīta, ļauj ar prieku pieņemt dzīves galīgumu, jo šī izpratne nevis piešķir dzīvei neizmantojamu[13] laiku, bet gan atņem alkas pēc nemirstības.[14] **125** Dzīvošanā nav nekā šausmīga tam cilvēkam, kurš patiesi sapratis, ka nav nekā šausmīga nedzīvošanā. Tādēļ nelga ir tas, kurš saka, ka baidās no nāves nevis tāpēc, ka atnākusi tā sagādās ciešanas, bet tāpēc, ka ciešanas sagādā tās gaidīšana. Ir bezjēdzīgi ciest, gaidot to, kā atnākšana nerada apgrūtinājumu. Tāpēc pats šausminošākais ļaunums – nāve – ar mums nekādi nav saistīts, jo tad, kad mēs esam, nāves nav, bet tad, kad atnāk nāve, mūsu nav. Tātad nāve nav saistīta ne ar dzīvajiem, ne ar mirušajiem, jo vieniem tās vēl nav, bet otru pašu vairs nav.[15] Tomēr pūlis bēg no nāves te kā no lielākā ļaunuma, te kā no visa, kas pieder pie dzīves, izbeigšanās.[16]

126 <Bet gudrais> nebaidās no nedzīvošanas (jo dzīvošana ar to nesaskaras) un arī neuzskata, ka nedzīvošana ir kaut kāds ļaunums.[17] Tieši tāpat kā viņš izvēlas nevis pēc iespējas vairāk ēdiena, bet gan to ēdienu, kas sagādā vislielāko baudu, tāpat arī viņš izbauda[18] nevis visilgāko laiku, bet gan to, kas sagādā vislielāko baudu.

Tas, kurš iesaka jaunam cilvēkam labi dzīvot, bet vecam cilvēkam – labi aiziet no dzīves,[19] ir vientiesis ne tikai tāpēc, ka dzīvot ir patīkami, bet arī tāpēc, ka labi dzīvot un labi nomirt[20] ir vienas un tās pašas rūpes. Taču daudz sliktāks ir tas cilvēks, kurš saka, ka labi ir vispār nepiedzimt,

"lai dzimušais, cik ātri vien spēdams, iziet caur Aīda vārtiem."[21]

127 Ja viņš to saka ar pārliecību, tad kāpēc gan pats neaiziet no dzīves? Tas taču viņam viegli izdarāms, ja vien viņš to ir stingri nolēmis, bet, ja viņš to saka māžodamies, tad viņš runā kā niekkalbis par jautājumiem, par kuriem tā runāt neklājas.

Vajag paturēt prātā, ka nākotne mums nedz pilnībā pieder, nedz arī vispār nepieder,[22] lai mēs negaidītu šo nākotni tā, it kā tā noteikti pienāks, ne arī atmestu cerību uz to tā, it kā tās noteikti nebūs.

Ἀναλογιστέον δὲ ὡς τῶν ἐπιθυμιῶν αἱ μέν εἰσι φυσικαί, αἱ δὲ κεναί. Καὶ τῶν φυσικῶν αἱ μὲν ἀναγκαῖαι, αἱ δὲ φυσικαὶ μόνον· τῶν δὲ ἀναγκαίων αἱ μὲν πρὸς εὐδαιμονίαν εἰσὶν ἀναγκαῖαι, αἱ δὲ πρὸς τὴν τοῦ σώματος ἀοχλησίαν, αἱ δὲ πρὸς αὐτὸ τὸ ζῆν. | **128** Τούτων γὰρ ἁπλανὴς θεωρία πᾶσαν αἵρεσιν καὶ φυγὴν ἐπανάγειν οἶδεν ἐπὶ τὴν τοῦ σώματος ὑγίειαν καὶ τὴν τῆς ψυχῆς ἀταραξίαν, ἐπεὶ τοῦτο τοῦ μακαρίως ζῆν ἐστι τέλος. Τούτου γὰρ χάριν πάντα πράττομεν, ὅπως μήτε ἀλγῶμεν μήτε ταρβῶμεν· ὅταν δὲ ἅπαξ τοῦτο περὶ ἡμᾶς γένηται, λύεται πᾶς ὁ τῆς ψυχῆς χειμών, οὐκ ἔχοντος τοῦ ζῴου βαδίζειν ὡς πρὸς ἐνδέον τι καὶ ζητεῖν ἕτερον ᾧ τὸ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ἀγαθὸν συμπληρώσεται. Τότε γὰρ ἡδονῆς χρείαν ἔχομεν, ὅταν ἐκ τοῦ μὴ παρεῖναι τὴν ἡδονὴν ἀλγῶμεν· ‹ὅταν δὲ μὴ ἀλγῶμεν,›[52] οὐκέτι τῆς ἡδονῆς δεόμεθα. Καὶ διὰ τοῦτο τὴν ἡδονὴν ἀρχὴν καὶ τέλος λέγομεν εἶναι τοῦ μακαρίως ζῆν· | **129** ταύτην γὰρ ἀγαθὸν πρῶτον καὶ συγγενικὸν ἔγνωμεν, καὶ ἀπὸ ταύτης καταρχόμεθα πάσης αἱρέσεως καὶ φυγῆς, καὶ ἐπὶ ταύτην καταντῶμεν ὡς κανόνι τῷ πάθει πᾶν ἀγαθὸν κρίνοντες.

Καὶ ἐπεὶ πρῶτον ἀγαθὸν τοῦτο καὶ σύμφυτον, διὰ τοῦτο καὶ οὐ πᾶσαν ἡδονὴν αἱρούμεθα, ἀλλ' ἔστιν ὅτε πολλὰς ἡδονὰς ὑπερβαίνομεν, ὅταν πλεῖον ἡμῖν τὸ δυσχερὲς ἐκ τούτων ἕπηται· καὶ πολλὰς ἀλγηδόνας ἡδονῶν κρείττους νομίζομεν, ἐπειδὰν μείζων ἡμῖν ἡδονὴ παρακολουθῇ πολὺν χρόνον ὑπομείνασι τὰς ἀλγηδόνας. Πᾶσα οὖν ἡδονὴ διὰ τὸ φύσιν ἔχειν οἰκείαν ἀγαθόν, οὐ πᾶσα μέντοι αἱρετή· καθάπερ καὶ ἀλγηδὼν πᾶσα κακόν, οὐ πᾶσα δὲ ἀεὶ φευκτὴ πεφυκυῖα. | **130** Τῇ μέντοι συμμετρήσει καὶ συμφερόντων καὶ ἀσυμφόρων βλέψει ταῦτα πάντα κρίνειν καθήκει. Χρώμεθα γὰρ τῷ μὲν ἀγαθῷ κατά τινας χρόνους ὡς κακῷ, τῷ δὲ κακῷ τοὔμπαλιν ὡς ἀγαθῷ.

Καὶ τὴν αὐτάρκειαν δὲ ἀγαθὸν μέγα νομίζομεν, οὐχ ἵνα πάντως τοῖς ὀλίγοις χρώμεθα, ἀλλ' ὅπως, ἐὰν μὴ ἔχωμεν τὰ πολλά, τοῖς ὀλίγοις ἀρκώμεθα, πεπεισμένοι γνησίως ὅτι ἥδιστα πολυτελείας ἀπολαύουσιν οἱ ἥκιστα ταύτης δεόμενοι, καὶ ὅτι

[52] Manuskriptos trūkst vienas rindiņas. Sekojam Markoviča tekstam, kas pieņem jau Gasendi piedāvātu papildinājumu.

Jāņem vērā, ka vienas vēlmes ir dabiskas, bet citas – tukšas.[23] Un no dabiskajām vēlmēm vienas ir nepieciešamas, bet citas – tikai dabiskas; savukārt no nepieciešamajām vienas ir nepieciešamas laimei, citas – ķermeņa labsajūtai, bet vēl citas – pašai dzīvošanai.[24] **128** Nemaldīga šī dalījuma saskatīšana ļauj atvedināt katru izvēli un katru izvairīšanos uz ķermeņa veselību un dvēseles nesatrauktību, kas arī ir svētlaimīgas dzīves mērķis. Mēs visu darām tādēļ, lai neciestu sāpes un nedzīvotu bailēs.[25] Kad esam to sasnieguši, dvēseles vētra norimst, jo dzīvajai būtnei vairs nav jātiecas pēc kaut kā, it kā tā tai trūktu, un nav jāmeklē kaut kas cits, kas ļautu dvēseles un ķermeņa labumam būt pilnīgam. Jo bauda mums ir nepieciešama tad, kad mēs ciešam sāpes baudas trūkuma dēļ, <bet tad, kad mēs neciešam sāpes>, bauda mums vairs nav nepieciešama.[26] Tieši tāpēc mēs sakām, ka bauda ir svētlaimīgas dzīves sākums un gals.[27] **129** Baudu mēs esam atzinuši par pašu nozīmīgāko, no dzimšanas līdzi nākošo labumu:[28] izejot no tās, mēs pieņemam lēmumu par katru izvēli un izvairīšanos un pie tās mēs atkal nonākam, ar pārdzīvojuma kā ar mērauklas palīdzību spriežot par visu, kas ir labs.[29]

Tieši tāpēc, ka bauda ir pats nozīmīgākais labums un ir no dabas ar mums saistīts, mēs neizvēlamies jebkuru baudu. Daudzas baudas mēs apejam, kad tās mums varētu sagādāt lielāku apgrūtinājumu,[30] un uzskatām, ka daudzas sāpes ir labākas par baudām, kad pēc ilgu laiku ciestām sāpēm bauda, ko mēs saņemam, ir lielāka.[31] Tātad ikviena bauda, pēc dabas būdama {mums} piederīga,[32] ir kaut kas labs, bet ne visas baudas ir vēlamas. Tieši tāpat arī visas sāpes ir sliktas, bet ne no visām sāpēm vienmēr jāizvairās. **130** Par to visu pienākas spriest, samērojot un apsverot derīgo un nederīgo.[33] Reizēm mēs izturamies pret labo kā pret kaut ko sliktu, bet pret slikto – kā pret kaut ko labu.

Pašpietiekamību[34] mēs uzskatām par lielu labumu, taču nevis tāpēc, lai mēs vienmēr iztiktu ar mazumiņu, bet gan tāpēc, lai tad, kad mēs būtu lielā trūkumā, mums būtu gana ar mazumiņu, dzīvojot patiesā pārliecībā, ka pārticību ar vislielāko baudu izgaršo tie, kas vismazāk jūt pēc tās vajadzību, un

τὸ μὲν φυσικὸν πᾶν εὐπόριστόν ἐστι, τὸ δὲ κενὸν δυσπόριστον. Οἵ τε λιτοὶ χυλοὶ ἴσην πολυτελεῖ διαίτῃ τὴν ἡδονὴν ἐπιφέρουσιν, ὅταν ἅπαν τὸ ἀλγοῦν κατ' ἔνδειαν ἐξαιρεθῇ· | **131** καὶ μᾶζα καὶ ὕδωρ τὴν ἀκροτάτην ἀποδίδωσιν ἡδονήν, ἐπειδὰν ἐνδέων τις αὐτὰ προσενέγκηται. Τὸ συνεθίζειν οὖν ἐν ταῖς ἁπλαῖς καὶ οὐ πολυτελέσι διαίταις καὶ ὑγιείας ἐστὶ συμπληρωτικὸν καὶ πρὸς τὰς ἀναγκαίας τοῦ βίου χρήσεις ἄοκνον ποιεῖ τὸν ἄνθρωπον καὶ τοῖς πολυτελέσιν ἐκ διαλειμμάτων προσερχομένοις κρεῖττον ἡμᾶς διατίθησι καὶ πρὸς τὴν τύχην ἀφόβους παρασκευάζει.

Ὅταν οὖν λέγωμεν ἡδονὴν τέλος ὑπάρχειν, οὐ τὰς τῶν ἀσώτων ἡδονὰς καὶ τὰς ἐν ἀπολαύσει κειμένας λέγομεν, ὥς τινες ἀγνοοῦντες καὶ οὐχ ὁμολογοῦντες ἢ κακῶς ἐκδεχόμενοι νομίζουσιν, ἀλλὰ τὸ μήτε ἀλγεῖν κατὰ σῶμα μήτε ταράττεσθαι κατὰ ψυχήν. | **132** Οὐ γὰρ πότοι καὶ κῶμοι συνείροντες, οὐδ' ἀπόλαυσις παίδων καὶ γυναικῶν, οὐδ' ἰχθύων καὶ τῶν ἄλλων ὅσα φέρει πολυτελὴς τράπεζα τὸν ἡδὺν γεννᾷ βίον, ἀλλὰ νήφων λογισμὸς, καὶ τὰς αἰτίας ἐξερευνῶν πάσης αἱρέσεως καὶ φυγῆς, καὶ τὰς δόξας ἐξελαύνων, ἐξ ὧν πλεῖστος τὰς ψυχὰς καταλαμβάνει θόρυβος.

Τούτων δὲ πάντων ἀρχὴ καὶ τὸ μέγιστον ἀγαθὸν φρόνησις· διὸ καὶ φιλοσοφίας τιμιώτερον ὑπάρχει φρόνησις, ἐξ ἧς αἱ λοιπαὶ πᾶσαι πεφύκασιν ἀρεταί, διδάσκουσα ὡς οὐκ ἔστιν ἡδέως ζῆν ἄνευ τοῦ φρονίμως καὶ καλῶς καὶ δικαίως, ‹οὐδὲ φρονίμως καὶ καλῶς καὶ δικαίως›[53] ἄνευ τοῦ ἡδέως. Συμπεφύκασι γὰρ αἱ ἀρεταὶ τῷ ζῆν ἡδέως, καὶ τὸ ζῆν ἡδέως τούτων ἐστὶν ἀχώριστον. |

133 Ἐπεὶ τίνα νομίζεις εἶναι κρείττονα τοῦ καὶ περὶ θεῶν ὅσια δοξάζοντος καὶ περὶ θανάτου διὰ παντὸς ἀφόβως ἔχοντος καὶ τὸ τῆς φύσεως ἐπιλελογισμένου τέλος· καὶ τὸ μὲν τῶν ἀγαθῶν πέρας ὡς ἔστιν εὐσυμπλήρωτόν τε καὶ εὐπόριστον διαλαμβάνοντος, τὸ δὲ τῶν κακῶν ὡς ἢ χρόνους ἢ πόνους ἔχει βραχεῖς· τὴν δὲ ὑπό τινων δεσπότιν εἱσαγομένην πάντων ἂν γελῶντος

[53] Manuskriptos, šķiet, ir pazudusi viena rindiņa, bez kuras teikuma pēdējā daļa nav saprotama. Trūkstošā teksta daļa tulkota no Senekas darba *Par svētlaimīgu dzīvi*, kurā viņš citē Epikūru (*et aiunt nec honeste quemquam uiuere ut*

ka viss dabiskais ir viegli pieejams, bet viss liekais – grūti.[35] Ja ir remdētas visas tās sāpes, ko rada trūkums,[36] vienkārši ēdieni sagādā tikpat lielu baudu kā izsmalcināts ēdiens; **131** un maize ar ūdeni sniedz vislielāko baudu,[37] ja tos ceļ pie mutes cilvēks, kas izjutis to trūkumu. Tāpēc radināšanās pie vienkāršām un nepārmērīgām maltītēm gan nodrošina labu veselību, gan padara cilvēku rosīgāku dzīvei nepieciešamos darbos,[38] gan arī noskaņo mūs pareizāk pret pārpilnību, kad tā laiku pa laikam mūs piemeklē, kā arī padara mūs bezbailīgus nejaušības priekšā.

Tātad, kad mēs sakām, ka bauda ir augstākais mērķis, mēs nerunājam ne par izvirtušu cilvēku baudām, ne arī par tām, ko sniedz izpriecas, kā uzskata tie, kam trūkst zināšanu, kas mums nepiekrīt vai arī nepareizi mūs uztver, nē – tas nozīmē neciest ķermenī sāpes un nebūt dvēselē satrauktam. **132** Ne jau dzīrošana un nebeidzami svētki, izpriecas ar zēniem un sievietēm vai zivju un pārējo ēdienu baudīšana, ko sniedz bagātīgi klāts galds, padara dzīvi baudpilnu, bet gan neapreibināts prāts, kas meklē un atrod katras izvēles un katras izvairīšanās cēloņus un aiztriec prom viedokļus, kuru dēļ dvēseli sagrābj pats lielākais satraukums.

Tā visa pamats un vislielākais labums ir apdomība; tādēļ arī apdomība ir godājamāka par filosofiju[39] – no tās ir radušies visi pārējie tikumi, un tā māca, ka nav iespējams dzīvot ar baudu, nedzīvojot apdomīgi, labi un taisnīgi, <ne arī dzīvot apdomīgi, labi un taisnīgi>, nedzīvojot ar baudu. Visi tikumi ir dabiski saistīti ar baudpilnu dzīvi, un baudpilna dzīve nav no tiem nošķirama.[40]

133 Kas gan, tavuprāt, ir pārāks par tādu cilvēku, kura uzskati par dieviem ir svētbijīgi, kuram nekad nav bail no nāves un kurš ir izdarījis {pieredzē balstītu} spriedumu par dabas augstāko mērķi;[41] kurš saprot, ka labumu galējā robeža ir viegli sasniedzama un apgūstama, bet ļaunumu galējā robeža pastāv īsu laiku vai arī satur nelielas ciešanas;[42] un kurš smejas[43] par to, ko daži cilvēki pasniedz kā visa esošā valdnieci,[44] <saskatīdams,

non iucunde uiuat nec iucunde ut non honeste quoque, 7, 1; gandrīz identisks teksts arī Cicerona darbā *Par laba un ļauna robežām*, I, 18, 57). Skat. arī *Galvenās atziņas*, V.

‹ἀλλ᾽ ἃ μὲν κατ᾽ ἀνάγκην ὄντα συνορῶντος›,[54] ἃ δὲ ἀπὸ τύχης, ἃ δὲ παρ᾽ ἡμᾶς, διὰ τὸ τὴν μὲν ἀνάγκην ἀνυπεύθυνον εἶναι, τὴν δὲ τύχην ἄστατον ὁρᾶν, τὸ δὲ παρ᾽ ἡμᾶς ἀδέσποτον, ᾧ καὶ τὸ μεμπτὸν καὶ τὸ ἐναντίον παρακολουθεῖν πέφυκεν· | **134** ἐπεὶ κρεῖττον ἦν τῷ περὶ θεῶν μύθῳ κατακολουθεῖν ἢ τῇ τῶν φυσικῶν εἱμαρμένῃ δουλεύειν· ὁ μὲν γὰρ ἐλπίδα παραιτήσεως ὑπογράφει θεῶν διὰ τιμῆς, ἡ δὲ ἀπαραίτητον ἔχει τὴν ἀνάγκην.

Τὴν δὲ τύχην οὔτε θεόν, ὡς οἱ πολλοὶ νομίζουσιν, ὑπολαμβάνων (οὐθὲν γὰρ ἀτάκτως θεῷ πράττεται), οὔτε ἀβέβαιον αἰτίαν (‹οὐκ› οἴεται μὲν γὰρ ἀγαθὸν ἢ κακὸν ἐκ ταύτης πρὸς τὸ μακαρίως ζῆν ἀνθρώποις δίδοσθαι, ἀρχὰς μέντοι μεγάλων ἀγαθῶν ἢ κακῶν ὑπὸ ταύτης χορηγεῖσθαι), | **135** κρεῖττον εἶναι νομίζων εὐλογίστως ἀτυχεῖν ἢ ἀλογίστως εὐτυχεῖν (βέλτιον γὰρ ἐν ταῖς πράξεσι τὸ καλῶς κριθὲν ‹μὴ ὀρθωθῆναι ἢ τὸ μὴ καλῶς κριθὲν›[55] ὀρθωθῆναι διὰ ταύτην), ταῦτα οὖν καὶ τὰ τούτοις συγγενῆ μελέτα πρὸς σεαυτὸν ἡμέρας καὶ νυκτὸς πρός ‹τε› τὸν ὅμοιον σεαυτῷ, καὶ οὐδέποτε οὔθ᾽ ὕπαρ οὔτ᾽ ὄναρ διαταραχθήσῃ, ζήσεις δὲ ὡς θεὸς ἐν ἀνθρώποις. Οὐθὲν γὰρ ἔοικε θνητῷ ζῴῳ ζῶν ἄνθρωπος ἐν ἀθανάτοις ἀγαθοῖς.»

Μαντικὴν δ᾽ ἅπασαν ἐν ἄλλοις ἀναιρεῖ, ὡς καὶ ἐν τῇ Μικρᾷ ἐπιτομῇ. Καί φησι· «Μαντικὴ οὖσα ἀνύπαρκτος, εἰ καὶ ὑπαρκτή, οὐθὲν παρ᾽ ἡμᾶς ἡγη‹τέα› τὰ γινόμενα.»

Τοσαῦτα καὶ περὶ τῶν βιωτικῶν· καὶ ἐπὶ πλείω διείλεκται ἀλλαχόθι. |

---

[54] Manuskriptu teksti šajā vēstules daļā ir ārkārtīgi bojāti. Lasām ἂν γελῶντος ‹ἀλλ᾽ ἃ μὲν κατ᾽ ἀνάγκην ὄντα συνορῶντος›, kas tuvu seko Longa&Sedlija piedāvātajam ἂν γελῶντος ‹εἱμαρμένην, ἀλλ᾽ ἃ μὲν κατ᾽ ἀνάγκην ὄντα συνορῶντος... (vol. II, 104. lpp.), tikai bez εἱμαρμένην, kas nešķiet nepieciešams papildinājums (Longs&Sedlijs tulko: *who .. would deride the <fate> which some introduce as overlord of everything, <but sees that some things are necessitated,> others...*", vol. I, 102. lpp.). Beilijs lasa: ".. παντῶν ἐγγελῶντος <εἱμαρμένην; ****** ὧν ἃ μὲν κατ᾽ ἀνάγκην γίνεται> ἃ δὲ ἀπὸ .." (90. lpp.), un tulko: *he laughs at <destiny>, whom some have introduced as the mistress of all things. <He thinks that with us lies the chief power in determining events, some of which happen by necessity> and some...* (91. lpp.). Lielākā daļa izdevēju atzīst, ka zudušajā teksta daļā varētu būt minēts liktenis (εἱμαρμένην) un arī nepieciešamība (ἀνάγκη) kā pretstats nejaušībai (τύχη), bet atlikušo lakūnas daļu viņi aizpilda atšķirīgi.

ka dažas lietas notiek neizbēgamības dēļ>, citas – nejaušības[45] dēļ, vēl citas – mūsu pašu dēļ,[46] jo viņš redz, ka neizbēgamība nepakļaujas tiesāšanai, nejaušība ir nepastāvīga,[47] bet pār to, ko izraisām mēs paši, nekam nav varas un no tā dabiski izriet gan nosodāmais, gan tam pretējais? **134** Tad jau labāk būtu sekot mītam par dieviem nekā vergot dabas pētnieku piesauktajam liktenim, jo mītā pavīd cerība pielabināt dievus, tos godinot, bet nejaušībai piemīt nepielūdzama neizbēgamība.[48]

Neuzskatīdams, ka nejaušība ir dievišķa, kā daudzi domā (jo dievs neko nedara juceklīgi), un neuzskatīdams arī, ka tā ir nenoteikts cēlonis (nav ticami, ka tā spētu piešķirt cilvēkam labo vai ļauno, kas ved uz svētlaimīgu dzīvi, un tomēr dot sākotnējo grūdienu arī lieliem labumiem vai ļaunumiem),[49] **135** bet uzskatīdams, ka labāk ir piedzīvot neveiksmi, spriežot saprātīgi, nekā piedzīvot veiksmi, spriežot neprātīgi (jo ir labāk, ja gudri pieņemtam lēmumam nejaušība darbībā <neļauj piepildīties, nekā dumji pieņemtam – ļauj>),[50] apdomā šos padomus un visu, kas tiem radniecīgs, gan dienu, gan nakti, pats pie sevis un arī kopā ar tev līdzīgo, un tu nekad – ne nomodā, ne miegā – nebūsi satraukts, bet dzīvosi kā dievs starp cilvēkiem.[51] Ar nemirstīgiem labumiem dzīvojošs cilvēks patiešām nemaz nelīdzinās mirstīgai būtnei."

Citos darbos, un tāpat arī *Mazajā kopsavilkumā*, Epikūrs pilnībā noliedz pareģošanas mākslu. Viņš saka: "Pareģošanai nav nekāda pamata, un, ja tas arī būtu, nāktos uzskatīt, ka notikumi nekādā mērā nav atkarīgi no mums."[52]

Tik daudz būtu sakāms par to, kas skar dzīvi; cituviet tas izklāstīts plašāk.

[55] Sekojam Markovičam, kas pieņem Madviga iespraudumu lakūnas vietā; Beilija papildinājums ir nedaudz savādāks: "<σφαλῆναι μᾶλλον ἢ τὸ κακῶς κριθὲν>" – tulkojumā: <*should fail, rather than that what is ill chosen*> (93. lpp.), kas nemaina teikuma galveno domu.

136 Διαφέρεται δὲ πρὸς τοὺς Κυρηναϊκοὺς περὶ τῆς ἡδονῆς· οἱ μὲν γὰρ τὴν καταστηματικὴν οὐκ ἐγκρίνουσι, μόνην δὲ τὴν ἐν κινήσει· ὁ δὲ ἀμφότερα ‹τὰ γένη› ψυχῆς καὶ σώματος, ὥς φησιν ἐν τῷ Περὶ αἱρέσεως καὶ φυγῆς καὶ ἐν τῷ Περὶ τέλους καὶ ἐν ‹τῇ› α΄ Περὶ βίων καὶ ἐν τῇ πρὸς τοὺς ἐν Μυτιλήνῃ φίλους ἐπιστολῇ. Ὁμοίως δὲ καὶ Διογένης ἐν τῇ ιζ΄ τῶν Ἐπιλέκτων καὶ Μητρόδωρος ἐν τῷ Τιμοκράτει λέγουσιν οὕτω· «Νοουμένης δὲ ἡδονῆς τῆς τε κατὰ κίνησιν καὶ τῆς καταστηματικῆς.» Ὁ δ᾽ Ἐπίκουρος ἐν τῷ Περὶ αἱρέσεων οὕτω λέγει· «Ἡ μὲν γὰρ ἀταραξία καὶ ἀπονία καταστηματικαί εἰσιν ἡδοναί· ἡ δὲ χαρὰ καὶ ἡ εὐφροσύνη κατὰ κίνησιν ἐνεργείᾳ βλέπονται.» |

137 Ἔτι πρὸς τοὺς Κυρηναϊκούς· οἱ μὲν γὰρ χείρους τὰς σωματικὰς ἀλγηδόνας τῶν ψυχικῶν ‹εἶναι· κολάζεσθαι γοῦν τοὺς ἁμαρτάνοντας σώματι· ὁ δὲ τὰς ψυχικάς· τὴν γοῦν σάρκα τὸ παρὸν μόνον χειμάζειν, τὴν δὲ ψυχὴν καὶ τὸ παρελθὸν καὶ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον. Οὕτως οὖν καὶ μείζονας ἡδονὰς εἶναι τῆς ψυχῆς. Ἀποδείξει δὲ χρῆται τοῦ τέλος εἶναι τὴν ἡδονὴν τῷ τὰ ζῷα ἅμα τῷ γεννηθῆναι τῇ μὲν εὐαρεστεῖσθαι, τῷ δὲ πόνῳ προσκρούειν φυσικῶς καὶ χωρὶς λόγου. Αὐτοπαθῶς οὖν φεύγομεν τὴν ἀλγηδόνα· ἵνα καὶ ὁ Ἡρακλῆς καταβιβρωσκόμενος ὑπὸ τοῦ χιτῶνος βοᾷ·

δάκνων, ἰύζων· ἀμφὶ δ᾽ ἔστενον πέτραι
Λοκρῶν τ᾽ ὄρειοι πρῶνες Εὐβοίας τ᾽ ἄκραι. |

138 Διὰ δὲ τὴν ἡδονὴν καὶ τὰς ἀρετὰς αἱρεῖσθαι, οὐ δι᾽ αὐτάς, ὥσπερ τὴν ἰατρικὴν διὰ τὴν ὑγίειαν, καθά φησι καὶ Διογένης ἐν τῇ κ΄ τῶν Ἐπιλέκτων, ὃς καὶ διαγωγὴν λέγει τὴν ἀγωγήν. Ὁ δ᾽ Ἐπίκουρος καὶ ἀχώριστόν φησι τῆς ἡδονῆς τὴν ἀρετὴν μόνην· τὰ δ᾽ ἄλλα χωρίζεσθαι, οἷον βρωτά.

Καὶ φέρε οὖν δὴ νῦν τὸν κολοφῶνα, ὡς ἂν εἴποι τις, ἐπιθῶμεν καὶ τοῦ παντὸς συγγράμματος καὶ τοῦ βίου τοῦ φιλοσόφου, τὰς Κυρίας αὐτοῦ δόξας παραθέμενοι καὶ ταύταις τὸ πᾶν σύγγραμμα κατακλείσαντες, τέλει χρησάμενοι τῇ τῆς εὐδαιμονίας ἀρχῇ.

Epikūra spriedumi par baudu

136 Savos uzskatos par baudu Epikūrs atšķiras no kirēniešiem, jo tie neatzīst baudu miera stāvoklī, bet tikai to, kas ir kustībā.[53] Turpretī Epikūrs atzīst abu veidu baudas gan dvēselei, gan arī ķermenim, kā viņš raksta sacerējumos *Par izvēli un izvairīšanos*, *Par augstāko mērķi*, darba *Par dzīves veidiem* pirmajā grāmatā un *Vēstulē draugiem Mitilēnē*. Tāpat arī Diogens[54] sacerējuma *Priekšlasījumu izlase* septiņpadsmitajā grāmatā un Mētrodors darbā *Tīmokrats* raksta: "Domājot par baudu gan kā par baudu kustībā, gan kā par baudu miera stāvoklī." Savukārt Epikūrs sacerējumā *Par izvēli* raksta: "Nesatrauktība un ciešanu neesamība ir miera stāvokļa baudas, bet prieks un līksmība to darbības dēļ tiek uzlūkotas kā kustībā esošas baudas."

137 Vēl viena atšķirība no kirēniešiem: kirēnieši uzskata, ka ķermeņa sāpes ir ļaunākas par dvēseles sāpēm[55] – katrā ziņā noziedzniekus soda ar miesas sodiem, bet Epikūrs uzskata, ka ļaunākas ir dvēseles sāpes, jo miesu vētra plosa tikai tagadnē, bet dvēseli tā plosa gan pagātnē, gan tagadnē, gan nākotnē. Tāpēc arī dvēseles baudas ir lielākas. Lai pierādītu, ka bauda ir augstākais mērķis, Epikūrs min šādu novērojumu: dzīvnieki kopš dzimšanas dabiski un bez prāta līdzdalības nododas baudai, bet ciešanām[56] pretojas. Tātad, sekojot līdzi saviem pārdzīvojumiem, mēs izvairāmies no sāpēm;[57] pat Hērakls tad, kad paša apmetnis saēd tā miesu, kliedz,

"Zobus griezdams un aurodams; abās pusēs stenēja klintis,
Lokridas piekrastes kalni un Eubojas virsotnes."[58]

138 Arī tikumi ir jāizvēlas baudas dēļ, nevis paši par sevi, tieši tāpat kā ārstēšanu mēs izvēlamies veselības dēļ – tā raksta Diogens sacerējuma *Priekšlasījumu izlase* divdesmitajā grāmatā un piebilst arī, ka dzīves vadīšana ir "dzīves virzīšana".[59] Epikūrs saka, ka vienīgi tikums nav nekādi nošķirams no baudas, taču viss pārējais, piemēram, ēdieni, ir.[60]

Un tagad lai ļauts mums vainagot, ja tā drīkst izteikties, visus Epikūra rakstus un paša filosofa dzīvi, pārrakstot viņa *Galvenās atziņas* un ar tām noslēdzot visu darba kopumu – pašā galā liekot to, kas ir sākums laimei.[61]

139 I Τὸ μακάριον καὶ ἄφθαρτον οὔτε αὐτὸ πράγματα ἔχει οὔτε ἄλλῳ παρέχει, ὥστε οὔτε ὀργαῖς οὔτε χάρισι συνέχεται· ἐν ἀσθενεῖ γὰρ πᾶν τὸ τοιοῦτον. [Ἓν ἄλλοις δέ φησι τοὺς θεοὺς λόγῳ θεωρητούς, οὓς μὲν κατ' ἀριθμὸν ὑφεστῶτας, οὓς δὲ κατὰ ὁμοείδειαν ἐκ τῆς συνεχοῦς ἐπιρρύσεως τῶν ὁμοίων εἰδώλων ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀποτετελεσμένων, ἀνθρωποειδεῖς.]

II Ὁ θάνατος οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς· τὸ γὰρ διαλυθὲν ἀναισθητεῖ· τὸ δ' ἀναισθητοῦν οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς.

III Ὅρος τοῦ μεγέθους τῶν ἡδονῶν ἡ παντὸς τοῦ ἀλγοῦντος ὑπεξαίρεσις. Ὅπου δ' ἂν τὸ ἡδόμενον ἐνῇ, καθ' ὃν ἂν χρόνον ᾖ, οὐκ ἔστι τὸ ἀλγοῦν ἢ τὸ λυπούμενον ἢ τὸ συναμφότερον.

140 IV Οὐ χρονίζει τὸ ἀλγοῦν συνεχῶς ἐν τῇ σαρκί, ἀλλὰ τὸ μὲν ἄκρον τὸν ἐλάχιστον χρόνον πάρεστι, τὸ δὲ μόνον ὑπερτεῖνον τὸ ἡδόμενον κατὰ σάρκα οὐ πολλὰς ἡμέρας συμμένει. Αἱ δὲ πολυχρόνιοι τῶν ἀρρωστιῶν πλεονάζον ἔχουσι τὸ ἡδόμενον ἐν τῇ σαρκὶ ἤπερ τὸ ἀλγοῦν.

V Οὐκ ἔστιν ἡδέως ζῆν ἄνευ τοῦ φρονίμως καὶ καλῶς καὶ δικαίως, ‹οὐδὲ φρονίμως καὶ καλῶς καὶ δικαίως›[56] ἄνευ τοῦ ἡδέως. Ὅτῳ δὲ τοῦτο μὴ ὑπάρχει οὐκ ἔστι τοῦτον ἡδέως ζῆν.

VI Ἕνεκα τοῦ θαρρεῖν ἐξ ἀνθρώπων ἢ κατὰ φύσιν ἀρχῆς, καὶ βασιλείας ἀγαθόν, ἐξ ὧν ἄν ποτε τοῦτο οἷός τ' ᾖ παρασκευάζεσθαι.

[56] Šī teikuma daļa manuskriptos lasāma pēc μὴ ὑπάρχει: visi izdevēji, izņemot Bollaku, to pārceļ augstāk, balstoties uz šīs atziņas citātu Cicerona darbā *Par laba un ļauna robežām*, I, 18, 57 un Diogena no Oinoandas atziņu krājumā (fr. 37 Chilton).

GALVENĀS ATZIŅAS

139 I Svētlaimīgajam un neiznīcīgajam nedz pašam ir rūpes, nedz arī viņš sagādā rūpes kādam citam, un tāpēc nav pakļauts ne dusmām, ne labvēlībai, jo tas viss ir raksturīgs vājai būtnei.[1] [Cituviet viņš raksta, ka dievus var aplūkot ar prātu – kā tādus, kas pastāv kā saskaitāmas vienības, un kā tādus, kuru izskats ir pilnīgi vienāds, jo rodas no nepārtraukta vienādu rēgu plūduma, kas rada vienu un to pašu {tēlu} – līdzīgu cilvēkam.][2]

II Nāve ar mums nekādi nav saistīta, jo tas, kas ir iziris, ir nejutīgs, bet nejutība ar mums nekādi nav saistīta.[3]

III Baudu lieluma robeža[4] ir jebkuru sāpju izbeigšanās. Kur vien ir bauda un tik ilgi, kamēr tā pastāv, nav ne sāpju, ne bēdu, ne abu kopā.[5]

140 IV Sāpes miesā neuzturas nepārtraukti – asas sāpes pastāv ļoti īsu laiku, bet tās, kas tikai nedaudz pārspēj miesas baudu, nepieturas vairākas dienas. Savukārt ilgstošās slimības sagādā miesai vairāk baudas nekā sāpju.[6]

V Nav iespējams dzīvot ar baudu, nedzīvojot apdomīgi, labi un taisnīgi, <nedz arī dzīvot apdomīgi, labi un taisnīgi>, nedzīvojot ar baudu.[7] Tas, kura dzīve tāda nav, nespēj dzīvot ar baudu.

VI Lai iegūtu paļāvību, dzīvojot starp cilvēkiem, vai arī varu, kas sakņota dabiskajā, pat valdnieka kroņa sniegtā {vara} var būt laba lieta – vienalga, kādiem līdzekļiem iespējams to sagādāt.

141 VII Ἔνδοξοι καὶ περίβλεπτοί τινες ἐβουλήθησαν γενέσθαι, τὴν ἐξ ἀνθρώπων ἀσφάλειαν οὕτω νομίζοντες περιποιήσεσθαι. Ὥστε εἰ μὲν ἀσφαλὴς ὁ τῶν τοιούτων βίος, ἀπέλαβον τὸ τῆς φύσεως ἀγαθόν· εἰ δὲ μὴ ἀσφαλής, οὐκ ἔχουσιν οὗ ἕνεκα ἐξ ἀρχῆς κατὰ τὸ τῆς φύσεως οἰκεῖον ὠρέχθησαν.

VIII Οὐδεμία ἡδονὴ καθ' ἑαυτὴν κακόν· ἀλλὰ τὰ τινῶν ἡδονῶν ποιητικὰ πολλαπλασίους ἐπιφέρει τὰς ὀχλήσεις τῶν ἡδονῶν.

142 IX Εἰ κατεπυκνοῦτο πᾶσα ἡδονὴ τῷ καὶ χρόνῳ καὶ περὶ ὅλον τὸ ἄθροισμα ὑπῆρχεν ἢ τὰ κυριώτατα μέρη τῆς φύσεως, οὐκ ἄν ποτε διέφερον ἀλλήλων αἱ ἡδοναί.

X Εἰ τὰ ποιητικὰ τῶν περὶ τοὺς ἀσώτους ἡδονῶν ἔλυε τοὺς φόβους τῆς διανοίας τούς τε περὶ μετεώρων καὶ θανάτου καὶ ἀλγηδόνων, ἔτι τε τὸ πέρας τῶν ἐπιθυμιῶν ἐδίδασκεν, οὐκ ἄν ποτε εἴχομεν ὅ τι μεμψαίμεθα αὐτοῖς πανταχόθεν ἐκπληρουμένοις τῶν ἡδονῶν καὶ οὐδαμόθεν οὔτε τὸ ἀλγοῦν οὔτε τὸ λυποῦμενον ἔχουσιν, ὅπερ ἐστὶ τὸ κακόν.

XI Εἰ μηθὲν ἡμᾶς αἱ τῶν μετεώρων ὑποψίαι ἠνώχλουν καὶ αἱ περὶ θανάτου, μή ποτε πρὸς ἡμᾶς ᾖ τι, ἔτι τε τὸ μὴ κατανοεῖν τοὺς ὅρους τῶν ἀλγηδόνων καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν, οὐκ ἂν προσεδεόμεθα φυσιολογίας.

143 XII Οὐκ ἦν τὸ φοβούμενον λύειν ὑπὲρ τῶν κυριωτάτων μὴ κατειδότα τίς ἡ τοῦ σύμπαντος φύσις, ἀλλ' ὑποπτευόμενόν τι τῶν κατὰ τοὺς μύθους· ὥστε οὐκ ἦν ἄνευ φυσιολογίας ἀκεραίους τὰς ἡδονὰς ἀπολαμβάνειν.

XIII Οὐθὲν ὄφελος ἦν τὴν κατ' ἀνθρώπους ἀσφάλειαν κατασκευάζεσθαι τῶν ἄνωθεν ὑπόπτων καθεστώτων καὶ τῶν ὑπὸ γῆς καὶ ἁπλῶς τῶν ἐν τῷ ἀπείρῳ.

XIV Τῆς ἀσφαλείας τῆς ἐξ ἀνθρώπων γενομένης μέχρι τινὸς δυνάμει τε ἐξερειστικῇ καὶ εὐπορίᾳ εἰλικρινεστέρα γίνεται ἡ ἐκ τῆς ἡσυχίας καὶ ἐκχωρήσεως τῶν πολλῶν ἀσφάλεια.

141 VII Daži ir gribējuši kļūt slaveni un ievērojami, domādami, ka tā viņi būs drošībā starp cilvēkiem. Tātad, ja šo ļaužu dzīve ir bijusi droša, viņi ir ieguvuši dabisko labumu, bet, ja tā nav bijusi droša, viņi nav ieguvuši to, pēc kā viņi tiecās sākumā, saskaņā ar savai dabai piemītošo.[8]

VIII Neviena bauda pati par sevi nav slikta, taču tas, kas sagādā dažas baudas, nes līdzi arī apgrūtinājumus, kas ir daudz lielāki par baudām.

142 IX Ja ikviena bauda sabiezētu, kļūtu ilglaicīga un izplatītos vai nu visā sakopojumā, vai tikai mūsu būtnes galvenajās daļās, baudas nekad neatšķirtos cita no citas.[9]

X Ja tas, kas sagādā baudu izlaidīgiem cilvēkiem, izkliedētu prāta bailes – bailes, kas saistītas ar debesu parādībām, nāvi un sāpēm, – un turklāt iemācītu nospraust vēlmēm robežas, mums nebūtu nekā, par ko viņus nosodīt, jo pilnīgi viss viņus piepildītu ar baudu un nekas nesagādātu nedz sāpes, nedz bēdas, kas tieši ir sliktais.[10]

XI Ja mūs nemocītu šaubas par debesu parādībām un par nāvi – ka tik tā ar mums kaut kādā veidā nav saistīta – un ja mūs nemocītu neziņa par sāpju un vēlmju robežām, mums nebūtu vajadzīga dabas izpēte.[11]

143 XII Nav iespējams izkliedēt bailes, kas saistītas ar pašu galveno,[12] nezinot, kāda ir visa pastāvošā daba – ir iespējams izkliedēt tikai šādas tādas bažas, ko rada mīti. Tāpēc bez dabas izpētes nav iespējams saņemt pretī tīru baudu.[13]

XIII Neko nelīdz sagādāt sev drošību, dzīvojot starp cilvēkiem, ja saglabājas bažas par to, kas ir augšā, par to, kas ir zem zemes, un, vispārīgi ņemot, par to, kas ir bezgalīgajā.

XIV Lai arī drošība, ko sniedz cilvēki, zināmā mērā nāk no labi nostiprinātas varas un pārticības, visīstākā drošība ir tā, ko rada miers un dzīve prom no pūļa.[14]

144 XV Ὁ τῆς φύσεως πλοῦτος καὶ ὥρισται καὶ εὐπόριστός ἐστιν· ὁ δὲ τῶν κενῶν δοξῶν εἰς ἄπειρον ἐκπίπτει.

XVI Βραχέα σοφῷ τύχη παρεμπίπτει, τὰ δὲ μέγιστα καὶ κυριώτατα ὁ λογισμὸς διῴκηκε καὶ κατὰ τὸν συνεχῆ χρόνον τοῦ βίου διοικεῖ καὶ διοικήσει.

XVII Ὁ δίκαιος ἀταρακτότατος, ὁ δ᾽ ἄδικος πλείστης ταραχῆς γέμων.

XVIII Οὐκ ἐπαύξεται ἐν τῇ σαρκὶ ἡ ἡδονή, ἐπειδὰν ἅπαξ τὸ κατ᾽ ἔνδειαν ἀλγοῦν ἐξαιρεθῇ, ἀλλὰ μόνον ποικίλλεται. Τῆς δὲ διανοίας τὸ πέρας τὸ κατὰ τὴν ἡδονὴν ἀπεγέννησεν ἥ τε τούτων αὐτῶν ἐκλόγισις καὶ τῶν ὁμογενῶν τούτοις, ὅσα τοὺς μεγίστους φόβους παρεσκεύαζε τῇ διανοίᾳ.

145 XIX Ὁ ἄπειρος χρόνος ἴσην ἔχει τὴν ἡδονὴν καὶ ὁ πεπερασμένος, ἐάν τις αὐτῆς τὰ πέρατα καταμετρήσῃ τῷ λογισμῷ.

XX Ἡ μὲν σὰρξ ἀπέλαβε τὰ πέρατα τῆς ἡδονῆς ἄπειρα, καὶ ἄπειρος αὐτὴν χρόνος παρεσκεύασεν. Ἡ δὲ διάνοια τοῦ τῆς σαρκὸς τέλους καὶ πέρατος λαβοῦσα τὸν ἐπιλογισμὸν καὶ τοὺς ὑπὲρ τοῦ αἰῶνος φόβους ἐκλύσασα τὸν παντελῆ βίον παρεσκεύασε, καὶ οὐθὲν ἔτι τοῦ ἀπείρου χρόνου προσεδεήθημεν· ἀλλ᾽ οὔτε ἔφυγε τὴν ἡδονήν, οὐδ᾽ ἡνίκα τὴν ἐξαγωγὴν ἐκ τοῦ ζῆν τὰ πράγματα παρεσκεύαζεν, ὡς ἐλλείπουσά τι τοῦ ἀρίστου βίου κατέστρεφεν.

146 XXI Ὁ τὰ πέρατα τοῦ βίου κατειδὼς οἶδεν ὡς εὐπόριστόν ἐστι τὸ ‹τὸ› ἀλγοῦν κατ᾽ ἔνδειαν ἐξαιροῦν καὶ τὸ τὸν ὅλον βίον παντελῆ καθιστάν· ὥστε οὐδὲν προσδεῖται πραγμάτων ἀγῶνας κεκτημένων.

XXII Τὸ ὑφεστηκὸς δεῖ τέλος ἐπιλογίζεσθαι καὶ πᾶσαν τὴν ἐνάργειαν, ἐφ᾽ ἣν τὰ δοξαζόμενα ἀνάγομεν· εἰ δὲ μή, πάντα ἀκρισίας καὶ ταραχῆς ἔσται μεστά.

144 XV Dabiska bagātība ir ierobežota un viegli pieejama, bet tā, kas nāk līdzi tukšiem viedokļiem, iesniedzas bezgalībā.

XVI Gudro nejaušība daudz neietekmē – prāts ir sakārtojis svarīgāko un galveno un visā dzīves laikā turpina to kārtot, un kārtos.[15]

XVII Taisnīgs vīrs ir vismazāk satraukts, bet netaisnīgs ir vislielākā satraukuma varā.[16]

XVIII Bauda, ko gūst miesa, nepalielinās, kad ir norimušas vajadzību radītās sāpes, – tā tikai dažādojas. Savukārt prāta baudas robeža tiek sasniegta, izvērtējot tieši tos un tiem radniecīgus jautājumus, kas prātā iedzen vislielākās bailes.

145 XIX Bezgalīgi ilgs laiks satur tikpat lielu baudu kā ierobežots laiks, ja šīs baudas robežas mēra ar prātu.

XX Miesa baudas robežas tver kā bezgalīgas, un bezgalīgam būtu jābūt arī laikam, kas šo baudu sagādā. Savukārt prāts, izdarīdams {pieredzē balstītu} spriedumu par miesas augstāko mērķi un robežu un izklīdinādams bailes no mūžības, padara dzīvi pilnīgu, un mums vairs nav nepieciešams bezgalīgi ilgs laiks; taču tas neizvairās no baudas, un arī tad, kad apstākļi jau gatavo aiziešanu no dzīves, tas neiet bojā tā, it kā tam būtu trūcis kaut kā no vislabākās dzīves.[17]

146 XXI Cilvēks, kurš izzinājis dzīves robežas, zina, cik viegli pieejams ir tas, kas novērš vajadzību radītās sāpes, un tas, kas padara visu dzīvi pilnīgu; tādējādi viņam nemaz nav nepieciešamas nodarbes, kurās valda sacensība.[18]

XXII Vajag izdarīt {pieredzē balstītu} spriedumu par augstāko mērķi, kas ir pamatu pamats, un par visu uzskatāmo, uz ko mēs atvedinām mūsu viedokļus; pretējā gadījumā visur valdīs neskaidrība un sajukums.[19]

XXIII Εἰ μαχῇ πάσαις ταῖς αἰσθήσεσιν, οὐχ ἕξεις οὐδ' ἃς ἂν φῇς αὐτῶν διεψεῦσθαι πρὸς τί ποιούμενος τὴν ἀγωγὴν κρίνῃς.

147 XXIV Εἰ τιν' ἐκβαλεῖς ἁπλῶς αἴσθησιν καὶ μὴ διαιρήσεις τὸ δοξαζόμενον καὶ τὸ προσμένον καὶ τὸ παρὸν ἤδη κατὰ τὴν αἴσθησιν καὶ τὰ πάθη καὶ πᾶσαν φανταστικὴν ἐπιβολὴν τῆς διανοίας, συνταράξεις καὶ τὰς λοιπὰς αἰσθήσεις τῇ ματαίῳ δόξῃ, ὥστε τὸ κριτήριον ἅπαν ἐκβαλεῖς. Εἰ δὲ βεβαιώσεις καὶ τὸ προσμένον ἅπαν ἐν ταῖς δοξαστικαῖς ἐννοίαις καὶ τὸ μὴ τὴν ἐπιμαρτύρησιν ‹ἔχον›, οὐκ ἐκλείψεις τὸ διεψευσμένον· ὡς τετηρηκὼς ἔσῃ πᾶσαν ἀμφισβήτησιν κατὰ πᾶσαν κρίσιν τοῦ ὀρθῶς ἢ μὴ ὀρθῶς.

148 XXV Εἰ μὴ παρὰ πάντα καιρὸν ἐπανοίσεις ἕκαστον τῶν πραττομένων ἐπὶ τὸ τέλος τῆς φύσεως, ἀλλὰ προκαταστρέψεις εἴτε φυγὴν εἴτε δίωξιν ποιούμενος εἰς ἄλλο τι, οὐκ ἔσονταί σοι τοῖς λόγοις αἱ πράξεις ἀκόλουθοι.

XXVI Τῶν ἐπιθυμιῶν ὅσαι μὴ ἐπ' ἀλγοῦν ἐπανάγουσιν ἐὰν μὴ συμπληρωθῶσιν οὐκ εἰσὶν ἀναγκαῖαι, ἀλλ' εὐδιάχυτον τὴν ὄρεξιν ἔχουσιν, ὅταν δυσπόριστοι ἢ βλάβης ἀπεργαστικαὶ δόξωσιν εἶναι.

XXVII Ὧν ἡ σοφία παρασκευάζεται εἰς τὴν τοῦ ὅλου βίου μακαριότητα, πολὺ μέγιστόν ἐστιν ἡ τῆς φιλίας κτῆσις.

XXVIII Ἡ αὐτὴ γνώμη θαρρεῖν τε ἐποίησεν ὑπὲρ τοῦ μηθὲν αἰώνιον εἶναι δεινὸν μηδὲ πολυχρόνιον, καὶ τὴν ἐν αὐτοῖς τοῖς ὡρισμένοις ἀσφάλειαν ‹διὰ› φιλίας μάλιστα κατεῖδε συντελουμένην.

149 XXIX Τῶν ἐπιθυμιῶν αἱ μέν εἰσι φυσικαὶ καὶ οὐκ ἀναγκαῖαι, αἱ δὲ οὔτε φυσικαὶ οὔτε ἀναγκαῖαι, ἀλλὰ παρὰ κενὴν δόξαν γινόμεναι. [Φυσικὰς καὶ ἀναγκαίας ἡγεῖται ὁ Ἐπίκουρος τὰς ἀλγηδόνος ἀπολυούσας, ὡς ποτὸν ἐπὶ δίψους· φυσικὰς δὲ οὐκ ἀναγκαίας

XXIII Ja tu apkarosi visas savas sajūtas, tev nebūs, uz ko atsaukties, lai spriestu pat par tām sajūtām, kuras tu uzskati par maldīgām.[20]

147 XXIV Ja kādu sajūtu tu vienkārši atmetīsi un nenošķirsi šķietamo, kas vēl tikai gaida {apstiprinājumu}, no tā, kas sajūtās, pārdzīvojumos un ikvienā prāta tēlainajā tvērumā jau ir klātesošs, tu ar šo bezjēdzīgo viedokli radīsi sajukumu arī pārējās sajūtās un tādējādi pilnībā pazaudēsi mērauklu. Un, ja jēdzienos, kas veido viedokli, tu cieši pieturēsies pie visa tā, kas vēl tikai gaida {apstiprinājumu}, un tā, kas nav saņēmis apstiprinājumu, tu neizbēgsi no maldiem; tādējādi ikvienā spriedumā par to, kas ir pareizs un kas nav, tavas šaubas paliks neizkliedētas.[21]

148 XXV Ja ikvienu savu rīcību ikvienā gadījumā tu neatvedināsi uz dabas augstāko mērķi,[22] bet pievērsīsies kaut kam citam, vai nu bēgot no tā, vai dzenoties tam pakaļ, tava rīcība nesaskanēs ar taviem vārdiem.

XXVI Tās vēlmes, kuru nepiepildīšana nenoved pie sāpēm, nav nepieciešamas – tām raksturīga dziņa, ko ir viegli izklīdināt, kad šīs vēlmes šķiet grūti piepildāmas vai nodara kaitējumu.[23]

XXVII No visa tā, ko sarūpē gudrība, lai padarītu dzīvi svētlaimīgu, visvērtīgākais ir iemantot draudzību.

XXVIII Tā pati atziņa, kas mums ir devusi paļāvību, ka nav nekā mūžīga un pat ne ilglaicīga, no kā būtu jābaidās, ir saskatījusi, ka mūsu ierobežotajos apstākļos draudzības sniegtā drošība sasniedz vislielāko pilnību.[24]

149 XXIX Vienas vēlmes ir dabiskas, bet nav nepieciešamas, citas – nedz dabiskas, nedz arī nepieciešamas, bet rodas no tukša viedokļa. [Par dabiskām un nepieciešamām vēlmēm Epikūrs atzīst tās, kas dara galu sāpēm, kā, piemēram, {vēlmi pēc} dzēriena slāpju remdēšanai; par dabiskām, bet ne nepieciešamām –

δὲ τὰς ποικιλλούσας μόνον τὴν ἡδονήν, μὴ ὑπεξαιρουμένας δὲ τὸν ἄλγημα, ὡς πολυτελῆ σιτία· οὔτε δὲ φυσικὰς οὔτ' ἀναγκαίας, ὡς στεφάνους καὶ ἀνδριάντων ἀναθέσεις.]

XXX Ἐν αἷς τῶν φυσικῶν ἐπιθυμιῶν μὴ ἐπ' ἀλγοῦν [δὲ] ἐπαναγουσῶν ἐὰν μὴ συντελεσθῶσιν ὑπάρχει ἡ σπουδὴ σύντονος, παρὰ κενὴν δόξαν αὗται γίνονται, καὶ οὐ παρὰ τὴν ἑαυτῶν φύσιν οὐ διαχέονται, ἀλλὰ παρὰ τὴν τοῦ ἀνθρώπου κενοδοξίαν.

150 XXXI Τὸ τῆς φύσεως δίκαιόν ἐστι σύμβολον τοῦ συμφέροντος εἰς τὸ μὴ βλάπτειν ἀλλήλους μηδὲ βλάπτεσθαι.

XXXII Ὅσα τῶν ζῴων μὴ ἐδύνατο συνθήκας ποιεῖσθαι τὰς ὑπὲρ τοῦ μὴ βλάπτειν ἄλληλα μηδὲ βλάπτεσθαι, πρὸς ταῦτα οὐθὲν ἦν δίκαιον οὐδὲ ἄδικον· ὡσαύτως δὲ καὶ τῶν ἐθνῶν ὅσα μὴ ἐδύνατο ἢ μὴ ἐβούλετο τὰς συνθήκας ποιεῖσθαι τὰς ὑπὲρ τοῦ μὴ βλάπτειν μηδὲ βλάπτεσθαι.

XXXIII Οὐκ ἦν τι καθ' ἑαυτὸ δικαιοσύνη, ἀλλ' ἐν ταῖς μετ' ἀλλήλων συστροφαῖς καθ' ὁπηλίκους δήποτε ἀεὶ τόπους συνθήκη τις ὑπὲρ τοῦ μὴ βλάπτειν ἢ βλαπτεσθαι.

151 XXXIV Ἡ ἀδικία οὐ καθ' ἑαυτὴν κακόν, ἀλλ' ἐν τῷ κατὰ τὴν ὑποψίαν φόβῳ, εἰ μὴ λήσει τοὺς ὑπὲρ τῶν τοιούτων ἐφεστηκότας κολαστάς.

XXXV Οὐκ ἔστι τὸν λάθρᾳ τι ποιοῦντα ὧν συνέθεντο πρὸς ἀλλήλους εἰς τὸ μὴ βλάπτειν μηδὲ βλάπτεσθαι πιστεύειν ὅτι λήσει, κἂν μυριάκις ἀπὸ τοῦ παρόντος λανθάνῃ. Μέχρι γὰρ καταστροφῆς ἄδηλον εἰ καὶ λήσει.

XXXVI Κατὰ μὲν ‹τὸ› κοινὸν πᾶσι τὸ δίκαιον τὸ αὐτό· συμφέρον γάρ τι ἦν ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους κοινωνίᾳ· κατὰ δὲ τὸ ἴδιον χώρας καὶ ὅσων δήποτε αἰτίων οὐ πᾶσι συνέπεται τὸ αὐτὸ δίκαιον εἶναι.

tās, kas tikai dažādo baudu, taču nenoņem sāpes, kā izsmalcināts ēdiens; un par ne dabiskām, ne nepieciešamām – piemēram, vainagus un pieminekļu celšanu.][25]

XXX Dabiskās vēlmes, kuru nepiepildīšana nenoved pie sāpēm, bet kurām raksturīgas spēcīgas alkas, rodas no tukša viedokļa, un tās neizzūd nevis tām piemītošās dabas, bet gan cilvēka tukšo viedokļu dēļ.[26]

150 XXXI Dabisks taisnīgums ir tāda izdevīguma nodrošinājums, lai neviens nevienam nekaitētu un arī neciestu no kaitējuma.[27]

XXXII Tām dzīvajām būtnēm, kas nespēj noslēgt vienošanos par savstarpēju nekaitēšanu un neciešanu no kaitējuma, nav nekā nedz taisnīga, nedz arī netaisnīga; un tieši tāpat ir ar tautām, kas nespēj vai negrib noslēgt vienošanos par savstarpēju nekaitēšanu un neciešanu no kaitējuma.

XXXIII Taisnīgums nepastāv pats par sevi, bet, kad ļaudis sanāk kopā kādā vietā, tas vienmēr ir noteikta vienošanās par nekaitēšanu un neciešanu no kaitējuma.

151 XXXIV Netaisnība nav slikta pati par sevi, bet tās sliktums slēpjas aizdomu radītās bailēs, ka tā nepaslīdēs garām tiem, kas iecelti par šādu darbu soģiem.[28]

XXXV Tas, kurš slepus dara ko tādu, ko visi savstarpēji vienojušies nedarīt, lai nekaitētu un neciestu no kaitējuma, nevar paļauties uz to, ka viņu nepieķers, pat ja no šī brīža viņam izdosies palikt nemanītam tūkstošiem reižu. Jo nav skaidrs, vai viņam tas izdosies līdz pat aiziešanai no dzīves.

XXXVI Attiecībā uz kopīgo, taisnīgais visiem ir viens un tas pats – tas ir derīgais savstarpējā saskarsmē; taču, attiecībā uz zemes īpatnībām vai jelkādiem citiem cēloņiem, izrādās, ka viens un tas pats nav taisnīgs visiem.

152 XXXVII Τὸ μὲν ἐπιμαρτυρούμενον ὅτι συμφέρει ἐν ταῖς χρείαις τῆς πρὸς ἀλλήλους κοινωνίας τῶν νομισθέντων εἶναι δικαίων ἔχειν τοῦ δικαίου χώραν [εἶναι], ἐάν τε τὸ αὐτὸ πᾶσι γένηται ἐάν τε μὴ τὸ αὐτό. Ἐὰν δὲ νόμον θῆταί τις, μὴ ἀποβαίνῃ δὲ κατὰ τὸ συμφέρον τῆς πρὸς ἀλλήλους κοινωνίας, οὐκέτι τοῦτο τὴν τοῦ δικαίου φύσιν ἔχει. Κἂν μεταπίπτῃ τὸ κατὰ τὸ δίκαιον συμφέρον, χρόνον δέ τινα εἰς τὴν πρόληψιν ἐναρμόττῃ, οὐδὲν ἧττον ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἦν δίκαιον τοῖς μὴ φωναῖς κεναῖς ἑαυτοὺς συνταράττουσιν, ἀλλ᾽ ἁπλ‹ῶς› εἰς τὰ πράγματα βλέπουσιν.

153 XXXVIII Ἔνθα μὴ καινῶν γενομένων τῶν περιεστώτων πραγμάτων ἀνεφάνη μὴ ἁρμόττοντα εἰς τὴν πρόληψιν τὰ νομισθέντα δίκαια ἐπ᾽ αὐτῶν τῶν ἔργων, οὐκ ἦν ταῦτα δίκαια. Ἔνθα δὲ καινῶν γενομένων τῶν πραγμάτων οὐκέτι συνέφερε τὰ αὐτὰ δίκαια κείμενα, ἐνταῦθα δὴ τότε μὲν ἦν δίκαια, ὅτε συνέφερεν εἰς τὴν πρὸς ἀλλήλους κοινωνίαν τῶν συμπολιτευομένων· ὕστερον δ᾽ οὐκ ἦν ἔτι δίκαια, ὅτε μὴ συνέφερεν.

154 XXXIX Ὁ τὸ μὴ θαρροῦν ἀπὸ τῶν ἔξωθεν ἄριστα συστησάμενος οὗτος τὰ μὲν δυνατὰ ὁμόφυλα κατεσκευάσατο, τὰ δὲ μὴ δυνατὰ οὐκ ἀλλόφυλά γε· ὅσα δὲ μηδὲ τοῦτο δυνατὸς ἦν, ἀνεπίμεικτος ἐγένετο, καὶ ἐξηρίσατο ὅσα τοῦτ᾽ ἐλυσιτέλει πράττειν.[57]

XL Ὅσοι τὴν δύναμιν ἔσχον τοῦ τὸ θαρρεῖν μάλιστα ἐκ τῶν ὁμορρούντων παρασκευάσασθαι, οὗτοι καὶ ἐβίωσαν μετ᾽ ἀλλήλων ἥδιστα τὸ βεβαιότατον πίστωμα ἔχοντες, καὶ πληρεστάτην οἰκειότητα ἀπολαβόντες οὐκ ὠδύραντο ὡς πρὸς ἔλεον τὴν τοῦ τελευτήσαντος προκαταστροφήν.

[57] Šīs atziņas tekstā ir vairākas gramatiski neskaidras un eliptiskas konstrukcijas, it sevišķi otrajā daļā. Par teksta problēmām un dažādiem skaidrojumiem skat. Bollaku, 393.–399. lpp.

152 XXXVII Taisnīgā vietu tajā, kas iedibināts kā taisnīgais,[29] ieņem rīcība, kas sevi apliecina kā derīgu cilvēku savstarpējās saskarsmes paradumos gan tad, ja tā visiem ir viena un tā pati, gan arī tad, ja nav. Taču, ja kāds ievieš likumu, nevadoties pēc tā, kas ir derīgs cilvēku savstarpējā saskarsmē, tam vairs nepiemīt taisnīguma daba. Un pat ja derīgums, kas saskan ar taisnīgo, izmainās, bet kādu laiku ir saskanējis ar taisnīgā pirmtvērumu, tas šajā laikā nav bijis mazāk taisnīgs to cilvēku acīs, kas nejauc sev galvu ar tukšiem saukļiem, bet gan apskata lietas pēc būtības.[30]

153 XXXVIII Tur, kur, nerodoties jauniem ārējiem apstākļiem, par taisnīgu iedibinātais pašā darbībā neizrādījās atbilstošs taisnīgā pirmtvērumam, tas nebija taisnīgs. Savukārt tur, kur, rodoties jauniem apstākļiem, par taisnīgu iedibinātais kļuva nederīgs, tas bija taisnīgs tad, kad bija derīgs līdzpilsoņu savstarpējā saskarsmē, bet vēlāk, kad vairs nebija derīgs, vairs nebija arī taisnīgs.

154 XXXIX Tas, kurš vislabāk ticis galā ar paļāvības trūkumu pret to, kas ir ārpusē, ir padarījis par savu sabiedroto visu, ko vien iespējams, un to, ko nav iespējams, vismaz nav padarījis par savu ienaidnieku;[31] savukārt ar visu to, pār ko viņam pat nebija tādas varas,[32] viņš nav saistījies, cīnīdamies tikai par to, par ko viņam bija izdevīgi cīnīties.

XL Tie, kas ieguvuši pilnīgu paļāvības spēku attiecībā pret saviem kaimiņiem,[33] arī savā starpā dzīvojuši ar vislielāko baudu, balstīdamies pašā nesatricināmākajā drošībā, un tā kā viņi baudījuši vispilnīgāko tuvību, viņi nav apraudājuši, kā dara žēlabās, tā drauga aiziešanu, kam dzīves beigas pienākušas pirms viņiem.[34]

ΕΠΙΚΟΥΡΟΥ ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΙΣ

1. *cf. K.Δ.* I[58]

2. = *K.Δ.* II

3. *cf. K.Δ.* IV[59]

4. Πᾶσα ἀλγηδὼν εὐκαταφρόνητος· ἡ γὰρ σύντονον ἔχουσα τὸ πονοῦν σύντομον ἔχει τὸν χρόνον, ἡ δὲ χρονίζουσα περὶ τὴν σάρκα ἀβληχρὸν ἔχει τὸν πόνον.

5. *cf. K.Δ.* V[60]

6. *cf. K.Δ.* XXXV[61]

7. Ἀδικοῦντα λαθεῖν μὲν δύσκολον, πίστιν δὲ λαβεῖν ὑπὲρ τοῦ λαθεῖν ἀδύνατον.

---

[58] Atšķirībā no *GA*, I, Vatikāna manuskripta versijā trūkst ὥστε pēc παρέχει un ἐν ἀσθενεῖ vietā lasāms ἐν ἀσθενείᾳ (tā arī *Vēstulē Hērodotam*, 77), kas tulkojumā dotu: "Svētlaimīgajam un neiznīcīgajam nedz pašam ir rūpes, nedz tas sagādā rūpes kādam citam, un tas nav pakļauts ne dusmām, ne labvēlībai, jo tas viss ir raksturīgs vājumam."

[59] Manuskripta tekstā, neskaitot pavisam sīkas vārdu kārtības un saikļu atšķirības, trūkst συνεχῶς pēc τὸ ἀλγοῦν un τὸ δὲ μόνον ὑπερτεῖνον vietā ir τὸ δὲ μέσον τὸ ὑπερτεῖνον, kā arī συμμένει vietā ὑπάρχει, kas tulkojumā dotu:

EPIKŪRA IZTEIKUMI (VATIKĀNA MANUSKRIPTS)

Epikūra pamudinājums

1. *cf. GA*, I

2. = *GA*, II

3. *cf. GA*, IV

4. Visas sāpes ir viegli nicināt: tās, kas sagādā spēcīgas ciešanas, pastāv īsu laiku, bet tās, kas ilgi uzkavējas miesā, sagādā niecīgas ciešanas.[1]

5. *cf. GA*, V

6. *cf. GA*, XXXV

7. Tam, kas rīkojas netaisni, ir grūti palikt nepamanītam, un būt pārliecinātam, ka viņš paliks nepamanīts, ir neiespējami.[2]

"Sāpes miesā neuzkavējas ilgi – asas sāpes pastāv ļoti īsu laiku, bet vidēji stipras, kas nedaudz pārspēj miesas baudu, nepieturas vairākas dienas, utt."

[60] Izteikums ir saīsināts: pirmajai daļai Οὐκ ἔστιν ἡδέως ζῆν ἄνευ τοῦ φρονίμως καὶ καλῶς καὶ δικαίως uzreiz seko ὅπου δὲ τοῦτο μὴ ὑπάρχει, οὐκ ἔστιν ἡδέως ζῆν, kur ὅτῳ vietā ir ὅπου un trūkst τοῦτον; tulkojumā tas būtu: "Nav iespējams dzīvot ar baudu, nedzīvojot apdomīgi, labi un taisnīgi; tad, kad {šo īpašību} nav, nav iespējams dzīvot ar baudu."

[61] Nelielas atšķirības no *GA* teksta, kas nemaina tulkojumu.

8. *cf. K.Δ.* XV[62]

9. Κακὸν ἀνάγκη, ἀλλ᾽ οὐδεμία ἀνάγκη ζῆν μετὰ ἀνάγκης.

[**10.** Μέμνησο ὅτι θνητὸς ὢν τῇ φύσει λαβὼν χρόνον ὡρισμένον ἀνέβης τοῖς περὶ φύσεως διαλογισμοῖς ἐπὶ τὴν ἀπειρίαν καὶ τὸν αἰῶνα καὶ κατεῖδες
τά τ᾽ ἐόντα τά τ᾽ ἐσσόμενα πρό τ᾽ ἐόντα.]

11. Τῶν πλείστων ἀνθρώπων τὸ μὲν ἡσυχάζον ναρκᾷ, τὸ δὲ κινούμενον λυττᾷ.

12. *cf. K.Δ.* XVII[63]

13. = *K.Δ.* XXVII

14. Γεγόναμεν ἅπαξ, δὶς δὲ οὐκ ἔστι γενέσθαι· δεῖ δὲ τὸν αἰῶνα μηκέτι εἶναι. Σὺ δὲ οὐκ ὢν τῆς αὔριον ἀναβάλλῃ τὸν καιρόν· ὁ δὲ βίος μελλησμῷ παραπόλλυται καὶ εἷς ἕκαστος ἡμῶν ἀσχολούμενος ἀποθνῄσκει.

15. Ἤθη ὥσπερ τὰ ἡμῶν αὐτῶν ἴδια τιμῶμεν, ἄν τε χρηστὰ ἔχωμεν καὶ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ζηλώμεθα, ἄν τε μή· οὕτω χρὴ καὶ ‹τὰ› τῶν πέλας, ἂν ἐπιεικεῖς ὦσιν.

16. Οὐδεὶς βλέπων τὸ κακὸν αἱρεῖται αὐτό, ἀλλὰ δελεασθεὶς ὡς ἀγαθῷ πρὸς τὸ μεῖζον αὐτοῦ κακὸν ἐθηρεύθη.

17. Οὐ νέος μακαριστὸς ἀλλὰ γέρων βεβιωκὼς καλῶς· ὁ γὰρ νέος ‹ἐν› ἀκμῇ πολὺς[64] ὑπὸ τῆς τύχης ἑτεροφρονῶν πλάζεται· ὁ

---

[62] Vatikāna manuskriptā aiz ἐκπίπτει ir piebilde καὶ ἔστι δυσπόριστος, kas tulkojumā skanētu: "Dabas bagātība ir vienlaikus ierobežota un viegli pieejama, bet tā, kas nāk līdzi tukšiem viedokļiem, iesniedzas bezgalībā un ir grūti pieejama."

[63] Vatikāna manuskriptā ir nevis ὁ δίκαιος, bet gan ὁ δίκαιος βίος, kas tulkojumā būtu: "Taisnīga dzīve ir vismazāk satraukta, bet netaisnīga ir vislielākā satraukuma varā."

8. *cf. GA*, XV

9. Neizbēgamība ir slikta, bet nekāda neizbēgamība nespiež dzīvot ar neizbēgamību.[3]

[**10.** Atceries, ka, pēc dabas būdams mirstīgais, kura rīcībā dots vien ierobežots laiks, savos pārspriedumos par dabu tu esi nonācis līdz bezgalībai un mūžībai un esi aptvēris "esošo, to, kas būs, un to, kas bijis agrāk".][4]

11. Vairumam cilvēku tas, kas ir miera stāvoklī, ir sastindzis, bet tas, kas kustas, plosās trakumā.[5]

12. *cf. GA*, XVII

13. = *GA*, XXVII

14. Mēs esam vienreiz piedzimuši, divreiz piedzimt mums nav ļauts, bet mums arī vairs nevajag pastāvēt mūžīgi.[6] Un tomēr tu, nepiederēdams rītdienai, atliec īsto brīdi;[7] dzīve tiek izšķiesta vilcinoties, un mēs visi mirstam, nevaļā sapinušies.

15. Tāpat kā mēs augstu vērtējam savus īpašos paradumus – vienalga, vai tie ir labi un vai cilvēki to dēļ mūs apskauž, vai arī ne, – tāpat vajag augstu vērtēt arī kaimiņu paradumus, ja vien šie ļaudis ir krietni.[8]

16. Neviens, redzēdams ļaunumu, to neizvēlas, taču, šķietama labuma vilināts, iekrīt vēl lielāka ļaunuma slazdā.[9]

17. Par svētlaimīgu jāuzskata nevis jauns cilvēks, bet gan vecs vīrs, kas nodzīvojis labu dzīvi, jo jauneklis spēku pilnbriedā klīst apkārt, nejaušības ietekmē mainot savas domas,

[64] Sekojam Beilija versijai ar iespraudumu ἐν, kas veido loģisku paralēlismu ar ἐν λιμένι rindiņu zemāk (378. lpp.). Manuskriptā lasāms νέος ἀκμῇ, kas nav saglabājams.

δὲ γέρων καθάπερ ἐν λιμένι τῷ γήρᾳ καθώρμικεν τὰ πρότερον δυσελπιστούμενα τῶν ἀγαθῶν ἀσφαλεῖ κατακλείσας χάριτι.

18. Ἀφαιρουμένης προσόψεως καὶ ὁμιλίας καὶ συναναστροφῆς ἐκλύεται τὸ ἐρωτικὸν πάθος.

19. Τοῦ γεγονότος ἀμνήμων ἀγαθοῦ γέρων τήμερον γεγένηται.

20. *cf. K.Δ.* XXIX[65]

21. Οὐ βιαστέον τὴν φύσιν ἀλλὰ πειστέον· πείσομεν δὲ τὰς ἀναγκαίας ἐπιθυμίας ἐκπληροῦντες, τάς τε φυσικὰς ἂν μὴ βλάπτωσι, τὰς δὲ βλαβερὰς πικρῶς ἐλέγχοντες.

22. *cf. K.Δ.* XIX[66]

23. Πᾶσα φιλία δι' ἑαυτὴν ἀρετή·[67] ἀρχὴν δὲ εἴληφεν ἀπὸ τῆς ὠφελείας.

24. Ἐνύπνια οὐκ ἔλαχε φύσιν θείαν οὐδὲ μαντικὴν δύναμιν, ἀλλὰ γίνεται κατὰ ἔμπτωσιν εἰδώλων.

25. Ἡ πενία μετρουμένη τῷ τῆς φύσεως τέλει μέγας ἐστὶ πλοῦτος· πλοῦτος δὲ μὴ ὁριζόμενος μεγάλη ἐστὶ πενία.

26. Δεῖ διαλαβεῖν ὅτι καὶ ὁ πολὺς λόγος καὶ ὁ βραχὺς εἰς τὸ αὐτὸ συντείνει.

---

[65] Vatikāna manuskriptā izteikums ir izvērstāks, kas arī ļauj saprast sholiastu: Τῶν ἐπιθυμιῶν αἱ μὲν εἰσι φυσικαὶ καὶ ἀναγκαῖαι, αἱ δὲ φυσικαὶ μὲν οὐκ ἀναγκαῖαι δὲ, αἱ δε οὔτε..., kas tulkojumā būtu: "Vienas vēlmes ir dabiskas un nepieciešamas, otras dabiskas, bet ne nepieciešamas, bet trešās – nedz dabiskas, nedz arī nepieciešamas, bet rodas no tukša uzskata." Ūzeners un citi izdevēji, balstoties uz Vatikāna manuskriptu, likuši iespraudumu ‹ἀναγκαῖαι, αἱ δὲ φυσικαὶ› *Galveno atziņu* tekstā.

[66] Neskaitot nelielas izmaiņas vārdu kārtībā, teksts atbilst *GA*, XIX; šeit aiz ἐάν τις seko ὀρθῶς, kas tulkojumā dotu: "Bezgalīgi ilgs laiks satur tikpat lielu baudu kā ierobežots laiks, ja rīkojas pareizi un baudas robežas mēra ar prātu."

bet vecs vīrs savā vecumā ir noenkurojies gluži kā ostā, droši noglabādams pateicībā iepriekš necerētos labumus.[10]

18. Kad atņem iespēju redzēt, satikties un dzīvot kopā, iemīlēšanās pārdzīvojums izgaist.[11]

19. Tas, kurš aizmirst pagātnē piedzīvotu labo, noveco tai pašā dienā.

20. *cf. GA*, XXIX

21. Daba nevis jāpiespiež ar varu, bet gan jāpārliecina. Mēs to pārliecināsim, apmierinot nepieciešamās vēlmes un arī dabiskās vēlmes, ja tās nekaitē, bet nesaudzīgi atvairot kaitīgās.[12]

22. *cf. GA*, XIX

23. Ikviena draudzība pati par sevi ir tikums, taču tās sākums ir meklējams izdevīgumā.

24. Sapņiem nav ne dievišķas dabas, ne arī pareģošanas spēju: tie rodas tāpēc, ka mūsos iespiežas rēgi.[13]

25. Nabadzība, ja to mēra attiecībā pret dabas augstāko mērķi,[14] ir liela bagātība, bet bagātība, ja to nekas neierobežo, ir liela nabadzība.[15]

26. Jāsaprot, ka gan gara, gan īsa runa tiecas uz vienu un to pašu.

---

[67] Tāds ir manuskriptu teksts – ar ἀρετή, taču kopš Ūzenera gandrīz visi izdevēji, pieliekot vienu burtu, to labo uz αἱρετή, kas tulkojumā būtu: "Ikviena draudzība pati par sevi ir vēlama." Longs&Sedlijs aizstāv manuskriptu versiju, rakstot, ka šis labojums pieņemts pārāk vieglprātīgi un tādējādi paliek neaplūkota problēma par pašvērtības (*a per se value*) piedēvēšanu vēl kaut kam citam, izņemot baudu (vol. II, 132. lpp.). Longs&Sedlijs tulko: "Ikviena draudzība ir patiesa vērtība (*intrinsic value*)." (Vol. I, 126. lpp.)

27. Ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων ἐπιτηδευμάτων μόλις τελειωθεῖσιν ὁ καρπὸς ἔρχεται, ἐπὶ δὲ φιλοσοφίας συντρέχει τῇ γνώσει τὸ τερπνόν· οὐ γὰρ μετὰ μάθησιν ἀπόλαυσις, ἀλλὰ ἅμα μάθησις καὶ ἀπόλαυσις.

28. Οὔτε τοὺς προχείρους εἰς φιλίαν οὔτε τοὺς ὀκνηροὺς δοκιμαστέον· δεῖ δὲ καὶ παρακινδυνεῦσαι χάριν φίλιας.

29. Παρρησίᾳ γὰρ ἔγωγε χρώμενος φυσιολογῶν» χρησμῷ δεῖν» τὰ συμφέροντα πᾶσιν ἀνθρώποις μᾶλλον ἂν βουλοίμην, κἂν μηδεὶς μέλλῃ συνήσειν, ἢ συγκατατιθέμενος ταῖς δόξαις καρποῦσθαι τὸν πυκνὸν παραπίπτοντα παρὰ τῶν πολλῶν ἔπαινον.

[**30.** Ἑτοιμάζονταί τινες διὰ βίου τὰ πρὸς τὸν βίον, οὐ συνορῶντες ὡς πᾶσιν ἡμῖν θανάσιμον ἐγκέχυται τὸ τῆς γενέσεως φάρμακον.]

[**31.** Πρὸς μὲν τἆλλα δυνατὸν ἀσφάλειαν πορίσασθαι, χάριν δὲ θανάτου πάντες ἄνθρωποι πόλιν ἀτείχιστον οἰκοῦμεν.]

32. Ὁ τοῦ σοφοῦ σεβασμὸς ἀγαθὸν μέγα σεβομένῳ ἐστί.

33. Σαρκὸς φωνὴ τὸ μὴ πεινῆν, τὸ μὴ διψῆν, τὸ μὴ ῥιγοῦν· ταῦτα γὰρ ἔχων τις καὶ ἐλπίζων ἕξειν κἂν «Διὶ» ὑπὲρ εὐδαιμονίας μαχέσαιτο.

34. Οὐχ οὕτως χρείαν ἔχομεν τῆς χρείας παρὰ τῶν φίλων ὡς τῆς πίστεως τῆς περὶ τῆς χρείας.

35. Οὐ δεῖ λυμαίνεσθαι τὰ παρόντα τῶν ἀπόντων ἐπιθυμίᾳ, ἀλλ᾽ ἐπιλογίζεσθαι ὅτι καὶ ταῦτα τῶν εὐκταίων ἦν.

[**36.** Ὁ Ἐπικούρου βίος τῶν ἄλλων συγκρινόμενος ἕνεκεν ἡμερότητος καὶ αὐταρκείας μῦθος ἂν νομισθείη.]

27. Visās citās nodarbēs darba augļus var plūkt tikai tad, kad tās ar mokām pabeigtas, taču filosofijā prieks nāk līdz ar zināšanu, jo gandarījums rodas nevis tad, kad mācīšanās ir pabeigta, bet tieši mācību laikā.

28. Nevajag atzinīgi pieņemt ne tos, kas ir pārāk dedzīgi draudzēties, ne tos, kas ir pārāk atturīgi, taču draudzības vārdā jābūt gatavam arī pakļaut sevi briesmām.[16]

29. Pat ja neviens mani nesaprastu, es labāk gribētu brīvi runāt[17] kā dabas pētnieks un pareģot[18] visiem cilvēkiem, kas tiem jādara, nekā, pieņēmis gatavus viedokļus, plūkt slavas augļus, ko tik dāsni dāļā pūlis.

[**30.** Daži cilvēki visu dzīvi noņemas, lai sagādātu dzīvei nepieciešamo, un neredz, ka jau dzimšanas brīdī mūsos ir ieplūdušas nāvējošas zāles.][19]

[**31.** Pret visu citu ir iespējams nodrošināties, bet nāves dēļ cilvēki dzīvo pilsētā bez aizsargmūriem.][20]

32. Cieņa pret gudro ir liels labums pašam cieņas izrādītājam.

33. Miesas balss saka: nesalksti, neslāpsti, nesalsti; tas, kurš šādu stāvokli sasniedzis un cer, ka tādā paliks, var sacensties laimē pat ar <Zevu>.[21]

34. Mums palīdz ne tik daudz draugu palīdzība, cik uzticēšanās šai palīdzībai.

35. Nevajag sagandēt to, kas mums ir, vēloties to, kā mums nav, bet gan izdarīt {pieredzē balstītu} spriedumu, ka arī to, kas mums ir, mēs reiz lūdzām.[22]

[**36.** Salīdzinot Epikūra dzīvi ar citu cilvēku dzīvēm, Epikūra lēnprātības un pašpietiekamības dēļ to varētu uzskatīt par mītu.][23]

37. Ἀσθενὴς ἡ φύσις ἐστὶ πρὸς τὸ κακόν, οὐ πρὸς τὸ ἀγαθόν· ἡδοναῖς μὲν γὰρ σῴζεται, ἀλγηδόσι δὲ διαλύεται.

38. Μικρὸς παντάπασιν, ᾧ πολλαὶ αἰτίαι εὔλογοι εἰς ἐξαγωγὴν βίου.

39. Οὔθ' ὁ τὴν χρείαν ἐπιζητῶν διὰ παντὸς φίλος, οὔθ' ὁ μηδέποτε συνάπτων· ὁ μὲν γὰρ καπηλεύει τῇ χάριτι τὴν ἀμοιβήν, ὁ δὲ ἀποκόπτει τὴν περὶ τοῦ μέλλοντος εὐελπιστίαν.

40. Ὁ λέγων πάντα κατ' ἀνάγκην γίνεσθαι οὐδὲν ἐγκαλεῖν ἔχει τῷ λέγοντι μὴ πάντα κατ' ἀνάγκην γίνεσθαι· αὐτὸ γὰρ τοῦτό φησι κατ' ἀνάγκην γίνεσθαι.

41. Γελᾶν ἅμα δεῖ καὶ φιλοσοφεῖν καὶ οἰκονομεῖν καὶ τοῖς λοιποῖς οἰκειώμασι χρῆσθαι καὶ μηδαμῇ λήγειν τὰς ἐκ τῆς ὀρθῆς φιλοσοφίας φωνὰς ἀφιέντας.

42. Ὁ αὐτὸς χρόνος καὶ γενέσεως τοῦ μεγίστου ἀγαθοῦ καὶ ἀπολύσεως.[68]

43. Φιλαργυρεῖν ἄδικα μὲν ἀσεβές, δίκαια δὲ αἰσχρόν· ἀπρεπὲς γὰρ ῥυπαρῶς φείδεσθαι καὶ μετὰ τοῦ δικαίου.

44. Ὁ σοφὸς εἰς τὰ ἀναγκαῖα συγκριθεὶς μᾶλλον ἐπίσταται μεταδιδόναι ἢ μεταλαμβάνειν· τηλικοῦτον αὐταρκείας εὗρε θησαυρόν.

45. Οὐ κομποὺς οὐδὲ φωνῆς ἐργαστικοὺς οὐδὲ τὴν περιμάχητον παρὰ τοῖς πολλοῖς παιδείαν ἐνδεικνυμένους φυσιολογία παρασκευάζει, ἀλλὰ σοβαροὺς καὶ αὐτάρκεις καὶ ἐπὶ τοῖς ἰδίοις ἀγαθοῖς, οὐκ ἐπὶ τοῖς τῶν πραγμάτων μέγα φρονοῦντας.

---

[68] Manuskriptā nepārprotami lasāms ἀπολύσεως, "atbrīvošanās", taču Ūzeners, Beilijs, Markovičs un Longs&Sedlijs nevajadzīgi to labo uz ἀπολαύσεως, kas nozīmē "baudas gūšana" (Longs&Sedlijs tulko: *It takes just the same time for the greatest good to be created and for it to be enjoyed*, vol. I, 116. lpp.).

37. {Cilvēka} daba ir vāja pret slikto, nevis pret labo; bauda tai ir glābiņš, bet sāpes – iznīcība.

38. Tāds cilvēks, kuram atrodas daudz labi pamatotu iemeslu, lai aizietu no dzīves, ir pilnīga niecība.[24]

39. Ne tas ir draugs, kas vienmēr meklē palīdzību, ne arī tas, kas draudzību nekad nesaista ar palīdzību, jo pirmais ietirgo savu labvēlību pret atlīdzību, bet otrais iznīcina nākotnes labās cerības.[25]

40. Tas, kurš saka, ka viss notiek neizbēgamības dēļ, neko nevar iebilst tam, kurš saka, ka ne viss notiek neizbēgamības dēļ, jo no viņa teiktā izriet, ka arī pati šī noliegšana notiek neizbēgamības dēļ.[26]

41. Vajag vienlaicīgi smieties, filosofēt, uzraudzīt saimniecību un darīt pārējos ikdienas darbus, un nekad neļaut apklust pareizās filosofijas balsij.

42. Vienā un tajā pašā laikā dzimst vislielākais labums un notiek atbrīvošanās.[27]

43. Mīlēt netaisni iegūtu naudu ir nekrietni, bet taisnīgi iegūtu – kauns, jo ir derdzīgi skopoties arī tad, ja esi rīkojies taisnīgi.

44. Gudrais, nonācis spiedīgos apstākļos,[28] drīzāk zinās dot nekā ņemt; tik lielu dārgumu krātuvi viņš ir atradis paškontrolē.

45. Dabas izpēte izaudzina ne jau lielībniekus, daiļrunātājus un pūļa apskaustās izglītības slavinātājus[29], bet gan pašapzinīgus un pašpietiekamus {vīrus}, kas augstu vērtē pašu iegūtus labumus, nevis to, ko nosaka apstākļi.

46. Τὰς φαύλας συνηθείας ὥσπερ ἄνδρας πονηροὺς πολὺν χρόνον μέγα βλάψαντας τελείως ἐκδιώκομεν.

[**47.** Προκατείλημμαί σε, ὦ Τύχη, καὶ πᾶσαν σὴν παρείσδυσιν ἐνέφραξα. Καὶ οὔτε σοὶ οὔτε ἄλλῃ οὐδεμιᾷ περιστάσει δώσομεν ἑαυτοὺς ἐκδότους· ἀλλ᾽ ὅταν ἡμᾶς τὸ χρεὼν ἐξάγῃ, μέγα προσπτύσαντες τῷ ζῆν καὶ τοῖς αὐτῷ κενῶς περιπλαττομένοις ἅπιμεν ἐκ τοῦ ζῆν μετὰ καλοῦ παιῶνος ἐπιφωνοῦντες ὡς εὖ ἡμῖν βεβίωται.]

48. Πειρᾶσθαι τὴν ὑστέραν τῆς προτέρας κρείττω ποιεῖν, ἕως ἂν ἐν ὁδῷ ὦμεν· ἐπειδὰν δ᾽ ἐπὶ πέρας ἔλθωμεν, ὁμαλῶς εὐφραίνεσθαι.

49. *cf. K.Δ.* XII[69]

50. *cf. K.Δ.* VIII[70]

51. Πυνθάνομαί σου τὴν κατὰ σάρκα κίνησιν ἀφθονωτέραν διακεῖσθαι πρὸς τὴν ἀφροδισίων ἔντευξιν. Σὺ δὲ ὅταν μήτε τοὺς νόμους καταλύῃς μήτε τὰ καλῶς ἔθη κείμενα κινῇς μήτε τῶν πλησίον τινὰ λυπῇς μήτε τὴν σάρκα καταξαίνῃς μήτε τὰ ἀναγκαῖα καταναλίσκῃς, χρῶ ὡς βούλει τῇ σεαυτοῦ προαιρέσει. Ἀμήχανον μέντοι γε τὸ μὴ οὐχ ἑνί γέ τινι τούτων συνέχεσθαι· ἀφροδίσια γὰρ οὐδέποτε ὤνησεν, ἀγαπητὸν δὲ εἰ μὴ ἔβλαψεν.

52. Ἡ φιλία περιχορεύει τὴν οἰκουμένην κηρύττουσα δὴ πᾶσιν ἡμῖν ἐγείρεσθαι ἐπὶ τὸν μακαρισμόν.

53. Οὐδενὶ φθονητέον· ἀγαθοὶ γὰρ οὐκ ἄξιοι φθόνου, πονηροὶ δὲ ὅσῳ ἂν μᾶλλον εὐτυχῶσι, τοσούτῳ μᾶλλον αὑτοῖς λυμαίνονται.

54. Οὐ προσποιεῖσθαι δεῖ φιλοσοφεῖν, ἀλλ᾽ ὄντως φιλοσοφεῖν· οὐ γὰρ προσδεόμεθα τοῦ δοκεῖν ὑγιαίνειν, ἀλλὰ τοῦ κατ᾽ ἀλήθειαν ὑγιαίνειν.

[69] Vatikāna manuskriptā ir nedaudz cits izteikuma teksts, kas nemaina tulkojumu.

46. Izdzīsim reizi pa visām reizēm {mūsu} sliktos ieradumus gluži kā nekrietnus vīrus, kas ilgu laiku mums ļoti kaitējuši![30]

[**47.** Es jau laikus paredzēju tavu nākšanu, Nejaušība, un visas spraugas, pa kurām tu ielavies, aizdrīvēju ciet. Ne tev, ne citiem apstākļiem mēs sevi nenodosim, bet tad, kad nepieciešamība liks mums doties prom, mēs aiziesim, slaidi uzspļaujot dzīvei un cilvēkiem, kas veltīgi tai līp klāt, un dziedot skaistu slavas dziesmu par to, cik labi tā nodzīvota.][31]

48. Mēģināsim pēdējo {dienu} padarīt labāku par pirmo, kamēr vēl esam ceļā; bet, nonākuši pie galējās robežas, vienkārši būsim priecīgi

49. *cf. GA*, XII

50. *cf. GA*, VIII

51. Es dzirdu no tevis, ka miesas dzinulis[32] nevaldāmi tiecas kopoties. Taču, ja tu nepārkāp likumus, neliec šķobīties krietniem paradumiem, neapbēdini kādu no tuvākajiem, nenovājini miesu un neizšķied nepieciešamos līdzekļus,[33] tad ļaujies savai tieksmei, cik vien gribi. Tomēr nav iespējams, ka kaut kas no minētā tevi neattur – kopošanās nekad nav nākusi par labu, un jāpriecājas, ja tā nav nākusi par ļaunu.[34]

52. Draudzība dejodama pārstaigā pasauli, kā vēstnesis saukdama mūs visus mosties un sveikt svētlaimīgos.[35]

53. Nevienu nevajag apskaust: krietni cilvēki nav pelnījuši skaudību, bet nekrietnie – jo labāk tiem klājas, jo vairāk tie sev kaitē.

54. Nevajag izlikties, ka filosofē, bet patiešām filosofēt, jo mums vajag būt nevis šķietami veseliem, bet gan patiesi veseliem.[36]

---

[70] Vatikāna manuskriptā ir nedaudz citādāka vārdu kārtība un τινῶν ἡδονῶν, "dažas baudas", aizstāts ar vietniekvārdu.

55. Θεραπευτέον τὰς συμφορὰς τῇ τῶν ἀπολλυμένων χάριτι καὶ τῷ γινώσκειν ὅτι οὐκ ἔστιν ἄπρακτον ποιῆσαι τὸ γεγονός.

56.–57. Ἀλγεῖ μὲν ὁ σοφὸς οὐ μᾶλλον στρεβλούμενος ‹ἢ στρεβλουμένου› τοῦ φίλου· ‹εἰ δὲ ἀδικήσεται ὑπ᾽ αὐτοῦ› ὁ βίος αὐτοῦ πᾶς δι᾽ ἀπιστίαν συγχυθήσεται καὶ ἀνακεχαιτισμένος ἔσται.[71]

58. Ἐκλυτέον ἑαυτοὺς ἐκ τοῦ περὶ τὰ ἐγκύκλια καὶ πολιτικὰ δεσμωτηρίου.

59. Ἄπληστον οὐ γαστήρ, ὥσπερ οἱ πολλοί φασιν, ἀλλὰ δόξα ψευδὴς ὑπὲρ τοῦ ‹τῆς› γαστρὸς ἀορίστου πληρώματος.

60. Πᾶς ὥσπερ ἄρτι γεγονὼς ἐκ τοῦ ζῆν ἀπέρχεται.

61. Καλλίστη καὶ ἡ τῶν πλησίον ὄψις, τῆς πρώτης συγγενείας ὁμονοούσης, ἡ πολλὴν εἰς[72] τοῦτο ποιουμένη σπουδήν.

62. Εἰ γὰρ κατὰ τὸ δέον ὀργαὶ γίνονται τοῖς γεννήσασι πρὸς τὰ ἔκγονα, μάταιον δήπουθέν ἐστι τὸ ἀντιτείνειν καὶ μὴ παραιτεῖσθαι συγγνώμης τυχεῖν· εἰ δὲ μὴ κατὰ τὸ δέον, ἀλλὰ ἀλογώτερον, γελοῖον πάν‹υ› τὸ προσεκκαίειν[73] τὴν ἀλογίαν θυμοκατοχοῦντα, καὶ μὴ ζητεῖν μεταθεῖναι κατ᾽ ἄλλους τρόπους εὐγνωμονοῦντα.

63. Ἔστι καὶ ἐν λεπτότητι καθαριό‹της›[74] ἧς ὁ ἀνεπιλόγιστος παραπλήσιόν τι πάσχει τῷ δι᾽ ἀοριστίαν ἐκπίπτοντι.

64. Ἀκολουθεῖν δεῖ τὸν παρὰ τῶν ἄλλων ἔπαινον αὐτόματον, ἡμᾶς δὲ γίνεσθαι περὶ τὴν ἡμῶν ἰατρείαν.

[71] Manuskriptos šis ir viens teikums, taču, tā kā Ūzeners un daži citi ietekmīgi izdevēji to sadalīja divās daļās, uzskatot, ka ar ὁ βίος αὐτοῦ sākas jauna atziņa, numerācija tika nobīdīta. Teksts acīmredzami ir bojāts; sekojam Markoviča izdevumam.

[72] Manuskripta teksts šeit ir bojāts: Markovičs parakritikā dod ἢ εἰ, kas pašā manuskriptā esot labots no sākumā uzrakstīta οἱ, bet seko Hartela piedāvātajam ἢ καὶ; Beilijs savukārt parakritikā dod ἡ εἰς vai εἰ; Biņone raksta κεἰς ‹ἀεὶ›. Sekojam Beilija izdevumam.

55. Nelaimes jādziedina, ar pateicību atceroties to, kas ir zudis, un saprotot, ka notikušo nevar padarīt par nebijušu.[37]

56.–57. Gudrais necieš vairāk sāpju tad, kad pats tiek spīdzināts, nekā tad, <ja tiek spīdzināts> viņa draugs, <taču, ja draugs izturēsies pret viņu netaisni>, visa viņa dzīve neuzticības dēļ būs sajukuma pilna un kā izsviesta no segliem.

58. Mums pašiem sevi jāatbrīvo no ikdienas darbu un valsts lietu cietuma.

59. Nepiepildāms ir nevis vēders, kā apgalvo pūlis, bet gan maldīgais viedoklis, ka vēdera piepildīšanai nav robežu.

60. Ikviens aiziet no dzīves, it kā būtu tikko piedzimis.[38]

61. Ļoti skaists skats atklājas, raugoties arī uz tuviem cilvēkiem, kad sākotnējā radniecība rada vienprātību,[39] jo, to redzot, mēs tiekam uz to mudināti.

62. Ja vecākiem pamatoti rodas dusmas uz saviem bērniem, ir, protams, muļķīgi tām pretoties un necensties panākt piedošanu, taču, ja dusmas ir nevis pamatotas, bet gan pilnīgi neprātīgas, ir diezgan smieklīgi uzpūst šī neprāta uguni, auklējot sevī niknumu, un necensties panākt labvēlību citos veidos.

63. Arī spiedīgos apstākļos iespējama pieticība – ja par to neizdara {pieredzē balstītu} spriedumu, {cilvēku} piemeklē gandrīz tas pats, kas piemeklē to, kurš nogājis no ceļa robežu trūkuma dēļ.

64. Uzslavām no citu puses ir jānāk pašām – mums jānodarbojas tikai ar sevis ārstēšanu.

---

[73] Manuskriptā lasāms πᾶν πρὸς ἔκκλησιν, kas nav saprotams; sekojam Beilija un Markoviča tekstam.

[74] Līdz ar Longu&Sedliju pieņemam fon der Mīla labojumu manuskriptu nesaprotamā καθάριος vietā.

65. Μάταιόν ἐστι παρὰ θεῶν αἰτεῖσθαι ἅ τις ἑαυτῷ χορηγῆσαι ἱκανός ἐστι.

66. Συμπαθῶμεν τοῖς φίλοις οὐ θρηνοῦντες ἀλλὰ φροντίζοντες.

67. Ἐλεύθερος βίος οὐ δύναται κτήσασθαι χρήματα πολλὰ διὰ τὸ πρᾶγμα ‹μὴ› ῥᾴδιον εἶναι χωρὶς θητείας ὄχλων ἢ δυναστῶν, ἀλλὰ ‹ἐν› συνεχεῖ δαψιλείᾳ πάντα κέκτηται· ἂν δέ που καὶ τύχῃ χρημάτων πολλῶν, καὶ ταῦτα ῥᾳδίως ἂν εἰς τὴν τοῦ πλησίον εὔνοιαν διαμετρήσαι.

68. Οὐδὲν ἱκανὸν ᾧ ὀλίγον τὸ ἱκανόν.

69. Τὸ τῆς ψυχῆς ἀχάριστον λίχνον ἐποίησε τὸ ζῷον εἰς ἄπειρον τῶν ἐν διαίτῃ ποικιλμάτων.

70. Μηδέν σοι ἐν βίῳ πραχθείη ὃ φόβον παρέχει σοι εἰ γνωσθήσεται τῷ πλησίον.

71. Πρὸς πάσας τὰς ἐπιθυμίας προσακτέον τὸ ἐπερώτημα τοῦτο· τί μοι γενήσεται ἂν τελεσθῇ τὸ κατὰ ἐπιθυμίαν ἐπιζητούμενον, καὶ τί ἐὰν μὴ τελεσθῇ;

72. *cf. K.Δ.* XIII[75]

73. Καὶ τὸ γενέσθαι τινὰς ἀλγηδόνας περὶ σῶμα λυσιτελεῖ πρὸς φυλακὴν τῶν ὁμοειδῶν.

74. Ἐν φιλολόγῳ συζητήσει πλεῖον ἤνυσεν ὁ ἡττηθεὶς καθ' ὃ προσέμαθεν.

75. Εἰς τὰ παρῳχηκότα ἀγαθὰ ἀχάριστος φωνὴ ἡ λέγουσα *Τέλος ὅρα μακροῦ βίου.*

[75] Salīdzinot ar *GA*, XIII, nelielas atšķirības leksikā un vārdu kārtībā, kas nemaina tulkojumu.

65. Ir muļķīgi lūgt no dieviem to, ko cilvēks pats ir spējīgs sev sagādāt.

66. Izrādīsim līdzjūtību {mirušiem} draugiem nevis ar žēlošanos, bet gan domājot par viņiem.

67. Brīva dzīve nevar iegūt daudz mantas, jo, nevergojot ļaužu pūlim vai valdniekiem, to panākt nav viegli, taču tai jau pieder viss neizsmeļamā pārpilnībā; un ja arī tai nejauši gadās piesaistīt daudz mantas, tā to vieglu roku izdāļās, lai iegūtu tuva cilvēka labvēlību.

68. Nekas nav pietiekami tam, kam pietiekamo ir par maz.[40]

69. Nepateicīga dvēsele liek dzīvai būtnei negausīgi kārot bezgalīgu dzīves veida dažādību.[41]

70. Nedari savā dzīvē neko, kas tevī radītu bailes, ja par to uzzinātu tuvs cilvēks.

71. Visu vēlmju gadījumā jāuzdod šāds jautājums: kas ar mani notiks, ja iegūšu to, ko šī vēlme liek man kārot, un kas notiks, ja to neiegūšu?[42]

72. *cf. GA*, XIII

73. Un tas, ka ķermenī rodas noteikta veida sāpes, palīdz mums izsargāties no līdzīga veida sāpēm.[43]

74. Strīdīgu jautājumu apspriešanā[44] tas, kurš tiek uzveikts, gūst vairāk – tik lielā mērā, cik viņš ir iemācījies ko jaunu.

75. Izteikums: "Raugies uz garas dzīves beigām"[45] norāda uz nepateicību par pagātnē gūtiem labumiem.

76. Τοιοῦτος εἶ γηράσκων ὁποῖον ἐγὼ παραινῶ, καὶ δὴ ἔγνωκας ὁποῖόν ἐστι τὸ ἑαυτῷ φιλοσοφῆσαι καὶ οἷον τὸ τῇ Ἑλλάδι· συγχαίρω σοι.

77. Τῆς αὐταρκείας καρπὸς μέγιστος ἐλευθερία.

78. Ὁ γενναῖος περὶ σοφίαν καὶ φιλίαν μάλιστα γίγνεται· ὧν τὸ μέν ἐστι θνητὸν ἀγαθόν, τὸ δὲ ἀθάνατον.

79. Ὁ ἀτάραχος ἑαυτῷ καὶ ἑτέρῳ ἀόχλητος.

80. Νέῳ[76] πρώτη σωτηρίας μοῖρα τῆς ἡλικίας τήρησις καὶ φυλακὴ τῶν πάντα μολυνόντων κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τὰς οἰστρώδεις.

81. Οὐ λύει τὴν τῆς ψυχῆς ταραχὴν οὐδὲ τὴν ἀξιόλογον ἀπογεννᾷ χαρὰν οὔτε πλοῦτος ὑπάρχων ὁ μέγιστος οὔθ' ἡ παρὰ τοῖς πολλοῖς τιμὴ καὶ περίβλεψις οὔτ' ἄλλο τι τῶν παρὰ τὰς ἀδιορίστους[77] αἰτίας.

[76] Teikuma pirmais vārds manuskriptā ir nesalasāms. Beilijs norāda, ka tā pēdējais burts ir ω, bet pirmais ρ vai γ, un piedāvā bojājuma vietā lasīt ἔστιν, kas nozīmētu uzsvērtu "ir" teikuma sākumā: "Pirmais glābiņa nosacījums ir..." (118. un 387. lpp.), bet tādā gadījumā vārda pēdējais burts netiek ņemts vērā. Sekojam Markoviča izdevumam.

[77] Manuskripta teksts šajā vietā acīmredzami ir bojāts; tajā lasāmo ἀζυρὶ σίτους, kas nav saglabājams, Markovičs piedāvā labot uz οἰζυρὰς ‹ἁπλέτους›, kas nozīmētu "nožēlojami neizmērojami [cēloņi]", bet šis labojums ir pārāk radikāls. Pirms viņa Ūzeners piedāvāja lasīt ἀδιορίστους, kas ir saudzīgāks labojums un ko pieņem arī Beilijs (119. lpp.) un Longs&Sedlijs (vol. I, 116. lpp.). Tam sekojam arī mēs.

76. Novecodams tu esi tieši tāds, kādam es tevi mudinu būt, un tu esi sapratis atšķirību starp filosofēšanu savā labā un filosofēšanu Helladas labā; es priecājos līdz ar tevi.[46]

77. Vislielākais pašpietiekamības auglis ir brīvība.

78. Cildens vīrs[47] visvairāk sevi velta gudrībai un draudzībai; viens ir iznīcīgs labums, bet otrs – nemirstīgs.[48]

79. Nesatraukts cilvēks neapgrūtina ne sevi, ne citu.[49]

80. Jaunam cilvēkam pirmais glābiņa nosacījums ir jauneklības saglabāšana[50] un izsargāšanās no tā, kas visu aptraipa neprātīgu vēlmju dēļ.

81. Ne milzu bagātība, ne gods un apbrīna pūļa acīs, ne arī kas cits, kā cēloņi ir neierobežoti,[51] neizklīdina dvēseles satraukumu un nerada vērā ņemamu iepriecinājumu.

FRAGMENTA*

Certorum librorum vestigia opiniumque testimonia

1 Plutarchus, *Contra Epicuri beatudinem*, 13, 1095c [5 U, 9 A][78]

Ἐπίκουρος... προβλήμασι μουσικοῖς καὶ κριτικῶν φιλολόγοις ζητήμασιν οὐδὲ παρὰ πότον διδοὺς χώραν, ἀλλὰ καὶ τοῖς φιλομούσοις τῶν βασιλέων παραινῶν στρατιωτικὰ διηγήματα καὶ φορτικὰς βωμολοχίας ὑπομένειν μᾶλλον ἐν τοῖς συμποσίοις ἢ λόγους περὶ μουσικῶν καὶ ποιητικῶν προβλημάτων περαινομένους. Ταυτὶ γὰρ ἐτόλμησε γράφειν ἐν τῷ Περὶ βασιλείας.

2 Philodemus, *De pietate*, 128 Gomperz [13 U]

Ἐπίκουρος φανή[σεται] καὶ τετηρηκὼς [ἅπαν]τα καὶ τοῖς φί[λοις τ]ηρεῖν παρεγ[γυηκ]ὼς οὐ μόνον [διὰ τ]οὺς νόμους, ἀλλὰ διὰ φυσικὰς [αἰτίας]. Προσεύχεσθαι γὰρ ἐν τῶι Περὶ [βίων] οἰκεῖον εἶναι [σοφί]αι φησίν, οὐχ ὡς [ἀχθο]μένων τῶν [θεῶν] εἰ μὴ ποιή[σομεν], ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπίνοιαν τῶν [ὑπερβ]αλλουσῶν [δυνά]μει καὶ σπου[δαιότ]ητι φύσεων.

*** Zīmes papiroloģisko tekstu izdevumā:**
α burts, kas papirusā nav skaidri salasāms
[α] lakūnas dēļ pazudis burts; izdevēja piedāvāts lasījums
«α» rakstveža izlaists burts; izdevēja piedāvāts lasījums
{α} izdevēja dzēsts burts
‹α› izdevēja mainīts burts
⟦α⟧ rakstveža dzēsts vai nosvītrots burts
⌜α⌝ burts virs rindiņas, rakstveža vai sholiasta iestarpinājums
* atstarpe, tukšs laukums

[78] Fragmentu numerācija U – Ūzenera un A – Arigeti (1973) izdevumos.

FRAGMENTU IZLASE

Fragmenti no zināmiem darbiem un doksogrāfija

NO GRĀMATAS *PAR VALDNIEKA VARU*

1 Plūtarhs, *Par to, ka nav iespējams dzīvot ar tīksmi, sekojot Epikūram*, 13, 1095c
Epikūrs (..) pat pie vīna neatvēl vietu strīdiem par mūziku un valodas jautājumu iztirzāšanai, bet mūzas mīlošiem valdniekiem iesaka dzīrēs drīzāk pieciest karavīru runas un piedauzīgu ākstīšanos nekā spriedumus par strīdīgiem jautājumiem mūzikā un dzejā. Tieši tā viņš atļāvies rakstīt savā darbā *Par valdnieka varu*.[1]

NO GRĀMATAS *PAR DZĪVES VEIDIEM*

2 Filodēms, *Par dievbijību*, 128
Epikūrs, kā izrādīsies, gan pats rūpīgi pildīja visus {dievu pielūgsmes pienākumus}, gan arī mudināja savus draugus tos pildīt, sekojot ne tikai paražām,[2] bet arī dabiskam pamatojumam, jo savā darbā *Par dzīves veidiem* viņš raksta, ka lūgšanas piederas gudrībai nevis tāpēc, ka dievi dusmotos, ja mēs tos nepielūgtu, bet gan tāpēc, ka tās izriet no piedomas[3] par būtnēm, kas ir pārākas {par mums} spēkā un pilnībā.[4]

3 Plutarchus, *Adversus Colotem*, 34, 1127d [18 U, 12[1] A]
Ἐρωτᾷ γὰρ αὐτὸν (Ἐπίκουρος) ἐν ταῖς Διαπορίαις εἰ πράξει τινὰ ὁ σοφὸς ὢν οἱ νόμοι ἀπαγορεύουσιν, εἰδὼς ὅτι λήσει. Καὶ ἀποκρίνεται· οὐκ εὔοδον τὸ ἁπλοῦν ἐστι κατηγόρημα. Τουτέστι πράξω μέν, οὐ βούλομαι δ' ὁμολογεῖν.

4 Plutarchus, *Contra Epicuri beatudinem*, 13, 1095c [20 U, 12[2] A]
Ἐπίκουρος ... φιλοθέωρον μὲν ἀποφαίνων τὸν σοφὸν ἐν ταῖς Διαπορίαις καὶ χαίροντα παρ' ὁντινοῦν ἕτερον ἀκροάμασι καὶ θεάμασι Διονυσιακοῖς, προβλήμασι δὲ μουσικοῖς καὶ κριτικῶν φιλολόγοις ζητήμασιν οὐδὲ παρὰ πότον διδοὺς χώραν.

5 Sextus Empiricus, *Adversus mathematicos*, I, 49 [22 U, 13 A]
... ἐν γοῦν τῷ Περὶ δώρων καὶ χάριτος ἱκανῶς πειρᾶται διδάσκειν ὅτι ἀναγκαῖόν ἐστι τοῖς σοφοῖς μανθάνειν γράμματα.

6 Plutarchus, *Adversus Colotem*, 7, 1110c [29 U, 16 A]
Αὐτὸς γὰρ οὖν ὁ Ἐπίκουρος ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν Πρὸς Θεόφραστον οὐκ εἶναι λέγων τὰ χρώματα συμφυῆ τοῖς σώμασιν, ἀλλὰ γεννᾶσθαι κατὰ ποιάς τινας τάξεις καὶ θέσεις πρὸς τὴν ὄψιν, οὐ μᾶλλόν φησι κατὰ τοῦτον τὸν λόγον ἀχρωμάτιστον σῶμα εἶναι ἢ χρῶμα ἔχον· ἀνωτέρω δὲ κατὰ λέξιν ταῦτα γέγραφεν· ἀλλὰ καὶ χωρὶς τούτου τοῦ μέρους οὐκ οἶδ' ὅπως δεῖ τὰ ἐν σκότει ταῦτ' ὄντα φῆσαι χρώματα ἔχειν. Καίτοι πολλάκις ἀέρος ὁμοίως σκοτώδους περικεχυμένου οἱ μὲν αἰσθάνονται χρωμάτων διαφορᾶς οἱ δ' οὐκ αἰσθάνονται δι' ἀμβλύτητα τῆς ὄψεως·

NO GRĀMATAS *GRŪTI ATRISINĀMI JAUTĀJUMI*

3 Plūtarhs, *Pret Kolotu*, 1127d
Sacerējumā *Grūti atrisināmi jautājumi* {Epikūrs} sev vaicā, vai gudrais darīs kaut ko, ko likumi aizliedz, zinot, ka viņu nepieķers, un pats arī atbild: "Nav viegli nonākt pie vienkārša apgalvojuma." Proti – es darīšu gan, bet negribu to atzīt.[5]

4 Plūtarhs, *Par to, ka nav iespējams dzīvot ar tīksmi, sekojot Epikūram*, 13, 1095c
No vienas puses, Epikūrs darbā *Grūti atrisināmi jautājumi* atklāj, ka gudram vīram patīk izrādes un viņš priecājas, klausoties un skatoties dionīsiskos uzvedumus, vairāk nekā jebkurš cits,[6] taču, no otras puses, Epikūrs pat pie vīna neatvēl vietu strīdiem par mūziku un valodas jautājumu iztirzājumiem.

NO GRĀMATAS *PAR DĀVANĀM UN PATEICĪBU*

5 Seksts Empīriķis, *Pret matemātiķiem*, I, 49
... katrā ziņā darbā *Par dāvanām un pateicību* {Epikūrs} mēģina visai pārliecinoši pierādīt, ka gudrajiem nepieciešams mācēt lasīt un rakstīt.[7]

NO GRĀMATAS *PRET TEOFRASTU*

6 Plūtarhs, *Pret Kolotu*, 7, 1110c
Epikūrs pats sacerējuma *Pret Teofrastu* otrajā grāmatā raksta, ka krāsas nav no dabas saistītas ar ķermeni, bet gan rodas, pateicoties kaut kādai noteiktai {nedalāmo ķermeņu} kārtībai un novietojumam attiecībā pret skatienu,[8] un tomēr uzsver, ka saskaņā ar šādu apgalvojumu ķermenis tikpat labi var būt bezkrāsains kā krāsains. Iepriekš viņš vārds vārdā rakstīja, lūk, ko: "Bet arī neņemot vērā šo {manas mācības} daļu, es nesaprotu, kā gan var sacīt, ka šiem priekšmetiem arī tumsā piemīt krāsas."[9] Tik tiešām – bieži gadās, ka vieni cilvēki ar sajūtām uztver {tādu priekšmetu} krāsu atšķirības, kuras apņem vienmērīgi tumšs gaiss, bet citi cilvēki savas redzes vājuma dēļ

ἔτι δ' εἰσελθόντες εἰς σκοτεινὸν οἶκον οὐδεμίαν ὄψιν χρώματος ὁρῶμεν, ἀναμείναντες δὲ μικρὸν ὁρῶμεν.

7 Philodemus, *De pietate*, 122, 2 Gomperz [33 U, 17[3] A]
Τὸ] γὰρ τῶν [θεῶ]ν κ[ατ' εἶ]δο[ς πᾶν ἀ]νυπό[πτευ]τον μᾶλλ[ον ἡμῖν] πρὸς [ταραχὴν εἶναι] καὶ ἅπαν [καθαρὸν] τοῦ παντὸς [δεινοῦ] παρασκευ[αζόμε]νον καὶ τὸ [ἀλλότρι]ον δ[ια]λῦ[σαί τε] καὶ [κο]σμῆ[σαι πᾶν] κ[ατι]σχῦον [οὐ]δ[ὲ κ]ωλυόμε[νον] ταῦτα πράτ[τειν ἐν] τῶι Περὶ θεῶν [φησιν·]

8 Philodemus, *De pietate*, 133, 7 Gomperz [34 U, 17[4] A]
[Ἐν δὲ] τῶι Περὶ θε[ῶν ἀν]αμφιλέκτως [τίθε]ται τὸ τὴν [φύσιν] ἀνυτὴν [ἔχον δεῖν] ἅπαν [εἶναι νο]ερὸν κ'α[ἰσθητὸν] μὴ νοεῖσ[θαι τοῖς] ὅλοις·

9 Philodemus, *De pietate*, 122, 17 Gomperz [38 U, 19[2] A]
Κα[λεῖ] δὲ καὶ τὸν θ[ειό]τητος [βίον ἥ]διστον καὶ μ[ακαρι]ώτατον ἐν [τῶι] Περὶ ὁσιότητ[ος καὶ] [κ]αταξιοῖ πᾶ[ν μι]αρὸν φυλάτ[τεσθαι.]

10 Philodemus, *De pietate*, 113, 3 Gomperz [39 U, 19[3] A]
... γράψας [δὲ] καὶ περὶ ὁσιότητος ἄλλο βυβλίον, κἀν τούτωι διασαφεῖ τὸ μὴ μόνον ἀφθάρτως, ἀλλὰ κ[αὶ κα]τὰ συντέλε[ιαν] ἓ[ν] καὶ ταὐ[τὸν συν]εχῶ[ς ὑπάρχον καθ' ὁ]μειλ[ίαν ἑνότητα] προσαγορεύε[σθαι, καὶ] τὰς μὲν εἶ[ναι ἐκ] τῶν αὐ›τῶ[ν καὶ κα]λε[ῖσ]θαι ‹*› τὰ[ς δ' ἐκ τῶν] ὁμοίων.

11 Philodemus, *De pietate*, 110, 4 Gomperz [40 U, 19[4] A]
Δύναται γὰρ ἐκ τῆς ὁμοιότητος ὑπάρχουσα διαιώνιον ἔχειν τὴν τέλειαν εὐδαιμονίαν, ἐπειδήπερ οὐχ ἧττον ἐκ τῶν αὐτῶν ἢ τῶν

ne. Un vēl: ienākdami tumšā mājā, mēs nesaskatām nekādas krāsas, bet, nedaudz uzkavējušies, tās ieraugām.

NO GRĀMATAS *PAR DIEVIEM*

7 Filodēms, *Par dievbijību*, 122, 2
"Neko, kas pieder pie dievu pasaules, nevar turēt aizdomās par lielāka satraukuma radīšanu mūsos, jo tas visu attīra no jebkurām šausmām, spēj iznīcināt un sev pakļaut visu svešo, un nekas tam neliek šķēršļus šajā darbībā." Tā viņš raksta savā darbā *Par dieviem*.

8 Filodēms, *Par dievbijību*, 133, 7
Grāmatā *Par dieviem* viņš viennozīmīgi apgalvo, ka tam, kas pēc dabas ir pilnīgs, jābūt pilnībā domājamam ar prātu un to nevajag iedomāties kā sajūtamu ar visiem {jutekļiem}.[10]

NO GRĀMATAS *PAR SVĒTBIJĪBU*

9 Filodēms, *Par dievbijību*, 122, 17
Darbā *Par svētbijību* viņš sauc dievišķu dzīvi par pašu baudpilnāko un svētlaimīgāko un atzīst, ka {dievi} ir spējīgi izsargāties no visa, kas tos varētu aptraipīt.

10 Filodēms, *Par dievbijību*, 113, 3
... Par svētbijību {Epikūrs} ir sarakstījis arī vienu citu grāmatu,[11] un tajā viņš paskaidro, ka ne tikai to, kas ir neiznīcīgs, bet arī to, kas, nezaudējot pilnību, bez pārtraukuma pastāv kā viens un tas pats, pēc vispārpieņemta vārdu lietojuma sauc par "vienumu", un pirmās minētās vienības[12] ir veidotas no vienām un tām pašām sastāvdaļām un tās dēvē par <*>, bet otrās – no līdzīgām sastāvdaļām.[13]

11 Filodēms, *Par dievbijību*, 110, 4
... Jo ir taču iespējams, ka būtne, kuras pastāvēšanu nodrošina {to veidojošo sastāvdaļu} līdzība, uz mūžu mūžiem ir pilnībā laimīga, jo vienumi var veidoties tikpat labi no vienām un

ὁμοίων στοιχείων ἐν[ό]τητες ἀποτελεῖσθαι δύνανται καὶ ὑπὸ τοῦ Ἐπικούρου καταλείπονται, καθάπερ ἐν τῶι Περὶ ὁσιότητος αὐτότατα.

12 Athenaeus XII 546e [67 U, 22[1] A]
... τὴν κατὰ κίνησιν ἡδονὴν ἠσπάζοντο... καὶ Ἐπίκουρος καὶ οἱ ἀπὸ τούτου· καὶ ἵνα μὴ τοὺς καταιγισμοὺς λέγω καὶ τὰ ἐπεντρώματα, ἅπερ πολλάκις προφέρεται ὁ Ἐπίκουρος, καὶ τοὺς γαργαλισμοὺς καὶ τὰ νύγματα ἃ ἐν τῷ Περὶ τέλους εἴρηκεν, τούτων μνησθήσομαι· φησὶν γάρ· Οὐδὲ γὰρ ἔγωγε ἔχω τί νοήσω τἀγαθὸν ἀφαιρῶν μὲν τὰς διὰ χυλῶν ἡδονάς, ἀφαιρῶν δὲ τὰς δι᾽ ἀφροδισίων, ἀφαιρῶν δὲ τὰς δι᾽ ἀκροαμάτων, ἀφαιρῶν δὲ καὶ τὰς διὰ μορφῆς κατ᾽ ὄψιν ἡδείας κινήσεις.

13 Cicero, *Tusculanae disputationes*, III, 18, 42 [69 U, 22[2] A]
... deinde paulo infra: "Saepe quaesivi, inquit, ex iis qui appellantur sapientes, quid haberent quod in bonis relinquerent, si illa detraxissent, nisi si vellent voces inanes fundere: nihil ab iis potui cognoscere. Qui si virtutes ebullire volent et sapientias, nihil aliud dicent nisi eam viam qua efficiantur eae voluptates quas supra dixi."

14 Plutarchus, *Contra Epicuri beatudinem*, 4, 1089d [68 U, 22[3] A]
Τὸ γὰρ εὐσταθὲς σαρκὸς κατάστημα καὶ τὸ περὶ ταύτης πιστὸν ἔλπισμα τὴν ἀκροτάτην χαρὰν καὶ βεβαιοτάτην ἔχει τοῖς ἐπιλογίζεσθαι δυναμένοις.

15 Athenaeus XII 546f [70 U, 22[4] A]
Κἀν τῷ Περὶ τέλους δὲ πάλιν· τιμητέον τὸ καλὸν καὶ τὰς ἀρετὰς καὶ τὰ τοιουτότροπα, ἐὰν ἡδονὴν παρασκευάζῃ· ἐὰν δὲ μὴ παρασκευάζῃ χαίρειν ἐατέον.

tām pašām pamatsastāvdaļām, kā arī no līdzīgām; arī Epikūrs atzīst abus šos veidus – tieši tā to var lasīt viņa darbā *Par svētbijību*.[14]

NO GRĀMATAS *PAR AUGSTĀKO MĒRĶI*

12 Atēnajs, *Sofistu mielasts*, XII, 546e

... {mācību par} baudu kustībā ar atzinību pieņēma (..) arī Epikūrs un viņa sekotāji;[15] un, lai neieslīgtu runās par "iekāru uzliesmojumiem" un "tīkamām trīsām", ko Epikūrs bieži piemin, un par "kņudoņu" un "skudriņām", par ko viņš raksta darbā *Par augstāko mērķi*, atgādināšu Epikūra teikto: "Man patiesi nepaliek pilnīgi nekā, ko es varētu atzīt par labo, ja es atsakos no garšas baudām, mīlas baudām, sarunu baudām un baudpilnām kustībām, ko rada {skaistu} veidolu skatīšana."[16]

13 Cicerons, *Tuskulas sarunas*, III, 18, 42

... un tālāk, nedaudz zemāk {viņš raksta}: "Es bieži esmu vaicājis tiem vīriem, kas tiek dēvēti par gudriem, kādi tad labumi viņiem paliktu, atsakoties no {ķermeņa baudām}, ja vien viņi negrib šķiest vārdus pa tukšo. Neko es no viņiem neesmu varējis uzzināt. Bet, ja viņi grib papļāpāt par tikumiem un gudrību, viņi nerunā ne par ko citu, kā vienīgi par to ceļu, kas noved pie iepriekš minētajām baudām."[17]

14 Plūtarhs, *Par to, ka nav iespējams dzīvot ar tīksmi, sekojot Epikūram*, 1089d

"Labs miesas stāvoklis un uzticama cerība, ka tādā stāvoklī tas arī paliks, sagādā vislielāko un visnesatricināmāko prieku tiem, kas ir spējīgi izdarīt {pieredzē balstītu} spriedumu."[18]

15 Atēnajs, *Sofistu mielasts*, XII, 546f

Un darbā *Par augstāko mērķi* viņš {raksta}: "Augstu jāvērtē skaistais un labais,[19] un tikumi, un tamlīdzīgas lietas, ja vien tās sagādā baudu, bet, ja nesagādā, tad no tām jāatvadās."

16 Plutarchus, *Adversus Colotem*, 13, 1114a [74 U, 23 A]
... ἐν ἀρχῇ δὲ τῆς πραγματείας ὑπειπὼν τὴν τῶν ὄντων φύσιν σώματα εἶναι καὶ κενὸν ὡς μιᾶς οὔσης εἰς δύο πεποίηται τὴν διαίρεσιν, ὧν θάτερον ὄντως μὲν οὐθέν ἐστιν, ὀνομάζεται δὲ ὑφ' ὑμῶν ἀναφὲς καὶ κενὸν καὶ ἀσώματον.

17 Philodemus, *De pietate*, 113, 23–114, 11 Gomperz [84 U, 27[1] A]
... κἀν τῶι δωδεκάτ[ω]ι Περὶ φ[ύ]σ[ε]ω[ς το]ὺς πρώτους φη[σὶν ἀ]νθρώ̣πους ἐπιν[οή]μα̣τα λ̣α̣μβάνειν ἀφθάρτων φύσεων· εἶ-ναι γάρ, [οἷς] προστρέ[π]εται[ι,] [παν]ανάξια τῆς ν[οο]υμένης ἀφθα‹ρ›σία[ς] αὐτῶν καὶ παντελῶς μακαρι[ό]τητος· οὐδὲ γὰρ ἔτι τ[η]ρεῖται τ[ὸ] πάντα [τ]εθὲ[ν] εὔδ[αι]μον καὶ τὸ πρὸς τ[ὴν δι]άλυσι[ν ἀ]δήκ[τω]ς ἔχο̣[ν.]

18 Philodemus, *De pietate*, 112, 5 Gomperz [87 U, 27[2] A]
... ὡς κἀ[ν τῶι] δωδεκάτω[ι Προ]δίκωι καὶ Δια[γόραι] καὶ Κρι-τίαι κἄ[λλοις] μέμφ[εται] φ̣ὰ̣ς̣ πα[ρα]κόπτειν καὶ [μαίνεσ]θαι, καὶ βακχεύουσιν αὐτοὺς [εἰ]κά[ζει.]

19 Philodemus, *De pietate*, 124, 6 Gomperz [88 U, 26 A]
... ἔν τε τῶ̣[ι] τρε[ισκαι]δεκάτωι περ[ὶ τῆς] οἰκειότητος, ἢ̣[ν πρός] τινας ὁ θεὸς ἔχ[ει καὶ] τῆς ἀλλοτρι[ότητος·]

20 Pap. Herc. 419, fr. 7 Laursen *CErc* 25
.]ητι τὴ̣[ν] ψυχὴν κ̣[αὶ τ]ὴν λοιπὴν φύσιν [ἀπ‹ο›ποιῆσαι τὸ ζῶ̣[ιον καὶ τὸ νοουμένη̣ν [ἑνότητι μηθὲν ἢ [τὸ ἕτερον νοεῖν τὴ̣ν [ψυχικὴν καὶ τὴ̣[ν λοιπὴν φύσιν ἐξ ἧς ε̣[ἶναι εἰρήκαμεν.

21 Pap. Herc. 491, fr. 5a Laursen *CErc* 25
... συ]λλογίζεσθαι ὃν [δεῖ τρό]πον. ‹*› Οὔτε γὰρ ἕν [τι ἦν] ὡς τὸ συμβεβηκ[ὸς κ]α̣ὶ ὧι συμβέβηκ[ε ῥη]τέον εἶναι, οὔτ[ε ἕτερον ὡς τὸ ἀ[πὸ τινος διαστήματος [ἐπεισερχομενον, ‹*› οὔτ[ε...

NO GRĀMATAS *PAR DABU*

[No I grāmatas]
16 Plūtarhs, *Pret Kolotu*, 13, 1114a
... izklāsta sākumā viņš apgalvo, ka pastāvošo lietu dabu veido ķermeņi un tukšums, proti, lai arī tā ir viena, viņš to sadala divās daļās. No šīm daļām viena patiesībā ir nekas, bet to jūs[20] saucat par netaustāmu, tukšu un neķermenisku.[21]

[No XII grāmatas]
17 Filodēms, *Par dievbijību*, 113, 23–114, 11
... un sacerējuma *Par dabu* XII grāmatā {Epikūrs} raksta, ka paši pirmie cilvēki ieguva priekšstatu par neiznīcīgām būtnēm.[22] Taču tas, pie kā viņi vēršas lūgšanās, nekādā mērā nepelna neiznīcību un svētlaimi, kas tiek domāta saistībā ar šīm būtnēm, jo {šajos priekšstatos} vairs netiek saglabāta pilnīgi laimīga būtne, ko nevar izdeldēt iznīcība.[23]

18 Filodēms, *Par dievbijību*, 112, 5
... kā, piemēram, XII grāmatā, kurā {Epikūrs} nopelļ Prodiku, Diagoru, Kritiju[24] un citus, teikdams, ka viņi ir kļuvuši traki un vājprātīgi, un pielīdzina viņus bakhanāliju[25] dalībniekiem.

[No XIII grāmatas]
19 Filodēms, *Par dievbijību*, 124, 6
... un XIII grāmatā {viņš runā} par tuvību, kas dievam ir ar dažiem cilvēkiem, un atrautību, {kas to šķir no citiem}.[26]

[No XXV grāmatas]
20 Pap. Herc. 419, fr. 7
... ka dvēsele un pārējais veidojums kopā rada dzīvu būtni un ka, domāts kā vienums, dvēseliskā daļa un pārējais veidojums, no kura, kā jau teicām, {tā} sastāv, nedomā neko citu, kā vien to otru...[27]

21 Pap. Herc. 419, fr. 5a
... spriest tādā veidā, kā pienākas. <*> Jo tas nedz veido vienu veselumu ar {lietu} kā {tai} piemītoša īpašība, par ko tad arī jārunā kā par {tai} piemītošu īpašību, nedz arī ir kaut kas cits, it kā nāktu no zināma attāluma, nedz arī... [28]

22 Pap. Herc. 1191, corn. 6, pz. 2, z. 2, col. 3 – Pap. Herc. 1420, corn. 2, z. 2 Laursen *CErc* 25

... τοῖς μ]ὲν μᾶλλον, τοῖς δ᾽ ἧττον] τοῖς δ᾽ ὅλως ἐπὶ βρα[χύ τι καὶ οὐκ ἐντυπῶν πάλιν τινων καὶ πρὸς τὴν διανοητικὴν σύκρισιν (ὁμοιοσχημόνων τοῖς πρὸς τάδε τὰ αἰσθητήρια) παρεμπιπτόντων ἐκ τοῦ ἐκεῖθεν προοδοποιη[[η]]θῆναι τά γε δὴ πολλὰ ἐχούσης μὲν καὶ αὐτῆς τῆς συστάσεως τῆς διὰ τῶν στοιχείων αἰτίας παρὰ τὴν τῶν ἀτ[ό]μων διαφορὰν καὶ τῶν προυπαρχόντων πόρων, ‹*› οὐ μὴν ἀ]λλ[ὰ] κ̣α̣ὶ τοῦ ἀπογεγεν[νημέ]ν̣[ο]υ ν̣ο̣ητ̣θέντο̣[ς] τ̣[...

23 Pap. Herc. 1056, corn. 2, z. 1 Laursen *CErc* 25

... τῶν [σ]υμβε«βη»κότω[ν δυνα[μέν]ης τῆς δ̣[ιανοίας κινεῖσθαι {γ[.]ώναιαι} (ἃ πρὸς τῶν ἀτόμω̣[ν οὐ]κ̣ ἂν εἴπαιμεν ἀ[μφισβη]τοῦ̣ντες) ἐκ τῶ̣ν̣ π̣ρώτων πολυτροπωτέρ[ως κι]νουμένων κ̣[αὶ π]ο[ικιλωτ]έ̣ρως τὰς...

24 Pap. Herc. 1056, corn. 3, z. 1 Laursen *CErc* 25

... τὰ πολλὰ τῶν κοινῶν καταλειπόν̣τω[ν σ]ὺν τ̣οῖς ὑποκειμένοι⸢ς⸣ ὅθ̣εν ἕτερα ⸢προσ⸣δοξ̣αζόντων τὰ μὲν κατ᾽ εἰδώλων ἐμ[πτώσεις τ̣ι̣νας ὅσ᾽ ἀπερι[λήπτως [«προσ»δο]ξάζουσι[ν ἢ καὶ ἀναλ[ό]γω⸢ς⸣ ἀπεριλ̣[ήπτοι[ς] π̣ρ̣ο̣[σδο]ξα[ζ...

25 Pap. Herc. 1056, corn. 3, z. 3 Laursen *CErc* 25

... ἐ]αυτῶι κατὰ τὸ ὅμοιον κ̣αὶ ἀδιάφορον ἑαυτὸν ῥ̣ηθήσεται διανοεῖσθαι οἷον ἑνός τινος ταύτηι τοῦ νοουμένο[[ν]]υ ὄντος ἀλλὰ καὶ ἐφ᾽ ἑαυτ[ο]ν ἑαυτῶι ἐ̣ν̣[τὸς] ἄλλων. Καθότι δ᾽ ἐν [πά]θει τινι ἑαυτὸν λ̣έ̣[γεται διαν]οε̣[ῖσθ]α̣ι ηδ...

26 Pap. Herc. 1056, corn. 4, z. 1 Laursen *CErc* 25

... ῥ̣η]θήσεται δ[ιανοε]ῖσθα[ι ἀ]λλ᾽ ἢ⸢ι⸣ ἐξεῖπο[ν ὥσ]τ̣ε κα[ὶ ἑαυτῶι ⸢ἑ⸣αυτὸ λέγεσθαι διανοεῖσθαι. Πάντα γὰρ οὕτω γ᾽ ἂν ἑαυτῶν κατὰ πάντα τρόπον ἀναισθητοῦντα ἐτύγχανεν κ̣α̣(ὶ) [[τα]] τ̣ο̣ύτων ἐπιλογισμὸν .] [[ικε]] ἐπ̣[ίπ]ονο̣ν̣ λαβεῖν, οὐχ ὥ̣[σ]π̣ε̣ρ̣ [σ]ὺν ἐπαισθ̣ή̣σ̣[ε]σ̣[ι]ν̣ σημειο[ῦ]ν̣[.., ἀ]λλὰ δὴ τ[οῦτον τὸν [τρόπο]ν̣ φημ̣[ι καθ᾽ ὅν...

22 Pap. Herc. 1191, corn. 6, pz. 2, z. 2, col. 3 – Pap. Herc. 1420, corn. 2, z. 2

... ienesot atveides[29] vienos vairāk, citos mazāk, bet citos – uz īsu brīdi pat vispār ne, un dažiem {tēliem} (pēc apveida līdzīgiem tiem, kas iekļūst jutekļos)[30] no turienes savukārt iespiežoties arī domu radošā salikumā,[31] jo veidojums, kam par cēloni ir pamatsastāvdaļas, ņemot vērā nedalāmo ķermeņu atšķirības un iepriekš esošos kustības ceļus, noteikti spēj izlauzt sev ceļu vismaz lielākajā daļā gadījumu <*>, bet arī radītās domas saturs {to var}...

23 Pap. Herc. 1056, corn. 2, z. 1

... tā kā prātu spēj iekustināt {lietām} piemītošās īpašības (savukārt, runājot par {īpašībām}, neteiksim, ka tās kustina nedalāmie ķermeņi, tikai tāpēc, lai uzturētu strīdu),[32] no pirmajām {atmiņā atausušajām} lietām, kas kustas daudzveidīgāk un dažādāk...[33]

24 Pap. Herc. 1056, corn. 3, z. 1

... lai viņi atmet lielāko daļu vispārpieņemto {jēdzienu} līdz ar to, kas ir mūsu acu priekšā;[34] un tad lai viņi iedomājas kaut ko citu – to, kas mūsos iespiežas ar rēgu palīdzību, un ko viņi iedomājas, pilnībā to neaptverot, vai drīzāk – iedomājas tādā pašā veidā, kā iedomājas lietas, ko pilnībā nespēj aptvert...[35]

25 Pap. Herc. 1056, corn. 3, z. 3

... tiks pateikts {ne tikai} tas, ka viņš domā par sevi ar sevis palīdzību[36] saskaņā ar līdzīgo un neatšķirīgo, tā, it kā domātais un {prāts} būtu kaut kas viens,[37] bet arī – {ka viņš domā} virzienā uz sevi citās lietās.[38] Un, tā kā ir teikts, ka domāt par sevi kaut kādā pārdzīvojumā...

26 Pap. Herc. 1056, corn. 4, z. 1

... {netiks} teikts, ka tas domā {par sevi... veidā},[39] bet gan, kā sacīju, tā, lai teiktu, ka tas domā par sevi arī ar sevis palīdzību (jo pretējā gadījumā neviena {dzīva būtne} nekādā veidā nevarētu sevi sajust un būtu grūti iegūt {pieredzē balstītu} spriedumu par šīm lietām)[40] – ne tā, kā... ar pēcsajūtām,[41] bet, kā es apgalvoju, šādā veidā, kādā...

27 Pap. Herc. 1056, corn. 4, z. 2 Laursen *CErc* 25
... δ̣ ᾽[ἀ]π̣[οτ]ε̣λεῖται τὰ μὲν κα̣τ̣ ᾽ἐπείσοδόν τι⟦τ⟧⌜ν⌝ων ἀπο{γε}γεννώμενα ⟦ων⟧ ⟦α⟧ τὰ δὲ καθ᾽ ὁμούρησιν (καί που καὶ τὸ μὴ αἰωρούμενον τῆς φύσεως ἀλλὰ τοῦ ἐν [ἑ]α̣υ̣τῶι τ[έλους̣ [μ]ν̣ήμην καὶ [ἐπιλογ[ισ]μ̣ὸν λαμβά[νον κατὰ̣ [π]λέ̣[ο]ν̣ ἢ ἔλα̣τ̣[τον]), ἔτι δε...

28 Pap. Herc. 1479/1417 Fr. 8, col. IV Sedley *CErc* 3
...] φύσις ἐνταῦθα κατά γε τὴν] δόξ[αν τ]ὴν [αὐτοῦ] τ̣οῦ πρῶ̣τον οἰομ]ένου καὶ ἅμα καὶ ποτὲ καὶ] ἐνταῦθα τὸ κενόν· οὕτως ο]ὖν καὶ τ[ο]ῦτο [ν]ο̣εῖται ἐν ἐκ]ίναις τα̣[ῖ]ς λέξ[εσιν] ἃς ἐν τῶι] περὶ [τῶν] πρῶ[τον] γ̣ιγνωσκ]όντω[ν αὐ]τοὺς γεγράφαμεν· εἶ]τα δ᾽ ἀναλαβόντες αὖθις τ]ὸ [β]ιβλίον ἠκριβ[ώσαμεν.....]α̣σα̣[..

29 Pap. Herc. 1479/1417 Fr. 8, col. V Sedley *CErc* 3
... [οὐκ ἔξεστι ποιῆσαι πολλῶν] κ̣αὶ παντο̣[ί]ω̣ν ὀνομάτω̣ν̣ μεταθ̣[έσ]ε[ις]· ὀλίγα γὰρ ἔξ[εστιν τῶ[ν σ]ὺ̣ν ταῖ̣ς αἰσθήσεσ̣ι̣ν̣ ἃ πρότερο̣ν [ο]ὕτως δ̣[ι]ο̣[ρί]ζ̣οντες κατὰ τὸ̣ν οὐ φα̣ν̣ταστικ[ὸ]ν τρ[ό̣πον] μετεθ̣έ̣μεθα συνιδόντες οὐ [τοια]ῦτα ἔκ τινος ἐπιλ[ογ]ισμ̣[ο]ῦ· τὰ δὲ πλεῖ̣στα τῶ̣ν̣ ἐ̣[ν πε]ρι[λ]ηπτικῶι τρόπωι [ἐ]λ[εγχο]μένων ἂν ....]μη[.]ν[...

30 Pap. Herc. 1479/1417 Fr. 11, col. I Sedley *CErc* 3
... α[ἰσθ]ήσεων ὀξυδερκίας η .....].[.]εμ[...]ο̣ΐ̣α̣ς̣ ἐν ἀπ[ορ]ήμα̣τ̣ι̣ νε̣ν[όηκε ἢ] κατ[α]καλύψεσι· δο̣ξα[στὸν γὰρ δὴ ἐκ τ[ῶ]ν φαινομένων [ἅπασιν ἀν[θ]ρώποις τὸ δηλ[ωθησόμενον ἀναλογίσματ[ί] ἐ̣[σ]τι̣ν̣. Ὅθεν κα̣τὰ̣ τὸν τοιο̣[ῦ]τον τρόπον τὸ φαινόμενον ..... ἐτὶ τῶν αὐ[τῶν .....]

31 Pap. Herc. 1479/1417 Fr. 11, col. II Sedley *CErc* 3
... ἰδιοτήιτος τῶι σοφῶι καὶ μὴ σοφῶι διε[φώ]ν̣εις, οὐδὲν π̣αρε̣[μβάλλων [τοῦ π]ε̣ρὶ τῶν οὐκ ἐπιμα̣ρτυρή̣σ̣εων κα̣[ὶ] ἀντιμαρτυρήσεων. Ἐτίθει̣ς δ[έ τινα τῶν ὀνομάτων εὐθὺς διὰ τῆς αὐτῆς λέξεως, καὶ τὴν κατ᾽ αὐτὰς τὰς αἰσθήσεις πλάνην τῶν π̣ολλῶ]ν ἀπο[σ]ημαίνων, οὐ μον[ον] τὴν ἔν[νοιαν...

27 Pap. Herc. 1056, corn. 4, z. 2
... daži {stāvokļi?}[42] rodas tāpēc, ka tos izraisa kaut kāds pieplūdums no ārpuses, bet citi rodas tāpēc, ka tos izraisa blakus esošais[43] (kā, piemēram, tā mūsu dabas daļa, kas nav svārstīga, bet lielākā vai mazākā mērā atceras un izdara {pieredzē balstītu} spriedumu par augstāko mērķi, kas ir mūsos pašos)...

[No XXVIII grāmatas][44]
28 Pap. Herc. 1479/1417 Fr. 8, col. IV
... {tukšuma} daba šeit ir saskaņā ar pirmā cilvēka viedokli, kurš domāja par tukšumu {jēdzienos} "vienlaikus", "kad" un "kur". Tādējādi arī par tukšumu tiek domāts tajos izteikumos, ko esmu minējis savā darbā, runājot par cilvēkiem, kas pirmie to iepazina. Vēlāk, atgriežoties vēlreiz pie šīs grāmatas, es iedziļinājos...[45]

29 Pap. Herc. 1479/1417 Fr. 8, col. V
Nav iespējams nomainīt daudzus un dažādus vārdus;[46] var mainīt dažus no tiem, kas ir saistīti ar sajūtām,[47] – proti, tos vārdus, kam es sākumā devu noteiksmes[48], neatsaucoties uz tēlu,[49] un tad mainīju, ar kāda {pieredzē balstīta} sprieduma palīdzību saprotot, ka tie tādi nav.[50] Bet, runājot par lielo vairumu {vārdu}, kas {jēdzienu} uztveršanas gaitā varēja izrādīties aplami... [51]

30 Pap. Herc. 1479/1417 Fr. 11, col. I
... {jāpaļaujas uz} sajūtu asumu, {lai pārbaudītu jēdzienus}, kuru domāšana sagādā grūtības vai nedodas rokā, jo viedoklis par to, kam nepieciešams uz atbilstību balstīts pierādījums, var veidoties no tā, kas ir acīmredzams visiem cilvēkiem. Tādējādi redzamās parādības šādā veidā...[52]

31 Pap. Herc. 1479/1417 Fr. 11, col. II
... {tiecoties pēc valodas} savdabības, tu nonāci pretrunā tiklab ar gudro, kā ar to, kas nav gudrs, jo tu neiekļāvi {darbā} ne rindas par apstiprinošu pierādījumu trūkumu un atspēkojošiem pierādījumiem. Dažus vārdus tu liki lietā uzreiz, lietodams parasto valodu, un tāpat tu, izrādās, pielaidi pūlim raksturīgo kļūdu attiecībā uz pašām sajūtām,[53] un ne tikai jēdzienu...[54]

32 Pap. Herc. 1479/1417 Fr. 12, col. III Sedley *CErc* 3

... εἰ δὲ τότε [τα]ὐτό τι διαν[ο]ούμενοι ἐλέγομεν κατὰ [τ]ὴν [ἐ]κκειμένην ἑρμηνίαν τῶι ὅτι πᾶσα ἡ ἁμ[α]ρτία ἐ̣στὶν τῶν ἀνθρώπων οὐδὲν ἕτερον ἔχουσα σχῆμα ἢ τὸ ἐπὶ τῶν προ̣λήψεων γιγν̣[όμενον καὶ τῶν φαιν̣[ομ]ένων διὰ τοὺς π̣ολυτρόπους ἐ̣[θισμοὺς τῶν λέξεων, καὶ[...

33 Pap. Herc. 1479/1417 Fr. 13, col. II inf. – col. III sup. Sedley *CErc* 3

.....] δὲ κ[αὶ ἄ[νε̣υ τῆς τινω]ν ἐθισμ̣[ῶν συ]ν̣οικειώσεως ἐ]πιφέρω̣[ν τότε ἔτ]υχες, μὴ̣] δῆλον ποιώιης τὸ πάντα φθόγγον ἐπιφέρο̣ντα δοξάζειν τόδε τι κα̣[ὶ] τὴν τῶν ὀνομάτ[ω]ν κα[ὶ π]ραγμάτω̣[ν ἀ[δι[αλ]η̣ψίαν ὁρ]ῶν περ[ιν]οώιης. Κἀ[γὼ] δ̣ ἔβλεπον ὅ[τ]ι οὐ ποιήσας διάφορα τά[δ]ε ἢ τάδε εἶναι λέγειν τάδε φ[ῆ]ς αἱρεῖσθαι τ[ῶι] δ̣[ὴ βελ̣[τίο]ν εἶναι ἢ τάδε· ἀλλ᾽ ὀν̣όμασιν οἷς δήποτε χρώμε[ν]ον οἷόν τε φ[ή]σας [ε]ἶναι λέγει]ν τὰ πρά̣γματα, πᾶσιν ἐνε]δικνύου ἡμῖν τε τοῖς τε σοφίας] μετεσχηκόσιν μόνον ὅτι οἰ[κειότερόν ἐστ[ι]ν̣ γ.[.....]

34 Pap. Herc. 1479/1417 Fr. 13, col. III inf. – col. IV sup. Sedley *CErc* 3

...]ια[..]π[...]κ̣ας τ᾽ ἔ̣πραττε]ς τότε, νῦ[ν] συνορῶ τότε δ᾽ οὔ· καὶ τοὺς κατὰ μ̣έ̣ρος δὲ πιεσμοὺς τοῦ ὀρθῶς ἕκαστα λέγεσθαι περὶ τοῦτο τὸ εἶδος νῦν συνορῶ τότε δ᾽ οὔ. Καὶ οὐ σ̣υσταίη̣ι ἄν τ̣ι πρὸς αὐτὰ..... ἢ δ̣ιαπορῆσαι ποικίλως νῦν ἐπιβλέπω, ὡς ἐγῶιμαι. Ἐπε[ὶ καὶ τὸ λεγόμενόν που, [ὀρθῶς ταῖς αὐ̣ταῖς αἱρέσε̣[σι] τ[ῶ]ν φωνῶ[ν] κατὰ τὴν διδ[α]σκαλίαν χρήσαιτό τις ἄν, εἴπερ ταῦτα ἡ̣μ̣ῖν βλέπο̣ι ἐκ το[ῦ α]ὐτοῦ ⸢γ⸣[ε ἰ̣δ̣ίου ε̣[ἴ]δ̣η, μὴ πολὺ παρηλ[λαγμέναι̣[ς] φύσεσι περι[π]έσοι. [Τὸ δ᾽ ὅτι οὐ κατὰ τὰ πρ[ά]γματα ἠλέ̣[γχε]το εἰ πολὺ παρηλλαγμέναις φύσεσ]ιν̣ [.....

35 Pap. Herc. 1479/1417 Fr. 13, col. IV inf. – col. V sup. Sedley *CErc* 3

... πέπεισμαι διαβλέπ̣ειν̣ ὡς διηροῦμεν, ὡς σ̣ο̣[ὶ ἐνο]ε̣ῖτο, καὶ οὐ καθάπερ τινὲς ἂν ἐνδέξαιντο. Ἀλλὰ γὰρ ἴσ̣ω̣ς οὐκ εὐκαιρόν ἐστ[ι ταῦ]τ[α] προφέροντα μηκύνει[ν· κ]αὶ μαλ᾽ ὀρθ̣ῶς [γε, ὦ

32 Pap. Herc. 1479/1417 Fr. 12, col. III

... Ja tolaik mēs teicām, domādami to pašu, bet lietodami citu – tolaik pieņemtu – izteiksmi, ka visām cilvēku kļūdām nav nekāda cita apveida, kā vienīgi tas, kas rodas saistībā ar pirmtvērumiem un redzamajām parādībām valodas daudzveidīgo lietojuma paražu dēļ,[55] un...

33 Pap. Herc. 1479/1417 Fr. 13, col. II inf. – col. III sup.

... turklāt tolaik tu mēdzi lietot {vārdus}, nepakļaujoties noteiktām {valodas} lietojuma paražām, ar mērķi nepadarīt skaidru to, ka, lietojot jebkādu skaņu,[56] tiek pausts kaut kāds noteikts viedoklis, un, redzot, ka vairs nepastāv nošķirums starp vārdiem un lietām, tomēr izvairījies domāt {par šī nošķiruma trūkumu}. Arī es pamanīju, ka tu nenošķiri vienu {vārdu kopu} no otras un neteici, ka tu izvēlies vienu {vārdu kopu}, jo tā ir labāka par otru; tā vietā, apgalvodams, ka ir iespējams lietot pilnīgi jebkādu vārdu, runājot par lietām, tu parādīji visiem – gan man, gan arī tiem, kam nav sveša gudrība, – vienīgi to, ka ir piemērotāk...[57]

34 Pap. Herc. 1479/1417 Fr. 13, col. III inf. – col. IV sup.

... {ko} tu darīji tolaik, es tagad redzu, bet toreiz es to neredzēju. Tagad es arī redzu, bet toreiz neredzēju, īpašās grūtības nosaukt ikvienu {lietu} šajā jomā pareizā {vārdā}.[58] Un nekas nebūtu saskanīgs ar tām <..... > vai apšaubītu, es tagad, man šķiet, redzu visā krāšņumā. Kā jau teicu, pareizi rīkotos tas, kurš izvēlētos tos pašus vārdus mācības izklāstā, ja vien mēs varētu paļauties uz to, ka viņš redzēs – šīs ir jomas, kuras nosaka viena un tā pati īpašā {pazīme}, un nesāks svaidīties no vienas parādību kopas pie nākamās.[59] Tas, ka netika pienācīgi atspēkots cilvēks, kurš {sāka svaidīties} starp dažādām parādību kopām...[60]

35 Pap. Herc. 1479/1417 Fr. 13, col. IV inf. – col. V sup.

Es esmu pārliecināts, ka skaidri redzu tos[61] tā, kā mēs mēdzām tos izšķirt un kā jau tu domāji – ne tādā nozīmē, kā daži cilvēki varētu uzskatīt. Tomēr, iespējams, nav piemērots brīdis gari izplūst, uzskaitot šādus gadījumus, – tev taisnība, Mētrodor.

Μητρόδωρε· πάνυ γὰρ οἶμαί σε πολλὰ ἂν ἔχειν προε[ν]έγκασθαι ἃ ἐθεώρεις γελοίως [π]ώ[ς τι[να]ς ἐνδεξαμένους καὶ π[άντ[α] μᾶλλον ἢ τὸ νοούμενον κατὰ τὰς λέξεις, οὐκ ἔξω τῶν ἰθισμένων λέξεων ἡμῶν χρωμένων οὐδὲ μετατιθέντων ὀνόματα ἐπὶ τῶν φανερ]ῶν. Καταγέλαστον γὰρ δή] τι καὶ τοῦτ' ἐστιν, ὅταν..]δ[...

36 Pap. Herc. 1479/1417 Fr. 13, col. V inf.–VI sup. Sedley *CErc* 3

... ἄλλο[υς.....] μεταφορὰς ποι[εῖν φωνῶ]ν ἐπὶ τὰ ἄγνωστα] ὑ[πὸ τῶν γν]ωστῶν, ἀλλὰ διὰ τὰς αὐ[τ]ῶν πλάνας ἃς λέγ[ο]μεν ἐν το[ῖ]ς Περὶ ἀμφ]ιβολίας ἡμῖν ἀναγεγραμμένοις. Ἀλλὰ γὰρ τί τούτων ἡμῖν τῶν ἀνθρώπων; Πολλαχοῦ γὰρ διώρισται μέχρι πόσου φροντιστέον αὐτῶν ἃς ποτ' ἂν ἔχωσι καθ' ἡμῶν δόξας, καὶ μέχρι πόσου τε καὶ ἐν ποίῳι λόγον οὐδένα ἐκτέον. Αἰεὶ] δὲ τῶν εὐπαγῶν ἕνεκα πρὸς εὐδαιμονίαν καὶ τῶν κατασκευαζομένων τοὺς λόγους π[οιη]τέον, ἐπειδήπ]ερ φερε[.....] τὸν β[ί]ον...

37 Pap. Herc. 1479/1417 Fr. 13, col. VI inf.–VII sup. Sedley *CErc* 3

..... καὶ [ἐκῖνο ἔγωγε πολλάκις ἐνεθυμήθην τὸ ὅτι [εἰ ἐ]μοῦ προφέροντος ἀπορήμ[α]τα ἅ τις ἂν πρὸς ἡμᾶς ἔ[τρε]πεν, ἀποδιδώιη ὃ ἐκ τῶν [λέ]ξεων συνοικε[ιοῦν] ὡς ταὐτὸ συνέβαινε μελε[ᾶν] ἐπὶ τῆς γραφῆς, πολλο[ῖ]ς ἂν ἴσως δόξειε τότε μὲν ἤτοι κατὰ τὸν ἐπιβλητικὸν τρόπον ἢ περιληπτικῶς ἢ φανταστικ[ῶς] ἢ δ[ι]ὰ λόγου δὴ θεωρητικῶς ψευδὴς ὑποτετάχθαι ταῖ[ς λέξεσ[ιν] ἐκίναις δόξα, ἤτοι κατὰ τὸν οὐκ ἐπιβλ[ητ]ικὸν μὲν οὐδὲ κατὰ μίαν τῶν ἐκκειμένων ἰδεῶν ἐξ ἑ[α]υτοῦ δὲ μόνον κινητικόν, νῦν δὲ τῆς ἑρμηνία[ς] ἐφαρμοττούσης καὶ ἐπ' ἄλλ' ἄττα ἐπαγωγή τις ἐκ τῆς διαστολῆς γίγνε[σ]θαι εἰς τἀληθές. Ἀλλ' ὅμως σοι μηδέποτε μὴ συ]μ[πλεκ]έτω μηδέ[ν τ]ις πειρώμενος ἐ]ξισοῦσθαι σοι ταύτης] τῆς ὑποψίας· ἀλλ' εἰς ὅ[λη]ν τὴν] ἐπιλ[ό]γι[σ]ιν [.]ντ[.....

Es nešaubos, ka tu varētu minēt daudzus paša novērotus gadījumus, kad cilvēki lieto {vārdus} dažādos smieklīgos veidos un, patiesi, visvisādās nozīmēs, tikai ne tajā, kāda tiem paredzēta valodā; turpretī mēs nelietojam vārdus ārpus pieņemtām valodas paražām un arī nemainām tos, ko lietojam, lai apzīmētu noteiktas redzamās parādības. Jo smieklīgi ir arī tad, ja...[62]

36 Pap. Herc. 1479/1417 Fr. 13, col. V inf.–VI sup.

... {ne tāpēc, ka} citi pārnes vārdus no zināmā uz nezināmo, bet viņu pašu pielaisto kļūdu dēļ, kuras es uzskaitu darbā *Par daudznozīmību*.[63] Bet kas mums daļas gar šiem cilvēkiem? Mēs taču cituviet vairākkārt esam noteikuši, cik lielā mērā mums jāņem vērā kaut kādi viņu viedokļi, kas mums ir naidīgi, un cik lielā mērā un kādos apstākļos mums nav jāņem vērā neviens viņu apgalvojums. Mums vienmēr vajadzētu virzīt mūsu teikto tā, lai tas sniegtu labumu tiem ļaudīm, kas uzcītīgi tiecas uz laimi vai grasās to darīt, jo dzīve...

37 Pap. Herc. 1479/1417 Fr. 13, col. VI inf.–VII sup.

... es arī vairākkārt esmu domājis: ja tad, kad es cēlu gaismā grūtības, ko varēja pavērst pret mums, kāds būtu atzinis, ka tas, ko mēs mēdzām pārņemt no parastās valodas, bija tas pats, ko mēdzām lietot rakstītā darbā, daudziem varbūt šķistu, ka tolaik mēs, lietodami šādu valodu, paudām maldīgu viedokli, balstoties vai nu uz tvērumu, vai uztverto, vai tēlu, vai tikai prātā aplūkoto,[64] vai arī tādā veidā, kas nebalstās uz tvērumu,[65] kā arī nesekojot nevienam no esošajiem paveidiem, bet balstoties vienīgi uz iekšēju kustību;[66] bet ka tagad, kad izteiksmes līdzeklis ir pieskaņots citiem mērķiem, ieviestais nošķīrums[67] virza uz patiesību.[68]

Taču lai neviens, cenzdamies kļūt tev līdzvērtīgs, pat nedomā jelkad mest uz tevi kaut mazāko šādu aizdomu ēnu! Visā pilnībā {pievērsies pieredzē balstītai} spriešanai .....[69]

38 Pap. Herc. 1479/1417 Fr. 13, col. VII inf.–VIII sup.–VIII inf.–IX sup.–IX inf.– X sup.– X inf.–XI sup.– XI inf.–XII sup. Sedley *CErc* 3

... (1) πιθανώτερ]ον γίγνεσ[θαι ἂν τὸν τοῦτο δὴ φανερὸν ποιοῦντα [ἡνίκα [ἢ] ἔπρατ᾽τέ τις τουτὶ ἢ οὐκ [ἔπρ]ατ᾽τεν, ἥπερ ἡνίκα οὐκ ἦν ἡ διάληψις ἀναλογιστ[ι]κὴ ὡς τῶιδέ τινι λέγει τοῦτο, τὸ ἐναντίον [ἐ]δοξάζετο. (2) Ἐπὶ γὰρ δὴ τῶν τοιούτω[ν] οἶμ]αι μόνων ἂν ὑποπτεύσαιμ]ι τόν γ᾽ἀστῖον μή ποτε ἐναντίως ἔμπροσθε ἐδοξάζετο ἢ ὅλως [σοφώ]τερον ὑπελάμβανέ τ[ι ἐκ τ]ῶν ἀ[ν]τικειμ[έ]νων, ἐπεὶ οὐχὶ π[αρόν]των ο[ἶδ]α ἐπιβλητικὴν ἔχ[ει] δόξαν ἐν ὧι δήποτε τρόπωι. (3) Εἰς τοῦτον οὖν δή φημι τὸν ὅρον ἀποβ]λεπέ[τω πᾶσα] δόξα ἣν τὸν ἐπιλογισμὸν [ἔ]τ[ι μ]ὴ προστεθηκότες ἤιμεν· οὐ γὰρ πᾶσαν οἶμαι εὐθὺ[ς] ἔστι δόξαν καὶ εἰς ἐπιλογισμὸν ἄγειν· ἀλλ᾽ ἱκανὸν ἂν δύναμίν τις ἔχειν μόνον τῆς ἐπ[ι]λογίσεω[ς] φθήσετ]αι ὅταν [ὁ] καιρὸ[ς π]αρα[δι]δῶι. Ὁ γ]ὰρ ἀν[ε]πιλογίστως [οὕ]τως πρὸς ταύτην λία[ν τε] τα[πι]νῶι τρόπωι [προσέχων ὅμως ἐπιλογ[ίσασθαι δυνήσεται .....
..... (4) κέχρητ[αι] τ[αύτ]ε[ι] τῆι κ[ι]νήσει· καὶ οὐδὲν ἧττ[ον] ὑπὸ τὴν φυγὴν ἢ αἵρεσιν [κα]τ᾽αὐτὴν ἀγόμενος τεύξεται τοῦ ὀρθοῦ. (5) Ὅσαι δὲ μὴ περὶ πράξεων εἰσὶν τῶν δοξ[ῶ]ν - λέγω δὲ τῶν οὐκ ἐπιβλητικῶν ἀλ[λ᾽ ἐ]κ τοῦ θεωρητικοῦ μέρους οὖσαι - αὗται δὲ ἁλώσονται, ἂν [ψευδεῖς ὦσι καὶ ἢ [ἀλόγως ἢ ἐ]κ συ[λλ]ογισμ[ο]ῦ ἔχωσ[ι] τὸ διημαρτημέν[ο]ν, ἐν τῶι ἢ ἄλλο τι κατὰ ταύτας λέγεσθαι τῶν θεωρητικῶν ὃ οὐκ ἀληθές ἐστιν, ἢ ἧι ‹ἂν› ἂν πώρ[ρω]θέν ποθεν εἰς πράξεως συναφὴν βαδίζωσιν εἰσάγωσιν εἰς τὴν [ἀ]νεπιτήδιον πρᾶξιν. Ἂν δὲ μηδὲν τούτων, εὐσυνθεώρητον ἔσται ὡς οὔκ [ε]ἰσι ψ[ε]υδεῖς. (6) Διὸ καὶ ῥαιδίως ἅπαντες κ[α]ταγελῶσ[ι]ν ὅταν τις ὁμ[ολ]ογήσαντός τινος μηδ᾽ ἐνδέχεσθαι ταὐτὸ ἐπίστασθαί τε καὶ μὴ ἐπίστασθαι προφέρ[ηι]

38 Pap. Herc. 1479/1417 Fr. 13, col. VII inf.–VIII sup.[70]– VIII inf.–IX sup.–IX inf.– X sup.– X inf.–XI sup.– XI inf.– XII sup.

...(1) {Ja kāds saka, ka vārds ir mainījis nozīmi, paturi prātā, ka}[71] cilvēks, kas cenšas to pierādīt, būtu iedvesis lielāku pārliecību tajā laikā, kad kāds kaut ko darīja vai nedarīja noteiktā veidā, nekā tajā, kad atšķirība – tas, ka, lietojot kādu noteiktu {vārdu}, viņš {šobrīd} domā tā, bet iepriekš viņa viedoklis bija pilnīgi pretējs – tas neņēma vērā atbilstību.[72] (2) Jo man šķiet, ka, balstoties tikai uz šādiem {pamatiem},[73] es varētu domāt, ka zinošais vīrs[74] iepriekš turējās pie cita viedokļa, pirms pieņēma tam pretējo, jo kopumā tas bija prātīgāks; es taču zinu, ka viedoklis, pie kura viņš turas, nekādā veidā nav ar tvēruma palīdzību balstīts uz to, kas ir novērojams. (3) Tādējādi es apgalvoju, ka ikvienam viedoklim, par ko mēs tolaik vēl nebijām izdarījuši {pieredzē balstītu} spriedumu, jāpiemēro šāda noteiksme: manuprāt, nav iespējams uzreiz pakļaut katru viedokli {pieredzē balstītam} spriedumam, taču pietiek ar to, ja cilvēks būs gatavs izdarīt {pieredzē balstītu} spriedumu, kad tāda izdevība radīsies, jo tas, kurš šobrīd pievēršas šim jautājumam šādi, nespriežot {pēc pieredzes} un pilnīgi nepiemērotā veidā, tomēr būs spējīgs par to spriest, {balstoties uz pieredzi}[75] ....[76] (4) veic šo kustību;[77] un, pēc tās vadoties, viņš tikpat labi nonāks pie pareiza {sprieduma} arī tad, kad izvairās vai izvēlas.[78] (5) Runājot par tiem viedokļiem, kas neskar rīcību, – es domāju tos, kas nav balstīti uz tvērumu, bet pieder pie tā veida viedokļiem, kas tiek tikai aplūkoti prātā, – tie tiks atspēkoti, ja tie ir maldīgi un ja to maldīguma cēlonis vai nu nav pamatojams ar prātu, vai arī balstās uz saprātīgu spriedumu: vai nu tāpēc, ka kāds cits, ne uz prātā aplūkoto balstīts {viedoklis}, kas izteikts, pamatojoties uz šiem {prātā aplūkotiem} viedokļiem, nav patiess, vai arī tāpēc, ka tad, ja šie viedokļi ir netieši saistīti ar rīcību, tie noved pie nelietderīgas rīcības. Ja neviens no šiem gadījumiem nav spēkā, nāksies atzīt, ka {šie viedokļi} nav maldīgi. (6) Tāpēc visiem ir viegli pasmieties, kad kāds cilvēks, pārliecinājis otru, ka nav iespējams vienlaikus zināt un nezināt vienu un to pašu lietu,

τὸν συγκεκαλυμμένον [πα]τέρα καὶ τὰ [τοι]αῦτα· [τοῦ]το γὰρ οὐ .....
..... (7) τῆ[ι ἀγ[νώστει ἐξ [ἀρχῆς αὐτοῦ ὁμ[ο]λογίαι ὅμως βλέπων ἐφ' ὧι ὡμολόγε[ι] τοῦτο γελᾶι ἐπ[ὶ] τῶ[ι] σοφίσματι ὡς οὐ συμπεριλαβὼν ἐν ἐκῖνει τεῖ ἀποκρίσει καὶ τὸ οὕτως ἂν ἐφαρμοσθὲν ἔκ τινος ἐθισμοῦ λέξεως, ὥστε πίπτειν εἰς τὸ λέγειν ἐνδεχόμενον εἶναι τὸ αὐτὸν ἐ[πίσ]τασθαί τε καὶ μὴ ἐπίστασθα[ι], οὐδ' ἀρνηθ[ῆναι] τοῦτο, [διὰ] τοῦ τρόπου ο[ὗ] ὁ σοφιστὴς προφέρει. (8) Διὸ καὶ π[άνυ] ἀντικειμένως ὁμολογήσας [τ]ις ἐξ ἀρχῆς καὶ [ο]ὐκ εὐλα[βού]μενος τοῦτο ὥσπερ τι[ὲς] τῶν σοφιστῶν οὐκ οἴετ[αι] πραγματικὸν ἔλεγχον λαμβάνειν. (9) Καίτ[ι] γε οὐκ ἐπελελόγιστο ὅτι πλὴν τῶν τοιούτων ὧν ὁ σοφιστὴς προφέρει ἀδυνατόν ἐστι τὸ αὐτὸ ἐπίστασθαί τε καὶ ἀγν[οε]ῖν. Ἀλλ' ὅμοιόν τι ἂν ἔδ[ο]ξε πεπονθέναι τοῖς μὴ συλλογιζομένοις τὴν διαφορὰν ὥσπερ ἄν τις καὶ καθόλου τοῦ[τ]ο ὡμολογηκέναι] τὸ [σό]φ[ισ]μ[α] ἀ[ναγκ]ασ[θῆι .....
..... (10) καθ' ἓν ἕκασ[το]ν, ἀλλ' ἐκίνωι γε τῶι τρόπωι ὧι καθόλου ὁμολογεῖται, οὐκ ἐπιβάλλοντος τοῦ ὁμολογοῦντος ἐφ' ἓν ἕκαστον τῶν πραγμάτων, οὐδ' ἐν τούτωι τῶι τρόπωι τὸ ἐπὶ πάντων ὁμολ[ογήσαντος ἢ ἀρνηθέντος. (11) Ἔδοξεν οὖν ἂν δή φημι τῶι μὴ [σ]υνορῶντι τὴν διαφορὰν τούτω[ν] ὅμοιόν τι ποιεῖν. Ἀλλ' οὐ πο[ιεῖ], μα[ρτυρεῖ δ' αὐτὸς αὑτῶι ὅ[ταν τ]ε καθόλου τι ὁμολ[ο]γήσει, [κἂ]ν μυριάκις μὴ παρ' ἕκαστ[ο]ν ἐπιβλητικῶ[ς] ἀρνηθείη ἐπινεύσε[ι], καὶ ὅταν μή. (12) Ἔνθα μὲν γὰρ βαδίζει εὐθὺς εἰς πρᾶξ[ιν] τοιαύτην οἵαν εἰ καὶ καθ' ἓ[ν] ἕκαστον ἐπιβλητικῶς ὡμολογήκει τοιόνδε τι εἶναι ἢ ἤρνητο, ἅμπερ εἶ πραγματικὴ ἡ δόξα, ἔνθα δ' οὐ βαδίζει. (13) Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν θεωρητικῶν, ἔνθα μέν τι

piesauc mīklu par "apsegto tēvu"[79] un tamlīdzīgus piemērus.[80] Jo tas .....
.....[81] (7) apgalvojumu, ko viņš akli izteica sākumā,[82] tik un tā smejas par sofismu, redzot apstākļus, kādos viņš šo apgalvojumu izteica, un saka, ka viņš neiekļāva savā atbildē piemēru, kas varētu šādā veidā tikt ar to saskaņots, izejot no noteiktām valodas lietojuma paražām, un ka šādi no viņa tiek izvilināts apgalvojums, nevis noliegums, ka ir iespējams zināt un nezināt vienu un to pašu lietu, ņemot vērā veidu, kādā sofists {piesauc mīklu}. (8) Tāpēc arī cilvēks, kas sākumā izteica pilnīgi pretēju apgalvojumu, turklāt šajā lietā īpaši nepiesargādamies, kā to dara daži labi sofisti, neuzskata, ka viņa nostājas atspēkojums attiecas uz rīcību. Katrā ziņā {viņš pieļauj kļūdu}, neizdarot {pieredzē balstītu} spriedumu, ka, izņemot tādus gadījumus, kādus minēja sofists, nav iespējams zināt un nezināt vienu un to pašu lietu.[83] (9) Tomēr ļaudīm, kas nesaskata atšķirību, varētu šķist, ka viņu ir piemeklējis tāds pats liktenis kā to cilvēku, kas ir spiests atzīt, ka šis sofisms arī vispārīgi ir patiess.[84] .....[85] (10) pa vienam atsevišķus gadījumus, bet jebkurā gadījumā {izsaka to} tādā veidā, kādā kaut kas tiek atzīts par vispārīgi patiesu; turpretī tas cilvēks, kurš piekrīt {sofismam}, ar tvēruma palīdzību nepēta katru lietu un nevienu apgalvojumu un noliegumu neizdara tādā veidā, {kādā tiek izteikti apgalvojumi}, kas attiecināmi uz visiem gadījumiem.[86]

(11) Tātad es apgalvoju, ka tam, kurš nesaskata šo atšķirību, varētu šķist, ka {mūsu cilvēks} rīkotos līdzīgi. Bet ne jau tā viņš rīkojas, un viņš pats to apliecina, pirmkārt, kad apgalvo, ka kaut kas ir vispārīgi patiess (pat ja viņš to apgalvotu desmit tūkstošus reižu, baidoties, ka, atsevišķi katru gadījumu pētot ar tvēruma palīdzību, viņam nāktos to noliegt), un, otrkārt, tad, kad viņš to nedara. (12) Pirmajā gadījumā viņš tūlīt ķeras pie rīcības, it kā, arī balstoties uz tvērumu, viņš būtu atzinis, ka noteiktā gadījumā kaut kas bija vai nebija tāds; turpretī otrajā gadījumā viņš to nedara. Tā tas ir tad, ja viedoklis saistīts ar rīcību.[87] (13) Bet tāpat arī, ja runa ir par viedokļiem, kurus tikai aplūko prātā, pirmajā gadījumā viņš dīvainā kārtā,

ἀλλοτρίως κατὰ τὸν [ἐ]πιβλητικὸν τρόπον τοῦ ἐπιμ[αρ]τ[υ]ρηθησο[μένου εὐθὺς ὡμολόγησε] .....
.....
.... (14) το[ῖς κ]αθ[ό]λου ἀκόλο[υθο]ν βο[υλόμ]ενός τι ποιεῖν, καὶ ἤι ἄν ποτε πρᾶξίς τις αὐτῶι συνάπτηται διήμαρτεν, ἔνθα δ᾽ οὐδὲν τοιοῦτον ἐποίησεν. (15) Οἷς δὴ δεῖ σημίοις χρώμενον συνορᾶν τὴν διαφοράν. Κἂν τοῦτο πράττωμεν ἐπὶ πάντων τῶν λόγων, οὐ δυσωπηθησό[μεθα τὸ [μ]έρος ᾧ προ[ε]ίρηκα. (16) Κ[αὶ ἤι δ᾽ [ἂν] οὕτω [ἤι τ]ῷ ἡμαρτημένον, [τὰ γιγνόμενα δεῖ σ]υναισθάνεσθαι κ[ἀκ] πρ[ώ]του, ὥσπερ εἴ τινα εἰς ἐν[ά]ργειαν αὐτοῦ ἐλθεῖν, ἤ[ι] κ[αὶ εὐθὺς μὴ ἀθρόαι τις διισχυρίσει ἐπ᾽ αὐτὸ πορεύη[τ]αι, ἀλλ᾽ εὐλ[α]βούμ[ε]νος, καὶ ἄλλην καὶ ἄλλην τὸ ψεῦδος ἐμπεριλαμβάνων [τὰ] καθόλου δὲ μὴ δοξ[ά]ζων οὕτω, ἀλλά τιν᾽ ἔχων [πα]ρ᾽ ἐ[α]υτῶι κανόνα ἐξ οὗ, μέχρ[ι τ]ῆς οἱονὶ ἐνεργητικῆς ἰδέας ἢ ἀναλόγου ταύτηι κειμένης, οὐ βαδιεῖ[τ]αι ἐπὶ τῶν ψευδῶν. (17) Κἂν οὕτως οὖν δή φημι ἤι τι διημαρτημένον, δεῖ συνορᾶν κα[.....]τειν ειτα[.]ν[..

39 Pap. Herc. 1479/1417 Fr. 13, col. XII inf.–XIII sup. Sedley *CErc* 3

... ἤι δ᾽ ἔτι τοιο[υ[το ἡμ[ιν ἐστίν, οὐκ ὀκνήσ[ω σ]οί τε κα[ὶ] τοῖσδε πολλάκις προφέρειν, καὶ τὰ λοιπὰ δέ, τὰ μὴ ἤι τοιαῦτα, δόξαντα δ᾽ ἂν διημαρτῆ[σθ]αι. Ἀλλ᾽ οὐ βούλομαι ἐπὶ τοῦ παρόντος προφέρεσθαι αὐτὰ, μὴ ἀρχὴν ποιησώμεθα μῆκος ἐχόντων ἱκανὸν λόγων. [Ικ]ανῶς οὖν ἡμῖν ἠδολεσχήσθω ἐπὶ τοῦ παρόντος. Καὶ ὑμεῖς μ[υ[ρι]άκι[ς μνημο]νεύε[ι]ν π[ειρᾶ]σθε τὰ ἐμοί τε καὶ Μητρ[ο]δώρωι τῶιδε ν[εωστὶ εἰ]ρημένα. Οἶμαι δ᾽ ὑμῖν ᾧ[γδοον καὶ εἰκοστὸν εἶδος ἀκ[ρο]άσεως τῆ[ς] ἑξῆς περαιν[ο]μένης τουτὶ ν[ῦ]ν ἠδολε[σ]χῆσθαι.

40 Sextus Empiricus, *Adversus mathematicos*, IX 333 [75* U]

Ὁ δὲ Ἐπίκουρος ἀδιαφόρως τήν τε τῶν σωμάτων καὶ τὴν τοῦ κενοῦ φύσιν ὅλον τε καὶ πᾶν προσαγορεύειν εἰώθει· ὁτὲ μὲν γάρ φησιν ὅτι ἡ τῶν ὅλων φύσις σώματά ἐστι καὶ κενόν.

balstoties uz tvērumu, uzreiz atzīst par patiesu tādu {viedokli}, kas vēl tikai gaida pierādījumu ..... [88]
(14) gribēdams kaut ko darīt saistībā ar šiem vispārinājumiem; un kad vien parādās kaut kāda rīcība, kas saistīta ar šo {apgalvojumu}, viņš rīkojas nepareizi. Turpretī otrajā gadījumā viņš tā nedara.[89] (15) Tādi, lūk, ir norādījumi, kas jāņem vērā, lai saskatītu šo atšķirību.[90] Ja mēs tā rīkosimies ar visiem izteikumiem, mums nebūs iemesla kaunēties par sevi tajā jomā, par kuru runāju. (16) Un tāpat arī ikreiz, kad ieviešas šāda veida kļūda, jau no paša sākuma vajag sekot līdzi notikumiem, it kā cenšoties nonākt pie tādas kā kļūdas uzskatāmības, kas ļautu cilvēkam uzreiz tai pietuvoties, taču nevis uzreiz izsakot visaptverošus apgalvojumus, bet piesardzīgi; ņemot vērā tādus un citādus maldus un nevispārinot viedokli tādā veidā, {kā aprakstīju}, bet turot savā tuvumā mērauklu, ar kuras palīdzību mēs nenonāksim uz maldu ceļa līdz brīdim, kad radīsies uz darbību rosinoša doma,[91] ja tā drīkst izteikties, vai kas tamlīdzīgs. (17) Atkārtoju vēlreiz: ja ieviesusies šāda veida kļūda, mums jāsaskata...[92]

39 Pap. Herc. 1479/1417 Fr. 13, col. XII inf.–XIII sup.
..... es nevilcināšos gan tev, gan arī pārējiem atkal un atkal minēt tos gadījumus, kuros mēs vēl aizvien pieļaujam kļūdas, un tāpat arī visus pārējos, kas gan nelīdzinās šiem, bet kuri tāpat mums šķistu kļūdaini. Tomēr šobrīd es negribu tiem pievērsties, lai atkal nesāktu no sākuma izklāstu, kas jau tā ir pietiekami garš. Tāpēc lai ir gana ar to, ko esam te trallinājuši.[93] Bet jūs, klausītāji, centieties desmit tūkstošus reižu {atkārtot, lai} iegaumētu to, ko mēs ar Mētrodoru tikko pārspriedām.[94] Nu, šķiet, esmu beidzis jums te trallināt divdesmit astoto mūsu secīgo priekšlasījumu daļu.[95]

[No nezināmām grāmatām]
40 Sekst Empīriķis, *Pret matemātiķiem*, **IX, 333**
Epikūram bija paradums gan ķermeņu, gan tukšuma dabu bez izšķirības saukt par "veselu" un "visu", jo kādā vietā viņš raksta, ka "visu lietu daba ir ķermeņi un tukšums".[96]

41 Scholiasta Dionysii Thr., *Grammatici graeci*, I, 3, 116 Hilgard [92 U]

Καὶ Ἐπίκουρος δὲ ἀεὶ ὑπογραφαῖς κεχρημένος, δηλῶν ὅτι τιμιώτεροι οἱ ὅροι, ὅροις ἀντὶ ὑπογραφῶν ἐν τῇ τῆς φυσικῆς ἀκροάσεως πραγματείᾳ <ἐχρήσατο>· διαιρῶν γὰρ τὸ πᾶν εἷς το ἄτομον καὶ κενὸν ὅροις ἐχρήσατο, λέγων ὅτι ἄτομόν ἐστι σῶμα στερεὸν ἀμέτοχον κενοῦ παρεμπλοκῆς· κενόν ἐστι ἀναφής, τουτέστιν ἀψηλάφητος.

42 Pap. Herc. 697/1056/1191, 34, 26–30 Sedley *Syz.*

... (1) ἔκ] τε [τῆς πρ]ώτης ἀρχῆς σπέρμ[ατα ἡμῖν ἀ]γωνὰ τὰ μὲν εἰς τάδ[ε] τὰ δ᾽ εἰς τάδε τὰ δ᾽ εἰς ἄμφω [ταῦ]τά [ἐ]στιν ἀεὶ [κα]ὶ πράξ[ε]εων [καὶ] διανοήσεων καὶ διαθέ[σε]ων καὶ πλεί[ω] καὶ ἐλάττωι. Ὥστε παρ᾽ ἡμᾶς π[ρῶτον] ἁπλῶς τὸ ἀπογεγεννημένον ἤδη γείνεσθαι, [τ]οῖα ἢ τοῖα, καὶ τὰ ἐκ τοῦ περιέχοντος κ[α]τ᾽ ἀνάγκην διὰ τοὺς πό[ρους] εἰσρέο[ν]τα παρ᾽ ἡμᾶς π[ο]τε γε[ίνε]σθαι καὶ παρὰ τ[ὰς] ἡμε[τέρα]ς [ἐ]ξ ἡμῶν αὐτ[ῶν] δόξ[ας] ..... (2) ἐστήκει, ὧν οὐ[..... ἀ]πολείπει τὰ πάθη τοῦ γίνε[σθαι, τὸ] νουθε[τ]εῖν τε ἀλλήλους καὶ μάχε[σ]θαι καὶ μεταρυθμίζειν ὡς ἔχοντας καὶ ἐν ἑαυτοῖς τὴν αἰτίαν καὶ οὐχὶ ἐν τῆι ἐξ ἀρχῆς μόνον συστάσει καὶ ἐν τῆι τοῦ περιέχοντος καὶ ἐπεισιόντος κατὰ τὸ αὐτόματον ἀνάγκηι. (3) Εἰ γὰρ τις καὶ τῶι νουθετεῖν καὶ τῶι νουθετεῖσθαι τὴν κατὰ τὸ αὐ[τό]μα[τ]ον ἀνάγκην προσῳ[θείη] ἀεὶ τοῦ [τό]θ᾽ ἑαυτῶ[ι] ὑπάρχο[ντος], μὴ οὐ[χ]ί πο[τε] δύν[ηται ταύτ]ῃ [συ]νιέναι..... (4)..... μεμ]φόμενος ἢ ἐπαινῶν· ἀλλ᾽ ε[ἰ] μὲν τοῦτο πράττοι, τὸ [αὐτὸ] ἔργ[ο]ν ἂν εἴη [κ]ατα[λεί]πων ὃ ἐφ᾽ ἡμῶν αὐτῶν [ποιεῖ] τὴν τῆς αἰτίας πρό[λη]ψιν, ἐν ὧι οὗ μὲν τὸ δό[γμα ...] μετατεθε[ι]μένο[ς . ..... (5) τοι[αύτ]ης πλάνης. Περικά[τω] γὰρ ὁ τοιοῦτος λόγος τρέπεται, καὶ οὐδέποτε δύναται βεβαιῶσαι ὡς ἐστὶν τοιαῦτα πάντα οἷα τὰ κατ᾽ ἀνάγκην καλούμενα· ἀλλὰ μάχεταί τινι περὶ αὐτοῦ τούτου ὡς δι᾽ ἑαυτοῦ ἀβελτερευομένωι. (6) Κἂν εἰς ἄπειρον φῆι πάλιν κατ᾽ ἀνάγκην τοῦτο πράττειν ἀπὸ

41 Sholiasta komentārs Vatikāna manuskriptā Trāķijas Dionīsija darbam *Grieķu gramatiķi*, I, 3, 116

Kaut arī Epikūrs vienmēr lietoja {jēdzienus} vispārīgi, savā priekšlasījumā par dabas jautājumiem vispārīgi lietotu jēdzienu vietā izmantodams {jēdzienu} noteiksmes,[97] viņš parāda, ka noteiksmes ir vērtējamas augstāk; sadalot visu nedalāmos ķermeņos un tukšumā, viņš ievieš noteiksmes, rakstīdams, ka "nedalāmais ķermenis ir ciets ķermenis, kas nemaz neietver sevī tukšumu; savukārt tukšums ir netaustāms" – proti, tam nevar pieskarties.

42 Pap. Herc. 697/1056/1191, 34, 26–30

... (1) jau no paša pirmsākuma mūsos vienmēr ir dažādas sēklas[98] lielākā vai mazākā skaitā: vienas mūs ved uz tādām, citas uz savādākām un vēl citas – gan uz tādām, gan arī savādākām darbībām, domām un nostājām. Tādējādi tas, kas mūsos attīstās – tādas vai citādas {īpašības} – jau no paša sākuma ir atkarīgs tikai un vienīgi no mums pašiem; un tas, kas nāk no apkārtējās vides un neizbēgami plūst pa mūsu {ķermeņa} atverēm,[99] ir atkarīgs no mums un no mūsu pašu radītiem viedokļiem .....[100] (2) kas nemitīgi rada pārdzīvojumus ..... tas, ka mēs pārmetam cits citam, karojam cits ar citu un cenšamies pārveidot cits cita {raksturu} tā, it kā {rakstura} cēlonis būtu meklējams arī mūsos pašos un ne tikai sākotnējā sablīvējuma {stāvoklī}[101] un neizbēgamībā, kas nāk no apkārtējās vides un iekļūst mūsos, darbodamās pati par sevi. (3) Ja kāds pārmešanu un pārmetuma saņemšanu saistītu ar neizbēgamību, kas darbojas pati par sevi un nosaka jelko, kas ar mums tobrīd notiek, baidos, ka viņš šādā veidā nekad nevarēs saprast.....[102] (4) ..... peļot vai slavējot. Turpretī, ja viņš šādi rīkotos, viņš novērstos tieši no tās darbības, kas parāda, ka cēloņa pirmtvērums ir mūsos pašos, un tādējādi, zināmā mērā pats izdarīdams labojumus savā mācībā, ... (5) ... šādu kļūdu, jo šāds spriedums pats sevi atspēko un nekad nevar pārliecinoši pierādīt, ka viss ir tāds kā tas, ko mēdz saukt par "neizbēgamības noteiktu". Tomēr viņš strīdas tieši par šo {jautājumu}, {jo ir pieņēmis,} ka viņa sarunu biedrs pats savas vainas dēļ runā muļķības. (6) Un pat ja viņš turpina bezgalīgi

λόγων ἀεί, οὐκ ἐπιλογίζεται ἐν τῶι εἰς ἑαυτὸν τὴν αἰτίαν ἀνά[π]τειν τοῦ κα[τὰ τ]ρόπον λελογίσθαι εἰς δὲ τὸν ἀμφισβητοῦντα τοῦ μὴ κατὰ τρόπον. (7) Εἰ δὲ μὴ ἃ πρ[ιεῖ] ἀπολήγοι [ε]ἰς ἑαυτὸ[ν] ἀλλ᾽ εἰς [ἀ]νάγ[κην] τ[ι]θείη, [ο]ὐδ᾽ ἂν ε[..... ..... (8) εἰ τὸ δι᾽ ἡμῶν αὐτῶν καλούμενον τῶι τῆς ἀνάγκης ὀνόματι προσαγ[ο]ρεύων [ὄ]νομα μό[ν]ον μετατίθετα[ι] ⌜μη⌝δ᾽ ἐπιδίξει ὅτι τοιοῦτό τι ᾧ μοχθηρο[ί εἰσι τύ]ποι προειλ[η]φότες τὸ δι᾽ ἡμῶ[ν αὐ]τῶν αἴτιον καλ[οῦμεν], οὔτ᾽ ἰδ[ι..... ..... (9) γενέσθαι, ἀλ[λὰ κε]νὸν [καὶ] τὸ δι᾽ ἀνάγκην καλ[εῖ]ν πρ[ὸ]⌜ς⌝ ὧν φάτε. Ἂν δὲ μ[ή] τις τοῦτο ἀποδείξει, μηδ᾽ ἔχει ἡμῶν [τ]ι συνεργὸν μηδ᾽ ὅρμημα ἀπο[τ]ρέπειν ὧν καλοῦντες δι᾽ ἡμῶν αὐτῶν τὴν συντελοῦμεν, ἀλλὰ πάντα ὅσ[α] νῦν δι᾽ ἡμῶν αὐ[τῶ]ν ὀνομάζοντες τὴν αἰτίαν [εἶναι διαβ]ε[βα]ιούμεθα πράττε[ιν] κατὰ μ̣ώραν ἀνάγκην προσαγορεύων, ὄνομα μόνον ἀμείψει· (10) ἔργον δ᾽ οὐθὲν ἡμῶν μετακοσμήσει, ὥσπερ ἐπ᾽ ἐνίων ὁ συνορῶν τὰ ποῖα κατ᾽ ἀνάγκην ἐστὶν ἀποτρέπειν εἴωθε τοὺς προθυμουμένους παρ̣ὰ βίαν τι π[ρ]άττειν. (11) Ζητήσει δ᾽ ἡ διάνοια εὑρεῖν τὸ ποῖον [ο]ὖν τι δεῖ νομί[ζ]ειν τὸ ἐξ ἡ[μ]ῶν αὐτῶ[ν π]ως [πρ]αττόμενον [μ]ὴ προθυμ[ουμένων πράτ]τειν. Οὐ γὰρ ἔχει ἄλ[λο τι οὐθὲν] εἰ μὴ φά[ναι τὸ] ποῖον [κατ᾽ ἀνάγκην] ἐσ[τὶ ..... (12) μάλιστα ἀδιανοήτων. Ἂν δέ τις τοῦτο μὴ παραβιάζηται, μηδ᾽ αὖ ὃ ἐξελέγχει τε ἢ ὃ εἰσφέρει πρᾶγμα ἐκτιθεῖ, φωνὴ μόνον ἀμείβεται, καθάπερ πάλαι θρυλῶ. (13) Οἱ δ᾽ αἰτιολογήσαντες ἐξ ἀρχῆς ἱκανῶς, καὶ οὐ μ⌜ό⌝[ν]ον [τ]ῶν πρὸ αὐτῶν πολὺ διενέγκαντες ἀλλὰ καὶ τῶν ὕστερον πολλαπλ[α]σί⌜ως⌝, ἔλαθ⌜ο⌝ν ἑαυτούς, καίπερ ἐν πολλοῖς μεγάλα κουφίσαντες, ε[ἰ]ς τὸ τ[ὴ]ν ἀνάγκην καὶ ταὐτόμα̣τ[ο]ν πάντα α[ἰτι]ᾶσθαι. (14) Ὁ δὴ λόγος αὐτὸς ὁ τοῦτο διδάσκων κατεάγνυτο καὶ ἐλάνθανεν τὸν ἄνδρα τοῖς ἔργοις πρὸς τὴν δόξαν συνκρού[ο]ντα· καὶ εἰ μὴ λήθη τις ἐπὶ τῶν ἔργων τῆς δόξης ἐνεγείνετο, συνεχῶς ἂν ἑαυτὸν ταράττοντα·

atkārtot, ka šī viņa rīcība ir neizbēgamības noteikta, vienmēr piesaucot pamatojumu, viņš par to nespriež, {balstoties uz pieredzi}, jo piedēvē sev pašam pareiza sprieduma cēloni, bet savam sarunu biedram – aplama sprieduma cēloni. (7) Ja viņš nebeigs piedēvēt savas rīcības {cēloni} sev pašam, tā vietā, lai saistītu to ar neizbēgamību, viņš nevarēs ..... (8) {Taču}, ja viņš, runādams par to, ko mēs saucam "paši no sevis", vienīgi maina nosaukumu un sauc to par "neizbēgamību", un nepierāda, ka, ieguvuši tādu pirmtvērumu, kam ir nepilnīgas aprises, mēs sakām, ka cēlonis ir mūsos "pašos no sevis", viņš nedz ..... (9) ... rasties, bet pat saukt neizbēgamību par bezjēdzīgu, izejot no tā, ko jūs, ļaudis, apgalvojat. Un ja kāds to neizskaidro un ja mūsos, viņaprāt, nav papildu spēka vai dzinuļa, kas varētu atrunāt mūs no darbībām, ko mēs veicam, sakot, ka to cēlonis esam mēs "paši no sevis", bet gan dēvē visu to, ko mēs atzīstam par darbību, kuras cēlonis esam mēs "paši no sevis", par "muļķīgo neizbēgamību", viņš vienīgi maina nosaukumu; (10) taču nevienu mūsu darbību viņš nemainīs tā, kā dažkārt cilvēks, kas redz, kāda darbība ir neizbēgama, mēdz atrunāt no darbības tos, kas vēlas kaut ko darīt par spīti. (11) Prāts kāros izzināt, par ko tad jāuzskata tāda darbība, ko mēs kaut kādā veidā veicam "paši no sevis", bet ko nevēlamies veikt. Tam nav citas iespējas, kā vien teikt, ka {tāda darbība}, kas notiek saskaņā ar neizbēgamību..... (12) ..... pilnīgi neiedomājams. Ja vien kāds necenšas to panākt ar varu vai arī skaidri nepasaka, kādu nostāju viņš atspēko un kādu pieņem, tiek mainīts tikai un vienīgi vārds, kā jau ilgāku laiku te skandinu. (13) Pirmie ļaudis, kas pienācīgi izskaidroja cēloņus un kas bija ne tikai daudzkārt pārāki par saviem priekštečiem, bet arī daudzkārt pārāki par saviem pēctečiem, nepamanīja, ka viņi paši – par spīti tam, ka daudzās jomās viņi bija mazinājuši lielas grūtības – meklēja visam cēloņus tikai neizbēgamībā un tajā, kas notiek pats no sevis. (14) Nudien, pats pamatojums, uz ko balstījās šī mācība, kļuva nederīgs un minētais cilvēks nemanīja, ka viņa darbība ir pretrunā ar viņa viedokli; un ja viņš kaut kādā mērā nebūtu piemirsis par savu viedokli darbības laikā, viņš pats sev nemitīgi jauktu galvu; kamēr vien viņa viedoklis bija spēkā,

ἥι δ' ἐκράτει τὸ τῆς δόξης κἂν τοῖς ἐσχάτοις π̣[ε]ριπείπτοντα· ἥ[ι δὲ] μὴ ἐκράτει στάσεως ἐμπιμπλάμενον διὰ τὴν ὑπεναντιότητα τῶν ἔργων καὶ τῆς δόξης· .....

EPICURI EPISTULAE

43 Plutarchus, *Adversus Colotem*, 17, 1117a [116 U, 42 A]
Ὃς ἐν τῇ πρὸς Ἀνάξαρχον ἐπιστολῇ ταυτὶ γέγραφεν· ἐγὼ δ' ἐφ' ἡδονὰς συνεχεῖς παρακαλῶ καὶ οὐκ ἐπ' ἀρετὰς κενὰς καὶ ματαίας καὶ ταραχώδεις ἐχούσας τῶν καρπῶν τὰς ἐλπίδας.

44 Athenaeus XIII 588a–b [117 U, 43 A]
Μακαρίζω σε, ὦ Ἀπελλῆ, ὅτι καθαρὸς πάσης παιδείας ἐπὶ φιλοσοφίαν ὥρμησας.

45 Plutarchus, *Contra Epicuri beatudinem*, 20, 1101a–b [120 U, 46 A]
... τοῖς ἀναιροῦσι λύπας καὶ δάκρυα καὶ στεναγμοὺς ἐπὶ ταῖς τῶν φίλων τελευταῖς μάχονται καὶ λέγουσι τὴν εἰς τὸ ἀπαθὲς καθεστῶσαν ἀλυπίαν
ἀφ' ἑτέρου κακοῦ μείζονος ὑπάρχειν, ὠμότητος ἢ δοξοκοπίας ἀκράτου καὶ λύσσης, διὸ πάσχειν τι βέλτιον εἶναι καὶ λυπεῖσθαι καὶ νὴ Δία λιπαίνειν τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τήκεσθαι, καὶ ὅσα δὴ παθαινομένοις γράφοντες ὑγροί τινες εἶναι καὶ φιλικοὶ δοκοῦσι. Ταῦτα γὰρ ἐν ἄλλοις τε πολλοῖς Ἐπίκουρος εἴρηκε καὶ περὶ τῆς Ἡγησιάνακτος τελευτῆς πρὸς Δωσίθεον γράφων τὸν πατέρα καὶ Πύρσωνα τὸν ἀδελφὸν τοῦ τεθνηκότος. Ἔναγχος γὰρ κατὰ τύχην τὰς ἐπιστολὰς διῆλθον αὐτοῦ.

46 Ioannes Stobaeus, *Anthologium*, III, 17, 24 (vol. III, 495. lpp.W–H) [135 U, 53 A]
Εἰ βούλει πλούσιον Πυθοκλέα ποιῆσαι, μὴ χρημάτων προστίθει, τῆς δὲ ἐπιθυμίας ἀφαίρει.

47 Seneca, *Epistulae morales*, XXI, 3 [132 U, 55 A]
Si gloria, inquit, tangeris, notiorem te epistulae meae facient quam omnia ista, quae colis et propter quae coleris.

viņš iekūlās pašās lielākajās nepatikšanās, bet, kamēr vien tas nebija spēkā, viņš bija karastāvoklī pats ar sevi, pateicoties tai pretrunai, kas pastāvēja starp viņa darbību un viedokli...

NO EPIKŪRA VĒSTULĒM

43 **Plūtarhs**, *Pret Kolotu*, 17, 1117a
Vēstulē Anaksarham viņš rakstījis tā: "Taču es mudināšu uz nepārtrauktām baudām, nevis uz tukšiem un bezjēdzīgiem tikumiem, kas uzjunda satraukumu radošas cerības uz atalgojumu."[103]

44 **Atēnajs**, *Sofistu mielasts*, XIII, 588a–b
"Es uzskatu tevi par svētlaimīgu, Apell, jo tu esi ienācis filosofijā, nekādas izglītības neaptraipīts."[104]

45 **Plūtarhs**, *Par to, ka nav iespējams dzīvot ar tīksmi, sekojot Epikūram*, 20, 1101a–b
... viņi strīdas ar tiem, kas nepieļauj bēdas, asaras un vaimanas draugu nāves gadījumā, un saka, ka ciešanu trūkums, kas padara bezkaislīgu, rodas no cita lielāka ļaunuma, proti, no nežēlības vai nevaldāmas slavas kāres un neprāta, un tādēļ labāk ir kaut ko pārdzīvot un bēdāties, un, pie Zeva!, pat ļaut asarām aizmiglot acis un sabrukt vaimanās, un nodoties visām tām jūtām, kuru dēļ par mīkstmiešiem tiek uzskatīti tie, kuri aizrāvušies ar draudzību, jo viņi tām nododas un par tām raksta. Tā Epikūrs apgalvo daudzos citos darbos un sakarā ar Hēgēsianakta nāvi[105] raksta arī mirušā tēvam Dositeonam un brālim Pirsonam, {ko zinu}, jo nesen man bija iespēja izskatīt viņa vēstules.[106]

46 **Stobajs**, *Antoloģija*, III, 17, 24
"Ja tu gribi padarīt Pītoklu bagātu, tad nevis piešķir viņam naudu, bet atņem vēlmes."[107]

47 **Seneka**, *Vēstules Lucīlijam par ētiku*, XXI, 3
"Ja tu tiecies pēc slavas," viņš saka, "tad zini, ka manas vēstules padarīs tevi slavenāku nekā viss, ko tu turi godā un kā dēļ tevi godina."

48 Plutarchus, *Adversus Colotem*, 34, 1127d [134 U, 61 A]
... γράφων πρὸς Ἰδομενέα διακελεύεται μὴ νόμοις καὶ δόξαις δουλεύοντα ζῆν, ἐφ' ὅσον ἂν μὴ τὴν διὰ τοῦ πέλας ἐκ πληγῆς ὄχλησιν παρασκευάζωσιν.

49 Ioannes Stobaeus, *Anthologium*, III, 17, 13 (vol. III, 492. lpp. W–H) [135a U, 58 A]
Ἐζηλώσαμεν τὴν αὐτάρκειαν οὐχ ὅπως τοῖς εὐτελέσι καὶ λιτοῖς πάντως χρώμεθα, ἀλλ' ὅπως θαρρῶμεν πρὸς αὐτά.

50 Plutarchus, *Adversus Colotem*, 17, 1117b [141 U, 65 A]
... ὡς σεβομένῳ γάρ σοι τὰ τότε ὑφ' ἡμῶν λεγόμενα προσέπεσεν ἐπιθύμημα ἀφυσιολόγητον τοῦ περιπλακῆναι ἡμῖν γονάτων κατὰ τὰς σεβάσεις τινῶν καὶ λιτάς· ἐποίεις οὖν καὶ ἡμᾶς ἀνθιεροῦν σὲ αὐτὸν καὶ ἀντισέβεσθαι. ... ἄφθαρτος μοι περιπάτει καὶ ἡμᾶς ἀφθάρτους διανοοῦ.

51 Philodemus, *Pragmateiai*, XXXII Diano [196 U, 81 A]
... γρά[φει ὁ Ἐ]πίκου[ρ]ος· [ἀ]γοραία[ς φαμὲ]ν [ἐργασ]ίας τὰς [μὴ πρὸς εὐ]δ[αίμον]α βίον [συ]ντεινούσας ἰδ[έ]ας τοῦ βίου. Ἄξιος γὰ[ρ] νὴ τοὺς θεοὺ[ς] ἐνεφάνη [ἡ]μῖν τῶ[ι] ὅλωι ἤθει [ε]ἶναι οὐ κατὰ νόμους ἐλευθέρας βιοτῆς.

52 Philodemus, *De pietate*, 105 Gomperz [157 U, 86 A]
... ἀλλὰ κα[ὶ πρὸς Πολ]ύαινον [συνεορτασ]τέα κ' Ἀν[θεστήρι]α· καὶ γὰρ τῶ[ν θεῶν] ἐπιμνηστέ[ον ὡς αἰ]‹τίων› πολλῶν [ἀγαθῶν] [ὄντω]ν.

53 Diogenes Oenoandensis 52–53 Chilton [72 A]
... πε]ρὶ αὐτῶν [ταραχὴν με]γίστην [παρασκευάσ]αι· αἱ μὲν [γὰρ φαντασίαι] τῶν ἀπόν[των χωρὶς ὄψ]εως ἐπι[βάλλουσι φόβον] τὸν μέ[γιστον, εἰ δὲ συ]μπαρέ[σονται, οὐδ' ἐλάχισ]τον. [Ἂν δὲ τὴν φύσιν] διαθε[ωρῆς αὐτῶν, ἄν]τικρύς εἰσι τοιαῦται, καὶ μὴ παρόντων, οἷαι καὶ παρόντων. Ἁπταὶ γὰρ οὐκ οὖσαι, διανοηταὶ δὲ, τὴν αὐτὴν, ὅσον ἐφ' ἑαυτα[ῖ]ς, ἔχουσι δύναμιν πρὸς

48 Plūtarhs, *Pret Kolotu*, 34, 1127d
... rakstīdams Idomenejam, {Epikūrs} aicina viņu dzīvot, nevergojot likumiem un viedokļiem, tiktāl, cik tas iespējams, neciešot no kaimiņa uzbrukumiem.

49 Stobajs, *Antoloģija*, III, 17, 13
"Mēs tiecamies uz pašpietiekamību nevis tāpēc, lai vienmēr lietotu to, kas ir lēts un vienkāršs, bet gan tāpēc, lai nezaudētu paļāvību tā priekšā."[108]

50 Plūtarhs, *Pret Kolotu*, 17, 1117b
... "it kā bijību jūtot pret to, ko es tobrīd teicu, tevi pārņēma vēlme, kas nesaskan ar mūsu mācību par dabu, – vēlme mani apskaut, cieši apņemot manus ceļgalus,[109] un turēt mani tā, kā parasts, godinot un pielūdzot kādas {augstākas būtnes}. Līdz ar to tu liki arī man pašam tevi godināt un just pret tevi bijību. (..) Staigā, būdams neiznīcīgs manās acīs, un domā par mani kā par neiznīcīgu."[110]

51 Filodēms, *Pētījumi*, XXXII
Epikūrs raksta: "Tādus dzīves veidus, kas nenodrošina laimīgu dzīvi, mēs saucam par prastu ņemšanos."[111] {Un arī}: "Zvēru pie dieviem, man šķiet, ka tu ar visu savu raksturu esi tādas brīvas dzīves cienīgs, ko neierobežo likumi."[112]

52 Filodēms, *Par dievbijību*, 105
... bet vēstulē Poliainam viņš raksta, ka jāpiedalās arī Antestēriju[113] svinēšanā un jāatminas dievi, jo tie ir daudzu labumu cēlonis.

53 Diogens no Oinoanadas, 52–53
"... sagādā vislielāko satraukumu. To būtņu tēli, kas ir tālu no acīm, uzdzen vislielākās bailes, taču bailes nav mazākas, ja pašas būtnes ir klātesošas. Ja tu rūpīgi iedziļinies šo tēlu dabā, {tad redzi}, ka promesošu {būtņu} tēli ir tavā priekšā tieši tāpat kā klātesošu {būtņu} tēli. Tie nav taustāmi, bet gan domājami ar prātu, un, salīdzinot ar klātesošu {būtņu} tēliem, promesošu

τοὺς ‹μὴ› παρόντας τῇ ὅτε καὶ παρόντων ἐκείνων ὑφειστήκεσαν. Πρὸς οὖν ταῦτα, ὦ μῆτερ, [θάρρει· οὐδὲν] γὰρ ἐπι[δηλοῖ σοι τ]ὰ φάζματα ἡμ[ῶν κακόν·] τίθει δ' αὖ τ[οὐναντίον] καθ' ἡμέρα[ν χρήσιμ]όν τι ἡμᾶς π[ροσκ]τωμένους εἰς [τὸ μακρ]οτέρω τῆς ε[ὐδαιμ]ονίας προβαί[νειν. Οὐ] γὰρ μεικρὰ οὐδὲ[ν τ' ἰσχ]ύοντα περιγείνεται ἡ[μ]εῖν τάδ' οἷα τὴν διάθεσιν ἡμῶν ἰσόθεον ποιεῖ καὶ οὐδὲ διὰ τὴν θνητότητα τῆς ἀφθάρτου καὶ μακαρίας φύσεως λειπομένους ἡμᾶς δείκνυσιν. Ὅτε μὲν γὰρ ζῶμεν, ὁμοίως τοῖς θεοῖς χαίρο[μ]εν ..... [ἀντιποι]ήσ[ων] τὴν ἴση[ν ἂν] [κ]ἀντιλάβηται τῆς ἐλαττώσεως· ἂν μὴ αἰσθάνηται δέ, πῶς ἐλαττοῦται; μετὰ δὴ τοιούτων ἡμᾶς ἀγαθῶν προσδόκα, μῆτερ, χαίροντας αἰεὶ καὶ ἔπαιρε σεαυτὴν ἐφ' οἷς πράττομεν. Τῶν μέ[ν]τοι χορηγιῶν φείδου, πρὸς Διός, ὧν συνεχῶς ἡμεῖν ἀποστέλλεις. Οὐ γὰρ σοί τι βούλομαι λείπειν, ἵν' ἐμοὶ περιττεύῃ, λείπειν δ' ἐμοὶ μᾶλλον, ἵνα μὴ σοί. Καίτοι ἀφθ[ό]νως κἀμοῦ διάγ[ον]τος ἐν πᾶσιν διὰ [τὸ τοὺς] φίλους καὶ τὸ συνεχῶ[ς] τὸν πατέρα ἡμεῖν πέμπειν ἀργύριον, προσφάτως δὲ δὴ καὶ διὰ τοῦ Κλέωνος τὰς ἐννέα μνᾶς ἀπεσταλκότος· οὐκοῦν ἑκάτερον ὑμῶν ἰδίᾳ δεῖ βαρεῖσθαι δι' ἡμᾶς, συνχρῆσθαι δὲ τῷ ἑτέρῳ τ[ὸ]ν [ἕτερον .....

54 Seneca, *Epistulae morales*, IX, 8 [175 U, 132 A]
Sapiens etiamsi contentus est se, tamen habere amicum volt, si nihil aliud, ut exerceat amicitiam, ne tam magna virtus iaceat, non ad hoc, quod dicebat Epicurus in hac ipsa epistula, ut habeat, qui sibi aegro adsideat, succurrat in vincula coniecto vel inopi, sed ut habeat aliquem cui ipse aegro adsideat, quem ipse circumventum hostili custodia liberet.

55 Ioannes Stobaeus, *Anthologium*, III, 17, 33 (vol. III, 501. lpp. W–H) [181 U, 124 A]
Βρυάζω τῷ κατὰ τὸ σωμάτιον ἡδεῖ, ὕδατι καὶ ἄρτῳ χρώμενος, καὶ προσπτύω ταῖς ἐκ πολυτελείας ἡδοναῖς οὐ δι' αὐτάς, ἀλλὰ διὰ τὰ ἐξακολουθοῦντα αὐταῖς δυσχερῆ.

{būtņu} tēliem pašiem par sevi piemīt tik liels spēks, kāds tiem piemīt tad, kad {būtnes} ir klātesošas. Nezaudē paļāvību, māt, jo mans tēls tev nevēstīja nekā ļauna.[114] Un paturi prātā, ka mēs, dienu no dienas aizvien razdami kaut ko derīgu, esam ceļā uz vēl lielāku laimi. Jo tas, kas ar mums atgadās, nav niecīgs un nenozīmīgs – tas viss tuvina mūsu stāvokli dievu stāvoklim un parāda, ka, par spīti mūsu mirstīgumam, mēs nepavisam neatpaliekam no neiznīcīgām un svētlaimīgām būtnēm. Kamēr esam dzīvi, mēs priecājamies līdzīgi dieviem. ..... izlīdzinot vienādo, un no jauna samazinās, taču, ja to nevarētu uztvert ar sajūtām, kā gan tas varētu samazināties? Tad nu zini, māt, ka mēs vienmēr esam priecīgi, dzīvodami starp tik lieliem labumiem, un lai tevi iepriecina tas, ko mēs darām. Taču, pie Zeva, pietaupi līdzekļus, kurus tu mums pastāvīgi sūti, jo es negribu, lai tev kaut kā trūktu uz manas pārpilnības rēķina. Labāk lai pietrūkst man nekā tev. Turklāt es patiesi dzīvoju pārpilnībā, pateicoties naudai, ko man sūta draugi un pastāvīgi piesūta tēvs, un pateicoties Kleonam, kurš vēl nesen atsūtīja deviņas minas. Tā nu ir, ka ikvienam no jums nākas sevi apgrūtināt mūsu dēļ, taču vienam pret otru izturēties..."[115]

54 Seneka, *Vēstules Lucīlijam par ētiku*, IX, 8

Lai arī gudrs vīrs ir pašpietiekams, viņš tomēr vēlas sev draugu – ja ne cita iemesla dēļ, tad vismaz tāpēc, lai uzturētu draudzību un neatstātu novārtā tik nozīmīgu tikumu.[116] Ne tādēļ, kā raksta Epikūrs tajā pašā vēstulē, lai būtu kāds, kas sēdētu pie viņa slimības gultas un steigtos palīgā, ja viņš būtu ieslēgts važās vai nonācis trūkumā,[117] bet gan tādēļ, lai būtu kāds, pie kura slimības gultas viņš pats varētu sēdēt un kuru, gūstā nonākušu, atbrīvot no ienaidnieka.[118]

55 Stobajs, *Antoloģija*, III, 17, 33

"Mans nabaga ķermenis uzplaukst baudā, kad es pārtieku no maizes un ūdens, un es nicinu pārpilnības sagādātas baudas nevis pašas par sevi, bet gan to radīto nepatikšanu dēļ."[119]

56 Seneca, *Epistulae morales*, XX, 9 [206 U, 125 A]
"Magnificentior, mihi crede, sermo tuus in grabato videbitur et in panno. Non enim dicentur tantum illa sed probabuntur."

57 Porphyrius, *Ad Marcellam*, 29 [207 U, 126 A]
Κρεῖττον δέ σοι θαρρεῖν ἐπὶ στιβάδος κατακειμένῳ ἢ ταράττεσθαι χρυσῆν ἔχοντι κλίνην καὶ πολυτελῆ τράπεζαν.

58 Seneca, *Epistulae morales*, VII, 11 [208 U, 129 A]
"Haec ego non multis, sed tibi: satis enim magnum alter alteri theatrum sumus."

59 Seneca, *Epistulae morales*, XXV, 6 [209 U, 130 A]
"Tunc praecipue in te ipse secede, cum esse cogeris in turba."

60 *Gnomologium Codicis Parisini* 1168f, 115r [187 U, 131 A]
Οὐδέποτε ὠρέχθην τοῖς πολλοῖς ἀρέσκειν. Ἃ μὲν γὰρ ἐκείνοις ἤρεσκεν, οὐκ ἔμαθον· ἃ δ' ἤδειν ἐγώ, μακρὰν ἦν τῆς ἐκείνων αἰσθήσεως.

INCERTAE SEDIS FRAGMENTA OPINIUMQUE TESTIMONIA

Canonica

61 Cicero, *De finibus bonorum et malorum*, I, 22 [243 U]
Iam in altera philosophiae parte, quae est quaerendi ac disserendi, quae λογικὴ dicitur, iste vester plane, ut mihi quidem videtur, inermis ac nudus est. Tollit definitiones, nihil de dividendo ac partiendo docet, non quo modo efficiatur concludaturque ratio tradit, non qua via captiosa solvantur, ambigua distinguantur ostendit.

56 Seneka, *Vēstules Lucīlijam par ētiku*, XX, 9
"Tici, tava runa man šķistu spožāka, ja tu to teiktu, atlaidies vienkāršā gultā un tērpies skrandās, jo tad vārdi būtu ne tikai pateikti, bet arī pierādīti."

57 Porfīrijs, *Markellai*, 29
"Ir labāk, ja tu dzīvo paļāvībā, guļot uz salmiem, nekā baiļojies zeltītā gultā un pie pārpilna galda."[120]

58 Seneka, *Vēstules Lucīlijam par ētiku*, VII, 11
"To es saku tev, nevis pūlim: mēs viens otram esam pietiekami liels klausītāju loks."

59 Seneka, *Vēstules Lucīlijam par ētiku*, XXV, 6
"Visvairāk ieraujies sevī tad, kad apstākļi spiež tevi atrasties pūlī."

60 *Epikūra atziņu krājums Parīzes manuskriptā* 1168f, 115r
"Es nekad necentos izpatikt pūlim, jo nebiju apguvis to, kas tam tīkams; savukārt tas, ko es zināju, bija ļoti tālu no viņu uztveres spējām."[121]

FRAGMENTI NO NEZINĀMIEM DARBIEM UN DOKSOGRĀFIJA

Kanonika

61 Cicerons, *Par laba un ļauna robežām*, I, 22
Citā filosofijas daļā, kas nodarbojas ar pētīšanu un iztirzāšanu un ko sauc par loģiku, šis jūsu {Epikūrs}, man šķiet, ir pilnīgi neapbruņots un pliks. Viņš atmet noteiksmes. Viņš neko nemāca par šķiršanu un dalīšanu. Viņš nedod padomus, kā risināt un novest līdz slēdzienam spriedumu. Viņš neparāda, kā atbildēt uz mulsinošiem jautājumiem un izšķirt daudznozīmīgus jēdzienus.[122]

62 Philodemus, *Pragmateiai*, XXIX Diano [212 U, 137 A]
... φέρων τὴν ἐπιστολὴν παρὰ σο[ῦ] καὶ τὸν διαλογισμὸν ὃν ἐπεπόησο περὶ τῶν ἀνθρώπων, ὅσοι μήτε τὴν ἀναλογίαν τὴν κατὰ τὰ φαινόμεν[α ἐ]ν τοῖς ἀοράτοις ο[ὗσ]αν ἠδύναντο συνιδεῖν μήτε τὴν συμφωνίαν τὴν ταῖς αἰσθήσεσιν ὑπάρχουσαν πρὸς τὰ ἀόρατα καὶ πάλι[ν] ἀντιμ[α]ρτύρ[η]σιν.

63 Sextus Empiricus, *Adversus mathematicos*, VIII, 9 [244 U]
Ὁ δὲ Ἐπίκουρος τὰ μὲν αἰσθητὰ πάντα ἔλεγεν ἀληθῆ καὶ ὄντα· οὐ διήνεγκε γὰρ ἀληθὲς εἶναί τι λέγειν ἢ ὑπάρχον. Ἔνθεν καὶ ὑπογράφων τἀληθὲς καὶ ψεῦδος ἔστι φησὶν ἀληθὲς τὸ οὕτως ἔχον ὡς λέγεται ἔχειν. Καὶ ψεῦδός ἐστι, φησί, τὸ οὐχ οὕτως ἔχον ὡς λέγεται ἔχειν.

64 Aetius, IV, 9, 5 Diels [248 U]
Ἐπίκουρος πᾶσαν αἴσθησιν καὶ πᾶσαν φαντασίαν ἀληθῆ, τῶν δὲ δοξῶν τὰς μὲν ἀληθεῖς τὰς δὲ ψευδεῖς.

65 Sextus Empiricus, *Adversus mathematicos*, VIII, 63–64 [253 U]
Ὁ δὲ Ἐπίκουρος ἔλεγε μὲν πάντα τὰ αἰσθητὰ εἶναι ἀληθῆ καὶ πᾶσαν φαντασίαν ἀπὸ ὑπάρχοντος εἶναι καὶ τοιαύτην ὁποῖόν ἐστι τὸ κινοῦν τὴν αἴσθησιν, πλανᾶσθαι δὲ τοὺς τινὰς μὲν τῶν φαντασιῶν λέγοντας ἀληθεῖς, τινὰς δὲ ψευδεῖς παρὰ τὸ μὴ δύνασθαι χωρίζειν δόξαν ἀπὸ ἐναργείας. Ἐπὶ γοῦν τοῦ Ὀρέστου, ὅτε ἐδόκει βλέπειν τὰς Ἐρινύας, ἡ μὲν αἴσθησις ὑπ᾽ εἰδώλων κινουμένη ἀληθὴς ἦν (ὑπέκειτο γὰρ τὰ εἴδωλα), ὁ δὲ νοῦς οἰόμενος ὅτι στερέμνιοι εἰσιν Ἐρινύες ἐψευδοδόξει. Καὶ ἄλλως, φησίν, οἱ προειρημένοι τῶν φαντασιῶν διαφορὰν εἰσάγοντες οὐκ ἰσχύουσι πιστώσασθαι τὸ τινὰς μὲν αὐτῶν ἀληθεῖς ὑπαρχεῖν τινὰς δὲ ψευδεῖς· οὔτε γὰρ φαινομένῳ διδάξουσι τὸ τοιοῦτον (ζητεῖται γὰρ τὰ φαινόμενα) οὔτε ἀδήλῳ (διὰ φαινομένου γὰρ ὀφείλει τὸ ἄδηλον ἀποδείκνυσθαι).

66 Clemens Alexandrinus, *Stromata*, II, 4 Stählin [255 U]
Ὁ Ἐπίκουρος ὁ μάλιστα τῆς ἀληθείας προτιμήσας τὴν ἡδονὴν πρόληψιν εἶναι διανοίας τὴν πίστιν ὑπολαμβάνει· πρόληψιν δὲ

62 **Filodēms**, *Pētījumi*, XXIX
"... nesot no tevis vēstuli ar tevis izteikto apsvērumu par tiem cilvēkiem, kuri nesaskata ne sakarību, kas pastāv starp redzamo un neredzamo, ne saskaņu starp sajūtām un neredzamo, ne arī to, kas liecina pret tām."[123]

63 **Seksts Empīriķis**, *Pret matemātiķiem*, VIII, 9
Epikūrs sacīja, ka viss sajūtamais ir patiess un patiešām pastāv, jo nav atšķirības, vai teikt, ka kaut kas ir patiess, vai arī teikt, ka tas pastāv.[124] Tāpēc arī, iezīmējot {atšķirību starp} patieso un maldīgo, viņš raksta: "Tas, kas ir tāds, kā tiek teikts, ir patiess, bet tas, kas nav tāds, kā tiek teikts, ir maldīgs."[125]

64 **Aētijs**, *Viedokļi*, IV, 9, 5
Epikūrs {apgalvo}, ka visas sajūtas un visi tēli ir patiesi, bet, runājot par viedokļiem, – daži ir patiesi, daži maldīgi.

65 **Seksts Empīriķis**, *Pret matemātiķiem*, VIII, 63–64
Epikūrs sacīja, ka viss sajūtamais ir patiess un ka ikviens tēls nāk no tā, kas patiešām pastāv, un ir tāds pats, kā tas, kas iekustina sajūtas; un no ceļa noklīst tie, kas apgalvo, ka daži tēli ir patiesi, bet citi – maldīgi, jo viņi nespēj atšķirt viedokli no tā, kas ir uzskatāms. Katrā ziņā Oresta gadījumā, kad viņam šķita, ka viņš redz Erīnijas, viņa sajūta, ko iekustināja rēgi, bija patiesa (jo rēgi patiešām pastāvēja), bet viņa prāts, domādams, ka Erīnijas ir cieti ķermeņi, turējās pie maldīga viedokļa. Un tālāk viņš raksta, ka iepriekš minētie {filosofi}, kas ievieš tēlu dalījumu, nav spējīgi mūs pārliecināt, ka daži tēli ir patiesi, bet citi – maldīgi; viņi taču nevarēs mums to izskaidrot, nedz balstoties uz redzamajām parādībām (jo tieši redzamās parādības ir tas, kas tiek pētīts), nedz arī balstoties uz to, kas ir neskaidrs (jo par neskaidro nākas sniegt pierādījumus ar redzamā palīdzību).

66 **Aleksandrijas Klēments**, *Raibumi*, II, 4
Epikūrs, kurš baudu vērtē daudz augstāk par patiesību, uzskata, ka pirmtvērums ir tas, kas prātam dod pārliecību; pirmtvērums,

ἀποδίδωσιν ἐπιβολὴν ἐπί τι ἐναργὲς καὶ ἐπὶ τὴν ἐναργῆ τοῦ πράγματος ἐπίνοιαν· μὴ δύνασθαι δὲ μηδένα μήτε ζητῆσαι μήτε ἀπορῆσαι μηδὲ μὴν δοξάσαι, ἀλλ᾽ οὐδὲ ἐλέγξαι χωρὶς προλήψεως.

67 Sextus Empiricus, ***Adversus mathematicos*****, VIII, 117 [262 U]**
Ἐπίκουρος μὲν γὰρ καὶ οἱ προεστῶτες αὐτοῦ τῆς αἱρέσεως ἔλεξαν αἰσθητὸν εἶναι τὸ σημεῖον, οἱ δὲ ἀπὸ τῆς στοᾶς νοητόν.

68 Anonymos, ***In Platonis*** **Theaetetum** ***commentaria*****, 22, 39–47 Diels – Schubart**
Ἐπίκου[ρ]ος τὰ ὀνόματά φησ[ι]ν σαφέστερα εἶναι τῶν ὅρων, καὶ μέντοι καὶ γελοῖον εἶνα̣ι, εἴ τις ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν Χαῖρε Σώκρατες λέγοι Χαῖρε ζῶιον λο[γ]ικὸν θνητόν.

69 Erotianus, ***Vocum Hippocraticarum collectio*****, 34, 10–20 [258 U]**
Εἰ γὰρ μέλλοιμεν τὰς πᾶσι γινωσκομένας ἐξαπλοῦν φωνάς, ἤτοι πάσας ὀφειλήσομεν ἐξηγήσασθαι ἤ τινάς. Ἀλλὰ πάσας μὲν ἀδύνατον, τινὰς δὲ καὶ κενόν. Ἢ γὰρ διὰ συνήθων ἐξαπλώσομεν αὐτὰς ῥημάτων ἢ διὰ τῶν μὴ συνήθων. Ἀλλ᾽ αἱ μὲν ἀσυνήθεις εἰς τοῦτο ἀφυεῖς φαίνονται (δεκτὸν γὰρ τὰ ἧττον γινωσκόμενα διὰ τῶν μᾶλλον γινωσκομένων ἐξαπλοῦν), αἱ δὲ συνήθεις τῷ ἐπ᾽ ἴσης εἶναι φανεραὶ πρὸς τὸ δηλωτικὸν τῆς ἑρμηνείας οὐκ ἔσονται, ὥς φησιν Ἐπίκουρος. Ἀπόλλυται γὰρ ἰδίως τῆς ἑρμηνείας τὸ φανερόν, ὅθ᾽ ὑπὸ λόγου καθάπερ τινὸς οἰκείου μαγγανεύηται φαρμάκου.

70 Proclus, ***In Platonis*** **Cratylum** ***commentaria*****, 16–17, p. 8–9 Boissonade [335 U]**
... ὅτι τῆς Κρατύλου δόξης γέγονε Πυθαγόρας τε καὶ Ἐπίκουρος... Ὅτι τὸ φύσει τετραχῶς· ἢ γὰρ ὡς αἱ τῶν ζῴων καὶ φυτῶν οὐσίαι ὅλαι τε καὶ τὰ μέρη αὐτῶν· ἢ ‹ὡς› αἱ τούτων ἐνέργειαι καὶ δυνάμεις, ὡς ἡ τοῦ πυρὸς κουφότης καὶ θερμότης· ἢ ὡς αἱ σκιαὶ καὶ αἱ ἐμφάσεις ἐν τοῖς κατόπτροις· ἢ ὡς αἱ τεχνηταὶ εἰκόνες ἐοικυῖαι τοῖς ἀρχετύποις ἑαυτῶν. Ὁ μὲν οὖν Ἐπίκουρος

viņaprāt, rodas tad, kad {prāts} tver kaut ko uzskatāmu – uzskatāmu piedomu[126] par kādu lietu; bez pirmtvēruma neviens nevar ne kaut ko pētīt, ne lauzīt par kaut ko galvu, ne kaut ko uzskatīt, un pat ne kaut ko atspēkot.[127]

67 Sekst Empīriķis, *Pret matemātiķiem*, VIII, 177
Epikūrs un viņa virziena aizstāvji sacīja, ka norāde ir sajūtama, bet stoiķi sacīja, ka tā ir domājama.[128]

68 Anonīms autors, *Komentārs Platona dialogam* Teaitēts, 22, 39–47
Epikūrs raksta, ka vārdi ir skaidrāki par noteiksmēm un ka patiesi būtu smieklīgi, ja kāds tā vietā, lai teiktu: "Sveiks, Sokrat!", teiktu: "Sveika, saprātīgā, mirstīgā būtne!"[129]

69 Erotiāns, *Hipokratisko izteicienu krājums*, 34, 10–20
"Ja mēs grasītos izskaidrot vārdus, kas visiem ir zināmi, tad mums būtu jāskaidro vai nu visi vārdi, vai tikai daži. Taču izskaidrot visus ir neiespējami, bet izskaidrot dažus ir bezjēdzīgi, jo mēs tos izskaidrotu vai nu ar zināmu, vai arī ar nezināmu izteikumu palīdzību. Nezināmi izteikumi šķiet nepiemēroti šim uzdevumam (ir pieņemts skaidrot mazāk zināmo ar labāk zināmā palīdzību); savukārt zināmiem izteikumiem, tāpēc, ka tie ir tādi paši,[130] trūks paskaidrojošā rakstura, kas padarītu saprotamus šos izteiksmes līdzekļus" – tā raksta Epikūrs. "Izteiksmes līdzekļi īpaši zaudē spēju kaut ko paskaidrot tad, kad tos apmuļķo izklāsts, kas atgādina līdzīgo ar līdzīgo ārstējošas zāles."[131]

70 Prokls, *Komentārs Platona dialogam* Kratils, 16–17
... par to, ka Pītagoram un Epikūram bija tāds pats viedoklis kā Kratilam[132] ... Proti, ka {vārdi} ir dabiski četrās nozīmēs: vai nu {tie ir dabiski} tāpat kā dzīvnieku un augu (gan kā veselumu, gan kā to daļu) pastāvēšana; vai tāpat kā to darbība un spēki (kā, piemēram, uguns vieglums un karstums); vai tāpat kā ēnas un atspulgi spogulī; vai tāpat kā mākslīgi radīti attēli, kas līdzinās priekšmetiem, ko tie atveido. Epikūrs uzskatīja,

κατὰ τὸ δεύτερον σημαινόμενον ᾠ̓ετο φύσει εἶναι τὰ ὀνόματα, ὡς ἔργα φύσεως προηγούμενα· ὡς τὴν φωνὴν καὶ τὴν ὅρασιν καὶ ὡς τὸ ὁρᾶν καὶ τὸ ἀκούειν, οὕτως καὶ τὸ ὀνομάζειν· ὥστε καὶ τὸ ὄνομα φύσει εἶναι ὡς ἔργον φύσεως... Ὁ γὰρ Ἐπίκουρος ἔλεγεν, ὅτι οὐχὶ ἐπιστημόνως οὗτοι (οἱ πρῶτοι θέμενοι) ἔθεντο τὰ ὀνόματα, ἀλλὰ φυσικῶς κινούμενοι, ὡς οἱ βήσσοντες καὶ πταίροντες καὶ μυκώμενοι καὶ ὑλακτοῦντες καὶ στενάζοντες.

Physica

71 Aetius, I, 20, 2 = *Dox. Gr.* p. 318 [271 U]
Ἐπίκουρος ὀνόμασιν παραλλάττειν κενὸν τόπον χώραν.

72 Sextus Empiricus, *Adversus mathematicos*, VIII, 329 [272 U]
... εἰ ἔστι κίνησις, ἔστι κενόν· ἀλλὰ μὴν ἔστι κίνησις· ἔστιν ἄρα κενόν.

73 Sextus Empiricus, *Adversus mathematicos*, X, 257 [275 U]
Ἐπίκουρος φήσας κατὰ ἀθροισμὸν σχήματός τε καὶ μεγέθους καὶ ἀντιτυπίας καὶ βάρους τὸ σῶμα νενοῆσθαι.

74 Aetius, I, 12, 5 = *Dox. Gr.* p. 311 [275 U]
Ἐπίκουρος ἀπερίληπτα εἶναι τὰ σώματα. Καὶ τὰ πρῶτα δὲ ἁπλᾶ τά τε ἐξ ἐκείνων συγκρίματα πάντα βάρος ἔχειν.

75 Aetius, I, 23, 4 = *Dox. Gr.* p. 319–320 [280 U]
Ἐπίκουρος δύο εἴδη τῆς κινήσεως, τὸ κατὰ στάθμην καὶ τὸ κατὰ παρέγκλισιν.

76 Simplicius, in *Arist. de caelo*, 275b29 *CIAG* VII, 242, 18–26 [284 U]
Οὗτοι γὰρ ἔλεγον ἀπείρους εἶναι τῷ πλήθει τὰς ἀρχάς, ἃς καὶ ἀτόμους καὶ ἀδιαιρέτους ἐνόμιζον καὶ ἀπαθεῖς διὰ τὸ ναστὰς εἶναι καὶ ἀμοίρους τοῦ κενοῦ· τὴν γὰρ διαίρεσιν κατὰ τὸ κενὸν

ka vārdi ir dabiski otrajā nozīmē kā dabas pamata izpausme: tāpat kā balss un skatiens, un redzēšana, un dzirdēšana {ir dabiskas}, tāpat {ir dabiska} arī vārdu piešķiršana. Proti, arī vārds pastāv no dabas, jo vārds ir dabas izpausme (..) Epikūrs sacīja, ka šie cilvēki (tie, kas pirmie deva vārdus) nepiešķīra tos, balstoties uz zināšanām, bet gan dabas vadīti, līdzīgi kā tie, kas klepo, šķauda, rēc, rej un vaid.[133]

Fizika

71 Aētijs, *Viedokļi*, I, 20, 2
Epikūrs {raksta, ka} tukšums, vieta un telpa atšķiras tikai pēc vārda.[134]

72 Sekstus Empīriķis, *Pret matemātiķiem*, VIII, 329
"Ja pastāv kustība, pastāv arī tukšums; bet kustība taču ir; tātad ir arī tukšums."[135]

73 Sekstus Empīriķis, *Pret matemātiķiem*, X, 257
Epikūrs {raksta}, ka ķermenis tiek domāts kā apveida, lieluma, pretestības un smaguma sakopojums.[136]

74 Aētijs, *Viedokļi*, I, 12, 5
Epikūrs {raksta, ka} ķermeņi ir neaptverami[137] un gan nedalāmiem pirmķermeņiem, gan visiem salikumiem, kas no tiem veidojas, piemīt noteikts smagums.

75 Aētijs, *Viedokļi*, I, 23, 4
Epikūrs {raksta}, ka ir divi kustības veidi – taisna kustība un kustība ar novirzīšanos.[138]

76 Simplikijs, *Komentārs Aristotela darbam* **Par debesīm, 275b29**
{Leukips, Dēmokrits un Epikūrs} sacīja, ka pirmpamatu skaits ir bezgalīgi liels, un uzskatīja tos par nedalāmiem, nesašķeļamiem un neietekmējamiem, jo tie ir blīvi un neietver sevī

τὸ ἐν τοῖς σώμασιν ἔλεγον γίνεσθαι, ταύτας δὲ τὰς ἀτόμους ἐν ἀπείρῳ τῷ κενῷ κεχωρισμένας ἀλλήλων καὶ διαφερούσας σχήμασί τε καὶ μεγέθεσι καὶ θέσει καὶ τάξει φέρεσθαι ἐν τῷ κενῷ, καὶ ἐπικαταλαμβανούσας ἀλλήλας συγκρούεσθαι καὶ τὰς μὲν ἀποπάλλεσθαι ὅπῃ ἂν τύχωσι, τὰς δὲ περιπλέκεσθαι ἀλλήλαις κατὰ τὴν τῶν σχημάτων καὶ μεγεθῶν καὶ θέσεων καὶ τάξεων συμμετρίαν, καὶ συμβαίνειν καὶ οὕτω τὴν τῶν συνθέτων γένεσιν ἀποτελεῖσθαι.

77 Sextus Empiricus, *Adversus mathematicos*, X, 219–227 [294 U]

Ἐπίκουρος δέ, ὡς αὐτὸν Δημήτριος ὁ Λάκων ἐξηγεῖται, τὸν χρόνον σύμπτωμα συμπτωμάτων εἶναι λέγει, παρεπόμενον ἡμέραις τε καὶ νυξὶ καὶ ὥραις καὶ πάθεσι καὶ ἀπαθείαις καὶ κινήσεσι καὶ μοναῖς· πάντα γὰρ ταῦτα συμπτώματά ἐστι τισὶ συμβεβηκότα, καὶ ὁ χρόνος πᾶσι τούτοις συμπαρεπόμενος εἰκότως ἂν λεχθείη σύμπτωμα συμπτωμάτων.

78 Alexander Aphrod., *De mixtione*, 214, 28–215, 8 [290 U]

Ἐπίκουρος δὲ φεύγειν βουλόμενος τὸ ὑπὸ Δημοκρίτου ῥηθὲν ἔπεσθαι [βούλεται] τοῖς παραθέσει τῶν κιρναμένων τὴν κρᾶσιν γίνεσθαι λέγουσι, παραθέσει μέν τινων σωμάτων καὶ αὐτὸς τὰς κράσεις γίνεσθαι λέγων, ἀλλ᾽ οὐκ αὐτῶν μιγνυμένων σωμάτων σῳζομένων ἐν τῇ διαιρέσει, ἀλλ᾽ ἀναλυομένων εἰς τὰ στοιχεῖα καὶ τὰς ἀτόμους, ἐξ ὧν ἕκαστον αὐτῶν συγκείμενόν πως τὸ μὲν οἶνος ἦν τὸ δὲ ὕδωρ τὸ δὲ μέλι τὸ δ᾽ ἄλλό τι, ἔπειτα ποιᾷ τούτων τῶν σωμάτων ἐξ ὧν ἦν τὰ κιρνάμενα πρὸς ἄλληλα συνθέσει γεννώντων τὸ κεκραμένον σῶμα, συμμιγνυμένων ‹οὐχ› ὕδατός τε καὶ οἴνου ἀλλὰ τῶν ὑδροποιῶν ἀτόμων, ὡς ἂν εἴποι τις, ταῖς οἰνοποιοῖς, φθορᾷ τε καὶ γενέσει τινῶν τὴν κρᾶσιν γίνεσθαι λέγων· ‹ἡ› γὰρ εἰς τὰ στοιχεῖα ἀνάλυσις ἑκάστου καὶ ἡ ἐκ τῶν στοιχείων σύνθεσις αὐτῶν ‹τὸ μὲν γένεσις›, τὸ δὲ φθορά.

tukšumu; viņi sacīja, ka dalīšanās notiek tur, kur ķermeņos ir tukšums, un ka šie nedalāmie ķermeņi, kas bezgalīgajā tukšumā ir nošķirti cits no cita un atšķiras savā starpā pēc apveida, lieluma, novietojuma un kārtības, traucas uz priekšu tukšumā un, panākdami cits citu, saduras; daži atlec sāņus kaut kādā virzienā, bet citi saķeras kopā atkarībā no tā, kāda ir to apveidu, lielumu, novietojumu un kārtības samērotība; dažkārt tieši tā notiek saliktu ķermeņu veidošanās.[139]

77 Seksts Empīriķis, *Pret matemātiķiem*, X, 219–227
Sekojot Dēmetrija Lakona atstāstam, Epikūrs apgalvo, ka laiks ir "gadījuma pazīmju gadījuma pazīme";[140] tas pavada dienas, naktis un stundas, pārdzīvojumus un pārdzīvojumu trūkumu, kustības un miera stāvokļus, jo viss minētais ir gadījuma pazīmes, kas kaut kam piemīt, un laiku, kas tos visus pavada, gluži pamatoti var saukt par "gadījuma pazīmju gadījuma pazīmi".[141]

78 Aleksandrs no Afrodīsijas, *Par sajaukšanos*, 214, 28–215, 8
Epikūrs, gribēdams izvairīties no tā, ko teica Dēmokrits, proti, nesekot tiem, kas apgalvo, ka sajaukšanās notiek, sajaukuma sastāvdaļām pārkārtojoties,[142] pats raksta, ka sajaukšanās notiek, kad pārkārtojas noteikti ķermeņi, taču nevis tādi ķermeņi, kas, kopā sajaucoties, paši šajā maisījumā paliek neskarti, bet drīzāk tādi, kas ir sadalīti līdz pat pamatsastāvdaļām, tas ir, līdz nedalāmajiem ķermeņiem; katra sajaukuma sastāvdaļa ir noteikts šo nedalāmo ķermeņu salikums – viena, piemēram, vīns, otra – ūdens, trešā – medus, ceturtā – vēl kaut kas cits; tad notiek sajaukšanās, noteiktā veidā savienojoties tiem ķermeņiem, kas sākotnēji veidoja kopā sajaucamās sastāvdaļas un no kuriem rodas sajauktais ķermenis – proti, sajaucoties nevis ūdenim un vīnam, bet gan, ja tā drīkst izteikties, ūdensradošiem nedalāmajiem ķermeņiem ar vīnradošiem nedalāmajiem ķermeņiem –, kā arī iepriekšminētajiem ķermeņiem ejot bojā un rodoties, jo katra ķermeņa sadalīšanās līdz pat pamatsastāvdaļām ir tā bojāeja, bet pamatsastāvdaļu savienošanās – <tā rašanās>.

79 Aetius, II, 4, 10 = *Dox. Gr.*, 331. lpp. [305 U]
Ἐπίκουρος πλείστοις τρόποις τὸν κόσμον φθείρεσθαι· καὶ γὰρ ὡς ζῷον καὶ ὡς φυτὸν καὶ πολλαχῶς.

80 Aetius, IV, 4, 6 = *Dox. Gr.*, 390. lpp. [312 U]
Ἐπίκουρος διμερῆ τὴν ψυχήν, τὸ μὲν λογικὸν ἔχουσαν ἐν τῷ θώρακι καθιδρυμένον, τὸ δὲ ἄλογον καθ' ὅλην τὴν σύγκρισιν τοῦ σώματος διεσπαρμένον.

81 Aetius, IV, 3, 11 = *Dox. Gr.*, 388.–389. lpp. [315 U]
Ἐπίκουρος (τὴν ψυχὴν) κρᾶμα ἐκ τεττάρων, ἐκ ποιοῦ πυρώδους, ἐκ ποιοῦ ἀερώδους, ἐκ ποιοῦ πνευματικοῦ, ἐκ τετάρτου τινὸς ἀκατονομάστου· τοῦτο δ' ἦν αὐτῷ τὸ αἰσθητικόν. ὧν τὸ μὲν πνεῦμα κίνησιν, τὸν δὲ ἀέρα ἠρεμίαν, τὸ δὲ θερμὸν τὴν φαινομένην θερμότητα τοῦ σώματος, τὸ δ' ἀκατονόμαστον τὴν ἐν ἡμῖν ἐμποιεῖν αἴσθησιν· ἐν οὐδενὶ γὰρ τῶν ὀνομαζομένων στοιχείων εἶναι αἴσθησιν.

82 Aetius, IV, 8, 10 = *Dox. Gr.*, 395. lpp. [317 U]
Λεύκιππος Δημόκριτος Ἐπίκουρος τὴν αἴσθησιν καὶ τὴν νόησιν γίνεσθαι εἰδώλων ἔξωθεν προσιόντων· μηδενὶ γὰρ ἐπιβάλλειν μηδετέραν χωρὶς τοῦ προσπίπτοντος εἰδώλου.

83 Aetius, IV, 13, 1 = *Dox. Gr.*, 403. lpp. [318 U]
Λεύκιππος Δημόκριτος Ἐπίκουρος κατὰ εἰδώλων εἴσκρισιν οἴονται τὸ ὁρατικὸν συμβαίνειν πάθος.

84 Aetius, IV, 19, 2 = *Dox. Gr.*, 408. lpp. [321 U]
Ἐπίκουρος τὴν φωνὴν εἶναι ῥεῦμα ἐκπεμπόμενον ἀπὸ τῶν φωνούντων ἢ ἠχούντων ἢ ψοφούντων· τοῦτο δὲ τὸ ῥεῦμα εἰς ὁμοιοσχήμονα θρύπτεσθαι θραύσματα. Ὁμοιοσχήμονα δὲ λέγεται τὰ στρογγύλα τοῖς στρογγύλοις καὶ σκαληνὰ καὶ τρίγωνα τοῖς ὁμοιογενέσι. Τούτων δ' ἐμπιπτόντων ταῖς ἀκοαῖς ἀποτελεῖσθαι τὴν αἴσθησιν τῆς φωνῆς.

85 Censorinus, *De die natali*, IV, 9 [333 U]
Democrito Abderitae ex aqua limoque primum uisum esse homines procreatos. Nec longe secus Epicurus: is enim credidit

79 Aētijs, *Viedokļi*, II, 4, 10
Epikūrs {raksta, ka} pasaule iet bojā dažādos veidos – gan kā dzīva būtne, gan kā augs, gan vēl citādi.

80 Aētijs, *Viedokļi*, IV, 4, 6
Epikūrs {raksta, ka} dvēsele ir divdaļīga – viena daļa ir apveltīta ar saprātu un mitinās krūšu kurvī, bet otrai nepiemīt saprāts un tā ir izkliedēta pa visu ķermeņa salikumu.[143]

81 Aētijs, *Viedokļi*, IV, 3, 11
Epikūrs {raksta, ka dvēsele ir} sajaukums no četrām {sastāvdaļām} – ugunīgas daļas, gaisam līdzīgas daļas, dvašai līdzīgas daļas un vēl ceturtās, kurai nav nosaukuma. (Tieši tā viņa izpratnē ir jūtošā daļa.) Dvaša nodrošina kustību, gaiss – miera stāvokli, karstums – ķermenim piemītošo siltumu, savukārt daļa, kurai nav nosaukuma, mūs apvelta ar jutību, jo jutība nepiemīt nevienai no minētajām pamatsastāvdaļām.[144]

82 Aētijs, *Viedokļi*, IV, 8, 10
Leukips, Dēmokrits un Epikūrs {raksta, ka} sajušana un domāšana notiek tad, kad mūsos no ārpuses ienāk rēgi, jo mēs neko nevaram tvert {ne ar sajūtu, ne ar domu}, ja mūs neskar rēgs.[145]

83 Aētijs, *Viedokļi*, IV, 13, 1
Leukips, Dēmokrits un Epikūrs uzskata, ka redzēšanas pārdzīvojums rodas tad, kad iekšā iekļūst rēgi.

84 Aētijs, *Viedokļi*, IV, 19, 2
Epikūrs {raksta, ka} balss ir plūsma, ko izdala balss, skaņas vai trokšņa avots. Šī plūsma sašķīst līdzīga apveida lauskās. Viņš raksta, ka "līdzīgs apveids" nozīmē to, ka apaļās {lauskas} ir kā apaļie {ķermeņi} un stūrainās, un trīsstūrainās pēc apveida ir tādas pašas, kā {ķermeņi}, no kuriem tās rodas. Kad tās iekļūst dzirdēšanas juteklī, balss tiek sajusta.[146]

85 Censorīns, *Par dzimšanas dienu*, IV, 9
Dēmokrits no Abdērām pirmais uzskatīja, ka cilvēki ir radušies no ūdens un dubļiem.[147] Epikūra viedoklis no tā daudz

limo calfacto uteros nescio quos radicibus terrae cohaerentes primum increuisse et infantibus ex se editis ingenitum lactis umorem natura ministrante praebuisse, quos ita educatos et adultos genus humanum propagasse.

86 Aetius, IV, 7, 4 = *Dox. Gr.*, 393. lpp. [336 U]
Δημόκριτος Ἐπίκουρος (τὴν ψυχὴν) φθαρτὴν τῷ σώματι συνδιαφθειρομένην.

87 Sextus Empiricus, *Adversus mathematicos*, IX, 25 [353 U]
Ἐπίκουρος δὲ ἐκ τῶν κατὰ τοὺς ὕπνους φαντασιῶν οἴεται τοὺς ἀνθρώπους ἔννοιαν ἐσπακέναι θεοῦ· μεγάλων γὰρ εὐδώλων, φησί, καὶ ἀνθρωπομόρφων κατὰ τοὺς ὕπνους προσπιπτόντων ὑπέλαβον καὶ ταῖς ἀληθείαις ὑπάρχειν τινὰς τοιούτους ἀνθρωπομόρφους.

88 Aetius, I, 7, 34 = *Dox. Gr.*, 306. lpp. [355 U]
Ἐπίκουρος ἀνθρωποειδεῖς μὲν τοὺς θεούς, λόγῳ δὲ πάντας θεωρητοὺς διὰ τὴν λεπτομέρειαν τῆς τῶν εἰδώλων φύσεως.

89 Plutarchus, *Stromata*, fr. 8 = *Dox. Gr.* p. 581 Diels [266 U]
Ἐπίκουρος ... φησὶν ... ὅτι οὐδὲν ξένον ἐν τῷ παντὶ ἀποτελεῖται παρὰ τὸν ἤδη γεγενημένον χρόνον ἄπειρον.

Ethica

90 Seneca, *Epistulae morales*, VIII, 7 [199 U]
"Philosophiae servias oportet, ut tibi contingat vera libertas."

91 Lactantius, *De ira dei*, XIII, 20–22 [374 U]
"Deus, inquit, aut vult tollere mala et non potest, aut potest et non vult, aut neque vult neque potest, aut et vult et potest. Si vult et non potest, inbecillis est, quod in deum non cadit. Si potest et non vult, invidus, quod aeque alienum a deo. Si

neatšķiras: viņš uzskatīja, ka, dubļiem sakarstot, vispirms parādījās tādas kā dzemdes, kas ar saknēm turējās zemē; tās dzemdēja bērnus un tad, pakļaujoties dabas likumam, apgādāja tos ar pienam līdzīgu šķidrumu; kad bērni, šādi baroti, bija izauguši lieli un sasniedza briedumu, tie vairoja cilvēku dzimumu.[148]

86 Aētijs, *Viedokļi*, IV, 7, 4
Dēmokrits[149] un Epikūrs {raksta, ka dvēsele} ir iznīcīga un iet bojā kopā ar ķermeni.

87 Seksts Empīriķis, *Pret matemātiķiem*, IX, 25
Epikūrs domā, ka cilvēki ir atvedinājuši dieva jēdzienu no tēliem, kas viņiem parādās sapņos. Viņš raksta: "Tā kā lieli, cilvēkveidīgi rēgi pietuvojās viņiem sapņos, viņi sāka uzskatīt, ka šādi cilvēkveidīgi dievi pastāv arī īstenībā."[150]

88 Aētijs, *Viedokļi*, I, 7, 34
Epikūrs {raksta, ka} dievi ir cilvēkveidīgi, bet tie visi ir aplūkojami tikai ar prātu, jo to rēgu uzbūvei ir raksturīgs ārkārtīgi liels smalkums.[151]

89 Pseido-Plūtarhs, *Dažādi raksti*, 8
Epikūrs (..) raksta (..), ka visu lietu kopumā ārpus tā, kas bezgalīgā laika gaitā jau ir noticis, nenotiek nekas jauns.[152]

Ētika

90 Seneka, *Vēstules Lucīlijam par ētiku*, VIII, 7
"Jākalpo filosofijai, lai sasniegtu patiesu brīvību."[153]

91 Laktancijs, *Par dieva dusmām*, XIII, 20–21
"Dievs," viņš saka, "vai nu grib novērst slikto un nevar to izdarīt, vai arī var to izdarīt, bet negrib, vai arī – ne grib, ne var, vai arī – gan grib, gan var. Ja viņš grib un nevar, tad viņš ir vājš, bet to nevar attiecināt uz dievu. Ja viņš var, bet negrib, tad viņš ir ļauns, un arī tas nav raksturīgs dievam. Ja viņš ne grib,

neque vult neque potest, et invidus et inbecillis est, ideo nec deus. Si et vult et potest, quod solum deo convenit, unde ergo sunt mala? aut cur illa non tollit?" Scio plerosque philosophorum qui providentiam defendunt, hoc argumento perturbari solere et invitos paene adigi, ut deum nihil curare fateantur, quod maxime quaerit Epicurus.

92 Porphyrius, *Ad Marcellam*, 30 [200 U]
Ἀφυσιολόγητον μηδὲν ἡγοῦ βοώσης τῆς σαρκὸς βοᾶν τὴν ψυχήν· σαρκὸς δὲ φωνή· μὴ πεινῆν, μὴ διψῆν, μὴ ῥιγοῦν. Καὶ ταῦτα τῇ ψυχῇ χαλεπὸν μὲν κωλῦσαι, ἐπισφαλὲς δὲ παρακοῦσαι τῆς παραγγειλάσης φύσεως αὐτῇ διὰ τῆς προσφυοῦς αὐτῇ αὐταρκείας καθ' ἡμέραν.

93 Porphyrius, *Ad Marcellam*, 27 [202 U]
Ὁ τῇ φύσει παρακολουθῶν καὶ μὴ ταῖς κεναῖς δόξαις ἐν πᾶσιν αὐτάρκης· πρὸς γὰρ τὸ τῇ φύσει ἀρκοῦν πᾶσα κτῆσίς ἐστι πλοῦτος, πρὸς δὲ τὰς ἀορίστους ὀρέξεις καὶ ὁ μέγιστος πλοῦτός ἐστι πενία.

94 Porphyrius, *Ad Marcellam*, 29 [203 U]
Ἐφ' ὅσον δ' ἂν ἀμεχανῇς, λήθῃ τῆς φύσεως ἀμεχανεῖς· σαυτῷ γὰρ ἀορίστους φόβους καὶ ἐπιθυμίας προσβάλλεις.

95 Plutarchus, *Contra Epicuri beatudinem*, 28, 1105e [213 U]
Ἡδὺ ἡ φίλου μνήμη τεθνηκότος.

96 Maximus Abbas, *Gnomologium*, 8 [214 U]
Μὴ φεῦγε μικρὰ χαρίζεσθαι· δόξεις γὰρ καὶ πρὸς τὰ μεγάλα τοιοῦτος εἶναι.

97 Maximus Abbas, *Gnomologium*, 66 [215 U]
Ἐχθροῦ δεηθέντος μὴ ἀποστραφῇς τὴν ἀξίωσιν· πλὴν ἀσφαλίζου σεαυτόν· οὐδὲν γὰρ κυνὸς διαφέρει.

ne var, tad viņš ir gan ļauns, gan arī vājš, un tātad nav nekāds dievs. Ja viņš gan grib, gan var, kas ir vienīgais pieņēmums, ko var attiecināt uz dievu, tad no kurienes gan nāk sliktais? Un kāpēc viņš to nenovērš?" Es zinu, ka ļoti daudzos filosofos, kas aizstāv {dievišķo} providenci, šis arguments parasti izraisa apjukumu un gluži kā pret viņu gribu liek atzīt, ka dievam nekas nerūp, un tas ir tieši tas, ko grib panākt Epikūrs.[154]

92 Porfīrijs, *Markellai*, 30
"Esi drošs, ka tad, kad miesa kliedz, dvēseles {atbildes} kliedziens mācībai par dabu nekādā mērā nepaliek neizskaidrojams. Miesas balss sauc: nesalksti, neslāpsti, nesalsti.[155] Un, lai arī dvēselei ir grūti aizkavēt šos {stāvokļus}, ir bīstami neieklausīties dabā,[156] kas ik dienas, izmantojot dvēselei piemītošo pašpietiekamību, dod tai rīkojumus."

93 Porfīrijs, *Markellai*, 27
"Tas, kurš seko dabai un nevis tukšiem viedokļiem, visās lietās ir pašpietiekams, jo ikviena manta ir bagātība, ja ar to tiek apmierināta daba, bet pat vislielākā bagātība ir nabadzība, ja tai jāapmierina neierobežotas dziņas."[157]

94 Porfīrijs, *Markellai*, 29
"Ja tu netiec galā, tad tu netiec galā tāpēc, ka tu aizmirsti par dabu; proti, tu apgrūtini sevi ar neierobežotām bailēm un vēlmēm."

95 Plūtarhs, *Par to, ka nav iespējams dzīvot ar tīksmi, sekojot Epikūram*, 28, 1105e
"Saldas ir atmiņas par mirušu draugu."

96 Tēvs Maksims, *Izteikumu krājums*, 8
"Neizvairies no maziem pakalpojumiem, jo tad šķitīs, ka tu būsi izvairīgs arī lielās lietās."

97 Tēvs Maksims, *Izteikumu krājums*, 66
"Neliedz ienaidniekam palīdzību, ja tā viņam nepieciešama; tikai sargi sevi, jo viņš ne ar ko neatšķiras no suņa."

98 Porphyrius, *Ad Marcellam*, 31 [221 U]
Κενὸς ἐκείνου φιλοσόφου λόγος, ὑφ᾽ οὗ μηδὲν πάθος ἀνθρώπου θεραπεύεται· ὥσπερ γὰρ ἰατρικῆς οὐδὲν ὄφελος μὴ τὰς νόσους τῶν σωμάτων ἐκβαλλούσης, οὕτως οὐδὲ φιλοσοφίας, εἰ μὴ τὸ τῆς ψυχῆς ἐκβάλλει πάθος.

99 Plutarchus, *Adversus Colotem*, 19, 1117f [222 U]
Ἓν γάρ ἐστι τῶν Ἐπικούρου δογμάτων τὸ μηδὲν ἀμεταπείστως πεπεῖσθαι μηδένα πλὴν τὸν σόφον.

100 Athenaeus, XII, 546f [409 U]
Καὶ ὁ Ἐπίκουρος δέ φησιν· ἀρχὴ καὶ ῥίζα παντὸς ἀγαθοῦ ἡ τῆς γαστρὸς ἡδονή· καὶ τὰ σοφὰ καὶ τὰ περιττὰ ἐπὶ ταύτην ἔχει τὴν ἀναφοράν.

101 Ioannes Stobaeus, *Anthologium*, III, 17, 35 (p. 501 W–H) [422 U]
Τότε χρείαν ἔχομεν τῆς ἡδονῆς, ὅταν ἐκ τοῦ μὴ παρεῖναι αὐτὴν ἀλγῶμεν· ὅταν δὲ τοῦτο μὴ πάσχωμεν ἐν αἰσθήσει καθεστῶτες, τότε οὐδεμία χρεία τῆς ἡδονῆς· οὐ γὰρ ἡ τῆς φύσεως ἔνδεια τὴν ἀδικίαν ποιεῖ ἔξωθεν, ἀλλ᾽ ἡ περὶ τὰς κενὰς δόξας ὄρεξις.

102 Plutarchus, *Contra Epicuri beatudinem*, 7, 1091b [423 U]
Τὸ γὰρ ποιοῦν, φησίν, ἀνυπέρβλητον γῆθος τὸ πάραυτα πεφυγμένον μέγα κακόν· καὶ αὕτη φύσις ἀγαθοῦ, ἂν τις ὀρθῶς ἐπιβάλῃ, ἔπειτα σταθῇ, καὶ μὴ κενῶς περιπαθῇ περὶ ἀγαθοῦ θρυλῶν.

103 Ioannes Stobaeus, *Anthologium*, III, 17, 22 (p. 495 W–H) [469 U]
Χάρις τῇ μακαρίᾳ Φύσει, ὅτι τὰ ἀναγκαῖα ἐποίησεν εὐπόριστα, τὰ δὲ δυσπόριστα οὐκ ἀναγκαῖα.

104 Porphyrius, *Ad Marcellam*, 27 [471 U]
Σπάνιόν γε εὑρεῖν ἄνθρωπον ‹πένητα› πρὸς τὸ τῆς φύσεως τέλος καὶ πλούσιον πρὸς τὰς κενὰς δόξας. Οὐδεὶς γὰρ τῶν ἀφρόνων

98 Porfīrijs, *Markellai*, 31
"Tukša ir tāda filosofa runa, kas neizdziedē nevienu cilvēka kaiti,[158] jo tieši tāpat kā nav nekāda labuma no ārstēšanas, ja tā neizdzen slimības no ķermeņa, tāpat arī nav labuma no filosofijas, ja tā neizdzen kaites no dvēseles."

99 Plūtarhs, *Pret Kolotu*, 1117f
Viena no Epikūra mācībām: izņemot gudro, neviens ne par ko nav nelokāmi pārliecināts.[159]

100 Atēnajs, *Sofistu mielasts*, XII, 546f
Epikūrs saka: "Visa labā sākums un sakne ir vēdera bauda; uz to ir atvedināmas arī gudrības cauraustās un izsmalcinātās {lietas}."

101 Stobajs, *Antoloģija*, III, 17, 35
"Mums vajadzīga bauda tad, kad tās trūkuma dēļ mēs ciešam sāpes; bet tad, kad mēs no tām neciešam un mūsu jutība ir noturīga, nav nekādas nepieciešamības pēc baudas;[160] ne jau dabas noteikta vajadzība, no ārpuses nākdama, rada netaisnību, bet gan dziņa, kuras cēlonis ir tukši viedokļi."

102 Plūtarhs, *Par to, ka nav iespējams dzīvot ar tīksmi, sekojot Epikūram*, 7, 1091b
Viņš saka: "Tas, kas rada nepārspējami lielu sajūsmu, ir liels ļaunums, no kura tikko kā izdevies izbēgt; un tieši tāda ir labā daba, ja to pareizi tveram[161] un tad, stingri nostājušies uz kājām, neklīstam pa tukšo apkārt, kaut ko buldurēdami par labo."

103 Stobajs, *Antoloģija*, III, 17, 22
"Paldies svētlaimīgajai dabai par to, ka nepieciešamo tā ir darījusi viegli pieejamu, bet grūti pieejamo nav darījusi nepieciešamu."

104 Porfīrijs, *Markellai*, 27
"Reti gadās atrast cilvēku, kas ir tik nabadzīgs, ka {nevarētu sasniegt} dabas augstāko mērķi,[162] un tik bagāts, ka varētu piepildīt savus tukšos viedokļus. Neviens neprātis nav mierā

οἷς ἔχει ἀρκεῖται, μᾶλλον δὲ οἷς οὐκ ἔχει ὀδυνᾶται. Ὥσπερ οὖν οἱ πυρέττοντες διὰ κακοήθειαν τῆς νόσου ἀεὶ διψῶσι καὶ τῶν ἐναντιωτάτων ἐπιθυμοῦσιν, οὕτω καὶ οἱ τὴν ψυχὴν κακῶς ἔχοντες διακειμένην πένονται πάντων ἀεὶ καὶ εἰς πολυτρόπους ἐπιθυμίας ὑπὸ λαιμαργίας ἐμπίπτουσιν.

105 Claudius Aelianus, *Varia historia*, IV, 13 [473 U]
Ὦ ὀλίγον οὐχ ἱκανόν, ἀλλὰ τούτῳ γε οὐδὲν ἱκανόν.

106 Porphyrius, *Ad Marcellam*, 28 [476 U]
Πλουσιώτατον αὐτάρκεια πάντων.

107 Porphyrius, *Ad Marcellam*, 28 [478 U]
Φοβούμενος ὁ πολὺς τὸ λιτὸν τῆς διαίτης διὰ τὸν φόβον ἐπὶ πράξεις πορεύεται τὰς μάλιστ' ἂν τοῦτον παρασκευαζούσας.

108 Porphyrius, *Ad Marcellam*, 28 [479 U]
Πολλοὶ τοῦ πλούτου τυχόντες οὔ τιν' ἀπαλλαγὴν τῶν κακῶν εὗρον ἀλλὰ μεταβολὴν μειζόντων.

109 Porphyrius, *Ad Marcellam*, 29 [480 U]
Ἐξ ἐργασίας θηριώδους οὐσίας μὲν πλῆθος σωρεύεται, βίος δὲ ταλαίπωρος συνίσταται.

110 Porphyrius, *Ad Marcellam*, 29 [485 U]
Ἢ γὰρ διὰ φόβον τις κακοδαιμονεῖ ἢ δι' ἀόριστον καὶ κενὴν ἐπιθυμίαν· ἅ τις χαλινῶν δύναται τὸν μακάριον ἑαυτῷ περιποιῆσαι λογισμόν.

111 Plutarchus, *De tranquilitate animi*, 16, 474c [490 U]
Ὁ τῆς αὔριον ἥκιστα δεόμενος ἥδιστα πρόσεισι πρὸς τὴν αὔριον.

112 Seneca, *Epistulae morales*, XXIV, 22–23 [496–498 U]
Obiurgat Epicurus non minus eos qui mortem concupiscunt, quam eos qui timet, et ait: "Ridiculum est currere ad mortem

ar to, kas viņam ir, bet drīzāk cieš mokas, {ilgojoties} pēc tā, kā viņam nav. Tieši tāpat kā cilvēki, kas kaist drudzī, slimības ļaundabības dēļ vienmēr ir izslāpuši un vēlas to, kas tiem ir vismazāk piemērots, tāpat arī tie, kuru dvēselēm klājas slikti, sava rijīguma dēļ vienmēr domā, ka grimst ārkārtīgā nabadzībā un pieķeras visdažādākajām vēlmēm."

105 Klaudijs Ailiāns, *Dažādi vēstures stāsti*, IV, 13
"Kam nepietiek ar mazumiņu, tam nepietiek ne ar ko."

106 Porfīrijs, *Markellai*, 28
"Pašpietiekamība ir vislielākā bagātība."

107 Porfīrijs, *Markellai*, 28
"Pūlis, baidīdamies no trūcīgas iztikas, šo baiļu dēļ ķeras pie tādām darbībām, kas visdrīzāk varētu šādu trūkumu radīt."

108 Porfīrijs, *Markellai*, 28
"Daudzi cilvēki, kas tikuši pie bagātības, atrod tajā nevis glābiņu no ļaunuma, bet gan pavērsienu uz vēl lielāku ļaunumu."

109 Porfīrijs, *Markellai*, 29
"Strādājot kā zvēram, tiek sarausta liela bagātība, bet dzīve kļūst nožēlojama."

110 Porfīrijs, *Markellai*, 29
"Cilvēkam neveicas vai nu baiļu, vai arī neierobežotu un tukšu vēlmju dēļ. Taču, ja bailes un vēlmes savalda, var nonākt pie tāda sprieduma, kas {sniedz} svētlaimi."

111 Plūtarhs, *Par prātā valdošo mieru*, 16, 474c
"Tas, kam rītdiena ir vismazāk vajadzīga, sagaidīs to ar vislielāko baudu."[163]

112 Seneka, *Vēstules Lucīlijam par ētiku*, XXIV, 22–23
Epikūrs nosodīja tos, kas alkst nāves, tikpat daudz kā tos, kas no tās baidās, un teica: "Ir smieklīgi dzīties pēc nāves dzīves

taedio vitae, cum genere vitae, ut currendum ad mortem esset, effeceris." Item alio loco dicet: "Quid tam ridiculum quam adpetere mortem, cum vitam inquietam tibi feceris metu mortis?"

113 Athenaeus, XII, 547a [512 U, 126 A]
Προσπτύω τῷ καλῷ καὶ τοῖς κενῶς αὐτὸ θαυμάζουσιν, ὅταν μηδεμίαν ἡδονὴν ποιῇ.

114 Clemens Alexandrinus, *Stromata*, VI, 2 Stählin [519 U]
Δικαιοσύνης καρπὸς μέγιστος ἀταραξία.

115 Arrianus, *Epicteti dissertationes*, II, 20, 6–7 [523 U]
Οὕτω καὶ Ἐπίκουρος ὅταν ἀναιρεῖν θέλῃ τὴν φυσικὴν κοινωνίαν ἀνθρώποις πρὸς ἀλλήλους, αὐτῷ τῷ ἀναιρουμένῳ συγχρῆται. Τί γὰρ λέγει; μὴ ἐξαπατᾶσθε, ἄνθρωποι, μηδὲ παράγεσθε μηδὲ διαπίπτετε· οὐκ ἔστι φυσικὴ κοινωνία τοῖς λογικοῖς πρὸς ἀλλήλους, πιστεύσατέ μοι· οἱ δὲ τὰ ἕτερα λέγοντες ἐξαπατῶσιν ὑμᾶς καὶ παραλογίζονται.

116 Ioannes Stobaeus, *Anthologium*, IV, 143 (p. 90 W–H) [530 U]
Οἱ νόμοι χάριν τῶν σοφῶν κεῖνται, οὐχ ὅπως μὴ ἀδικῶσιν ἀλλ' ὅπως μὴ ἀδικῶνται.

117 Plutarchus, *Contra Epicuri beatudinem*, 25, 1104b [534 U]
Οὐ γὰρ Ἐπίκουρος ἄλλῳ τινὶ τῆς ἀδικίας οἴεται δεῖν ἀπείργειν ἢ φόβῳ κολάσεων.

118 Plutarchus, *De audiendis poetis*, 14, 37a [548 U]
Τὸ εὔδαιμον καὶ μακάριον οὐ χρημάτων πλῆθος οὐδὲ πραγμάτων ὄγκος οὐδ' ἀρχαί τινες ἔχουσιν οὐδὲ δυνάμεις, ἀλλ' ἀλυπία καὶ πραότης παθῶν καὶ διάθεσις ψυχῆς τὸ κατὰ φύσιν ὁρίζουσα.

119 Claudius Aelianus, *Varia historia*, IV, 13 [602 U]
Ὁ αὐτὸς ἔλεγεν ἑτοίμως ἔχειν καὶ τῷ Διὶ ὑπὲρ εὐδαιμονίας διαγωνίζεσθαι μᾶζαν ἔχων καὶ ὕδωρ.

apnikuma dēļ, kad ar savu dzīves veidu esi padarījis nāvi kārojamu." Līdzīgi viņš saka arī citā vietā: "Vai ir kas smieklīgāks par tīkošanu pēc nāves, kad nāves baiļu dēļ savu dzīvi esi padarījis nemiera pilnu?"[164]

113 Atēnajs, *Sofistu mielasts*, XII, 547a
"Es uzspļauju skaistajam un labajam, un tiem, kas to tukši apbrīno, ja tas nerada nekādu baudu."

114 Aleksandrijas Klēments, *Raibumi*, VI, 2
"Lielākais taisnīguma auglis ir nesatrauktība."[165]

115 Ariāns, *Epiktēta sarunas*, II, 20, 6–7
Tāpat arī Epikūrs, kad viņš vēlas noliegt dabisko kopību cilvēku starpā, atsaucas tieši uz to, ko vēlas noliegt. Ko gan viņš saka? "Neļaujiet sevi apkrāpt, ļaudis, neļaujiet maldināt un nepievilieties! Starp saprātīgām būtnēm nav nekādas dabiskas kopības, ticiet man! Tie, kas apgalvo pretējo, jūs krāpj un spriež aplami."[166]

116 Stobajs, *Antoloģija*, IV, 143
"Likumi pastāv gudro labad – nevis tāpēc, lai viņi nerīkotos netaisni, bet gan tāpēc, lai viņi nepiedzīvotu netaisnību."[167]

117 Plūtarhs, *Par to, ka nav iespējams dzīvot ar tīksmi, sekojot Epikūram*, 25, 1104b
Epikūrs domā, ka {cilvēkus} nevajag atturēt no netaisnības nekādā citā veidā kā vien ar bailēm no soda.

118 Plūtarhs, *Kā jauneklim pieklājas klausīties dzejniekus*, 14, 37a
"Laimi un svētlaimību nerada ne liels naudas daudzums, ne mantu kaudze, ne arī kaut kādi augsti amati vai vara, bet gan brīvība no ciešanām, mērenība pārdzīvojumos un tāds dvēseles stāvoklis, kurā tā spēj noteikt robežas dabiskajam."

119 Klaudijs Ailiāns, *Dažādi vēstures stāsti*, IV, 13
Viņš sacīja, ka ir gatavs laimē sacensties pat ar Zevu tik ilgi, kamēr vien ir maize un ūdens.[168]

KOMENTĀRI

Epikūra dzīve

[1] Gargētija dēms atradās Atēnu ziemeļaustrumos. Par dēmu atēnieši sauca cilts (φυλή) apakšdalījuma vienību, kā arī rajonu vai kvartālu ar politisku un topogrāfisku nozīmi. Vēsturnieka Hērodota laikā Atēnās bija 100 dēmi, IV gadsimtā p.m.ē. dēmu skaits pārsniedza 170. Filaīdu dzimta, pie kuras piederēja Epikūrs, bija nozīmīga V gadsimta sākumā p.m.ē. – no tās nākuši ievērojamie politiķi un aristokrāti Miltiads un Simons. V gadsimta beigās p.m.ē. Filaīdu dzimtas politiskā ietekme mazinājās.

[2] Par Mētrodoru – Epikūra ievērojamāko mācekli un sekotāju skat. tālāk §§22–24.

[3] Domāts Hēraklida Lemba (II gs. pirms mūsu ēras) sarakstītais Aleksandrijas Sotiona darba *Filosofu pēctecība* (Διαδοχὴ φιλοσόφων) kopsavilkums – izklāsts par dažādiem filosofijas novirzieniem un skolām. Hēraklida kopsavilkums minēts arī DL V, 79 un VIII, 7.

[4] Samas sala kļuva par Atēnu klērūhiju (κληρουχία) 365. gadā p.m.ē. Klērūhijas bija kolonijas, kurās zemi starp kolonistiem sadalīja lozēšanas (κλῆρος – "loze"; "izlozētā daļa") kārtībā (Hērodots, *Vēsture*, II, 109; Platons, *Likumi*, 741b). Kolonisti un viņu pēcteči saglabāja Atēnu pilsonību un bija pakļauti Atēnu likumiem.

[5] Ksenokrats – Platona dibinātās Akadēmijas vadītājs pēc Speusipa nāves 339./338. gadā p.m.ē. Ksenokrats vadīja Akadēmiju divdesmit piecus gadus (DL IV, 14).

[6] Tas ir, 323./322. gadā p.m.ē., jo Aristotels bija spiests pamest Atēnas pēc Aleksandra nāves (Diogens Lāertietis raksta, ka viņš bēga, jo bija apsūdzēts zaimošanā par tirānam Hermijam veltītas himnas sacerēšanu, lai gan himnas drīkstēja veltīt tikai dieviem: V, 5) un patverties Eubojas salas pilsētā Halkidā, kur arī mira. No šīs norādes izriet, ka Epikūrs ir dzimis 341. gadā p.m.ē.

[7] Maķedoniešu karavadonis, kas pārņēma daļu no Maķedonijas Aleksandra iekarotās teritorijas pēc viņa nāves. Tika noslepkavots 321. gadā p.m.ē.

[8] Grieķu pilsētvalsts Mazāzijā, Līdijas reģionā, netālu no Samas salas.

[9] 306. gadā p.m.ē. Zināms, ka laikā starp 311. un 306. gadu p.m.ē. Epikūrs uzturējās Mitilēnē un Lampsakā, bet pirms tam (321.–311.) – Kolofonā.

[10] "Virziens" jeb, burtiski, "izvēle" – αἵρεσις. Lakss atzīmē, ka Diogens savā izklāstā nošķir "virziena" un "skolas" (σχολή – pamata nozīmē "vaļa", "brīvs laiks") jēdzienus – "virziens" ir filosofijas novirziens, ko apzīmē pēc tā radītāja vārda, bet "skola" ir šī novirziena radīšanas nākamais posms, kad tas kļūst pieejams publikai un tiek piesaistīti mācekļi (skat. tālāk, §§6 un 15; Lakss, 36. lpp.).

[11] Epikūrietis, kas dzīvoja II gs. p.m.ē., saukts par "Dārza tirānu" (skat. tālāk §25).

[12] Senajā Grieķijā "gramatiķi" (γραμματισταί) mācīja bērniem rakstīt un lasīt un vienlaikus skaidroja literārus tekstus, piemēram, Homēra eposus.

[13] Domāta Hēsioda poēmas *Teogonija* 116. rinda: ἤτοι μὲν πρώτιστα Χάος γένετο, "visupirms radās Haoss". Saskaņā ar Seksta Empīriķa liecību, Epikūrs savam skolotājam esot jautājis, no kā tad radās Haoss; skolotājs nevarējis atbildēt, un atbildes trūkums uz šo svarīgo jautājumu esot bijis galvenais iemesls, kāpēc Epikūrs pievērsies filosofijai (Sekstus Empīriķis, *Pret matemātiķiem*, X, 18–19).

[14] Hermips no Smirnas (mūsu ēras III gs.) – biogrāfs, kas bieži citēts Diogena Lāertieša darbā.

[15] Tīmons no Fliontas (aptuveni 320.–230. g. p.m.ē.) – skeptiķis, Pirrona skolnieks, kurš izsmēja dažādus filosofus satīriskās vārsmās (Σίλλοι).

[16] Φυσικός – dabas pētnieks, dabas filosofs, "fiziķis" antīkajā nozīmē. Par φυσικοί grieķi sauca joniešu un eoliešu filosofu tradīcijas pārstāvjus, kas pētīja visa esošā pirmcēloņus – to veidu, skaitu un darbības principus (Aristotels, *Fizika*, I, 4, 184b15–25); pēc Sokrata filosofija pievērsās ētikai un Aristotels ētiku izšķīra kā atsevišķu disciplīnu.

[17] Burtiski: "pēdīgais suns", "vissuniskākais" (κύντατος). Par "suni" Senajā Grieķijā dažkārt sauca nekaunīgu cilvēku (skat. *Īliada*, X, 503).

[18] Filodēms no Gadaras – nozīmīgākais Romas laika epikūrisma pārstāvis I gadsimtā p.m.ē. (aptuveni 110.–40.), daudzu – prozas un dzejas – sacerējumu autors. Pēc Vezuva izvirduma pelnos tika apraksta viņa darbu bibliotēka kādā privātā villā Herkulānā, ko atklā-

ja un sāka atrakt 1750. gadā. Saglabājušies papirusu fragmenti no tekstiem, ko Filodēms bija veltījis akadēmiķu, epikūriešu un stoiķu filosofijas apskatam, kā arī vairāki epikūrisma tradīcijā rakstīti darbi. Labs ievads Filodēma darbos, kas pēdējos divdesmit gados tiek aktīvi izdoti un kļūst aizvien labāk zināmi, ir M. Gigante, *Filodemo in Italia*, Florence, 1990 (*Philodemus in Italy: The Books from Herculaneum*, tulk. D. Obbink, 1995).

[19] Saglabājušies fragmenti no Epikūra vēstulēm Aristobūlam un zināms, ka Epikūrs sarakstīja Aristobūla slavinājumu (sacerējuma nosaukums *Aristobūls* minēts Epikūra darbu sarakstā §28). Šajā sarakstā minēti arī darbi ar nosaukumu *Neokls* un *Hairedēms* (§§27–28).

[20] Par Mironianu, ko Diogens Lāertietis piemin vēl piecas reizes savā darbā, nav saglabājušās nekādas ziņas.

[21] Līdzīgu atgadījumu atstāsta arī Atēnajs (*Sofistu mielasts*, XIII, 92), atsaucoties uz Magnēsijas Dēmetrija darbu *Homonīmi*, taču tajā apmelotāja vārds ir Teotīms: "Teotīmam – pret Epikūru vērstu darbu sarakstītājam – tika izpildīts nāves sods pēc tam, kad viņu bija vajājis epikūrietis Zēnons." Iespējams, ka "Teotīms" un "Diotīms" ir viena un tā pati persona, kuras vārdu pārrakstot, ieviesusies kļūda. Epikūrietis Zēnons bija Dārza vadītājs laikā no aptuveni 110. līdz 75. gadam p.m.ē., Teotīms (Diotīms?) dzīvoja II gs. beigās – I gs. sākumā p.m.ē. Skat. R. Goulet, "Diotimos (Théotimos)?", *Dictionnaire des philosophes antiques*, vol. II, Paris, 1989, 885. lpp.

[22] Diogens Lāertietis nodaļā par stoiķi Hrīsipu raksta: "Ir tādi, kas metas virsū Hrīsipam, teikdami, ka viņš savos rakstos izrunājies diezgan neķītri un nepieklājīgi. Grāmatā *Par senajiem dabas pētniekiem* viņš neķītrā veidā apraksta attiecības starp Hēru un Zevu, ap sešsimto rindiņu teikdams ko tādu, ko neviens cilvēks nekad neatkārtotu, lai neapgānītu savu muti" (DL VII, 187; skat. arī 188, kur minēts, ka Hrīsips darbā *Par valsti* atzīst seksuālas attiecības starp vecākiem un viņu bērniem). Stoiķim Hrīsipam piedēvētas *Mīlestības vēstules*, kas parādās vairākos viņa darbu sarakstos – šķiet, ka šeit ar "vēstulīšu kopu" domātas tieši tās.

[23] Poseidonijs – ievērojams stoiķu filosofs, vēsturnieks, astronoms un politiķis, kas dzīvoja mūsu ēras II gadsimtā. Par viņa naidīgo attieksmi pret epikūriešiem liecina daudzi viņa darbu fragmenti. Skat. I. G. Kidd, *Posidonius. Fragments*, Vol. II, Cambridge, 1988, it sevišķi fragmentus 22, 46, 47, 149, 160.

[24] Nīkolājs no Damaskas – filosofs un vēsturnieks, Aristotela darbu komentētājs (I gadsmita otrā puse p.m.ē.). Iespējams, ka minētais

Sotions nav Aleksandrijas Sotions, kas minēts §1 un sarakstījis darbu *Filosofu pēctecība*, bet gan Senekas skolotājs (skat. *Vēstules Lucīlijam par ētiku*, 49, 2; 108, 17 un 20).

[25] Rētors, kas dzīvoja mūsu ēras I gadsimtā.

[26] Lasīt un rakstīt mācoša skolotāja amatu antīkajā Grieķijā uzskatīja par ļoti prastu un verga cienīgu; ja ar to nodarbojas brīvs pilsonis, tas nozīmē, ka viņš ir ļoti nabadzīgs (Dēmostens, *Par vainagu*, 258).

[27] Šis apgalvojums, iespējams, balstās uz vēstuli, kas citēta zemāk, §5.

[28] Aristips no Kirēnas (aptuveni 435.–350. gads p.m.ē.) – Sokrata skolnieks, filosofs hēdonists.

[29] Mētrodora brālis, kas sākumā bija Epikūra skolnieks, bet vēlāk no viņa novērsās.

[30] Epikūra skolnieks Hērodots ir *Vēstules Hērodotam* adresāts.

[31] Trāķijas valdnieks pēc Maķedonijas Aleksandra nāves.

[32] Epikūra darbu katalogā viens sacerējums ir veltīts sīrietim Mitram (skat. §28), kas ieņēma finanšu ministra amatu Līsimaha pārvaldītajā provincē. Iemesli, kāpēc Epikūrs izteica pateicību Mitram, nav zināmi, taču Mitra vārds saistīts arī ar citiem epikūriešiem. Plūtarhs raksta, ka Epikūrs esot slavējis Mētrodoru par atbalstu Mitram, kad tas kā gūsteknis nonāca Atikā (*Pret Kolotu*, 33, 1126e).

[33] Burtiski par Paianu (Παιάν), ko parasti lietoja kā dieva Apollona uzrunu, uzsverot viņa dievišķās dziedināšanas spējas.

[34] Zināmajos Epikūra darbos un to fragmentos nav skaidru liecību par to, ka Epikūra mācībai, līdzīgi kā pītagoriešiem, bijusi arī slepenā daļa. Tomēr Aleksandrijas Klēments raksta, ka tāda mācības "neizpaužamā daļa" ir bijusi (*Raibumi* (*Stromata*), V, 58, 1). Iespējams, ka būtu pārspīlēti to saukt par "slepenu": A. Lakss komentārā raksta, ka "apslēptais", par kā atklāšanu Epikūrs slavējis savus mācekļus, varētu būt, piemēram, korekts slavenās Epikūra tēzes "bauda ir augstākais mērķis" skaidrojums. Šī mācības daļa nav "apslēpta" burtiskā nozīmē; tā vienīgi ir grūti pieejama tiem, kas nav iedziļinājušies Epikūra filosofijā (Lakss, 43.–44. lpp.).

[35] Burtiski: "aizripot ar trīskāršu ātrumu" (τρικύλιστος). Šis grieķu vārds neparādās nekur citur sengrieķu tekstos, kas saglabājušies līdz mūsdienām. Vairāki komentētāji, pamatojoties uz §7 minēto Epikūra "pārnēsājamo gultu", uzskata, ka Epikūrs slimības un vājuma dēļ pārvietojies "invalīdu krēslā" uz trīs riteņiem (De Witt, "Epicurus' three wheeled chair", *Cahiers de philologie*, 35, 1940, 184.

lpp.; M. Isnardi Parente, *Opere di Epicuro*, Torino, 1983, 103. lpp.; A. Laks, *op. cit.*, 44. lpp.)

[36] Uzruna daudzskaitļa formā liecina, ka, iespējams, šī vēstule bija adresēta nevis Temistai, bet viņiem abiem ar vīru. Familiārie citāti no vēstulēm dažādām sievietēm (hetairām un precētām sievām) seko pārmetumiem par "pieglaimošanos" – tas ir, cita veida familiaritātei – saviem skolniekiem un Mitram iepriekšējā paragrāfā.

[37] *Vēstules Pītoklam* adresāts. Arī §6 citēta kāda vēstule Pītoklam.

[38] Izteicienu "es sēdēšu" teikuma sākumā var tulkot arī kā "es tupēšu uz ceļiem". Plūtarhs ar sašutumu izsakās par Epikūra "pārspīlēto" attieksmi pret draudzību un draugu pielīdzināšanu dieviem (*Pret Kolotu*, 17, 1117a).

[39] Ar "uzmundrināšanu" šeit, iespējams, domāts pamudinājums dedzīgāk nodoties filosofijai. Šī atsauce citātu virknē, kas uzsver Epikūra korespondences šokējošo raksturu, tādējādi varētu būt iekļauta tāpēc, ka antīkajā Grieķijā sievietes, it sevišķi hetairas, reti kļuva par filosofu kopienu loceklēm.

[40] Šis citāts no darba *Par augstāko mērķi* bieži atkārtots un pārfrazēts antīkajā pasaulē (skat. Atēnaja šaubīgo kopsavilkumu *Fragmentu izlasē*, 100) kā liecība par Epikūra sensuālismu, taču tā konteksts nav zināms, un citi Epikūra teksti liecina par daudz niansētāku attieksmi pret kinētiskajām baudām (skat. grāmatas pēcvārdu, 360.–365. lpp.).

[41] Šis aicinājums zināms arī no divām alūzijām Plūtarha tekstos – rētoriska jautājuma: "Vai tad spiedīsim {jaunos cilvēkus} uzvilkt buras Epikūra laiviņai un bēgt no dzejas mākslas (ποιητική)?" (*De audiendis poetis* (*Kā jauneklim pieklājas klausīties dzejniekus*)), I, 15d = Ūzenera fragm. 163), kur "izglītošanās" (παιδεία) aizstāta ar "dzejas mākslu" (ποιητική *sc.* τέχνη), kas ieņēma nozīmīgu lomu grieķu jauniešu izglītībā, un biogrāfiska rakstura piezīmes: "Visi un visas Epikūra vārdā prasīja Pītoklam un viņu lūdza nenodoties tam, ko sauc par brīvu cilvēku izglītību (ἡ ἐλευθέρα καλουμένη παιδεία)" (*Non posse suaviter vivi secundum Epicurum* (*Par to, ka nav iespējams dzīvot ar tīksmi, sekojot Epikūram*), XII, 1094d).

[42] Ariāna darbā *Epiktēta sarunas*, III, 24, 37–38 Epiktēts ar nicinājumu apraksta savu izpratni par epikūriešu dienas kārtību: piecelties, nožāvāties, paēst, apgulties, nodoties netiklībai.

[43] Šeit (līdz §8 ieskaitot) sākas garš pārmetumu saraksts, kas ņemts no Tīmokrata darba. Tīmokrata un Epikūra savstarpējais naidīgums pēc Tīmokrata nošķiršanās no skolas ir labi zināms fakts: Epikūrs sarakstīja vismaz divas grāmatas, kas bija vērstas pret Tīmokratu (skat.

Ūzenera fragm. 72 un 73); arī Mētrodora darbu sarakstā (§24) minēts sacerējums *Pret Tīmokratu*. Sedlijs uzsver, ka tieši Tīmokratam, kura rakstos par epikūriešiem iedvesmu smēlies gan Plūtarhs, gan Cicerons, mēs varam pateikties par Epikūra hēdonisma izkropļoto attēlojumu, kas saglabājies līdz pat mūsdienām (D. Sedley, "Epicurus and his professional rivals", *Études sur l'épicurisme antique*, coll. "Cahiers de philologie" 1, Lille, 1976, 131. lpp.).

[44] Ar "naksnīgo filosofēšanu", iespējams, domātas seksuālas orģijas ar sievietēm (hetairām) un jauniem vīriešiem (Epikūra skolniekiem), no kurām Tīmokratam, kā viņš raksta, tik tikko izdevies izbēgt. Rists atzīmē, ka, lai arī nevienam nebija noslēpums, ka Epikūrs uzturēja seksuālas attiecības ar hetairām, kas dzīvoja Dārzā, pārmetumi par seksuālām attiecībām ar mācekļiem vai apsūdzības mācekļu pavešanā Epikūra biogrāfijās – pat tajās, kuru mērķis ir viņu nomelnot – faktiski neparādās (J. M. Rist, "Epicurus on friendship", *Classical Philology*, 75, 1980, 127. lpp.).

[45] Izteikums κατὰ τὸν λόγον ἀγνοεῖν, burtiski, "būt nezinošam attiecībā uz *logos*" var nozīmēt gan spriešanas, domāšanas nespēju, gan arī nespēju korekti izteikties, formulēt argumentus.

[46] Mina (μνᾶ) – naudas vienība (ekvivalenta 100 drahmām; lietoja gan zelta, gan sudraba minas), kurai Epikūra dzīves laikā bija pietiekami liela vērtība, lai par to varētu nopirkt pārtiku vairākiem mēnešiem. Iespējams, ka fakti šeit tiek izmantoti, lai tīši maldinātu, un patiesībā par šo naudu tika sagādāta pārtika visai epikūriešu kopienai, kā arī segti pārējie Dārza uzturēšanas izdevumi.

[47] Hetairu vārdi ir daiļrunīgi: Hēdeija (Ἡδεία) – "Bauda", Erotija (Ἐρώτιον) – "Kaisle", Nīkidija (Νικίδιον) – "Mazā uzvara" un Mammarija (Μάμμαρον) – varbūt "Pupainā" (atvasināts no μάμμα, "māte barotāja" vai "mātišķi pilnīga krūts").

[48] Nausifans (IV gs. otrā puse p.m.ē.) – filosofs dēmokritietis un Pirrona skolnieks skeptiķis. Ja arī Epikūrs neuzskatīja sevi par Nausifana skolnieku (skat. tālāk §13), nav šaubu, ka viņš tomēr bija klausījies tā priekšlasījumus. Apzīmējums "skolotājs" šeit tāpēc jāsaprot izsmējīgā nozīmē – Epikūram pienāktos "skolnieka" loma, bet viņa kritiskā nostāja ļauj Nausifanam viņu nicinoši nosaukt par "skolotāju" (skat. arī Laksa komentāru, *op. cit.*, 29. lpp.).

[49] Saskaņā ar Seksta Empīriķa liecību Epikūrs izsmējis Nausifana "nejutīgumu" (*Pret matemātiķiem*, I, 2–4). Seksts arī raksta, ka Epikūrs uzskatījis Nausifanu par nekrietneli, kas nodarbojies "ar lietām, ar kuru palīdzību nav iespējams sasniegt gudrību", tā rakstu-

rodams rētorikas pasniegšanu. Iespējami arī citi "medūzas" izskaidrojumi: Platona dialogā *Filēbs* (21c) medūza raksturota kā viszemākā dzīvības forma – daļēji augs, daļēji dzīvnieks. Iespējams arī, ka Epikūrs atsaucas uz medūzas spēju viegli mainīt formu.

[50] Burtiski par "tādu, kas nepazīst burtus", proti, neprot ne lasīt, ne rakstīt (ἀγράμματος).

[51] Domāts nevis dievs, bet gan viens no Sirakūzu valdniekiem – Dionīss I vai arī viņa dēls Dionīss II, ar kuru Platons uzturēja attiecības. Platona sekotāju iesauka "Dionīsa lišķi", iespējams, pastāvēja jau pirms Epikūra; katrā ziņā tā kļuva par tradīciju, jo Atēnaja darba varoņi to lieto regulāri (*Sofistu mielasts*, 249f, 254b, 435e).

[52] Šim apzīmējumam iespējami divi dažādi izskaidrojumi: 1) nievājoša atsauce uz Platona pārticību; 2) visnotaļ godbijīga atsauce uz Platona kā filosofa spožumu: Platona darbā *Valsts* runāts par iespēju visus iedzīvotājus sadalīt trīs grupās – Zelta, Sudraba un Bronzas; pie Zelta grupas pieder filosofi (III, 415a–416a).

[53] Par "zāļu tirgoni" Aristotelu sauc arī kāds personāžs Atēnaja darbā *Sofistu mielasts*, sakot: "Man vēl daudz kas sakāms par zāļu tirgoņa muļķīgajām runām" (XII, 354a), bet iespējams, ka viņš seko Epikūram. Šajā teikumā minēts gan Aristotela tēvs, gan zāles – iespējams, ka šīs norādes ir saistītas, jo Aristotela tēvs bija ārsts (DL V, 1)

[54] Atsauce uz sofista Protagora biogrāfijas faktu (iespējams, fiktīvu) – viņš jaunībā esot bijis saiņu nesējs un pat izgudrojis kādu atjautīgu mehānismu, kas saiņu nešanu atvieglojis, tādējādi izpelnīdamies Dēmokrita apbrīnu (DL IX, 53).

[55] Sedlijs uzskata, ka Epikūrs ironiski atsaucas uz galveno Hērakleita filosofijas doktrīnu – teoriju par mūžīgo tecējumu un vienlaikus arī uz viņa teikto par miežu dzērienu (κυκεών), kas, kā Hērakleits rakstīja, sadalās sastāvdaļās, "ja to nemaisa" (καὶ ὁ κυκεὼν διίσταται ‹μὴ› κινούμενος: DK 22 B125), ko antīkie komentētāji uzskatīja par tēlainu mūžīgās straumes simbolu (D. Sedley, *op. cit.*, 133. lpp. un 53. piezīme 154. lpp.)

[56] Burtiski, par "Tukšspriedi", "Muldētāju" (Ληρόκριτος).

[57] Burtiski, par "Muļķības dāvanu" (Σαννίδωρος). Epikūra darbu sarakstā minēts sacerējums *Antidors* divās grāmatās (§28). Iespējams, ka Antidors bija epikūrietis, kas, līdzīgi kā Timokrats, nošķīrās no skolas.

[58] Kizikieši – Kizikas pilsētas astronomu un ģeometru kopiena, Eudoksa no Knidas skolnieki un sekotāji. Sedlijs raksta, ka Eudokss ietekmējies no Babilonijas, tas ir, svešzemju astronomu atklājumiem

un, iespējams, tāpēc Epikūrs viņu skolniekus nosaucis par "Helladas ienaidniekiem" (D. Sedley, *op. cit.*, 138.–139. lpp.).

[59] Par "dialektiķiem" Epikūra laikā sauca megariešus – Sokrata paziņas Euklida no Megaras izveidotā filosofijas virziena sekotājus. Diogens Lāertietis raksta, ka vārdu "dialektiķi" viņi iemantojuši tāpēc, ka reducēja filosofijas problēmas līdz jautājumiem, uz kuriem atbilde var būt tikai "jā" vai "nē" (DL II, 106). Skolas vadītājs Epikūra laikā bija Diodors Krons, ar kuru plaši polemizēja gan Epikūrs (skat. *Fragmentu izlasi*, 36 un 38 un attiecīgās piezīmes, kā arī Epikūra darbu sarakstu, kur minēts sacerējums *Pret megariešiem*: §27), gan Mētrodors (viņa darbu sarakstā minēts sacerējums *Pret dialektiķiem*: §24).

[60] Šis izteikums ir pretrunā ar Diogena Lāertieša rakstīto IX grāmatā (*Pirrona dzīve*) – Epikūrs esot apbrīnojis Pirrona dzīves veidu (ko raksturoja novēršanās no pasaulīgām raizēm un rūpēm un miera meklējumi: skat. DL IX, 62–68) un ikreiz, kad saticis Nausifanu, bez mitas uzdevis viņam dažādus jautājumus par Pirronu (DL IX, 64). Jāatzīmē, ka, ņemot vērā Epikūra noraidošo attieksmi pret tradicionālo grieķu izglītību (παιδεία), apzīmējumu ἀπαίδευτος, "neizglītots" var saprast arī kā uzslavu. Lakss šim viedoklim iebilst, rakstot, ka tepat augstāk minētais Nausifanam veltītais apzīmējums ἀγράμματος, "nemācīts", proti, tāds, kurš nemāk ne lasīt, ne rakstīt, diez vai būtu saprotams slavinoši, turklāt Epikūra aicinājums novērsties no tradicionālās izglītības nenozīmē nekādu zināšanu neiegūšanu (skat. *Fragmenti izlasi*, 60, kur pretstatītas "pūlim tīkamās" zināšanas paša Epikūra zināšanām, ko "pūlis" nespēj uztvert; skat. arī Laksu, 59. lpp.).

Šī Epikūra izteikto apvainojumu virkne, kas netaupa nevienu no priekštečiem un viņa laikā atzītiem filosofiem, tikusi ļoti dažādi interpretēta. Kronerts pagājušā gadsimta sākumā izvirzīja hipotēzi, ka visi šie apvainojumi ņemti no kādas Epikūram piedēvētas vēstules (Kronerts to identificēja ar *Vēstuli Mitilēnes filosofiem*), kas, visticamāk, nav Epikūra rakstīta, un tāpēc Timokrata liecība jāatmet kā maldinoša (W. Crönert, *Kolotes und Menedemus*, Leipzig, 1906, 16.–24. lpp.). Pētījumā "Epikūrs un viņa profesionālie sāncenši" Sedlijs atgriežas pie šī jautājuma no pavisam citas perspektīvas: viņš raksta, ka šo tā dēvēto apvainojumu avoti drīzāk ir dažādi – visticamāk tie izrauti no konteksta, kas mums vairs nav zināms. Sedlijs atzīmē, ka starp sengrieķu filosofu skolām valdošajā polemikā apvainojumi *ad personam* bija bieži sastopami un piederēja pie stila; tie nebūt

nenozīmēja, ka tiek noniecināts viss pretinieka darbs. Iespējams arī, ka daži no epitetiem bija iesaukas, ko nebija izdomājis Epikūrs, bet kas vienkārši tika lietotas noteiktā vidē. (D. Sedley, "Epicurus and his professional rivals", *Études sur l'épicurisme antique*, coll. "Cahiers de philologie" 1, Lille, 1976, 118–119. lpp.). XX gadsimtā veiktie pētījumi par Epikūra filosofijas avotiem un viņa mācības attiecībām ar citiem filosofijas novirzieniem pierādījuši, ka Epikūrs ne tikai labi zināja citu darbus, bet arī, kritizējot tos, lietoja nopietnu argumentāciju (skat. piemēram, par Epikūru un Aristotelu: A. Jannone, "La polemica di Epicuro contro Aristotele", *Elenchos*, Collana di testi e studi sul pensiero antico, dir. G. Giannantoni, XXV, *Epicureismo greco e romano*, Atti del congresso internazionale Napoli, 19–26 maggio, 1993, vol. I, 1996, 87.–98. lpp.)

[61] Šis ir nevis iepriekš (§1, 6 un 7) minētais Epikūra māceklis un līdzgaitnieks Mētrodors, bet gan Apollodora, saukta par "Dārza tirānu" (skat. tālāk §25) skolnieks, kas dzīvoja I gs. sākumā p.m.ē. Karneads (214/213.–129/128. gads p.m.ē.) – filosofs skeptiķis, tā sauktās Jaunās Akadēmijas dibinātājs.

[62] Skat. §3. Ar "kalpiem" (οἰκέται – burtiski "mājinieki") šeit domāti vergi – Epikūra testaments liecina, ka Mīss bija vergs (§21).

[63] Par Epikūra svētbijību un attieksmi pret dieviem skat. *Fragmentu izlasi*, 2 un pēcvārdu, 356.–359. lpp.

[64] Var saprast arī: "pārliecīgas pieticības dēļ"; jēdzienam ἐπιείκεια ir abas šīs nozīmes. Jebkurā gadījumā paša Epikūra tekstos aicinājums neiesaistīties politikā izriet no politikas nesavienojamības ar ἀταραξία jeb nesatrauktību un dvēseles mieru.

[65] Atsauce uz Āzijas valdnieka Antigona dēla Dēmetrija vadīto Maķedonijas un Atēnu blokādi un ieņemšanu. 295. gadā p.m.ē. Atēnas padevās uzbrucējiem un zaudēja neatkarību. Plūtarhs darbā *Dēmetrija dzīve*, 34, raksta, ka ielenkuma laikā Epikūrs savu mācekļu pārtikas devu samazinājis līdz pāris pupām dienā.

[66] Diokls no Magnēsijas (I gs. p.m.ē.) tika pieminēts jau iepriekš §4. Pirmoreiz šis darbs citēts DL VII, 48, kur parādās ar pilnu nosaukumu: Ἐπιδρομὴ τῶν φιλοσόφων – *Pārskats par filosofiem*. Iespējams, ka arī turpinājums ņemts no Diokla *Pārskata*, jo pēc Atēnaja epigrammas viņš atkal citēts kā avots (§12).

[67] Kotila (κοτύλη) – sengrieķu šķidruma mērvienība (apmēram 250 *ml*).

[68] DL VIII (*Pītagora dzīve*), 10.

[69] Salīdzināt ar *Fragmentu izlasi*, 119.

[70] Par šo epigrammu autoru nekas nav zināms. Diogens Lāertietis citē vēl divas viņa epigrammas par stoiķiem (VI, 14 un VII, 30). Ūzeners savulaik izvirzīja hipotēzi, ka Atēnajs bijis Mētrodora tēvs (H. Usener, *Glossarium Epicureum*, ed. M. Gigante, W. Schmidt, Roma, 1977, 399. lpp.).

[71] Anaksagors (aptuveni 500.–428. gads p.m.ē.) – pirmais mums zināmais filosofs pirmssokratiķis, kurš esot teicis, ka pasauli ir sakārtojis prāts (νοῦς). Anaksagoru uzskata par Dēmokrita atomisma priekšgājēju.

[72] Diogens Lāertietis raksta, ka saskaņā ar dažiem avotiem, Sokrats vispirms bija Anaksagora skolnieks, bet, kad Anaksagoru notiesāja par zaimošanu, – Arhelāja (DL II, 16 un 19). Beilijs (408. lpp.) uzskata, ka Epikūrs varēja "augstu vērtēt" Arhelāju tāpēc, ka viņš, līdzīgi Epikūram, saistīja dabas izpēti (Arhelāja iesauka bija "Dabas pētnieks" (Φυσικός): DL II, 16) ar ētiku (Diogens pasniedz Arhelāju kā pēdējo fiziologu, tas ir, pirmssokratiķu tradīcijas gala punktu, jo viņa skolnieks Sokrats filosofiju pievērsa ētikai; taču arī pats Arhelājs ar to esot nodarbojies, "filosofējot par likumiem, proti, par to, kas ir labs un taisnīgs": *ibid.*).

[73] Apollodors no Atēnām (II gs. p.m.ē.) – hroniķis un vēsturnieks, kas rakstīja par milzīgu laiku periodu – no Trojas kara līdz 144. gadam p.m.ē.

[74] Prāksifans (IV gs. beigas – III gs. sākums p.m.ē.) – peripatētiķu filosofs, Aristotela skolnieks. Prāksifans nāk no Mitilēnes, kur Epikūrs 32 gadu vecumā dibināja savu skolu (skat. tālāk §15).

[75] Epikūrs nav pirmais sengrieķu filosofs, kas apgalvoja, ka nav neviena māceklis un visu apguvis pats. Hērakleits bija šo "neatkarīgo" filosofu prototips: "... viņš apgalvoja, ka (..) visu apguvis, mācīdamies pats no sevis", DL IX, 5; skat. arī DK 101). Platona dialogā *Teaitēts* līdzīgi raksturoti Hērakleita sekotāji: "... neviens no viņiem nav kāda cita māceklis, viņi attīstās paši no sevis (..), un ikviens domā, ka citi neko nejēdz." (180b) Par Epikūru kā "autodidaktu" sīkāk skat. J.–F. Balaudé, *Épicure*: *Lettres*, *maximes*, *sentences*, Paris, 1994, 17.–28. lpp.

[76] Šis izteikums – filosofa atomista Leukipa eksistences noliegšana – ir mulsinošs (par Leukipa dzīvi liecību ir maz, taču saglabājušies viņa filosofijas pārstāsti (piemēram, Aristotela pārstāsts: DK 67 A 7) un trīs fragmenti no viņa darbiem (B 1–3)). Iespējamas vismaz trīs interpretācijas: 1) Epikūrs vēlējās teikt tikai to, ka no Leukipa nav mācījies (paragrāfa konteksts varētu vedināt tieši uz

šādu skaidrojumu); 2) Epikūrs neuzskata Leukipu par filosofu un tāpēc saka, ka nebija "tāda filosofa Leukipa"; vai arī 3) Epikūrs noliedz doksogrāfu tradīcijas radīto Leukipa – Dēmokrita skolotāja tēlu ("neatzīst, ka bijis tāds filosofs Leukips, kuru daži (..) uzskata par Dēmokrita skolotāju"; tāda ir Laksa versija: 69.–71. lpp.).

[77] Epikūrs ieradās Atēnās kā efēbs pusaudža gados – tas ir, laikā, kad Ksenokrats vadīja Akadēmiju (skat. DL X, 1). Hronoloģiski tas tātad ir iespējams, lai arī maz ticams. Pretēji Dēmētrijam no Magnēzijas Cicerons raksta, ka Epikūrs Ksenokratu nav klausījies (*Par dievu dabu*, I, 72).

[78] Aristofans no Bizantes (III–II gadsimts p.m.ē.) – Aleksandrijas bibliotekārs (sākot no 195. gada p.m.ē.), tekstu izdevējs un kritiķis.

[79] Šim tekstam ir vairākas skaidrojuma versijas: 1) ἴδιος var saprast nevis kā "savdabīgs", proti, īpašs, bet gan kā "prasts" (tā to saprata, piemēram, Gasendi, *Opera omnia*, 230. lpp., *vulgaribus vocibus*); 2) κύριος var saprast kā "pārlieku personīgs" un pieņemt, ka Aristofans pārmet Epikūram novirzīšanos no pieņemtās izteiksmes filosofiskos tekstos; 3) var uzskatīt, ka pašā izteikumā ir pretruna – proti, pretruna starp pirmo apgalvojumu un Aristofana viedokli – un ka Diogens piemin Aristofanu tieši tāpēc, ka viņa spriedums par Epikūra valodu šķiet nepamatots. Lakss uzskata, ka pēdējais skaidrojums ir visticamākais un šis paradokss ir jāsaglabā, jo tikai tā var korekti aprakstīt Epikūra filosofijas valodu: parastā, tautas valoda, kas nepazīst rētoriku, filosofisku tekstu lasītājam tiešām var šķist pārāk savdabīga (73. lpp.). Par "tiešo izteiksmi" skat. arī *Vēstuli Hērodotam* (§§37–38).

[80] Šī traktāta nosaukums neparādās darbu sarakstā §§27–28.

[81] Ja šāds manuskriptu lasījums ir korekts, iespējams, ka domāts stoiķis Aristons no Hijas salas. Diogens Lāertietis par viņu raksta, ka no visiem viņam piedēvētiem darbiem tikai *Vēstules* esot autentiskas (VII, 163). Tas gan problēmu ar Lāertieša izklāstu pilnībā neatrisina, jo viņš pats Epikūram piedēvē uzrunu εὖ διάγειν (III, 61), kas šajā sarakstā nav minēta, bet pēc konstrukcijas ļoti līdzinās "Lai tev labi sokas!" (εὖ πράττειν), ko Epikūrs it kā neesot lietojis.

[82] Jautājums par Epikūra saistību ar Nausifanu minēts jau iepriekš (§§7–8 un §13). Par Nausifana darbu *Trijkājis* skat. DK 75 B 1–4.

[83] Saskaņā ar tekstu augstāk §2, Epikūrs pievērsies filosofijai 14 gadu vecumā; šī pretruna, ko Diogens pats, iespējams, nemaz nav pamanījis, liecina, ka viņš izmantojis dažādus un pretrunīgus biogrāfiskos avotus.

[84] Tas ir, 341. gadā p.m.ē. Olimpiādes notika katru ceturto gadu, tāpēc viena olimpiāde ir četru gadu periods.

[85] Gamēlions (burtiski: kāzu (γαμήλιος) mēnesis) – septītais Atikas kalendāra mēnesis (janvāra beigas – februāra sākums). Atikas lunārais kalendārs sastāvēja no divpadsmit 29 vai 30 dienas gariem mēnešiem.

[86] Platons nomira 348. gadā p.m.ē. Tātad Epikūrs dzimis 341. gada februārī p.m.ē.

[87] Tas ir, 270. gadā p.m.ē.

[88] Saskaņā ar šeit minēto vecumu, par Epikūra miršanas gadu būtu jāuzskata 269. gads p.m.ē. Iespējams, ka dzimšanas gads jāpārceļ gadu agrāk. Manuskriptu dotajās norādēs vai arī skaitīšanā kaut kur ieviesusies kļūda.

[89] Hermarhs bija Dārza sholarhs (tas ir, vadītājs) laikā no 270. gadam p.m.ē. līdz savai nāvei, kuras gads nav zināms. Diogens Lāertietis tālāk (§25) piemin viņa nāvi un Polistrata nozīmēšanu viņa vietā. Fragmentus no Hermarha darbiem skat. A. Longo Auricchio, *Ermarco. Frammenti*, Napoli, 1988.

[90] Lakss atzīmē, ka Hermips, aprakstot vēl trīs citu filosofu nāves apstākļus, min demonstratīvo tīra vīna dzeršanu (Stilpons – DL II, 120; Arkēsilajs – DL IV, 44; Hrīsips – DL VII, 184). Nav šaubu, ka vīns dzerts, lai pasteidzinātu nāves tuvošanos (Lakss, 78. lpp.).

[91] Burtiski "Priecājieties!", ko Epikūrs esot lietojis arī vēstulēs (§14). Jāpiebilst, ka tas ir vārds, ko sengrieķu valodā parasti lietoja, sasveicinoties un atvadoties.

[92] Dēmetras, vēlāk dievu mātes (μήτηρ, "māte") Kibeles templis, kas Atēnās kalpoja par dokumentu krātuvi jeb arhīvu (Μητρῷον). Iekštelpās bija Feidija veidota statuja, kas attēloja Kibeli.

[93] Epikūra testaments rakstīts pirmās personas daudzskaitlī ("visu, kas mums pieder", utt.) un tāpat arī viņa pēdējās vēstules sākums (§22), taču personīgais konteksts neļauj šo daudzskaitli saprast citādāk kā juridisku un epistolāru izteiksmes formu. Arī Platons vai viņa atdarinātājs dažkārt lietoja pirmās personas daudzskaitli, runājot par sevi (*Vēstules*, VII, 338b).

[94] Par šiem diviem Epikūra mantiniekiem nekas nav zināms, jo tie ne šeit, ne arī citur nav minēti kā Epikūra mācekļi. R. Gulē izvirzījis hipotēzi, ka tie bijuši pilntiesīgi atēnieši – Epikūra skolas atbalstītāji, kas piekrituši uzņemties praktiskās rūpes par Dārza uzturēšanu pēc filosofa nāves, jo Hermarhs, kas nebija atēnietis, bet ko Epikūrs nozīmēja par skolas vadoni, nevarēja legāli mantot īpašumu

Atēnās (R. Goulet, *s.v.* "Amynomaque d'Athènes", *Dictionnaire des philosophes antiques*, vol. I, Paris, 1989, 175. lpp.). Hermarhs mantojumā saņēma tikai bibliotēku. Epikūra testaments, ko visi izdevēji un komentētāji atzīst par autentisku, ir nozīmīga vēsturiska liecība par ekonomiskajām attiecībām starp metoikiem (tas ir, nepilsoņiem) un atēniešiem, kā arī par mantojuma likumiem III gadsimtā p.m.ē. (par šiem jautājumiem skat. M. Leiwo, P. Remes, "Partnership of Citizens and Metics: the Will of Epicurus", *Classical Quarterly*, 49, 1, 1999, 161.–166. lpp.).

[95] Kā norādīts iepriekš, Dārza pirkuma cena bija 80 minas (§10). Seneka raksta, ka Dārzs atradies Atēnu nomalē (*Vēstules Lucīlijam par ētiku*, 79, 15).

[96] Pieticīgs namiņš, kas esot atradies nabadzīgā kvartālā un maksājis 20 minas (Plīnijs Vecākais, *Dabaszinātņu vēsture*, XIX, 4).

[97] Izteikums τῇ προτέρᾳ δεκάτῃ τοῦ Γαμηλιῶνος būtu jātulko kā "desmitajā Gamēliona dienā", taču tādā gadījumā ir grūti izskaidrot nobīdi starp Epikūra dzimšanas datumu – septīto Gamēliona mēneša dienu, ko min Apollodors (§14), un šo desmito dienu. Ja izteikumu τῇ προτέρᾳ δεκάτῃ τοῦ Γαμηλιῶνος saprot kā "desmit dienas pirms Gamēliona mēneša beigām", tas ir, kā 20. mēneša dienu, tad šī norāde sakrīt ar citos biogrāfiskos avotos teikto (piemēram, Plīnija *Dabaszinātņu vēsturē*, 35, 3; skat. Laksu, 85.–86. lpp.). Tas tomēr nenozīmē, ka Epikūra dzimšanas datums iepriekš dots neprecīzi – vienkārši katra mēneša 20. dienā tika rīkota sava veida sanāksme (skat. nākamo teikumu) un tādējādi dzimšanas dienas svinību – tieši svinību – datums droši vien tika pabīdīts uz priekšu lai saskanētu ar citiem – tai skaitā ar dieva Apollona pieņemto dzimšanas dienu, ko svinēja "septītajā dienā" (par šo problēmu sīkāk skat. K. Alpers, "Epikurs Geburtstag", *Museum Helveticum*, 61, 1968, 48.–51. lpp.). Skat. arī DL III, 2, kur līdzīgi ar numeroloģijas elementiem mēģināts zīmīgā datumā fiksēt Platona dzimšanas dienu, kas arī it kā sakritusi ar Apollona – gaismas un gudrības dieva – svētkiem.

[98] Sestais Atikas kalendāra mēnesis, kas aptuveni atbilst decembrim.

[99] Epikūra māceklis, kas pieminēts tālāk §24.

[100] Otrais Atikas kalendāra mēnesis, kas ietver pēdējās divas augusta un pirmās divas septembra nedēļas.

[101] Filosofa vārda brālis, kas nav pieminēts tālāk dotajā sarakstā §26, atšķirībā no Leonteja un Temistas dēla, ko arī sauca par Epikūru.

[102] Par Nīkanoru nekas nav zināms – iespējams, ka tas bija māceklis, kas ziedoja Epikūra Dārzam naudu vai mantu un tādējādi izpelnījās īpašu atzinību.

[103] Tas ir, ja viņš nomirst.

[104] Mīss minēts iepriekš §3 un §10.

[105] Vēstules pirmā daļa (līdz "mūsu sarunas") acīmredzot veltīta visiem mācekļiem, bet nobeigums – vienam konkrētam māceklim. Jāatzīmē, ka Cicerons, citēdams šīs vēstules sākumu, kā adresātu norāda Hermarhu (*Par laba un ļauna robežām*, II, 30).

[106] Προηγουμέναις var saprast gan kā "iepriekš minētajos [tekstos]", gan arī kā "galvenajos [tekstos]". Ja tie ir iepriekš minētie teksti, tad, iespējams, domāts Epikūra testaments (it sevišķi §18) vai arī *Vēstule Idomenejam* (§22), kur Mētrodors piesaukts; ja tie ir "svarīgākie [teksti]", tad, visticamāk, domāts Epikūra darbs *Par dabu*, kur Mētrodors nereti pieminēts (skat. *Fragmentu izlasi*, 35 un 39).

[107] Kā minēts §6, Tīmokrats bija sarakstījis darbu *Tīkamais*.

[108] Skat. tālāk §28. Šis darbs sastāvēja no piecām grāmatām.

[109] Tātad 277. gadā p.m.ē.

[110] Skat. §§6–8.

[111] Mētrodora darbu fragmentus skat. A. Körte, "Metrodori Epicurei Fragmenta", *Jahrbücher für Klassische Philologie*, Suppl. 17, Leipzig, 1890, 531.–597. lpp.

[112] Šis darbs minēts iepriekš §1.

[113] Poliains dzīvoja laikā no aptuveni 340. līdz 278./277. gadam p.m.ē.

[114] Filodēms no Gadaras minēts iepriekš §3.

[115] Daži izdevēji (Markovičs, Beilijs, Arigeti) uzskata, ka pirmie divi nosaukumi ir viens un tas pats darbs, proti, *Vēstules par Empedoklu (divdesmit divās grāmatās)*.

[116] Dionīsijs no Lamptras (III–II gadsimts p.m.ē.) – Dārza vadītājs (220./219. un 201./200. gads p.m.ē.) Skat. T. Dorandi, "Dionysios de Lamptres", *Dictionnaire des philosophes antiques*, vol. II, Paris, 1989, 886. lpp.

[117] Basileids no Sīrijas (aptuveni 245.–175. gads p.m.ē) – Dārza vadītājs laikā no 201./200. gada līdz 175. gadam p.m.ē. Skat. T. Dorandi, "Basilide le Syrien", *Dictionnaire des philosophes antiques*, vol. II, Paris, 1989, 91. lpp.

[118] Apollodors no Atēnām (dzimis aptuveni 190. gadā p.m.ē.), kas vadīja Dārzu laikā no aptuveni 150. līdz 110. gadam p.m.ē., jau minēts §2, §10 un §13. Diogens Lāertietis izmantoja viņa darbu

Par Epikūra dzīvi. Skat. arī T. Dorandi, "Apollodore d'Athènes dit 'Képotyrannos'", *Dictionnaire des philosophes antiques*, vol. I, Paris, 1989, 271. lpp.

[119] Par šiem skolniekiem nekas nav zināms.

[120] Filodēma skolotājs, kas vadīja Dārzu I gs. p.m.ē. Zināms, ka viņš iestājās pret stoiķu loģiku un oponēja Karneadam.

[121] Dēmētrijs Lakons vai arī lakonietis (150.–75. g. p.m.ē.) – ievērojams filosofs epikūrietis. No viņa darbiem saglabājušies vairāki fragmenti. Skat. T. Dorandi, "Démétrios Lacon (ou le Laconien)", *Dictionnaire des philosophes antiques*, vol. II, Paris, 1989, 637.–641. lpp.

[122] Diogena no Tarsas dzīves laiks nav droši zināms – iespējams, ka viņš dzīvoja II gs. p.m.ē. otrajā pusē (skat. T. Dorandi, "Diogène de Tarse", *Dictionnaire des philosophes antiques*, vol. II, Paris, 1989, 823.–824. lpp.). Šis sacerējums vairākas reizes minēts Diogena Lāertieša X grāmatā (§119, §136 un §138). Tas līdzinājās rokasgrāmatai, kas īsi izklāstīja Epikūra viedokļus gan dabas izpētes, gan ētikas jautājumos. Sacerējumam bija vismaz 11 grāmatas. §118 citēts cits Diogena darbs – *Epikūra ētisko atziņu kopsavilkums*.

[123] Iespējams, ka šie "neīstie" epikūrieši – sofisti bija romieši, Filodēma skolnieki, kuri novērsās no Epikūra pamācības dzīvot noslēgti un aktīvi iesaistījās sabiedriskajā un politiskajā dzīvē. Filodēms arī min virkni epikūriešu, kuri dzīvoja II un I gadsimtā p.m.ē. un bija īpaši aktīvi Kosas un Rodas salu epikūrisma centros. Ir atrodamas atsauces uz "neīsto" epikūriešu teorijām par rētoriku, teoloģiskiem jautājumiem u.c. Par šo jautājumu sīkāk skat. A. Longo Auricchio, A. Tepedino Guerra, "Aspetti e problemi della dissidenza epicurea", *Cronache Ercolanesi*, 11, 1981, 25.–40. lpp.

[124] Vēl arī Mētrodora dēls, kas minēts §19.

[125] Vienā papirusa rullī varēja ietilpt teksts, kas nebija garāks par vidēju Platona dialoga garumu (papirusa rullis parasti sastāvēja no 20 cita citai pielīmētām lapām, kuru izmēri bija vidēji 20x35cm), taču, tā kā Epikūrs sūtīja vēstules, ir ticami, ka tādi īsi teksti kā *Vēstule Menoikejam* arī aizņēma atsevišķu rulli.

[126] Grieķiski παράσιτος jeb "parazīts".

[127] Grieķiski μαρτύρια, kas burtiski nozīmē "liecības" un atbilst tam, ko mēs sauktu par citātiem.

[128] Dažus šī nozīmīgā darba fragmentus skat. nodaļā *Fragmentu izlase*, 16–39.

[129] Šis darbs minēts §119. Skat. arī *Fragmentu izlasi*, 3–4.

[130] Skat. zemāk, §§139–154.

[131] Minēts §136.

[132] Citēts §6. Skat. arī *Fragmentu izlasi*, 12–15.

[133] Skat. §§31–34.

[134] Viens no Epikūra brāļiem. Skat. §3.

[135] Skat. *Fragmentu izlasi*, 7–8.

[136] Skat. *Fragmentu izlasi*, 9–11.

[137] Epikūra māceklis, kas agri mira. Epikūrs pēc viņa nāves uzrakstīja mierinājuma vēstuli viņa tēvam (skat. *Fragmentu izlasi*, 45).

[138] Darbs minēts §119 (pirmās divas grāmatas) un §136 (pirmā grāmata). Skat. arī *Fragmentu izlasi*, 2.

[139] Neokls ir vai nu Epikūra tēvs (skat. §1) vai arī viens no viņa brāļiem (§3). Temista ir Leonteja sieva, Epikūra draudzene. Skat. iepriekš §5, kur citēta Epikūra vēstule Temistai.

[140] Sacerējums minēts §119.

[141] Diogens Lāertietis piemin Pirrona mācekli ar tādu pašu vārdu (IX, 68). Par Mētrodoru skat. iepriekš §§22–24.

[142] Domājams, ka runa ir nevis par Mētrodora brāli, bet gan par Tīmokratu, kas minēts Epikūra testamentā kā viens no viņa īpašumu mantiniekiem (skat. §17).

[143] Προτρεπτικός – tāds darbs (ar mērķi pievērst jauniešus filosofijai) bija arī Aristotelam (DL V 22).

[144] Viens no Epikūra brāļiem (skat. §3).

[145] Skat. *Fragmentu izlasi*, 5.

[146] Mētrodora brālis – sākotnēji epikūrietis, tad pārbēdzējs un Epikūra apmelotājs (skat. §§6–8 un §23).

[147] Epikūra visievērojamākais skolnieks (skat. §§22–24). Šī darba pirmā grāmata minēta §23.

[148] Skat. iepriekš §8.

[149] Skat. iepriekš §4.

[150] Skat. *Fragmentu izlasi*, 1.

[151] Epikūra laikā pazīstams rētors, kura darbi nav saglabājušies. Ūzeners uzskata, ka Epikūrs kritizējis Anaksimenu tāpēc, ka viņš, tāpat kā daudzi epikūrieši, nācis no Lampsakas, bet tomēr nav ieklausījies epikūriešu mācībā (H. Usener, *Epicurea*, Leipzig, 1887: *Index nominum*, 400. lpp.).

[152] Diogens raksta, ka minēti tikai "labākie" darbi. No citiem avotiem ir ziņas par citiem Epikūra darbiem, kas šeit nav minēti (Ūzeners, 91.–130. lpp.).

[153] Iespējams, ka domāta aforismu izlase, ko Diogens Lāertietis grāmatas beigās tomēr neiekļāva. Iespējams arī, ka abas izteikumu

sērijas sajauktas kopā – tas varētu izskaidrot, kāpēc *Galvenās atziņas* no uzbūves un izteiksmes līdzekļu viedokļa ir ļoti neviendabīgs darbs.

[154] Šķiet, ka Diogena Lāertieša darbs veltīts kādam cilvēkam, kura vārds nav zināms (uzruna "tu" parādās arī III, 47).

[155] "Jautājumi, kas saistīti ar dabu" (τὰ φυσικά) jāsaprot visplašākajā nozīmē – par to, ar kādiem paņēmieniem pētīt dabas parādības (izziņas teorija), par to, kas ir pētījumu objekti, utt. (skat. "dabas izpētes" definīciju §30).

[156] Burtiski, par to, "kas ir pacelts augšā" (μετάρσια).

[157] Burtiski, "par dzīvēm" (περὶ βίων). Darbs ar tādu nosaukumu bija arī Hrīsipam (DL VII, 188), Hērakleidam (DL V, 86), Stratonam (DL V, 59) un citiem tā laika autoriem.

[158] Par šo sadalījumu skat. grāmatas pēcvārdu, 328.–329. lpp.

[159] Darba nosaukums *Kanons* ir §27 minētā darba *Par mērauklu* (Περὶ κριτηρίου) apakšnosaukums. Epikūra kanonika ir mācība par dažādiem kritērijiem jeb patiesības mērauklām (sajūtām, pirmtvērumiem, pārdzīvojumiem: skat. tālāk §33), ar kā palīdzību kaut kas tiek izzināts un kas, pareizi pielietojot, ļauj pārbaudīt kāda apgalvojuma patiesumu. Skat. arī grāmatas pēcvārdu, 329.–330. lpp.

[160] Par pamatnostādņu jēdzienu skat. pēcvārdu, 345. un 356. lpp.

[161] Iestarpinājums {patiesības} likts, balstoties uz tekstu §31, kur teikts κριτήρια τῆς ἀληθείας.

[162] Παρέλκουσα, burtiski, "sāņus velkoša". Iespējams tulkot arī kā "maldinoša". Aristotels par dialektiku vairākkārt izsakās nicinoši un pretstata dialektiskus argumentus pierādījumiem; ar dialektisko praksi viņš domā noteiktu spriešanas un diskusijas veidu Platona Akadēmijā.

[163] Citos tulkojumos vārds φθόγγοι, "skaņas", tiek atveidots kā "vārdi" vai "nosaukumi" (*words*: Longs&Sedlijs, vol. I, 100. lpp.). Tomēr pamata jēdziens Epikūra valodas filosofijā ir tieši artikulēta "skaņa" (varētu teikt – semēma, jēgpilna zilbe), kas Epikūra tekstos nošķirta no "vārda" jeb "nosaukuma" (ὄνομα) – skat. piemēram, *Fragmentu izlasi*, 33, kur abi jēdzieni – katrs ar savu nozīmes niansi – lietoti līdzās vienā paragrāfā. Šeit, atšķirībā no *Vēstules Hērodotam*, 37–38, kur jautājums par "skaņām", uz kurām jābalstās, lai izveidotu adekvātu filosofijas valodu, iztirzāts plašāk, netiek prasīts, lai "dabas pētnieki" analizētu skaņu pamata nozīmi – tās vajag vienkārši attiecināt uz lietām; pretējā gadījumā tie būtu bezjēdzīgi pētījumi "par tukšu skaņu", nevis "par lietām" (§34).

Savukārt Beilijs οἱ τῶν πραγμάτων φθόγγοι tulko kā *the voices of things* (grieķu ģenitīvs var tikt lietots gan objekta, gan subjekta nozīmē (pašu lietu skaņas vai skaņas, ko attiecina uz lietām): 161. lpp.) un saprot, ka dabas pētniekiem jāspriež pēc tā, ko lietas nepastarpināti par sevi saka, bez viedokļa (δόξα) iejaukšanās.

[164] Par visiem šiem jēdzieniem skat. grāmatas pēcvārdu, 330.–342. lpp.

[165] Proti, Epikūrs pats prāta tēlainos tvērumus ir pieskaitījis pie mērauklām (skat. *Vēstuli Hērodotam*, 38 un *GA*, XXIV).

[166] Pēdējā teikuma daļa paskaidro iepriekš izteikto apgalvojumu, ka sajūtai nepiemīt saprāts. Sajūta nespēj ne pastiprināt, ne pavājināt to, ko tā uztver.

[167] Par pareizu attieksmi pret sajūtām skat. arī *GA*, XXIII un XXIV.

[168] Pēcsajūta (ἐπαίσθησις) epikūrismā ir sajūta, kura pēc tās uztveršanas saglabājas prātā un kuras patiesums ir uzskatāms – tas nebalstās ne pierādījumā, ne kādā citā spriešanas spējas funkcijā. Par pēcsajūtu skat. arī Longu&Sedliju, vol. II, 16B7 un piezīmes, kā arī E. Asmis, *Epicurus' Scientific Method*, Ithaca, 1984, 162.–165. lpp.

[169] "Neskaidrais" (ἄδηλον) Epikūra filosofijā ir ļoti būtisks jēdziens; tā pretstats ir "uzskatāmais" (ἐναργές). Dažkārt tekstos kā sinonīmu vārdam "neskaidrs" Epikūrs lieto vārdu "neredzams" (ἀόρατος: *Vēstule Hērodotam*, 59, 62, 70; *Fragmentu izlase*, 62).

[170] Σημειοῦσθαι – "sniegt norādes" atvasināts no lietvārda σημεῖον, "norāde", "zīme". Proti, par neskaidro un neredzamo vajag spriest, izmantojot "norādes", ko sniedz redzamās parādības (šī metode skaidrota *Vēstulē Pītoklam*, 87–88). Epikūra filosofijā σημειοῦσθαι neapzīmē uz loģiku balstītu prāta operāciju, bet tieši pašu norāžu meklēšanu un "atzīmēšanu". Līdz mūsdienām saglabājušies fragmenti no epikūrieša Filodēma traktāta Περὶ σημειώσεων (*Par atzīmēšanu*; šī darba fragmenti izdoti un tulkoti angliski: Ph. De Lacy, E. De Lacy. "Philodemus: On Methods of Inference", *Ancient Philosophy*, 6, 1986, 51.–55. lpp.), kas rakstīts kā polemisks darbs pret stoiķiem un kas parāda, cik liela nozīme epikūriešu atomismā bija ar jutekļiem netveramās realitātes atstāto "norāžu" meklēšanai jutekliski uztveramajā pasaulē.

[171] Jeb "sekojošās domas" (ἐπίνοιαι). Tās ir piedomas vai sekojošās domas tādā nozīmē, ka tās seko tām, kuras mūsos rada sajūtas to tvēruma brīdī: tie ir domu saturi, nojēgumi, saprašanas rezultāti.

[172] Nav zināms, kur tieši beidzas citāts no Epikūra *Kanona*, kas sākās §31 ("Nevienai sajūtai..."). Ūzeners, Longs&Sedlijs un

Gigante uzskata, ka citāts beidzas šeit, ar "nespēj kustēties". Beilijs un Arigeti citātu vispār neizdala ar pēdiņām. Sekojam Laksam, kurš norāda, ka paragrāfa otrās puses teksts, kurā sekojoši runāts par dažādiem jautājumiem (neskaidrais, sekojošās domas, tēli), drīzāk atgādina doksogrāfiju nekā citāta par sajūtu patiesumu izvērsumu (105.–106. lpp.).

[173] Jēdziens προλῆψις ir Epikūra radīts neoloģisms. Gan latīņu *praenotio*, gan arī dažkārt lietotais *anticipatio* jēdziena būtību pilnā mērā neatspoguļo un par pašu jēdzienu ir daudz neskaidrību. Skat. grāmatas pēcvārdu, 336.–339. lpp.

[174] Šī ir vienīgā vieta visā Diogena Lāertieša X grāmatā, kur lietots vārds κατάληψις. Domājams, ka to Lāertietis lietojis aprakstoši, nebalstoties Epikūra tekstos. Κατάληψις ir Zēnona radīts termins, ar ko apzīmēja tvērumu, kas nenotiek ar sajūtu palīdzību (Ciceron s, *Akadēmiķu jautājumi: pirmā grāmata* (*Priora Academica*), II, 6).

[175] Salīdzināt ar *Vēstuli Menoikejam*, 123, kur minēts "mūsos esošais kopējais nojēgums (νόησις) par dievu." Tikko minētais "jēdziens" vai "domas saturs" (ἔννοια, burtiski, "tas, kas ir domā") un "nojēgums" (νόησις) arī sengrieķu valodā ir vienas saknes vārdi.

[176] "Atveids" (τύπος) ir būtisks jēdziens Epikūra filosofijā (*Vēstulē Hērodotam*, 46 un 49 ("atveide") ar tā palīdzību definēts rēgs un skaidrota tā izcelsme). Par τύπος senie grieķi sauca jebkādu nospiedumu, kas veido reljefu un tātad paliekoši izmaina matricas virsmu, piemēram, attēla nospiedumu uz monētas, akmenī iekaltu zīmi, iegravētu uzrakstu, dažkārt arī rētu. *Vēstulē Hērodotam* vairākās vietās ar šo vārdu apzīmēti Epikūra filosofijas pamati, tas ir, būtiskākās aksiomas un atziņas, – tās ir "aprises", kurām "labi jāiegulst prātā" (§36).

[177] Burtiski: "nolikts vārdam blakus" (ὀνόματι ἐπιτεταγμένον). Tas ir "uzskatāms" (ἐναργές – "skaidrs", "acīmredzams", "pats par sevi saprotams"), jo neprasa pierādījuma ("vispārīgs nojēgums, kas ir mūsos").

[178] Teikto var salīdzināt ar Aristotela darbu *Par dvēseli*, kur ὑπόληψις ir vispārīgs apzīmējums "atzinuma" jēdzienam (tā apakšdalījums ir arī "zināšana"), bet "viedoklis" (δόξα) – viens no tā paveidiem (III, 3 427b24–26).

[179] Skat. *GA*, XXIV.

[180] Skat. *Vēstuli Menoikejam*, 127.

[181] Skat. pirmo metodoloģisko pamācību *Vēstulē Hērodotam*, 37.

Vēstule Hērodotam

[1] Par pamatnostādņu jēdzienu skat. pēcvārdu, 345. un 356. lpp.

[2] Kā paskaidrots tālāk §38, domāti "prāta vai jebkādas citas mērauklas" sniegtie tvērumi. Par tvērumiem (ἐπιβολαί) skat. grāmatas pēcvārdu, 333.–336. lpp.

[3] Proti, pie tāda lietu (πράγματα) tvēruma, kas var kalpot par pamatu pienācīgai dabas izpētei.

[4] Ἐγγαλήνιζειν τῷ βίῳ, "rast mieru dzīvē" ir tēlains izteikums, jo lietvārds γαλήνη nozīmē "mierīgu jūru". Epikūrs to atkārto arī vēstules noslēguma daļā §83. Metaforu par mierīgu jūru lieto arī Platons dialogā *Faidons* (84a), raksturodams tādas dvēseles stāvokli, kas, sekodama filosofijai, ir atbrīvojusies gan no baudām, gan ciešanām. "Miera rašana dzīvē" sasaucas ar Epikūra slavināto nesatrauktību (ἀταραξία), par ko arī runāts vēstules noslēgumā (§82).

[5] Burtiski: "palikts zem skaņām" – artikulētām un ar nozīmi apveltītām skaņām (piemēram, zilbēm, kas veido vārda sakni, vai piedēkļiem un priedēkļiem, kuriem ir skaidra nozīme), kas tiek izmantotas runā. Salīdzināt ar *Epikūra dzīvi*, 33, kur teikts παντὶ ὀνόματι τὸ πρώτως ἐπιτεταγμένον, "kas katram vārdam uzreiz piekārtojas"; šeit savukārt lietots divdabis ar citu priedēkli τὰ ὑποτεταγμένα τοῖς φθόγγοις, "kas ir pakārtots skaņām". Lielākā daļa izdevēju (Gasendi, Uzeners, u.c.) vienu no abiem vārdiem pieskaņojuši otram, tādējādi novirzoties no manuskriptu teksta. Tomēr, lai arī *Epikūra dzīvē* Diogens Lāertietis runā par pirmtvērumu (ko nevajag sajaukt ar vārdu), nav nekāda pamata uzskatīt, ka Epikūrs par to runā šeit, kur risināti vispārīgi metodoloģiski jautājumi par korektu filosofijas valodu. (Par dažādām teksta interpretācijām skat. E. Asmis, *Epicurus' Scientific Method*, Ithaca/New York, 1984, 22. lpp.)

[6] Ἀπορούμενα (no darbības vārda ἀπορεῖν), "tas, kas ir mulsinošs" un ἀπορία, "strupceļš", "grūtības", ir nozīmīgi jēdzieni antīkajā filosofijā. Epikūrs jēdzienu ἀπορούμενα, "tas, kas ir mulsinošs" lieto plašākā nozīmē – šajā vēstulē tā apzīmējot jautājumus par visu to, ko nevar uztvert ar maņām (tas ir par "neskaidro" (ἄδηλον): skat. §38 sākumu) un tātad nevar risināt, balstoties uz pieredzi (kā, piemēram, jautājumu par atomu īpašībām).

[7] Par šiem jēdzieniem skat. grāmatas pēcvārdu, 333.–342. lpp.

[8] Par "norādēm" skat. *Epikūra dzīvi*, 32 un 170. piezīmi.

[9] Apgalvojums, ka no neesošā nekas nerodas, atrodams gan Eleātu filosofu darbu fragmentos (piemēram, Melisa: DK 30 B 1), gan arī

Dēmokrita (DL IX, 44) un Anaksagora doksogrāfijā (Aristotels, *Fizika*, I, 4, 187a34–35). Dēmokrits šo apgalvojumu balsta vienkāršā apsvērumā: nav nekāda iemesla, lai kaut kas rastos no nekā.

[10] Nezūdamība epikūrismā tiek apskatīta trīs aspektos:

1) vielas nezūdamība: tā kā no nekā nekas nerodas un iznīkstot nekur neatgriežas, vielas vienmēr ir bijis vienlīdz daudz. Lukrēcijs raksta, ka vidējais pasaules "blīvums" vielas elementu jeb atomu ziņā ir vienāds (I, 294–296); 2) kustības nezūdamība: tā kā atomu blīvums pasaulē ir nemainīgs, vidējais atomu sadursmju biežums ir vienāds. Savukārt triecienu frekvence nosaka dažādu saliktu ķermeņu veidošanos. Tātad, zinot, ka kustības priekšnosacījumi paliek tie paši, vienmēr radīsies vienas un tās pašas lietas jeb ķermeņi (Lukrēcijs, I, 297–302); 3) "lietu kopuma" (*rerum summa*: Lukrēcijs, II, 303) nezūdamība: tā kā ne tikai atomu kopējais skaits, bet arī to veidošanās nosacījumi (atomi, tukšums, utt.) ir nemainīgi, salikto ķermeņu (*concilia*) vidējais daudzums ir bijis un paliks nemainīgs.

[11] Šo teikuma daļu var saprast arī šādi: "nav nekā, kur tas pāriet un tādējādi mainās" (Longs&Sedlijs, vol. I, 27. lpp. un vol. II, 18. lpp.). Parmenids raksta: "Un nekad tas nav bijis un nekad nebūs, jo tagad tas ir, viss vienkopus" (οὐδὲ ποτ' ἦν οὐδ' ἔσται ἐπεὶ νῦν ἐστιν ὁμοῦ πᾶν, 28 B 8, 5).

[12] Tā kā nav nekā cita kā tikai "viss", nav arī nekā tāda, kur varētu pāriet elementi, kas ir šī "visa" sastāvdaļas, tādējādi padarot pasauli mazāk blīvu, un nav arī nekā tāda, kas varētu šim "visam" pievienoties no ārienes, tādējādi pasaules blīvumu palielinot (skat. arī Lukrēcija izklāstu: II, 303–307; III, 816–818).

[13] Par šo konjunktūru skat. piezīmi pie grieķu teksta.

[14] Epikūra sholiju jeb iespraudumu un piezīmju pie teksta izcelsme nav zināma, bet katrā ziņā tās ir ļoti senas, jo Diogens Lāertietis mums nodod tekstu ar visām sholijām.

[15] Skat. §38.

[16] Φύσις – burtiski "daba", tas ir, kaut kas, kas ir "izveidojies" (no darbības vārda φύειν – "augt", "rasties"); tukšums ir netaustāms, bet reāli pastāv.

Beilijs izteikumā ἀναφὴς φύσις saskata norādi uz tukšuma kā telpas īpašībām: viena īpašība ir tāda, ka tam nevar pieskarties, un otra – kā tas ir φύσις tādā nozīmē, ka tas pastāv (*an existence*, 182. lpp.) Viņš atsaucas uz Leukipu un Dēmokritu, kas Aristotela pārstāstā (*Metafizika*, I, 4, 985b4) secinājuši, ka: "Esošais nav vairāk esošs kā neesošais, tāpēc ka tukšums nav mazāk esošs kā ķermenis." (DK 67 A 6)

[17] Tā kā tukšums pieder pie "neskaidrā" (ἄδηλον), par tā pastāvēšanu nevar pārliecināties ar sajūtu palīdzību, bet tikai vadoties pēc pretējā, tas ir, pieņemot par patiesu hipotēzi, ka viss ir "pilns", un secinot, ka tas nav iespējams. Aristotels argumentēja, ka tukšuma nav – ir tikai vieta; lai ķermeņi varētu kustēties, nav nepieciešams tukšums; pietiek ar to, ja citi ķermeņi tiem atbrīvo vietu saspiežoties vai pastumjoties malā; turklāt tas, ko fiziķi mēdz saukt par tukšumu, ir gaiss (*Fizika*, IV, 6, 213a12–217b28).

[18] Tas ir, ārpus "visa" – ķermeņiem un tukšuma.

[19] Kā raksta Lukrēcijs: "Bez tukšuma un ķermeņiem lietu kopumā nepaliek brīva vieta kaut kādai trešajai dabai (*natura*), ko mēs jebkad varētu uztvert ar sajūtām vai aptvert ar prātu." (I, 445–448)

[20] "Pilnīgas būtības" (nozīmē: veselas, patstāvīgas būtības/dabas/veidojumi) ir minētie ķermeņi un tukšums – atšķirībā no, kā paskaidrots tālāk (§§68–69), šīm būtībām piemītošām īpašībām.

[21] "Gadījuma pazīmes" (συμπτώματα) jeb, burtiski tulkojot, "atgadījumi" ķermeņiem piemīt tikai kādā noteiktā brīdī, savukārt "īpašības" (συμβεβηκότα) tos pavada pastāvīgi. Šie jēdzieni sīkāk skaidroti §§68–71.

[22] Proti, tie neietver sevī tukšumu.

[23] Mūsuprāt, teikuma daļa ἀλλ᾽ ἰσχύοντα ὑπομένειν ἐν ταῖς διαλύσεσι τῶν συγκρίσεων, attiecas uz πάντα, "viss", savukārt πλήρη τὴν φύσιν ὄντα, οὐκ ἔχοντα ὅπῃ ἢ ὅπως διαλυθήσεται – uz ταῦτα, "tie" teikuma sākumā, t.i., ķermeņi, kas veido saliktos ķermeņus jeb atomi, taču teikumu ir iespējams konstruēt arī citādi, otro daļu attiecinot uz πάντα ("...ja vien ir tā, ka viss negrasās iznīkt neesošajā, bet tam pietiek spēka saglabāties salikto ķermeņu sairumos, jo, pēc dabas būdams pilns, tas nespēj sairt ne no vienas puses nekādā veidā"; arī Bollaks&Vismans dod divus tulkojuma variantus, 81. lpp. un komentārs 178.–179. lpp.).

[24] Jēdzienam ἀρχή, "pirmpamats", šeit ir vismaz divas nozīmes: temporālā nozīme – "sākums" un materiālā nozīme, ar kādu šo vārdu lietoja jau pirmssokratiķi, – "pamatvienība", "pamatelements", proti, tas, no kā viss sastāv. Simplikijs raksta, ka Anaksimandrs bija "pirmais, kurš nosauca par ἀρχή to, kas ir visam pamatā" (*Komentārs Aristotela darbam* Fizika, 150, 24 = DK 12 A 9); pats Anaksimandrs rakstīja, ka "visa esošā ἀρχή ir bezgalīgais" (DK 2 A 14). Hērakleitam visa ἀρχή bija uguns (DK 22 A 31), Ksenofanam – zeme (DK 21 B 27), Talētam – ūdens (DK 11 B 3), u.tml. Epikūra filosofijā visa sākums un pamatelements ir atoms ("nedalāma ķermeniska būtība").

[25] Lukrēcijs skaidro, ka, ja matērijas dalīšanās turpinātos bezgalīgi, padarot daļiņas ārkārtīgi maziņas, daba vairs nespētu no tikpat kā neeksistējošām daļiņām veidot ķermeņus, jo tā nespētu kaut kādā noteiktā laika sprīdī (un visi ķermeņi veidojas galīgā laikā) tikt galā ar bezgalīgu laiku ilgušas dalīšanās sekām (I, 551–564).

[26] Visa esošā bezgalība epikūrismā nozīmē:

1) visa "kā tāda" bezgalību, jo nav nekā cita, kas varētu norobežot šo "visu" (skat. Lukrēciju, I, 958–964; Lukrēcijs piemetina, ka "viss" nav norobežots nevienā virzienā); 2) ķermeņu skaita bezgalību, kas pierādīta, atspēkojot hipotēzi par ķermeņu (atomu) skaita galīgumu bezgalīgā tukšumā (tā kā izplatījuma vidējais blīvums tādā gadījumā būtu ārkārtīgi niecīgs, nebūtu iespējami ķermeņu savstarpējie triecieni); 3) tukšuma izplatības bezgalību, kas pierādīta, atspēkojot hipotēzi par bezgalīgu skaitu ķermeņu galīgā tukšumā (Lukrēcijs, I, 951–1113).

[27] Tas ir, pasaules un tās daļu ārkārtīgā daudzveidība, par ko pārliecināmies ar sajūtu palīdzību.

[28] Tas ir, no atomiem ar vienādu formu.

[29] Proti, ir bezgalīgi daudz viena apveida nedalāmo ķermeņu – apaļu, stūrainu, u.tml.

[30] Jautājums par dalīšanu sīkāk iztirzāts §§56–58.

[31] Ķermeņa ποιότης, "iezīmes" (burtiski "kādība": no ποῖος; – "kāds?"), Epikūra filosofijā ir tā apveids, lielums un svars (skat. §44 sholiasta piezīmi un §54).

[32] Šo argumentu var pilnībā saprast tikai tad, ja zināms §§56–59 teiktais par atomu veidojošām vienībām (ὄγκοι; *minimae partes*). Lai iegūtu lielāku atomu formu ("apveidu") daudzveidību, nāktos palielināt arī vienību skaitu (piemēram, atomā, kuram ir četrskaldņa forma, vienību skaits būtu lielāks nekā atomā, kuram ir sfēriska forma). Taču tādējādi pieaugtu arī atomu lielums un, ja atomu formu skaits iesniegtos bezgalībā, bezgalībā iesniegtos arī to lielums un atomi būtu gan taustāmi, gan redzami, un tas nav iespējams (skat. arī Lukrēciju, II, 481–499).

[33] Skat. tālāk §§61–62.

[34] Epikūrismā izšķir trīs atomu kustēšanas cēloņus: 1) atomu smagumu (βάρος), kas tiem liek krist uz leju (§61); 2) atomu savstarpējos triecienus (πληγή vai, kā §44, σύγκρουσις), kas liek tiem mainīt trajektoriju; 3) atomu spontānu novirzīšanos no trajektorijas (παρέγκλισις, *clinamen*: Lukrēcijs, II, 216–293). Atomu novirzīšanos Epikūrs nepiemin ne *Vēstulē Hērodotam*, ne citos tekstos, kas saglabājušies līdz

mūsdienām. Šis fakts tik ļoti mulsinājis izdevējus, ka Ūzeners §43 tekstā piedāvāja meklēt lakūnu (8. lpp.), bet Biņone grieķu tekstam pierakstīja klāt viņa izpratnē trūkstošās rindas (Beilijs, Biņonem sekojot, tulko: *And the atoms move continuously for all time, some of them <falling straight down, others swerving, and others recoiling from their collisions. And of the later, some are borne on> separating to a long distance from one other...*, 25. lpp. un komentārs 186. lpp.). Skat. arī piezīmi pie grieķu teksta.

[35] Lukrēcijs paskaidro, ka tādi ir, piemēram, atomi, kas "līdz mums atnes gaisa retināto plūsmu un mirdzošo saules gaismu" (II, 107–108).

[36] Lukrēcijs raksta, ka šādi atomu pinumi, kas radušies, atomiem "saķeroties" vai "sapiņķerējoties" (περιπλοκή), veido cietas vielas, piemēram, akmeņus un metālu (II, 100–104).

[37] Piemēram, traukā ielieta šķidruma atomiem neļauj izkliedēties trauks un dvēseles atomiem neļauj izkliedēties ķermenis, kas ir tā "patvērums" (§64).

[38] Tas ir, atomu kustības mūžīgumu.

[39] Tādējādi nespējot apturēt to kustību.

[40] Atoma spēja attālināties ("aiztrīsuļot prom") pēc sadursmes ir atkarīga no tā, cik liels ir tā ķermeņa blīvums, kura sastāvā šis atoms ietilpst.

[41] Par ķermeņu krāsu skat. arī *Fragmentu izlasi*, 6.

[42] Proti, ar iepriekšējo teikumu, kur minētas svarīgākās atziņas – par atomiem, tukšumu, kustību un kustības sākuma neesamību.

[43] Skat. tālāk §74, kā arī *Vēstuli Pitoklam*, 88, kur uzskaitītas dažādas pasauļu formas.

[44] Tukšumā, kurā nekas atomu kustībai nerada šķēršļus, atomi var aiztraukties bezgalīgi tālu.

Epikūra apgalvojums, ka pasauļu skaits ir bezgalīgs, nesaskan ne ar Parmenida, ne Empedokla, ne Platona, ne Aristotela, ne stoiķu pārliecību, ka ir tikai viena vienīga pasaule – mūsējā (*Tīmajs*, 31b). Taču tā uzskatīja Dēmokrits (DK 68 A 40).

[45] Iespējams, ka "veidot" (ποιηθείη) te drīzāk jāsaprot kā "saglabāt" vai "uzturēt" pasauli pēc tam, kad tā radusies, kaut būtībā abi vārdi ir sinonīmi (Beilijs, 188. lpp.).

[46] Lukrēcijs min trīs argumentus par labu pasauļu bezgalīgajam skaitam: 1) iespējamības arguments: tā kā apstākļi, kas devuši iespēju pasaulei rasties, joprojām un visur ir vieni un tie paši, iespējamība, ka pasaule būtu tikai viena, ir tuvu nullei (II, 1048–1066);

2) neizbēgamības arguments: bezgalīgi ilgā laikā periodā nav iespējams, ka tas, kas var nejauši atgadīties, ne reizi neatgadās (II, 1067–1076); 3) arguments pēc analoģijas: tieši tāpat kā zemes dzīvo būtņu sugas pārstāvju skaits ir bezgalīgs, tāpat arī zemju, jūru, sauļu, mēnešu, debesu un pasauļu skaitam jābūt bezgalīgam, jo arī tie ir iznīcīgi; tātad šī pasaule ir tikai viens savas sugas (sugas "pasaule") pārstāvis starp bezgalīgi daudziem citiem pārstāvjiem (II, 1077–1089). Šie argumenti ir spēkā ne tikai pasaulēm, bet arī to sastāvdaļām, ļaujot Lukrēcijam izdarīt secinājumu, ka dzīvība ir visur izplatījumā: "citos telpas nostūros ir citas zemes, atšķirīgas no mūsējās, un citādākas cilvēku ciltis un citas savvaļas zvēru sugas" (II, 1075–1076).

[47] Beilijs par θέσις un βάσις raksta, ka pirmais attiecas uz atoma novietojumu pašam pret sevi (ja atoma forma ir neregulāra, tam ir nozīme), bet otrais – tā novietojumu attiecībā pret citiem atomiem (189.–190. lpp.). Bollaks&Vismans šo hipotēzi pamatoti noraida, rakstot, ka šeit ir runa nevis par atomu, bet par pašu "izplūdumu", tas ir, salikto ķermeņu, struktūru – izplūdumi, kas ir telpiskas figūras, saglabā atbilstību cietajiem ķermeņiem visās to daļās (188. lpp.)

[48] Proti, atveides (τύποι) ir: 1) līdzīgas cietajiem ķermeņiem pēc formas ("pēc apveida"); 2) atšķirīgas no cietajiem ķermeņiem smalkuma ziņā – rēgi nesasniedz maņu uztveres slieksni, jo pretējā gadījumā tie būtu redzami; taču, tā kā mēs tos neredzam atsevišķi pa vienam (*singillatim*: Lukrēcijs, IV, 89; 105), pieredzē dotais hipotēzi apgāž.

[49] Rēgi (latīņu valodā: *simulacra*, Lukrēcijs, V, 75; 308, u.c.): 1) var viegli izplatīties ķermenim apkārt esošajā vidē, jo cietajā ķermenī atomi ir izvietoti blīvāk, bet to apkārtnē – retāk; tātad no cietā ķermeņa izdalījušies atomi šajā vidē var brīvāk pārvietoties; 2) var viegli rasties no cietajiem ķermeņiem, jo nemitīgi vibrējošo atomu (skat. §50) biežo triecienu radītais spiediens ķermeņa dziļumā izstumj atomu ārējo virskārtu ārpus ķermeņa, kur atomu blīvums ir mazāks un triecieni retāki. Šis slānis, atdaloties no ķermeņa, rada smalku ietvaru; 3) rēgi saglabā izplūdumu kārtību ("novietojumu"): piemēram, staba rēgs atdalās no staba, saglabājot vertikālu pozīciju, un struktūru ("stāvokli") un tempļa rēgs saglabā galveno ieeju un sānu kolonādes atbilstošajās vietās. Par rēgiem sīkāk skat. Lukrēciju, IV, 26–109.

[50] Tukšumā rēgi pieveic jebkuru iedomājamu attālumu (un nevis kādu noteiktu attālumu) "neiedomājami īsā" laikā – tas ir, laika nogrieznī, kura garumu mēs neuztveram ar jutekļiem un nevaram

iedomāties, bet kam tomēr ir noteikts garums (salīdzināt ar LUKRĒCIJU, IV, 191–193; Lukrēcijs to sauc par "neizsakāmu" laiku). Rēgu ātrumam vajag būt pietiekami lielam, lai priekšmets ar tā atveižu palīdzību līdz mums nonāktu momentāni (mūsu skatījumā), citādāk mēs uztvertu lietas nevis tādas, kādas tās ir tagad, bet gan tādas, kādas tās bija iepriekš.

[51] Joprojām ir runa par rēgiem, bet apgalvojumu var attiecināt uz jebkuru ķermeni.

[52] Pat tukšumā ķermenis nepārvietojas ar bezgalīgu ātrumu (tas ir, momentāni). Tas nenonāk vienlaicīgi visos sava ceļa punktos, taču mums, kas tveram laiku ar maņām un vērojam redzama ķermeņa (piemēram, gaismas stara) kustību tukšumā, šķiet, ka tā šī stara nonākšana līdz mums notiek momentāni – tik ātri, ka pat neredzam to atraujamies no tā izejas punkta.

[53] "Ar prātu aplūkojamos laika sprīžos" ķermenim, kas kustas, arī tukšumā nepieciešams noteikts laiks, lai veiktu noteiktu attālumu, tātad tā ātrums nav bezgalīgs. Šo situāciju Epikūrs salīdzina ar situāciju, kad ķermeni kavē pretestība, kaut gan īstenībā nekādas pretestības nav.

[54] "Atbilstošais ceļš" ir vai nu kanāls, kas ļauj atomiem izkļūt ārā no ķermeņa, veidojot rēgu, vai arī kanāls, pa kuru rēgi, pateicoties savam "smalkumam", iekļūst citos ķermeņos.

[55] Pirmajā teikuma daļā acīmredzami runāts par rēgiem, bet otrajā – par atomiem (tā eliptiskās konstrukcijas problēmu risina BALODĒ, 1272. lpp., 2. piezīme un BOLLAKS&VISMANS, 93. lpp. (komentārs 192. lpp.). Beilijs izdara izmaiņas grieķu tekstā). Rēgiem un atomiem kopīgais ir tas, ka tie atrod sev atbilstošu ceļu, taču to kustības brīvība, ja tā var teikt, nav vienādi liela. Rēgu atomi, kā tikko teikts, ir ļoti sīki ("ārkārtīgs smalkums"), bet atomu lielumu mēdz būt dažādi.

[56] Ar jutekļiem uztveramā laikā rēgi rodas vienlaicīgi ar domu (tas ir, domas ātrumā), kas, pateicoties to plūsmai un iekļūšanai ķermenī, prātā attēlo priekšmetu, no kura rēgs atrāvies. Doma nevar būt lēnāka par rēgu, jo citādāk mēs redzētu, kā mūsu domas rodas.

[57] Ja rēgu plūsma būtu pārtraukta, mēs priekšmetus redzētu nevis nepārtraukti, bet ar pārrāvumiem.

[58] Rēgu atdalīšanās no ķermeņa virsmas neizpaužas kā redzama tā apmēru samazināšanās, jo, līdzko virsējais atomu slānis atdalās, tā vietā iekšējā atomu spiediena dēļ nāk jauns slānis. Zudumus

kompensē atomi, kas no apkārtējās vides pamazām pievienojas priekšmetu veidojošiem atomiem (Plūtarhs, *Pret Kolotu*, 1116c = Ūzenera fragm. 282).

[59] Šā iemesla dēļ rēgi nodod ticamu ķermeņa attēlu, saglabājot tā formu un krāsu.

[60] Lukrēcijs raksta, ka sajukums rēgu plūsmā var rasties tāpēc, ka 1) tie ceļā sastop šķēršļus; 2) tie ir nolietojušies, jo ilgu laiku cietuši no sadursmēm ar gaisa atomiem (IV, 353–363); 3) tie saduras ar citiem izdalījumiem, it sevišķi ar citiem rēgiem (IV, 724–725); 4) valda stiprs vējš, kas atomu kārtību rēgā izmaina (IV, 1096).

[61] Lukrēcijs min rēgus, kas rodas "paši no sevis tajā debesu daļā, ko sauc par gaisu (*aer*)". Šie rēgi izveidojas ļoti ātri tāpēc, ka atšķirībā no cietajiem ķermeņiem (*steremnia*) sastāv tikai no plāna, tukša apvalka (IV, 131–132).

[62] Piemēram, tās var rasties, nejauši saplūstot kopā zirga un cilvēka rēgam, tādējādi radot kentaura rēgu (Lukrēcijs, IV, 741–742).

[63] Kad mūsu ķermenī iekļūst kustīgas būtnes vai priekšmeta rēgs, tas saglabā ne tikai priekšmeta vai būtnes formu, bet arī saskaņotību jeb "līdzību izpausmēs" ar to – piemēram, skrienoša cilvēka rēgs kustēsies tāpat kā skrienošais cilvēks. Šo kinētisko saskaņu Epikūrs sauc par "līdzību izpausmēs" – tā tulkojam jēdzienu συμπάθεια (no σύν, "kopā" un πάθος, "pārdzīvojums"; skat. arī tālāk §§50, 52, 64). Spriežot pēc συμπάθεια lietojuma citos antīkajos tekstos, šī "līdzība izpausmēs" jeb saskaņotība pastāv starp cilvēkiem, kuru dvēseļu kustības ir līdzīgas (Pseido-Aristotels, *Problēmas*, I, 7, 886a23). Rēgu atomu kustība saglabā saskaņu ar atomu kustību cietajā ķermenī, vai, pareizāk sakot, tās ir identiskas, un tādējādi rēgi pārnes ne tikai ķermeņa krāsu un formu, bet arī to kinētisko individualitāti. Atkarībā no savas struktūras un tātad arī atkarībā no savas vibrācijas, kas no tās izriet (atomu brīvā ceļa intervālu lielums un triecienu biežums ir atkarīgs no atomu formas, lieluma un blīvuma), ķermeņi piešķir savām atveidēm kustības impulsu, kas ir tāds pats, kā šo ķermeņu impulss.

[64] Šeit runāts par prātu kā maņu orgānu, kurā tiešā veidā iespiežas rēgi (sal. ar Lukrēciju, IV, 722–730).

[65] Dēmokrits esot rakstījis, ka dzīva būtne redz, pateicoties attēlam uz acs zīlītes. Šo attēlu tomēr nerada pati acs zīlīte – tas rodas ar gaisa starpniecību, kad priekšmets, pateicoties rēgiem, kas iedarbojas uz gaisu, kā zīmogs iedarbojas uz vasku, iespiež gaisā savu attēlu. Tad gaiss pārnes priekšmeta nospiedumu uz acs šķidrumu, kas

to atspoguļo kā spogulis (Teofrasts, *Par sajušanu un sajūtamo*, 50 = DK 68 A 135). Teofrasts, kritizējot šo teoriju, cita starpā iebilst, ka vidutājam, kas saņem priekšmeta nospiedumu, jābūt pietiekami blīvam un noturīgam, taču gaiss tāds nav (*turpat*, 50). Epikūrs droši vien piekrita šiem iebildumiem, tomēr galvenā problēma viņa skatījumā noteikti bija nespēja iedomāties un teorētiski pamatot īstu "līdzību izpausmēs" (συμπάθεια) starp gaisu un redzamo lietu, jo tādā gadījumā atomu kustībām lietā būtu jābūt identiskām ar atomu kustībām apkārtējā gaisā.

[66] Šī ir pati senākā sengrieķu teorija par redzi. Jau homēriskajās himnās teikts, ka acī esošā uguns virza staru uz priekšmetu, tādējādi ļaujot to redzēt (*Himna Dēmetrai*, 69–74; skat. Ch. Mugler, *Les origines de la science grecque chez Homère*, Paris, 1963, 131.– 135. lpp.); šīs teorijas piekritēji bija arī pitagorieši, Empedokls, Euklids un citi. Iespējams, atbildot uz šīs tēzes kritiku (kā raksta Aristotels: "Ja redze būtu no acs kā no lampas izstarojošas gaismas sekas, kāpēc tad redze nav iespējama arī tumsā?", *Par sajušanu un sajūtamo*, 2, 437b12–14), Dēmokrits rakstīja, ka redzes akts notiek, pateicoties divkāršam izplūdumam – no acs nākošais uguns stars apspīd lietu un vienlaikus no lietas izplūst daļiņu plūsma, kas iekļūst acī caur tās virsmas porām (DK 31 A 86–92). Platons dialogā *Timajs* spriež līdzīgi, runājot par divu gaismas plūsmu jeb uguņu satikšanos – vienu, kas nāk no acs, un otru, kas nāk no redzamajiem ķermeņiem (*Timajs*, 45c–d).

[67] Rēgi to rašanās brīdī ir tikpat lieli kā lietas, no kurām tie rodas, bet, iekļūstot acīs vai prātā, iegūst proporcionāli samazinātu izmēru. Jājautā, kādi ir faktori, kas liek rēgiem samazināties. Beilijs uzskata, ka rēgu lielums samazinās tieši proporcionāli to noietajam attālumam, jo apkārtējā gaisa atomi rēgu no visām pusēm nodeldē (410.–412. lpp.) Tomēr šajā vēstules teikumā nav runāts par pašu rēgu "lielumu" (atšķirība starp vizuālo uztveri un uztveri ar prātu nekādā mērā nav atkarīga no rēgu izmēriem) – drīzāk par atomu lielumu. No Lukrēcija zināms, ka mazie atomi "viegli iespiežas it visur" (VI, 354–355), un viņš raksta arī, ka "smarža iekļūst mūsu ķermeņa daļās tur, kur neiekļūst krāsa; arī krāsai ir savs īpašs celiņš – celiņš, kas tai ļauj iespiesties mūsu jutekļos" (II, 683–685). Paši smalkākie atomi tiešā ceļā sasniedz prātu.

No Lukrēcija teksta izriet, ka prāts ir uzņēmīgs pret:

1) atsevišķiem rēgiem, kas neveido vienotu plūsmu, bet spēj iekustināt jutīgo prātu ar vienu vienīgu triecienu (IV, 746); 2) smalkākiem rēgiem (*mage tenuia*, IV, 756), proti, mazāk blīviem, kas

tādējādi var ne tikai "ieplūst gaisa tukšajās vietās" un acu porās, kā visi rēgi, bet arī izspiesties cauri miesas porām (*corporis per rara*, IV, 730); tā kā to atomu skaits ir mazāks, tie mazāk cieš no sadursmēm un var pārvarēt šķēršļus, kas aizturētu blīvus rēgus (piemēram, mākoņa rēgs ir mazāk blīvs un tāpēc var pārvietoties vieglāk nekā marmora kolonnas rēgs); 3) "smalkākiem" rēgiem, tas ir, veidotiem no mazāka izmēra atomiem – tādi ir, piemēram, dievu ķermeņu rēgi.

Prāts var uztvert: a) būtnes, kas eksistē, bet nav redzamas – vai nu tāpēc, ka vispār nav redzamas vai arī tāpēc, ka nav redzamas dotajā brīdī; b) būtnes, kas ir eksistējušas, bet vairs neeksistē, kā mirušie; to rēgi izkliedētā veidā, lēnām sabrūkot, turpina klīst apkārt ilgu laiku pēc nāves (IV, 760; 766); c) būtnes, kas nekad nav pastāvējušas, kā, piemēram, mītiski divgalvaini briesmoņi, kuru rēgi rodas, nejauši saplūstot kopā atsevišķi klīstošiem rēgiem.

[68] Domāti abi minētie iemesli – rēgu pārvietošanās lielais ātrums un attēla atbilstība ārējam priekšmetam.

[69] Ar acīm redzams "tēls" (φαντασία) nerodas no viena rēga (jo tas aci nesatricina pietiekami stipri), bet no ļoti daudziem, kas tik ārkārtīgi ātri seko cits citam, ka pārrāvumu to kustībā nevar uztvert.

[70] Proti, atomu vibrācija cietajā ķermenī rada nepieciešamo "spiedienu", kas ļauj rēgam saglabāt tā kinētisko impulsu arī tālu no cietā ķermeņa. Iespējams arī, ka rēgi, kas veido plūsmu, grūž cits citu uz priekšu. Lukrēcijs piemin "pavisam nelielu cēloni" (*parvula causa*), kas "izsviež un grūž uz priekšu" rēgu (IV, 193–4). *Parvula causa* var būt gan atomu vibrācija, kas atbildīga par izplūšanas spēku, gan arī spiediens, ko uz rēgu izdara tam sekojošie rēgi, – par šo jautājumu komentētāji nav vienisprātis. Rēgu kustības spēks ir ļoti liels, jo tie, kā raksta Lukrēcijs, sev pa priekšu bīda "gaisa kolonnu", kas var pat ievainot acis (IV, 709).

[71] Šeit runāts par veidola, t.i., formas, nevis par paša cietā ķermeņa īpašībām, jo, spriežot pēc Lukrēcija piemēra, nav šaubu, ka akmens smagums vai uguns karstums nepieder pie tā, ko akmens vai uguns rēgi mums momentāni nodod (I, 453). Tomēr zināms, ka, piemēram, dievu tēli mūsu prātā momentāni parādās ar visiem saviem atribūtiem: cilvēcisko formu (skat. *GA*, I, sholiju), skaistumu, lielumu, kustību, u.tml. (skat. Lukrēciju, V, 1169–1182).

[72] Ar "rēga pārpalikumu" šeit, visticamāk, domāts izkropļots rēgs (liela pārvietošanās attāluma un nelabvēlīgu ārējo apstākļu dēļ). Lukrēcijs raksta, ka porainiem ķermeņiem, kā, piemēram, audumam, rēgs viegli tiek cauri, bet, saduroties ar klints radzēm vai kokiem,

tiek saplosīts gabalos (IV, 146–149). Pretēji skaņas daļiņu plūsmai rēgi pārvietojas pa taisnu līniju un nespēj apiet šķēršļus.

[73] Proti, maldu un kļūdīšanās cēlonis ir viedoklis, ar ko mēs papildinām savas sajūtas, kas pašas vienmēr ir patiesas (skat. iepriekš *Epikūra dzīvi*, 34).

[74] Redzēt sapņu tēlus ir iespējams tikai tāpēc, ka rēgi, kas nāk no īsteni pastāvošām būtnēm un lietām, iekļūst mūsu prātā. Lukrēcijs uzskaita dažādus sapņu paveidus: mirušo redzēšanu (IV, 760–761), iepriekšējās dienas notikumu atainojumu, u.c. (IV, 962–970).

[75] Visticamāk, domātas iztēles radītas ilūzijas. Lukrēcijs apraksta šo ilūziju veidošanās mehānismu, nosaucot tās par "sevis krāpšanu" (IV, 816–817). Piemēram, pēkšņi saduroties ar savu ēnu, mēs iedomājamies, ka tā ir dzīva būtne, kas mums uzbrūk; balts auduma gabals, kas pland vējā, atgādina spoku; mums šķiet, ka redzam milžu sejas kalnu apveidos un mākoņos (IV, 138–140); un tie, kas vairākas dienas skatījušies cirka spēlēs, "pat nomodā domā redzam dejotājus, kas vingri kustas" (IV, 979–980). Prāts pats no sevis neko neizdomā, bet pēc tam, kad kaut ko ir uztvēris, gaida tēla turpinājumu un tieši ar šīs anticipācijas palīdzību to arī iluzori rada (IV, 806). Mums visapkārt vienmēr ir bezgalīgs daudzums rēgu; mūsu uzmanība izdara starp tiem izvēli, sekojot savām dotā brīža vajadzībām (IV, 1024; 1025–1036) vai arī interesei, kas savukārt ir atkarīga no iedzimtām dvēseles īpatnībām.

[76] Šī kustība ir minētā "piedomāšana klāt" (§50).

[77] Salīdzināt ar §82, kur teikts τῶν κριτηρίων ἐναργείᾳ, "uzskatāms... saskaņā ar mērauklām", savukārt šeit τὰ κριτήρια... τὰ κατὰ τὰς ἐνεργείας, "mērauklas, kuru avots ir darbības spēki": uzskatāmība, ko sniedz mērauklas, balstās maņu orgānu uztveres un lietu iedarbības atbilstībā.

[78] Skat. arī *GA*, XXIV.

[79] Dvaša jeb pūsma (πνεῦμα) arī tālāk tekstā aprakstīta kā plūsma (ῥεῦμα) (skat. §53: ῥεύματος πνευματώδους).

[80] Jāsaprot: šīs vienības sastāv no daļām, kas ir vienādas savā starpā un vienādas arī ar daļām, kas veido skaņas avotu.

[81] Aētijs, pārstāstot Epikūra teoriju par skaņu, raksta, ka "balss ir plūsma (..), kas sašķīst lauskās (θραύσματα), kurām ir tāds pats apveids." (skat. *Fragmentu izlasi*, 84). Skaņas "vienībām" (ὄγκοι) ir tāda pati forma (ὁμοιοσχήμονα) kā ķermeņiem, kas tos izdala, proti, tāda pati, kā šo ķermeņu atomiem (σχῆμα ir atoma forma), un tās ir veidotas no vienādām un tādas pašas formas daļiņām, kādi

ir šie atomi. Piemēram, apaļu atomu skaņas vienība ir no apaļiem atomiem veidota lode, u.tml.

[82] Par pēcsajūtu skat. *Epikūra dzīvi*, 32 un 168. piezīmi.

[83] Piemēram, balss, kas nāk caur sienu, "notrulinās un līdz mūsu ausīm nonāk tikai sajauktā veidā: mēs uztveram drīzāk skaņas nekā vārdus" (Lukrēcijs, IV, 613–614).

[84] Proti, šādi nebūtu iespējams izskaidrot skaņu daudzveidību – gaiss nevarētu tik ļoti mainīties, lai dotajā mirklī sevī ietvertu visas daudzveidīgās skaņas.

[85] Līdzīgi kā tas ir ar skaņu, "vienību" plūsma izdalās arī no smaržojošiem objektiem un izplatās uz visām pusēm. Smaržas vienības ir lielākas par skaņas vienībām, un tāpēc to izplatīšanos, atšķirībā no skaņas izplatīšanās, aiztur mūri un biezas sienas (Lukrēcijs, IV, 698–700). Lukrēcijs, rakstot par šo jautājumu, pakavējas arī pie tā, ka katrai dzīvnieku sugai atkarībā no deguna poru uzbūves un platuma ir īpaša jutība pret noteiktām smaržām: bitēm – medus, maitu lijām – pūstošas miesas, u.tml. (IV, 678–682)

[86] Atomu kustība nepieder pie to "iezīmēm" (ποιότης), bet ir sekundāra pazīme, jo to rada atomu savstarpējie triecieni, kas savukārt ir atomu smaguma sekas: tukšumā atoms krīt no augšas uz leju sava smaguma dēļ, kas Epikūra filosofijā ir patstāvīgs lielums (skat. tālāk §61).

[87] Neskaitot svaru un lielumu, ar atoma formu ("apveidu") nepieciešamā kārtā ir saistītas arī atoma mazākās daļiņas jeb vienības (*minimae partes*: par šīm vienībām skat. tālāk §§56–57). Turklāt atoma forma nav izmaināma: tai piemīt neietekmējama pretestība jebkādām izmaiņām (ἀντιτυπία: Sekstus Empīriķis, *Pret matemātiķiem*, IV, 257 = Ūzenera fragments 275) un patstāvīga necaurlaidība.

[88] Proti, noteiktu atomu pievienošanās vai atdalīšanās.

Šajā teikumā minēti divi procesi, kas var nebūt atkarīgi viens no otra: 1) relatīva atomu pozīcijas maiņa jeb pārkārtošanās (μετάθεσις); 2) citu atomu pievienošanās vai atdalīšanās (saliktie ķermeņi nepārtraukti zaudē un iegūst jaunus atomus). Lukrēcijs atzīmē, ka tieši šie procesi rada pastāvošo lietu daudzveidību un veido jaunus ar maņām uztveramus objektus (I, 675–679). Abi procesi notiek vienlaicīgi, kad, piemēram, jūra maina savu krāsu, vējiem sabangojot tās virsējo slāni (II, 768–771).

[89] Παρ' ἡμῖν, "pie mums", var saprast burtiski kā lietas, ko redzam sev apkārt, ar kurām saskaramies ik dienas, vai arī plašākā nozīmē kā lietas, ko cilvēks vispār var uztvert vai novērot (pretstatā atomiem).

[90] Formas maiņas sekas ir raksturīgo iezīmju pazušana; pāri paliek tikai izmainīta forma (lai kādas formas izmaiņas lieta piedzīvotu, tai joprojām piemitīs kaut kāda forma). Lukrēcijs kā piemēru min purpura auduma sagriešanu pavisam mazos gabaliņos: šie auduma gabaliņi saglabā formu jeb auduma faktūru, bet purpura krāsa (auduma "pazīme") no tiem ir pazudusi (II, 826).

[91] Tas ir, ar atomiem.

[92] Kā uzskatīja Dēmokrits, kurš esot sacījis, ka atomi ir "lielumā neierobežoti" (DL IX, 44).

[93] Ja atomam piemistu jebkāds lielums, tad tas būtu arī tik liels, ka to varētu uztvert ar maņu orgāniem; taču šādu hipotēzi atspēko redzamās parādības.

[94] Jau iepriekš Epikūrs uzsvēra, ka atomu lielumi atbilst maņu orgānu poru lielumam un tādējādi rada sajūtas un pārdzīvojumus, baudpilnus vai sāpīgus (kā "dzirdes pārdzīvojumu", skat., piemēram, §§52–53).

[95] Ar atomu formu un lielumu palīdzību var izskaidrot atšķirības starp jutekliski tveramām ķermeņu īpašībām. Ar iespējamo kombināciju skaitu (forma–lielums) pietiek, lai aptvertu visas kvalitatīvās atšķirības. Pieņemt par patiesu hipotēzi, ka atomu lielumu dažādība ir bezgalīga, būtu ne tikai nevajadzīgi ("pieņēmums... nekādi nepalīdz izskaidrot", bet arī neiespējami, jo tad atomi būtu redzami.

[96] Tā kā citas redzes teorijas tika atspēkotas, rēgu teorija ir vienīgā, kas izskaidro redzes procesu (skat. iepriekš §49 un piezīmes); bet atomi, būdami nedalāmi (tas ir, paši nesastāvēdami no atomiem), nevar izstumt no sevis rēgu.

[97] Piemēram: katrai pusei no kaut kā pašai ir puse, un tā līdz bezgalībai (Lukrēcijs, I, 617–618). Pēc Anaksagora domām, mazajā nav pēdējās mazuma pakāpes: "Mazajā nekad nav pats mazākais (τὸ ἐλάχιστον), bet vienmēr tikai mazāks, un tā līdz bezgalībai, jo nav iespējams, ka esošais dalīšanas ceļā vispār pārstāj būt." (DK 59 B 3) Turpretī Epikūra filosofijā, ja ķermeni dalītu līdz bezgalībai, esošais kļūtu par neesošu (skat. paragrāfa beigas: "pilnībā novest līdz neesošajam").

[98] Nav skaidrs, ko Epikūrs šeit domā ar "esošo" (τὰ ὄντα): saliktus ķermeņus? atomus? vai gan vienus, gan otrus? Citur tekstos Epikūrs visu "sajūtamo" (αἰσθητά) sauc par "esošo" (τὰ ὄντα), jo sajūtas ir esamības kritērijs; tāpēc nav pamata uzskatīt, ka "esošais" var būt tikai atomi. Šeit "esošais" visticamāk ir vai nu atomu, vai arī "vienību" (ὄγκοι) kopumi, kam kvalitatīvi ir tāda pati daba kā ar sajūtām

uztveramajiem ķermeņiem. Par šādu interpretāciju liecina arī Lukrēcijs, kurš raksta, ka kauli "ir veidoti no ārkārtīgi maziem un smalkiem kauliem, bet iekšas – no ārkārtīgi mazām un smalkām iekšām" (I, 835–837).

[99] Ja, balstoties uz §57 sākumā doto skaidrojumu, atmetam pieņēmumu, ka ierobežotā ķermenī varētu būt bezgalīgi liels skaits daļu, kaut arī tās būtu bezgalīgi mazas, vajag atmest arī: 1) dalīšanu aizvien mazākās daļiņās; 2) pāreju (μετάβασις) līdz bezgalībai ierobežotā ķermenī, pat ja šī pāreja notiktu virzienā uz aizvien mazākām daļām. "Pāreja" nozīmē teorētisku pāriešanu no vienas daļas pie nākamās, virzoties uz priekšu ierobežotā ķermenī.

[100] Tādā pašā veidā arī Lukrēcijs noved līdz absurdam bezgalīgo dalīšanu: pats mazākais priekšmets, kas sastāvētu no bezgalīgi daudzām daļiņām, pat ja to lielums ir ārkārtīgi niecīgs, būtu tikpat milzīgs kā viss izplatījums (I, 615–627).

[101] Jo šīs daļas nevar būt niecīgākas par izšķiramo minimālo vienību un tāpēc vienmēr ir vienādas, nevis samazinās līdz bezgalībai.

Paragrāfa pirmās daļas secinājums ir šāds: dalīšana līdz bezgalībai kā tāda ir absurda un tā jāatmet. Tātad nākas pieņemt, ka pastāv "pats mazākais" (τὸ ἐλάχιστον) jeb minimuma jēdziens. Epikūra minimālo vienību teorija balstās uz atziņu, ka tas, kas ir patiess sajūtās, pēc analoģijas ir patiess arī prātam. Proti, tāpat, kā pastāv jušanas slieksnis, zem kura mēs neko vairs nejūtam, pastāv arī "domāšanas slieksnis", zem kura neko vairs nav iespējams iedomāties. Un, tāpat kā ar sajūtām uztveramu ierobežotu ķermeni var iedomāties kā sastāvošu no minimālajām ar sajūtām uztveramajām daļām, var iedomāties, ka ar sajūtām netveramais ierobežotais ķermenis – atoms arī sastāv no daļām, jo arī tajā notiek pāreja no vienas daļas pie nākošās, bet tas sastāv no noteikta skaita iedomātu minimālo daļu.

[102] Proti, pārejas no vienas daļas uz otru, kas ierobežotā ķermenī nozīmē to, ka tajā var izšķirt atsevišķas daļas.

[103] Tā kā šī pati niecīgākā vienība ir uztverama ar sajūtām un tai kā ierobežotam ķermenim ir noteikts lielums, mēs tiecamies tajā izšķirt atsevišķas daļas, taču nespējam pārvarēt minimālās uztveramības slieksni; abas šīs daļas būs vienlīdz lielas atsevišķas mazākās vienības, un tātad nebūs vienas un tās pašas mazākās vienības daļas.

[104] "Saskaršanās" nozīmētu, ka ir daļas, bet šajā gadījumā tas nav iespējams, jo daļu nav. *Minima* nevar saskarties, tikai sekot cita citai.

[105] To īpatnība slēpjas tajā, ka tās ir pat prātam nedalāmas vienības jeb punkti.

[106] Var uzskatīt, ka jebkurš ierobežots ķermenis sastāv no noteikta punktu daudzuma (lielāka, ja ķermenis ir lielāks, un mazāka, ja ķermenis ir mazāks), proti, tā kā katrs "pats mazākais" var būt atsevišķa sajušanas akta objekts, ķermeņa sajušana ir visu pašu mazāko sajušanas aktu summa.

[107] Tā kā jebkuram ierobežotam ķermenim Epikūra teorijā ir granulāra uzbūve, atoms atšķiras no ķermeņiem, ko var uztvert ar sajūtām, tikai ar savu izmēru.

[108] §54 sākumā.

[109] Burtiski, "bez piejaukuma" (ἀμιγής).

[110] Jēdziens "garuma robeža" (πέρας) šeit nozīmē to, ka minimālā vienība atomā ir arī minimālā materiāli (tas ir, ķermeniski) iespējamā garuma mēra vienība; mazākas par to nav – zem tās garuma vienība būtu vienlīdzīga ar nulli. Lukrēcijs raksta, ka šīs minimālās vienības, kas visas ir vienādas, var tikt uzskatītas par mērvienībām, kuras izvietojušās ciešās rindās (*agmine denso*: I, 606) un kuru kopums veido atomu – lielāku, ja to ir vairāk, un mazāku, ja to ir mazāk. Par šī sarežģītā paragrāfa interpretāciju plašāk skat. G. Vlastos, "Minimal Parts in Epicurean Atomism", *Isis*, 56, 1965, 121.–147. lpp. Vlastoss salīdzina Epikūra minimālo vienību teoriju un arī terminoloģiju, kas lietota tās izklāstā, ar fragmentiem no matemātiķa Euklida darbiem.

[111] Minimālās vienības nepastāv pašas par sevi. Tāpēc tās nevar kustēties un savienoties, lai veidotu atomus, kā atomi, savienojoties, veido saliktus ķermeņus. Atomi ir nedalāmi, bet ar sajūtām uztveramie ķermeņi – dalāmi. Tādējādi līdzība starp ar sajūtām uztveramo minimālo vienību un minimālo vienību atomā ir tikai daļēja.

[112] Jo iedomātai līnijai, kas tiecas uz augšu līdz bezgalībai, nav gala punkta.

[113] Teikuma konstrukcijā sekojam Bollakam&Vismanam (119. lpp. un komentārs 214. lpp.) un daļēji Konstanam (D. Konstan, "Epicurus on 'Up' and 'Down' (Letter to Herodotus §60)", *Phronesis*, 17, 1972, 269.–285. lpp.). Konstans tulko: *For certainly, while it is possible to produce [a line] to infinity in the direction overhead from wherever we may be standing, [it is necessary] that this [view] never seem right to us, or that the lower part of the [line], imagined to infinity, be at the same time up and down with respect to the same thing* (270. lpp.).

[114] Proti, "augšā" un "lejā" jānosaka attiecībā pret mums.

Platona dialogā *Timajs* teikts, ka "augšā" un "lejā" nepastāv "dabiski" (φύσει) kā "divas nošķirtas un pretstatītas vietas, kas sadala visu

divās daļās," jo, tā kā Visums ir sfērisks, visas tā puses ir vienlīdzīgi novietotas attiecībā pret centru (62c). Tāpēc "augšā" un "lejā" ir relatīvi jēdzieni. Turpretī Aristotels apgalvo, ka "augšas" un "apakšas" pastāvēšanu debesīs noliegt ir absurdi: augša ir "Visuma gals, kas pēc savas pozīcijas atrodas augšā un pēc savas dabas ir pirmais". Tā kā "Visumam ir gals un centrs, skaidrs ka tam tāpat būs arī augša un apakša" (*Par debesīm*, IV, 308a17–23). Plūtarhs nepamatoti pārmet Epikūram, ka tas bezgalībā izšķīris "augšu" un "apakšu", sakot, ka viņš licis "visiem atomiem kustēties uz vietām zem kājām (εἰς τοὺς ὑπὸ πόδος τόπους), it kā tukšumam būtu kājas" (*Par pareģojumu novecošanu* (*De defectu oraculorum*), 425d = Ūzenera fragm. 299). Patiesībā, ja runa nav par cilvēku, Epikūrs neizšķir bezgalībā augšu un apakšu. Taču cilvēkam, kas savā pieredzē dzīvo orientētā telpā, "augša" un "leja" ir neapstrīdamas uztveres un domāšanas kategorijas. Konstans uzskata, ka Epikūrs šeit cenšas atspēkot Aristotela viedokli (*op. cit.*, 272.–276. lpp.).

[115] Tukšums nerada ķermeņiem pretestību, un tāpēc atomu kustība tajā visu laiku paliek nemainīga neatkarīgi no atomu lieluma, svara un kustības virziena.

[116] Šī piebilde var šķist mulsinoša gan šeit, gan §47, kur teikts par rēgu kustību, jo, tā kā runāts par kustību tukšumā, nav saprotams, kāds atbilstošs ceļš tiem būtu jāatrod. Beilijs tulko: *having their whole course uniform* (37. lpp.), t.i., atomi vienmēr kustas ar tādu pašu ātrumu un tādā pašā virzienā, ja vien nav nekādu sadursmju (218. lpp.), taču tā ir samākslota grieķu teksta interpretācija. Bollaks&Vismans raksta, ka Epikūrs te netieši cenšas atspēkot domu, ka lielajiem ķermeņiem vajadzētu krist uz leju ātrāk nekā mazajiem; atoms pēc definīcijas kustas ar absolūtu ātrumu ("ar domas ātrumu"; 215.–216. lpp.). Iespējams, ka šis ir vienkārši tautoloģisks izteikums: tukšumā atomu kustībai nekas netraucē, tāpēc atomi atrod sev atbilstošu ceļu.

[117] Proti, novirzītu kustību sadursmes dēļ vai kustību uz leju smaguma dēļ.

[118] Atomu pārvietošanās vienlaicīgi ar domu minēta iepriekš §48 un tālāk, vēstules nobeigumā §83.

[119] Piemēram, uz augšu, uz leju, uz priekšu, atpakaļ, pa labi, pa kreisi.

Nepārtraukta laika minimālā vienība ir ar jutekļiem uztveramais mirklis (§47) – laiks, kas ir tik īss, ka mēs tajā nevaram iedomāties pārrāvumu vai pauzi. Tajā nevar izšķirt daļas (tāpat kā nevar izšķirt

daļas ar sajūtām uztveramajā minimālajā vienībā atomā: §58), un laiks, kas būtu īsāks pa šo minimālo laika vienību, mums būtu vienlīdzīgs ar nulli.

Salikts ķermenis pietiekami ilgā savas kustības laika sprīdī var nonākt vairākās trajektorijas vietās. Piemēram, priekšmets, ko met uz augšu, nokrīt atpakaļ, atlec no zemes virzienā uz sāniem, utt. Taču laika minimālajā vienībā, ko var uztvert ar sajūtām, tas kustas tikai "uz vienu un to pašu vietu", piemēram, uz leju, jo, ja tas kustētos, piemēram, uz augšu un tad uz leju, šī divu kustību uztveršana nozīmētu, ka tiek uztverti arī divi laika sprīži jeb divas laika mazākās vienības.

"Nedalāmie ķermeņi, kas ietilpst sakopojumos...": ķermenis var kustēties uz kādu vietu tikai tad, ja visi tā atomi kustas uz šo vienu vietu.

[120] Ar sajūtām uztveramu mirkli ar prātu var sadalīt sīkākos laika nogriežņos. Kā raksta Lukrēcijs: "Mirklī (*tempus*), ko mēs sajūtam kā vienu, (..) slēpjas liels daudzums mirkļu, kuru pastāvēšanu atklāj prāts" (IV, 794–796). Tomēr šo mirkļu skaits nav bezgalīgs – tas sastāv no laika nogriežņiem, kas nav sīkāk dalāmi pat prātam.

[121] Lai atomu kustību (matērijas elementu nemitīgo vibrāciju) uztvertu ar sajūtām – protams, ne jau atsevišķu atomu kustību –, nepieciešams, lai to ātrums ievērojami samazinātos. Šo palēninānos rada triecieni, kas vienkāršu kustību padara par saliktu kustību. Tas, ko uztveram ar sajūtām, ir kopuma kustība, kas ir vienota un nepārtraukta, un raksturo ķermeni, kas pats tiek uztverts kā vienots un nepārtraukts (skat. arī iepriekš §50).

[122] Redzot, ka ķermenis ar nepārtrauktu kustību un tātad ar visiem tā atomiem kustas no A uz B, mēs sliecamies domāt, ka arī atomi, katru ņemot atsevišķi, kustas tāpat. Taču, lai izskaidrotu, kāpēc kopuma kustības ātrums ir palēninājis attiecībā pret atomu kustības ātrumu (ja visi atomi kustētos no A uz B), nāktos pieņemt, ka arī atomu individuālais ātrums samazinās, taču tas nav iespējams.

[123] Epikūrs atgādina, ka viedoklis par acīm neredzamo ir atkarīgs no patiesības kritērijiem jeb "mērauklām" – sajūtām un prāta tvēruma (*Epikūra dzīve*, 31). Viedoklis vai pieņēmums ir patiess, ja sajūtas un prāta tvērums pretēju pieņēmumu apgāž. No tāda pieņēmuma, kas noved pie atomu ātrumu vienādības noliegšanas, loģiski izriet tādi secinājumi, kas ir pretrunā ar novērotiem fenomeniem.

[124] Apgalvojot, ka dvēsele ir ķermeniska un tātad iet bojā tieši tāpat kā miesa, Epikūrs nostājas krasā opozīcijā sokratiski–platoniskajai (*Faidons*, 70a, 77b, 80d; *Valsts*, 608d u.c.) tradīcijai.

[125] Lukrēcijs, rakstot par dvēseles sastāvdaļām, līdzās "dvašai" (*ventus*) un "karstumam" (*calor*) min arī "gaisu" (*aer*: III, 233). Skat. arī Aētija liecību *Fragmentu izlasē*, 81.

[126] Lukrēcijs min četras dvēseles daļas: gaisu, karstumu, dvašu un "ceturto daļu" (*quarta natura*), kas nav nosaukta vārdā un ko viņš sauc par "dvēseles dvēseli" (*anima animae*, III, 245).

[127] Par συμπάθεια "saskaņotību" (Lukrēcijs: *pariter fungi* un *mutua fungi*, III, 168 un 801) skat. arī augstāk §48 un 63. piezīmi.

[128] Burtiski: "dvēselei piemīt... galvenais cēlonis" (ὅτι ἔχει ἡ ψυχὴ... τὴν πλείστην αἰτίαν). "Galvenais" vai nu tāpēc, ka sajušanas cēlonis ir nevis visa dvēsele, bet gan tās īpašā, vārdā nenosauktā daļa, kas sastāv no tik smalkiem un kustīgiem atomiem, ka vismazākais trieciens – trieciens, ko rada rēgi – to spēj sakustināt (Lukrēcijs, III, 430); vai arī tāpēc (izejot no sekojošā paskaidrojuma), ka tā ir dvēsele, kas rada sajušanu, taču dvēsele to nespētu, ja tās patvērums nebūtu ķermenis ("pārējais sakopojums"). Tādā ziņā arī ķermenim ir daļa no sajušanas cēloņa (tā uzskata Beilijs, 228. lpp.).

[129] Tas ir, jušanas spēju. Jāatzīmē, ka gan sajušana, gan arī pārdzīvojumi un domas dvēselei nepiemīt visu laiku, bet tikai "atgadās" (συμπίπτει: skat. tālāk §§70–71).

[130] Tas ir, dvēselei. Kā raksta Lukrēcijs, "kopīgas saknes" dvēseli un ķermeni tur "cieši saistītus" (III, 325), un tiem dzīvē ir "kopīgs liktenis" (*consorti praedita vita*, III, 331–332).

[131] Domāta saskaņotība starp ķermeņa un dvēseles atomu kustībām. Kā jau iepriekš norādīts, visiem saliktajiem ķermeņiem ir raksturīga dinamiska vienotība. Salikta ķermeņa atomu kustība ir vienota, tas ir, notiek unisonā, un kustīgajā kopā tiek "uzņemti" (*recepta*) tikai tie atomi, kas var pieskaņoties šīs kopas dinamikai (*consociare motus*: Lukrēcijs, II, 111). Atomu kopas, kas veido ķermeni un tā dvēseli, savstarpēji cita citu "uzņem". Šī vibrēšana unisonā arī padara iespējamu "saskaņotību" jeb "kopā-pārdzīvošanu", "līdz-pārdzīvojumu", "līdz-ciešanu" (συμ-πάθεια).

[132] §63.

[133] Šeit ar patvērumu jāsaprot nevis viss ķermenis – jo tam pilnībā izirstot, bojā ietu arī dvēsele –, bet gan tikai tā ķermeņa daļa, kas ciešāk nekā citas saistīta ar dvēseli.

[134] Lukrēcijs raksta, ka jutība saglabājas arī tad, "ja cilvēks vairs nav nekas cits kā vien sakropļots rumpis, kam atrauti visi locekļi" (III, 403–405).

[135] Vairāki pirmssokratiskie filosofi, to skaitā Parmenids (DK 28 A 45) un Hērakleits (DK 22 B 118), uzskatīja, ka uguns ir galvenā

vai arī viena no dvēseles sastāvdaļām. Arī Dēmokrits esot rakstījis, ka dvēseles atomi sava ārkārtīgā smalkuma dēļ līdzinās uguni veidojošiem atomiem (DK 68 A 101; 102).

[136] Jūtot prieku vai bailes, krūšu daļa sāk stiprāk "pulsēt". Par dvēseles divām daļām skat. arī *Fragmentu izlasi*, 80. Lukrēcijs dvēseles divas daļas attiecīgi sauc par *animus* un *anima* – *animus* ir dvēseles saprātīgā daļa (λογικόν), bet *anima* – tās nesaprātīgā (ἄλογον) daļa (III, 398–401). Salīdzināt ar Aristotela rakstīto par Platona un šeit minēto iedalījumu: "Rodas jautājums, kādā ziņā var runāt par dvēseles daļām un cik daudz to ir? Jo kaut kādā ziņā šķiet, ka šo daļu skaits ir bezgalīgs – nevis ir tikai tās daļas, ko daži izšķir un nosauc – saprātīgā daļa (λογιστικόν), dūšīgā (θυμικόν) un kārīgā (ἐπιθυμικόν) daļas, vai atkal citi – ka tai ir saprātīgums (τὸ λόγον) un nesaprātīgums (τὸ ἄλογον)" (*Par dvēseli*, III, 9, 432a22–26).

[137] Tas ir, miesas porās. Lukrēcijs miega stāvokli skaidro sekojoši: miegs uznāk tad, kad daļa dvēseles nonāk ķermeņa ārpusē caur miesas kanāliem, bet atlikusī daļa sakopojas ķermeņa dziļumos, tādējādi ļaujot locekļiem (rokām un kājām) atslābināties un uz laiku zaudēt jutību. Lukrēcijs netieši salīdzina miegu ar nāvi – miegs no nāves atšķiras tikai ar to, ka miegā neliela daļa dvēseles paliek ķermenī (IV, 916–961).

[138] Salīdzināt ar Dēmokrita teikto: "Sēkla veidojas no visām ķermeņa daļām, arī no galvenajām – tādām kā kauli, miesas un dzīslas." (DK 68 A 141) Šo teoriju mēdz saukt par panģenētisko teoriju, un to aizstāvēja arī daļa hipokratisko ārstu.

[139] Proti, tādu, kas ir "pilnīga būtība" (skat. §40) – ķermeniska (kā atomi) vai neķermeniska (kā tukšums) un kas tādējādi atšķiras no īpašībām (§68) un gadījuma pazīmēm (§70).

[140] Spēja uz kaut ko iedarboties vai ciest iedarbību nevar būt matērijai piemītoša īpašība, jo nekāda iedarbība vai iedarbības saņemšana nevar notikt bez kontakta (Lukrēcijs, I, 443 un III, 165). Tā kā tukšums ir "netaustāms", saskarsme ar to nav iespējama.

[141] Skat. augstāk §63.

[142] Dvēsele gan iedarbojas uz ķermeni, gan arī cieš tā iedarbību. Lukrēcijs raksta: "Mēs redzam, ka tā nes mūsu locekļus uz priekšu, izrauj mūsu ķermeni no miega, liek mums mainīt sejas izteiksmi, izrīko un vada visu cilvēka ķermeni" (III, 162–164). Tai pašā laikā tā jūt sāpes līdz ar visu ķermeni, dalās ar to sajūtās, utt. (III, 168–169). Tā kā iedarbošanās ir savstarpēja, dvēsele ir kontaktā ar ķermeni un tātad ir materiālas dabas (III, 175–176).

[143] Proti, viss, kas ar dvēseli ķermenī notiek – gribas izpausmes, pāreja no miega uz nomodu, pārdzīvojumi, sāpes, samaņas zaudēšana, slimības u.tml. ir dvēseles gadījuma pazīmes jeb "atgadījumi", jo nepiemīt tai pastāvīgi visu laiku.

[144] Iespējams, §§37–38.

[145] Visiem ķermeņiem (gan atomiem, gan saliktajiem ķermeņiem) ir forma, lielums, svars, bet tikai redzamajiem ķermeņiem ir krāsa.

[146] Piemēram, formu un lielumu novērtējam ar redzes un taustes palīdzību, smagumu – tikai ar taustes, krāsu – tikai ar redzes, u.tml.

[147] Paši par sevi pastāv tikai ķermeņi un tukšums. Ārpus matērijas un tukšuma nekam trešajam (*tertia natura*) nepietiek vietas (Lukrēcijs, I, 445–446). Skat. arī iepriekš §40: ārpus ķermeņiem un tukšuma nav iespējams iedomāties citas "pilnīgas būtības"; viss cits ir tikai ķermeņu vai tukšuma pastāvīgās īpašības un gadījuma pazīmes.

[148] Piemēram, nav iespējams iedomāties krāsu vai smagumu bez ķermeņa, kuru tās raksturo.

[149] Kā raksta Seksts Empīriķis, Dēmokrits esot uzskatījis, ka cilvēki ar sajūtām uztveramās parādības uzskata par esošām, lai arī patiesībā tās nemaz nepastāv, jo pastāv tikai nedalāmie ķermeņi un tukšums. Proti, ar sajūtām uztvertais nemaz nav pelnījis, lai to sauktu par esošu, jo tāds, kāds tas mums šķiet, tas nav nedz pats par sevi, nedz no dabas, bet tikai pieņēmuma vai vienošanās ceļā – tas ir, "mums" (*Pret matemātiķiem*, VII, 135).

Savukārt Epikūram viss esošais pastāv vienādi, vienlīdzīgā mērā. Sajūtas "vienmēr ir patiesas un uztver esošo tādu, kāds tas patiesi pastāv no dabas" (Seksts Empīriķis, *Pret matemātiķiem*, VIII, 9). Atsakoties no pieņēmuma, ka īpašības varētu nebūt vispār, Epikūrs tātad neapgalvo, ka tās pastāv tikai "kaut kādā mērā", ka tām būtu zemākas kārtas esamība. Tieši pretēji – lai arī īpašības nav "pilnīgas būtības" un tām pašām par sevi nav esamības, tās nepastāv mazākā mērā kā "pilnīgās būtības" – ķermeņi un tukšums, kam tās kā īpašības piemīt.

[150] Ķermeņa daļas – atomi, dažāda lieluma vienības – ir ķermeņi, tātad "pilnīgas būtības"; īpašības tādas nevar būt.

[151] Īpašības (συμβεβηκότα, *conjuncta*: Lukrēcijs, I, 449) neveido ķermeni tādā nozīmē, kādā to veido ķermeņa daļas vai vienības, jo ķermeņa sastāvdaļas ir ķermeniskas, bet īpašības – neķermeniskas.

[152] Proti, no masas vienībām, kas ir lielākas par atomiem, bet mazākas nekā šis sakopojums ("veselums").

[153] Uzsvars šai teikuma daļā likts uz "visām šīm īpašībām". Piemēram, ja akmenim trūktu tā īpašības – smaguma, tad tas vairs nebūtu akmens, lai kādas arī būtu tā pārējās īpašības. Akmens pirmtvērums ietver tā smagumu kā obligātu elementu. Kā raksta Lukrēcijs: "jebkādas pārmaiņas, kas izved ķermeni ārpus tā dabiskajām robežām [tas ir, atņem tam *conjuncta* jeb "īpašības"], tūlītēji to noved arī pie tā, kas tas bija iepriekš, – tas ir, pie nāves" (I, 670–671). Kā tipiskus pastāvīgu īpašību piemērus viņš vēl min uguns karstumu, ūdens plūstamību, matērijas taustāmību, tukšuma neķermeniskumu (I, 453–454), bet Seksts Empīriķis – ķermeņu pretestību (ἀντιτυπία) un tukšuma piekāpību (εἶξις: *Pret matemātiķiem*, X, 221).

[154] "Tvērumi" (ἐπιβολαί) ir nepastarpinātās uztveres veidi, kas notiek vai nu ar maņu orgānu, vai arī ar prāta palīdzību – šeit nav domāta tikai jutekliskā uztvere, jo dažu ķermeņu, piemēram, dievu ķermeņu īpašības tiek uztvertas tikai un vienīgi ar prāta tvēruma palīdzību.

[155] Nav iespējams uztvert atsevišķi – formu, atsevišķi – lielumu, atsevišķi – krāsu, bet tikai ķermeņus, kurus raksturo forma, lielums un krāsa. Tātad "tvēruma" priekšmets nevar būt kāda ķermeņa īpašība pati par sevi.

[156] Κατηγορία – pamata nozīmē "piedēvētais", tieslietās: "apsūdzība". Beilijs šeit tulko: *as an aggregate of qualities acquires the predicate of body* (43. lpp.), Longs&Sedlijs: *but with the body receiving its predication according to the complex conception* (vol. I, 34. lpp.).

[157] Tā kā tikai visas īpašības kopā veido ķermeņa "pastāvīgo un īpatno dabu", nevar ar pilnīgu pārliecību pateikt, kāds ir šis ķermenis, ja tiek uztvertas tikai dažas tā īpašības. Piemēram, cilvēka atveids, kas tverts tikai vizuāli, var būt maldinošs, jo var būt tikai cilvēka atspulgs vai attēls, nevis pats ķermenis.

[158] Skat. iepriekš §68. Atšķirībā no īpašībām, kas nav atraujamas no būtības, kam tās piemīt, gadījuma pazīmes (συμπτώματα, *eventa*: Lukrēcijs, I, 450) no tā ir dabiski atdalītas – tās ķermenim tikai "atgadās", un ķermeņus var iedomāties bez tām. Ja ķermeņa īpašība pasaka par ķermeni to, kas tas ir, tad gadījuma pazīme pasaka to, kas tas ir pašreiz, dotajā brīdī (vai kādā konkrētā brīdī pagātnē vai nākotnē). Tātad gadījuma pazīmi var uztvert, tikai uztverot laiku.

Jāatzīmē, ka jēdzieni "īpašība" un "gadījuma pazīme" jāuztver relatīvi – kas vienam ķermenim ir īpašība, otram var būt gadījuma pazīme. Piemēram, krāsa ir redzamo ķermeņu īpašība, bet citiem ķermeņiem tā var būt tikai gadījuma pazīme. Seksts Empīriķis kā

piemēru min kustību: saliktajiem ķermeņiem, ko var uztvert ar sajūtām, nepiemīt kustība kā pastāvīga to īpašība. Dažkārt tie kustas, dažkārt ir miera stāvoklī. Turpretī atoms kustas nepārtraukti. Tātad kustība atomam ir īpašība, bet sajūtamajiem ķermeņiem – gadījuma pazīme (*Pret matemātiķiem*, X, 222–223). Kā atoma gadījuma pazīmes var minēt to novietojumu un virzienu, kas, kustoties telpā, ir mainīgi. Vispārīgi ņemot, cilvēks un notikumi cilvēku pasaulē ir tikai atomu un tukšuma gadījuma pazīmes. Lukrēcijs kā piemērus gadījuma pazīmēm cilvēku pasaulē min verdzību un brīvību, nabadzību un bagātību, karu un mieru (I, 455–456).

[159] Lai ierindotu "atgadījumus" starp "neķermeniskajiem", vispirms vajadzētu pieņemt, ka tie pastāv paši par sevi (skat. iepriekš §69), taču tie var "atgadīties" tikai ķermeņiem.

[160] Salīdzināt ar Lukrēcija teikto: "Visu to, kā atnākšana vai aiziešana neiznīcina esošā dabu, mēs pamatoti esam raduši saukt par atgadījumiem" (*quorum adventu manet incolumis natura abituque, haec soliti sumus, ut par est, eventa vocare*, I, 456–458).

[161] Beilijs tulko: *the nature of the whole, which we comprehend in its aggregate* (45. lpp.), Longs&Sedlijs: *the nature of the whole which we grasp collectively through its complex [of attributes]* (vol. I, 34. lpp.).

[162] Proti, sava neatkarīga kārta. Beilijs tulko: *having in themselves a place in the ranks of material existence*" (45. lpp.), Longs&Sedlijs – *having the status of a per se nature* (vol. I, 34. lpp.).

[163] Rezumējot Epikūra teikto, gadījuma pazīmes jāuzskata: 1) par ķermeņu īpašībām (plašā nozīmē); 2) par ķermeņu īpašībām, kas tiem nav raksturīgas pastāvīgi; 3) par piederīgām esošajam (τὸ ὄν) – piemēram, ja kustība, kas sajūtu līmenī ir vienīgi gadījuma pazīme, nebūtu "esošais", to nevarētu izmantot tukšuma esamības pierādījumā; 4) par esošām tikai dotajā brīdī, nevis vienmēr.

[164] "Sekojot atbilstībai", tas ir, pēc analoģijas. Piemēram, akmens pirmtvērums (πρόληψις) satur to, kas ir kopīgs visiem mūsu pieredzē uztvertiem akmeņiem. Atsaucoties uz mūsu prātā esošu akmens tēlu, mēs atpazīstam akmeni, kad to ieraugām. Laika pirmtvērums šādā nozīmē nepastāv – laiks nav empīriski iepazīts objekts. Laiks ir klātesošs katrā pieredzē un atklājas tikai pastarpinātā veidā.

[165] Iespējams, ka šī ir atsauce uz filosofiem, kas, cenšoties definēt laiku, to izsaka kā kustības skaitli vai mēru. Piemēram, Aristotels definē laiku kā "kustības skaitli, saskaņā ar "pirms" un "pēc" (ἀριθμὸν κινήσεως κατὰ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον), un sauc laiku par sava veida skaitli, kas ļauj atšķirt "vairāk kustības" no "mazāk kustības" (*Fizika*,

IV, 11, 219b2–21). Platona sekotājs Ksenokrats savukārt uzskatījis, ka laiks ir visa esošā mērs (μέτρον: Aētijs, *Viedokļi*, I, 22, 2), bet aristotelieša Teofrasta sekotājs Stratons – ka tas izsaka kustībā vai miera stāvoklī esošā daudzumu (Aētijs, *Viedokļi*, I, 22, 4). Par laika saistību ar skaitli skat. arī Platona dialogu *Tīmajs*, 37d.

[166] Iespējams, ka domāti filosofi, kas uzskatīja, ka laiks ir debesu juma kustēšanās (Sekst Empīriķis, *Pret matemātiķiem*, X, 170) vai arī pašas debesis. "Vieni," raksta Aristotels, "uzskata, ka laiks ir Visuma kustība, bet otri – ka tas ir pati sfēra" (*Fizika*, IV, 10, 218a33–218b1). Pie pirmajiem pieder Platons, kas raksta par laiku kā par zvaigžņu un citu debesu ķermeņu periodu mērvienību (piemēram, "gads" ir laiks, kurā Saule noiet pilnu orbītu: *Tīmajs*, 39c–d). Otrie, visticamāk, ir pītagorieši: Aētijs citē Pītagoru, kas esot teicis, ka "laiks ir mūs aptverošā sfēra", proti, debesis (*Viedokļi*, I, 21, 1). Epikūrismā gan viens, gan otrs apgalvojums ir aplams, jo teikt, ka laiks ir debesu (vai debesu daļu) kustība, nozīmē to padarīt par debesu īpašību, bet teikt, ka tas ir pašas debesis, nozīmē to padarīt par ķermeni.

[167] Jebkādam pārdzīvojumam ir noteikts ilgums (skat. *GA*, IV).

Aristotels uzsver, ka laika uztveres obligāts priekšnoteikums ir pārmaiņu uztvere – vai nu objektīvas pārmaiņas vai arī pārmaiņas, ko mēs jūtam sevī. Turpretī sajūtu trūkuma jeb nejūtības sekas ir laika uztveres pazušana, jo tādos gadījumos šķiet, ka laiks nav gājis uz priekšu (*Fizika*, 218b21–30). Savukārt Epikūrs, pilnībā atstājot novārtā laika uztveres psiholoģisko aspektu, tikai konstatē, ka laiks ir sajūtošo būtņu gadījuma pazīmes – "pārdzīvojumu trūkuma" (jeb "bezkaislības", kas būtu pierastāks šī jēdziena tulkojums; šajā gadījumā varētu domāt par cilvēka stāvokli dziļā miegā) gadījuma pazīme, jo pārdzīvojumu trūkums "nav bez ilguma" (Sekst Empīriķis, *Pret matemātiķiem*, X, 225). Pēc pamošanās mēs zinām, ka miegs ir ildzis ilgāku vai īsāku laiku, tātad tam piemīt gadījuma pazīme – laiks.

[168] Seksts Empīriķis raksta, ka tad, kad šī pasaule ies bojā (un pēc Epikūra domām tas neizbēgami notiks), vairs nebūs ne dienu, ne nakšu un tātad nebūs vairs arī laika – taču tāds uzskats ir absurds (*Pret matemātiķiem*, X, 188). Epikūra filosofijā laiks nav atkarīgs no dienām un naktīm ne pats par sevi, ne arī mūsu uztverē, jo tas ir "gadījumu pazīmes gadījuma pazīme", nevis dienu un nakšu gadījuma pazīme (σύμπτωμα συμπτωμάτων: skat. *Fragmentu izlasi*, 77). Piemēram, ja es saslimstu, slimība man ir gadījuma pazīme; ja šis stāvoklis turpinās īsāku vai ilgāku laiku, tā ilgums ir šīs gadījuma pazīmes gadījuma pazīme. Longs&Sedlijs komentārā raksta, ka para-

doksālā kārtā laiks Epikūram ir vienlaikus "uzskatāms" (*self-evident*) un saprotams tikai, spriežot pēc analoģijas ("sekojot atbilstībai"), tas ir, vispirms savā pieredzē un tad no tiem abstrahējot laiku kā tiem kopīgo mērvienību (vol. I, 37. lpp.).

[169] Domātas debesu parādības un nevis visi saliktie ķermeņi, jo dzīvas būtnes, kā Epikūrs paskaidro tālāk, nav radušās no bezgalīgā.

[170] Lukrēcijs runā par matērijas "saaugumiem" un "savākumiem" (*congressus materiai*, II, 1065; *conjectus materiai*, V, 416).

[171] Lukrēcijs mūsu pasaules bojāeju piemin atkārtoti (I, 1102–1113; II, 1122–1174; V, 91–145; 235–415) un tās procesā izdala divus periodus: pakāpenisku norieta periodu (II, 1131–1138) un tam sekojošu strauju pagrimumu (II, 1139–1143). Visas pasaules neiet bojā vienlaicīgi tāpēc, ka tās ir dažāda vecuma.

[172] Lukrēcijs skaidro, ka tad, kad klāt pienākošie atomi vairs nespēj kompensēt atomu zudumus (atomu cirkulācijas un asimilācijas traucējumu dēļ), pasaules, līdzīgi barības trūkuma novārdzinātiem ķermeņiem, sagumst – tās kļūst porainas, trauslas, mazāk spējīgas izturēt ārējus triecienus (Lukrēcijs, II, 1140) un galu galā sabrūk drupās. Tāda ir pasauļu "dabiskā" nāve. Tomēr pasaules var iet bojā arī katastrofu dēļ: no kāda liela, no bezgalības dziļumiem nākoša ķermeņa (tas ir, citas pasaules) trieciena (V, 366–367), no "briesmīgas zemestrīces" (V, 105–106), no Visuma aizdegšanās (V, 383–384), plūdu rezultātā (Lukrēcijs raksta, ka, ja bezgalības dziļumos sakrājas lieli ūdens un uguns daudzumi, tie var izjaukt pirmelementu – pasaules "daļu" līdzsvaru, V, 408; 414).

[173] Biņone uzskata, ka sholiasts ar "daļām" domā četrus pirmelementus (gaisu, ūdeni, uguni, zemi, ko piemin arī Lukrēcijs, V, 235–323) un ka "izvietojuma" maiņa, iespējams, norāda uz pārsvaru, ko gūst uguns vai ūdens pār citiem elementiem (Lukrēcijs raksta, ka uguns spēj uzsūkt visus ūdeņus un ūdens spēj visu aprīt (V, 384–386)). Beilijs šo hipotēzi noraida kā nepamatotu un domā, ka ir runa par pasaules daļām, kas pārvietojas un nobīdās ilgstošas atomu vibrācijas dēļ (245. lpp.).

[174] Tāds bija Dēmokrita uzskats: zeme, kas balstās uz gaisa atrodas pasaules centrā. Salīdzināt ar Lukrēciju, V, 534–549.

[175] Skat. *Vēstuli Pītoklam*, 88. Platons raksta, ka pasaulei ir sfēriska forma, jo tā ir vispilnīgākā un visskaistākā (*Timajs*, 33b; skat. arī Cicerona darbu *Par dievu dabu*, II, 18).

[176] Skat. iepriekš §42.

[177] Proti, dzīves būtnes nevar pastāvēt ārpus pasaules.

[178] Proti, nevarētu pierādīt, ka pasaulē, kas līdzinās mūsējai (skat. arī §45), varētu nebūt dzīvības, un ka pasaulē, kas nelīdzinās mūsējai, dzīvība varētu būt. Iespējams, ka šī piezīme veltīta Dēmokritam, kas rakstīja, ka "dažās pasaulēs nav dzīvju būtņu, augu un jelkāda mitruma" (DK 68A 40).

[179] "Lietas" (πράγματα) šeit apzīmē visu to priekšmetu un apstākļu kopumu, kas nosaka un ietekmē cilvēka dzīvi. Kā raksta Lukrēcijs: lai arī cilvēks mācās no savas vides, viņa darbības dzinulis ir nepieciešamība – piemēram, slāpes cilvēku piespiež attīstīt atmiņu tā, lai varētu atcerēties, kur atrodas ūdens avoti (V, 945–952). Turklāt cilvēka dabu apmāca un skolo arī citu cilvēku klātbūtne: dzīvojot ģimenes lokā, cilvēka raksturs kļūst maigāks, viņš iemācās būt līdzcietīgs un devīgs (V, 1014–1023).

[180] Longs&Sedlijs saprot: nevis dažās jomās, bet dažās tautās (*among some people*, vol. I, 97. lpp.).

[181] "Pārdzīvojumi" (πάθη) un "tēli" (φαντάσματα) ir atkarīgi no tautas un arī no katra cilvēka dabas. Kā raksta Lukrēcijs, cilvēki var būt vardarbīgi, bailīgi vai miermīlīgi atkarībā no tā, vai viņu "garā" (*animus*) dominē karstuma, dvašas vai gaisa atomi (III, 307–319).

[182] Vienā un tajā pašā ģeogrāfiskajā zonā valodām, kas atrodas veidošanās procesā individuālā līmenī, beigās parādās kopīgas un vispārīgas iezīmes, kas ir šīs ģeogrāfiskās zonas diferenciācijas faktors. Tā kā visi vienā vietā dzīvojošie cilvēki ir līdzīgu "pārdzīvojumu un tēlu iespaidā", lietu un parādību apzīmējumi ir līdzīgi un ar laiku rada tādu valodu, kas kopīga veselai tautai (J. Brunschwig, "Épicure et le problème du langage privé", *Revue des Sciences humaines*, 43 (166), 1977, 157.–177. lpp.). Kā raksta Lukrēcijs: valoda rodas, kad cilvēki, kas pēc dabas ir līdzīgi, piedzīvo līdzīgus "pārdzīvojumus" (jūtas, rūpes) un uztver līdzīgus "tēlus" (mājvieta, uguns, sieva, bērni). Tas notiek tāpēc, ka tie atrodas līdzīgā situācijā un tos apņem vienas un tās pašas "lietas" – katram ir mājas pavards, sieviete, ģimene. Viņi jūt nepieciešamību pārrunāt savā starpā vienus un tos pašus notikumus un izteikt vienas un tās pašas vajadzības. Vispirms viņi to izsaka ar skaņu un žestu palīdzību, vēlāk tikai ar balsi. Šis process vienlaicīgi atkārtojas daudzās dažādās vietās un pamatā tas vienmēr ir saistīts ar atteikšanos no karadarbības un pāreju uz savstarpēju saprašanos un miermīlību (V, 1022–1090).

[183] Domātas visas tās valodas īpatnības, kas to padara atšķirīgu no citām – ne tikai skaņas, bet arī valodas elementu savienošanas likumi. Šis ir otrais valodas veidošanas posms, kad valoda tiek normēta un padarīta par sistēmu.

[184] Izteikums οὐ συνορώμενα πράγματα, burtiski, "vienlaikus/tolaik kopā ar pārējo nesaskatītas/neredzētas lietas" ir mulsinājis daudzas izdevēju paaudzes (skat. diskusiju un skaidrojumu vēsturi A.L. Verlinsky, "Οὐ συνορώμενα πράγματα (Epicurus, *Epistula ad Herodotum*, 76)", *Hyperboreus*, Petropoli, I, 1994/1995, 46.–87. lpp.). Bollaks&Vismans un Longs&Sedlijs uzskata, ka runa ir par lietām, ko var redzēt tikai ar prātu, proti, par pilnībā abstraktiem jēdzieniem (237.– 238. lpp.; vol. I, 97.–100. lpp.), bet ticis aizstāvēts arī viedoklis, ka runa ir par jaunievedumiem konkrētā, materiālā nozīmē, – piemēram, jauniem darbarīkiem, kas aizgūti no citām tautām un kuriem jāpiemeklē nosaukums. Verlinskis uzskata, ka šādu lietu piemēri varētu būt, teiksim "taisnīgums" vai "verdzība" un "brīvība", kas ir dzīvu būtņu gadījuma pazīmes un agrīnā kultūras attīstības stadijā vēl netika vai nu novērotas vai izšķirtas kā īpašas gadījuma pazīmes – galvenokārt tāpēc, ka šo gadījumu pazīmju teoretizēšanai nepieciešams noteikts spriešanas veids ("izvēlēdamies ar prāta palīdzību").

[185] Šis ir trešais valodas veidošanās etaps – leksikas paplašināšanās. Kad valodas pamati un uzbūves likumi ir nostiprinājušies, to iespējams papildināt ar jaunvārdiem un aizguvumiem.

[186] Epikūra teorijā apvienotas divas grieķu teorijas par valodas rašanos: dabiski (φύσει) un vienošanās (θέσει) ceļā. Valoda (vārdi jeb skaņas) sākumā radās dabiski, atkarībā no cilvēku fizioloģijas un dzīves vietas, bet tad tika attīstīta ar apzinātu jaunieviesumu palīdzību. Šie divi faktori atkārtoti minēti pēdējā teikumā par jaunajiem vārdiem: "būdami spiesti lietot runā", proti, būdami no dabas spiesti, un "izvēlēdamies ar prāta palīdzību".

[187] Par debesu ķermeņu kustību skat. *Vēstuli Pītoklam*, 92; par saulgriežiem – §93; par aptumsumiem – §96; par zvaigžņu uzlēkšanu un norietēšanu – §92.

[188] Jēdziena izvēle "rūpēties" (λειτουργεῖν, no kā arī cēlies vārds "liturģija") – pielīdzina dieviem piedēvētās rūpes aktīva polisas pilsoņa darbībai. Λειτουργία Senajā Grieķijā bija sabiedriski derīgs darbs polisas labā – piemēram, kara kuģa aprīkošana vai sacensību organizēšana, ko pārtikušiem pilsoņiem pienācās veikt, ieguldot personīgos līdzekļus.

[189] Salīdzināt ar *Vēstuli Menoikejam*, 123–124, kā arī ar *GA*, I.

[190] Proti, zvaigžņu kustību nevada dievi, jo šī nodarbe nebūtu savietojama ar viņu svētlaimību un bezrūpību, un arī pašām zvaigznēm un citām debesu parādībām nav dievišķas dabas un savas

gribas. Salīdzinājumam: atēnietis Platona dialogā *Likumi* ir sašutis par bezdievjiem, kas zvaigznes pielīdzina nokaitētiem akmeņiem (X, 886d; VII, 818b–d, kur teikts, ka debesu ķermeņu kustības nemainība ir "nepieciešamība, pret kuru nevar cīnīties pat dievs"; skat. arī dialogu *Timajs*, 47c), un Aristotels zvaigznes uzskatīja par dievišķiem ķermeņiem, kas kustas no brīvas gribas (*Par debesīm*, II, 1, 284a2).

[191] Tas ir, attiecībā uz dievu svētlaimi un neiznīcību.

[192] Lukrēcijs dod šāda ar dievību diženumu pretrunā esoša viedokļa piemēru: zvaigznes seko savam mūžīgajam gājumam, "lai veicinātu labības un dzīvu būtņu augšanu" (V, 79–80).

[193] Lukrēcijs raksta: "Ja tu nerimsies piedēvēt dieviem rūpes, kas nav viņu cienīgas un nav savietojamas ar viņu dziļo mieru, dievi, atmaksādami par šo apvainojumu viņu svētajam dievišķumam, nerimsies tev darīt pāri" (VI, 68–75); viņi būs, kā teikts Epikūra *Vēstulē Menoikejam*, "vislielāko nelaimju" avots, jo no šiem aplamajiem pieņēmumiem cilvēkā radīsies nemiers un bailes (§124).

[194] Salīdzināt ar *Vēstuli Pītoklam*, 88: "Pasaule ir sava veida debesu apvalks, kas aptver zvaigznes, zemi un visas redzamās parādības."

Debesu ķermeņu kustības regularitāte un kārtība neparedz nekādu iepriekšēju plānu, nekādu radītāju vai vadītāju. Pretējā gadījumā pasaule un cilvēki būtu atstāti visspēcīgu vadītāju rokās, turklāt šāds apgalvojums nevis izskaidrotu kārtību, bet tikai pieņemtu par esošu (Lukrēcijs, V, 181–186). Visam tam, kas pieder pie dievišķā un providences, Epikūrs pretstata dabu (salīdzināt ar Lukrēcija *natura gubernans*, "valdošā daba": V, 77 un dabas darbības aprakstu: tas notiek bez iepriekšēja nodoma un plāna, viss rodas no pirmķermeņu gadījuma sadursmēm un kombinācijām: V, 416–431).

[195] Tas ir, svētlaimei.

[196] Proti, attiecībā uz "galvenajām parādībām", kas minētas paragrāfa sākumā.

[197] "Apraksts" (ἱστορία, latīņu valodā *historia*, "vēsture") implicē parādību norises izklāstu ("izpētīt parādības", bet "nezināt, kāda ir to daba un kādi ir to galvenie cēloņi").

[198] Platons raksta, ka debesu ķermeņu kustības, kas liek zvaigznēm pazust un tad atkal parādīties, vienlaikus ar pareģojumiem par šo notikumu sekām nākotnē, rada bailes "tiem cilvēkiem, kas nav spējīgi rēķināt" (*Timajs*, 40cd).

[199] Epikūrs šajā paragrāfā kritizē gan astronomiskus pētījumus šaurā nozīmē, tas ir, no austrumiem (piemēram, Babilonijas) aizgū-

tos aptumsumu un citu parādību aprakstus un skaidrojumus, gan arī matemātisko astronomiju, ko radīja pītagorieši un kas nodarbojās ar aritmētisku un ģeometrisku debesu ķermeņu kustību aprakstīšanu. Lukrēcijs raksta ka, astronomi, par spīti saviem novērojumiem un aprēķiniem, nav spējīgi "skaidri zināt debesu parādību cēloni" (I, 127–128).

[200] Tā kā debesu parādību kārtības un regularitātes cēlonis ir meklējams dabā, minētajām parādībām ir iespējami vairāki cēloņi – tieši tāpat kā daba rada visas iespējamās būtnes, tā pieļauj arī vairākus kādas parādības rašanās veidus. Piemēram, ir mazticami, ka saules aptumsums visur izplatījumā notiktu viena un tā paša iemesla dēļ, jo, loģiski spriežot, mēs varam iedomāties dažādus tā cēloņus (izdzišana, kāda objekta aizslīdēšana priekšā u.tml.). Par šiem jautājumiem plaši runāts *Vēstulē Pītoklam*.

[201] Iespējams, ka ar šo κατὰ μέρος, "attiecībā uz atsevišķo", "pa daļām" domātas norises uz zemes pretstatā debesu parādībām. Pagātnes izteiksme mulsina.

[202] Piemēram, lai neciestu no bailēm debesu parādību priekšā, vajag vienkārši zināt, kādā veidā šīs parādības nevar rasties – proti, dievu darbības dēļ.

[203] Proti, izpētē balstīties uz analoģijas metodi, par neskaidro spriežot pēc tā, kas ir izzināms ar jutekļu palīdzību. Principā arī atomi un tukšums ir "neskaidrais" (ἀδήλον), bet tiem nevajag meklēt cēloņus, jo tie paši ir pamata cēloņi visam.

[204] Piemēram, aptumsumu var skaidrot, apskatot dažādus veidus, kā uz zemes novērojama ķermeņa aptumšošanās – kā izdzišana, kā kāda cita ķermeņa aizslīdēšana tam priekšā, u.tml. (skat. *Vēstuli Pītoklam*, 96), vai arī iedomājoties sfērisku ķermeni, kas kustas ap spīdošu objektu vai griežas pats ap savu asi, saņem gaismu no cita ķermeņa vai spīd pats, vai arī ir daļēji tumšs, daļēji spīdošs, u.tml. (*Vēstule Pītoklam*, 94; Lukrēcijs, V, 705–750).

[205] Tādas ir, piemēram, zvaigznes, jo kā salikti ķermeņi tās var būt tikai atomu grupējumi un tātad nevar rasties citādā veidā, kā vien savienojoties atomiem.

[206] Piemēram, zinot, ka mēness aptumsums var rasties vairākos veidos, mēs spējam saglabāt mieru – tā, it kā zinātu, ka tas rodas tikai vienā vienīgā veidā (piemēram, kādam ķermenim aizslīdot mēnesim priekšā). Proti, nav svarīgi zināt aptumsuma īsto cēloni mūsu pasaulē, svarīgi ir zināt šī cēloņa patieso raksturu.

[207] Kārtību un stabilitāti Epikūra kosmoloģijā nodrošina nevis visa sakārtotājs "prāts" (νοῦς) vai dēmiurgs, kā tas bija Anaksagoram

(DK 59 B 12) un Platonam (*Timajs*, 47e–48a, *Filēbs*, 30c), bet gan noteikta veida matērijas kustība un šīs kustības sekas.

[208] Tas ir, definēt; taču ὁρίζειν var saprast arī "ierobežot", proti, zināt šausmīgā robežas (Beilijs, 255. lpp.).

[209] Rezumējot, satraukumu un nemieru rada vairāki cēloņi: 1) intelektuālais cēlonis – aplami pieņēmumi par dieviem; 2) personīgais cēlonis – uzskats, ka dievi un nāve ir ienaidnieki; 3) iracionāls dvēseles stāvoklis, kas cilvēkiem neļauj pievērsties "šausmīgā" analīzei.

[210] Ar "īpatnu" šeit domāts "individuāls", "personīgs" – pretstatā "kopīgajam". Beilijs uzskata, ka kopējās sajūtas ir visiem cilvēkiem kopējās ("kopīgais" un "īpatnais" šādā nozīmē, runājot par taisnīgo, lietots *GA*, XXXV), savukārt īpatnās – mūsu pašu tvērumi, kā arī bauda un sāpes, uz kuriem balstoties, mēs izdarām spriedumu par to, kas mums ir derīgs (256. lpp.). Biņone un Longs&Sedlijs tam nepiekrīt, rakstot, ka "kopējās [*universal*] sajūtas" ir atsevišķu un līdzīgu sajūtu uzkrājums atmiņā un tiek lietotas kā kritērijs, lai izdarītu induktīvus spriedumus (vol. I, 88. lpp.).

[211] Darbības vārds ἀπολύειν apzīmē arī vergu atlaišanu. Atbrīvošanās no bailēm ir brīvība no verdzības (salīdzinājumam: zvaigžņu pētnieku "sagudrojumi" nosaukti par "paverdzinošiem" *Vēstulē Pitoklam*, 93).

[212] Domātas parādības, kas bieži, bet neregulāri atkārtojas (kā zemestrīces, viesuļvētras, u.tml.)

[213] Salīdzināt ar izteikumu §35 – šī vēstule ir tikai visas mācības īss, kodolīgs kopsavilkums.

[214] Domāti "tvērumi" plašākā nozīmē – kā priekšstatu kopums.

[215] Vēstules nobeigumā Epikūrs atkal piemin trīs kategoriju mācekļus, kuriem šis kopsavilkums būs noderīgs (salīdzināt ar §35): 1) tos, kuriem zināmas tikai galvenās atziņas; 2) tos, kuri mācību apguvuši padziļināti; 3) tos, kas paši spējīgi mācību papildināt atsevišķos jautājumos.

Vēstule Pītoklam

[1] Kleons (Epikūra māceklis? ziņnesis?) nav minēts nekur citur ar Epikūra skolu saistītos tekstos.

[2] Jēdziens "debesu parādības" (τὰ μετέωρα, "tas, kas ir pacelts augšā/ tas, kas atrodas augšā") Epikūra tekstos lietots ļoti plašā nozīmē – tas ietver gan meteoroloģiskas, gan astronomiskas, gan arī ģeoloģiskas parādības (piemēram, gan zemestrīci: §105, gan rasu: §108). Zemestrīce un rasa ir debesu parādības tādā nozīmē, ka tās izraisa debesu vai gaisa fenomeni – piemēram, zemestrīci izraisa zemē iekļuvis vējš, bet rasu – "gaisā esošas daļiņas", kas nokrīt uz zemes.

[3] No teiktā izriet, ka *Vēstule Pītoklam* un *Vēstule Hērodotam* (kas šeit saukta par *Mazo kopsavilkumu*), jāskata kopā kā divas vienas un tās pašas mācības savstarpēji papildinošas daļas.

[4] Tas ir, tukšums (*Vēstule Hērodotam*, 40).

[5] Tas ir, atomi.

[6] No teiktā izriet, ka fiziskām parādībām atšķirībā no debesu parādībām ir tikai viens vienīgs izskaidrojums. Lai turpmāko tekstu un visu Epikūra filosofijas dalījumu saprastu pareizi, jāpatur prātā, ka "dabas izpēte" (tekstos darbības vārds φυσιολογεῖν un tā atvasinājumi φυσιολογία vai φυσιολόγημα – pieņemto tulkošanas principu dēļ vārdus "fizika" un "fizisks" tulkojumā nelietojam) Epikūram ir tikai un vienīgi mācība par pamatsastāvdaļām, tas ir, par atomiem un tukšumu; jēdziens neietver mācību par "debesu parādībām", tas ir, meteoroloģijas, astronomijas un ģeoloģijas sfēru, ko mūsu valodā mēs sauktu līdzīgi – par "dabaszinātni".

[7] Tas ir, likumiem jeb principiem, kas pieņemti, nebalstoties pētījumos.

[8] Proti, pasaule ir no bezgalības nošķirta (vai precīzāk: "nogriezta", ἀποτομὴν ἔχουσα) daļa; līdzīgi par pasauļu veidošanos rakstīja Leukips (DL IX, 31).

[9] Par pasauļu dažādajiem apveidiem skat. iepriekš *Vēstuli Hērodotam*, 74 un sholiju pie teksta. Pītagorietis Petrons esot uzskatījis, ka pastāv 183 pasaules, kas sakārtotas vienādmalu trijstūra formā, sešdesmit pasaulēm atrodoties sānos un trim pasaulēm – galos. No apraksta izriet, ka katras pasaules forma arī ir trijstūris (DK 16). Epikūrs nesaka, kāds ir mūsu pasaules apveids, taču Lukrēcijs raksta, ka tas ir sfērveidīgs (V, 510).

[10] Tāds uzskats piedēvēts Leukipam: viņš esot rakstījis, ka pasaules veidojas, kad "lielajā tukšumā" (μέγα κένον) savienojas ķermeņi no jau esošās pasaules apvalka (DK 67 A 10).

[11] Jēdziens "sēklas", lai arī tas nav definēts ne šeit, ne citur Epikūra tekstos, acīmredzami apzīmē noteiktu atomu sakopojumus. Epikūra tekstos nav liecību par to, ka par "sēklām" sauktu "nedalāmos ķermeņus" jeb atomus, kā dažkārt dara Lukrēcijs (*semina*). (Par "sēklām" kā par "potenciāliem" gluži citā kontekstā skat. nodaļu *Fragmentu izlase*, 42). Kā atzīmē Longs, šajā izklāstā īpašs uzsvars likts uz ἐπιτήδειοι "piemērotas [sēklas]" – proti, pasaule var rasties nevis no jebkādu atomu nejauša sablīvējuma, bet gan no īpašu atomu agregātu īpašas kombinācijas: "sēklas... pakāpeniski pievienojas cita citai, sadalās noteiktās vienībās, pārvietojas", utt. (A. Long, "Chance and Natural Law in Epicureanism", *Phronesis*, 22, 1, 1977, 78.–79.lpp.).

Epikūrs tālāk runā par gaisam vai ugunij līdzīgiem "veidojumiem" (§90), tomēr nav pamata apgalvot, ka atomu agregāti būtu jebkādā saistībā ar četriem pirmelementiem jeb pirmvielām (uguni, ūdeni, zemi un gaisu), kuras par matērijas pamatsastāvdaļām uzskatīja vairāki pirmssokratiskie filosofi, sākot ar Empedoklu (DK 31 A 28). Epikūra pasaules rašanās aprakstā arī neviens elements nenāk no ārpuses – atomi un atomu salikumi jeb sēklas, kas veidos zvaigznes un citus debesu ķermeņus, atrodas pasaulē vai starppasauļu telpā.

[12] Pasaules dzīves cikls ir līdzīgs dzīvas būtnes dzīves ciklam: sākuma periodā pasaule aug, absorbējot vairāk matērijas, nekā tā pazaudē; tad tā sasniedz stabilitātes posmu ("iegūst noturību"), kura laikā jaunas matērijas pieplūdums kompensē iepriekš esošo atomu zudumus; visbeidzot tā iet bojā sairstot, jo sāk zaudēt vairāk matērijas, nekā iegūst (skat. *Vēstuli Hērodotam*, 73). Epikūra kosmoloģijā nav statiskas pasaules jēdziena. Lukrēcijs tieši tāpat apraksta arī dzīvu būtņu dzīves ciklu, atzīmējot, ka pasaules vēstures agrīnajā periodā būtnes, kas nebija piemērotas vides apstākļiem, gāja bojā (V, 837–877).

[13] Domāts kāds no grieķu fiziologiem, kas aizstāvēja tā saukto universālās "nepieciešamības" vai "neizbēgamības" (ἀνάγκη) teoriju – iespējams, Dēmokrits, kurš esot teicis, ka visu – gan to, kas ir, gan to, kas būs, – nosaka nepieciešamība (DK 68 A 39), varbūt arī Leukips, kas esot rakstījis, ka viss notiek saskaņā ar nepieciešamību un šī nepieciešamība ir liktenis (DK 67 B 2). Par Epikūra pamataksiomu, ka no nekā nekas nevar rasties, skat. *Vēstuli Hērodotam*, 38–39. Beilijs uzskata, ka "viens no tā dēvētajiem dabas pētniekiem" ir Dēmokrits,

kurš piemin no visuma atdalījušos virpuli (δῖνος) fragmentā B 167 (284.–285. lpp.).

[14] Teikuma daļu "tāpat kā zeme un jūra" Ūzeners, Beilijs un vēl citi izdevēji svītro no teksta, uzskatot to par vēlāku iestarpinājumu. No Beilija komentāra izriet, ka svītrošanas iemesls ir fakts, ka zeme un jūra nav veidotas no gaisam vai ugunij līdzīgām smalkām daļiņām (286.–287. lpp.). Taču šajā paragrāfā zvaigznes ar zemi un jūru ir salīdzinātas nevis pēc to sastāva, bet gan pēc to veidošanās laika – zvaigznes, zeme un jūra ir radušās vienā laikā. Salīdzinājumam: Dēmokrits, piemēram, raksta, ka "zeme ir radusies pirms zvaigznēm" (DK 68 A 40).

[15] "Sajūtas" – šajā gadījumā redzes maņa – liecina par to, ka gaiss (tvaiks) un uguns ir spējīgi sajaukties kopā, radot virpuli.

[16] Proti, neviens ķermenis uz zemes nav tik tālu no mums kā saule, tāpēc neviens attālums nav piemērotāks tam, lai mirdzošs ķermenis, pirmkārt, zaudētu mūsu acīs savu spožumu un tikai tad – savu lielumu. Šo domu palīdz saprast plašāks izklāsts Lukrēcija poēmā. Runājot par mirdzošu debess ķermeņu lielumiem, Lukrēcijs raksta ka pie mums uz zemes uguns lielums mūsu acīs nesamazinās, kamēr vien mēs jūtam tās svelmi un skaidri saskatām tās mirdzēšanu. Tātad, pēc analoģijas – ja mēs jūtam saules karstumu un redzam tās spožumu, nav pamata domāt, ka tās lielums būtu citādāks nekā redzamais (V, 586–589).

[17] Tas ir, ne "attiecībā pret mums" (skat. paragrāfa sākumu).

[18] Proti, austrumos un rietumos. Ksenofans uzskatīja, ka zvaigznes nodziest pa dienu un no jauna iedegas atkal naktī (DK 21 A 38).

[19] Aētijs par senajiem dabas pētniekiem (Anaksimenu un Anaksimandra sekotājiem) raksta: "Vieni domāja, ka {pasaule} griežas kā maļamais rats [tas ir, horizontāli], bet citi – ka tā griežas kā ritenis [tas ir, vertikāli]" (*Viedokļi*, II, 2, 4). Skat. arī Lukrēciju, V, 510–516.

[20] Manuskriptu tekstā, iespējams, trūkst vairāki vārdi vai pat rindas, kas paragrāfa beigu daļu padara nesaprotamu. Lukrēcijs minētajiem zvaigžņu kustības iespējamiem iemesliem pievieno vēl divus citus – zvaigznes kustas, jo tajās esošā uguns cenšas izlauzties laukā, vai arī tāpēc, ka tās grūž uz priekšu ārēja gaisa plūsma (V, 519–521 un 522–523).

[21] Anaksagors esot uzskatījis, ka saules un mēness grieži notiek gaisa spiediena dēļ, jo saule gaisu saspiež un pie zemes poliem padara cietu (DK 59 A 72). Skat. arī Lukrēciju, V, 637–649.

[22] Proti, tālākajā punktā, ko debesu ķermenis sasniedz saulgriežos.

[23] "Zvaigžņu pētnieki" (ἀστρόλογοι): domāti astrologi, kas pieder pie §90 minētajiem "dabas pētniekiem". Viņu teorijas tiek sauktas par "paverdzinošām" tāpēc, ka tās piedāvā tikai vienu katras parādības izskaidrojumu, nevis paver ceļu daudzām. Par "bailēm", ko rada aplama debesu parādību izpratne, skat. arī *Vēstuli Hērodotam*, 79.

[24] Šis skaidrojums balstās uz priekšstatu, ka mēnesim viena puse ir spoža, bet otra – tumša. Arī Hērakleits esot uzskatījis, ka mēness fāzes mainās tāpēc, ka mēness, kurš vienā pusē ir dobs ("bļodveidīgs": σκαφοειδής), griežas uz riņķi (DK 22 A 1(10)). Skat. arī Lukrēciju, V, 705–714; 720–730.

[25] "Veidojumi gaisā" var būt, piemēram, blīvas un mitras strēles atmosfērā, kurām slīdot cauri, mēness daļēji aptumšojas.

[26] Anaksimens rakstīja, ka kaut kādi no zemes veidoti ķermeņi, kas mums paliek neredzami, aizsedz zvaigznes (DK 13 A 14); skat. arī Hipolita liecību par Anaksagoru (DK 59 A 42(6)).

[27] Tāds bija arī Anaksimandra (DK 12 A 22) un Ksenofana viedoklis (DK 21 A 43).

[28] Talēta (DK 11 A 17b), Empedokla (DK 31 B 42) un Anaksagora (DK 59 B 18) viedoklis.

[29] Grieķiem šķita, ka mēness redzamās virsmas reljefs patiešām atgādina cilvēka seju. Plūtarham par šo jautājumu ir pat vesels dialogs – *Par seju, kas redzama uz mēness* (*De facie in orbe lunae*), kurā apskatīti dažādi mēness tumšu un gaišo laukumu izcelsmes skaidrojumi.

[30] Anaksagors (DK 59 A 77) un Dēmokrits (DK 68 A 90) uzskatīja, ka uz mēness ir līdzenumi, kalni un gravas.

[31] Skat. arī tālāk §98: "metas karā ar redzamajām parādībām".

[32] Par saistību starp karošanu ar uzskatāmo un satrauktību skat. arī *Vēstuli Hērodotam*, 80.

[33] Arī Ksenofans uzskatīja, ka saules aptumsums ir saules nodzišana; pēc šīs nodzišanas austrumos dzimst jauna saule, kas stājas nodzisušās vietā (DK 21 A 41). Šāds viedoklis pausts arī dēmokritieša Mētrodora no Hijas darbu fragmentos (DK 70 A 4). Skat. arī Lukrēciju, V, 758–761, 768–770.

[34] Tāds bija Anaksagora skaidrojums (DK 59 A 77).

[35] Domāts epikūrietis Diogens no Tarsas (skat. *Epikūra dzīvi*, 26).

[36] Salīdzināt ar *Vēstuli Hērodotam*, 76–77, kur paskaidrots, ka rūpes par debesu ķermeņu riņķošanu nekādi nav savienojamas ar

dieviem raksturīgo svētlaimību, jo, līdzi nesdamas raizes, dusmas un citas kaislības, var būt raksturīgas tikai vājām būtnēm. Par dieviem skat. arī tālāk *Vēstuli Menoikejam*, 123–124.

[37] "Neiedomājamais" (ἀδιανόητον) – tāds, ko ir neiespējami domāt; *Vēstulē Hērodotam* doti vairāki "neiedomājamā" piemēri: nav iedomājams, ka ķermenis, kas kustas, vienlaicīgi nonāk vairākās vietas (§47); nav iedomājams, ka nedalāmais ķermenis (atoms) varētu būt redzams (§56), u.tml.

[38] Vārds ἐπισημασία parādās grieķu kalendāros un astronomiskajos traktātos, kur runāts par meteoroloģiskajām prognozēm. Astronoma Arata darbā *Parādības* kā laika maiņu "priekšvēstneši" minēta ne tikai dūmaka, varavīksne, rasa un citas dabas parādības, bet arī dzīvnieku paradumi (758–1154). Plīnijs Vecākais, rakstot par grieķu laika apstākļu prognozēšanas paņēmieniem, min putnu, jūras dzīvnieku, rāpuļu un kukaiņu uzvedības novērojumus (Plīnijs Vecākais, *Dabaszinātņu vēsture* (*Historia naturalis*), XVIII, 127). Aristotels raksta, ka tad, kad vējš grasās mainīt virzienu, ežiem, kuru alām esot divas pretēji novietotas ieejas, aizbāž alas ieeju tajā pusē, no kuras vējš pūtīs; Bizantē kāds meteorologs esot pareģojis gaidāmo laiku pēc sava ežа uzvedības (*Pētījumi par dzīvniekiem* (*Historia animalium*), IX, 6, 612b4–10). Epikūrs netic laika pareģošanai – tā ir tikai "apstākļu sakritība", ka dzīvnieks maina savu uzvedību pirms laika maiņas (skat. arī tālāk §115).

[39] Proti, gaidāmā laika priekšvēstnesis ir pati gaisa izmainīšanās, kas savukārt izraisīs laika maiņu. Piemēram, dūmaka, kā atzīmē Aristotels, ir "lietus zīme" tāpēc, ka tā norāda uz mitruma sablīvēšanos gaisā, savukārt mitruma sablīvēšanās beigsies ar lietu (*Debesu parādības* (*Meteorologica*), III, 3, 372b20–40).

[40] Pirmā hipotēze, iespējams, nākusi no Anaksimena (DK 13 A 17), bet trešā – no Ksenofana (DK 21 A 46). Par mākoņu veidošanos skat. arī Lukrēciju, VI, 451–494.

[41] Ar "dobumiem" šeit pamatā domātas zarnas; sengrieķu medicīniskajos tekstos "virpuļošana" (ἀνείλησις) ir vēdera dobuma kaites nosaukums.

[42] Σχηματισμός (no σχηματίζω – "veidot"; "piešķirt apveidu") šeit un arī tālāk vēstulē (§§102, 109) apzīmē atomu sakopojumu vai sablīvējumu, kas veido noteikta rakstura matēriju, piemēram, uguns zibšņus (Lukrēcijs to sauc par *glomerameni*: II, 454). *Vēstulē Hērodotam* ar šo vārdu apzīmēta "uzbūve", tas ir, atomu blīvēšanās procesa galarezultāts (§54), kā arī "apveids" – sablīvējuma ārēji redzamā forma (§74).

[43] Tā zibens veidošanos skaidro arī Dēmokrits (DK 68 A 93).

[44] Līdzīgs apraksts arī Anaksimandra doksogrāfijā (DK 12 A 23).

[45] Jau Aristotels rakstīja: "Redze ir ātrāka par dzirdi (..) Airi jau atkal ir pacelti gaisā, kad pirmā airu sitiena skaņa tikai nonāk līdz mūsu ausīm" (*Debesu parādības* (*Meteorologica*), II, 9, 369b8–12). Epikūrietis Lukrēcijs ilustrē šo parādību ar citu piemēru: mēs ieraugām malkascirtēja cirvja spozmi, pirms sadzirdam ciršanas skaņu (VI, 167–172).

[46] Iespējams, ka šis ir sholiasta iestarpinājums. Minētās hipotēzes viena no otras atšķiras ar to, ka pirmajā gadījumā aizdegas pats vējš, bet otrajā jau esošu uguni vēji tikai uzpūš stiprāku. Šķiet, ka tās atbilst pirmajai no četrām Lukrēcija izvirzītajām hipotēzēm (VI, 246–294).

[47] Grieķu mitoloģijā zibens un pērkons līdz ar citām atmosfēras parādībām bija Zeva atribūti; Homērs Zevu nereti sauc par Zibeņmīli (Ζεὺς τερπικέραυνος: *Iliada*, XII, 252; XXIV, 529; *Odiseja*, XIV, 268, u.c.)

[48] Par "norādēm" skat. *Epikūra dzīvi*, 32, un 170. piezīmi.

[49] Saskaņā ar Aētija liecību Anaksagors esot teicis, ka zemestrīce rodas, gaisam iekļūstot pazemē, tur saduroties ar blīvu zemes slāni un tricinot tās apvalku (DK A 89 = Aētijs, *Viedokļi*, III, 15, 4). No Epikūra izklāsta izriet, ka zeme ir drupena, nevis blīva un tieši tāpēc vējš var "iekļūt" starp zemes gabaliņiem un tricināt tos ļoti lielā platībā, kā tas novērojams zemestrīces gadījumā.

[50] Anaksimens, kas zemestrīces skaidro līdzīgi, piebilst, ka zemes virskārta alās iegrūst pārliecīga mitruma vai arī pārliecīga sausuma dēļ. Tieši tāpēc zemestrīces parasti sākas vai nu ilgstošu sausumu, vai arī lielu lietavu laikā (Aristotels, *Debesu parādības* (*Meteorologica*), II, 7, 365b6–10).

[51] Iespējams, ka "kaut kas svešs" ir mitrums. Domātas pazemes straumes, kas ieplūst zemes dobumos, kur iepriekš bija gaiss.

[52] Proti, kad jau tā saspiestais gaiss ar sparu (svešķermeņiem strauji krītot) tiek izspiests no plaisas vai dobuma. Šī paragrāfa teksts un tā interpretācija sagādā problēmas: daļa izdevēju to uzskata par sholiju (piemēram, P. fon der Mīls), Ūzeners – par piebildi pie izklāsta par viesuļiem, bet Beilijs – par fragmentu no teorijas par vulkāniem (310.–311. lpp.). Nav skaidrs, kas domāts ar "pārējiem vējiem" – šķiet, ka izšķirti vairāki pazemes vēju tipi.

[53] Tā kā sniegs rodas no īpaši smalka ūdens, iespējams, ka mākoņu savstarpējā piemērošanās nozīmē to, ka tie, izejot viens otram

cauri, viens otru izretina, tādējādi kopējo mākoņa tekstūru padarot smalkāku.

[54] Ἔκθλιψις – "izstumšana" ir tehnisks termins, ko lietoja sengrieķu atomisti; visbiežāk tas apzīmē procesu, kad atoms (vai cita maza vienība), kas iespiests starp diviem citiem atomiem, tiek izgrūsts laukā, parasti virzienā uz augšu (skat., piemēram, *Vēstuli Hērodotam*, 53 par skaņas rašanos).

[55] Varavīksni Senajā Grieķijā uzskatīja par brīnumainu un noslēpumainu parādību. Sengrieķu mitoloģijā Irida – varavīksnes personifikācija, bija Taumanta, tas ir, "brīnuma" (θαῦμα) meita (Hēsiods, *Teogonija*, 265).

[56] Anaksimens uzskatīja, ka varavīksne rodas, saules gaismai atspoguļojoties no blīva, bieza un tumša mākoņa; saules stariem nav spēka iziet cauri šim mākonim un tāpēc tie ar to sajaucas (DK 13 A 18).

[57] Šajā gaismas un gaisa savienojumā varavīksnes krāsas vai nu ir jau diferencējušās, pirms tās kļūst redzamas apkārt esošajā gaisā, vai arī tās iegūst īpašu viena veida nokrāsu, kas vēlāk sadalīsies apkārt esošajā gaisā (skat. nākamo teikumu).

[58] Grieķu valodā: κομήτης ἀστήρ – burtiski "garmatainā zvaigzne".

[59] Homēra eposā *Īliada* teikts, ka Lielais Lācis "griežas uz vietas un nekad nemazgājas Okeāna ūdeņos" – tas ir, nekad nenoriet (XVIII, 486–488).

[60] Visticamāk, domāta debesu daļa pie poliem.

[61] Anaksimens apgalvoja, ka zvaigznes kustas pa apli apkārt zemei (DK 13 A 7).

[62] Klīnijs Platona dialogā *Likumi* saka, ka klejo gan rīta, gan vakara zvaigzne un, pats par sevi saprotams, arī saule un mēness (VII, 821c).

[63] Kā dara astronomi-matemātiķi, kas uzskata, ka visu debesu ķermeņu kustības absolūtā regularitāte ir pierādīta (un tātad atsakās pieņemt, ka dažas zvaigznes varētu būt klejojošas), un pēc viņiem – platoniķi un citi astrālās teoloģijas piekritēji, kuru skatījumā šī regularitāte pierāda to, ka kaut kur izplatījumā meklējams prāts (νοῦς), kas debesu ķermeņu darbību vada. Skat. arī iepriekš §87, kā arī *Vēstuli Hērodotam*, 76–77.

[64] Jādomā, ka zvaigznēm ir dažādas (piemēram, dažādu pakāpju svelmes) daļas, kas cita pret citu var berzēties.

[65] Daļa izdevēju un tulkotāju uzskata, ka šeit (atšķirībā no §98) runāts par "dzīvniekiem" – Zodiaka zīmēm un to nozīmi gadalaiku

maiņās (piemēram, Laksš&Bollaks, 305.–307. lpp.) Taču, tā kā teksts abos minētajos paragrāfos ir līdzīgs (minēti gan "laika apstākļu priekšvēstneši", gan "apstākļu sakritība"), ir grūti pieņemt, ka vienā vietā Epikūrs ar vārdu ζῷα apzīmētu reālus dzīvniekus, bet otrā – Zodiaka zīmes. Turklāt šī paragrāfa tekstā minēto "nolaišanos līdz tādam stulbumam" (ἡ τοιαύτη μωρία) un apzīmējumu "kaut cik attīstīts" (χαρίεις – burtiski "pievilcīgs", "iznesīgs", "veikls") diez vai var attiecināt uz zvaigznājiem.

[66] Runa ir par atomiem un tukšumu.

[67] Domāti pamatprincipi, kas izriet no aksiomas par ķermeņiem un tukšumu, piemēram, atomu formu skaita galīgums.

[68] Atšķirībā no Diogena Lāertieša kopsavilkuma (*Epikūra dzīve*, 31: "patiesības mērauklas ir sajūtas, pirmtvērumi un pārdzīvojumi"), šeit pārdzīvojumi (tas ir, bauda un sāpes: *Epikūra dzīve*, 34) ir nošķirti no mērauklām (tāpat arī *Vēstulē Hērodotam*, 38). Nav pamata uzskatīt, ka teksts ir bojāts vai tajā iekļauta kāda glosa. Jēdziens "mērauklas" šajā vēstulē lietots šaurākā nozīmē, ietverot tikai sajūtas un pirmtvērumus (patiesības kritērijus intelektuālā līmenī), bet pārdzīvojumi, kas ir patiesības kritēriji ētiskā līmenī, izdalīti atsevišķi, lai uzsvērtu to nozīmi.

[69] Domāta nesatrauktība vai svētlaime.

[70] Proti, *Vēstulē Menoikejam*.

[71] Tāds pats uzskaitījums arī Senekas *Vēstulēs Lucīlijam par ētiku*, XIV, 10: "naids, skaudība, nicinājums" (*odium*, *invidia*, *contemptus*). Kvintiliāns *Daiļrunas mācība* (*Institutio oratoria*, XII, 8) šo kanonisko īpašību triādi izvērš šādi: naids ir starp līdzīgajiem, skaudība – uz augstāk stāvošiem, bet nicinājums – pret zemāk stāvošiem (*nam plurimum refert, invidia reus an odio an contemptu laboret, quorum fere pars prima superiores, proxima pares, tertia humiliores premit*).

[72] Tas ir, sāpēm un baudai. Šo apgalvojumu var saprast, atceroties, piemēram, Epikūra spriedumus par draudzību. Draudzība gudram cilvēkam ir vislielākā vērtība (*GA*, XXVII), bet tā sagādā ne tikai lielu baudu (skat. Epikūra vēstuli Idomenejam *Epikūra dzīvē*, 22), bet dažkārt arī lielas ciešanas – ja tiek spīdzināts gudrā draugs, gudrais cieš tikpat lielas sāpes, kādas ciestu, ja tiktu spīdzināts pats (*VM*, 56–57).

[73] Aleksandrijas Klēments raksta, ka Epikūrs par filosofēt spējīgiem atzinis tikai grieķus (*Raibumi*, I, 15 = Ūzenera fragm. 226).

[74] Visticamāk, domātas precētas sievietes. Salīdzināt ar *VM*, 51, kur teikts, ka ļaušanās baudkārei ir pieņemama, ja tā nenonāk pretrunā ar likumu.

[75] Diogens no Tarsas. Skat. iepriekš *Epikūra dzīvi*, 26.

[76] Šis Epikūra apgalvojums vērsts pret tradicionālo grieķu uzskatu, ka mīlestība (ἔρως) ir dievišķa – Hēsiods, piemēram, raksta, ka "Erots [ir] visskaistākais no nemirstīgajiem dieviem" (*Teogonija*, 120) un Faidrs Platona dialogā *Dzīres* slavina mīlestību kā dievību (178b). Epikūra darbu sarakstā minēts sacerējums *Par mīlestību* (*Epikūra dzīve*, 27), kas nav saglabājies pat fragmentāri, tāpēc Epikūra spriedumi par mīlestību un kaislību ir slikti zināmi. Gan šī paragrāfa teksts, gan arī citu epikūriešu darbi liecina par noraidošu attieksmi pret mīlestību un erotisku kaislību. Epikūrietis Filodēms apraksta mīlestību kā neprātu un tukšu aizraušanos (*Par dieviem* (*De dis*), III, fragm. 76), un Lukrēcijs to salīdzina ar trakumsērgu, aicinot par katru cenu no tās izvairīties (IV, 1060–1083). Kaislība rada ilgošanos, ilgošanās rada ciešanas, bet ciešanas rada satrauktību un dvēseles nemieru un tādēļ ir nevēlamas. Par šo jautājumu sīkāk skat. M. Jufresa, "Love in Epicureism," *Storia poesia e pensiero nel mondo antico*, Studi in onore di Marcello Gigante, Napoli, 1994, 299.–311. lpp.

[77] Domāta rētorika, pret kuru Epikūrs izturējās ļoti noraidoši (skat. nodaļu *Fragmentu izlase*, 1).

[78] Pretstatā Dēmokritam, kurš ieteica gudram cilvēkam neprecēties un neradīt bērnus, jo filosofa dzīvē tie ir kavēkļi (DL X, 119). Epikūriešu kopienā – Dārzā daudziem tuviem Epikūra līdzgaitniekiem bija ģimenes un bērni un, kā liecina Epikūra testaments, viņš pret viņiem izturējās ar rūpēm un gādību (*Epikūra dzīve*, 19–21). Epikūra tuvākajam māceklim Mētrodoram bija bērni, tātad, iespējams, viņš bija arī precējies; Epikūrs savā testamentā ieteica Mētrodora meitu izprecināt kādam no Dārza komūnas locekļiem un pats Mētrodors izprecināja savu māsu Idomenejam – citam Epikūram tuvam māceklim (§23). Par šiem jautājumiem sīkāk skat. C. W. Chilton, "Did Epicurus Approve of Marriage? A study of Diogenes Laertius X, 119," *Phronesis*, 5, 1960, 71.–73. lpp. un J. M. Rist, "Epicurus on friendship", *Classical Philology*, 75, 1980, 120.–124. lpp.

[79] Par Epikūra atturīgo attieksmi pret iesaistīšanos politikā skat. iepriekš *Epikūra dzīvi*, 10, kur Diogens Lāertietis apgalvo, ka "tikai pārmērīga godīguma" dēļ Epikūrs no tās atturējies, kā arī *VM*, 58, kur "valsts lietas" (πολιτικά) nosauktas par cietumu, no kura sevi jāatbrīvo.

[80] Tas ir, nebūs kiniķis (no κύων, "suns"). Kiniķus raksturoja ne tik daudz filosofiskie uzskati, kā suniskais dzīves veids no rokas

mutē; kiniķiem nebija ne dzimtenes, ne māju, viņi dzīvoja kā klaidoņi, ubagojot un zogot (DL VI, 38).

[81] Redzes zaudēšana atzīta par lielāko ļaunumu, kas gudro var piemeklēt, jo, lai arī pēc redzes zaudēšanas gudrais var gūt baudu, ko sniedz citi jutekļi (skat. *Epikūra dzīvi*, kur bez "skaistu veidolu sniegtajām baudām" minētas arī "garšas baudas", "mīlas baudas" un "sarunu baudas"), epikūrismā dabas izpēte faktiski balstās tikai uz vizuāliem tvērumiem (ἐπιβολαί) un visas hipotēzes par "neskaidro" (ἄδηλα) tiek pārbaudītas, izejot no "redzamajām parādībām" (φαινόμενα: *Vēstule Hērodotam*, 47, 55; *Vēstule Pītoklam*, 86, 87, 88, utt.).

[82] Iespējams, ka šeit domātas ļoti konkrētas bēdas – bēdas drauga nāves gadījumā (skat. arī nodaļu *Fragmentu izlase*, 45).

[83] Proti, ja būs tāda vajadzība, gudrais meklēs arī legālu aizstāvību.

[84] Kā atzīmē Diogens Lāertietis, epikūriešu Dārza iemītnieki nenodeva savu personīgo īpašumu kopīgā lietošanā (*Epikūra dzīve*, 11).

[85] Iespējams, ka runa ir par izrādēm (θεωρίαι) reliģiskā kontekstā – piemēram, dionīsiskiem uzvedumiem (PLŪTARHS, *Par to, ka nav iespējams...*, XIII, 1095c). Tādā gadījumā šī piezīme saistīta ar Epikūra dievbijību (skat. *Fragmentu izlasi*, 54 un *Epikūra dzīvi*, 10).

[86] Domātas statujas, ko senie grieķi mēdza uzstādīt par godu dažādām dievībām, pilsētu dibinātājiem, kā arī ievērojamām personām.

[87] Par aporiju skat. *Vēstuli Hērodotam*, 37 un 6. piezīmi.

[88] Proti, laba veselība ir relatīva vērtība, jo gudrais, pat ja viņa veselība ir ārkārtīgi slikta (un tāda bija Epikūra veselība: *Epikūra dzīve*, 7 un 15), spēj sasniegt mieru un laimi. Slikta veselība var paātrināt nāvi, bet nāve epikūrismā nav ļaunums (*Vēstule Menoikejam*, 124–126); slikta veselība var sagādāt ciešanas, bet gudrais viegli spēj tās nicināt (*GA*, IV un *VM*, 4).

Vēstule Menoikejam

[1] Kallikls Platona dialogā *Gorgijs* saka, ka ar filosofiju labāk nodarboties jaunībā un arī tad – ievērojot mēru; filosofēšana nav nobrieduša vīra cienīga, jo spēka gados tā var viņu novērst no darba valsts labā un atstāt viņu "stūrītī muldam kopā ar trīs vai četriem jauniešiem" (484c–485d; skat. arī Adeimanta runu dialogā *Valsts*, VI, 488d). Cituviet Platona dialogos teikts, ka jaunība ir mācību, vingrinājumu un sagatavošanās laiks un īstā nodarbošanās ar filosofiju var sākties tikai brieduma gados un sagādāt laimi tikai pēc 50 gadu vecuma tiem, "kas izdzīvos" (*Valsts*, VII, 540a). Epikūram filosofija, kas māca, kā būt laimīgam, domāta cilvēkam ikvienā vecumā.

[2] Par pateicību, kas jāizjūt par pagātnē piedzīvotu laimi, skat. arī *VM*, 17 un 19.

[3] Cilvēks, kas nodarbojies ar filosofiju, nebaidīsies no nākotnes, jo zinās, kādas likumsakarības vada pasauli, un zinās arī, ka dvēsele nāves brīdī vienkārši "izkliedējas" un ķermenis zaudē spēju just sāpes (*Vēstule Hērodotam*, 65).

[4] "Pārdomāt" – μελετᾶν; šis ir nozīmīgs termins sengrieķu filosofijā, it sevišķi sokratiskajā tradīcijā; pamatā tas nozīmē "nodarboties ar", "praktizēt", "rūpēties par", taču Epikūrs to lieto nozīmē "pastāvīgi meditēt par", "pastāvīgi domāt par" ("apdomā šos padomus", §135; ar πρᾶττε: "likt lietā un pārdomāt", §123). §126 teksts "labi dzīvot un labi nomirt ir vienas un tās pašas rūpes (μελέτη)" atgādina Sokrata teikto Platona dialogā *Faidons* par filosofiju kā "vingrināšanos miršanai" (μελετᾶν ἀποθνῄσκειν, 67e).

[5] "Laba dzīve" – tā tulkojam grieķu izteikumu τὸ καλῶς ζῆν; īpašības vārds καλός, no kā atvasināts apstākļa vārds καλῶς, grieķu valodā ir plašs un daudznozīmīgs jēdziens: tā pirmā nozīmē ir "skaists", bet tas var nozīmēt arī "krietns" un "tikumīgs"; "laba dzīve" ietver visas šīs nozīmes – tā ir ne tikai tikumīga, bet arī laimīga un tāpēc skaista dzīve.

[6] Vārda ζῷον pamatnozīme ir "dzīva būtne", "dzīvnieks" (skat. iepriekš *Vēstuli Pītoklam*, 98 un 115), bet plašāk tas apzīmē jebkuru dzīvu būtni. Epikūrs ar vārdu ζῷον bieži apzīmē arī cilvēku (skat. tepat tālāk. §§128; 135). Atšķirībā no *Vēstules Pītoklam*, kur dievs pārsvarā saukts par "dievišķu būtni" – θεῖα φύσις (§§97, 113, 115), šajā vēstulē, nosaucot dievu par "dzīvu būtni" jeb "dzīvnieku", uzsvērts, ka cilvēks un dievs pieder pie vienas un tās pašas kārtas (tāpat arī *Vēstulē Pītoklam*, 116). Dievs atšķiras no cilvēka tikai ar

savu svētlaimi, nesatrauktību un neiznīcību, un cilvēks, ja viņš sasniedzis gudrību un izpratis dzīves augstāko mērķi, var būt kā dievs (skat. §135).

[7] Mūsos ir nojēgums par dievu, jo daba ar no dievu ķermeņa plūstošo rēgu palīdzību "ir ierakstījusi šo jēdzienu visās dvēselēs" (*in omnium animis eorum notionem impressisset*), kā saka kāds epikūrietis Cicerona darbā *Par dievu dabu* (I, 16, 43). Tur arī teikts, ka mūsos par dieviem ir "iesakņotas vai drīzāk iedzimtas zināšanas" (*insitas eorum, vel potius innatas cognitiones*, turpat, 17, 44), tomēr jāatzīmē, ka, sakot "iedzimtas", Cicerons no epikūrisma viedokļa lieto maldinošu apzīmējumu – šīs zināšanas nevar būt iedzimtas, jo Epikūra filosofijā visu zināšanu un jēdzienu izejas punkts ir sajūtas. Rēgu plūsmas radītais nojēgums par dievu ir "pirmtvērums" (πρόληψις) – skat. nākamo paragrāfu.

[8] Salīdzināt ar *Vēstuli Hērodotam*, 77.

[9] Proti, cilvēki (to skaitā arī sengrieķu eposu autori – Homērs un Hēsiods) neturas konsekventi pie tā priekšstata par svētlaimīgajiem un nesatrauktajiem dieviem, kas tiem dots, bet piedēvē dieviem nemierpilnas kaislības un atbildību.

[10] "Pieņēmuma" (ὑπόληψις) jēdziens definēts *Epikūra dzīvē*, 34, kā "viedokļa" (δόξα) ekvivalents – uzskats, kas pieņemts, vadoties pēc redzamajām parādībām, un kas var būt gan patiess, gan nepatiess.

[11] Proti, cilvēki atzīst un pieņem dievus, kas – tāpat kā viņi paši – labo atmaksā ar labu, bet slikto – ar sliktu, savukārt epikūriešu dievi, kas tā nerīkojas un nekādi neiejaucas cilvēku dzīvē, viņiem ir "sveši" un nepieņemami.

[12] Par šo maksimu skat. arī *GA*, II un pēcvārdu, 366.–367. lpp.

[13] Burtiski: "bezceļa" (ἄπορος) laiku – laiku, kuru mēs nevarēsim izmantot, jo tāda pēc nāves vienkārši nebūs. Vairums izdevēju vārdu labojuši uz ἄπειρος, "bezgalīgs", tā pieļaujot domu, ka runa ir par pēcnāves noliegumu.

[14] Kā raksta Plūtarhs: "Alkas būt ir vissenākā un visspēcīgākā no visām kaislībām" (ὁ πόθος τοῦ εἶναι, πάντων ἐρώτων πρεσβύτατος ὢν καὶ μέγιστος: *Par to, ka nav iespējams dzīvot ar baudu, sekojot Epikūram*, 1104c).

[15] Šo vēstules daļu atdarinājis pseido-platoniskā dialoga *Aksiohs jeb par nāvi* autors (369b–c).

[16] Te jāizšķir divu veidu bailes no nāves – pirmkārt, bailes no paša miršanas brīža un, otrkārt, bailes nomirstot zaudēt visu, ko dzīve

ietver. Ar τὰ ἐν τῷ ζῆν – proti, "to, kas ir dzīvošanā", domāti ne tikai materiālie labumi, bet arī baudas, prieki un tuvības saites ar citiem cilvēkiem. Lukrēcijs paralēlā izklāstā pie šīm dzīves lietām min "mājas, kas priecīgi sagaida", "labo sievu", "dārgos bērnus, kas steidz izkarot tavus skūpstus", kā arī veiksmi darījumos un dzimtas atbalstu (III, 894–910). Par gudro, kurš nāvi neizjūt kā kaut kā atņemšanu, skat. arī *GA*, XX.

[17] Šajā paragrāfā jāievēro atšķirība starp "nāvi" (θάνατος) un "ne-dzīvošanu" (τὸ μὴ ζῆν). Nāve, kas sengrieķu mitoloģijā attēlota kā šausminoša dievība (Hēsioda *Teogonijā* Nāve (Θάνατος) un Miegs ir Nakts meitas, 758–759), sagādā bailes aplamu priekšstatu dēļ – ja cilvēki saprastu, ka nāve nozīmē vien "ne-dzīvošanu" (tas ir, pilnīgu neeksistēšanu), šīs bailes pazustu.

[18] Burtiski: "plūc augļus" (καρπίζεται).

[19] Teiktais atgādina VII gadsimta p.m.ē. dzejnieka Mimnerma rindas: viņš rakstīja, ka dzīve ir dzīvošanas vērta tikai jaunībā, jo "bez mirdzošās Afrodītes" (tas ir, mīlas baudām) nav nedz īstas dzīves, nedz laimes, tāpēc mirt ir labāk nekā novecot; vecs vīrs, "ko sievietes nicina", nevar cerēt ne uz ko labāku, kā vien uz ātru nāvi "bez slimības un bez ciešanām" (*Iambi et elegi Graeci*, ed. M. L. West, Oxford, 1972, vol. II, fr. I un II).

[20] Par καλῶς nozīmi skat. iepriekš 5. piezīmi pie §123.

[21] Citāts no VI gadsimta p.m.ē. Megaras dzejnieka Teognida elēģijas (*Theognis*: *Elegiae*, ed. D. Young, Leipzig, 1971, I, 427). Izteikums "Aīda vārti" nāk no Homēra un apzīmē pazemes – nāves valstību (*Īliada*, V, 646; XXIII, 71).

[22] Salīdzināt ar §133: mūsu rīcība nākotni nosaka tikai daļēji.

[23] "Tukšās" vēlmes, kā teikts *GA*, XXIX, ir tās, kuras rada "tukšs", tas ir, nepamatots viedoklis. Par vēlmēm skat. arī *GA*, XXVI.

[24] Platons izšķir nepieciešamās (= dabiskās, *Valsts*, VIII, 558e) vēlmes/baudas un liekās vēlmes/baudas. Nepieciešamās vēlmes ir vēlme dzīvot, vēlme pēc laba ķermeņa stāvokļa un veselības vai arī gan viens, gan otrs: "vienkārša barība" ir vienlaikus nepieciešama, lai dzīvotu, un noderīga ķermeņa stiprināšanai (559ab), aizdars, ko ēd pie maizes un vīna, ir nepieciešams ķermeņa "labam stāvoklim" un spēkam (*Valsts*, VIII, 559b). Liekās jeb nevajadzīgās vēlmes kaitē ķermenim un dvēselei, kā, piemēram, vēlme pēc izsmalcinātiem ēdieniem (*turpat*), vēlme pēc dzimumsakariem (559c); dažas vēlmes pat pārsniedz visu dabisko un iziet ārpus nevajadzīgo vēlmju loka, kā, piemēram, vēlme stāties incesta attiecībās, vēlme nogalināt

(IX, 571d). Platona dialogā teikts, ka arī šīs vēlmes ir iedzimtas visiem cilvēkiem: tās izpaužas sapņos (571b–c).

[25] Seneka raksta: "Epikūrs atzīst divu veidu vērtības, kas ved pie augstākās svētlaimes – no sāpēm atbrīvotu ķermeni un dvēseli bez satraukuma" (*Vēstules Lucīlijam par ētiku*, 66, 45 = Ūzenera fragm. 434). Skat. arī Lukrēciju, II, 16–19.

[26] Par baudu un sāpēm skat. arī *GA*, III; XVIII un *Fragmentu izlasi*, 101.

[27] Var tulkot arī "pamats un mērķis". Beilijs atzīmē, ka bauda ir visa sākums, jo ir dzinulis ikvienai darbībai, un visa gals, jo tās sasniegšana ir darbības piepildījums (335. lpp.).

[28] Skat. tālāk §137: "Dzīvnieki jau kopš dzimšanas dabiski un bez prāta līdzdalības nododas baudai."

[29] Ētikas jomā patiesības mēraukla – bauda nosaka, kas ir labs un kas slikts, tieši tāpat kā dabas un debesu parādību izpētes jomā patiesības mēraukla – sajūtas nosaka, kas ir patiess, kas kļūdains.

[30] Tas ir, lielāku apgrūtinājumu nekā potenciālā bauda.

[31] Skat. arī *GA*, IV, kur runāts par dažādām sāpēm un cita starpā izteikts paradoksāls apgalvojums, ka ilgstošās (hroniskās) slimības sagādā miesai vairāk baudas nekā sāpju.

[32] Bauda ir mums "piederīga", jo "ir no dabas ar mums saistīta", kā teikts paragrāfa sākumā. Skat. arī *Epikūra dzīvi*, 34: "Ir divu veidu pārdzīvojumi – bauda un sāpes –, un tie skar ikvienu dzīvu radību. Bauda tai ir piederīga, bet sāpes – svešas."

[33] Aristoklejs šai sakarā raksta: "Lai arī viņi [epikūrieši] uzskata, ka ikviena bauda ir laba un ikvienas sāpes ir sliktas, viņi neapgalvo, ka vienmēr jāizvēlas bauda un jāizvairās no sāpēm – tās jāmēra pēc daudzuma, nevis pēc tām piemītošajām īpašībām. Taču ir skaidrs, ka par daudzumu nevar spriest nekas cits, kā vienīgi prāts (λόγος). Kad viņi saka, ka "labāk vajag paciest dažas sāpes, lai iegūtu vairāk baudas" un ka "ir derīgi atturēties no dažām baudām, lai vēlāk neciestu lielākas sāpes" un tamlīdzīgi, spriedējs šai lietā ir prāts (λόγος)." (Ūzenera fr. 442) No šīs liecības izriet, ka paši epikūrieši neturas pie πάθος ("pārdzīvojuma") kā pie vienīgā kritērija ("mērauklas"), ar kura palīdzību izdara izvēli par sev derīgo un nederīgo, bet iesaista arī prātu.

[34] Autarkeija (αὐτάρκεια) jeb "pašpietiekamība", ko sludināja arī stoiķi, ir "neatkarība no vēlmēm", kas ļauj cilvēkam būt mierā ar vienkāršām baudām, jo, tā kā bauda ir vien sāpju neesamība, pats vienkāršākais ēdiens un dzēriens ir pietiekams, lai sāpes noņemtu. Pašpietiekamība cilvēkam sniedz brīvību (*VM*, 77).

[35] "Liekais" – burtiski "tukšais" (κενόν). Skat. arī *GA*, XV; XXI un Lukrēciju, V, 1119.

[36] Grieķi izsalkumu un slāpes klasificēja kā sāpes un pat slimību, kas tiek "ārstēta" ar ēdienu un dzērienu.

[37] Cicerons raksta: "Epikūrs uzskata, ka visnabadzīgākais uzturs, proti, visnoniecinātākais ēdiens un dzēriens nesagādā mazāk baudas, kā paši izmeklētākie svētku ēdieni" (*Par laba un ļauna robežām*, II, 28, 90), bet Seneka: "Maize un ūdens – lūk, kas ķermenim ir dabiski vajadzīgs" (*Vēstules Lucīlijam par ētiku*, 25, 4). Epikūra pašpietiekamās dzīves ideāls tomēr nenozīmē, ka viņš atsakās no visa, kas nav nepieciešams pamata vajadzību apmierināšanai, jo vēstulē draugam viņš raksta: "Atsūti man podiņu siera, lai tad, kad man sagribēsies, es varētu kārtīgi uzdzīvot" (*Epikūra dzīve*, 11). Pašpietiekamība nozīmē gatavību vienmēr iztikt un samierināties ar to, kas ir.

[38] Arī Platona dialogā *Valsts* atzīmēts, ka derīgās vēlmes ir "noderīgas mūsu darbos" (VIII, 559c).

[39] Tā kā ne visas baudas vienmēr ir vēlamas un labas, jābūt kādam instrumentam, kas ļauj pieņemt lēmumu – izvēlēties vai atteikties no kādas baudas vai sāpēm, samērojot baudas radīto ieguvumu ar potenciāliem zaudējumiem. Šis instruments ir "apdomība" (φρόνησις) – tas ir, praktiskā gudrība jeb dzīvesziņa, kas ieņēma nozīmīgu vietu gan pirmssokratiķu, gan arī Aristotela ētikā (*Ētika Nikomaham*, VI, 5–7, 1140a24–1141b21; *Rētorika*, 1366b20). "Apdomība" (φρόνησις) parasti tiek pretstatīta tīri spekulatīvai "gudrībai" (σοφία), kuras mērķis nav ierosināt vai vadīt darbību, bet gan likt pamatus darbībai, skaidrojot tās mērķus. Epikūra sludinātā φρόνησις vedina dzīvot taisnīgu un tikumīgu dzīvi un tādējādi saskan ar tradicionālo grieķu morāli. Longs un Sedlijs komentārā raksta, ka Epikūrs pieliek lielas pūles, lai savu hedonisma teoriju, kas laikabiedriem šķita nepieņemama vai vismaz grūti saprotama, vēstules nobeigumā cieši sasaistītu ar φρόνησις jēdzienu, kas bija pilnībā aprobēts laikmeta ētikā (Longs& Sedlijs, vol. I, 121.–122. lpp.).

[40] Šādi Epikūrs sasaista baudu un tikumu. Teikuma uzbūve atspoguļo Epikūra ētiskās sistēmas apļveida shēmu: bauda ir gan izejas punkts, gan arī mērķis. Arī Diogena Lāertieša doksogrāfijā teikts, ka tikumu nevar nošķirt no baudas (§138).

[41] Domāta cilvēka daba – tas ir, ķermeņa un dvēseles kopums.

[42] Šeit uzskaitītas četras gudru cilvēku raksturojošas iezīmes jeb tikumi, ko epikūrismā mēdz dēvēt par τετραφάρμακος jeb "četrkāršām zālēm" (skat. arī grāmatas pēcvārdu, 356.–357. lpp.).

Vēstules pēdējā daļa ir visas vēstules kopsavilkums. Tajā secīgi minēti galvenie trīs jautājumi, kas tādā pašā kārtībā tika izklāstīti iepriekš:
1) dievs (§§123–124);
2) nāve (§§124–127);
3) bauda – tas ir, augstākais mērķis (§§127–132).
Šis kopsavilkums atbilst pirmajām četrām *Galvenajām atziņām*: I – par dievu, II – par nāvi, III un IV – par baudu un sāpēm.

[43] Cicerons rakstīja, ka Epikūrs nicinājis dialektiku un padarījis to par izsmieklu (*totam dialecticam et contemnit et inridet*), it sevišķi tāpēc, ka tā, piemērojot pretrunu likumu dažādām apstākļu sakritībām nākotnē, noved pie jebkādas apstākļu sakritības noliegumа un pie universālas "neizbēgamības", tas ir, likteņa atzīšanas, lai gan "lietu dabā nav nekādas šāda veida neizbēgamības" (*nulla autem in natura rerum talis necessitas*) (*Akadēmiķu jautājumi: pirmā grāmata* (*Priora Academica*), II, 30, 97 = Ūzenera fragm. 376).

[44] Domāta ἀνάγκη – "neizbēgamība" jeb liktenis. Dēmokrits un citi pirmssokratiskie filosofi, kuri visu nosakošo "neizbēgamību" uzskatīja par pasaules vadoni, bija spiesti atzīt determinismu arī cilvēka darbībā. Lukrēcijs raksta, ka Epikūrs izvairījās no determinisma, ieviešot παρέγκλισις jeb atomu novirzīšanās jēdzienu, kas, runājot par cilvēka dvēseli, ļāva atzīt brīvo gribu (II, 216–293). Skat. arī grāmatas pēcvārdu, 348.–350. lpp.

[45] Τύχη – "nejaušība", "gadījums", dažkārt pozitīvā nozīmē kā "veiksme". Beilijs raksta, ka dabas kārtība rada neizbēgamo notikumu ķēdi, bet nejaušība nosaka atsevišķu gadījumu norisi. Piemēram, neizbēgamība izraisa atomu kustību un to sadursmes, bet nejaušība liek šiem atomiem izvietoties tā, lai veidotu mūsu pasauli (341. lpp.). Nejaušības attiecības ar neizbēgamību mums zināmajos Epikūra darbos nav sīkāk izstrādātas.

[46] Aētijs raksta, ka Epikūram "visas lietas notiek neizbēgamības, brīvas izvēles (προαίρεσις) vai arī nejaušības dēļ" (*Viedokļi*, I, 29, 5 = Ūzenera fragm. 375). Epikūra trīs cēloņu shēma saskan ar Platona un Aristotela skaidrojumiem par "visu lietu" cēloņiem. Platona dialogā *Likumi* atēnietis saka: "Daži apgalvo, ka visas lietas, kas notiek, ir notikušas un notiks, notiek vai nu dabas (φύσις) vai cilvēka prasmes (τέχνη) vai arī nejaušības (τύχη) dēļ" (*Likumi*, X, 888e). Savukārt Aristotels *Metafizikā* raksta, ka "Dažas lietas notiek no dabas, citas cilvēka darbības dēļ, vēl citas – pašas no sevis (ἀπὸ ταὐτομάτου)" (*Metafizika*, 1032a12–13; skat. arī *Rētoriku*, 1368b32–35);

tālāk tekstā šiem trīs cēloņiem viņš pievieno arī ceturto – nejaušību (*Metafizika*, 1070a6–7).

[47] Aētija liecība šo tekstu papildina: "Epikūrs raksta {ka nejaušība (τύχη) ir} nepastāvīgs (ἄστατον) cēlonis, kas mainās atkarībā no cilvēka, no laika un vietas" (Aētijs, *Viedokļi*, I, 29, 6 = Ūzenera fragm. 380).

[48] "Dabas pētnieku piesauktais liktenis" (εἱμαρμένη no vārda μείρομαι un μόρος – "iedalītais", "nolemtais"), kas šeit minēts nievājošā nozīmē, attiecas uz visām antīkajā filosofijā pazīstamajām teorijām par "neizbēgamības" (ἀνάγκη) varu un stingru cēloņu – seku ķēdi visu lietu kārtībā; tas pretstatīts relatīvajai mīta sniegtajai brīvībai, kur cilvēka rīcība, piemēram, ziedojumi dieviem, var mainīt likteni. Epikūram bija arī darbs *Par likteni* (*Epikūra dzīve*, 28), kas līdz mūsdienām nav saglabājies.

[49] Epikūrs norāda uz "nejaušības" pretrunīgo izpratni pūļa acīs – "nejaušība" ir "nenoteikts" cēlonis, jo, no vienas puses, tas cilvēkam piešķir noteiktas īpašības – labā un ļaunā sēklas (skat. nodaļu *Fragmentu izlase*, 42), bet, no otras puses, neļauj tam ne atvairīt lielas nelaimes (piemēram, dabas katastrofas vai karus), ne paļauties uz lielu un stabilu veiksmi vai uzplaukumu. Proti, priekšstats par lieliem "labumiem un ļaunumiem", kas ir atkarīgi no nejaušības, padara cilvēkā esošo labo un ļauno par nenozīmīgiem faktoriem.

[50] Proti, labāk ir piedzīvot neveiksmi, ja darbību, kas novedusi pie neveiksmes, vadījis saprāts, nekā piedzīvot veiksmi, rīkojoties neprātīgi. Šādu atziņu izteicis arī Aristotels (*Ētika Nikomaham*, I, IX, 1099b20). Skat. arī *GA*, XVI: "Gudro nejaušība daudz neietekmē..."

[51] Izteikumam "dzīvot kā dievam (ὡς θεός) starp cilvēkiem" ir gara vēsture grieķu literatūrā un tas nereti izmantots, runājot par laimīgiem cilvēkiem (piemēram, tādiem, kuri ir iemīlējušies un bauda pretmīlu: Platons, *Faidrs*, 255a1) vai valdniekiem, kas izcēlušies ar bagātību un veiksmi (Aishils, *Persieši*, runājot par Dāriju: 709–713). Epikūrismā "dzīvot kā dievam" nav rētorisks pārspīlējums, jo cilvēku var saukt par dievu uz zemes, ja viņam izdevies pietuvoties epikūriešu dzīves ideālam – dzīvei bez satraukuma (Lukrēcijs, III, 322: *dignam dis degere vitam*). Tādā nozīmē arī Epikūra skolnieki runā par Epikūru kā dievu (Lukrēcijs, V, 8: *deus ille fuit, deus*). Skat. arī Platona dialogu *Teaitēts*, 176b, kur mudināts censties līdzināties dievam, cik vien iespējams (ὁμοίωσις θεῷ κατὰ τὸ δυνατόν); galvenā atšķirība, iespējams, ir izpratnē par dievu un tāpēc arī par to, ko šī līdzināšanās nozīmē.

[52] Pieņēmums, ka pareģošanas mākslai ir kāds reāls pamats, liktu noraidīt kā neesošu to, kas nepieder ne pie "likteņa", ne pie "nejaušības", proti, individuālu izvēli un rīcību. Par Epikūra pareģošanas mākslas kritiku skat. arī tālāk *VM*, 29, kā arī ARIGETI, 559.–560. lpp.

[53] Kirēnieši ir Aristipa no Kirēnas (aptuveni 435.–356. gads p.m.ē.) skolnieki un sekotāji. Saskaņā ar Diogena Lāertieša izklāstu, kirēniešu uzskati par baudu bija šādi: pastāv divi pamata pārdzīvojumi, kas piemeklē cilvēku, – sāpes un bauda; bauda ir gluda kustība, bet ciešanas ir raupja kustība (DL II, 86); baudas neatšķiras cita no citas; ķermeņa bauda ir augstākais mērķis, taču ar vārdu "bauda" kirēnieši neapzīmē "baudu miera stāvoklī, kas ir atkarīga no sāpju prombūtnes un kas ir sava veida nesatrauktība – kā domāja Epikūrs (..)" (DL II, 87). Par kirēniešu hedonismu skat. G. GIANNANTONI, *I Cirenaici*, coll. "Pubblicazioni dell'Istituto di filosofia dell'Università di Roma", Firenze, 1958; K. DÖRING, *Der Sokratesschüler Aristipp und die Kyrenaiker*, Stuttgart, 1988. Epikūrs izšķir "kinētisku" baudu jeb baudu kustībā un "statisku" baudu jeb baudu miera stāvoklī. Pēdējā apzīmē ķermeņa stāvokli, ko raksturo apmierinājums un kas necieš no nepiepildītas vēlmes radītām alkām (skat. *Fragmentu izlasi*, 14). Kinētiska bauda savukārt ir pats vēlmes apmierināšanas process. Šo atšķirību vislabāk ilustrē dialogs starp Ciceronu un epikūrieti Torkvātu Cicerona darbā *Par laba un ļauna robežām*: Torkvāts saka, ka bauda, ko iegūst izslāpis cilvēks, kad tas dzerot apmierinājis savas slāpes, ir miera stāvokļa bauda, savukārt pašas dzeršanas, tas ir, slāpju apmierināšanas laikā gūtā bauda ir bauda kustībā (II, 9–10). Ļoti iespējams, ka Epikūrs bija lasījis Aristotela darbu *Ētika Nikomahham*, kurā ieskicēta "statiskas" baudas tēze. Aristotels raksta, ka "bauda ir dabiskā stāvokļa netraucēta darbība (ἐνέργεια; varētu tulkot arī "īstenotība")" (VII, 12, 1153a14) un tālāk piebilst, ka tā ir "ne tikai kustības darbība, bet arī nekustīguma darbība un bauda drīzāk atrodama miera stāvoklī nekā kustībā" (VII, 14, 1154b26–28). Par baudu dalījumu skat. arī grāmatas pēcvārdu, 362.–364. lpp.

[54] Diogens no Tarsas. Skat. iepriekš *Epikūra dzīvi*, 26.

[55] DL II, 90 (kirēniešu doksogrāfija): "Ķermeņa baudas ir daudzkārt pārākas par dvēseles baudām un ķermeņa ciešanas – daudzkārt ļaunākas."

[56] "Ciešanas" (πόνος) ir plašāks jēdziens nekā sāpes (ἀλγηδών), par kurām runāts iepriekš. *Ponos* apzīmē arī "rūpes", "grūtības" un "smagu darbu".

[57] Aristotels baudas jēdziena iztirzāšanai velta *Ētikas Nikomaham* X grāmatu; Epikūram līdzīgu domu viņš piedēvē Eudoksam no Knidas – IV. gadsimtā p.m.ē. dzīvojošam astronomam, matemātiķim un filosofam, Platona skolniekam, no kura darbiem saglabājušies tikai fragmenti. Eudokss "uzskatīja, ka bauda ir labais (ἀγαθόν), jo redzēja, ka viss uz to tiecas – gan ar prātu apveltītās, gan nesaprātīgās būtnes, un ka visām būtnēm tas, ko tās izvēlas, ir arī vispiemērotākais un tātad vislabākais." Aristotels pats šo viedokli kritizē (X, 2, 1172b8–27).

[58] Sofokls, *Trahīnietes*, 787–788.

[59] Grūti tulkojama vārdu spēle starp ἀγωγή (burtiski: "vešana") un διαγωγή ("vešana cauri"). Diogens no Tarsas, vārdā διαγωγή saskatīdams nevis διά nozīmi "caur, cauri", bet gan tā nozīmi "dēļ", ar šo izteikumu ilustrē atziņu, ka mūsu dzīvi regulē utilitāri spriedumi: tā ir vērsta uz kādu mērķi, tā ir kaut kā "dēļ" (διά), piemēram, "baudas dēļ" (διὰ τὴν ἡδονήν), "veselības dēļ" (διὰ τὴν ὑγίειαν).

[60] Pretnostatījums sākumā šķiet dīvains, jo ēdiena uzņemšana apmierina dabisku ķermeņa nepieciešamību un sniedz noteiktu baudu. Tomēr barība var tikt uzņemta pārliecīgā daudzumā un izraisīt nevis baudu, bet ciešanas. Turpretī tikums baudu sniedz vienmēr.

[61] Šeit Diogens Lāertietis rotaļīgi parafrāzē tepat augstāk Epikūra *Vēstulē Menoikejam* teikto, ka bauda ir svētlaimīgas dzīves "sākums un gals" (§128).

Galvenās atziņas

[1] Teiktais principā nav attiecināms tikai uz dievu, jo Epikūra tekstos ir piemēri, kur par "svētlaimīgu" un "neiznīcīgu" tiek saukts cilvēks – vai vismaz uzsvērts, ka pašpietiekamību sasniedzis cilvēks var līdzināties un līdzinās svētlaimīgajiem un neiznīcīgajiem dieviem (*Vēstule Menoikejam*, 135; *Fragmentu izlase*, 53). *Vēstulē Hērodotam* šī izteikuma doma izvērsta plašāk: "vāja būtne" ir pakļauta ne tikai dusmām, bet arī bailēm un nepieciešamībai pēc tuvāko klātbūtnes un tāpēc nevar būt svētlaimīga (§77).

[2] Šī sholija ir ļoti nozīmīga Epikūra teoloģijas rekonstrukcijā (līdz ar Cicerona liecībām darbā *Par dievu dabu*, I, 19, 49 un I, 27, 105: skat. grāmatas pēcvārdu, 356.–358. lpp.), bet tās teksts pēdējo simt gadu laikā ticis skaidrots dažādi. Taču, nemainot manuskriptu tekstu, ir skaidrs, ka dievus var "aplūkot ar prātu" divējādi: uzsverot atšķirību starp atsevišķām dievībām un uzsverot visu dievu līdzību (caur dieva pirmtvērumu). Proti, no šī teksta neizriet, ka pastāv divu veidu vai divu kategoriju dievi – vieni, kas ir dažādi un tāpēc saskaitāmi, un otri, kas pastāv kā nemainīgs antropomorfs tēls. Par epikūrisko teoloģiju un teksta problēmām sīkāk skat. J.-F. Balaudé, "Connaissance des dieux et l'idéal autarcique dans la philosophie épicurienne", *Études de philosophie*, Aix-en-Provence, mars, 1994, 61.–85. lpp.

[3] Dvēsele, cilvēkam mirstot, zaudē jutību un izkliedējas (skat. *Vēstuli Hērodotam*, 65).

[4] Vārdu ὅρος šeit var tulkot arī kā "noteiksme" jeb definīcija: baudas slieksnis ir jebkuru sāpju izbeigšanās. Skat. arī *GA*, XI un *Fragmentu izlasi*, 41.

[5] Sāpes un bauda viena otru izslēdz, taču ķermenī var būt dažādi sāpju cēloņi, un tāpēc atziņas sākuma daļa definē baudas slieksni – jebkādu sāpju neesamību. No intensitātes viedokļa bauda nevar būt "lielāka" vai "mazāka", tā var tikai būt vai nebūt (skat. tālāk XVIII atziņu par ilūziju, ka baudu varētu pastiprināt). Jāpiezīmē, ka šajā atziņā ķermeņa "sāpes" (τὸ ἀλγοῦν) atšķirtas no dvēseles "bēdām" (τὸ λυπούμενον) – vienas automātiski neietver otras. Bauda definēta kā pretstats gan vienām, gan otrām, turklāt gan bauda, gan sāpes un bēdas cilvēkā (ķermenī un dvēselē) ir lokalizētas ("kur vien ir...").

[6] Proti, sāpes vienmēr ir ierobežotas – ilgumā vai stiprumā. Vai nu sāpes salīdzinoši ātri beidzas, vai arī, ja to intensitāte sasniedz galējo robežu, cilvēks mirst un tādējādi tiek atbrīvots no sāpēm (kā raksta Plūtarhs: "pārliecīgas ciešanas novedīs pie nāves", *Par to, ka*

nav iespējams dzīvot ar tīksmi, sekojot Epikūram, 23, 1103d = Ūzenera fragm. 448). Cicerons Epikūra attieksmi pret sāpēm izsaka pavisam kodolīgi: *si gravis, brevis, si longus, levis*, "ja stipras – īsas; ja ilgas – vieglas" (*Par laba un ļauna robežām*, II, 7, 22).

[7] Citāts no *Vēstules Menoikejam*, 132.

[8] Ar "dabisko labumu" un "dabai piemītošo" domāta cilvēku dabiskā tieksme pēc drošības – vēlme pēc drošības ir dabiska un drošība ir "labums". Tiesa, arī pirmo minēto gadījumu – kad cilvēks, kas tiecas pēc drošības, šo drošību meklē, cenšoties iegūt slavu, Epikūrs neizslēdz kā neiespējamu. Paša Epikūra atbilde uz jautājumu, kā iegūt drošības sajūtu starp cilvēkiem, sniegta tālāk – atziņās XIII un XIV.

[9] Ķermeņa baudas nevar pastiprināties (skat. tālāk XVIII) un nevar būt ne ilglaicīgas, ne bezgalīgas: tās tiek izjustas vienā brīdī un pēc tam izzūd.

[10] Epikūra ētika izlaidību nenosoda kā tādu – tā tiek kritizēta, apsverot tās attiecības ar laimi. Izlaidīgi cilvēki laimi nesasniedz, jo 1) izlaidība neatbrīvo no bailēm; 2) viņi nemāk nospraust savām vēlmēm robežas un tāpēc ļaujas baudām, kas ilgākā perspektīvā sagādā vairāk sāpju nekā apmierinājuma. Jutekļu pārkairināšana nav pati par sevi nosodāma, taču tās sekas ir negatīvas. Skat. arī *Vēstuli Menoikejam*, 129–132.

[11] Dabas izpēte sniedz τετραφαρμακός jeb "četrkāršās zāles" (skat. iepriekš *Vēstuli Menoikejam*, 133, kā arī grāmatas pēcvārdu, 356. lpp.).

[12] "Galvenais", jādomā, ir iepriekšējā atziņā minētās debesu parādības un nāve.

[13] Darbības vārds ἀπολαμβάνειν – "iegūt no", "saņemt apmaiņā" ilustrē attiecības starp dabas izpēti un tīru baudu. Dabas izpēte un filosofija nav vērtības pašas par sevi, – tās ir vērtības tikai tāpēc, ka tās atbrīvo no bailēm un sagādā baudu (salīdzināt ar *VM*, 27).

[14] Šis Epikūra pamudinājums – dzīvot "prom no pūļa", tas ir, prom ne tikai no sabiedriskās, bet arī no politiskās dzīves, kas Senajā Grieķijā bija ļoti nozīmīga un lielākoties tika uzskatīta par ikviena pilsoņa pienākumu, plaši atspoguļots antīko autoru komentāros. Plūtarhs raksta, ka epikūrieši bēguši no politikas, uzskatīdami, ka tā ir kaitīga un traucē svētlaimei (*Pirra dzīve*, 20, 6). Plūtarhs Epikūra pamudinājumam: Λάθε βιώσας, "Dzīvo slēpti!" veltī veselu traktātu – *Par dzīvošanu slepenībā* (*De latenter vivendo*; skat. Ūzenera fragm. 551). Par novēršanos no sabiedriskās un politiskās dzīves runāts arī

VM, 58. Plašāk par doksogrāfiju skat. J. Salem, *Tel un dieu parmi les hommes*, Paris, 1994, 140.–152. lpp.

[15] Par pareizu attieksmi pret nejaušību runāts arī *Vēstulē Menoikejam*, 133–135.
D. Klejs salīdzina šo atziņu ar kādu Dēmokrita fragmentu, kas, viņaprāt, ir kalpojis Epikūram par modeli: "Cilvēki no nejaušības ir izveidojuši sev tēlu, kas attaisno viņu pašu saprātīguma trūkumu, jo nejaušība reti stājas pretī apdomībai un ar labām izšķiršanas spējām apveltīta tālredzība dzīvē sakārto lielāko daļu lietu" (DK 68 B 119; skat. D. Clay, "Epicurus' Κυρία Δόξα XVII", *Paradosis and Survival. Three Chapters in the History of Epicurean Philosophy*, Michigan, 1998, 33.–34. lpp.).

[16] Skat. tālāk *GA*, XXXIV, XXXV un *VM*, 70: netaisnīgs cilvēks dzīvo bailēs no soda un tāpēc ir pastāvīgi satraukts.

[17] Pretstatā tam, ko pieprasītu miesa, prāts aptver gan miesas, gan arī prāta iespēju robežas un atceļ nerimstošu (ķermeņa un gara) ciešanu perspektīvu, tādējādi atbrīvojot cilvēku arī no atkarības no laika.

[18] Piemēram, politika grieķu pasaulē bija viena no tām nodarbēm, kurās valda sacensība. Sacensība, kuras mērķis ir pārspēt citus un gūt atzinību (pūļa slavu), sastāv tikai un vienīgi no kinētiskajām baudām, kas Epikūra ētikā ir pakārtotas statiskajai baudai (par diviem baudu tipiem skat. iepriekš §136) – miera stāvoklim, kas iestājas, kad novērstas "vajadzību radītās sāpes", un kas pats par sevi ir augstākā bauda ("... padara visu dzīvi pilnīgu").

[19] Par ἐπιλογισμός jēdzienu skat. grāmatas pēcvārdu, 343. lpp. Šajā atziņā formulēta visas Epikūra filosofijas pamatmetode: izdarīt pieredzē balstītu prāta spriedumu 1) ētikā par augstāko mērķi, kas ir bauda, un 2) dabas izpētē jeb fizikā par redzamajām parādībām, kas ļauj nonākt pie atziņas, ka viss sastāv tikai no atomiem un tukšuma.

[20] Par Epikūra tēzi "visas sajūtas ir patiesas" skat. grāmatas pēcvārdu, 331.–333. lpp.

[21] Par pieņēmumu, kas gaida apstiprinājumu, skat. iepriekš *Epikūra dzīvi*, 34 un par maldu rašanos – *Vēstuli Hērodotam*, 50–53.

[22] Šeit, tāpat kā *Vēstulē Menoikejam*, 133, domāta cilvēka daba.

[23] Saskaņā ar *Vēstulē Menoikejam*, 127 doto vēlmju klasificējumu, šeit runāts gan par dabiskām, bet ne nepieciešamām, gan arī ne dabiskām, ne nepieciešamām vēlmēm (skat. tālāk *GA*, XXX). "Dziņa" (ὄρεξις) minēta arī *Fragmentu izlasē*, 93 ("neierobežotas dziņas",

kuras nespēj apmierināt pat vislielākā bagātība) un 103, kur teikts, ka "dziņas" cēlonis ir "tukši viedokļi".

Aristotels "vēlmi" (ἐπιθυμία) definē kā "dziņu pēc baudas" (ἡδέος ὄρεξις: *Par dvēseli*, II, 3, 414b5–6).

[24] Šo atziņu citējis Cicerons darbā *Par laba un ļauna robežām*, I, 20, 68.

Epikūra ontoloģijā izšķir četrus mūžīgos elementus – atomus, tukšumu, bezgalīgo Visumu un dievus (Stobajs, *Antoloģija*, I, 1, 29); ne no viena cilvēkam nav jābaidās. Tāpat nav jābaidās arī no tā, kas ir nevis mūžīgs, bet tikai ilglaicīgs, kā zeme, ūdens, uguns un gaiss. Cilvēkam, kas pievērsies filosofijai un dabas izpētei, dabas parādības bailes vairs neiedveš, un tāpēc cilvēka lielākais baiļu avots var būt tikai cits cilvēks, jo "pēc dabas tas nav ne biedrisks, ne miermīlīgs" (μὴ φύσει εἶναι τὸν ἄνθρωπον κοινωνικόν τε καὶ ἥμερον, Temistijs, *Runas*, XXVI = Ūzenera fragm. 551; skat. arī nodaļu *Fragmentu izlase*, 115). Taču "nav iespējams būt bez bailēm, ja tu pats iedves bailes" (οὐκ ἔστιν ἄφοβον εἶναι φοβερὸν φαινόμενον, *Epikūra atziņu krājums Parīzes manuskriptā* 1168f, 115u = Ūzenera fragm. 537); bet ar bailēm var tikt galā, nodibinot draudzību ar citiem cilvēkiem. Draugs ir tas cilvēks, kas no mums nebaidās un no kā nebaidāmies arī mēs – tieši tāpēc draudzība sniedz drošību. Draudzības nodibināšana Epikūra ētikā ir tikai viens no veidiem, kā cīnīties ar drošības sajūtas trūkumu: drošību var meklēt arī, novēršoties no pūļa un dzīvojot nošķirtībā (*GA*, XVI); iegūstot slavu un ievērību (*GA*, VII); iegūstot varu un pārticību (*GA*, XIV).

[25] Sholiasta paskaidrojums īsti neatbilst atziņas tekstam, jo atziņā runāts tikai par divām vēlmju kategorijām – divu tipu vēlmēm, kas nav nepieciešamas (salīdzināt tekstu piezīmē pie *VM*, 20 – iespējams, ka atziņas teksts saglabājies nepilnīgi). Sholija pārstāsta vēlmju iedalījumu trijās kategorijās: 1) dabiskas un nepieciešamas; 2) dabiskas, bet ne nepieciešamas; 3) ne dabiskas, ne nepieciešamas. Šis dalījums dots *Vēstulē Menoikejam*, 127–128.

[26] Κενοδοξία (no κενός, "tukšs" un δόξα, "viedoklis"), iespējams, ir Epikūra radīts jaunvārds – katrā ziņā senāki lietojumi līdz mums nav nonākuši. Liekās vēlmes pazustu pašas no sevis – jo pēc dabas tās ir bez satura un nebalstās nepieciešamībā –, ja cilvēka tukšie viedokļi tās nelolotu un necenstos apmierināt.

[27] Σύμβολον, no kura cēlies arī vārds "simbols", sengrieķu valodā burtiski nozīmē "kopā liekamo" (no σύν, "kopā" un βάλλειν, "likt") jeb "otru pusi", proti, pusi no kaut kāda veseluma, kuru var

atjaunot, savienojot šo pusi ar trūkstošo daļu. Vēlāk šis vārds ieguvis paplašinātās nozīmes – "ķīla" un "garantija", kā arī "zīme" un "atpazīšanas zīme". Taisnīgums nav iedomājams bez izdevīguma (skat. *GA*, XXXVI–XXXVIII; *VM*, 23) – tieši tāpēc Epikūrs saka, ka izdevīgums ir tā "otra puse", tas ir – tā "nodrošinājums". Savstarpējs izdevīgums ir dabisks taisnīgums, jo tas ir saskaņā ar cilvēka dabu, nevis kaut kādu sabiedrības dzīvi regulējošu likumu iedibināts. Starp taisnīgumu un izdevīgumu pastāv savstarpēji papildinošas attiecības, un cilvēki paši vienojas par to, kāds ir šis taisnīgums, kas nevienam nekaitē un neļauj nevienam ciest kaitējumu (*GA*, XXXII; XXXIII).

[28] Proti, netaisnība kaitē tāpēc, ka cilvēkā rada vai pastiprina bailes no soda un tāpēc neļauj viņam sasniegt nesatrauktības stāvokli (ἀταραξία).

[29] Proti, tas, kas likumu vai paražu kārtā atzīts par taisnīgu.

[30] Epikūrs šeit skaidri nošķir taisnīgo no likumīgā – nevis likumi nosaka to, kas ir taisnīgs, bet tieši taisnīgā derīgums rada likumīgo, un to var pārbaudīt tikai laika gaitā.

[31] Ὁμόφυλα burtiski nozīmē "no savas cilts", bet ἀλλόφυλα – "no svešas cilts". Tekstā nav runāts par sociālām attiecībām starp cilvēku grupām, kā iepriekšējās un arī nākošajā atziņā. "Sabiedrotais" un "ienaidnieks" lietoti pārnestā vārda nozīmē un attiecināti uz lietām vai parādībām, nevis cilvēkiem.

[32] Proti, varas vai iespējas padarīt par savu "sabiedroto" vai "ienaidnieku". Tāda ir, piemēram, paša vai tuvu cilvēku nāve (skat. *VM*, [31]).

[33] Vai arī: "pateicoties saviem kaimiņiem" – tā saprot, piemēram, Bollaks, 400. un 402. lpp.

[34] Iespējams, ka šeit runāts par filosofu kopienu – Epikūra Dārzu. Par attieksmi pret draugu nāvi, skat. arī *VM*, 66 un nodaļu *Fragmentu izlase*, 45.

Vatikāna manuskripts

[1] Šī atziņa ir īss *GA*, IV rezumējums, lai atvieglotu iegaumēšanu no galvas.

[2] Īss *GA*, XXXV rezumējums. Antīkajā pasaulē šī atziņa bija labi pazīstama un tika izmantota kā utilitārs pamatojums netaisnīgas rīcības neizdevīgumam. Plūtarhs to piemin darbā *Par to, ka nav iespējams dzīvot ar tīksmi, sekojot Epikūram*, 6, 1090c un Seneka to tulko latīniski (*potest nocenti contingere ut lateat, latendi fides non potest*: *Vēstules Lucīlijam par ētiku*, 97, 13).

[3] Kā raksta Seneka, cilvēks vienmēr var izbēgt no neizbēgamības – tas ir, no likteņa – mirstot (Seneka, *Vēstules Lucīlijam par ētiku*, 12, 10 (*malum est in necessitate vivere, sed in necessitate vivere necessitas nulla est*) = Ūzenera fragm. 487). Tomēr, par spīti Biņones apgalvojumam, ka secinājumi, ko var izdarīt no šīs atziņas, atspēko vispārpieņemto uzskatu par Epikūru kā pašnāvības noliedzēju (E. Bignone, *Epicuro. Opere, Frammenti, Testimonianze*, Bari, 1920, *ad.loc.*), jāšaubās, vai viņš šeit domā par bēgšanu nāvē. Drīzāk šī atziņa jāsaista ar *Vēstulē Menoikejam*, 134–135 formulēto attieksmi pret dēmokritiešu neizbēgamību (ἀνάγκη) – tai pakļauties nozīmē atzīt to par "visa esošā valdnieci" (δεσπότης πάντων), uzskatot, ka pašam cilvēkam vairs nav nekādas gribas un ietekmes, un arī laime vai nelaime nav atkarīgas no viņa uzskatiem un rīcības.
Šī izteikuma uzbūve nedaudz atgādina kādu grieķu komiķu parunu: "Sievietes ir ļaunums, bet, pilsoņi, bez ļaunuma mājās dzīvot nav iespējams" (κακὸν γυναῖκες· ἀλλ' ὅμως, ὦ δημόται, οὐκ ἔστιν οἰκεῖν οἰκίαν ἄνευ κακοῦ). Ūzeners komentārā raksta, ka Epikūrs ne tikai parodē šo teicienu, bet arī, pārvēršot apgalvojuma formu noliegumā, netieši pauž savu noraidošo attieksmi pret laulību (par šīs atziņas interpretācijas vēsturi skat. arī D. Clay, "Epicurus' Κυρία Δόξα XVII", *Paradosis and Survival. Three Chapters in the History of Epicurean Philosophy*, Michigan, 1998, 33. lpp.).

[4] Citāts no Homēra eposa *Īliada*, I, 70. Aleksandrijas Klēments piedēvē šo atziņu Mētrodoram (*Raibumi*, V, 138), un tā iekļauta mūsdienu Mētrodora fragmentu izdevumos. Šeit un turpmāk fragmenti, kuru autorība ir strīdīga, likti kvadrātiekavās.

[5] Teiktais attiecināms gan uz cilvēku ķermeni, gan arī dvēseli. Atziņa cenšas uzsvērt atšķirību starp "cilvēku vairumu" jeb "pūli" un epikūriešiem – epikūrietim gan miera stāvoklis, gan arī aktīva darbība pieder pie "nesatrauktības" (ἀταραξία) – aktīva darbība nav plosīšanās un nesatrauktība nenozīmē sastingumu.

[6] "Mums", tas ir, epikūriešiem, vairs nevajag tiekties pēc mūžīgas dzīves, jo esam sapratuši, ka dzīves ilgums nepalielinās mums pieejamo baudu (*GA*, XIX). Tomēr šo teikuma daļu gramatiski var saprast arī: "tāpēc {patiesībā} ir tā, ka mūžības vairs nav". Epikūrisms neatzīst ne pārdzimšanu, ne augšāmcelšanos. Tā kā dvēsele sastāv no smalkiem atomiem, kas, cilvēka ķermenim ejot bojā, neatgriezeniski izkliedējas (*Vēstule Hērodotam*, 65), dvēsele nevar ne iemiesoties citā, ne atgriezties tajā pašā ķermenī.

[7] Tas ir, īsto brīdi, lai rūpētos par savu laimi (salīdzināt ar *Vēstuli Menoikejam*, 122)

[8] Šīs atziņas teksts ir neskaidrs un pieredzējis dažādus izdevumus. Galvenā doma tomēr šķiet skaidra. Arī Lukrēcijs raksta, ka cilvēki, par spīti kopīgai filosofiskas ievirzes audzināšanai, saglabā dažas personīgas rakstura un domāšanas īpatnības (III, 310–322); tur arī uzsvērts, ka iecietība draugu starpā ir nepieciešama, jo neviens trūkums nav tik liels, lai svētlaime kļūtu nesasniedzama.

[9] Proti, mēs nezinot izvēlamies ļauno, kas izskatās pēc labā, jo redzam tikai šo labo aspektu, bet neredzam ļauno, kas labajam seko vai sekos. Kā Platona dialogā *Menons* saka Sokrats: neviens labprātīgi neizvēlas ļauno, un, ja arī izvēlas, tad tikai tāpēc, ka aplami saskatījis tajā labo (77b–78b).

[10] No *Vēstules Menoikejam*, 122 izriet, ka "iepriekš necerētie labumi" ir pagātnē, tas ir, visas garās dzīves laikā, piedzīvotais.

[11] Iespējams, ka šī atziņa ir izvilkums no vēstules kādam draugam. Par Epikūra attieksmi pret mīlestību, ko viņš uzskata par ļoti spēcīgu satricinājumu "nesatrauktības" (ἀταραξία) stāvoklim, skat. iepriekš §118 un Lukrēciju, IV, 1058–1191.

[12] Domāta cilvēka daba. Kaitīgo vēlmju apkarošana nenozīmē cīnīšanos ar savu dabu: dabiskās vēlmes, ja tās ir kaitīgas, tādas ir nevis tāpēc, ka ir dabiskas, bet gan tāpēc, ka pārsniedz mēra robežas.

[13] Beilijs norāda, ka šī atziņa aforismu kopā ir vienīgā, kurai nav sakara ar ētiku (379. lpp.). Par rēgu teoriju skat. iepriekš *Vēstuli Hērodotam*, 46–49 un par rēgiem kā sapņu radītājiem – Lukrēciju, IV, 962–1029. Epikūra sapņu skaidrojums vēršas pret grieķu tradicionālo uzskatu, kas kopš Homēra sapņus, vai vismaz daļu sapņu, interpretē kā dievišķus vēstījumus vai nākotnes paredzējumus. Tomēr, tāpat kā homēriskajā domā, arī epikūrismā sapņu avots ir ārpus cilvēka. Homēra *Odisejā* Pēnelope izklāsta vienu no spilgtākajiem sengrieķu mītiem par sapņu dabu: tie ienākot cilvēkos caur diviem vārtiem – raga vai ziloņkaula; sapņiem, kas nāk caur raga

vārtiem, var ticēt, bet sapņiem, kas nāk caur ziloņkaula vārtiem, ticēt nav droši; mirstīgie sava sapņa ienākšanas vārtus var tikai minēt (XIX, 560–568).

[14] Domāts cilvēka dabas augstākais mērķis, kas ir bauda. Skat. arī iepriekš *Vēstuli Menoikejam*, 133.

[15] Šo atziņu citējis Seneka *Vēstulēs Lucīlijam par ētiku*, 4, 10 (= Ūzenera fragm. 477). Skat. arī nodaļu *Fragmentu izlase*, 93. Lukrēcijs tēmu izvērš plašāk, rakstot: "Ja dzīve tiek vadīta ar patiesu apdomu, vislielākā cilvēka bagātība ir dzīvot pieticīgi ar mieru dvēselē" (V, 1117–1119).

[16] Pārāk liela steiga, uzsākot draudzību, liecina par neapdomību, bet pārāk liela vilcināšanās – par gļēvulību. Nepieciešams nobriest lēmumam un to labi pārdomāt, jo īsta draudzība ietver arī gatavību drauga dēļ iet nāvē (skat. iepriekš §121b).

[17] Epikūrietim Filodēmam ir traktāts *Par brīvu runu* (Περὶ παρρησίας), un kādā no fragmentiem, kas saglabājušies no šī darba, teikts, ka Epikūra filosofijā brīva runa, tas ir, drosme brīvi izteikties ir veids, kā iegūt gudrību un laimi. "Brīva runa" jeb "atklātība" kā pretstats aizspriedumiem par debesu parādībām un dievu dabu – raksta Filodēms – ir "barība", kas jādod jaunietim, kas tikko pievērsies filosofijai (M. Gigante, "Philodème: Sur la liberté de parole", *Actes du VIIIe Congrès de l'Association Guillaume Budé*, Paris, 1969, 202.–204. lpp.). Sokrats Platona dialogā *Gorgijs* saka Kalliklam, ka, lai pārbaudītu, vai sarunu biedra dvēseles dzīve ir pareiza, nepieciešamas trīs lietas: "zināšanas" (ἐπιστήμη), "labvēlība" (εὔνοια) un "atklātība" (παρρησία), kur "atklātība" nozīmē gatavību teikt patiesību nekaunoties (487a–b).

[18] Lukrēcijs raksta, ka filosofa atziņas ir daudz svētākas un ticamākas par Pītijas orākuliem vai Apollona pareģojumiem un tās sniedz cilvēkiem lielāku mierinājumu (V, 110–113). Epikūram veltītā Atēnaja epigramma vedina domāt, ka Epikūrs savu gudrību guvis no mūzām vai no svētā Pītijas trijkāja (*Epikūra dzīve*, 12). Epikūrs pats šādu gudrības avotu noliegtu; vārds "pareģot" (χρησμῳδεῖν: nodot orākula atbildi vārsmās, ko Pītija un citi priesteri pēc tam tulkoja – tas ir, atšifrēja) šajā atziņā lietots ironiskā nozīmē, jo ne Epikūra aprakstītajai dabas izpētei, ne ētikai nav nekāda sakara ar orākuliem (par Epikūra noliedzošo attieksmi pret pareģošanu skat. iepriekš §135).

[19] Stobajs šo izteikumu piedēvē Mētrodoram un citē plašāk – aiz "lai sagādātu dzīvei nepieciešamo" lasāms «ὡς βιωσόμεοι μετὰ

τὸ λεγόμενον ζῆν, "tā, it kā mēs dzīvotu arī pēc šīs tā sauktās dzīves", kas norāda uz gatavošanos pēcnāves dzīvei (*Antoloģija*, XVI, 20). Beilijs raksta, ka tādā kontekstā "dzimšanas brīdī ieplūdušas nāvējošas zāles", iespējams, ir ironiska atsauce uz Lētas upes ūdeņiem, ko saskaņā ar sengrieķu mitoloģiskajiem priekšstatiem dzer dvēseles, pirms atkal atdzimst (380. lpp.).

[20] Stobajs šo izteikumu piedēvē Mētrodoram (*Antoloģija*, CXVIII, 33), bet Parīzes manuskripts (Ūzenera fragm. 339) – Epikūram.

[21] Atbrīvošanās no izsalkuma, slāpēm un aukstuma ir nepieciešamo un dabisko vēlmju apmierināšana, un ikviens, kas tās apmierina, spēj būt pilnībā laimīgs. Salīdzināt ar *Vēstuli Menoikejam*, 135. Atziņu citējuši vai pārstāstījuši vairāki grieķu un romiešu autori – Porfīrijs (fragm. 44), Lukrēcijs (II, 16–19), Ailiāns (skat. *Fragmentu izlasi*, 119). Dažkārt šī izteikuma autorība tiek apšaubīta: skat. J. Bollack, *La pensée du plaisir, Épicure: textes moraux, commentaires*, Paris, 1975, 469. lpp.

[22] Epikūrs rotaļājas ar reliģisku terminoloģiju: εὐκταῖος ir "vēlmju, lūgšanu objekts" vai ziedojums dieviem, ar lūgumu izpildīt vēlmi; τὰ εὐκταῖα ir lūgšanas pavadoši ziedojumi templos.

[23] Šis izteikums piedēvēts Epikūra skolniekam Hermarham.

[24] Par Epikūra izteikumiem pret pašnāvību skat. iepriekš §119 un *Vēstuli Menoikejam*, 127. Ir saglabājušās arī vairākas sekundāras liecības par to, ka epikūrieši nicināja pašnāvību (Seneka, *Vēstules Lucīlijam par ētiku*, 24, 23 (= Ūzenera fragm. 498); Lukrēcijs, III, 79–93: Lukrēcijs raksta, ka pašnāvības cēlonis ir cilvēka nespēja tikt galā ar savām bailēm).

[25] Proti, cerības, ka nākotnē no drauga varēs sagaidīt vai lūgt palīdzību (skat. arī *VM*, 34).

[26] Viens no Epikūra argumentiem pret Dēmokrita determinismu. Salīdzināt arī ar *Fragmentu izlasi*, 42; šī fragmenta tekstu var rezumēt šādi: nevienu nebūtu iespējams pārliecināt par to, ka viņa spriedums ir kļūdains, ja nepieņem, ka pastāv brīva griba; ja neizbēgamība ir visvarena, mēs nevaram būt pārliecināti par to, ka mums šī neizbēgamība vienmēr liek spriest pareizi, bet mūsu pretiniekiem – aplami. Lukrēcijs lieto līdzīgi konstruētu argumentu, lai atspēkotu skepticismu: "Tas, kurš domā, ka neko nezina, nezina pat to, vai kaut ko ir iespējams zināt, jo viņš taču apgalvo, ka neko nezina" (IV, 469–470).

[27] "Vislielākais labums" ir bauda; "atbrīvošanās", visticamāk, ir atbrīvošanās no sāpēm un ciešanām.

[28] Saglabājot manuskriptu tekstu συγκριθείς, var saprast arī "pielāgodamies dzīves nepieciešamībām".

[29] Par Epikūra noliedzošo attieksmi pret tradicionālo grieķu izglītību un audzināšanu (παιδεία), kas ietvēra rētoriku, literatūras un mūzikas teoriju, kā arī matemātiku, skat. *Epikūra dzīvi*, 6 un nodaļu *Fragmentu izlase*, 44.

[30] Iespējams, ka šis sauklis nāk no kādas privātas vēstules un atziņās iekļauts nejauši.

[31] Šī atziņa piedēvēta Mētrodoram (A. Körte, "Metrodori Epicurei Fragmenta", *Jahrbücher für Klassische Philologie*, Suppl. 17, Leipzig, 1890, fragm. 49).

[32] Burtiski: "kustība miesā" (κατὰ σάρκα κίνησις). Miesa tiecas pēc baudas, bet tai nepiemīt spēja ne pareizi novērtēt baudas lielumu, ne arī izvēlēties tikai nekaitīgas un derīgas baudas (*GA*, IV; XVIII; XX). Teikto interesanti salīdzināt ar Epikūra maldu un kļūdas rašanās aprakstu – arī tie rodas no "kaut kādas mūsos esošas kustības (κίνησις)", kas papildina vienmēr patiesās sajūtas un tāpēc rada maldus (*Vēstule Hērodotam*, 50 (sholija) un 51).

[33] Vairāki pirmssokratiskie filosofi, kas nodarbojās ar cilvēka ķermeņa izpēti, un arī sengrieķu ārsti uzskatīja, ka regulārs sēklas zaudējums izsusina miesu, tas ir, padara to pārlieku sausu, un tāpēc var būt kaitīgs veselībai. Sēkla ir šķidrums (turklāt tas nāk no visām ķermeņa daļām: skat. sholiju *Vēstulē Hērodotam*, 66, tai skaitā no smadzenēm) un pastāvīgs šķidruma daudzums ķermenim ir nepieciešams – varbūt tāpēc Epikūrs runā par "nepieciešamo līdzekļu" izšķiešanu.

[34] Fragments no kādas privātas vēstules. Izteikuma pēdējo daļu citē Diogens Lāertietis §118 beigās.

[35] Burtiski "mosties {citu} svētlaimes sveikšanai" (no μακαρίζειν, "uzskatīt kādu par svētlaimīgu", "apskaust kāda svētlaimi"). Longs un Sedlijs saprot, ka runa ir par citu epikūriešu sveikšanu (vol. I, 126. lpp.), savukārt Beilijs – ka tas ir aicinājums ne tikai epikūriešiem, bet visiem citiem cilvēkiem, lai viņi novērtētu laimi, ko bauda Epikūra sekotāji (384. lpp.).

[36] Filosofijas salīdzinājums ar medicīnu un filosofa salīdzinājums ar dziednieku ir raksturīga un bieži sastopama sengrieķu literatūras klišeja – tā lasāma arī Epikūra laikabiedru stoiķu un kiniķu tekstos (J. Salem, *Tel un dieu parmi les hommes, L'Éthique d'Épicure*, Paris, 1994, 12. lpp.). Epikūra darbos pats spilgtākais šīs tradīcijas piemērs ir 100. fragments (*Fragmentu izlase*, 98), kur filosofa runa,

kuras mērķis ir dziedināt cilvēku no kaislībām, salīdzināta ar ārstēšanu, dziedinot cilvēku no slimībām. Diogens Lāertietis Epikūra doksogrāfijā iekļauj atziņu, kurā tikumība salīdzināta ar ārstēšanu un bauda – ar veselību (§138). *VM*, 64 savukārt teikts, ka mūsu mērķim ir jābūt "sevis ārstēšanai" (ἡ ἡμῶν ἰατρεία), tādējādi ļaujot izdarīt secinājumu, ka epikūrismā "ārsts" un "dziednieks" nav tikai filosofs, kurš māca citus, – ikvienam cilvēkam pirmkārt un galvenokārt ir jādziedina pašam sevi.

[37] Pateicība un sapratne (t.i., zināšanas) ir dziedināšanas elementi.

[38] Šī atziņa citēta Senekas *Vēstulēs Lucīlijam par ētiku* (22, 13), bet viedokļi par to, kā teikto saprast, ir ļoti atšķirīgi. Seneka atziņu skaidro morālā nozīmē, piebilstot pie citāta, ka Epikūram nav taisnība, jo "mēs nomirstam sliktāki nekā esam piedzimuši" (*falsum est, peiores morimur quam nascimur*). Lukrēcijs savukārt uzskata, ka šī atziņa nozīmē: mūsu stāvoklis pēc nāves būs tāds pats, kāds tas bija pirms dzimšanas, proti, mēs neko nejutīsim un nezināsim (III, 972–973), taču no grieķu teksta šāda sapratne tiešā veidā neizriet. Biņone raksta, ka šī atziņa attiecas uz lietām, kas mūs pavada dzīves laikā – mēs šajā pasaulē neko neienesam un neko arī nevarēsim paņemt līdzi, kad no tās aiziesim (*ad. loc.*).

[39] Visticamāk, domāta radniecība, kas pāraugusi draudzībā. Epikūriešu kopienā daudzus saistīja radnieciskas saites: Epikūrs pievērsa filosofijai arī savus trīs brāļus (*Epikūra dzīve*, 3); Tīmokrats bija Mētrodora brālis (turpat, 6) un Epikūra testaments liecina par īpaša statusa piešķiršanu ģimenes locekļiem (turpat, 18); skat. arī Epikūra vēstuli mātei (*Fragmentu izlase*, 53). Domājams, ka šis ir citāts no kādas vēstules, kā liecina "arī" (καί).

[40] Sal. ar *Fragmentu izlasi*, 105.

[41] Seneka piedēvē Epikūram atziņu, ka neprātīga cilvēka dvēsele ir "nepateicīga" (*ingrata*: *Vēstules Lucīlijam par ētiku*, 15, 9 = Ūzenera fragm. 491) – tā neizjūt pateicību par visu labo, ko tā saņēmusi, gluži kā trauks, kas nespēj saturēt to, kas tajā ieliets (Lukrēcijs, VI, 17–23). Dvēsele, kas ir nepiepildāma un nespēj saskatīt šīs nepiepildītības cēloni pati sevī, apvaino vai nu devēju vai arī dāvanas, ko saņēmusi; tieši šāda dvēsele bezgalīgi tiecas dažādot dzīvesveidu, lai pastiprinātu baudu.

[42] Sal. ar *Vēstuli Menoikejam*, 129.

[43] Iespējams, ka te runāts par sāpēm, ko rada dažas baudas (skat. *Vēstuli Menoikejam*, 129) un kas tādējādi padara šīs baudas mazāk vēlamas vai liek no tām izvairīties (Longs&Sedlijs šīs atziņas sakarā runā par "hēdonisko aprēķinu" (*hedonistic calculus*): vol. I, 122. lpp.).

[44] Īpašības vārds φιλόλογος, kas burtiski nozīmē "vārdus mīlošs", var attiekties gan uz to, ko šodien saucam par filoloģiju (Isokrats piemin "valodas mīlēšanu" kā nepieciešamu priekšnoteikumu, lai kļūtu par labu oratoru: *Runas*, XV, 296), gan arī uz dialektiku – "vārdu" tādā nozīmē kā diskusijas un strīdu mīlēšanu (Platons, *Teaitēts*, 146a). Beilijs φιλόλογος ζήτησις šeit tulko kā *a philosophical discussion* (117. lpp.).

[45] Šī pamācība piedēvēta Atēnu likumdevējam Solonam un pirmoreiz minēta Hērodota darbā *Vēsture*: nevienu cilvēku nevar saukt par "laimīgu", iekams nav zināmas viņa dzīves beigas (I, 30–31: Solona saruna ar Krēzu). Aristotels, apspriežot Solona izteikumu, spēlējas ar vārdiem un raksta nevis τελευτή ("beigas", "nobeigums"), kā lasāms Hērodota tekstā, bet gan τέλος ("mērķis"; arī "beigas"), jo, lai dzīve būtu laimīga, svarīgi zināt ne tikai to, kā tā beidzas, bet arī to, kāda bijusi pati dzīve – kādā veidā tā iemiesojusi tikumību un kādas īpašības bijušas raksturīgas cilvēkam (*Ētika Nikomaham*, II, 1, 1219b6–10). Epikūrs šeit lieto τέλος otrajā nozīmē – "dzīves beigas". Epikūrismā cilvēku var atzīt par laimīgu, pirms vēl pienākušas viņa dzīves beigas, jo viņa laimes pamatus var meklēt pagātnē; šī pagātnē piedzīvotā laime ir klātesoša viņa tagadnē, ja viņš kavējas pie tās atmiņās un uzlūko to ar pateicību. Lai kas arī viņu gaidītu nākotnē vai dzīves beigās (piemēram, spīdzināšana), pagātnē piedzīvotu laimi ("labumus") viņam neviens nevar atņemt (skat. arī *VM*, 55).

[46] Citāts no kādas vēstules, kas dažkārt piedēvēta Mētrodoram. Šī ir vienīgā vieta zināmajos Epikūra tekstos, kur runāts par "nodarbošanos ar filosofiju Helladas labā", tas ir, par filosofa misiju vai pienākumu pret hellēņu tautām. Atziņas konteksts nav zināms, tāpēc šī "atšķirība" nav skaidra.

[47] Γενναῖος, runājot par cilvēku, nozīmē "dižciltīgas izcelsmes", "augstdzimis"; Epikūrs to lieto pārnestā nozīmē – tāds, kam ir dižciltīgs raksturs.

[48] "Iznīcīgais labums" ir draudzība, bet "nemirstīgais" – gudrība. Draudzība beigsies līdz ar drauga nāvi, un no tās paliks tikai atmiņas, savukārt gudrība, ja tajā dalās ar citiem, var kļūt nemirstīga. Kā raksta Diogens Lāertietis, Epikūra pēdējais pamudinājums draugiem pirms nāves esot bijis neaizmirst viņa mācību (*Epikūra dzīve*, 16).

[49] Lukrēcijs tēlaini apraksta, kāda dzīve ir cilvēkiem, kas nezina, no kā viņi cieš un kāds ir cēlonis viņu nemieram: tie vienmēr ir kustībā, šaudās no vienas vietas uz citu, visur tos ātri pārņem

apnikums un nekādas pārmaiņas tiem nesniedz mierinājumu (III, 1053–1075). Šo atziņu var salīdzināt arī ar *GA*, I, kur teikts, ka svētlaimīgajam un neiznīcīgajam (dievam) nedz pašam ir rūpes, nedz arī tas sagādā rūpes citiem.

[50] Pieņemot, ka runa ir par jaunu cilvēku, te domāta nevainības saglabāšana.

[51] Vēlmes pēc bagātības, goda un slavas ir tukšas, jo tās rada tukšs viedoklis; savukārt tukša viedokļa radītās vēlmes ir tik daudzas un dažādas, ka tās "iesniedzas bezgalībā" (*GA*, XVI). Tieši tāpēc Epikūrs saka, ka šo vēlmju cēloņi ir "neierobežoti" (pieņemot ἀδιορίστους lasījumu).

Fragmentu izlase

[1] Diskusijas par mūziku, dzeju un valodas jautājumiem pieder pie tradicionālās grieķu izglītības (παιδεία), ko Epikūrs uzskatīja par nevajadzīgu un pat traucējošu laimīgai dzīvei (skat., piemēram, *Epikūra dzīvi*, 6). Diogens Lāertietis raksta, ka Epikūrs nicinājis rakstu skolotājus – tas ir, tieši tos, kas nodarbojas ar filoloģisku problēmu risināšanu, un pievērsies filosofijai tāpēc, ka šie skolotāji nav varējuši viņam izskaidrot kādu izteikumu Hēsioda darbos (*Epikūra dzīve*, 2). Skat. arī *VM*, 45 kur minēti "lielībnieki, daiļrunātāji un pūļa apskaustās izglītības slavinātāji" kā pretmets "pašapzinīgiem un pašpietiekamiem vīriem", ko izaudzina dabas izpēte un filosofija.

[2] Var saprast arī: "likumiem" (νόμοι). Grieķu polisās dievu godināšanai veltītu svētku organizēšanā piedalījās arī augstākās valsts amatpersonas un to norisi regulēja likumi.

[3] Par "piedomu" skat. *Epikūra dzīvi*, 32 un 171. piezīmi.

[4] Dievu pielūgsmei ir "dabisks pamatojums", jo ir dabiski pielūgt būtnes, kas cilvēkiem kalpo par ideālu un kam viņi cenšas līdzināties (skat. J. Salem, *Tel un dieu parmi les hommes, L'Éthique d'Épicure*, Paris, 1994, 178. lpp., kā arī A.–J. Festugière, *Épicure et ses dieux*, Paris, 1946, 98. lpp.). Šmits pat savulaik izvirzīja hipotēzi, ka epikūrismā pastāvēja teorija par īstenu draudzību starp dieviem un gudrajiem (skat. W. Schmidt, "Götter und Menschen in der Theologie Epikurs", *Rheinisches Museum*, 99, 1951, 97.–156. lpp.).

[5] Arī *GA*, XXXIV un XXXV runāts par pieķeršanu, taču konteksts ir cits: minētajās atziņās apskatīts gadījums par pieķeršanu netaisnīgas rīcības gadījumā, taču šeit – par pieķeršanu likuma pārkāpuma gadījumā. Epikūra ētikā ne viss, kas ir likumīgs, vienmēr ir taisnīgs, un ne viss, kas ir netaisnīgs, vienmēr ir nelikumīgs (skat. *GA*, XXXVII un XXXVIII). Iespējams, tieši tāpēc Epikūrs saka, ka nav iespējams nonākt pie "viennozīmīga apgalvojuma". Netaisnīgu rīcību Epikūrs uzskata par tikpat neizdevīgu un nosodāmu kā bezierunu pakļaušanos likumiem (skat. *Fragmentu izlasi*, 48, kur aicināts dzīvot, "nevergojot likumiem", un 51, kur dzīve, ko "neierobežo likumi", nosaukta par "brīvu"). Pēdējais teikums ir Plūtarha piezīme un anti-epikūriski ievirzīta interpretācija.

[6] Skat. arī doksogrāfiju §120a pēc *Vēstules Pītoklam*.

[7] Iespējams, ka šis apgalvojums vērsts pret kiniķiem, jo kiniķu kustības dibinātājs Antistens teica, ka gudrību ieguvušajam nevajag mācēt ne rakstīt, ne lasīt, lai viņu nesamaitātu citu filosofu darbi (DL VI, 103).

[8] Salīdzināt ar sholiju *Vēstulei Hērodotam*, 44, kur teikts, ka krāsa mainās atkarībā no nedalāmo ķermeņu novietojuma.

[9] Epikūrs šeit acīmredzami norāda uz problēmu savā teorijā par ķermeņa krāsu: *Vēstulē Hērodotam*, 68–69 krāsa atzīta nevis par ķermeņa gadījuma pazīmi, bet gan par līdzi nākošu, tātad no tā neatraujamu īpašību (kā lielums, svars un apveids), bez kura ķermenis nebūtu tas, kas tas ir. Tumsā ķermeņa krāsa nav novērojama, proti, par to neliecina sajūtas un tāpēc pieredzē balstīts spriedums liek ķermeņa krāsu pieskaitīt pie ķermeņa gadījuma pazīmēm, nevis pie tā pastāvīgajām īpašībām.

[10] Dievus nevar uztvert ar maņu orgāniem, bet tos var aplūkot ar prātu, jo prāts glabā dievu pirmtvērumu: skat. sholiju pie *GA*, I, *Vēstuli Menoikejam*, 123 un *Fragmentu izlasi*, 17.

[11] Iespējams, domāts Epikūra darbs *Par dieviem*, kas minēts *Epikūra dzīvē*, 27. Cicerons raksta, ka Epikūram bijušas vairākas grāmatas par svētbijības jautājumiem (*Par dievu dabu*, I, 115).

[12] Proti, tās, kas ir neiznīcīgas.

[13] Kā noprotams no sekojošā fragmenta, kas arī saglabājies no Epikūra grāmatas *Par svētbijību*, šeit runāts par dievu ķermeņa uzbūvi.

[14] Aētijs, izklāstot Epikūra viedokli, raksta, ka ir četras neiznīcīgas "dabas": atomi, tukšums, bezgalība un "līdzības" (ὁμοιότητας); "līdzības" šajā apgalvojumā nepārprotami norāda uz dievu "ķermeņa" uzbūvi (*Viedokļi*, I, 7, 34). Savukārt Cicerona dialogā *Par dievu dabu* teikts, ka dievus mēs uztveram, pateicoties "bezgalīgai ārkārtīgi līdzīgu tēlu plūsmai" (I, 49; skat. arī sholiju pie *GA*, I). No šo fragmentu (10. un 11.) teksta izriet, ka dievu ķermeni var veidot gan pilnīgi vienādi, gan arī ļoti līdzīgi atomi. Šīs Epikūra teorijas mērķis nav zināms.

[15] Pēc Atēnaja domām, mācību par kinētiskām baudām epikūrieši pārņēmuši no kirēniešiem (skat. iepriekš §136).

[16] Izteikums, nedaudz izmainot tekstu tā beigās, citēts *Epikūra dzīvē*, 6: "Nav šaubu, ka man nepaliek pilnīgi nekā, ko es varētu atzīt par labo, ja es atsakos no garšas baudām, mīlas baudām, sarunu baudām un skaistu veidolu sniegtajām baudām."
Sajušana notiek tad, kad ķermenī iekļūst plūsma vai rēgs, kas nāk no sajustā priekšmeta; šī iekļūšana juteklim dod triecienu un to "sakustina" (skat. *Vēstuli Hērodotam*, 53). Epikūra teorija par baudu kā kustību ("trīsas", "kņudoņa", "skudriņas") jāsaprot tiešā, nevis pārnestā nozīmē.

[17] Salīdzināt ar Diogena Lāertieša doksogrāfiju §138 un tepat tālāk 15. fragmentu.

[18] Labs miesas "stāvoklis" (κατάστημα) – ar uzsvaru uz vārdu "stāvoklis", kas norāda uz noturību un stabilitāti, – apzīmē sāpju un ciešanu neesamību (*Vēstule Menoikejam*, 128). Cerība uz to, ka arī nākotnē ķermeņa stāvoklis būs labs, liecina par to, ka cilvēkam nākotne nesagādā ne bailes, ne satraukumu – un tas ir otrs priekšnoteikums, kam jātiek izpildītam, lai cilvēka bauda būtu pilnīga (*Vēstule Menoikejam*, 130; 135).

[19] Par īpašības vārda καλός nozīmi skat. *Vēstuli Menoikejam*, 123 un 5. piezīmi, kā arī tālāk 113. fragmentu).

[20] Proti, epikūrieši.

[21] Skat. *Vēstuli Hērodotam*, 40, kur tukšums definēts kā "netaustāma būtība" un §67, kur tas saukts par "neķermenisku". Plūtarhs pārmet Epikūram un epikūriešiem, ka tie tukšumu apskata kā piederīgu pie esošā (τὸ ὄν) un pat sauc to par "būtību" jeb "dabu" (φύσις).

[22] Domāts dievu pirmtvērums. Šis pirmatnējais – pirmo cilvēku iegūtais priekšstats par dieviem bija nesamaitāts un patiess.

[23] Salīdzināt ar *Vēstuli Menoikejam*, 123–124.

[24] Minētie ir trīs sengrieķu ateisti vai vismaz tradicionālo reliģisko priekšstatu noliedzēji, kas dzīvoja un rakstīja V gadsimtā p.m.ē. Prodiks no Kejas salas bija slavens filosofs un sofists; vairākos zināmajos viņa darbu fragmentos teikts, ka cilvēki par dieviem uzskata to, kas viņiem ir derīgs; piemēram, ēģiptieši par dievu uzskata Nīlu, jo Nīla viņus baro (DK 84 B 5). Diagors no Mēlas salas bija dzejnieks, kas pazīstams ar savu ateistisko nostāju (skat. L. Brisson, "Diagoras de Mélos", *Dictionnaire des philosophes antiques*, vol. II, Paris, 1989, 750.–757. lpp., kur analizētas liecības par viņa darbiem). Kritijs bija Atēnu aristokrāts, politiķis un rakstnieks, Sokrata skolnieks. Saglabājušies fragmenti no viņa satīru drāmas *Sīzifs*, kurā teikts, ka dievu jēdzienu izgudroja un ieviesa senie likumdevēji, lai liktu tautai bīties no likumpārkāpumiem pat slepenībā (DK 88 B 25).

[25] Bakhanālijas ir dievam Bakham (Dionīsam) veltītas mistērijas – svētki, ko parasti saista ar vīna dzeršanu un nonākšanu reliģiskā eiforijā. Epikūra salīdzinājums ir dzēlīgi ironisks.

[26] Tā kā atziņas konteksts nav zināms, ir grūti saprast, par ko tieši Epikūrs runā. Οἰκειότης, ko tulkojam kā "tuvība", varētu saprast arī kā "labvēlība", un tādā gadījumā fragments skanētu: "{viņš runā} par labvēlību, ko dievs jūt pret dažiem cilvēkiem, un naidīgumu, ko jūt pret citiem"; οἰκειότης varētu saprast arī kā "radniecība" un tādā

gadījumā šis apgalvojums palīdzētu izskaidrot, kāpēc gudrajam jāmēģina līdzināties dieviem. Tomēr, gan vienā, gan otrā gadījumā apgalvojums ir mulsinošs, jo Epikūra teoloģija – tik lielā mērā, cik tā ir zināma – noliedz, ka dievam ar dažiem cilvēkiem būtu labākas attiecības nekā ar citiem. Šāds pieņēmums ir pretrunā ar Epikūra apgalvojumu, ka svētlaimīgie dievi "nav pakļauti ne dusmām, ne labvēlībai, jo tas viss ir raksturīgs vājai būtnei" (skat. *GA*, I).

[27] Epikūrs acīmredzami risina problēmu par ķermeņa ("veidojuma") un dvēseles vienību un par to, kā tā tiek uztverta.

[28] Iespējams, ka Epikūrs runā par kādu ārēju impulsu.

[29] Par atveidēm jeb rēgiem skat. *Vēstuli Hērodotam*, 46, 48–49 un attiecīgās piezīmes.

[30] Sal. ar *Vēstuli Hērodotam*, 49, kur teikts, ka domas rodas tad, "kad kaut kas iekļūst mūsos no ārpuses" (ἐπεισιόντος τινος ἀπὸ τῶν ἔξωθεν). *Vēstulē Hērodotam* Epikūrs nepiemin atšķirības starp mentāliem un sensoriem tēliem, kas mūsos iekļūst, – turpretī šeit šī atšķirība ir uzsvērta, jo teikts, ka tēli, kas sasniedz prātu, ir "līdzīga apveida" (tas ir, līdzīgas formas).

[31] Tas ir, dvēselē (skat. *Vēstuli Hērodotam*, 63).

[32] Epikūrs, acīmredzot, atbild iespējamiem vai reāliem oponentiem strīdā, kas "lietām piemītošās īpašības" (tas ir, krāsu, lielumu, svaru, u.c., skat. *Vēstuli Hērodotam*, 68) varētu uzskatīt par nemateriālām (proti, tādām, kas nesastāv no atomiem).

[33] Iepriekšējā manuskripta kolonnā, kuras teksts ir pārāk bojāts, lai to šeit ievietotu, minētas πρῶτα μνημονευόμενα – "pirmās lietas (vai elementi), ko atceras". Ir zināms pamats uzskatīt, ka arī šajā fragmentā runāts par to pašu (par teksta restaurāciju skat. Lorsena komentāru: *CErc* 25, 56. lpp.). Proti, šajā fragmentā kaut kas tiek secināts no fakta, ka prātu nevar iekustināt (tas ir, likt tam uztvert) lietām piemītošās īpašības, tāpēc ka pirmās lietas, ko atceras, izdara pārāk daudzveidīgas un dažādas kustības.

[34] Tas ir, doto (ὑποκείμενα: skat. arī *Vēstuli Hērodotam*, 50; 72) – iespējams, domāts viss tas, ko mēs uzskatām par acīmredzamu.

[35] Domājams, ka šeit Epikūrs aicina savus oponentus nepaļauties uz to, ko viņi vispārīgi un kopumā zina par lietām un tāpat – nepaļauties arī uz pašām lietām, bet sekot tikai tam, kas tiek uztverts, rēgu plūsmai iekļūstot ķermenī un jutekļos. Iespējams, ka oponenti šeit ir platoniķi, kas tic augstākām, ar sajūtām netveramām "idejām" jeb tēliem. Teksta konstrukcija nav skaidra un rada vairākas sintaktiskas problēmas.

[36] Burtiski: "domā sevi ar sevi". Šķiet, ka šeit risināta problēma, kādā veidā cilvēks domā pats par sevi – ar visu savu ķermeni vai dvēseli, vai tikai ar kādu tā daļu; proti, kā viņš var vienlaikus būt gan domāšanas objekts, gan arī subjekts. Šī sarežģītā problēma nedaudz apskatīta arī Seksta Empīriķa darbā *Pret matemātiķiem* (VII, 284–286). Seksts raksta, ka cilvēks nevar izpētīt (ζητεῖν) pats sevi visā pilnībā (līdzīgi kā acis nevar redzēt sevi pašu), un nevar pilnībā sevi izpētīt arī ar kādu savu daļu (ar ķermeni, ar jutekļiem vai ar prātu), jo prāts nav uztverams ar ķermeni vai ar sajūtām.

[37] Proti: kad cilvēks domā par sevi, domas saturs (šajā sākotnējā stadijā) ir tikai "it kā" (οἷον) vienībā ar prātu (ταύτῃ visdrīzāk aizstāj vārdu διάνοια, "prāts") – burtiski, "ir viens (ἑνὸς ὄντος) ar {prātu}".

[38] Nav saprotams, ko nozīmē "domāt... virzienā uz sevi". S. Lorsens komentārā raksta, ka, iespējams, šeit saskatāms ētisks motīvs – cilvēks, domājot par sevi, pats sevi nes labāka pašnovērtējuma virzienā, proti, domāšana par sevi viņam palīdz izprast savus mērķus. Lorsens arī piebilst, ka "pārdzīvojuma" (πάθος), tas ir, afektīva stāvokļa pieminēšana pēdējā rindiņā padara šo hipotēzi ticamāku (*op. cit.*, 61. lpp.). Teksta fragmentārais stāvoklis neļauj atbildēt uz šo jautājumu, turklāt ir pilnīgi iespējams, ka Epikūrs šeit nevis izsaka savu viedokli, bet, piemēram, citē kādu nezināmu cita autora darbu.

[39] Ja papirusa tekstā nav kļūdu un tas restaurēts pareizi, šeit runāts ne vairs par "viņu", tas ir, cilvēku (kā 27. fragmentā), bet gan par "kaut ko" – iespējams, prātu, kas domā pats par sevi.

[40] Proti, ja mēs neatzīstam par patiesu Epikūra aprakstīto procesu (kura aprakstu papirusa bojātais stāvoklis neļauj izlasīt), neviena dzīva būtne nekad nespētu sevi sajust. Protams, šis atzinums atšķiras no iepriekšējā fragmentā teiktā, jo doma nav sajūta un domāšana nav identiska ar sajušanu, lai arī abas šīs spējas epikūrismā ir cieši saistītas. Lai argumentam būtu jēga, jāpieņem, ka tie ir paši maņu orgāni, kas jūt savu stāvokli (savukārt pamats problēmai "domāt sevi" ir jautājums, vai domāšanas orgāns var domāt pats par sevi). Tieši tas apgalvots Lukrēcija tekstā: "Noliegt, ka ķermenim piemīt sajušanas spēja, un uzskatīt, ka dvēsele, kas pilnībā sajaukusies ar ķermeni, veic šo kustību, ko mēs saucam par sajušanu, nozīmē apkarot acīmredzamu patiesību (..) Ir neprāts uzskatīt, ka acis neko nevar redzēt, bet ir tikai kā atvērti lodziņi, caur kuriem skatās gars; to noliedz acu jūtība, jo tā mūs vedina un virza tieši uz pašām acīm: bieži vien mēs neredzam mirdzošus priekšmetus, jo mūsu skatu ir apžilbinājusi to gaisma" (III, 350–369).

[41] Par "pēcsajūtu" skat. *Epikūra dzīvi*, 32 un 168. piezīmi.

[42] Iespējams, ka runāts par πάθη – "pārdzīvojumiem".

[43] Jēdziens ὁμούρησις, ko šeit tulkojam kā "blakus esošais", minēts arī *Vēstulē Hērodotam*, 64 ("ciešā tuvība"), kur skaidrots, ka dvēsele nodrošina ķermeni ar sajušanas spēju, pateicoties "ciešajai tuvībai" un "saskaņotībai", kas pastāv starp abiem. Tā kā vienīgais pretstats "kaut kādam pieplūdumam no ārpuses" fragmenta tekstā var būt tikai iekšēja darbība un apmaiņa, jēdziens "blakus esošais" šeit visticamāk attiecināts uz kaut ko blakus esošu prātā, tas ir, uz mijiedarbības procesiem prātā, kas var radīt jaunus stāvokļus.

[44] XXVIII grāmatā, cik var spriest pēc fragmentiem, Epikūrs diskutē par epistemoloģiskiem jautājumiem saistībā ar valodu un bieži atsaucas uz senāk rakstītiem – gan saviem, gan Mētrodora, gan vēl citu filosofu darbiem šajā jomā. Daļā fragmentu doktrīnas, ko Epikūrs sauc par savām, tiek pārskatītas un pat apstrīdētas. Grāmata pēc būtības nav polemiska, kaut gan šķiet, ka vismaz trīs vietās Epikūrs kritizē Megaras skolas filosofu uzskatus (par šo jautājumu skat. Sedlija komentāru *CErc* 3, 12.–13. lpp.). Grāmata veltīta Mētrodoram un arī citiem skolniekiem, kas seko līdzi viņa un Mētrodora sarunai (par skolu Epikūrs bieži saka "mēs"), un tajā nereti analizēti paša Mētrodora uzskati. Šī grāmata ir interesanta liecība tam, kā Epikūra dzīves laikā attīstījies un mainījies viņa radītais "kanons" jeb mācības pamati. Sedlijs uzskata, ka grāmata sarakstīta 296./295. gadā p.m.ē.

[45] Iespējams, ka Epikūrs atsaucas uz savu darbu *Izteikumi* (Ἀναφωνήσεις), ko pie Epikūra darbiem pieskaita Filodēms (*Par dusmām*, XLV, 5) un kur arī bija runāts par pirmatnējo – tas ir, par pirmo cilvēku valodu (skat. Sedlija komentāru *CErc* 3, 58. lpp.).

[46] Izteikums ὀνόματα μετατιθέναι – "nomainīt vārdus" nozīmē nosaukt vienas un tās pašas lietas citos vārdos nevis mainīt vārdu nozīmi.

[47] Domāti vārdi, kas apzīmē ar maņām uztveramus priekšmetus vai parādības.

[48] Tas ir, "definēju".

[49] Definēt vārdu "neatsaucoties uz tēlu", visticamāk, nozīmē to attiecināt uz objektu, ignorējot šī objekta radīto tēlu (φαντασία), lai pārbaudītu, vai vārds ir piemērots. Tālāk, ar rindiņu zemāk minētā "{pieredzē balstītā} sprieduma" (ἐπιλογισμός) palīdzību var parādīt, ka vārds nav piemērots objektam. Ja mēs zinātu, kā tieši Epikūrs to domājis, mēs daudz labāk izprastu Epikūra valodas teoriju.

[50] Proti, neatbilst savai sākotnējai definīcijai.

[51] Šeit, domājams, spriests par iespējām panākt lielāku valodas precizitāti. Epikūra nostāja, šķiet, ir tāda: vārdi, kas kaut ko apzīmē, var tikt aizstāti ar citiem tikai tad, ja tie apzīmē tieši uztveramus priekšmetus un kaut kādā ziņā tos nepareizi apraksta.

[52] Ja teksts ir rekonstruēts pareizi, šajās rindiņās atkārtoti uzsvērta fundamentālā Epikūra filosofijas atziņa – zināšanas par neredzamo vai mīklaino rodas no maņu orgānu sniegtajām liecībām, kas tiek ar prātu iztirzātas uz analoģiju ("sakarību") balstītu spriedumu ceļā (skat. *Vēstuli Hērodotam*, 38–39).

[53] Šķiet, ka domātas nevis "kļūdas" pašā uztverē, bet gan cilvēku nespēja ar maņām uztverto pareizi saprast un interpretēt.

[54] Sedlijs komentārā raksta, ka, viņaprāt, Epikūrs šeit izklāsta savus iebildumus Mētrodora ("tu") centieniem radīt jaunu filozofijas valodu. Mētrodors, šķiet, nebija pievērsis uzmanību, ar kādiem vārdiem viņš apzīmē parādības un jēdzienus, radīdams savu privāto filozofijas valodu. Proti, viņš iekļāvis tajā arī vārdus no sarunvalodas ("lietodams parasto valodu"), kas liecina par aplamiem priekšstatiem, bet nav centies šos priekšstatus atspēkot (*CErc* 3, 59.–60. lpp.). Jāatzīmē, ka *Vēstulē Hērodotam*, kas, domājams, tapusi pēc apjomīgā darba *Par dabu* sarakstīšanas, Epikūrs nedaudz mīkstinājis savu nostāju, jo viņš raksta, ka filosofs var lietot arī no sarunvalodas ņemtus vārdus, taču ar noteikumu, ka to jēga tiek kritiski izsvērta un filozofs pieturas pie vārdu pirmās, tas ir, pamatnozīmes (§38).

[55] Proti, cilvēki neprot saskaņot savu sajūtu vēstījumu ar pirmtvērumiem, kas ir viņu prātā, un tāpēc valodas lietojums bieži ir aplams.

[56] Par "skaņu" (φθόγγος) skat. arī *Epikūra dzīvi*, 31.

[57] Arī šis teksts ir par Mētrodoru un viņa centieniem radīt jaunu filozofijas valodu, kas acīmredzami tiek kritizēti.

[58] Visticamāk, domāta filosofijas vai filosofisku pētījumu joma, un konkrēti – runāšana par lietām un parādībām, kas nav uztveramas ar maņām.

[59] Proti, filosofs var korekti lietot mācības izklāstā parasto – tautas valodu, ja vien viņš ņem vērā atšķirīgas pazīmes, kas nodala vienu lietu klasi ("parādību kopu") no otras. Šeit doma izteikta neskaidri – teksts, kā redzams, ir ļoti bojāts –, bet līdzīgi Epikūrs par to raksta *Vēstulē Hērodotam*, 37–38: var droši lietot vārdu, ja vienmēr patur prātā tā pamatnozīmi.

[60] Teiktais joprojām attiecas uz Mētrodoru.

[61] Visticamāk, domāti "vārdi".

[62] Šī teksta komentētāji (Arigeti un Longs&Sedlijs) uzskata, ka tie "daži cilvēki", pret kuriem Epikūrs šeit vēršas, ir megariešu skolas filosofi, un, iespējams, – tieši Diodors Krons, viens no skolas vadītājiem. Kā zināms no Diogena Lāertieša doksogrāfijas, Epikūrs bija sarakstījis darbu *Pret megariešiem* (*Epikūra dzīve*, 27). Diodora Krona uzskati īsi rezumēti romiešu autora Aula Gellija darbā *Atikas naktis* (XI, 12): Diodors uzskatīja, ka vārda nozīmi ikvienā gadījumā, kad vien vārds tiek izrunāts, nosaka tikai un vienīgi runātāja prātā dzimušais nodoms. No tā, viņaprāt, izriet, ka daudznozīmība nav iespējama: ja runātājs vārdam piešķir vienu nozīmi, un klausītāji izprot vārdu citādāk, runātājam pārmetīs skaidrības trūkumu, nevis daudznozīmību. Platona dialoga *Kratils* dalībnieks Hermogens aizstāv šo nostāju, vēršot uzmanību uz grieķu paražu mainīt vergiem vārdus (384d). Diodors gāja vēl tālāk un patiesi deva vergiem smieklīgus vārdus, piemēram, Ἀλλὰ μὴν – "Bet Tomēr" (Simplikijs, *Komentārs Aristotela darbam* Kategorijas, 27, 18–21). Simplikijs raksta, ka Diodora mērķis bija pierādīt, ka jebkurš vārds var tikt lietots, lai kaut ko apzīmētu, kā arī izsmiet grieķu gramatiķu definīcijas un tos, kas uzskatīja, ka valoda ir radusies dabiski. Šis fragments, šķiet, ir tieši Diodora subjektīvisma teorijas kritika, jo minēti "smieklīgie vārdi". Epikūrs sarakstījis arī darbu *Par daudznozīmību* (Περὶ ἀμφιβολίας), kas minēts nākamajā fragmentā.

[63] No šī darba nav saglabājušies nekādi fragmenti un nevienā Epikūra darbu sarakstā šis nosaukums neparādās. Domājams, ka darbs bija vērsts pret megariešiem, it sevišķi pret Diodoru Kronu.

[64] Proti, tikai teorētisko.

[65] Par šiem jēdzieniem skat. grāmatas pēcvārdu, 333.–343. lpp.

[66] Salīdzināt ar izteicienu ἄλλην τινὰ κίνησιν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς, "vēl kaut kādu citu kustību mūsos pašos" *Vēstulē Hērodotam*, 51, ko Epikūrs min kā maldu un kļūdīšanās cēloni.

[67] Visticamāk, domāts nošķīrums starp vārdu pārnesto un tiešo nozīmi.

[68] Teikto saprotam tā: Epikūrs baidās, ka viņa oponenti (visticamāk, megarieši) varētu atspēkot Epikūra argumentus pret neadekvātu valodas lietojumu filosofiskos darbos, vēršot šo kritiku pret pašu Epikūru, kurš senāk rakstītos darbos lietojis citus izteiksmes līdzekļus (no "parastās valodas" aizgūtus izteicienus, kuri, kā Epikūrs tagad norāda, pauž "aplamu uzskatu"). Tāpēc viņš tagad epikūriešiem iesaka aizstāvēt savu pozīciju, sakot, ka izteiksmes līdzekļi agrāk pauda

aplamu uzskatu, bet ka tagad epikūrieši lieto no "parastās valodas" aizgūtus izteicienus ar "nošķirumu", tas ir, tādā analītiskā veidā, kas izslēdz iespēju paust aplamu uzskatu. Iespējams, ka darbs, ko oponenti "varētu pavērst pret" epikūriešiem, ir iepriekš, 35. fragmentā minētais Mētrodora sacerējums. Šķiet, ka tieši tāpēc Epikūrs izturas pret iespējamiem pretargumentiem tā, it kā tie būtu vērsti pret Mētrodoru.

[69] Epikūrs mudina Mētrodoru aizstāvēties pret oponentu argumentiem, pievēršoties ἐπιλογισμός, "pieredzē balstītai spriešanai", par kuru runāts arī nākamajā fragmentā. Epikūrs atbild uz pārmetumu, ka daži viņa lietoti vārdi senāk pārstāvēja maldīgu uzskatu, bet tagad to it kā vairs nepārstāv. Ja Epikūrs tam piekristu, tas nozīmētu, ka viņš pievienojas Diodora Krona subjektīvismā sakņotajai teorijai par vārda nozīmi, kas vārda nozīmi vienādo ar nodomu runātāja prātā runāšanas brīdī. Epikūrs aicina Mētrodoru turpmāko argumentāciju balstīt uz ἐπιλογισμός un pieprasa pierādījumus novērotas cilvēka rīcības formā, kas liecinātu par to, ka viedoklis ir mainījies (nākamais fragments sākas ar nelielu lakūnu, bet turpina šo pašu izklāstu).

[70] Saīsinājumi: col. – kolonnas numurs, inf. – kolonnas galā, sup. – kolonnas sākumā.

[71] Šādu restaurāciju piedāvā Sedlijs (*Cerc* 3, 65.–70. lpp.).

[72] Epikūrs pamato, kāpēc oponentam jāpieprasa neapgāžams pierādījums viņa apgalvojumam, ka viedoklis ir mainījies: pats viedoklis nav saistīts ar konkrētiem apstākļiem un tāpēc nevar uzskatīt, ka tas ir mainījies, mainoties apstākļiem.

Jēdziens ἀναλογιστικός, "balstīts uz sakarību" šajā kontekstā nav skaidrs.

[73] Tas ir, balstoties uz pierādījumiem, ko sniedz novērojums ("darīja vai nedarīja noteiktā veidā").

[74] Tas ir, Epikūra oponents, iespējams, Diodors vai kāds no viņa sekotājiem, kurš apgalvo, ka ir mainījis vārda lietojumu.

[75] Proti, cilvēks, kas lieto ἐπιλογισμός, "{pieredzē balstītu} spriedumu" būs spējīgs, kad radīsies nepieciešamība, atklāt patiesību, vērtējot rīcību, kas izriet no turēšanās pie noteikta viedokļa.

[76] Papirusa bojājuma dēļ tekstā trūkst vairāku rindiņu.

[77] Tas ir, rīcību.

[78] Epikūra filosofijā jebkuru rīcību nosaka izvēle vai izvairīšanās (skat. *Vēstuli Menoikejam*, 128; 129; 132; *GA*, XXV).

[79] Atsauce uz slavenu megariešu sofismu, kas sola pierādīt, ka ir iespējams vienlaikus pazīt un nepazīt vienu un to pašu objektu,

liekot oponentam atzīt, ka viņš pazīst savu tēvu, bet vienlaikus nepazīst cilvēku savā priekšā, kas apsegts ar apmetni un kas, izrādās, ir viņa tēvs. Šis sofisms piedēvēts megariešu filosofam Eubūlidam no Samas salas (DL II, 108). Tas bija pazīstams plašākai sabiedrībai jau Eubūlida dzīves laikā IV gadsimtā p.m.ē., jo Aristotels par to raksta darbā *Sofismu atspēkošana* (*Sophistici elenchi*: 179a39–b4). Vēlāk sofisms saistīts ar jau minētā Diodora Krona filosofiju (DL II, 111). Visticamāk, Epikūrs, kas raksta tagadnes izteiksmē, piemin šo sofismu, atsaucoties nevis uz pašu Eubūlidu, bet gan uz Diodoru Kronu.

[80] Tas ir, citus sofismus, kas it kā pierāda, ka ir iespējams vienlaikus zināt un nezināt vienu un to pašu lietu (skat. DL II, 108 un plašāk par megariešu sofismiem L. Montoneri, *I Megarici. Studio storico–critico e traduzione delle testimonianze antiche*, Catania, 1984, 109.–110.lpp.).

[81] Papirusa bojājuma dēļ tekstā trūkst vairākas rindiņas. Sedlijs, spriežot pēc konteksta, domā, ka šeit varētu būt lasāms: "nepārliecinās nevienu, kas atbild, ka jautājums ir par rīcību un tāpēc nevar tikt atrisināts ar tukšu runāšanu. Savukārt kāds, kas ir spiests atspēkot..." (*CErc* 3, 72. lpp.).

[82] Tas ir, apgalvojumu, ka nav iespējams reizē zināt un nezināt vienu un to pašu lietu.

[83] Rezumējot: Epikūrs apraksta tāda sofista sarunu biedra reakciju, kurš savus spriedumus nebalsta uz ἐπιλογισμός. Sofista sarunu biedrs iekļūst lamatās un ir spiests atteikties no sava sākotnējā apgalvojuma, ka nav iespējams vienlaikus zināt un nezināt vienu un to pašu lietu. Situācija viņu sasmīdina un viņš atbild sofistam, ka šajā paradoksālajā atzinumā viņu ievilinājusi spēle ar valodas lietojuma paradumiem. Epikūrs savukārt uzskata, ka sofista sarunu biedrs iekļūst slazdā, jo viņš neapzinās, ka sofista jautājums patiesībā ir par rīcību (πραγματικόν), nevis par vārdiem. Nobeigumā Epikūrs apraksta sofista upura kļūdas cēloni kā nespēju ar ἐπιλογισμός palīdzību aptvert ("viņš neizdarīja {pieredzē balstītu} spriedumu"), ka normālos apstākļos ir neiespējami vienlaikus zināt un nezināt vienu un to pašu lietu un ka sofists tikai spēlējas ar šī likuma izņēmumu.

[84] Pēc tam, kad tika parādīts, kā ar ἐπιλογισμός palīdzību var atrisināt megariešu sofismu, Epikūrs apskata vēl vienu iespējamu sofisma atspēkojuma veidu un atkal lieto ἐπιλογισμός, lai pierādītu sofisma aplamību. Kā iepriekš skaidrots, sofisma absurdums slēpjas tajā, ka tas balstīts tikai uz izņēmuma gadījumu, kas nepierāda

likumu. Sofista upuris, kas bija spiests atzīt, ka vienā konkrētā gadījumā ir iespējams reizē zināt un nezināt vienu un to pašu lietu, no tā varētu izdarīt aplamu secinājumu, ka šī atziņa ir patiesa visos gadījumus, proti, tā ir vispārināma. No sekojošā teksta kļūst skaidrs, ka Epikūra mācībā tieši vispārināšana ir biežākais maldu avots. Epikūra atbilde uz piedāvāto risinājumu ir šāda: cilvēkam, kas ir pārliecināts par to, ka kāda atziņa ir vispārīgi patiesa, vajadzētu savu pārliecību tūlīt pierādīt savā rīcībā; taču mēs zinām no personīgās pieredzes ("un viņš pats to apliecina": (11)), ka cilvēki, kurus sofisti ievilina lamatās un liek atzīt par patiesiem paradoksālus apgalvojumus, nekad nerīkojas saskaņā ar šiem sofismiem. Kad kāds cilvēks ir spiests atzīt, ka ir iespējams vienlaikus zināt un nezināt vienu un to pašu lietu, viņš diez vai sāks rīkoties saskaņā ar šo atziņu. Līdzīgi būtu arī gadījumā ar Zēnona paradoksiem: diez vai tas, kurš nevar atspēkot paradoksu par kustības neiespējamību, tajā pašā brīdī pārstās kustēties.

[85] Trūkstošo teksta daļu Sedlijs piedāvā aizvietot ar: "Atšķirība, ko viņi nesaskata, ir tāda, ka cilvēks, kas izsaka vispārinātu apgalvojumu, to dara, iespējams, ar pieredzes palīdzību pētot..." (*CErc* 3, 54. lpp.).

[86] Epikūrs skaidro atšķirību starp sofista upuri un cilvēku, kas ir spiests izdarīt vispārinātu apgalvojumu. Ja teksts ir rekonstruēts pareizi, Epikūrs vispārinātu apgalvojumu definē šādi: lai arī tas var nākt no atsevišķu gadījumu empīriskas izpētes, tas jebkurā gadījumā jāizsaka tādā veidā, kas raksturīgs vispārinātiem apgalvojumiem. Apgalvojumam, kuru sofists liek izteikt savam sarunu biedram, nav raksturīga ne viena, ne otra no šīm pazīmēm. Kas saprotams ar "veidu, kādā vispārināti apgalvojumi tiek atzīti par patiesiem", nav pilnībā skaidrs. Sedlijs uzskata, ka šis "veids" ir mājiens uz rīcību, kas pavada vispārinātu apgalvojumu, par ko runāts vēlāk (*CErc* 3, 75. lpp.).

[87] Proti, kad cilvēks izdara vispārinājumu (καθόλου), kas attiecas uz rīcību.

[88] Sedlijs piedāvā šeit lasīt: "un kas beigās izrādās aplams" (*CErc* 3, 55. lpp.).

[89] Lai uzsvērtu atšķirību starp gadījumiem, kad tiek atzīts paradoksa patiesums un kad tiek izdarīts vispārināts spriedums, Epikūrs apraksta uzvedību, kas parasti pavada vispārinājumu, bet kas nav novērojama tajos gadījumos, kad atziņai nav vispārinoša rakstura. Viņš atsaucas uz iepriekš izklāstītu veidu, kā izšķirami patiesi un

maldīgi viedokļi. a) Ja vispārināts apgalvojums attiecas uz rīcību, tas tūlītēji noved pie rīcības; b) ja tas ir "teorētisks" viedoklis, tas vai nu novedīs pie kaut kāda aplama apgalvojuma par redzamo pasauli vai arī netieši kļūs par cēloni nepareizai rīcībai (5).

[90] Domāta iepriekš minētā atšķirība starp sofista upuri un cilvēku, kas izdara vispārinošu apgalvojumu.

[91] Jēdziens ἐνεργητικὴ ἰδέα – "uz darbību rosinoša doma" Epikūram, šķiet, ir filosofiskas domāšanas gala produkts – proti, doma, kas vedina uz darbību vai kas izpaužas darbībā.

[92] Rezumējot šī sarežģītā fragmenta saturu: Epikūrs atbild uz hipotētisku pārmetumu, kas minēts iepriekšējā fragmentā, un iesaka Mētrodoram pievērsties metodei, ko viņš sauc par pieredzē balstītu spriešanas veidu (ἐπιλογισμός). Šajā darba *Par dabu* daļā ἐπιλογισμός ieteikts kā paņēmiens, ar kura palīdzību spriest par viedokļu (δόξαι) atbilstību patiesībai, un tās lietojums iedalīts divās grupās, kas attiecīgi piemērojamas divu tipu uzskatiem. Pirmajā grupā (1) iekļauti uzskati, kas tieši attiecas uz cilvēku rīcību. Otrajā grupā (2) iekļauti spekulatīvi un hipotētiski uzskati par τὰ ἄδηλα, "neskaidro". Ja uzskats pieder pie pirmās grupas, ir redzams, vai tas ir patiess vai maldīgs, vērojot tās rīcības lietderību vai nelietderību, kas balstās uz šo uzskatu. Ja uzskats pieder pie otrās grupas, tā patiesums nav tūlītēji konstatējams, taču, ja uzskats ir maldīgs, šis maldīgums nāks gaismā vai nu: a) gadījumā, ja tas noved pie tāda neteorētiska uzskata atzīšanas, ko mēs atzīstam par maldīgu; vai arī: b) ja tas netieši noved pie rīcības, ko mēs atzīstam par nelietderīgu. Ja nav konstatējams ne a), ne b) gadījums, var izdarīt secinājumu, ka uzskats ir patiess.

Ieteikums visus uzskatus, kas saistīti ar rīcību (περὶ πράξεων), sijāt, vadoties pēc to praktisko seku analīzes, labi iederas Epikūra ētikas pamatprincipos, kas balstīti empīriskos novērojumos par to, kas ir izdevīgs ("lietderīgs") un kas nav; kas ved uz laimi un rada baudu, un kas ne (skat., piemēram, *Vēstuli Menoikejam*, 30, kā arī *Galvenās atziņas*, XXXI–XXXVIII).

[93] Viena no retajām vietām zināmajos Epikūra tekstos, kur jūtama pašironija.

[94] Par mācības iegaumēšanu skat. arī *Vēstuli Pītoklam*, 84, kur Pītokls sūdzas, ka skolotāja priekšlasījumi ir grūti iegaumējami (δυσμνημόνευτα). Epikūrs šo problēmu centās risināt, radot virkni "kopsavilkumu" un "īso izklāstu" (skat. *Vēstuli Hērodotam*, 35–36, 82–83; *Vēstuli Pītoklam*, 84–85, 116). Diogens Lāertietis *Epikūra dzīvē* raksta, ka Epikūrs vingrinājis mācekļus iegaumēt viņa sacerējumus no galvas (§12).

[95] Tā Epikūrs raksturo savu nozīmīgo darbu *Par dabu* – kā secīgu lekciju ciklu. Arī fragmentos, kas saglabājušies no *Par dabu* II un XI grāmatām, lasāms vārds ἑξῆς, "secīgs", kas rosina domāt, ka katras šī darba grāmatas saturs loģiski bija saistīts ar iepriekšējo un izrietēja no tā.

[96] Salīdzināt ar *Vēstuli Hērodotam*, 39–40.

[97] Tas ir, definīcijas.

[98] Iespējams, vārds lietots metaforiskā nozīmē kā "iespējas", "potenciāli" vai kas tamlīdzīgs. Epikūra tekstos nav liecību par to, ka viņš par "sēklām" sauktu "nedalāmos ķermeņus" jeb atomus, kā dara Lukrēcijs (*seminai*: I, 59, 176, 501, 614 u.c.).

[99] Domāti rēgi (simulakri), kas iekļūst mūsu ķermenī caur miesas porām.

[100] Šis teksts, kas diemžēl saglabājies tikai daļēji, risina problēmu par brīvo gribu un atbildību. Sedlijs komentārā raksta, ka Epikūrs ir senākais zināmais filosofs, kas jautājumu par brīvo gribu padarījis par nozīmīgu filosofisku problēmu (Longs&Sedlijs, vol. I, 107. lpp.). Epikūrs netieši norāda uz to, ka viņa priekšgājēja Dēmokrita mācībā no atomisma teorijas izrietošais determinisms rada problēmas ētikā, tas ir, jautājumos par cilvēka morālo atbildību un izvēli. Dēmokrita teorijā visas parādības, tātad arī cilvēka uzvedība, ir pilnībā atkarīgas no fiziskiem atomu kustības likumiem un tāpēc ir "neizbēgamības" noteiktas (DK 68 A 39 un it sevišķi 66). No sekundāriem avotiem par Epikūra mācību zināms, ka Epikūrs no Dēmokrita daļēji pārmantotajā determinisma teorijā ieviesa atomu "novirzīšanās" jēdzienu (Lukrēcijs, II, 251–293; Cicerons, *Par likteni*, XX, 46), taču šis jēdziens sacerējuma *Par dabu* fragmentos, kuros runāts par cilvēka brīvo gribu un atbildību, nav minēts. Epikūra iedomātais sarunu biedrs šajā fragmentā ("Ja kāds teiktu...": (3)) ir Dēmokrita determinisma piekritējs, konkrēti – kāds, kas mehāniskā determinisma principus attiecina uz jebkādu cilvēka uzvedību, ieskaitot pats savējo. Sedlijs raksta, ka Epikūrs, iespējams, vēršas pret IV gadsimta p.m.ē. dēmokritieti Nausifanu, kurš bija viņa paša skolotājs (skat. *Epikūra dzīvi*, 7). Pēc Epikūra domām, mūsu rīcība un viedokļi nav fiziski noteikti, bet gan atkarīgi no mums pašiem, jo no dzimšanas mūsos ir dažādas "sēklas" (potenciāli), kas mums ļauj attīstīties dažādos virzienos. Ja šīs "sēklas" mūs kontrolētu un vadītu, mūsu morālai stājai, viedoklim un attieksmei pret citiem nebūtu nekādas nozīmes.

[101] Tas ir, atomu sablīvējumā, kas veido cilvēku (gan dvēseles, gan ķermeņa kopumu).

[102] Iespējams, ka lakūnas vietā lasāms: "saprast sava paša rīcību".

[103] Tikumīga rīcība, ja to pavada cerības uz atalgojumu, rada satraukumu un tāpēc nav savietojama ar svētlaimi. Salīdzināt ar *VM*, 39, kur Epikūrs līdzīgi spriež par izdevīgumu un aprēķinu draudzībā.

[104] Salīdzināt ar fragmentu no kādas Epikūra vēstules Pītoklam, kas citēts *Epikūra dzīvē*, 6.

[105] Sacerējums *Hēgēsianakts* minēts Diogena Lāertieša dotajā Epikūra darbu sarakstā (*Epikūra dzīve*, 27).

[106] Šī liecība ir krasā pretrunā ar *GA*, XL un *VM*, 66 – atziņām, kurās Epikūrs aicina atturēties no žēlabām un raudām drauga nāves gadījumā. Ja aicinājums ļauties sāpēm un žēlabām būtu pausts tikai privātā vēstulē mirušā Hēgēsiankta radiniekiem, varētu teikt, ka šo aicinājumu motivējuši konkrēti apstākļi, taču Plūtarhs raksta, ka Epikūrs aicinājis neapspiest sēru jūtas arī "daudzos citos darbos". Vienīgā paralēle, ko varam atrast zināmajos darbos un to fragmentos, lasāma Diogena Lāertieša doksogrāfijā §119, kur teikts: "arī gudrais bēdāsies".

[107] Šis un arī sekojošie fragmenti (līdz 50.) saglabājušies no vēstulēm Idomenejam.

[108] Salīdzināt ar *Vēstuli Menoikejam*, 130.

[109] Lūgumu un pagodinājumu izsakošs žests – gan starp cilvēkiem, gan dievību priekšā (Homērs, *Īliada*, I, 407; 512; XXIV, 357, u.c.)

[110] Šis ir fragments no vēstules Kolotam – vienam no Epikūra skolniekiem, kas minēts *Epikūra dzīvē*, 25. Arī citi Epikūra vēstuļu fragmenti liecina par ļoti sirsnīgām un pat pielūgsmes pilnām attiecībām starp skolotāju un mācekļiem (skat. *Epikūra dzīvi*, 5). Par Epikūra iecelšanu dieva kārtā skat. grāmatas pēcvārdu, 327. lpp.

[111] Ἀγοραία ἐργασία – burtiski, "tirgus laukuma nodarbe"; *ergasia* parasti apzīmē fizisku, amatniecisku darbu (kā drēbju un apavu izgatavošanu: Platons, *Gorgijs*, 449d, *Teaitēts*, 146d).

[112] Citētās vēstules adresāts nav zināms, taču, lai kāds tas arī būtu, Epikūrs dod ironisku mājienu par adresāta neciešamo rakstu (par attieksmi pret draugu rakstura īpatnībām skat. arī *VM*, 15).

[113] Antestērijas – svētki, ko Atēnās un arī daudzās Jonijas pilsētās svinēja par godu Dionīsam antestērija mēnesī (februāra otrajā pusē un marta sākumā).

[114] Šķiet, ka runa ir par vīziju, kas parādījusies Epikūra mātei sapnī.

[115] Šīs – tā sauktās *Vēstules mātei* autentiskumu apšaubīja pirmais tās izdevējs Viljams (I. William, *Diogenes Oenoandensis, Fragmenta*, Leipzig, 1907), taču gan Arigeti, gan citi XX gadsimta izdevēji to uzskata par īstu. Arigeti izvirzīja hipotēzi, ka vēstule varētu būt rakstīta 322. gadā p.m.ē., kad Epikūrs ceļoja pa Mazāziju (1960, 675. lpp.), taču, spriežot pēc vairākām atsaucēm uz konkrētām Epikūra doktrīnām (tēli, dievu raksturojošas īpašības, dzīves mērķis, u.c.), ir ticamāk, ka vēstule rakstīta Epikūra brieduma gados – katrā ziņā pēc tam, kad viņš jau bija radījis savu filosofijas virzienu un nodibinājis Dārzu. Ja tas ir tā, šī vēstule sniedz nozīmīgu liecību par labprātīgiem ziedojumiem – gan no draugu, gan tuvinieku puses – epikūriešu kopienas vai kopienu uzturēšanai. Kleona atsūtītās 9 minas ir pietiekama summa, lai diezgan liels cilvēku pulks ar to varētu iztikt vairākus mēnešus. Fakts, ka Epikūra vecāki sūtīja vīra gadus sasniegušajam Epikūram (un, domājams, arī viņa trīs brāļiem, kas tāpat pievērsās filosofijai: skat. *Epikūra dzīvi*, 3) uzturlīdzekļus, liek domāt, ka vecāki ne tikai aktīvi atbalstīja Dārza filosofiju, bet varbūt pat paši tai sekoja. Antīkajā Grieķijā nebija parasts, ka vecāki uztur savus pieaugušos dēlus – drīzāk otrādi, dēliem bija pienākums uzturēt vecākus.

[116] Šis draudzības nepieciešamības izskaidrojums ir dīvains (iespējams, ka tas izriet arī no Senekas parafrāzes), ņemot vērā, ka Epikūrs neatzina tikumu lietderību pašu par sevi – pie tikumiem ir jāturas tikai tik lielā mērā, cik tie sniedz baudu (skat., piemēram, 15. fragmentu).

[117] Iespējams, ka citāts no Epikūra ir tikai šī teikuma daļa: no "lai būtu kāds..." līdz "nonācis trūkumā". Pārējais ir Senekas parafrāze.

[118] Šajā un nākamajos fragmentos (līdz pat sadaļas beigām) citēto vēstuļu adresāti nav zināmi.

[119] Salīdzināt ar *Vēstuli Menoikejam*, 129 un *GA*, VIII.

[120] Par paļāvību kā nozīmīgu priekšnoteikumu nesatrauktības stāvoklim skat. arī *GA*, XXXIX un XL.

[121] Salīdzināt ar *VM*, 29. Šie trīs pēdējie fragmenti ilustrē Epikūra nievājošo attieksmi pret "pūli", kam pretstatīts "gudrais" – tas, kurš pārvarējis bailes no nāves un dieviem un sapratis gan visa esošā pamatus, gan dzīves augstāko mērķi.

[122] Cicerona teiktais īsti neatbilst patiesībai vai, pareizāk sakot, attiecas tikai uz Epikūra mācības daļu. Vairākos fragmentos – it

sevišķi fragmentos no darba *Par dabu* Epikūrs ne tikai dod definīcijas ("noteiksmes"), bet arī parāda, "kā atbildēt uz mulsinošiem jautājumiem" (skat. padomus megariešu sofisma atspēkošanai 40. fragmentā, kā arī 29. un 41., kur minētas "noteiksmes").

[123] Skat. *Vēstuli Hērodotam*, 39: cilvēkam jāprot, balstoties uz sajūtām, izdarīt prāta spriedumu par "neskaidro" (ἄδηλον) jeb neredzamo. Šis princips vairākkārtīgi uzsvērts arī *Vēstulē Pītoklam*, runājot par debesu parādību izpēti (§86, §88, u.c.)

[124] Salīdzināt ar *Vēstuli Hērodotam*, 39.

[125] Nepatiess lietas vai parādības apraksts rodas tad, kad sajūtās dotajam kaut kas tiek "piedomāts klāt" (skat. *Vēstuli Hērodotam*, 50). Skat. arī tālāk 65. fragmentu.

[126] Par "piedomu" skat. *Epikūra dzīvi*, 32 un 171. piezīmi.

[127] Par pirmtvērumu skat. arī grāmatas pēcvārdu, 336.–339. lpp.

[128] Par "norādi" (σημεῖον) skat. *Epikūra dzīvi*, 32 un 170. piezīmi.

[129] Šis ir komentārs Platona dialogā *Teaitēts* izteiktajai atziņai, ka neviens nesaprot lietas nosaukumu, ja nezina, kas šī lieta ir (147b). Ar ὀνόματα grieķi apzīmēja gan cilvēku vārdus, gan lietu nosaukumus.

[130] Tas ir, vienlīdz labi zināmi un saprotami. Šis un iepriekšējais fragments liecina par Epikūra noraidošo attieksmi pret definīcijām, kas sasaucas arī ar viņa paša teikto *Vēstulē Pītoklam*, 86: "Dabas izpēte jāveic, nevis balstoties uz tukšiem spriedumiem un likumiem, bet gan tā, kā liek redzamās parādības."

[131] Domātas homeopātiskas zāles, kas bija pazīstamas antīkajā medicīnā.

[132] Par Pītagora (VI–V gadsimts p.m.ē.) uzskatiem par valodas rašanos nekas nav zināms. Kratils bija filosofs hērakleitietis, Sokrata laikabiedrs (V gs. p.m.ē.). No viņa darbiem nav saglabājies neviens fragments, taču personāžs Kratils figurē Platona dialogā ar tādu pašu nosaukumu. Šajā dialogā, diskutējot ar Sokratu par valodas jautājumiem, Kratils apgalvo, ka nav iespējams aplams apgalvojums (429d).

[133] Šis izklāsts par valodu kā dabisku parādību attiecas tikai uz pirmo Epikūra izšķirto valodas veidošanās posmu, ko varētu nosaukt par komunikācijas pamata līmeni. Vēlākie valodas attīstības posmi ietver gan vienošanos par noteiktu vārdu lietojumu, gan aizguvumus no citām valodām (skat. *Vēstuli Hērodotam*, 75–76). Diskusija par to, vai valoda radusies dabiski (φύσει), vai arī vienošanās ceļā (θέσει vai νόμῳ), antīkajā pasaulē bija ļoti plaša un nopietna (skat.

E. Coseriu, *Die Geschichte der Sprachphilosophie von der Antike bis zur Gegenwart*, Stuttgart, 1975, N. Denyer, *Language, Thought and Falsity in Ancient Greek Philosophy*, London/New York, 1991.

[134] Par tukšumu kā par "telpu" runāts *Vēstulē Hērodotam*, 40.

[135] Salīdzināt ar *Vēstuli Hērodotam*, 40.

[136] Epikūrs saliktu ķermeni (tai skaitā cilvēka ķermeni) bieži sauc par "sakopojumu" (ἀθροισμός vai ἄθροισμα): *Vēstule Hērodotam*, 62, 63, 64, 65, 69; *GA*, IX, u.c., bet šo apzīmējumu tam dod nevis tāpēc, ka tajā "sakopots" apveids, lielums, pretestība un smagums, bet gan tāpēc, ka salikts ķermenis sastāv no daudziem atomiem. Turklāt, saucot apveidu, lielumu un smagumu par ķermeņa "īpašībām", Epikūrs raksta, ka šīs īpašības nevajag uzskatīt ne par kaut kādiem "neķermeniskām būtībām, kas pievienojas ķermenim", ne arī par "ķermeņa daļām" (*Vēstule Hērodotam*, 69). Seksta Empīriķa liecība tāpēc ir mulsinoša: jādomā, ka tā cēlusies vai nu no pārpratuma, vai arī tajā citētais apgalvojums izrauts no konteksta.

[137] Spriežot pēc īpašības vārda ἀπερίληπτος lietojuma *Vēstulē Hērodotam*, runa ir vai nu par atomu apveidu daudzveidību, ko Epikūrs sauc par neaptveramu (§42), vai arī – kā izriet no §§55–56 – par atomu lielumu, kas ir ļoti mazs – neaptverami, bet ne bezgalīgi mazs.

[138] Par atomu "novirzīšanos" skat. grāmatas pēcvārdu, 348.–350. lpp.

[139] Salīdzināt ar *Vēstuli Hērodotam*, 41; 43–44.

[140] Burtiski tulkojot: "atgadījumu atgadījums". Skat. Epikūra izklāstu par laika fenomenu *Vēstulē Hērodotam*, 72–73.

[141] Seksts Empīriķis tālāk tekstā paskaidro, ka diena un nakts ir "apkārtējā gaisa gadījuma pazīme", jo diena pienāk tad, kad atspīd saule, bet nakts tad, kad saules gaisma pazūd. Tāpat arī stundas ir gaisa gadījuma pazīmes, jo tās uzskatāmas par dienas vai nakts daļām. Laiks izplešas visas dienas, nakts vai stundas garumā, tāpēc arī noteikta diena vai nakts, atsaucoties uz laiku, kas ar to saistīts, tiek saukta par garu vai īsu. Savukārt pārdzīvojumi un bezkaislība ir to būtņu gadījuma pazīmes, kas piedzīvo baudu vai ciešanas; gan pārdzīvojumiem, gan bezkaislībai vienmēr ir noteikts ilgums. Visbeidzot, kustība un miera stāvoklis ir ķermeņu gadījuma pazīmes un arī tie tiek mērīti ar laika palīdzību.

[142] Dēmokrits un viņa sekotāji uzskatīja, ka sajaukšanās notiek, nevis pārkārtojoties pašiem atomiem, bet gan nelielām atomu grupām (Aleksandrs no Afrodīsijas, *Par sajaukšanos*, 214, 18–28 = DK 68 A 64).

[143] Salīdzināt ar sholiju *Vēstulei Hērodotam*, 66.

[144] Salīdzināt ar *Vēstuli Hērodotam*, 63.

[145] Par rēgiem skat. arī *Vēstuli Hērodotam*, 46–51.

[146] Šis fragments palīdz labāk saprast Epikūra izklāstu *Vēstulē Hērodotam*, 52.

[147] Dēmokrita izklāsts par dzīvības rašanos uz zemes ir ļoti detalizēts. Viņš raksta, ka zeme pirmsākumos bija dubļaina un mitra. Tad tās virspuse saules karstuma ietekmē uzrūga kā mīkla un izveidoja tādus kā pūšļus, kas bija pārklāti ar smalku apvalku. Karstums mitrās daļas atdzīvināja, un, līdzīgi sēklām, tās sāka augt. Kad augļi sasniedza briedumu, apvalki pārplīsa un no tiem izkāpa visādu sugu dzīvnieki. Tie, kuri bija nobrieduši lielākā karstumā, bija apveltīti ar spārniem, bet tie, kuri radās no biezākas zemes, izauga par rāpuļiem un nelidojošiem zvēriem. Šo dzīvnieku vidū bija arī pirmie cilvēki, kas līdzinājās meža zvēriem un nebija apveltīti ar spēju sarunāties. Vēlāk, zemei aizvien sabiezējot saules un vēja ietekmē, no dubļiem citas sugas vairs nevarēja rasties un dzīvās radības sāka vairoties, kopojoties savā starpā (DK 68 B 5).

[148] Lukrēcijs raksta, ka uz zemes dzīvnieku sugas "radās lielā skaitā, tūkstoš veidos, dažāda izskata" (V, 791–792) – proti, dzīvība uz zemes neradās izolēti, vienā vietā, jo zeme bija auglīga visur un apstākļi, kas nepieciešami dzīvībai, bija nodrošināti daudzās vietās. Tas pats attiecas arī uz cilvēku. Epikūriešu skatījumā nebija "pirmā cilvēka" – cilvēces pirmtēva. Cilvēki radās vienlaicīgi daudzās vietās uz zemes. Šis dzīvības daudzkārtības likums, kas izriet no nejaušības dabas, ir spēkā arī visās pārējās pasaulēs.

[149] DK 68 A 109.

[150] Arī Lukrēcijs raksta, ka gan nomoda sapņos, gan miegā jau pašos cilvēces pirmsākumos ļaudis redzēja dievu tēlus – tie bija liela auguma un brīnumaini skaisti; cilvēki piedēvēja dieviem sajušanas spējas, jo sapņos šķita, ka dievi kustina locekļus, un piedēvēja arī spēju runāt (V, 1169–1174). Savukārt Cicerons paskaidro, ka Epikūra teoloģijā dieviem ir kaut kas līdzīgs ķermenim un šajā ķermenī plūst kaut kas līdzīgs asinīm (*quasi corpus... quasi sanguinem*); dievi ir antropomorfi, jo cilvēka forma ir visskaistākā no visām (*Par dievu dabu*, I, 48). Skat. arī sholiju pie *GA*, I un nākamo fragmentu.

[151] Dievu ķermenis ir veidots no tik smalkiem atomiem, ka pat prāts no tiem nākošos rēgus var uztvert ar grūtībām (Lukrēcijs, V, 148–149).

[152] Tā kā atomu skaits ir bezgalīgi liels, arī to kombināciju skaits, kas ikreiz rada kaut ko jaunu, ir bezgalīgi liels. Visas iespējamās kombinācijas jau ir notikušas, jo arī laiks pastāv bezgalīgi.

[153] Tikai dabas izpēte spēj atbrīvot cilvēku no bailēm, satraukuma un ciešanām, ko rada neierobežotas vēlmes (skat. *Vēstuli Menoikejam*, 127–128; 133; *GA*, XII; *Fragmentu izlasi*, 110).

[154] Par Epikūra dievu svētlaimi un bezrūpību skat. *Vēstuli Pītoklam*, 97 un *GA*, I. Laktancija risinātā problemātika – kā dieva esamība ir savienojama ar ļaunumu, kas pastāv pasaulē, Epikūram ir sveša un tāpēc Epikūra darbos nav atrodama diskusija par dieva esamību un īpašībām; epikūrismā lielāko daļu nelaimju cilvēki sev sagādā paši savu neierobežoto vēlmju vai nesavaldīto baiļu dēļ (skat. 110. fragmentu); bet citas nelaimes, kā dabas katastrofas, notiek pašas no sevis atomu salikumu savstarpējās iedarbības dēļ – cilvēks nevar pret tām nodrošināties, taču, pārvarot bailes no nāves un sāpēm, viņš var sagaidīt tās bez satraukuma. Kopumā ņemot, ļaunuma problēma epikūrismā ir nenozīmīga, lai neteiktu, ka tā vispār nav problēma – kā apgalvo Epikūrs *Vēstulē Menoikejam*, pat vislielākais ļaunums pastāv tikai īsu laiku, bet, ja tas ir ilglaicīgs, tā sagādātās ciešanas nav lielas (§133).

[155] Salīdzināt ar *VM*, 33.

[156] Tas ir, cilvēka "dabā" – ķermeņa un dvēseles kopumā.

[157] Salīdzināt ar *GA*, XV un *VM*, 25.

[158] Vai arī "kaislību".

[159] Ja gudrā pārliecība nebūtu pilnīga, tai būtu raksturīgas šaubas, savukārt šaubas, kā Epikūrs vairākkārtīgi uzsver, ir viens no baiļu un satraukuma avotiem (skat. *GA*, XXIV un *Vēstuli Pītoklam*, 85, kur teikts, ka visu zināšanu mērķis ir nesatrauktība un droša paļāvība). Epikūrismā patiesība ir tikai viena un tā ir absolūta. Cilvēkam ir iespējams pie tās nonākt un, kad viņš pie tās ir nonācis, viņš līdzinās svētlaimīgajiem dieviem.

[160] Šeit uzsvērts statiskās baudas pārākums pār kinētisko baudu; par šo dalījumu skat. Diogena Lāertieša doksogrāfiju, §136.

[161] "Labais" ir brīvība no sāpēm un satraukuma. Salīdzināt ar *Vēstuli Menoikejam*, 131, kur šāds apgalvojums izteikts par baudu. Par baudu kā augstāko labumu skat. turpat, 129.

[162] Tāpat kā *Vēstulē Menoikejam*, 133, *GA*, XXV un *VM*, 25, domāta cilvēka daba, kuras augstākais mērķis ir bauda.

[163] Tie, kam rītdiena ir "vajadzīga", saista to ar kaut kādām cerībām, taču, tā kā nākotne nav atkarīga tikai no mums (skat. *Vēstuli Menoikejam*, 127), cerības var pievilt un pieviļot radīt ciešanas.

[164] Par Epikūra noliedzošo attieksmi pret pašnāvību skat. Diogena Lāertieša doksogrāfiju §119 un par šīs nostājas pamatojumu – *Vēstuli Menoikejam*, 125–127.

[165] Salīdzināt ar *GA*, XVII un XXXIV: cilvēku, kas rīkojas netaisnīgi, vajā bailes no pieķeršanas un soda, un tāpēc viņam nav iespējams būt nesatrauktam.

[166] Teiktais attiecas uz cilvēkiem vispār (tas ir, uz "pūli"), nevis uz filosofu ("gudro") radītām noslēgtām kopienām, kāda bija, piemēram, Epikūra Dārzs. Ikviens vesels cilvēks kā sugas pārstāvis var tikt saukts par "saprātīgu", jo tā krūtīs mīt dvēseles "saprātīgā daļa" (λογικόν: skat. sholiju pie *Vēstules Hērodotam*, 66; *Fragmentu izlasi*, 80). Epikūrs noliedz "dabisku kopību" cilvēku starpā, jo katrs tiecas tikai pēc savas baudas un ir gatavs iegūt šo baudu arī netaisnīgā ceļā – tas ir, uz citu cilvēku baudas rēķina. Tikai gudrais saprot, ka netaisnīga rīcība un kaitēšana nav izdevīga, jo to pavada satraukums un bailes no soda (skat. *GA*, XXXV). Tieši tāpēc, ka cilvēki ir bīstami, gudrais cenšas sev nodrošināt aizsardzību un drošību ar draudzības palīdzību. Epikūra pesimistiskais skatījums uz sabiedrību un cilvēku savstarpējām attiecībām bieži salīdzināts ar kanonizēto Hobsa atziņu "cilvēks cilvēkam vilks" (skat., piemēram, P. Mitsis, *Epicurus' Ethical Theory*, Cornell, 1988, 98.–105. lpp.)

[167] Proti, likumi var vismaz daļēji pasargāt gudros no citu cilvēku kaitniecības (skat. iepriekšējo fragmentu) – gudrie nerīkojas netaisnīgi, jo zina, ka šāda rīcība ir neizdevīga.

[168] Skat. arī *VM*, 33.

SENGRIEĶU VĀRDU TULKOJUMA RĀDĪTĀJS

Tulkojuma rādītājā iekļauti nozīmīgākie Epikūra tekstos un Diogena Lāertieša doksgrāfijā lietotie sengrieķu vārdi – ne tikai filosofiski termini, bet arī darbības, īpašības un apstākļa vārdi, ko Epikūrs lieto filosofiskā (ontoloģiskā, epistemoloģiskā un ētiskā) kontekstā. Rādītājā nav iekļauti dabas parādību nosaukumi no *Vēstules Pītoklam*. Ar zvaigznīti * atzīmēti tie teksti, kuru manuskriptu teksts ir bojāts un tāpēc attiecīgais vārds parādās kā izdevēja piedāvāta konjunktūra.

Saīsinājumi:
Dz. – Diogena Lāertieša sarakstītā *Epikūra dzīve* un citi Diogena teksti (doksogrāfija §§117–121a, §§135–138)
Fr. – *Fragmentu izlase*
GA – *Galvenās atziņas*
Her. – *Vēstule Hērodotam*
Men. – *Vēstule Menoikejam*
Pīt. – *Vēstule Pītoklam*
VM – *Epikūra izteikumi* (Vatikāna manuskripts)

ἀγαθός, *agathos* – (*to agathon*) labais *Dz.* 6; *Men.* 124; 130; 134; *VM* 37; *Fr.* 12; 100; 102; – labums *Men.* 122; 128; 129; 130; 132; 135; *GA* VII; *VM* 16; 19; 32; 42; 78; – (*to agathon*) vērtība *Dz.* 120b; – (*ta agatha*) labumi *Men.* 133; 134; *GA* VI; *VM* 17; *VM* 45; *VM* 75; *Fr.* *52; 53; – spējīgs *Dz.* 23; – krietns *VM* 53

ἀγνοεῖν, *agnoein* – nezināt *Her.* 79; 80; *Fr.* *38; – trūkt zināšanām *Men.* 131

ἄγνωστος, *agnōstos* – neizzināmais *Fr.* *36; – (*agnōstei*) akli *Fr.* *40

ἄδηλος, *adēlos* – (*to adēlon*) neskaidrais *Dz.* 32; *Her.* 38; 39; 80; *Fr.* 65; – nav skaidrs *GA* XXXV

ἀδιαληψία, *adialēpsia*, – nebūt izšķiramam *Fr.* *33

ἀδιανόητος, *adianoētos* – nav iedomājams *Her.* 47; – (*to adianoēton*) neiedomājamais *Pīt.* 97

ἀθανασία, *athanasia* – nemirstība *Men.* 124

ἀθάνατος, *athanatos* – nemirstīgs *Men.* 135; *VM* 78

ἄθροισμα, *athroisma* – sakopojums *Her.* 62; 63; 64; 65; 69; *Pīt.* 100; 108; *GA* IX

ἀθροισμός, *athroismos* – sakopojums *Pīt.* 90; *Fr.* 73

ἀθρόος, *athroos* – visaptverošs *Her.* 35; – (*to athroon*) kopums *Her.* 56; 69; 70; – kopumā *Her.* 69; – biežs *Pīt.* 104

ἀθροότης, *athrootēs* – sakopojums *Pīt.* 106
αἱρεῖσθαι, *haireisthai* – izvēlēties *Dz.* 117; 138; *Men.* 126; 129; *VM* 16; *Fr.* 33
αἵρεσις, *hairesis* – izvēle *Dz.* 30; *Men.* 128; 129; 132; (*Epikūra darba nosaukumā*) *Dz.* 27; 136; – izvēlēties *Dz.* 34; *Fr.* *34; 38; – virziens *Dz.* 2; *Fr.* 67
αἱρετός, *hairetos* – tas, ko vajag izvēlēties *Dz.* 30; – vēlams *Men.* 129; *VM* 23
αἰσθάνεσθαι, *aisthanesthai* – uztvert ar sajūtām *Fr.* 6; *Fr.* 53; – (*aisthanomenos*) sajūtošs *Her.* 66
αἴσθησις, *aisthēsis*– sajūta *Dz.* 31; 32; 33; *Her.* 38; 39; 44, *sholija*; 48; 55; 58; 59; 62; 63; 64; 68; 71; 82; *Pīt.* 86; 90; 91; *Men.* 124; *GA* XXIII; XXIV; *Fr.* 29; *30; 31; 62; 64; 65; 84; (*Mētrodora darba nosaukumā*) *Dz.* 24; – sajušana *Her.* 63; *Fr.* 82; – jutība *Her.* 65; *Fr.* 81; 101; – uztveres spējas *Fr.* 60
αἰσθητήριον, *aisthētērion* – juteklis *Her.* 50; 53; *Fr.* 22
αἰσθητικός, *aisthētikos* – sajušana *Her.* 64; – (*to aisthētikon*) jūtošā daļa *Fr.* 81
αἰσθητός, *aisthētos* – maņām sajūtams *Her.* 47; – sajūtams *Fr.* *8; 67; – (*to aisthēton*) sajūtamais *Fr.* 63; 65
αἰτία, *aitia* – cēlonis *Her.* 44; 63; 64; 78; 79; *Pīt.* 86; 95; 111; 113; 116; *Men.* 132; 134; *GA* XXXVI; *VM* 81; *Fr.* 22; 42; *Fr.* *51; – iemesls *Her.* 50; 76; 81; *VM* 38; – pamatojums *Fr.* *2
αἰτιολογεῖν, *aitiologein* – meklēt cēloņus *Her.* 80; – noskaidrot cēloņus *Her.* 82
αἰτιολογία, *aitiologia* – cēloņu meklējumi *Pīt.* 97
αἴτιος, *aitios* – cēlonis *Pīt.* 99
ἀκρόασις, *akroasis* – priekšlasījums *Fr.* *39; 41
ἀλγεῖν, *algein* – ciest sāpes *Dz.* 32; *Men.* 128; 131; *VM* 56–57; *Fr.* 101; – (*to algūn*) sāpes *Men.* 130; *GA* III; IV; X; XVIII; XXI; XXVI; XXX
ἀλγηδών, *algēdōn* – sāpes *Dz.* 34; 137; *Men.* 129; *GA* X; XI; XXIX, *sholija*; *VM* 4; 37; 73
ἄλγημα, *algēma* – sāpes *GA* XXIX, *sholija*
ἀλειτούργητος, *aleitūrgētos* – brīvs no rūpēm *Pīt.* 97
ἀλήθεια, *alētheia* – patiesība *Dz.* 31; *Fr.* 66; – patiesums *Dz.* 32; – (*kata alētheian*) patiesi *VM* 54; – (*tais alētheiais*) īstenībā *Fr.* 87
ἀληθής, *alēthēs* – patiess *Dz.* 32; 34; *Her.* 62; *Fr.* 38; 63; 64; 65; – (*ta onta kai alētheia*) esošās un patiesi pastāvošās lietas *Her.* 51; – (*to alēthes*) patiesība *Her.* 51; *Fr.* 37; patiesais *Fr.* 63
ἀλλοιοσχήμων, *alloioschēmōn* – cits apveids *Her.* 74
ἀλλότριος, *allotrios* – svešs *Dz.* 34; *Men.* 123; 124; *Fr.* *7
ἀλλοτριότης, *allotriotēs* – atrautība *Fr.* *19
ἀλλοτρίως, *allotriōs* – svešādi *Her.* 53
ἀλλοφυλία, *allophylia* – svešs *Pīt.* 106
ἀλλόφυλος, *allophylos* – ienaidnieks *GA* XXXIX
ἀλογία, *alogia* – nesaprātība *Pīt.* 87; – neprāts *VM* 62
ἀλογίστως, *alogistōs* – spriežot neprātīgi *Men.* 135

ἄλογος, *alogos* – kam nepiemīt saprāts *Dz.* 31; *Fr.* 80; – nesaprātīgs *Her.* 66, *sholija*; 81; – neprātīgs *VM* 62

ἀλόγως, *alogōs* – nav ar prātu pamatojams *Fr.* *38

ἀλυπία, *alypia* – ciešanu trūkums *Fr.* 45; – brīvība no ciešanām *Fr.* 118

ἁμαρτάνειν, *hamartanein* – (*hamartanontos*) nozieznieks *Dz.* 137; – (*hēmartēmenon*) kļūda *Fr.* 38; 39

ἁμάρτημα, *hamartēma* – kļūda *Dz.* 120b

ἁμαρτία, *hamartia* – kļūda *Fr.* *32

ἀμετάβατος, *ametabatos* – kas nepieļauj pārejas *Her.* 59

ἀμετάβλητος, *ametablētos* – nepārveidojams *Her.* 41

ἀμφιβολία, *amphibolia* – daudznozīmība (*Epikūra darba nosaukumā*) *Fr.* *36

ἀμφίβολος, *amphibolos* – daudznozīmīgs *Her.* 76

ἀναγκαῖος, *anankaios* – nepieciešams *Men.* 127; 131; *GA* XXVI; XXIX; *VM* 21; *Fr.* 5; 103; – (*ta anankaia*) nepieciešamais *Dz.* 20; 21; *Fr.* 103; – (*ta anankaia*) spiedīgi apstākļi *VM* 44; – (*anankaion*) vajag *Her.* 39; – (*anankaion*) neizbēgami *Her.* 41; 54; 55; 61; – nepieciešamā kārtā *Her.* 61

ἀνάγκη, *anankē* – neizbēgamība *Her.* 74; 77; *Pīt.* 92; 93; *Men.* 133; 134; *VM* 9; 40; *Fr.* 42; – (*eks anankēs*) neizbēgami *Her.* 54; – (*eks anankēs*) nepieciešamības spiests *Pīt.* 90; – vajag *Her.* 38; – (*anankēn prospherein*) likt sākties *Pīt.* 115; – (*kat' anankēs*) neizbēgami *Fr.* *42

ἀναισθησία, *anaisthēsia* – nejutīgums *Her.* 81

ἀναισθητεῖν, *anaisthētein* – būt nejutīgam *GA* II; – (*heautōn*) nevarēt sevi sajust *Fr.* 26; –kļūt nejutīgam *Her.* 65; – (*to anaisthētūn*) nejutība *GA* II

ἀναλογία, *analogia* – atbilstība *Dz.* 32; *Her.* 58; 59

ἀναλογίζειν, *analogizein* – apsvērt, sekojot atbilstībai *Her.* 72; – ņemt vērā *Men.* 127

ἀναλόγισμα, *analogisma* – atbilstība *Fr.* *30

ἀναλογιστικός, *analogistikos* – ņemt vērā atbilstību *Fr.* *38

ἀνάλογος, *analogos* – tamlīdzīgs *Fr.* 38

ἀναλόγως, *analogōs* – pēc līdzības *Her.* 40

ἀναφής, *anaphēs* – netaustāms *Her.* 40; *Pīt.* 86; *Fr.* 16; 41

ἀναφωνεῖν, *anaphōnein* – runāt *Her.* 72; – lietot runā *Her.* 76

ἀνεπιλόγιστος, *anepilogistos* – neizdarīt {pieredzē balstītu} spriedumu *VM* 63

ἀνεπιλογίστως, *anepilogistōs* – nespriežot {pēc pieredzes} *Fr.* *38

ἀνομογένεια, *anomogeneia* – atšķirīgas izcelsmes *Dz.* 32

ἀνόμοιος, *anomoios* – atšķirīgs *Her.* 45; 58

ἀντιμαρτυρεῖν, *antimartyrein* – tikt apgāztam *Dz.* 34; *Her.* 50; 51; – būt pretrunā *Her.* 48; – atspēkot *Her.* 55; *Pīt.* 88; 92; – runāt pretī *Her.* 47

ἀντιμαρτύρησις, *antimartyrēsis* – atspēkojošs pierādījums *Fr.* 31; – liecināt pret *Fr.* *62

ἀόρατος, *aoratos* – neredzams *Her.* 59; 62; 70; *Fr.* 62

ἀοριστία, *aoristia* – robežu trūkums *VM* 63

ἀόριστος, *aoristos* – neierobežots *Fr.* 93; 94; – nav robežu *VM* 59
ἀοχλησία, *aochlēsia* – labsajūta *Men.* 127
ἀπαθεία, *apatheia* – pārdzīvojumu trūkums *Her.* 73; *Fr.* 77
ἀπαθής, *apathēs* – bezkaislīgs *Fr.* 45; – neietekmējams *Fr.* 76
ἀπειρία, *apeiria* – bezgalīgs skaits *Her.* 45; – bezgalība *Pīt.* 116; *VM* [10]
ἄπειρος, *apeiros* – bezgalīgs *Her.* 41; 42; 57; 60; *GA* XX; *VM* 69; *Fr.* 76; 89; – (*to apeiron*) bezgalība *Her.* 47; 57; *Pīt.* 88; – (*to apeiron*) bezgalīgais *Her.* 60; 73; 74; *GA* XIII; – bezgalīgi daudz *Her.* 42; 45; 47; 56; 57; *Pīt.* 89; *Fr.* 76; – bezgalīgi liels *Her.* 45; 47; 57; – bezgalīgi ilgs *GA* XIX; XX; – (*eis apeiron*) līdz bezgalībai *Her.* 37; 43; 43, *sholija*; 56; – (*eis apeiron*) bezgalīgi *Her.* 60; – (*eis apeiron*) bezgalībā *GA* XV; – (*epi apeiron*) līdz bezgalībai *Her.* 60
ἀπερίληπτος, *aperilēptos* – neaptverams *Her.* 42; *Fr.* 74; – pilnībā nevar aptvert *Fr.* *24; – neaptverami liels *Her.* 42
ἀπεριλήπτως, *aperilēptōs* – neaptverot *Fr.* *24;
ἀπερινόητος, *aperinoētos* – neiedomājami īss *Her.* 46
ἀπογέννησις, *apogennēsis* – rašanās *Pīt.* 105
ἀποδεικνύειν, *apodeiknyein* – pierādījums *Her.* 37; – pierādīt *Her.* 74; – sniegt pierādījumus *Fr.* 65
ἀπόδειξις, *apodeiksis* – pierādījums *Her.* 38; *Dz.* 137; – pierādīt *Her.* 71
ἀποδοκιμάζειν, *apodokimazein* – noraidīt *Dz.* 31; *Pīt.* 94
ἀπόδοσις, *apodosis* – skaidrot *Pīt.* 94
ἀποκατάστασις, *apokatastasis* – atgriešanās iepriekšējā stāvoklī *Her.* 44
ἀποκρίνειν, *apokrinein* – nošķirties *Her.* 74, *sholija*
ἀπολαύειν, *apolauein* – izgaršot *Men.* 130
ἀπόλαυσις, *apolausis* – izpriecas *Men.* 131; 132; – gandarījums *VM* 27
ἀπολαυστός, *apolaustos* – ar prieku *Men.* 124
ἀπονία, *aponia* – ciešanu neesamība *Dz.* 136
ἀποπαλμός, *apopalmos* – aiztrīsuļot prom *Her.* 44
ἀπορεῖν, *aporein* – nonākt grūtībās *Dz.* 121b; – nonākt strupceļā *Dz.* 121b; – lauzīt galvu *Fr.* 66; – (*to aporūmenos*) tas, kas ir mulsinošs *Her.* 37; 38
ἀπόρημα, *aporēma* – grūtības *Fr.* *30; 37
ἄπορος, *aporos* – neizmantojams *Men.* 124
ἀρετή, *aretē* – tikums *Dz.* 138; *Men.* 124; 132; *VM* 23; *Fr.* 15; 43; (*Epikūra darba nosaukumā*) *Dz.* 28
ἀρχή, *archē* – pamats *Dz.* 30; *Men.* 132;– pirmpamats *Her.* 41; *Pīt.* 116; *Fr.* 76; – sākums *Dz.* 138; *Her.* 39, *sholija*; 44; 68; *Men.* 128; *Fr.* 16; 100; – pirmsākumi *Her.* 75; *VM* 23; *Fr.* 42; – vadītājs *Dz.* 10; – valdīšana *GA* VI; – augsts amats *Fr.* 118; – (eks archēs) pašos pirmsākumos *Her.* 77; *Pīt.* 92; 93; 113; – (*eks archēs*) sākumā *GA* VII; *Fr.* *38; – (*eks archēs*) sākotnējs *Pīt.* 115; *Fr.* 42; – (*tas archas*) sākotnēji *Dz.* 24; – (*archēn poiein*) sākt *Fr.* *39; – (*archas*

chorēgein) dot sākotnējo grūdienu *Men.* 134

ἀστρολογία, *astrologia* – zvaigžņu pētīšana *Pīt.* 113

ἀστρόλογος, *astrologos* – zvaigžņu pētnieks *Pīt.* 93

ἀσφάλεια, *asphaleia* – drošība *GA* VII; XIII; XIV; XXVIII; – (*asphaleian porisasthai*) nodrošināties *VM* 31

ἀσφαλής, *asphalēs* – drošs *GA* VII; – droši *Dz.* 17; *VM* 17

ἀσφαλίζειν, *asphalizein* – sargāt *Fr.* 97

ἀσώματος, *asōmatos* – neķermenisks *Her.* 67; 69; *Fr.* 16; – (*ta asōmata*) neķermeniskais *Her.* 70

ἀταρακτεῖν, *ataraktein* – nebūt satrauktam *Her.* 80

ἀτάρακτος, *ataraktos* – satraukts *GA* XVII

ἀταραξία, *ataraksia* – nesatrauktība *Her.* 82; *Pīt.* 85; 96; *Men.* 128; *Dz.* 136; *Fr.* 114

ἀτάραχος, *atarachos* – nesatrauktība *Her.* 80; – (*ho atarachos*) nesatraukts cilvēks *VM* 79

ἀταράχως, *atarachōs* – nesatraucoši *Her.* 53

ἄτομος, *atomos* – nedalāms *Her.* 41; 42; 78; *Pīt.* 86; *Fr.* 76; – nedalāms ķermenis *Dz.* 4; *Her.* 43; 44; 44, *sholija*; 45; 48; 50; 54; 55; 56; 58; 59; 61; 62; 65; 66, *sholija*; *Pīt.* 99; 102; 110; 115; *Fr.* *22; *23; 41; 79; (*Epikūra darba nosaukumā*) *Dz.* 27; 28

αὐτάρκεια, *autarkeia* – pašpietiekamība *Men.* 130; *VM* [36]; 44; 77; *Fr.* 49; 92; 106

αὐταρκής, *autarkēs* – pašpietiekams *VM* 45; *Fr.* 93

αὐτοπαθῶς, *autopathōs* – sekojot līdzi saviem pārdzīvojumiem *Dz.* 137

ἀφανής, *aphanēs* – neredzamais *Pīt.* 104

ἀφθαρσία, *aphtharsia* – neiznīcīgs *Her.* 76; – neiznīcība *Men.* 123; *Fr.* *17

ἄφθαρτος, *aphthartos* – neiznīcīgs *Her.* 54; 78; 81; *Men.* 123; *GA* I; *Fr.* 17; 50; 53

ἀφθάρτως, *aphthartōs* – neiznīcīgs *Fr.* 10

ἀφυσιολόγητος, *aphysiologētos* – nesaskan ar mācību par dabu *Fr.* 50; – mācībai par dabu paliek neizskaidrojams *Fr.* 92

βάρος, *baros* – smagums *Her.* 44, *sholija*; 54; 61; 68; *Fr.* 73; 74

βαίνειν, *bainein* → βεβηκώς, *bebēkōs* – īpašība *Her.* 68

βίος, *bios* – dzīve *Dz.* 7; 16; 22; 119; *Her.* 37; *Pīt.* 84; 87; *Men.* 131; 132; *Dz.* 138; *GA* VII; XVI; XX; XXI; XXVII; *VM* 14; [30]; [36]; 38; 56–57; 67; 70; 75, *citāts*; *Fr.* *9; 31; *36; 51; 109; (*Apollodora darba nosaukumā*) *Dz.* 2; (*Aristona darba nosaukumā*) *Dz.* 14; – (*bioi*) dzīves veidi *Dz.* 30; *Pīt.* 86; (*Epikūra darba nosaukumā*) *Dz.* 27; 29; 30; 119; 136; *Fr.* *2

βιοτή, *biotē* – dzīve *Fr.* 51

βιωτικός, *biōtikos*, – (*ta biōtika*) jautājumi, kas skar dzīvi *Dz.* 117; 135

βλαβερός, *blaberos* – kaitīgs *VM* 21

βλαβή, *blabē* – kaitējums *Dz.* 117; *GA* XXVI; – nelaime *Men.* 124

βλάπτειν, *blaptein* – kaitēt *GA* XXXI; XXXV; *VM* 21; – kaitēšana *GA* XXXII; XXXIII; – (*blaptesthai*) ciest no kaitējuma *GA* XXXI; XXXV; – (*blaptesthai*) ciešana no kaitējuma *GA* XXXII; XXXIII

γιγνώσκειν, *gignōskein* – atzīt *Men.* 129; – iepazīt *Dz.* 22; *Fr.* 28 – pazīt *Dz.* 33; – atpazīt *Dz.* 33; – saprast *VM* 55; 76
γνώμη, *gnōmē* – ieskats *Dz.* 20; – atziņa *GA* XXVIII
γνωρίζειν, *gnōrizein* – izprast *Her.* 80; – saprast *Her.* 80
γνώσις, *gnōsis* – zināšana *Her.* 78; 79; *Pīt.* 85; *Men.* 123; *VM* 27; – izpratne *Men.* 124
γνωστός, *gnōstos* – ko var atpazīt *Her.* 68; – izzināms *Fr.* *36
γράμμα, *gramma* – (*grammata didaskein*) mācīt lasīt un rakstīt *Dz.* 4; 8; – (*manthanein grammata*) mācēt lasīt un rakstīt *Fr.* 5
γραμματικός, *grammatikos* – gramatiķis *Dz.* 13
γραμματιστής, *grammatistēs* – gramatiķis *Dz.* 2
γραμματοδιδάσκαλος, *grammatodidaskalos* – burtu skolotājs *Dz.* 2
γραμμοδιδασκαλίδης, *grammodidaskalidēs* – skolotājiņš *Dz.* 3, *citāts*
δεινός, *deinos* – šausmīgs *Her.* 81; *Men.* 125; – no kā vajag bīties *GA* XXVIII; – (*to deinon*) šausmas *Her.* 81; *Fr.* *7
δῆλος, *dēlos* – (*dēlon*) skaidrs *Her.* 57; 74, *sholija*; *Pīt.* 87; *Fr.* 33; – (*dēlon*) protams *Her.* 59; – (*dēlon ek*) skaidri parādīt *Dz.* 10; *Her.* 66, *sholija*
δήλωσις, *dēlōsis* – apzīmējums *Her.* 76
δηλωτικόν, *dēlōtikon* – skaidrība *Fr.* 69
διάθεσις, *diathesis* – stāvoklis *Dz.* 117; *Fr.* 53; 118; – izturēties *Dz.* 10; – nostāja *Fr.* *42
διαθεωρεῖν, *diatheōrein* – rūpīgi iedziļināties *Fr.* *53
διαιρεῖν, *diairein* – iedalīt *Dz.* 29; *Pīt.* 88; – nošķirt *GA* XXIV
διαίρεσις, *diairesis* – iedalījums *Dz.* 29; 34; – dalīšanās *Fr.* 76; – maisījums *Fr.* 78; – (*diairesin poiein*) sadalīt *Fr.* 16
διαίτη, *diaitē* – dzīves veids *VM* 69; – maltīte *Men.* 130; 131; – iztika *Fr.* 107
διαλαμβάνειν, *dialambanein* – saprast *Her.* 38; *Pīt.* 85; *Men.* 133; *VM* 26; – izšķirt *Her.* 58; 57; 67; – apzināties *Men.* 123
διαλεκτική, *dialektikē* – dialektika *Dz.* 31
διαλεκτικός, *dialektikos* – dialektiķis *Dz.* 8; (*Mētrodora darba nosaukumā*) *Dz.* 24
διάλεκτος, *dialektos* – apzīmējums *Her.* 72
διάληψις, *dialēpsis* – izšķiršana *Her.* 69; – atšķirība *Fr.* 38; – atšķirties *Her.* 50, *sholija*; 51; – izšķirt *Her.* 58;
διαλόγισμα, *dialogisma* – spriedums *Her.* 68; – izklāsts *Pīt.* 85
διαλογισμός, *dialogismos* – saruna *Dz.* 22; – izklāsts *Pīt.* 84; – apsvērums *Pīt.* 84; *Fr.* 62; – pārspriedums *VM* [10]
διαλύειν, *dialyein* – iznīcināt *VM* 37; – sairt *Her.* 41; 42; 73; – atspēkot *Pīt.* 91; – (to dialythen) tas, kas ir iziris *GA* II
διάλυσις, *dialysis* – sairums *Her.* 41; – sairt *Her.* 54; – iznīcība *Fr.* *17
διανοεῖν, *dianoein* – uztvert ar prātu *Her.* 49; – iedomāties *Her.* 60; – domāt *Fr.* 25; *26; *32, 50
διανόησις, *dianoēsis* – doma *Her.* 63; *Fr.* 42
διανοητικός, *dianoētikos* – domu radošs *Fr.* 22

διανοητός, *dianoētos* – domājams ar prātu *Fr.* 53; – ko ir iespējams iedomāties *Her.* 71

διάνοια, *dianoia* – prāts *Dz.* 31; *Her.* 38; 49; 50; 51; 62; 78; *GA* X, XVIII; XX; XXIV; *Fr.* *23; 66

διαπορία, *diaporia* – grūti atrisināmi jautājumi (*Epikūra darba nosaukums*) *Dz.* 27; 119; *Fr.* 3; 4

διαταράττειν, *diatarattein* – būt satrauktam *Men.* 135

διαφορά, *diaphora* – daudzveidība *Her.* 42; – daudzveidīgs *Her.* 42; – atšķirība *Her.* 55; 56; 75; *Fr.* 6; 22; 38; – dalījums *Fr.* 65

διαμαρτάνειν, *diamartanein* – kļūdains *Fr.* *39; – rīkoties nepareizi *Fr.* 38; – (*to diēmartēmenon*) kļūdīšanās *Her.* 50; 51; 52; – (*to diēmartēmenon*) kļūda *Fr.* *38

διδασκαλία, *didaskalia* – mācības izklāsts *Fr.* *33

δικαιοπραγία, *dikaiopragia* – taisnīga rīcība (*Epikūra darba nosaukumā*) *Dz.* 28

δίκαιος, *dikaios* – taisnīgs *GA* XXXII; XXXVI; XXXVII; XXXVIII; *VM* 43; – taisnīgs vīrs *GA* XVII; – (*to dikaion*) taisnīgums *GA* XXXI; XXXVII; – (*to dikaion*) taisnīgais *GA* XXXVI; XXXVII; – (*dikaia*) taisnīgi *VM* 43

δικαιοσύνη, *dikaiosynē* – taisnīgums *GA* XXXIII; *Fr.* 114; (*Epikūra darba nosaukumā*) *Dz.* 28

δικαίως, *dikaiōs* – taisnīgi *Men.* 132; *GA* V

διορίζειν, *diorizein* – dot noteiksmi *Fr.* *29; – noteikt *Fr.* 36

δόγμα, *dogma* – mācība *Dz.* 12; 16; 16, *citāts*; *Fr.* 99; – atziņa (*Diogena darba nosaukumā*) *Dz.* 118

δογματίζειν, *dogmatizein* – mācīt *Dz.* 11; – pasniegt savu mācību *Dz.* 121b

δογματική, *dogmatikē* – mācība *Dz.* 9

δοκεῖν, *dokein* – uzskatīt *Dz.* 118; 120b; – (*ha dokei*) uzskati *Dz.* 28; 117; – šķist *Dz.* 19; 29; *GA* XXVI; *VM* 54; *Fr.* 38; 39

δοκιμάζειν, *dokimazein* – atzinīgi pieņemt *VM* 28

δόξα, *doksa* – viedoklis *Dz.* 33; 34; *Her.* 37; 77; 81; *Pīt.* 87; *Men.* 123; 132; *GA* XV; XXIV; XXIX; XXX; *VM* 29; 59; *Fr.* *28; 36; 37; 38; *42; 48; 64; 65; 70; 93; 101; 104; – atziņa *Her.* 35; 37; 52; (*Epikūra darba nosaukumā*) *Dz.* 27; 28; 29; 31; 138

δοξάζειν, *doksazein* – uzskatīt *Her.* 68; 81; *Men.* 126; *Fr.* 66; – turēties pie uzskata *Her.* 77; *Fr.* *38; – būt noteiktam uzskatam *Her.* 81; – paust viedokli *Fr.* 33; – būt uzskatam *Fr.* *38; – uzskati *Men.* 133; – (*peri tina*) domās saistīt ar kaut ko *Men.* 123; – (*ta doksazomena*) uzskatītais *Her.* 37; 38; – (*ta doksazomena*) viedoklis *GA* XXII; – (*to doksazomenon*) pieņemts uzskatīt *Pīt.* 90; (*to doksazomenon*) – šķietamais *GA* XXIV

δοξαστικός, *doksastikos* – tāds, kas veido uzskatu *GA* XXIV

δοξαστός, *doksastos* – viedoklis *Dz.* 33; *Fr.* *30

δοξοκοπία, *doksokopia* – slavas kāre *Fr.* 45

δύναμις, *dynamis* – spēks *Dz.* 20; 64; *Her.* 61; *GA* XL; *Fr.* 2; 53; 70; – spēja *Her.* 63; 64; 65; *VM* 24; – vara *GA* XIV; *Fr.* 118

εἶδος, *eidos* – izskats *Pīt.* 94; – pasaule *Fr.* *7; – joma *Fr.* 34; – daļa *Fr.* 39; – veids *Fr.* 75
εἴδωλον, *eidōlon* – rēgs *Her.* 46; 47; 48; 50; *GA* I, *sholija*; *VM* 24; *Fr.* 24; 65; 82; 83; 87; 88; (*Epikūra darba nosaukumā*) *Dz.* 28
εἰκών, *eikōn* – attēls *Her.* 51; *Fr.* 70; – statuja *Dz.* 121b
εἱμαρμένη, *heimarmenē* – liktenis *Men.* 134; (*Epikūra darba nosaukumā*) *Dz.* 28
εἶναι, *einai* → ὄντα, *onta* – (*to on*) esošais *Her.* 45; 51; 56; 71; – (*ta onta*) pastāvošās lietas *Fr.* 16; – (*to mē on*) neesošais *Her.* 38; 39; 41; 54; 55; 56; – (*to mē on*) tas, kas nepastāv *Dz.* 32
ἐκλογίζειν, *eklogizein* – izvērtēt *Pīt.* 116
ἐκλόγισις, *eklogisis* – izvērtēt *GA* XVIII
ἐλάχιστος, *elachistos* – (*to elachiston*) pats mazākais *Her.* 58; 59; – (*chronos*) īss laika sprīdis *Her.* 62; – (*chronos*) ļoti īss laiks *GA* IV
ἐλέγχειν, *elenchein* – atspēkot *Fr.* 66; – izrādīties aplamam *Fr.* *29; – atvairīt *VM* 21
ἔλεγχος, *elenchos* – atspēkojums *Fr.* 38; (*Diokla grāmatas nosaukumā*) *Dz.* 4
ἐμφανής, *emphanēs* – skaidri *Pīt.* 98
ἐνάργεια, *enargeia* – uzskatāmais *GA* XXII; – uzskatāmība *Her.* 71; *Fr.* *38; – tas, kas ir uzskatāms *Her.* 82; *Fr.* 65
ἐνάργημα, *enargēma* – uzskatāmība *Her.* 72; – uzskatāmais *Pīt.* 91; 93; 96
ἐναργής, *enargēs* – uzskatāms *Dz.* 33; *Men.* 123; *Fr.* 66; – (*ti enarges*) uzskatāmība *Dz.* 33
ἐναργῶς, *enargōs* – uzskatāmi *Her.* 65
ἐνέργεια, *energeia* – darbības spēks *Her.* 48; 52; – darbība *Dz.* 136; *Fr.* 70; – (*energeiai*) dzīvē *Dz.* 121b
ἐνέργημα, *energēma* – (*en physiologiai*) nodoties dabas izzināšanai *Her.* 37
ἐνεργητικός, *energētikos* – uz darbību rosinošs *Fr.* 38
ἐννοεῖν, *ennoein* – iedomāties *Her.* 73
ἐννόημα, *ennoēma* – nozīme *Her.* 38
ἔννοια, *ennoia* – jēdziens *Dz.* 33; *Her.* 69; 77; *GA* XXIV; *Fr.* *31; *Fr.* 87; – doma *Her.* 57
ἑνότης, *henotēs* – vienums *Her.* 52; *Fr.* *10; *11; *20
ἐντυποῦν, *entypūn* – ienest atveides *Fr.* 22
ἐξαιτιολογεῖν, *eksaitiologein* – atklāt cēloni *Her.* 82
ἐπαίσθημα, *epaisthēma* – pēcsajūta *Dz.* 32
ἐπαίσθησις, *epaisthēsis* – pēcsajūta *Her.* 52; 53; *Fr.* 26
ἐπιβάλλειν, *epiballein* – tvert *Her.* 51; *Fr.* 82; 102; – uzdzīt *Fr.* *53
ἐπίβλεψις, *epiblepsis* – aptveršana *Her.* 35
ἐπιβλητικός, *epiblētikos* – uz tvērumu balstīts *Fr.* 37; *38; – ar tvēruma palīdzību *Fr.* 38
ἐπιβλητικῶς, *epiblētikōs* – ar tvēruma palīdzību *Fr.* *38; – uz tvērumu balstītā veidā *Fr.* 38; 40; – (*lambanein*) uztvert *Her.* 50
ἐπιβολή, *epibolē* – tvērums *Dz.* 31; *Her.* 35; 36; 38; 50; 51; 62; 69; 70; 83; *GA* XXIV; – tvert *Fr.* 66
ἐπίλεκτος, *epilektos* – priekšlasījumu izlase *Pīt.* 97; *Dz.* 26; 119; 136; 138

ἐπιλογίζειν, *epilogizein* – izdarīt {pieredzē balstītu} spriedumu *Her.* 72; 73
ἐπιλογίζεσθαι, *epilogizesthai* – izdarīt {pieredzē balstītu} spriedumu *Men.* 133; *GA* XXII; *VM* 35; *Fr.* 14; 38; – spriest, {balstoties uz pieredzi} *Fr.* *38
ἐπιλόγισις, *epilogisis* – {pieredzē balstīta} spriešana *Fr.* *37; – {pieredzē balstīts} spriedums *Fr.* *38
ἐπιλογισμός, *epilogismos* – {pieredzē balstīts} spriedums *Her.* 73; *GA* XX; *Fr.* 26; *27; *29; 38
ἐπινοεῖν, *epinoein* – iedomāties *Her.* 38; 54; 66
ἐπινόημα, *epinoēma* – priekšstats *Fr.* *17
ἐπίνοια, *epinoia* – piedoma *Dz.* 32; *Fr.* 2; – (*epinoiai*) tālāki pārspriedumi *Her.* 45; – doma *Fr.* 66;
ἐπίστασθαι, *epistasthai* – zināt *Fr.* *38
ἐπιστημένως, *epistēmonōs* – balstoties uz zināšanām *Fr.* 70
ἐπιτομή, *epitomē* – kopsavilkums *Dz.* 1; 31; *Her.* 35; (*Epikūra darba nosaukumā*) *Dz.* 27; (*Diogena darba nosaukumā*) *Dz.* 118; – mācības kopsavilkums *Her.* 35; – (*megalē*) *Lielais kopsavilkums Her.* 39, *sholija*; 40, *sholija*; 73, *sholija*; – (*mikra*) *Mazais kopsavilkums Pīt.* 85; *Dz.* 135
ἔργον, *ergon* – izpausme *Fr.* 70; – darbība *GA* XXXVIII; *Fr.* *42; – (*physiologias*) dabas izpētes uzdevums *Her.* 78
ἑρμηνεία, *hermēneia* – izteiksmes līdzekļi *Fr.* *37; 69; – izteiksme *Fr.* 32
ἑρμηνεύειν, *hermēneuein* – izskaidrot *Dz.* 2; – izteikties *Her.* 76
ἔρως, *erōs* – mīlestība *Dz.* 118; (*Epikūra darba nosaukumā*) *Dz.* 27
ἐρωτικός, *erōtikos* – (*pathos*) iemīlēšanās pārdzīvojums *VM* 18
εὐλογίστως, *eulogistōs* – spriest saprātīgi *Men.* 135
εὔλογος, *eulogos* – labi pamatots *VM* 38
ζητεῖν, *zētein* – pētīt *Her.* 72; *Fr.* 66; – meklēt *Dz.* 33; *Men.* 128; – (*zētūmenon*) tas, kas tiek pētīts *Her.* 37; – pētījumu priekšmets *Her.* 38
ζήτημα, *zētēma* – (*philologos*) mācītu vīru iztirzājumi *Fr.* 1; 4
ζήτησις, *zētēsis* – pētījums *Dz.* 34; – (*zētēsei heurein*) kārot izzināt *Fr.* 42
ζῷον, *zōion* – dzīvnieks *Pīt.* 98; 115; 116; *Dz.* 137; *Fr.* 70; – būtne *Men.* 123; 128; 135; – dzīva būtne *Dz.* 34; *Her.* 74; *GA* XXXII; *VM* 69; *Fr.* *20; 79; – (*thnēton*) mirstīga būtne *Fr.* 68
ἠθικός, *ēthikos* – (*to ētikon*) mācība par ētiku *Dz.* 29; 30; – (*to ēthikon*) ētika *Dz.* 30; – (*dogma*) ētiska atziņa (*Diogena darba nosaukumā*) *Dz.*118
ἡδεῖος, *hēdeios* – baudpilns *Fr.* 12
ἥδεσθαι, *hēdesthai* – (*to hēdomenon*) bauda *GA* III; IV
ἡδέως, *hēdeōs* – ar baudu *Pīt.* 84; – ar baudu *Men.* 132; *GA* V
ἡδονή, *hēdonē* – bauda *Dz.* 4; 6; 11; 34; 120b; 121a; 136; 137; 138; *Men.* 128; 129; 130; 131; *GA* III; VIII; IX; X; XII; XVIII; XIX; XX; XXIX; *VM* 37; *Fr.* 12; 15; 43; 55; 66; 100; 101; 113
ἡδύς, *hēdys* – baudpilns *Men.* 132; *Fr.* *9; – (*hēdistos*) tas, kas sagādā vislielāko baudu *Men.* 126;

– patīkams *Pīt.* 84; – (*hēdista*) ar vislielāko baudu *GA* XL; *Men.* 130; *Fr.* 111; – (*bryazein hēdei*) uzziedēt baudā *Fr.* 55

ἡσυχάζειν, *hēsychazein* – būt miera stāvoklī *VM* 11

ἡσυχία, *hēsychia* – miers *GA* XIV

θάρρειν, *tharrein* – iegūt paļāvību *GA* VI; – (*tharrein poiein*) dot paļāvību *GA* XXVIII; – paļāvība *GA* XXXIX; XL; – nezaudēt paļāvību *Fr.* 49; – būt paļāvīgam *Fr.* *53; – dzīvot paļāvībā *Fr.* 57

θεωρεῖν, *theōrein* – redzēt *Her.* 41; *Pīt.* 113; – vērot *Pīt.* 91; 96; 103; – novērot *Her.* 56; 58; 62; 71; 73; 74; *Pīt.* 87; 91; 95; 98; 108; 109; 112; 114; *Fr.* 35; – aplūkot *Her.* 59; 62; 71; *GA I, sholija*; *Fr.* 87; – skatīt *Pīt.* 110; – saskatīt *Pīt.* 94; – izzināt *Her.* 78; – izpētīt *Pīt.* 94; 98; – veikt pētījumus *Pīt.* 116

θεωρητικός, *theōrētikos* – prātā aplūkots *Fr.* 38

θεωρητικῶς, *theōrētikōs* – (*dia logū*) balstoties tikai uz prātā aplūkoto *Fr.* 37

θεωρητός, *theōrētos*– (*dia logū*) ar prātu aplūkojams *Her.* 47; 62; *Fr.* 88; – aplūkot ar prātu *GA* I, *sholija*; – (*kath' heauto*) ko var redzēt pašu par sevi *Her.* 57

θεωρία, *theōria* – pētījumi *Dz.* 30; – izpēte *Her.* 35; – pētīšana *Pīt.* 116; *Dz.* 120a; – (*dia logū*) pētīt ar prāta palīdzību *Her.* 59; – apskatīt *Pīt.* 86; – saskatīšana *Men.* 128

ἰδέα, *idea* – veids *Fr.* *51; – paveids *Fr.* 37; – doma *Fr.* 38;

ἴδιος, *idios* – savs *Dz.* 4; *Men.* 124; – sev raksturīgs *Her.* 54; – piemītošs *Her.* 61; – paša *VM* 45; – savdabīgs *Dz.* 13; *Her.* 73; 75; – savdabīgi *Her.* 75; – īpašs *Her.* 72; 73; 82; *Pīt.* 109; *VM* 15; *Fr.* 34; – savs īpašs *Her.* 54; 69; – īpatns *Her.* 82; – (*ta idia*) īpaši vārdi *Her.* 76; – (*ta idia*) paša lietas *Dz.* 20; – (*idian kinēsin ischein*) kustēties īpašā veidā *Pīt.* 111; – īpatnība *GA* XXXVI; – (*idiai bareisthai*) sevi apgrūtināt *Fr.* 53; – (*idiai*) atsevišķi *Dz.* 2

ἰδιότης, *idiotēs* – īpatnība *Her.* 58; 71; – savdabība valodā *Fr.* 31

ἰδίωμα, *idiōma* – īpaša parādība *Her.* 72; – (*chrōmatōn*) krāsu īpatnības *Pīt.* 109

ἰδίως, *idiōs* – savdabīgā veidā *Her.* 75; – īpaši *Fr.* 69

κανονικός, *kanonikos* – (*to kanonikon*) kanonika *Dz.* 29; 30

κανών, *kanōn* – *Kanons* (*Epikūra darba nosaukums*) *Dz.* 14; 27; 30; 31; – mēraukla *Men.* 129; *Fr.* 38

καταλαμβάνειν, *katalambanein* – (*tēi dianoiai*) aptvert ar prātu *Her.* 78; – aptvert {ar prātu} *Pīt.* 89; – pamanīt *Pīt.* 88; – saprast *Men.* 125; – sagrābt *Men.* 132

κατάληψις, *katalēpsis* – aptveršana *Dz.* 33

κατανοεῖν, *katanoein* – domāt *Her.* 58; – ņemt vērā *Her.* 81; – (*ar noliegumu*) neziņa *GA* XI

καταστοιχειοῦν, *katastoicheiūn* – (*katastoicheiōmenon*) izteikts pamatnostādnēs *Her.* 35

κατηγορεῖν, *katēgorein* – teikt *Her.* 59; 60; – piedēvēt *Her.* 68; 72

κατηγόρημα, *katēgorēma* – apgalvojums *Fr.* 3

κατηγορία, *katēgoria* – noteiksme *Her.* 69; *Pīt.* 86

κενοδοξία, *kenodoksia* – tukši uzskati *GA* XXX
κενός, *kenos* – tukšs *Dz.* 12, *citāts*; *Her.* 37; *Pīt.* 86; 87; *Men.* 127; *GA* XV; XXIX; XXX; XXXVII; *Fr.* 16; 43; 93; 98; 101; 104; 110; – (*to kenon*) tukšums *Her.* 40; 41; 42; 43, *sholija*; 44; 46; 61; 67; *Pīt.* 90; *Fr.* 16; 28; 40; 41; 71; 72; 76; (*Epikūra darba nosaukumā*) *Dz.* 27; – (*topos kenos*) tukšums *Pīt.* 89; – (*pan*) viss liekais *Men.* 130; – bezjēdzīgi *Fr.* 69; – (*eis kenon*) ne pie kā nevedošs *Pīt.* 113
κενῶς, *kenōs* – velti *Pīt.* 94; – (*kenōs lypein*) bezjēdzīgi ciest *Men.* 125; – veltīgi *VM* [47]; – tukši *Fr.* 113; – pa tukšo *Fr.* 102
κινεῖν, *kinein* – kustēties *Dz.* 32; *Her.* 40; 43; 43, *sholija*; 65; *Pīt.* 93; 100; 113; 114; *VM* [10]; *Fr.* *23; – iekustināt *Dz.* 31; *Fr.* 23; 65; – sakustināt *Her.* 53; – (*physikōs kinūmenos*) dabas vadīts *Fr.* 70
κίνησις, *kinēsis* – kustība *Dz.* 136; *Her.* 50, *sholija*; 51; 59; 64; 66; 67; 73; 77; *Pīt.* 92; 101; 105; 106; 113; *Fr.* 12; *38; 72; 75; 77; 81; 96; – kustēties *Pīt.* 105; 111; 115; – dzinulis *VM* 51
κινητικός, *kinētikos* – kustība *Fr.* 37
κοινός, *koinos* – kopīgs *Dz.* 11; *Her.* 82; – (*to koinon*) kopīgais *Her.* 82; *GA* XXXVI; – kopējs *Dz.* 11; *Men.* 123; – vispārpieņemts *Fr.* 24
κοινότης, *koinotēs* – kopīgs *Her.* 58; – kopīga iezīme *Her.* 58; 59
κοινωνία, *koinōnia* – kopība *Dz.* 120b; *Fr.* 115
κοινῶς, *koinōs* – kopīgi *Her.* 76
κόσμος, *kosmos* – pasaule *Her.* 45; 73; 74; 74, *sholija*; 77; *Pīt.* 88; 89; 90; 92; 112; *Fr.* 78
κρίσις, *krisis* – spriedums *GA* XXIV; – pārspriedums *Dz.* 12, *citāts*
κριτήριον, *kritērion* – mēraukla *Dz.* 30; 31; 34; *Her.* 38; 51; 52; 82; *Pīt.* 116; (*Epikūra darba nosaukumā*) *Dz.* 27; *GA* XXIV
κύριος, *kyrios* – būtisks *Her.* 36; – (*leksis*) tieša izteiksme *Dz.* 13; – (*meth' hautōn*) līdzpārvaldītājs *Dz.* 20; – (*ta kyriōtata*) galvenie {atzinumi} *Her.* 35; 83; – (*ta kyriōtata*) galvenās {parādības} *Her.* 78; – (*ta kyriōtata*) galvenie {jautājumi} *Her.* 79; – (*ta kyriōtata*) galvenais *Her.* 82; *GA* XVI; – (*ta kyriōtata*) galvenās daļas *GA* IX; – (*ta kyriōtata*) pats galvenais *GA* XII; – (*to kyriōtaton*) galvenais priekšnoteikums *Her.* 36; – (*aitia*) galvenie cēloņi *Her.* 79; – (*tarachos*) galvenais satraukums *Her.* 81; – (*doksai*) galvenās atziņas (*Epikūra darba nosaukums*) *Dz.* 27; 29; 31; 138
λέξις, *leksis* – valoda *Fr.* 32; 35; *37; 38; – izteikums *Fr.* *28; – izteiksme *Dz.* 13; *Fr.* 31; – parastā valoda *Fr.* *37; – (*leksei phaskein*) sacīt *Dz.* 7;– (*kata leksin*) vārds vārdā *Fr.* 6
λογικός, *logikos* – saprātīgs *Her.* 66, *sholija*; *Fr.* *68; 115; – (*echein*) apveltīts ar saprātu *Fr.* 80
λογισμός, *logismos* – spriedums *Dz.* 32; 117; *Her.* 39; 76; *Fr.* 110; – prāts *Her.* 75; *Men.* 132; *GA* XVI; XIX; – (*logismōi*) apsverot *Dz.* 120b
λόγος, *logos* – prāts *Dz.* 32; 137; *Her.* 47; 59; 62; *GA* I, *sholija*;

Fr. 37; 89; – vārds *GA* XXV; *Fr.* 1; – apgalvojums *Fr.* 6; 36; – izklāsts *Fr.* 39; 69; – izteikums *Fr.* 38; – runa *Her.* 83; *VM* 26; *Fr.* 36; 98; – spriedumu izdarīšana *Dz.* 7; – spriest *Pīt.* 86

λύπη, *lypē* – bēdas *Fr.* 47

λυπεῖν, *lypein* – sagādāt ciešanas *Men.* 125; – apbēdināt *VM* 51; – (*lypeisthai*) bēdāties *Dz.* 119; *Fr.* 47; – (*to lypūmenon*) bēdas *GA* III; X

μακαρίζειν, *makarizein* – uzskatīt par svētlaimīgu *Fr.* 44

μακάριος, *makarios* – svētlaimīgs *Dz.* 6; 22; *Her.* 78; 81; 84; *Men.* 123; *Fr.* *9; 53; 103; – (*to makarion*) svētlaime *Her.* 78; 79; 80; *Fr.* 110; 118; – (*to makarion*) svētlaimīga būtne *GA* I; *VM* 1

μακαριότης, *makariotēs* – svētlaimīgs *Her.* 76; *GA* XXVII; – svētlaime *Her.* 77; *Men.* 123; *Fr.* *17; – (*en makariotēti*) svētlaimīgs *Pīt.* 97

μακαρισμός, *makarismos* – svētlaimīgo sveikšana *VM* 52

μακάριστος, *makaristos* – svētlaimīgs *VM* 17

μακαρίως, *makariōs* – (*zēn*) svētlaimīga dzīve *Men.* 128; 134

μελετάν, *meletan* – rūpīgi apdomāt *Men.* 122; 123; – apdomāt *Men.* 135; – lietot *Fr.* *37

μελέτη, *meletē* – rūpes *Men.* 126

μέρος, *meros* – daļa *Her.* 35; 36; 58; 63; 65; 66, *sholija*; 73; 74, *sholija*; *Pīt.* 95; 103; 106; 109; 111; 112; 114; *GA* IX; *Fr.* 6; 16; 70; – puse *Pīt.* 107; – jautājums *Her.* 36; 68; 83; *Pīt.* 91; 100; – parādība *Pīt.* 93; 116; – mērogs *Her.* 79; – veids *Fr.* 38; – joma *Fr.* *38; – (*kata meros*) īpašs *Fr.* 34

μεταβάλλειν, *metaballein* – pārvērsties *Her.* 39; – mainīties *Her.* 43, *sholija*; 54; 55; – pārmainīties *Pīt.* 99; – mainīt izvietojumu *Her.* 74, *sholija*; – (*to metaballontos*) mainīgās lietas *Her.* 54;

μετάβασις, *metabasis* – pāreja *Her.* 56; 58

μεταβατός, *metabatos* – {ķermenis}, kas pieļauj pārejas *Her.* 58

μεταβολή, *metabolē* – pārmaiņa *Her.* 39; 54; (*Mētrodora darba nosaukumā*) *Dz.* 24; – izmainoties *Pīt.* 98 – pavērsiens *Fr.* 108

μετέωρος, *meteōros* – (*ta meteōra*) debesu parādības *Her.* 76; 78; 80; 82; *Dz.* 83; *Pīt.* 84; 85; 86; 95; 96; 97; 98; *Dz.* 116; *GA* X; XI; – (*en tois meteōrois*) debesīs *Pīt.* 87; – (*ta meteōra*) debesu ķermeņi *Pīt.* 111

μνήμη, *mnēmē* – atmiņa *Dz.* 31; 33; – atmiņas *Dz.* 22; *Fr.* 95; – (dia mnēmēs echein) iegaumēt no galvas *Dz.* 12; – (*dia mnēmēs echein*) paturēt prātā *Pīt.* 85; – (*<mnēmē>*) piemiņa Dz. 18; – (*kataschein mnēmē*) saglabāt atmiņā *Her.* 35; – (*en mnēmēi poiein*) paturēt atmiņā *Her.* 36; – (*mnēmēn echein*) paturēt atmiņā *Her.* 82; *Pīt.* 95; – (*mnēmēi tithein*) iegult atmiņā *Her.* 83; – (*lambanein*) atcerēties *Fr.* *27

μορφή, *morphē* – veidols *Dz.* 33; *Her.* 49; 50; – {skaists} veidols *Dz.* 6; *Fr.* 12

νοεῖν, *noein* – iedomāties *Dz.* 6; 33; *Her.* 57; 60; 66; 67; 70; *Fr.* *8; – domāt *Her.* 60; *Dz.* 121a;

136; *Fr.* *17; 20; *28; *35; 73; – domāšana *Fr.* *30; – (*noēthentos*) domas saturs *Fr.* *22; – (*to noūmenon*) domātais *Fr.* *25; – (*to noūmenon kata lekseis*) paredzēts valodā *Fr.* 35

νοερός, *noeros* – domājams ar prātu *Fr.* *8

νόημα, *noēma* – doma *Her.* 48; 61; 83

νόησις, *noēsis* – nojēgums *Dz.* 33; *Men.* 123; – domāšana *Fr.* 82

νοητός, *noētos* – domājams *Fr.* 67

νομίζειν, *nomizein* – domāt *Dz.* 5; *Men.* 134; *GA* VII; *Fr.* 76; – uzskatīt *Her.* 53; 54; 55; 56; 58; 59; 71; 74; 74, *sholija*; 76; 78; 80; *Pīt.* 85; *Men.* 123; 124; 129; 130; 131; 135; *Fr.* 76; – uzskats *Men.* 123; – pieņemt *Her.* 49; 73; – (*nomizeis*) tavuprāt *Men.* 133; – (*ta nomisthenta*) tas, kas ir iedibināts *GA* XXXVII, XXXVIII

νομοθεσία, *nomothesia* – noteikti likumi *Pīt.* 86

νόμος, *nomos* – likums *Dz.* 118; *GA* XXXVII; *VM* 51; *Fr.* 3; 48; 51; 116; – paraža *Fr.* 2

νοῦς, *nūs* – prāts *Fr.* 65

ὄγκος, *onkos* – vienība *Her.* 52; 53; 54; 56; 57; 69; – gabaliņš *Pīt.* 105

ὀγκοῦν, *onkūn* – piešķirt lielu nozīmi *Pīt.* 95

οἰκεῖος, *oikeios* – dzimtais *Dz.* 22; – piederīgs *Dz.* 34; *Pīt.* 96; *Men.* 129; – piederēties *Fr.* 2; – piemītošs *GA* VII; – līdzīgs *Fr.* 69; – (*oikeioteron*) piemērotāk *Fr.* *33

οἰκειότης, *oikeiotēs* – labvēlība *Dz.* 20; – tuvība *GA* XL; *Fr.* 19

οἰκείως, *oikeiōs* – radniecīgi *Her.* 53

ὅλος, *holos* – vesels *Dz.* 9; *Fr.* 40; – viss *Her.* 35; 36; 63; 65; 66, *sholija*; 83; *Pīt.* 92; *GA* IX; XXI; – pilns *Her.* 35; – vispārīgs *Her.* 37; 82; – vispārējs *Her.* 83; – nobeigts *Her.* 40; – kopums *Her.* 35; 83; 60; – vispār *Her.* 55; – (*to holon*) veselums *Her.* 69; 70; 71;– visā pilnībā *Her.* 65; – pilnībā *GA* XXVII; – visur *Pīt.* 100; – (*holois*) ar visām (sajūtām) *Fr.* 8; – veselums *Fr.* 70; – vienība *Fr.* 40

ὁλοσχερής, *holoscherēs* – svarīgs *Her.* 35; 36

ὅλως, *holōs* – vispār *Her.* 69; – viss *Her.* 81; – kopumā *Fr.* 38

ὁμογενής, *homogenēs* – vienādas izcelsmes *Dz.* 32; – radniecīgs *Her.* 53; *Pīt.* 116; *GA* XVIII

ὁμοείδεια, *homoeideia* – pilnīgi vienāds izskats *GA* I, *sholija*

ὁμοειδής, *homoeidēs* – cieši līdzināties *Her.* 73

ὁμοιομερής, *homoiomerēs* – sastāv no tādām pašām daļām *Her.* 52

ὁμοιόμορφος, *homoiomorphos* – tāda paša veidola *Her.* 49

ὅμοιος, *homoios* – līdzīgs *Her.* 45; 80; *Men.* 124; 135; *GA* I, *sholija*; *Fr.* 10; 11; 38; – vienāds *Her.* 42; – tāds pats *Dz.* 121b; – (*kata to homoion*) saskaņā ar līdzīgo *Fr.* 25; – (*homoion poiein*) rīkoties līdzīgi *Fr.* 38; – (*eiksin parechein*) vienlīdz labi padoties *Her.* 43; – sakritība (*Mironiana darba nosaukumā*) *Dz.* 3; – salīdzināt *Her.* 47; – līdzināties *Pīt.* 102; *Men.* 122; – (*homoiōs*) vienmērīgi *Fr.* 6

ὁμοιοσχήμων, *homoioschēmōn* – līdzīgs pēc apveida *Her.* 46; *Fr.* 22; 84

ὁμοιότης, *homoiotēs* – līdzība *Dz.* 32; *Her.* 51; – savstarpēja līdzība *Fr.* 11
ὁμοίωμα, *homoiōma* – (*lambanein*) attiecīgi nozīmēt *Her.* 46
ὁμούρησις, *homūrēsis* – cieša tuvība *Her.* 64; – blakus esošs *Fr.* 27
ὄνομα, *onoma* – vārds *Dz.* 3; 33; 70; 75; 77; *Her.* 67; *Fr.* 29; 31; *33; 35; 68; 70; 71
ὀνομάζειν, *onomazein* – saukt *Her.* 40; – apzīmēt *Her.* 73; – (*to onomazein*) vārdu piešķiršana *Fr.* 70
ὄντως, *ontōs* – patiesi *Fr.* 16
ὁρίζειν, *horizein* – noteikt *Her.* 81; – zināt robežas *Fr.* 118; – ierobežot *VM* 25; – (*hōrismenos*) noteikts *Her.* 42; – (*hōrismenos*) ar noteiktām robežām *Her.* 42; – (*hōrismenos*) ierobežots *Her.* 56; – (*ta hōrismena*) ierobežoti apstākļi *GA* XXVIII
ὅρος, *horos* – robeža *Dz.* 12, *citāts*; *GA* III; XI; – noteiksme *Fr.* 38; 41; 68
οὐσία, *ūsia* – pastāvēšana *Pīt.* 86; *Fr.* 70; – būtība *Her.* 72; – manta *Dz.* 8; – īpašums *Dz.* 11
πάθος, *pathos* – pārdzīvojums *Dz.* 31; 34; 117; *Her.* 38; 52; 53; 55; 63; 68; 73; 75; 82; *Pīt.* 116; *Men.* 129; *GA* XXIV; *VM* 18; *Fr.* *25; 42; 77; 83; 118; (*Epikūra darba nosaukumā*) *Dz.* 28; – kaite *Dz.* 22; *Fr.* 98
παιδεία, *paideia* – izglītošanās *Dz.* 6; – izglītība *VM* 45; *Fr.* 44
παραλογίζεσθαι, *paralogizesthai* – spriest aplami *Fr.* 115
παράστασις, *parastasis* – {dvēseles} stāvoklis *Her.* 81
πάσχειν, *paschein* – ietekmēt *Her.* 53; – ciest *Fr.* 101; – ciest iedarbību *Her.* 67; – piedzīvot *Her.* 73; – pārdzīvot *Fr.* 45; – (*pathē*) izjust pārdzīvojumus *Her.* 75; – pārdzīvojumi *Her.* 81
περαίνειν, *perainein* → πεπερασμένος, *peperasmenos* – ierobežots *Her.* 41; 45; 57; 45; 73; *GA* XIX
πέρας, *peras* – robeža *Her.* 41; 59; *Men.* 133; *Pīt.* 88; *GA* X; XX; XVIII; XIX; XX; – galējā robeža *VM* 48
περιλαμβάνειν, *perilambanein* → περιειλημμένος, *perieilēmmenos* – apgūts *Her.* 36; – uztverams *Her.* 42
περιληπτικός, *perilēptikos* – (*tropos*) {jēdzienu} uztveršanas gaitā *Fr.* *29
περιληπτικῶς, *perilēptikōs* – balstīts uz uztverto *Fr.* 37
περιληπτός, *perilēptos* – uztvertais *Her.* 40; – ar prātu uztverams *Her.* 46
περιληπτῶς, *perilēptōs* – ar uztveršanas palīdzību *Her.* 40
περίληψις, *perilēpsis* – censties uztvert *Her.* 56
περινοεῖν, *perinoein* – domāt *Fr.* *33
πνεῦμα, *pneuma* – pūsma *Her.* 52*; – dvaša *Her.* 63; *Fr.* 83; – vējš *Pīt.* 99; 100; 101; 102; 103; 104; 105; 106, *sholija*; 107; 115
πνευματικός, *pneumatikos* – līdzinās gaisam *Pīt.* 90
πνευματοῦν, *pneumatūn* – (*pneumatōmenos*) vēju uzpūsts *Pīt.* 100; – (*pneumatōthes ischyroteron*) ko spēcīgāk uzpūš vēji *Pīt.* 103
πνευματώδης, *pneumatōdēs* – pūsmveidīgs *Her.* 53; *Pīt.* 106; 107
ποιότης, *poiotēs* – iezīme *Her.* 43 *sholija*; 44, *sholija*; 54; 55; 56

πολιτεία, *politeia* – valstslietas *Dz.* 10
πολιτεύεσθαι, *politeuesthai* – iesaistīties valsts pārvaldē *Dz.* 119
πολιτικός, *politikos* – (*ta politika*) valsts lietas *VM* 58
πρᾶγμα, *pragma* – lieta *Dz.* 31; 34; *Her.* 36; 39; 49; 75; 76; *GA* XXXVII; *Fr.* 31; 36; 66; – priekšmets *Her.* 53; *Fr.* *33; – (*ta pragmata*) parādības *Dz.* 13; – rūpes *GA* I; – apstākļi *GA* XX; XXXVIII; *VM* 45; – nodarbes *GA* XXI; – mantas *Fr.* 118; – panākt *VM* 67; – nostāja *Fr.* 42; – (*kata ta pragmata*) pienācīgi *Fr.* *34
πραγματεία, *pragmateia* – mācība *Dz.* 30; *Her.* 35; 83; – nodarbe *Her.* 77; – izklāsts *Fr.* 16
πραγματικός, *pragmatikos* – attiecas uz rīcību *Fr.* 40
πρᾶξις, *praksis* – darbība *Her.* 81; *Men.* 135; *Fr.* *42; 107; – rīcība *GA* XXV; *Fr.* 38
πρόβλημα, *problēma* – strīds *Fr.* 1; 4; – strīdīgs jautājums *Pīt.* 86; *Fr.* 1
πρόληψις, *prolēpsis* – pirmtvērums *Dz.* 31; 33; *Her.* 72; *Men.* 124; *GA* XXXVII; XXXVIII; *Fr.* 32; 66
προσδοξάζειν, *prosdoksazein* – iedomāties *Fr.* *24; – (*to prosdoksazomenon*) piedomāt klāt *Her.* 50; 62
προσκατανοεῖν, *proskatanoein* – pievērst uzmanību *Her.* 67; 72
προσκατανόησις, *proskatanoēsis* – pievērst uzmanību *Her.* 79
προσμένειν, *prosmenein* – nogaidīt *Dz.* 34; – (*to prosmenon*) nogaidīšanas {jēdziens} *Dz.* 34; tas, kas gaida {apstiprinājumu} *Her.* 38; *GA* XXIV; – gaidīt *Men.* 127
πύκνωμα, *pyknōma* – blīvums *Her.* 36; – plūdums *Her.* 50; – sabiezējums *Pīt.* 115; 105
σημαίνειν, *sēmainein* → σημαινόμενον, *sēmainomenon* – nozīme *Fr.* 70
σημεῖον, *sēmeion* – norāde *Pīt.* 87; 97; *Fr.* 67; – norādījums *Fr.* 38
σημειοῦσθαι, *sēmeiūsthai* – gūt norādes *Dz.* 32; *Her.* 38; *Pīt.* 104
σόφισμα, *sophisma* – sofisms *Fr.* 38; *38
σοφιστής, *sophistēs* – sofists *Dz.* 26; *Fr.* 38; (*Mētrodora darba nosaukumā*) *Dz.* 24
σοφιστικός, *sophistikos* – sofistu *Dz.* 7
σοφός, *sophos* – gudrs *Dz.* 117; 121b; *Fr.* 31; – (*ho sophos*) gudrais *Dz.* 117; 118; 119; 121b; *GA* XVI; *VM* 32; 56–57; *Fr.* 3; 4; 5; 31; 99; 116; – (*sophon ginesthai*) iemantot gudrību *Dz.* 117; – prātīgs *Fr.* *38; – (*ta sopha*) gudrība *Fr.* 100
στοιχεῖον, *stoicheion* – (*kata stoicheion*) pamatnostādnēs *Dz.* 30; *Her.* 47; – (*stoicheia tū kalōs zēn*) pamati labai dzīvei *Men.* 123; – pamatsastāvdaļa *Pīt.* 86; *Fr.* 11; 22; 78; 81
στοιχειωδῶς, *stoicheiōdōs* – pamatos *Dz.* 34
στοιχείωμα, *stoicheiōma* – pamatnostādne *Her.* 36
στοιχείωσις, *stoicheiōsis* – pamatnostādne *Her.* 37; (*Epikūra darba nosaukumā*) 44, *sholija*
στοιχειωτικός, *stoicheiōtikos* – (*to stoicheiōtikon*) mācība par pamatsastāvdaļām *Dz.* 30
συλλογή, *syllogē* – savākties kopā *Pīt.* 99; 103; 106; 115
συλλογίζεσθαι, *syllogizesthai* – izdarīt spriedumu *Pīt.* 112; – spriest *Fr.* *21; – saskatīt *Fr.* 38

συλλογισμός, *syllogismos* – saprātīgs spriedums *Fr.* *38
συμβαίνειν, *symbainein* – gadīties *Her.* 71; *Pīt.* 106, *sholija*; 112; 114; – noritēt *Her.* 48; – gadījuma pēc piemist *Her.* 71; – (*to symbainon*) var atgadīties *Her.* 80; – piemītoša īpašība *Fr.* *21; – (*ta symbebēkota*) īpašība *Her.* 40; 50; – (*to symbebēkos*) piemītoša īpašība *Fr.* *21; – (*ta symbebēkota*) {lietām piemītoša} īpašība *Her.* 71; *Fr.* *23; – (*symbebēkota*) tas, kas kaut kam piemīt *Fr.* 77
συμπάθεια, *sympatheia* – līdzība izpausmēs *Her.* 48; 50; 52; 53; – saskaņotība *Her.* 64
συμπαθής, *sympathēs* – saskaņots *Her.* 63
σύμπτωμα, *symptōma* – gadījuma pazīme *Her.* 40; 64; 67; 70; 71; 73; *Fr.* 77
σύγκρισις, *synkrisis* – salikts *Her.* 40; – salikts ķermenis *Her.* 40; 41; 42; 54; 55; 62; 73; – salikums *Her.* 66, *sholija*; *Pīt.* 110; *Fr.* 22; 80
σύνθεσις, *synthesis* – sakārtošana *Dz.* 32; – savienoties *Fr.* 78; – savienošanās *Fr.* 78
συνθεωρεῖν, *syntheōrein* – saistīti aplūkot *Pīt.* 95; 96; 97; 102; – iepazīt *Pīt.* 116; – (*syntheorūmena*) saistīta aplūkošana *Pīt.* 116
σχολή, *scholē* – skola *Dz.* 6; 14; 15; 121b; – nodarbība (*Diogena no Tarsas darba nosaukumā*) *Dz.* 26
σῶμα, *sōma* – ķermenis *Dz.* 7; 136; *Her.* 39; 40; 41; 42; 47; 48; 55; 56; 63; 66; 66, *sholija*; 67; 68; 69; 70; 71; *Pīt.* 86; 94; 101; 117; *Men.* 127; 128; 131; *VM* 73; *Fr.* 6; 16; 40; 41; 73; 76; 78; 80; 81; 86; 98; – (*sōmati kolazesthai*) saņemt miesas sodus *Dz.* 137; – (*physeis sōmatōn*) ķermeniski veidojumi *Her.* 41; – (*prōta sōmata*) pirmķermeņi *Fr.* 74
σωματικός, *sōmatikos* – ķermeņa *Dz.* 137
σωμάτιον, *sōmation* – nabaga ķermenītis *Fr.* 55
ταραχή, *tarachē* – satraukums *Her.* 81; *GA* XVII; *VM* 81; *Fr.* *7; *53; – sajukums *GA* XXII
τάραχος, *tarachos* – satraukums *Her.* 77; 81; 82; – jukas *Her.* 78
ταραχώδης, *tarachōdēs* – satraukumu radošs *Fr.* 43
τελείωσις, *teleiōsis* – pilnība *Pīt.* 89
τελευτή, *teleutē* – nāve *Fr.* 45; – gals *Dz.* 16
τέλος, *telos* – {augstākais} mērķis *Dz.* 11; 30; 137; *Men.* 131; 133; *GA* XX; XXII; XXV; *VM* 25; *Fr.* *27; 104; (*Epikūra darba nosaukumā*) *Dz.* 6; 27; 30; 136; *Fr.* 12; 15; – mērķis *Pīt.* 85; – beigas *VM* 75, *citāts*; – gals *Men.* 128; *Dz.* 138;
τύπος, *typos* – atveids *Dz.* 33; – atveide *Her.* 46; 49; – aprises *Her.* 35; 36; 45; 68
τύχη, *tychē* – nejaušība *Men.* 131; 133; 134; *Dz.* 120a; *GA* XVI; *VM* 17; [47]; – iespēja *Fr.* 47
ὑπόθεσις, *hypothesis* – pieņēmums *Pīt.* 95
ὑπόκεισθαι, *hypokeisthai* → ὑποκείμενος, *hypokeimenos* – priekšmets *Her.* 50; – tas, kas ir mūsu acu priekšā *Her.* 72; *Fr.* *24
ὑπολαμβάνειν, *hypolambanein* – pieņemt *Her.* 75; – uzskatīt *Men.* 134
ὑπόληψις, *hypolēpsis* – atzinums *Dz.* 34; – pieņēmums *Men.* 124

ὑποπτεύειν, *hypopteuein* – pieņemt *Her.* 81; – bažas *GA* XII

ὑποψία, *hypopsia* – šaubas *GA* XI; – aizdomas *GA* XXXIV

φαίνειν, *phainein* – atklāties *Her.* 71; – izskatīties *Dz.* 34; – rādīties *Pīt.* 91; – acīmredzami *Her.* 40; – (*ta phainomena*) redzamās parādības *Dz.* 32; *Her.* 54; 55; *Pīt.* 86; 87; 88; 90; 92; 93; 94; 95; 97; 98; 100; 102; 104; 112; 113; *Fr.* 65; – (*ta phainomena*) acīmredzamās parādības *Fr.* *30; *32; – (*ta en tois meteōrois phainomena*) parādības debesīs *Pīt.* 87; debesu parādības *Pīt.* 95; – (*ta phainomena*) tas, kas ir redzams *Her.* 46; – (*ta phainomena*) tas, kas ir acīmredzams *Fr.* 30; – (*ta phainomena*) redzamais *Her.* 47; *Fr.* *62; 65; – (*thermotēta tū sōmatos*) acīmredzamais ķermeņa siltums *Fr.* 81

φαντασία, *phantasia* – tēls *Her.* 50; 80; *Fr.* *53; 63; 65; 87; (*Epikūra darba nosaukumā*) *Dz.* 28

φάντασμα, *phantasma* – tēls *Dz.* 32; *Pīt.* 102; 110; *Her.* 75; – redzamā izpausme *Pīt.* 88

φαντασμός, *phantasmos* – tēls *Her.* 51

φανταστικός, *phantastikos* – tēlains *Dz.* 31; *Her.* 50, *sholija*; 51; *GA* XXIV; – (*ū phantastikon tropon*) neatsaucoties uz tēlu *Fr.* *29

φανταστικῶς, *phantastikōs* – uz tēlu balstīts *Fr.* *37

φθόγγος, *phthongos* – skaņa *Dz.* 31; *Her.* 37; 38; 76; *Fr.* 33; – mutisks norādījums *Her.* 83

φιλόλογος, *philologos* – (*zētēma*) valodas jautājumu iztirzāšana *Fr.* 1; 4; – (*syzētēsis*) strīdīgu jautājumu iztirzāšana *VM* 74

φίλος, *philos* – draugs *Dz.* 9; 10; 11; 16; 16, *citāts*; 118; 121b; 136; *VM* 34; 39; 56–57; 66; *Fr.* *2; 45; 53; 95; – dārgs *Dz.* 120a

φιλοσοφεῖν, *philosophein* – filosofēt *Dz.* 2; 14; 17; 19; *VM* 54; 76;– nodarboties ar filosofiju *Men.* 122; – pievērsties filosofijai *Men.* 122

φιλοσοφία, *philosophia* – filosofija *Dz.* 17; 22; 28; 29; *Men.* 132; *VM* 27; 41; *Fr.* 44; 98; – nodarboties ar filosofiju *VM* 41; – (*ephapsasthai*) pievērsties filosofijai *Dz.* 2; – (*elthein epi*) nonākt pie filosofijas *Dz.* 2; – (*aiksai*) dedzīgi pievērsties filosofijai *Dz.* 2; – (*synkatagēraskein en philosophiai*) novecot kopā ar kādu, nododoties filosofijai *Dz.* 20; – (*nykterina*) naksnīgā filosofēšana *Dz.* 6; – (*endiatribein kata*) dzīvot saskaņā ar filosofiju *Dz.* 17

φιλόσοφος, *philosophos* – filosofs *Dz.* 7; 13; 138; *Fr.* 98; (*Filodēma grāmatas nosaukumā*) *Dz.* 3

φορά, *phora* – traukšanās *Her.* 46; 47; 60; 61; 62; *Pīt.* 101; – traukties *Her.* 49; *Pīt.* 107; 108; – kustība *Her.* 76; *Pīt.* 115; – (*pleistē phora onomatos*) visbiežāk sastopamā vārda nozīme *Her.* 70

φρόνησις, *phronēsis* – apdomība *Men.* 132

φρονίμως, *phronimōs* – (*zēn*) dzīvot apdomīgi *Men.* 132; *GA* V

φυσικός, *physikos* – dabas pētnieks *Dz.* 3, *citāts*; 31; *Pīt.* 90; *Men.* 134; (*Epikūra darba nosaukumā*) *Dz.* 27; – (*ta physika*) jautājumi, kas saistīti ar dabu *Dz.*

29; 83; – (*to physikon*) mācība par dabu *Dz.* 29; 30; – (*to physikon*) ar dabu saistīti jautājumi *Dz.* 30; *Pīt.* 86; – dabisks *Men.* 127; 130; *GA* XXIX; XXIX, *sholija*; XXX; *VM* 21; *Fr.* 2; 115; – dabas *Fr.* 41

φυσικῶς, *physikōs* – dabiski *Dz.* 137; – (*kinūmenos*) dabas vadīts *Fr.* 70

φυσιολογεῖν, *physiologein* – veikt dabas izpēti *Pīt.* 86; – runāt dabas pētnieka vārdā *VM* 29

φυσιολόγημα, *physiologēma* – dabas izpēte *Pīt.* 87

φυσιολογία, *physiologia* – dabas izpēte *Her.* 37; 78; *Pīt.* 85; *GA* XI; XII; *VM* 45

φύσις, *physis* – daba *Dz.* 12, *citāts*; 29; 30; *Her.* 35; 41; 44; 45; 49; 54; 65; 69; 70; 71; 75; 78; 79; 82; 83; *Pīt.* 86; *Men.* 129; 133; *GA* VII; XII; XXV; XXX; XXXVII; *VM* [10]; 21; 24; 25; 37; *Fr.* *8; 16; 27; 28; 40; *53; 70; 92; 93; 94; 101; 102; 103; 104; (*Epikūra darba nosaukumā*) *Dz.* 7; 27; 30; 119; *Her.* 39, *sholija*; 40, *sholija*; 73, *sholija*; 74, *sholija*; *Pīt.* 91, *sholija*; 96, *sholija*; *Fr.* *17; – būtība *Her.* 40; 41; 48; 68; 78; *Pīt.* 86; – veidojums *Pīt.* 90; *Fr.* 20; 22; – būtne *Pīt.* 97; 113; 115; *GA* IX; *Fr.* 2; 17; 20; – dabisks *GA* VII; XV; XXXI; – parādību kopa *Fr.* *34; – uzbūve *Fr.* 88; – (*to kata physin*) dabiskais *Fr.* 118; – (*physei*) no dabas *Dz.* 120b; – (*physei*) pēc dabas *VM* [10]; – (*kata physin*) no dabas *Fr.* 70; – (*kata physin*) sakņots dabiskajā *GA* VI

φωνή, *phōnē* – vārds *Dz.* 26; *Fr.* *36; *38; 71; – izteikums *Her.* 36; 45; *VM* 75; – balss *Her.* 53; *Fr.* 86; 91; 94; *VM* 33; 41; – sauklis *Dz.* 34; *GA* XXXVII; – (*phōnēs ergastikos*) daiļrunātājs *VM* 45

χαίρειν, *chairein* – priecāties *Fr.* 4; 53; – būt priecīgam *Fr.* 53; – prieks *Dz.* 22; – (*eateon*) jāatvadās *Fr.* 15 ;– (*chairein*) sveiki! *Dz.* 14; – (*chairete*) palieciet sveiki! *Dz.* 16, *citāts*; – (*chaire*) sveiks! *Fr.* 68; – (*chaire*) sūtīt sveicienus *Her.* 34; *Pīt.* 83; *Men.* 122

χαρά, *chara* – prieks *Her.* 66, *sholija*; *Dz.* 136; *Fr.* 14; – iepriecinājums *VM* 81

χαρίζεσθαι, *charizesthai* – pakalpojums *Fr.* 96

χάρις, *charis* – pateicība *Dz.* 118; *Men.* 122; *VM* 55; 17; (*Epikūra darba nosaukumā*) *Dz.* 28; *Fr.* 5; – paldies *Fr.* 103; – labvēlība *Her.* 77; *GA* I; *VM* 39;

χρονίζειν, *chronizein* – ilgi uzkavēties *VM* 4; – uzturēties *GA* IV

χρόνος, *chronos* – laiks *Dz.* 2; *Her.* 46; 48; 62; 72; 73; *Men.* 124; 126; 129; 133; *GA* IV; IX; XIX; XX; XXXVII; *VM* 4; [10]; 42; 46; *Fr.* 77; – laika sprīdis *Her.* 47; 62; – brīdis *Her.* 75; – (*tois chronois*) ar laiku *Pīt.* 93; – (*kata chronon*) laika gaitā *Pīt.* 106; *Fr.* 89; – (*kath' hon chronon*) ilgi *GA* III; – (*dia chronōn*) laiku pa laikam *Pīt.* 111; – (*kata tinas chronūs*) reizēm *Men.* 130; – (*biū*) dzīves laiks *GA* XVI

χώρα, *chōra* – telpa *Her.* 40; *Fr.* 71; – zeme *GA* XXXVI; – vieta *GA* XXXVII; *Fr.* 1; 4

JĒDZIENU RĀDĪTĀJS TULKOTAJĀ TEKSTĀ

apdomība – un bauda *Men.* 132; *GA* V; – un filosofija *Men.*132

apveids – atomu *Her.* 42; 54; – atveidu *Her.* 46; – lietu *Her.* 55; – pasauļu *Her.* 74; *Pīt.* 88; – tēlu *Fr.* 22; – cilvēku kļūdu *Fr.* 32; – skaņas vienību *Fr.* 84; – kā (nedalāmo) ķermeņu iezīme/īpašība *Her.* 44; 54; 68–69; *Fr.* 73; 76

atmiņas – un pirmtvēruma veidošanās *Dz.* 33; – un sajūta *Dz.* 31; – *skat. arī atcerēšanās*

atcerēšanās – piedzīvotu labumu atcerēšanās kā prieka/laimes avots *Dz.* 22; *VM* 19; 55; 75; *Men.* 122; *Fr.* 95; – dievu atcerēšanās *Fr.* 52; – un {pieredzē balstīts} spriedums *Fr.* 27; – Epikūra mācības iegaumēšana *Dz.* 12; *Her.* 35; 36; 82–83; *Pīt.* 84; 85

atomi – to vispārīgs raksturojums *Her.* 40–41; *Fr.* 41; 76; – to nemainīgums *Her.* 54; – to neiznīcība *Her.* 41; 54–55; – to skaita bezgalīgums *Her.* 41–42; – to apveids *Her.* 44; 54; – to apveidu daudzveidība *Her.* 42; – to lielums *Her.* 44; 54; 55–56; 59; – to svars *Her.* 44; 54; *Fr.* 74; – to kustības nepārtrauktība *Her.* 43–44; – to kustības ātrums *Her.* 46; 61; – to novirzīšanās *Fr.* 75; – to loma rēgu veidošanās procesā *Her.* 48; – to loma pasauļu veidošanās procesā *Her.* 45; – to loma saliktu ķermeņu veidošanās procesā *Fr.* 76; 78; – to loma mākoņu veidošanās procesā *Pīt.* 99; – to loma zibens rašanās procesā *Pīt.* 102; – to loma varavīksnes rašanās procesā *Pīt.* 110; – to loma krītošo zvaigžņu veidošanās procesā *Pīt.* 115; – to loma krāsu uztverē *Fr.* 6

augša un leja – kā iedomāti kustības atskaites punkti *Her.* 60

(augstākais) mērķis – ir bauda *Men.* 128; 131; *Dz.* 11; 137; – ir veselība/sāpju trūkums un nesatrauktība *Men.* 128; 131; – ir viegli sasniedzams *Fr.* 104; *VM* 25; – ir rīcības atskaites punkts *GA* XXV; – un {pieredzē balstīts} spriedums *Men.* 133; *Fr.* 27; *GA* XX; XXII

bagātība – un laime *Men.* 132; *VM* 81; *Fr.* 46; 57; 108–109; 118; – un tukši uzskati/vēlmes *GA* XV; *VM* 25; *Fr.* 46; 93; 104; – pašpietiekamība kā bagātība *VM* 44; *Fr.* 106; – *skat. arī manta*

bailes – to izcelsme *Her.* 79; 81; *Pīt.* 93; – to trūkums *Men.* 128; 131; *Her.* 82; – no nāves *Men.* 125–126; 133; *Fr.* 112;

– no nākotnes *Men.* 122; – no soda *GA* XXXIV–XXXV; *VM* 70; *Fr.* 117; – no tēliem *Fr.* 53; – no nabadzības *Fr.* 107; – un bagātība *Fr.* 57; – un neveiksmes *Fr.* 94; 110; – atbrīvošanās no tām (ar zināšanu palīdzību) *GA* X; XII; XVIII; XX; XXVIII; – nav raksturīgas dieviem *Her.* 77

bauda – ir (augstākais) labums/mērķis *Men.* 128–129; 131; *Dz.* 6; 11; 137; *Fr.* 12; – un tikums un/vai labais *Fr.* 13; 15; 43; 100; 113; *Dz.* 138; – un apdomīga, laba un taisnīga dzīve *Men.* 132; *GA* V; – un izvēle un izvairīšanās *Dz.* 34; *Men.* 129; – un sāpes *Dz.* 34; 137; *Men.* 128–129; 130–131; *GA* III–IV; XVIII; *VM* 37; *Fr.* 101; – un zināšanas *Men.* 132; *GA* XII; XVIII; – nav nosodāma pati par sevi *GA* VIII; X; *Fr.* 55; – un draudzība *Dz.* 120b; – kustībā un/vai miera stāvoklī *Dz.* 136; *Fr.* 12; 101; – tās intensitāte un saistība ar laiku *Men.* 126; *GA* IX; XIX–XX; – tās dažādošana *GA* XVIII; XXIX; – tās negatīvās sekas *Men.* 129; *GA* VIII; *Fr.* 55; – un vēlmju trūkums *Fr.* 111

brīvība – un filosofija *Fr.* 90; – un pašpietiekamība *VM* 77; – kā brīva dzīve *VM* 67; *Fr.* 51

daba – 1) kā radošs, virzošs vai kārtību noteicošs spēks/lietu stāvoklis: – cilvēku izcelšanās procesā *Fr.* 85; – valodas veidošanās procesā *Fr.* 70; – kas rada tieksmi pēc baudas *Men.* 129; – kas nošķir vajadzīgo no liekā *Fr.* 103; – kas nepiešķir gadījuma pazīmēm pašām par sevi savu vietu *Her.* 71; – kas nevar tikt satricināts vai izmainīts *Her.* 78; – un ķermeņu krāsa *Fr.* 6; – un netaisnība *Fr.* 101; – un vīrišķība *Dz.* 120b; – *skat. arī dabisks*

2) kā lietu vai parādību uzbūve/būtība/raksturs: – atomu *Her.* 41; – tukšuma *Her.* 44; *Fr.* 28; – ķermeņu un tukšuma *Fr.* 40; – visa esošā *Her.* 45; 82; *Fr.* 16; 40; *GA* XII; – tvēruma priekšmetu *Her.* 49; – salikto ķermeņu *Her.* 54; 69–70; – pastāvīgo ķermeņa īpašību *Her.* 70; – gadījuma pazīmju *Her.* 71; – dvēseles *Her.* 65; – debesu parādību *Her.* 79; – baudas *Men.* 129; – taisnīguma *GA* XXXVII; – vēlmju *GA* XXX; – labā *Fr.* 102; – sapņu *VM* 24; – tēlu *Fr.* 53; – dievu *Fr.* 8; – cilvēku *Her.* 75; *Men.* 133; *GA* VII; XXV; *VM* 10; 21; 25; 37; *Fr.* 27; 92; 93; 94; 104

3) mācība par dabu (fizika): – kā Epikūra filosofijas daļa *Dz.* 29–30; – un vēlme, kas ar to nesaskan *Fr.* 50; – un izpratne par miesas un dvēseles saistību *Fr.* 92; – *skat. arī dabas izpēte*

dabas izpēte – tās uzdevums *Her.* 78; – tās metode *Pīt.* 86–87; *Dz.* 31; – ar dabu saistītu jautājumu risinājumi *Pīt.* 86; – pārskati/priekšlasījumi/pārspriedumi par dabu *Her.* 83; *Fr.* 41; *VM* 10; – un dvēseles miers *Her.* 37; *GA* XI; – un bauda *GA* XII; – un pašpietiekamība *VM* 45; – *skat. arī daba* 3)

dabas pētnieki – to aplamie uzskati *Men.* 134; *Pīt.* 90; – *skat. arī dabas izpēte*
dabisks – vēlmes *Men.* 127; *GA* XXIX–XXX; *VM* 21; – taisnīgums *GA* XXXI; – vārdi *Fr.* 70; – dabiski nepieciešamais *Men.* 130; *GA* XV; *Fr.* 118; – tikumu saistība ar baudu *Men.* 132; – varas pamati *GA* VI; – dzīvnieku nodošanās baudai un pretošanās sāpēm *Dz.* 137; – tiekšanās pēc drošības *GA* VII; – pamatojums dievu godināšanai *Fr.* 2; – kopība cilvēku starpā *Fr.* 115
debesu ķermeņi – to izcelsme un/vai bojā eja *Her.* 73; *Pīt.* 90; – to kustība *Pīt.* 92; 93; 98; 111–114; – to lielums *Pīt.* 91
debesu parādības – to izcelsmes un norises dažādie veidi *Her.* 79–80; *Pīt.* 86; 95; 97–98; – to pētīšana pēc analoģijas *Pīt.* 87–88; 93; 96; – nav saistītas ar dieviem un dievišķo *Her.* 76–77; 81; *Pīt.* 97; 113; – un bailes no tām *GA* X–XI
dialektika – attieksme pret to *Dz.* 31
dievi – to neiznīcība un svētlaime *Men.* 123; *GA* I; *Fr.* 9; – to laime *Dz.* 121a; – to neiejaukšanās dabas procesos *Her.* 76–77; *Pīt.* 97; 113; 115–116; – to neiejaukšanās cilvēku dzīvē *GA* I; *Fr.* 7; 91; – to uztveršana *Men.* 123; *GA* I; *Fr.* 8; 87–88; – to uzbūve *GA* I; *Fr.* 10–11; – to antropomorfisms *GA* I; *Fr.* 87–88; – aplami priekšstati par dieviem *Men.* 123–124; *Fr.* 17; – attieksme pret dievu kultu *Fr.* 2; 52; – un nejaušība *Men.* 134; – epikūriešu pielīdzināšana/ tuvināšanās dieviem *Men.* 135; *Fr.* 50; 53; 119; *VM* 33; *Dz.* 5
dievišķais – *skat. dievi*
domāšana – tās norise *Fr.* 82; – problēma "domāt par sevi" *Fr.* 25–26
draudzība – ir labums *VM* 78; – tās izcelsmes un pastāvēšanas nosacījumi *Dz.* 120b; *VM* 23; 28; 39; – un svētlaime *GA* XXVII; *VM* 52; – un drošība *GA* XXVIII; *VM* 34; – un epikūriešu gudrais *Fr.* 54;
draugs – epikūriešu gudrais un viņa draugs *VM* 56–57; *Dz.* 118; 120a; 121b; *Fr.* 54; – draugi un kopīpašums *Dz.* 11; – attieksme pret drauga nāvi *GA* XL; *VM* 66; *Fr.* 45; 95
drošība – un slava un vara *GA* VII; XIII–XIV; – un draudzība *GA* XXVIII; *GA* XL; – un neiesaistīšanās sabiedriski politiskajā dzīvē *GA* XIV; – *skat. arī paļāvība*
dvēsele – tās uzbūve *Her.* 63; 66; *Fr.* 80–81; – tās bojāeja *Her.* 65–66; *Fr.* 86; – tās saistība ar ķermeni *Her.* 63–66; *Fr.* 20; 86; 92; – tās neķermeniskuma noliegums *Her.* 67; – un sajušanas spēja *Her.* 63–64; *Fr.* 81; – un saprāts *Her.* 63; 66; 81; *Fr.* 80; 118; – tās sajūtas un pārdzīvojumi *Dz.* 22; *Her.* 63; – tās bauda un sāpes *Dz.* 136–137; – tās satraukums *Her.* 77; 81; *Men.* 128; 131; 132; *VM* 81; – tās veselība *Men.* 122; *Fr.* 98; 104; – un nepateicība *VM* 69
dzirdēšana – tās izcelsme *Her.* 52–53; *Fr.* 84

epikūrieši – viņu dzīves veids *Dz.* 11; *Fr.* 53; – Epikūra Dārzs *Dz.* 10; 16; – Epikūra skola *Dz.* 9; 15; 25; – Epikūra skolnieki *Dz.* 22–26
esošais – *skat. viss esošais*
ētika – kā Epikūra filosofijas daļa *Dz.* 29–30
filosofija – Epikūra filosofijas kopsavilkums *Dz.* 29–34; – Epikūra filosofijas valoda *Dz.* 13; *Her.* 36; *Fr.* 35; 37; 41; 61; – un laime/baudpilna dzīve *Men.* 122; *VM* 27; *Fr.* 90; – un (dvēseles) veselība *Men.* 122; *VM* 54; *Fr.* 98; – un apdomība *Men.* 132; – nodarbošanās ar filosofiju neatkarīgi no vecuma/apstākļiem *Men.* 122; *VM* 41; – nodarbošanās ar filosofiju savā labā un Helladas labā *VM* 76
filosofs – Epikūrs un citi sengrieķu filosofi: *Dz.* 2; 4; 7–8; 12–14; 26–27; *Fr.* 18; – *skat. arī gudrais*
gadījuma pazīmes – to raksturojums *Her.* 70–71; – pretstatā pilnīgām būtībām *Her.* 40; – dvēseles *Her.* 64; 67; – ķermeņa *Her.* 64; – laiks kā savdabīga gadījuma pazīme *Fr.* 77; *Her.* 73
gudrais – un pārdzīvojumi *Dz.* 117; 119; – un fiziskas ciešanas *VM* 56–57; *Dz.* 118; – un paš-pietiekamība *VM* 44; *Fr.* 54; – un nejaušība *GA* XVI; – un uzskatu nemaldība *Fr.* 99; – un viņa mācības izplatīšana *Dz.* 121b; – un izglītība *Fr.* 5; – un draugi *Fr.* 54; *VM* 56–57; *Dz.* 118; 120a; 121b; – un kalpi *Dz.* 118; – un mīlestība *Dz.* 118; – un ģimenes dzīve *Dz.* 119; – un dzimumattiecības *Dz.* 118; – un pašnāvība *Dz.* 119; – un nāve *Men.* 126; – un bēres *Dz.* 118; – un godināšana *VM* 32; *Dz.* 120a; 121b; – un likumu pārkāpšana *Fr.* 3; – un netaisnība *Fr.* 116; – un kaitējumi *Dz.* 117; – un rētorika *Dz.* 118; – un politika *Dz.* 119; 121b; – un rūpes par īpašumu *Dz.* 120a; – un naudas pelnīšana *Dz.* 121b; – un mūzika un lirika *Dz.* 120a; 121b; *Fr.* 4
gudrība – ir nezūdoša vērtība *Dz.* 117; *VM* 78; – un bauda *Fr.* 13; 100; – un draudzība *GA* XXVII; – un pārdzīvojumi *Dz.* 117; – un dievu kults *Fr.* 2
īpašības – to saistība ar ķermeni *Her.* 68–69; *Fr.* 21; 23; – to uztvere *Her.* 68–69; – pretstatā pilnīgām būtībām *Her.* 40; – salīdzinājumā ar gadījuma pazīmēm *Her.* 70–71
īpašums – *skat. manta*
izdevīgums – un draudzība *VM* 23; 39; *Dz.* 120b; – un taisnīgums *GA* XXXI
izglītība – tradicionālās izglītības noliegums *Dz.* 2; 6; *Fr.* 44; *VM* 45
izvairīšanās – *skat. izvēle un izvairīšanās*
izvēle un izvairīšanās – kā ētikas problēma *Dz.* 30; – un bauda un/vai sāpes *Dz.* 34; 137; *Men.* 129; – un svētlaimīga/ baudpilna dzīve *Men.* 128; 132; – un pieredzē balstīti spriedumi *Fr.* 38 (4)
jaunība – un nodarbošanās ar filosofiju *Men.* 122; – un rū-

pes par labu dzīvi *Men.* 126; – un nepastāvība *VM* 17; – un nevainības saglabāšana *VM* 80; – salīdzinājumā ar vecumu *Men.* 122; 126; *VM* 17
jēdziens – tā pareizības pārbaude *Fr.* 30; – un pirmtvērums *Dz.* 33; – vispārīgs jēdziens un jēdziena definīcija *Fr.* 41; – un viedokļi, ko tas veido *GA* XXIV; *Her.* 77; – nogaidīšanas *Dz.* 34; – ķermeņa *Her.* 69; – dieva *Fr.* 87
kalpi – *skat. vergi*
kopīpašums – *skat. manta*
ķermeņi – viss kā ķermeņi un tukšums *Her.* 40–41; *Fr.* 16; 40; *Pīt.* 86; – to pastāvēšanu apliecina sajūtas *Her.* 39–40; – to veidošanās *Her.* 40; 42; 73; *Fr.* 76; 78; – to bojā eja *Her.* 41; 42; 54; 73; *Fr.* 78; – un sajaukumu veidošanās *Fr.* 78; – to īpašības *Her.* 68–69; *Fr.* 73; – to gadījuma pazīmes *Her.* 70–71; – to krāsa *Her.* 44; *Fr.* 6; – to svars *Fr.* 74; – to lielums *Her.* 56–57; – to apveida maiņas *Her.* 55; – to kustība *Her.* 47; – to ātrums *Her.* 62; – to kustība tukšumā *Her.* 40; – to dalīšana *Her.* 43; 56; *Fr.* 76; – to rēgi *Her.* 46; 48–50; – to veidoli *Her.* 50
ķermenis – un dvēsele *Her.* 63–66; *Fr.* 80–81; 86; *Dz.* 136–137; – tā sāpes *Men.* 131; *VM* 73; *Dz.* 137; – tā baudas *Dz.* 136; *Fr.* 13; 55; – tā veselība/labsajūta *Men.* 127; 128; 131; – tā bojā eja *Her.* 65; *Fr.* 86; – *skat. arī miesa*
kiniķi – izvairīšanās no viņu dzīvesveida *Dz.* 119
kirēnieši – viņu uzskati par baudu *Dz.* 136; – viņu uzskati par ķermeņa un dvēseles sāpēm *Dz.* 137
krāsa – kā ķermeņa īpašība *Her.* 68–69; – tās uztveršana *Her.* 49; *Fr.* 6; – un nedalāmo ķermeņu izkārtojums *Her.* 44; *Fr.* 6;
krusa – tās izcelsme *Pīt.* 106–107
kustība – iedomāta taisnā kustība uz augšu un uz leju *Her.* 60; – taisnā kustība un kustība ar novirzīšanos *Fr.* 75; – kā pierādījums tukšuma pastāvēšanai *Her.* 40; *Fr.* 72; – kā pierādījums tēlu īstumam *Dz.* 32; – kustība mūsos, kas rada maldus *Her.* 50–51; *Fr.* 37; – kustībā esošas baudas *Dz.* 136; *Fr.* 12; – tās saistība ar dvēseli *Fr.* 81; – un laiks *Her.* 73; *Fr.* 77; – nav plosīšanās *VM* 11
labais – ir bauda *Dz.* 6; *Fr.* 12; 100; *Men.* 129; – labā un/vai skaistā saistība ar baudu *Men.* 132; *GA* V; *Fr.* 15; 113; – kā izvairīšanās no sliktā *Fr.* 102; – un sliktais *Men.* 124; 130; *VM* 37; – sajūtas/pārdzīvojumi kā labā kritērijs *Men.* 124; 129; – labā relativitāte *Men.* 129–130; – un nejaušība *Men.* 134; – un cilvēka daba *VM* 37
labums – tā noteikšanas grūtības *VM* 16; – dvēselei un ķermenim *Men.* 128; – labumu galējā robeža *Men.* 133; – dievi kā tā cēlonis *Fr.* 52; – nejaušība kā tā cēlonis *Men.* 134; – ir (ķermeņa) baudas *Men.* 129; *Fr.* 13; *VM* 42; – ir apdomība *Men.* 132; – ir pašpietiekamība *Men.* 130; – ir varas sniegta

drošība *GA* VI–VII; – ir gudrība un draudzība *VM* 78; – ir cieņa pret gudro *VM* 32; – ir pagātnē piedzīvotā glabāšana atmiņā *Men.* 122; *VM* 17; 19; 75; – nemirstīgi labumi *Men.* 135; *VM* 78; – un dzīve epikūriešu kopienā *Men.* 135; *Fr.* 53; – laba veselība kā relatīvs labums *Dz.* 120b

laika apstākļu paredzēšana – ir apstākļu sakritība *Pīt.* 98–99; 115–116

laiks – kā savdabīga gadījuma pazīme *Her.* 72–73; *Fr.* 77

laime – tās nosacījumi *Fr.* 118; 119; – tiekšanās uz to *Men.* 122; *Fr.* 36; 53; – un nodarbošanās ar filosofiju *Men.* 122; – un nepieciešamās vēlmes *Men.* 127; – un neatkarība no fiziskām ciešanām *Dz.* 118; – un dzīve *Fr.* 51; – dievu *Dz.* 121a; *Pīt.* 116; *VM* 33; *Fr.* 11; 17; – cilvēku *Dz.* 121a; – *skat. arī svētlaime*

laimīgs – *skat. laime*

ledus – tā izcelsme *Pīt.* 109

lietus – tā izcelsme *Pīt.* 99–100

liktenis – determinisma noliegums *Men.* 134; – *skat. arī neizbēgamība*

likumi – to nepieciešamības pamatojums *Fr.* 116; – un taisnīguma izpratne *GA* XXXVII; – epikūriešu gudrā attieksme pret to pārkāpšanu *Fr.* 3; – epikūriešu gudrā attieksme pret tajos neatļautiem dzimumsakariem *Dz.* 118; *VM* 51; – to neievērošana kā brīvība *Fr.* 48; 51; – dabas izpētē *Pīt.* 86

mākoņi – to izcelsme *Pīt.* 99–100

maldi – to izcelsmes cēloņi *Her.* 50–51; *GA* XXIV; *Fr.* 37; *Fr.* 38 (5); – izvairīšanās no tiem *Fr.* 38 (16); – atšķirība starp maldīgo un patieso *Fr.* 63–65; – un sajūtas *VM* XXIII

manta – un laime *Fr.* 118; – un (dabiski) nepieciešamais *Fr.* 93; 105; *VM* 67; 68; – rūpes par īpašumu *Dz.* 17–21; 120a; – attieksme pret kopīpašumu *Dz.* 11; – mantkārības nosodījums *VM* 43; – *skat. arī bagātība*

mēness – tā izcelsme *Pīt.* 90; – tā parādīšanās un nozušana *Pīt.* 92; – tā grieži *Pīt.* 93; – tā dilšana un augšana *Pīt.* 94; – tam piemītošā gaisma *Pīt.* 94–95; – tā aptumsums *Pīt.* 96; – apdārza veidošanās *Pīt.* 110–111; – sejas attēls uz mēness *Pīt.* 95

mērķis – svētlaime/nesatrauktība kā zināšanu mērķis *Her.* 78; *Pīt.* 85; 116; – *skat. arī augstākais mērķis*

miers – un drošība *GA* XIV; – un dabas izpēte *Her.* 37; 83; – *skat. arī nesatrauktība*

miera stāvoklis – tā saistība ar dvēseli *Fr.* 81; – un laiks *Her.* 73; *Fr.* 77; – un baudas *Dz.* 136; – nav sastingums *VM* 11

miesa – tās bauda un/vai sāpes *GA* IV; XVIII; XX; *VM* 4; 33; *Fr.* 14; 92; *Dz.* 137; – un prāts *GA* XVIII; XX; – un dvēsele *Fr.* 92; – un dzimumattiecības *VM* 51; – *skat. arī ķermenis*

mīlestība – iemīlēšanās kā nenoturīgs pārdzīvojums *VM* 18; – un epikūriešu gudrais *Dz.* 118; – nav dievu sūtīta *Dz.* 118

mīti – kā baiļu cēlonis *GA* XII; *Her.* 81; – pretstatā patiesām

zināšanām *Pīt.* 87; 104; 116; – mitoloģiskie priekšstati par dieviem un liktenis *Men.* 134
nākotne – tās pareiza izpratne *Men.* 122; 127; *Fr.* 111; – epikūriešu gudrā attieksme pret to *Dz.* 120a; – un dvēseles sāpes *Dz.* 137
nauda – *skat. manta*
nāve – nav saistīta ar cilvēku *Men.* 124–125; *GA* II; – bailes no nāves *GA* X; XI; *Fr.* 112; – nāves baiļu nepamatotība *Her.* 81; *Men.* 125–126; – tās neizbēgamība *VM* 30; 31; – attieksme pret drauga nāvi *GA* XL; *Fr.* 45; 95; – Epikūra nāve *Dz.* 15–16; 22; – *skat. arī pašnāvība*
nedalāmie ķermeņi – *skat. atomi*
neesošais – un lietu izcelsme un bojā eja *Her.* 38–39; 41; 54–56
nejaušība – tās ietekme *Men.* 133–135; – nepakļaušanās tai *Men.* 131; *GA* XVI; *VM* 47; *Dz.* 120a; – un jaunības nenoturīgums *VM* 17
neķermeniskais – ir tukšums *Her.* 67; *Fr.* 16; – nav dvēsele *Her.* 67; – nav ķermeņu īpašības *Her.* 69; – nav gadījuma pazīmes *Her.* 70
nepateicība – un nespēja novērtēt esošos labumus *VM* 69; 75; – *skat. arī pateicība*
neizbēgamība – un mūsu rīcības cēloņi *VM* 40; *Fr.* 42 (2, 3, 5–11; 13); – nepakļaušanās tai *VM* 9; – kā dabiska lietu pastāvēšanas/norises kārtība *Men.* 133; *Her.* 77; *Pīt.* 92; 93
neredzamais – tā pētīšana ar prāta palīdzību *Her.* 59; 62; – un redzamās parādības *Pīt.* 104; *Fr.* 62; – un sajūtas *Fr.* 62; – un gadījuma pazīmes *Her.* 70; – *skat. arī neskaidrais*
nesatrauktība – kā zināšanu mērķis *Her.* 80; *Pīt.* 85; – kā svētlaimīgas dzīves mērķis *Men.* 128; 131; – kā miera stāvokļa bauda *Dz.* 136; – un baiļu trūkums *Her.* 82; – un zināšanas *Her.* 82; *Pīt.* 96; – un taisnīgums *Fr.* 114; – *skat. arī miers, satraukums*
neskaidrais – tā izpēte, balstoties uz redzamajām parādībām *Dz.* 32; *Her.* 80; *Fr.* 65; – tā izpēte, balstoties uz patiesības kritērijiem *Her.* 38–39; – *skat. arī neredzamais*
netaisnība – un satraukums *GA* XVII; – un bailes no soda *GA* XXXIV; *VM* 7; *Fr.* 117; – un epikūriešu gudrā attieksme pret to *Fr.* 116; – tās relativitāte *GA* XXXII; – *skat. arī taisnīgums*
nogaidīšanas jēdziens – un viedokļu pārbaude *Dz.* 34; *Her.* 38; *GA* XXIV; *Fr.* 38 (13)
*ož*a – tās izcelsme *Her.* 53
pagātne – atmiņas kā laimes avots *Dz.* 22; *Men.* 122; *VM* 19; 75; *Fr.* 95; – un dvēseles sāpes *Dz.* 137
paļāvība – un zināšanas *Pīt.* 85; *GA* XXVIII; *Fr.* 53; – un pašpietiekamība *Fr.* 49; 57; – un vara *GA* VI; – un kaimiņi *GA* XL; – un ārējās parādības *GA* XXXIX; – *skat. arī drošība*
pārdzīvojumi – ir bauda un sāpes *Dz.* 34; – kā patiesības kritērijs *Dz.* 31; *Her.* 38; 63; 82; *Pīt.* 116; *Men.* 129; *GA* XXIV; – un izvēle un/vai izvairīšanās *Dz.* 34; 137; – to mērenība *Fr.*

118; – un dvēsele *Her.* 63; 68; 81; – un gudrība *Dz.* 117; – un valodas veidošanās *Her.* 75; – un laiks kā gadījuma pazīme *Her.* 73; *Fr.* 77; – un atomu lielums *Her.* 55; – iemīlēšanās *VM* 18; – dzirdes fenomens *Her.* 52–53; – ožas fenomens *Her.* 53; – redzes fenomens *Fr.* 83

pareģošana – ir neiespējama *Dz.* 135; *VM* 24; – *skat. arī laika apstākļu paredzēšana*

pasaules – to raksturojums *Pīt.* 88; – to izcelsme un/vai bojā eja *Her.* 45; 73–74; 77; *Pīt.* 89–90; *Fr.* 79; – to bezgalīgā skaita pamatojums *Her.* 45; *Pīt.* 89; – to apveidi *Her.* 74

pašnāvība – un dzīves veids *VM* 38; *Fr.* 112; – un epikūriešu gudrais *Dz.* 119

pašpietiekamība – un dabiski nepieciešamais *Fr.* 93; – kā lielākā bagātība *Fr.* 106; – un nabadzība *Men.* 130; *VM* 44; *Fr.* 49; – un brīvība *VM* 77; – un draudzība *Fr.* 54; – un dvēsele *Fr.* 92; – un dabas izpēte *VM* 45

pateicība – par pagājušu laimi *Men.* 122; *VM* 17; 55; – ir raksturīga epikūriešu gudrajam *Dz.* 118; – *skat. arī nepateicība*

patiesais – tā kritēriji *Dz.* 31; *Her.* 62; – sajūtu un/vai tēlu patiesums *Dz.* 32; *Fr.* 63–65; – viedokļu patiesuma pārbaude *Dz.* 34; *Her.* 51; *Fr.* 38 (5, 13); – vispārīgi un nosacīti patiesais *Fr.* 38 (9–11); – un maldīgais *Fr.* 63–65; – un pareizs valodas lietojums *Fr.* 37

patiesība – *skat. patiesais*

pēcsajūta – tās izcelsme *Her.* 52–53; – un sajūtu patiesums *Dz.* 32

pērkons – tā izcelsme *Pīt.* 100–103

(pieredzē balstīts) spriedums – kā pareizais spriedumu izdarīšanas veids *Fr.* 14; 26; 29; 37; 38 (3, 8); *VM* 35; – par augstāko mērķi *Men.* 133; *GA* XX; XXII; *Fr.* 27; – par iegūto *VM* 35; – par pieticību *VM* 63; – par laiku *Her.* 72–73

pirmtvērums – veidošanās un nozīme dabas izpētē *Dz.* 33; *Fr.* 66; *Her.* 72; – kā patiesības kritērijs *Dz.* 31; – un pareizs valodas lietojums *Fr.* 32; – dievu *Men.* 123–124; – taisnīguma *GA* XXXVII–XXXVIII; – rīcības cēloņa *Fr.* 42 (4, 8)

politika – neiesaistīšanās tajā *Dz.* 10; 119; *VM* 58; *GA* XIV

prāts – atkarība no sajūtām *Dz.* 32; – tā maldi pretstatā sajūtu nemaldīgumam *Fr.* 65; – un pirmtvērumu izcelsme *Fr.* 66; – un neredzamā/neskaidrā pētīšana *Her.* 46; 47; 58; 59; 62; 78; *Pīt.* 89; – tā (tēlainais) tvērums kā patiesības kritērijs *Dz.* 31; *GA* XXIV; *Her.* 38; 51; 62; – un dievu uztveršana *GA* I; *Fr.* 8; 88; – un rēgu uztveršana *Her.* 49; – un tēlu uztveršana *Fr.* 53; *Her.* 50; 51; – un lietu īpašības *Fr.* 23; – un atklājumi *Her.* 75; – un valodas veidošanās *Her.* 76; – un problēma "domāt par sevi" *Fr.* 25; – un teorētiski aplūkoti uzskati *Fr.* 37; 38 (5, 13); – tā bauda un/vai bailes *GA* X; XVIII; – un baudpilna dzīve *Men.* 132; – un baudu neatkarība

no to ilguma laikā *GA* XIX; XX; – un sajūtas *Dz.* 31; – un nejaušība *GA* XVI; – un kaitējums *Dz.* 117
pūlis – un patiesu zināšanu trūkums *Men.* 123–124; 125; *VM* 45; 59; *Fr.* 31; 107; *Pīt.* 114; – novēršanās no tā *Fr.* 58; 59; *GA* XIV; – tā atzinības bezvērtīgums *VM* 29; 67; 81; *Fr.* 60; *Dz.* 121b
rasa – tās izcelsme *Pīt.* 108
rēgi – to izcelsme *Her.* 46; 48; – to smalkums un kustības ātrums *Her.* 47; – to īstums *Fr.* 65; – ir uztveres/sajušanas un domāšanas nosacījums *Fr.* 24; 82; – ir redzēšanas nosacījums *Fr.* 83; – un sapņu izcelsme *VM* 24; – un ķermeņa veidols *Her.* 50; – dievu *GA* I; *Fr.* 87–88; – *skat. arī tēli*
rētorika – nav nepieciešama epikūriešu gudrajam *Dz.* 118; *VM* 45
sajušana – tās norise *Fr.* 82; – dvēsele kā tās cēlonis *Her.* 63–64
sajūtas – ir patiesības kritērijs *Dz.* 31; *Her.* 38; 63; 82; *GA* XXIII–XXIV; – ir patiesas *Dz.* 31–32; *Fr.* 63–65; – ir dvēseles gadījuma pazīme *Her.* 64; – to saistība ar prātu *Dz.* 32; – un prāts un atminēšanās spēja *Dz.* 31; – un sekojošās domas *Dz.* 32; – un pirmtvēruma veidošanās *Dz.* 33; – un pārdzīvojumi *Her.* 55; 68; – un nāve *Men.* 124; – un neredzamo parādību pētīšana *Her.* 39; 44; 48; 58–59; 63; *Fr.* 62; – un debesu parādību pētīšana *Pīt.* 86; 90; 91; – un ķermeņa uztvere *Her.* 62; – un ķermeņa īpašību/gadījuma pazīmju uztvere *Her.* 68; 71; *Fr.* 6; – niecīgākais ar tām uztveramais *Her.* 58–59; – un dievu uztvere *Fr.* 8; – un vārdu/jēdzienu izvēle *Fr.* 29; 30; 31
sāpes – ķermeņa un dvēseles *Dz.* 137; – ir naidīgas dzīvo radību dabai *VM* 37; *Dz.* 34; 137; – un augstākais mērķis/bauda *Men.* 128; 130; 131; *GA* III; X; – vajadzību radītās sāpes un bauda *GA* XVIII; XXI; *Men.* 128; *Fr.* 101; – gadījumi, kad tās ir vēlamākas nekā baudas *Men.* 129; – to noderīgums *VM* 73; – to intensitāte un ilgums *GA* III; IV; XI; *VM* 4; – un vēlmes *GA* XXVI; XXIX; XXX; – un epikūriešu gudrais *VM* 56–57
sapņi – to izcelsme *VM* 24; – tēlu/rēgu parādīšanās tajos *Dz.* 32; *Her.* 51; *Fr.* 87; *VM* 24
saprāts – un dvēsele *Her.* 66; *Fr.* 80
satraukums – un zināšanu trūkums *Her.* 82; *Pīt.* 86–87; *Men.* 132; 135; – un aplami uzskati par dieviem *Her.* 77; 81; *Fr.* 7; – un aplami uzskati par nāvi *Her.* 81; – un netaisnīgums *GA* XVII; – un neierobežotas vēlmes *VM* 81; – un cerība uz atalgojumu *Fr.* 43; – *skat. arī nesatrauktība*
saule – tās izcelsme *Pīt.* 90; – tās lielums *Pīt.* 91; – tās parādīšanās un nozušana *Pīt.* 92; – tās aptumsums *Pīt.* 96; – un dienas un nakts garuma maiņas *Pīt.* 98
saulgrieži – to izcelsme *Pīt.* 93
sekojošās domas – to izcelsme *Dz.* 32

skaņa – tās saistība ar lietām *Dz.* 31; – un vārdu nozīme *Her.* 37–38; *Fr.* 33; – un valodas veidošanās *Her.* 76; – tukšas skaņas *Her.* 37
slava – un drošība *GA* VII; – tās nicinājums *VM* 29; 81; – slavas kāre kā ļaunums *Fr.* 45; – rūpes par labu slavu *Dz.* 120a
sniegs – tā izcelsme *Pīt.* 107–108
sofisms – "apsegtais tēvs" *Fr.* 38
svētlaime – svētlaimes nosacījumi *Fr.* 110; 118; *Men.* 128; 134; – svētlaime un patiesas zināšanas *Her.* 78–79; 80; *Pīt.* 84; – un dievi/dievu dzīve *Men.* 123; *GA* I; *Her.* 76; 77; 78; *Pīt.* 97; *Fr.* 9; 17; 53; – un daba *Fr.* 103; *Her.* 78; – un debesu parādības *Her.* 77; 81; – un tradicionālā izglītība *Fr.* 44; *Dz.* 6; – un draudzība *GA* XXVII; *VM* 52; – un dzīves beigas *Dz.* 22; *VM* 17; – *skat. arī laime*
svētlaimīgs – *skat. svētlaime*
taisnīgums – tā raksturojums *GA* XXXI; XXXIII; – tā relativitāte *GA* XXXII; XXXVI–XXXVIII; – un nesatrauktība *GA* XVII; *Fr.* 114; – un bauda *Men.* 132; *GA* V; – *skat. arī netaisnība*
tēlainais tvērums – kā patiesības kritērijs *Dz.* 31; *GA* XXIV; – ar to saistītā kustība, kas rada maldus *Her.* 50; 51
tēli – to īstums/patiesums *Dz.* 32; *Fr.* 64; 65; – to veidošanās *Her.* 49–51; *Fr.* 22; *GA* I; – mentālie un sensorie *Fr.* 22; 53; *Her.* 50; – dievu *Fr.* 87; *GA* I; – sapņu *Dz.* 32; *Her.* 51; *Fr.* 87; – debess parādību *Her.* 80; *Pīt.* 102; 110; – un valodas veidošanās *Her.* 75; – un viedokļu veidošanās *Fr.* 37; – definēt vārdus, neatsaucoties uz tēlu *Fr.* 29; – *skat. arī rēgi*
tikums – un bauda *Men.* 132; *Dz.* 138; *Fr.* 13; 15; 43; – ir draudzība *VM* 23; *Fr.* 54
tukšums – viss ir tukšums un ķermeņi *Fr.* 16; 40; 41; – tā neatsaucība *Her.* 40; *Fr.* 16; 41; – tā neķermeniskums *Her.* 67; *Fr.* 16; – tā bezgalīgums *Her.* 41–42; *Fr.* 76; – ir telpa *Her.* 40; *Fr.* 71; – un ķermeņu kustība *Her.* 40; 43; 44; 46; 61; 67; *Fr.* 72; – un ķermeņu dalīšanās *Fr.* 76; – un pasauļu izcelsme *Pīt.* 89; 90
tvērums – kā patiesības kritērijs *Her.* 35; 38; 51; 62; – un pareizu spriedumu veidošana *Fr.* 37; 38 (2, 5, 10–13); – un dabas izpēte *Her.* 36; 83; – un īpašību/gadījuma pazīmju uztvere *Her.* 69; 70–71; – *skat. arī tēlainais tvērums*
uzskatāms – pirmtvērums *Dz.* 33; – zināšana par dieviem *Men.* 123; – sajūtamais un tēli *Fr.* 65; – domas par lietām *Fr.* 66; – un debesu parādību izpēte *Pīt.* 91; 93; 96; – un dvēseles gadījuma pazīmes *Her.* 67; – un mērauklas *Her.* 82; – un viedokļi *GA* XXII
uzskatāmība – un viedokļi *Dz.* 33; – gadījuma pazīmēm *Her.* 71; – laikam *Her.* 72
valoda – tās rašanās dabiskā ceļā *Her.* 75; – tās rašanās vienošanās ceļā *Her.* 76; – tās precizitātes problēmas *Fr.* 31–37; – *skat. arī vārds*
vara – un svētlaime *Fr.* 118; – un drošība *GA* VI; XIV

varavīksne – tās izcelsme *Pīt.* 109–110
vārds – pareiza vārdu izvēle/lietojums *Her.* 77; *Fr.* 29; 31; 33–35; 38 (1, 12); – vārdu skaidrošanas problēmas *Fr.* 69; – un definīcijas *Fr.* 68; – un valodas veidošanās *Her.* 75–76; *Fr.* 70; – un pirmtvērums *Dz.* 33; – *skat. arī valoda*
vecums – un nodarbošanās ar filosofiju *Men.* 122; – un atmiņas par laimi pagātnē *Men.* 122; *VM* 17; 19; – un rūpes par nāvi *Men.* 126; – salīdzinājumā ar jaunību *Men.* 122; 126; *VM* 17
veidoli – to izcelsme un uztveršana *Her.* 49–50; – un pirmtvērumi *Dz.* 33; – skaisti veidoli un bauda *Dz.* 6; *Fr.* 12
vēlmes – to vispārīgs iedalījums *Men.* 127; *GA* XXIX; *VM* 21; – tās, kas nav nepieciešamas *GA* XXVI; XXX; – neierobežotās un tukšās *VM* 80; *Fr.* 46; 50; 94; 104; 110; – zināšanas par vēlmju robežām *GA* X; XI; *VM* 71
vergi – kā Epikūra skolnieki *Dz.* 3; 10; – Epikūra attieksme pret tiem *Dz.* 10; 21; – epikūriešu gudrā attieksme pret tiem *Dz.* 118
viedoklis – tā veidošanās *Dz.* 33; *Fr.* 30; 42 (1); – tā pareizības pārbaude *Dz.* 34; *GA* XXII; XXIV; *Fr.* 38 (1–3; 5; 12–13; 16); – tā maldīgums *Men.* 132; *GA* XV; XXIV; XXIX; XXX; *VM* 59; *Fr.* 37; 64–65; 93; 101; 104; – pūļa viedokļi *Men.* 123; *VM* 59; *Fr.* 48; – un satraukums *Her.* 81; *Men.* 132; *Pīt.* 87; – un pirmtvērums *Dz.* 33; – un vārdu lietojums *Fr.* 33; *Her.* 77; – un rīcība *Fr.* 38; 42 (14)
viesuļi – to izcelsme *Pīt.* 104–105
viss (esošais) – ir ķermeņi un tukšums *Her.* 39–40; *Pīt.* 86; *Fr.* 16; 40; – tā nemainība *Her.* 39; – tā neiznīcība *Her.* 39; 56; – tā bezgalīgums *Her.* 41–42
zemestrīces – to izcelsme *Pīt.* 105–106
zibens – tā izcelsme *Pīt.* 101–104
zināšana – par dieviem *Men.* 123; – un svētlaime *Her.* 78; 79
zināšanas – to mērķis *Pīt.* 85; – un bauda *VM* 27; – un aplama izpratne par baudu kā augstāko mērķi *Men.* 131; – zināšanu trūkums un bailes *Her.* 79; – un valodas veidošanās *Fr.* 70
zvaigznes – to izcelsme *Pīt.* 90; – to lielums *Pīt.* 91; – to kustība *Pīt.* 92–93; 112–114; – to parādīšanās un nozušana *Pīt.* 92; – komētas *Pīt.* 111; – krītošās zvaigznes *Pīt.* 114–115
zvaigžņu pētnieki – un aplami uzskati *Her.* 79; *Pīt.* 93; 113

PIELIKUMS

***Vēstules Hērodotam* plāns:**

Ievads: Kopsavilkuma nepieciešamības pamatojums §§35–37

Pirmā daļa: Pamatnostādnes §§37–45
I Metodoloģija: pareiza attieksme pret valodu §§37–38
II Neredzamais jeb neskaidrais §§38–45
1. Esošā nezūdamība un nemainība §§38–39
2. Viss pastāvošais §§39–41
   a) ķermeņi un tukšums §§39–40
   b) atomi un saliktie ķermeņi §41
3. Visa bezgalīgums §§41–42
   a) gala neesamība §41
   b) tukšuma lielums un ķermeņu skaits §42
4. Atomi §§42–44
   a) forma un skaits §§42–43
   b) kustība §§43–44

Noslēgums: §45

Otrā daļa: Ķermeņu struktūra un īpašības §§45–76
I Kosmoloģija: pasauļu bezgalīgais skaits §45
II Gnoseoloģija: sajūtas un uztvere §§46–53
1. Rēgi kā uztveres un domāšanas priekšnoteikums §§46–47
   a) vispārējs raksturojums §46
   b) pārvietošanās un kustības ātrums §§46–47
2. Uztvere §§48–50
   a) rēgu veidošanās un domas rašanās §48
   b) veidolu uztveršana §§49–50
3. Maldi un kļūdīšanās §§50–52
   a) maldu un kļūdīšanās cēlonis §50
   b) tēlu uztveres priekšnoteikums §51
   c) sprieduma kļūda §§51–52
4. Dzirde un oža §§52–53

III Vienkāršie ķermeņi §§54–62
1. Atomiem raksturīgais §§54–55
2. Atomu lielums §§55–56
3. Mazākās vienības §§56–59
a) saliktajos ķermeņos §§56–58
b) analoģija, kas attiecināma uz nedalāmo ķermeni §§58–59
4. Ķermeņu kustības virziens un ātrums §§60–62
a) kustības relativitāte §60
b) atomu kustības ātrums tukšumā §61
c) atomu kustības ātrums saliktos ķermeņos §62
IV Dvēsele ķermenī §§63–68
1. Dvēseles ķermeniskums §63
2. Dvēsele kā sajūtu cēlonis §§63–64
3. Dvēseles un ķermeņa savstarpējā saistība §§65–67
a) ķermenis kā dvēseles patvērums §§65–67
b) dvēseles neķermeniskuma teorijas atspēkojums §67
Noslēgums izklāstam par dvēseli §68
V Saliktu ķermeņu īpašības §§68–73
1. Pastāvīgi līdzi nākošās īpašības §§68–69
2. Gadījuma pazīmes §§70–71
VI Laiks §§72–73
VII Rašanās un attīstība §§73–76
1. Rašanās §§73–74
a) pasauļu §§73–74
b) dzīvu būtņu §74
2. Attīstība §§75–76
a) daba un prāts §75
b) valoda §§75–76

Trešā daļa: Dabas izpētes funkcija un mērķis §§76–82
I Astrālās teoloģijas kritika §§76–77
II Debesu parādību pētīšanas metode §§78–80
III Satraukuma un baiļu cēloņu skaidrojums §§81–82

Noslēgums: §§82–83

PĒCVĀRDS. EPIKŪRS UN VIŅA MĀCĪBA

Et disputabam cum amicis meis Alypio et Nebridio de finibus bonarum et malorum, Epicurum accepturum fuisse palmam in animo meo, nisi ego credidissem post mortem restare animae vitam et tractus meritorum, quod Epicurus credere noluit.
AUGUSTINUS, *Confessiones*, VI, 16

"Un, kad es strīdējos ar draugiem Alīpiju un Nebridiju par laba un ļauna robežām, Epikūrs vienmēr manā prātā būtu saņēmis uzvarētāja laurus, ja vien es nebūtu ticējis, ka pēc nāves dvēsele nezaudē dzīvību un to tiesās pēc nopelniem, kam Epikūrs negribēja ticēt."
AUGUSTĪNS, *Atzīšanās*, VI, 16

Ir vairākas teorijas par to, kāpēc dažu antīko autoru teksti ir saglabājušies un nonākuši līdz mūsdienām, bet visi pārējie – tas ir, pēc aptuveniem aprēķiniem astoņas desmitdaļas no visas antīkās literatūras, – gandrīz neglābjami zuduši. Vieni saka, ka tā ir tīrā nejaušība, ja tāda vai tāda Ēģiptes papirusu krātuve sadegusi ugunsgrēkā vēl pirms mūsu ēras sākuma, bet cita tikai sabrukusi, ieskalojot tekstu ruļļus smiltīs, kur teksti var saglabāties vairākus gadu tūkstošus, un tīrā nejaušība, ka no pirmssokratiķu darbiem, ko lasīja gan grieķi, gan romieši, ir saglabājušies tikai mazi fragmenti lielākoties pārstāstu formā, bet Platona rakstītais šodien ir izlasāms visā pilnībā. Otri turpretī saka, ka nevajag nožēlot zudušos tekstus, jo saglabājies tikai svarīgākais un labākais. Tikai interesantākie, vērtīgākie, dziļākie un rosinošākie darbi tika atkal un atkal pārrakstīti un rūpīgi glabāti. Sokrata skolnieka Platona darbi ir saglabājušies, bet cita viņa skolnieka – Kritija darbi zuduši tāpēc, ka Platons bija visspējīgākais no savas paaudzes filosofiem. Paaudzēm un laikmetiem mainoties, kvalitatīvās atšķirības starp Platonu un Kritiju kļuva aizvien labāk redzamas un tāpēc ikreiz, kad vietas taupīšanas nolūkos antīkie bibliotekāri lēma, kurus darbus atstāt, kurus dzēst, lai izmantotu vērtīgo pergamentu cita teksta pārrakstīšanai, lēmumu vienmēr pieņēma par labu Platonam.

Abām teorijām ir būtiski trūkumi. Nejaušības teoriju galvenokārt var attiecināt uz papirusu atradumiem – tieši uz atradumiem, jo, ja mūsu ēras pirmajos gadsimtos Aleksandrijā bija, piemēram, pieci viena darba eksemplāri, bet kāda cita darba – tikai viens, šodien ir lielākas cerības atrast pirmā darba tekstu vai tā fragmentus nekā otrā. Un zinot, ka katru gadu Ēģiptē tiek uzieti apmēram 200 mazi aprakstīti papirusu gabaliņi, varam cerēt, ka Ēģiptes smiltis vēl atdos daudz vērtīga. Turpretī atziņa, ka, piemēram, Cicerona vai Cēzara manuskriptu kopijas vienlaikus glabājās piecās vai septiņās Rietumeiropas klosteru bibliotēkās, liek meklēt šajā faktā kaut ko vairāk par apstākļu sakritību. Savukārt "kritiskās" tekstu saglabāšanās teoriju atspēko atzinums, ka antīko laiku norietā un Viduslaikos ne viss, kas bija "vērtīgs" Senās Grieķijas un Romas laikā, joprojām bija "vērtīgs". Vērtīgums tika mērīts, izejot no laikmeta interesēm un vajadzībām. Tā, piemēram, Aristotels un Platons bija nozīmīgi autori kristīgajā tradīcijā, bet dievu esamības apšaubītājs Kritijs – nebija. Tomēr antīkajos laikos Kritija darbus lasīja un pat slavēja viņa stilu.[1]

Hellēnisma laika filosofija, pie kuras pieder arī epikūrisms, ir smagi cietusi gan no apzinātas darbu pamešanas novārtā, gan no nelaimīgām apstākļu sakritībām. Kad mūsu ēras II – III gadsimtā notika revolucionārā pāreja no papirusa ruļļiem uz pergamenta kodeksiem,[2] kuri līdzinājās mūsdienu grāmatām un bija daudz vieglāk lasāmi, agrīnās hellēnisma filosofijas skolas faktiski bija beigušas pastāvēt gan kā institūcijas, gan kā filosofijas virzieni. Epikūra dibinātais Dārzs Atēnās darbojās vēl mūsu ēras pirmajos gadsimtos – pēdējais oficiāli minētais skolarha jeb skolas vadītāja iecelšanas gads ir 70/69. pirms mūsu ēras,[3] taču zināms, ka Trajāna mīļākā Plotīna esot mudinājusi Hadriānu atbalstīt Popīlija Teotīma kandidatūru Atēnu Epikūra skolas vadībai 121. gadā. Citās pilsētās epikūrisma skolas pastāvēja līdz mūsu ēras II–III gadsimtam un tad izzuda.

[1] Par Kritija stilu un tekstu kvalitāti: DK 88 B 19. Skat. arī L. Brisson, "Critias", *Dictionnaire des philosophes antiques*, vol. II, Paris, 1994, 512.–520. lpp.

[2] Par šo pāreju skat. G. Cavallo, "Libro e cultura scritta", *Storia di Roma*, ed. A. Momigliano, A. Schiavone, vol. IV, Turin, 1989, 694.–734. lpp.; G. Cavallo, "Discorsi sul libro", *I greci e Roma*, eds. G. Cambiano, L. Canfora, D. Lanza (col.: *Lo spazio letterario della Grecia antica*, vol. I), Roma, 1994, 613.–639. lpp.

[3] Pie viena no pēdējiem zināmajiem Dārza skolarhiem – Zēnona no Sīdonas mācījās arī Cicerons 79./78. gadā p.m.ē. (*Tuskulas sarunas*, III, 17, 38).

Epikūrismam zaudējot ietekmi kā organizētam un strukturētam filozofijas virzienam un mācību iestādei, tika pamesti novārtā arī oriģinālteksti.

Tos pameta novārtā arī tāpēc, ka epikūrieši un stoiķi bija tieši vai netieši kritizējuši Platona vai Aristotela idejas un paši piedāvājuši citus redzējumus, tāpēc viņu darbi daudz ietekmīgākajiem neoplatoniķiem un peripatētiķiem šķita nelietderīgi vai pat doktrināli bīstami.[4] Hellēnisma laika filosofu tekstus, kuru kopējais skaits pārsniedza 1000 papirusa ruļļus,[5] vai nu vispār nepārrakstīja uz daudz izturīgākā pergamenta, vai pārrakstīja stipri saīsinātā doksogrāfiskā formā. Pārējos darbus saglabāja vecajā formātā – kā papirusa ruļļus. Par nelaimi, papiruss ir viens no trauslākajiem rakstīšanas materiāliem. Tas plīst, drūp un pelē; tas iet bojā gan plūdos, gan ugunsgrēkos; to ļoti iecienījušas žurkas; un pat tad, kad saglabāšanas apstākļi ir labi, teksts ar laiku izplūst un izbalē. Aprakstīts papirusa rullis var pārdzīvot vairākus gadu tūkstošus tikai īpašos gadījumos – piemēram, dziļi ierakts sausās, tīrās smiltīs, taču papirusam reti gadās iekrist tādās smiltīs.[6]

Ņemot vērā šos faktus, pārskats par Epikūra filosofiju un epikūrismu jāsāk ar atziņu, ka par to zināms ļoti maz. No Epikūra rakstītā, optimistiski rēķinot, var izlasīt ne vairāk par vienu divdesmito daļu – proti, no vairāk nekā 300 teksta ruļļiem tikai trīs vēstules, divus atziņu krājumus, pārdesmit fragmentus, kā arī dažus desmitus piezīmju vai liecību, ko lielākoties sarakstījuši Epikūram un epikūrismam naidīgi autori. Ja runa būtu par citā laikmetā dzīvojušu un citā valodā rakstošu filosofu, šis materiāls, iespējams, tiktu atzīts par pārāk fragmentāru, lai vispār varētu runāt par tā izpēti. Hellēnisma laika filosofiju rekonstrukcijas mēģinājumi tāpēc ir īpašs intelektuāls izaicinājums.

[4] Par to darbu izzušanu, ko vairāk neiekļāva filosofiskā izglītībā, skat. J. Irigoin, "Les éditions de textes", *La philologie grecque à l'époque hellénistique et romaine*, ed. F. Montanari, Vandœuvres/Geneva, 1944, 72.–76. lpp.

[5] Epikūra darbi vien esot aizņēmuši gandrīz 300 papirusa ruļļus (*Epikūra dzīve*, 26).

[6] Par tekstu transmisiju un tās problēmām skat. L. D. Reynolds, N. G. Wilson, *Scribes & Scholars: A Guide to the Transmission of Greek & Latin Literature*, Oxford, 1978.

EPIKŪRA DĀRZS

Epikūrisms radās smagā un nemierpilnā Grieķijas politiskās vēstures periodā. Pašā pirmajā *Epikūra dzīves* paragrāfā kā vienu no biogrāfijas atskaites punktiem Diogens Lāertietis piemin Maķedonijas Aleksandra nāvi. Visu laiku slavenākā hellēņu karavadoņa nāvei sekojošie notikumi personīgi ietekmēja Epikūra dzīvi: maķedoniešu karavadonis Perdiks, kas sagrāba daļu mirušā Aleksandra impērijas, padzina Samas salas kolonistus atēniešus, kā rezultātā atēnietis Epikūrs un viņa ģimene bija spiesti mainīt dzīves vietu (*Epik. dzīve*, 1) un zaudēja savu īpašumu. Tālāk tajā pašā biogrāfijā Diogens runā par Grieķijas "smagajiem laikiem", kas apgrūtināja dzīvi Atēnās un pilsoņiem uzlika īpašus pienākumus (*Epik. dzīve*, 10).

Hellēnisma laikmeta sākumposmu, ko pieņemts skaitīt no Aleksandra Lielā nāves 323. gadā p.m.ē., varētu nosaukt par lielās vilšanās laiku. Neilgi pirms tam – 338. gadā Haironejas kaujā atēniešu, boiotiešu, korintiešu un citu kontinentālās Grieķijas polisu sabiedrotie spēki bija piekāpušies Aleksandra tēvam – Maķedonijas Filipam II. Šī uzvara un tai sekojošā Korintes līgas izveidošana darīja galu polisu savstarpējiem strīdiem un ļāva Filipam apvienot grieķu spēkus cīņai pret tradicionālajiem grieķu ienaidniekiem – persiešiem. Taču maksa par to bija polisu – to skaitā Atēnu – neatkarības un drīz vien arī kopīgi iekaroto zemju zaudēšana. Maķedonijas Aleksandra drudžainā virzīšanās uz austrumiem, jaunu teritoriju apgūšana, slava, vara, iecelšana dieva kārtā un tad pēkšņs šo guvumu zaudējums, kas visās grieķu apdzīvotajās zemēs radīja jukas un nemierus, pierādīja, cik utopiskas bijušas pašas ieceres, tādējādi it kā jau iepriekš apliecinot Epikūra atziņas patiesumu, ka neapvaldītas vēlmes noved gan garīgā, gan fiziskā strupceļā.[7]

Epikūra biogrāfija lasāma Diogena Lāertieša X grāmatas sākumā, taču šeit pārstāstīsim tās galvenos notikumus, jo Diogena izklāsts ir diezgan haotisks. Epikūrs piedzima 342. vai 341. gadā pirms mūsu ēras Samas salā, netālu no Jonijas (Mazāzijas) krastiem. Viņa dzimšanas brīdī Platons bija miris jau 6 gadus, Dēmokrits – vairāk nekā 20, bet Aristotels kalpoja Maķedonijas valdniekam Filipam.

[7] Salīdzinājumu starp Maķedonijas Aleksandra mēra trūkumu un Epikūra vēlmju teoriju plaši izvērš J. Salem, *Tel un dieu parmi les hommes. Éthique d'Épicure*, Paris, 1994, 65.–70. lpp.

Epikūra vecāki bija trūcīgi. Viņa tēvs par nelielu atalgojumu mācīja apkaimes bērniem lasīt un rakstīt, viņa māte bija būrēja un šķīstītāja un palīdzēja nabadzīgiem ļaudīm "pielabināt dievus". Bērnībā Epikūrs viņu esot pavadījis šajās gaitās (*Epik. dzīve*, 4). Daži vēsturnieki uzskata, ka saskarsme ar maģisko dziedniecības Epikūru noskaņoja kritiski pret reliģisko un mitoloģisko priekšstatu lomu cilvēku dzīvēs.[8] Neskaitot Epikūru, ģimenē bija vēl trīs dēli (*Epik. dzīve*, 3).

Epikūrs nebaudīja to izsmalcināto audzināšanu un izglītību, ko saņēma atēniešu aristokrātijas "zelta jaunatne" – Sokrata skolnieki, Isokrata un Aristotela sekotāju loks, tomēr jau ļoti agri – 12 vai 14 gadu vecumā pievērsās filosofijai (*Epik. dzīve*, 2 un 14) un četrus gadus mācījās pie kāda mums nezināma platoniķa Pamfila dzimtajā Samas salā (*Epik. dzīve*, 14). Sasniedzot pilngadību, Epikūrs kā atēnietis bija spiests divus gadus pavadīt karaklausībā jeb efēbijā, kurai bija pakļauti visi 18 gadus sasniegušie Atēnu pilsoņi. Dienests viņu pirmoreiz noveda Atēnās. Taču, kad tas bija beidzies, politisko pārmaiņu rezultātā, par ko jau rakstījām, Epikūrs vairs nevarēja atgriezties Samas salā. Ģimene patvērās Jonijas piekrastes pilsētā Kolofonā (*Epik. dzīve*, 1). Aptuveni 10 gadus vēlāk Epikūrs devās uz Teosu – pilsētu uz ziemeļiem no Kolofonas, lai klausītos filosofu Nausifanu. Nausifans sevi uzskatīja gan par atomista Dēmokrita, gan arī par skeptiķa Pirrona skolnieku.[9] Domājams, ka tieši pie Nausifana Epikūrs iepazina atomu teorijas filosofiskos pamatus.

Aptuveni 311. gadā pirms mūsu ēras Epikūrs atvēra savu skolu, tas ir, radīja savu filosofijas virzienu un piesaistīja mācekļus Lesbas salas pilsētā Mitilēnē (*Epik. dzīve*, 15), taču tur palika tikai vienu gadu. Iespējams, ka vide šajā pilsētā bija naidīga Epikūra jaunizveidotajai filosofijai, kas ētikas centrā izvirzīja baudu. Cicerons, apcerot Epikūra filosofiju, raksta, ka pašā vārdā "bauda" (ἡδονή, *voluptas*) ir kaut kas vulgārs, nepieklājīgs un aizdomīgs.[10] Iespējams arī, ka skolas vietas maiņa bija epikūrisma popularizēšanas veids, jo zināms, ka Epikūra izveidotās skolas turpināja darboties pēc Epikūra aizbraukšanas; Epikūrs ar saviem Jonijas piekrastes mācekļiem sarakstījās.[11]

[8] J. Salem, *op. cit.*, 75. lpp.; G. Rodis-Lewis, *Épicure et son école*, Paris, 1975, 35. lpp.

[9] DK 75 A 1 un 3.

[10] *Par laba un ļauna robežām*, II, 12 un 75.

[11] Diogens Lāertietis min Epikūra vēstuli Mitilēnas filosofiem (*Epikūra dzīve*, 7).

310. gadā pirms mūsu ēras Epikūrs pārcēlās uz Lampsaku, pilsētu Ponteuksīnas, tas ir, Melnās jūras krastā. Arī tur viņš atrada domubiedrus un viņa mācība ieguva sekotājus, kas palika uzticīgi epikūrismam visu mūžu: Kolotu, Idomeneju, Leonteju un viņa sievu Temistu, kā arī Hērodotu un Pītoklu – mācekļus, kuriem adresētas divas no šajā krājumā iekļautajām Epikūra vēstulēm, un it sevišķi Mētrodoru – tuvāko Epikūra draugu un līdzgaitnieku, ko antīkajā pasaulē dažkārt sauca par "otro Epikūru".[12]

Pēc šiem klejojumiem Jonijas piekrastē aptuveni 306. gadā pirms mūsu ēras Epikūra nelielā kopiena pārcēlās uz pastāvīgu dzīvi Atēnās. Epikūrs, kas tad jau bija sasniedzis 35 gadu vecumu, Atēnu ziemeļrietumu daļā iegādājās īpašumu – dārzu vai parku (κῆπος) un apmetās tajā kopā ar mācekļiem (*Epik. dzīve*, 10). Vēlāk sugas vārds "dārzs" kļuva par epikūriešu skolas un epikūrisma kā filosofijas virziena nosaukumu. Dārzā, ko no apkārtējās pasaules atdalīja augsts žogs, Epikūrs pavadīja atlikušo dzīves daļu līdz savai nāvei 271. vai 270. gadā pirms mūsu ēras. Epikūriešu komūna Atēnās uzņēma jaunus locekļus un Epikūrs jau dzīves laikā kļuva diezgan pazīstams gan Atikā, gan ārpus tās robežām. Dārzs uzturēja ciešas saites arī ar senāk dibinātajiem epikūrisma centriem Āzijā.

Ap 290. gadu p.m.ē. kopienā notika šķelšanās, kuras iemesli nav zināmi. Mētrodora brālis Tīmokrats pameta Dārzu un uzsāka lielu Epikūra un epikūrisma nomelnošanas kampaņu, ar kuras sekām sadūrās ne tikai Diogens Lāertietis, bet visi romiešu autori, kas interesējās par Epikūru (*Epik. dzīve*, 6).[13]

Epikūrs nomira 72 gadu vecumā no akmeņu aizsprostojuma urīnceļos. Jādomā, ka no šiem vai citiem veselības traucējumiem viņš cieta vairākus gadus, jo Diogens Lāertietis mums atstāsta Epikūra mācekļa Tīmokrata liecību, kurā teikts, ka Epikūra ķermenis bijis "tik nožēlojami vārgs, ka daudzus gadus viņš nav spējis piecelties no pārnēsājamās gultas" (*Epik. dzīve*, 7). Saglabājies Epikūra testaments, kas sarakstīts pirms 290. gada, kad Tīmokrats pameta skolu, jo Tīmokrats tajā parādās kā Epikūra tiešais mantinieks un viņam tiek uzticēti dažādi pienākumi (*Epik. dzīve*, 16–21). Testaments paredz, ka pēc Epikūra nāves par Dārza "vadītāju" (διάδοχος), tas ir,

[12] Cicerons, *Par laba un ļauna robežām*, II, 92.

[13] Par šķelšanos skat. arī W. Schmid, "Epikur", *Ausgewählte philologische Schriften*, ed. H. Erbse, J. Küppers, Berlin/New York, 1984, 151.–156. lpp., kā arī A. Angeli, "Frammenti di lettere di Epicuro nei papiri d'Ercolano", *Cronache Ercolanesi*, 23, 1993, 11.–27. lpp.

augstāko autoritāti gan doktrinālos, gan sadzīves jautājumos, kļūst Hermarhs. Hermarhs mantojumā saņēma arī visas Epikūra grāmatas un tātad bija atbildīgs par to saglabāšanu (*Epik. dzīve*, 20–21).

Antīkās filosofijas vēsturniekus vienmēr ir interesējuši jautājumi – kāda bija dzīve Dārzā? kādi noteikumi reglamentēja pirmās epikūriešu kopienas dzīvi? Atbildes uz šiem jautājumiem bieži ir hipotētiskas, jo antīkajiem autoriem, kam filosofijas skolu iekšējie kārtības noteikumi un darba organizācija bija labi zināma un pašsaprotama, nešķita svarīgi tos pieminēt. Dažus spriedumus par dzīvi Dārzā tomēr varam izdarīt no Diogena pārstāsta un epikūriešu tekstiem.

Epikūriešu Dārzs bija pirmā mums zināmā draugu kopiena Rietumeiropas vēsturē, kuras locekļus nesaistīja ne reliģiskas, ne politiskas, ne sociālas intereses.[14] Tās locekļi nepārstāvēja vienu sabiedrības slāni un tiem nebija vienādu tiesību Atēnu pilsētvalsts priekšā (daļa locekļu bija nevis atēnieši, bet gan ieceļotāji jeb metoiki). Epikūra laikabiedrus pārsteidza epikūriešu kopienas atvērtība. Netipiski IV gadsimta filosofu videi tā savās rindās uzņēma visdažādākā vecuma un izcelsmes cilvēkus – tai skaitā arī vergus un sievietes, no kurām dažas bija hetairas (*Epik. dzīve*, 3 un 7). Iespējams, ka daļa cilvēku, kas tika uzņemti Dārzā, sākotnēji tur devās iztikas un mājvietas trūkuma, kā arī sliktas reputācijas vai vajāšanu dēļ un tikai vēlāk pievērsās epikūrismam.

Dārzs bija epikūriešu pastāvīgā un vienīgā mājvieta.[15] Tā teritorija bija pietiekami liela, lai tajā varētu brīvi mitināties vairāki desmiti cilvēku. Tā kā Dārzā dzīvoja gan sievietes, gan vīrieši, un Epikūrs testamentā min savu līdzgaitnieku (Mētrodora, Poliaina) bērnu vārdus (*Epik. dzīve*, 19), iespējams, ka bērni dzima tieši Dārzā un tika tur audzināti jau no mazotnes.[16] Tomēr, kā liecina ziņas par Tīmokratu, ikviens varēja pamest Dārzu, kad vien vēlējās.

Epikūriešu kopiena pārtika no brīvprātīgiem ziedojumiem, ko deva tās atbalstītāji. Saglabājusies viena Epikūra vēstule viņa mātei,

[14] C. Diano, "Épicure: la philosophie du plaisir et la société des amis", *Les Études philosophiques*, II, Paris, 1967, 173.–186. lpp.

[15] Epikūrs testamentā raksta, ka viņš "uz mūžīgiem laikiem novēl dzīvot Dārzā tiem, kas sekos [viņa] mācībai" (*Epikūra dzīve*, 17).

[16] Epikūrs testamentā paredz, ka epikūriešu bērni var saņemt atbalstu un iztikas līdzekļus no kopienas tikai tad, ja viņi seko šim filosofijas virzienam. Viņš paredz arī, ka meitenes tiek izdotas pie vīriem no epikūriešu vidus (*Epikūra dzīve*, 19).

kurā viņš piemin gan vecāku, gan arī draugu atsūtīto naudu (*Fragm. izlase*, 53). Iespējams, ka dažos gadījumos Epikūrs šos ziedojumus arī lūdza. Šķiet, ka pārtiku epikūrieši nevis audzēja vai ražoja paši, bet gan iepirka, un Dārzs nebija agrāra saimniecība.

Atšķirībā no Aristotela skolas, kuras locekļi kolektīvi nodarbojās ar dažādu pētījumu veikšanu un apkopošanu (dabaszinātnēs, politikā, loģikā, filosofijas vēsturē, u.tml.), epikūriešu kopdzīves mērķis pirmām kārtām bija terapeitisks – iegūt mieru un svētlaimi. Zināšanām epikūrismā nav vērtības pašām par sevi, ja tās nenodrošina laimi. Filosofija tiek apgūta tieši tāpēc, ka tā rada mieru un svētlaimi un pats mācību process ir baudpilns (*Epik. izteikumi*, 27).

Balstoties uz Romas laika epikūrieša Filodēma darbu *Par brīvu runu*,[17] kura fragmenti atrasti Herkulānā, de Vits 1936. gadā publicēja pētījumu par epikūriešu skolu iekšējo kārtību un organizāciju.[18] Sekojot Filodēma tekstam, de Vits apgalvoja, ka epikūriešus saistīja zvērests, ko tie nodeva Epikūram, apsolot paklausību un pakļaušanos. Epikūriešu skolās esot bijusi brīdinājumu un sodu sistēma, kas īpaši piemērota jaunpienācējiem. Eksistējusi pat īpaša "sodu vārdnīca" – sodi bijuši "vienkārši" jeb tieši vai arī "jaukti", tas ir, tādi, kas ietver uzmundrinājumu un pamudinājumu. Epikūriešu vidū valdījusi strikta hierarhija – skolas vadonis, tad viņa tuvākie mācekļi, tad pārējie mācekļi, tad jaunpienācēji.[19] Tikai hierarhijā augstākie grupas locekļi drīkstējuši izteikt aizrādījumus un piemērot sodus.

Taču, salīdzinot Filodēma liecību par epikūriešu kopienām ar Diogena Lāertieša tekstu, redzama viena būtiska atšķirība. Epikūrs testamentā ne reizi nepiemin pat vārdu "mācekļi". Viņš runā par cilvēkiem, kas "kopā ar [viņu] ir nodevušies filosofijai" (οἱ συμφιλοσοφοῦντες ἡμῖν) vai "kas nodarbosies ar filosofiju kopā ar Hermarhu" (οἱ φιλοσοφοῦντες μεθ' Ἑρμάρχου), skolas vadoni pēc Epikūra nāves (*Epik. dzīve*, 17–21). Nevienā Epikūra un nevienā viņam naidīgu laikabiedru tekstā nav atrodamas nekādas norādes uz epikūriešu hierarhiju un sodu sistēmu. Tāpēc ir daudz ticamāk, ka Filodēma izklāsts atspoguļo kārtību epikūriešu skolās I gadsimtā pirms mūsu ēras, tas ir, gandrīz 200 gadus pēc Epikūra nāves. Epikūra laikā komūnas pamats bija draudzība (φιλία), un šī draudzība nozīmēja arī vienlīdzību.[20]

[17] A. Olivieri, *Philodemi περὶ παρρησίας libellus*, Leipzig, 1914.
[18] N. W. de Witt, "Organization and Procedure in Epicurean Groups", *Classical Philology*, 31, 1936, 205.–211. lpp.
[19] N. W. de Witt, *op. cit.*, 208. lpp.
[20] Skat. tālāk nodaļu par ētiku, 368.–370. lpp.

Filodēma pieminētais uzticības zvērests atspoguļo arī vienu citu epikūriešu tradīciju, kas attīstījās pēc skolas dibinātāja nāves, – Epikūra kultu. Pats Epikūrs zināmā mērā šo kultu iedibināja, testamentā lūdzot kopienas biedrus atlicināt līdzekļus, lai nestu ikgadējus ziedojumus uz viņa vecāku, brāļu un viņa paša kapa, kā arī svinētu ne tikai viņa un Mētrodora dzimšanas dienu, bet vēl vairākas piemiņas dienas mirušajiem skolas vadoņiem (*Epik. dzīve*, 18). Šī ziedojumu tradīcija ar laiku aizvien vairāk līdzinājās dievišķas būtnes pielūgsmei: Lukrēcijs I gadsimtā pirms mūsu ēras rakstīja, ka Epikūra prāts ir "dievišķs" (III, 15), un Plīnijs Vecākais novēroja, ka epikūrieši savās guļamistabās tur Epikūra attēlu, kura priekšā liek ziedojumus.[21] Zināms, ka Dārzā Epikūram tika uzceltas statujas[22] un viņu godināja arī Samas salā. Jauna filosofijas virziena radītāja pielūgsme un dievišķošana pēc tā nāves antīkajā pasaulē bija pazīstama parādība: arī, piemēram, Pītagoru viņa sekotāji godināja kā dievu.[23] Epikūrs, kurš pats mācīja, ka dvēsele nāves brīdī iet bojā, ētiskajos aforismos iekļāva atziņu, ka cieņas izrādīšana filosofam (arī mirušam filosofam) ir labums vienīgi pašam cieņas izrādītājam (*Epik. izteikumi*, 32) un ka filosofs uzcels statujas, godinot, piemēram, dievus vai varoņus, taču, ja tādas tiks uzceltas viņam, paliks pret to vienaldzīgs.[24]

EPIKŪRA FILOSOFIJA

Vēstulē Euriloham Epikūrs apgalvo, ka neko neesot iemācījies vai pārņēmis no citiem filosofiem, bet visu apguvis pats (*Epik. dzīve*, 13). Šis apgalvojums šķiet pārsteidzošs, jo, no vienas puses, tas ir pretrunā ar Epikūra biogrāfu liecībām un, no otras puses, tas ir pretrunā ar paša Epikūra atsaucēm uz virkni senāku un viņa laikā dzīvojošu filosofu uzskatiem un tekstiem, kas viņam acīmredzami bija labi zināmi. Šķiet, ka Epikūrs ar šo autodidakta nostāju vēlējās

[21] *Dabaszinātņu vēsture*, XXXV, 5. Par pielūgsmes tradīciju skat. D. Clay, "The Cults of Epicurus", *Paradosis and Survival. Three Chapters in the History of Epicurean Philosophy*, Michigan, 1998, 75.–102. lpp.

[22] D. Clay, *op. cit.*, 100. lpp.

[23] Par filosofu kultu Senajā Grieķijā skat. P. Boyancé, *Le culte des muses chez les philosophes grecs: Étude d'histoire et de psychologie religieuse*, Paris, 1937.

[24] Diogena Lāertieša doksogrāfija pēc *Vēstules Pītoklam*, 121b.

uzsvērt, ka par spīti viņa teorijas līdzībai ar, piemēram, atomista Dēmokrita teoriju par esošā uzbūvi, viņš nevēlas tikt vērtēts kā jau zināmas atomisma tradīcijas turpinātājs vai uzlabotājs. Turklāt ar izteikumu "visu apguvis pats" jeb, burtiski tulkojot, "apguvis no sevis" (ἑαυτοῦ), Epikūrs, iespējams, uzsver, ka viņa mācītais ir nevis viens no iespējamiem skatījumiem uz pasauli un esošo, bet gan vienīgais patiesais skatījums, vienīgā patiesība (ἀλήθεια),[25] pie kuras viņš nonācis, neviena nevadīts, par kuru viņš runā ar pilnīgu pārliecību (πίστις) un kurā nav ne mazākās šaubu (ὑποψίαι) ēnas.[26] Ja senākos laikos šai patiesībai nedaudz pietuvojušies citi filosofi – atomisti Leukips vai Dēmokrits,[27] Epikūru tas neskar.

Rezumējot Epikūra filosofiju vienā teikumā, varētu teikt tā: viss esošais sastāv no atomiem un tukšuma un pareiza izpratne par esošā dabu ļauj cilvēkam atbrīvoties no bailēm un nemiera un tādējādi kļūt laimīgam.

Epikūra filosofijai ir trīs daļas – mācība par vispārīgajām likumsakarībām jeb kanonika, mācība par dabu jeb fizika un ētika (*Epik. dzīve*, 29–30). Mācība par vispārīgajām likumsakarībām jeb kanonika – šī trešā filosofijas daļa, kas definē patiesā un nepatiesā nošķiršanas kritērijus, ir visas sistēmas pamats, jo bez tās nav iespējams runāt par fiziku un ētiku.

Jau antīkie autori, izklāstot Epikūra filosofiju, ievēroja šo trīsdaļīgo dalījumu. Tam seko Diogens Lāertietis, izvēloties kārtību, kādā sava darba X grāmatai pievienot Epikūra tekstus. Tomēr šis iedalījums mums zināmajos Epikūra tekstos neparādās un, šķiet, ka agrīnajā epikūrisma doktrīnā tas nebija izteikts. Pats Diogens uz to norāda, piebilstot, ka epikūrieši kanoniku mēdz apvienot ar

[25] Epikūrs piemin "pareizo filosofiju", kuras balsij nekad nevajag ļaut apklust, *Epikūra izteikumos* (*Vatikāna manuskripts*), 41). Nav šaubu, ka domāts epikūrisms.

[26] Vienīgi gudrais var būt par kaut ko nelokāmi pārliecināts (*Fragmentu izlase*, 99).

[27] Leukips un Dēmokrits ir divi pazīstamākie antīkie filosofi-atomisti pirms Epikūra. Dēmokrits, visticamāk, nomira aptuveni 360. gadā pirms mūsu ēras, tas ir, vienu paaudzi pirms Epikūra dzimšanas. Dēmokritu tradicionāli pieskaita pie pirmssokratiķiem, taču patiesībā viņš bija Sokrata laikabiedrs un dzīvoja vēl vairākus desmitus gadu pēc Sokrata nāves (diskusiju par Dēmokrita dzimšanas un nāves gadiem skat. J. Salem, *L'Atomisme antique: Démocrite, Épicure, Lucrèce*, Paris, 1997, 13.–15. lpp.) Atomistu Leukipu, no kura darbiem saglabājušies pavisam nelieli fragmenti, uzskata par Dēmokrita skolotāju.

fiziku (*Epik. dzīve*, 30). Daži filosofijas vēsturnieki, kas salīdzina Epikūra filosofiju ar antīko stoismu, raksta, ka no stoiķu skatu punkta epikūrisms šķiet pilnīgi asistemātisks, turklāt Epikūrs apskata virkni tēmu un jautājumu, kas nav klasificējami ne kā tīri kanoniski, ne fiziski, ne ētiski.[28] Šajā pēcvārdā tomēr sekosim kanoniskajam Diogena dalījumam.

Kanonika

Kanonika jeb epistemoloģija kā atsevišķa filosofijas daļa attīstījās tikai hellēnisma laikmetā, pēc Aristotela nāves. Šo attīstību spēcīgi ietekmēja filosofs skeptiķis – Pirrons, ko Diogens Lāertietis min kā vienu no Epikūra apbrīnotiem domātājiem.[29] Doksogrāfs Aristokls savu izklāstu par Pirrona filosofiju iesāk ar vārdiem: "Pirmkārt, nepieciešams izpētīt mūsu iespēju kaut ko zināt, jo, ja mums no dabas nav dota spēja kaut ko izzināt, nav nekādas jēgas pievērsties citu jautājumu izpētei."[30] Atbildes uz jautājumiem – kas ir zināšanas pamats? kā ir iespējams kaut ko zināt? kā var iegūt drošību par savu zināšanu? – hellēnisma laikmetā kļuva ļoti nozīmīgas.

Iespējams, ka Epikūrs pievērsās epistemoloģijai tāpēc, ka sadūrās ar sava priekšgājēja – atomista Dēmokrita metodoloģiskajām grūtībām. Ja Dēmokrits apgalvo, ka pastāv tikai atomi un tukšums un tai pat laikā apgalvo, ka maņu orgāni var tvert tikai lietu īpašības, kā, piemēram, krāsu,[31] kurai pašai atomismā nav objektīvas realitātes (jo krāsa nepastāv atrauti no ķermeņa), ar maņu orgānu sniegtajiem datiem nepietiek, lai pierādītu, ka pastāv atomi un tukšums.

Lai risinātu šo problēmu, Epikūrs izstrādāja patiesības kritēriju (κριτήρια)[32] teoriju, ko sauc par kanoniku (τὸ κανονικόν).[33] Vārds "kanons" (κανών) sengrieķu valodā apzīmē taisnleņķi – galdnieka instrumentu, ar kura palīdzību pārbauda, vai, piemēram, mājas

[28] Skat., piemēram, C. Lévy, *Les philosophies hellénistiques*, Paris, 1997, 39.–40. lpp.
[29] DL IX (*Pirrona dzīve*), 62–68.
[30] Eusebijs, *Evaņģelija sagatavošana* (*Praeparatio Evangelica*), XIV, 18.
[31] DK 68 A 49.
[32] Atvasināts no darbības vārda κρίνειν – "vērtēt", "spriest".
[33] Epikūra kanonika bija izklāstīta darbā *Kanons* (Κανών), kas līdz mūsdienām nav saglabājies.

siena ir taisna.[34] Lai saglabātu jēdziena tēlainību un vienlaikus tā pragmatisko konkrētību, vārdu κανών Epikūra tekstos tulkojam kā "mēraukla". Epikūrs bija pirmais, kas lietoja vārdu "kanonika" (κανονική), apzīmējot filosofijas instrumentu.

Kanonika veic divus uzdevumus: tā apraksta veidu, kā tiešā un nepastarpinātā veidā ar jutekļu palīdzību tiek iegūtas ziņas par esošo, un tā skaidro, kā jālieto ar maņām tvertais, lai izdarītu spriedumus par to, kas nav tverams ar maņām; šo netveramo Epikūrs sauc par "neskaidro" (ἄδηλον).[35] Kanonika definē un dažos gadījumos arī ievieš virkni epistemoloģisku jēdzienu. Kanonika uzsver 1) nošķirumu starp ar maņām tveramo un netveramo; 2) nošķirumu starp neinterpretētiem maņu sniegtiem datiem un viedokli vai domu, kurā šie dati jau ir apstrādāti; 3) nošķirumu starp parastiem (vispārizplatītiem) un zinātniskiem uzskatiem; un 4) nošķirumu starp zinātniskiem slēdzieniem un pieņēmumiem jeb hipotēzēm.

Epikūra filosofiskajā sistēmā kanonika ieņem loģikas (Aristotela un stoiķu filosofijā) un dialektikas (Platona filosofijā) vietu kā pamata pētījumu priekšmets jeb "ievads visā filosofijā" (*Epik. dzīve*, 30). Epikūriešiem nereti pārmeta loģikas un dialektikas ignorēšanu,[36] uz ko viņi atbildēja, ka visas patiesās atziņas, ko sniedz loģika, ir iegūstamas no fizikas, ja tā balstās kanonikas likumos.[37] *Vēstule Hērodotam* uzskatāmi parāda, kādā veidā zināšanas par dabu, tas ir, zināšanas par esošā uzbūvi un īpašībām, ir atkarīgas no kanonikas likumiem.[38]

Atsaucoties uz Epikūra darbu *Kanons*, Diogens Lāertietis kopsavilkumā par epikūrismu min trīs patiesā noteikšanas mērauklas jeb kritērijus – "sajūtas" (αἰσθήσεις), "pirmtvērumus" (προλήψεις) un "pārdzīvojumus" (πάθη), un piebilst, ka epikūrieši pie mērauklām pieskaita arī "prāta tēlainos tvērumus" (φανταστικαὶ ἐπιβολαὶ τῆς διανοίας: *Epik. dzīve*, 31). Tā kā "prāta tēlainie tvērumi" minēti mērauklu uzskaitījumā Epikūra *Vēstulē Hērodotam*, 38 un *Galvenajās atziņās*, XXXI, parasti uzskata, ka Epikūra nosauktās mērauklas ir četras nevis trīs.

Sajūtas jeb maņas (αἰσθήσεις) ir pirmais, galvenais un visuzticamākais patiesā noteikšanas kritērijs. Sajūtu rašanās mehānisms

[34] Latiņu valodā: *norma*.

[35] Tā Epikūra kanoniku apraksta Seksts Empīriķis darbā *Pret matemātiķiem* (VII, 22).

[36] Skat. *Epikūra dzīvi*, 31 un *Fragmentu izlasi*, 61.

[37] Cicerons, *Par laba un ļauna robežām*, I, 63.

[38] Skat. pāreju no kanonikas uz fiziku §§37–38.

aprakstīts *Vēstulē Hērodotam*, kuras sākumā Epikūrs uzsver, ka pastāv tikai atomi ("nedalāmie ķermeņi") un tukšums. Sajušana ir iespējama, jo no visu nedzīvo priekšmetu un dzīvo būtņu ķermeņiem nemitīgi atdalās atveides (τύποι) jeb rēgi (εἴδωλα), kas saglabā gan šo ķermeņu formu un krāsu, gan arī "saskaņotību" (συμπάθεια) ar tiem, proti, to kinētiskās īpašības, ļaujot šiem rēgiem ne tikai izskatīties, bet arī kustēties un izturēties tā, kā izturas paši ķermeņi.[39] Ķermenis visas savas dzīves laikā nemitīgi uzņem sevī atomu plūsmas, bet šie atomi nepalielina ķermeņa masu un blīvumu, jo arī no ķermeņa nemitīgi izdalās atomu plūsma, ko savukārt uztver citi. Piemēram – skaidro Epikūrs – liekot atskanēt balsij, mūsos rodas trieciens, kas izgrūž ārā atomus (*Vēst. Hēr.*, 53). No citiem ķermeņiem atdalījušies rēgi veido plūsmu, kas iekļūst mūsu maņu orgānu atverēs – acīs, ausīs un nāsīs.[40] Atomu plūsma, iekļūdama maņu orgānā, to "sakustina" un izraisa tā pārmaiņas. Šīs pārmaiņas var būt vai nu saskanīgas, vai arī nesaskanīgas ar maņu orgānu, tādējādi nosakot, vai sajūta ķermenim ir patīkama, vai nepatīkama – proti, sagādā uztvērējam baudu vai sāpes (*Vēst. Hēr.*, 53).

Epikūrs apgalvo, ka visas sajūtas vienmēr ir patiesas un nevar apstrīdēt cita citu.[41] Sajūta epikūrismā ir neapstrādāts izziņas akts, kas mums sniedz nepastarpinātas un tiešas ziņas par ārējo pasauli. Tā kā sajūta nenes līdzi ne savu skaidrojumu, ne spriedumu par sevi, tā ir "mēraukla" un kalpo par līdzekli, kas ļauj noteikt, kas ir patiess, kas aplams. Sajūtas nevar atspēkot cita citu un to nevar arī prāts, jo tas ir pilnībā atkarīgs no sajūtām (*Epik. dzīve*, 32). Noraidot vai atmetot kādu sajūtu, zūd atskaites punkts, kas ļauj spriest par pārējām, pat par tām, kuras uzskata ar maldīgām (*GA* XXIII un XXIV).

Epikūra apgalvojumu "visas sajūtas ir patiesas", balstoties uz dažādiem avotiem, var saprast dažādi.[42] Vispirms ir svarīgi noskaidrot, ko Epikūrs saprot ar jēdzienu "patiess" (ἀληθής). Saskaņā ar Seksta Empīriķa liecību, Epikūrs esot rakstījis, ka viss sajustais ir patiess,

[39] *Vēstule Hērodotam*, 48–50. Skat. arī *Fragmentu izlasi*, 82–84.

[40] *Vēstule Hērodotam*, 52 un 53. Taustes un garšas gadījumā maņu orgāns nevis uzņem sevī rēgu plūsmu, bet gan nonāk tiešā saskarsmē ar ķermeņa atomiem.

[41] *Epikūra dzīve*, 31–32; *Fragmentu izlase*, 64 un 65.

[42] Par šo problemātiku skat., piemēram, G. Striker, "Epicurus on the Truth of Sense Impressions", *Archiv für Geschichte der Philosophie*, 59, 1997, Heft 2, 125.–142. lpp.

jo "nāk no tā, kas patiešām pastāv", un ka "nav atšķirības, vai teikt, ka kaut kas ir patiess, vai arī teikt, ka tas pastāv" (*Fragm. izlase*, 63 un 65). Proti, runājot par sajūtām, "patiesais" ir identisks ar īsteno, īsteni pastāvošo, un tas nemaz nevar būt savādāk, jo sajūta ir atkarīga no atomu plūsmas iespaida uz maņu orgānu. Epikūra sekotāji gan sajūtas "patiesumu" saprata citādāk: sajūta ir patiesa, jo tā pati nekustās – to vienmēr iekustina kaut kas cits.

Gan pirms Epikūra, gan Epikūra laikā bija labi zināms, ka sajūtas var maldināt un nesaskanēt savā starpā. Viena un tā pati lieta var šķist atšķirīga, ja tai pievēršas no dažādiem rakursiem, ar dažādu jutekļu palīdzību vai ja to vienkārši uztver dažādi cilvēki. Minot klasisko piemēru: veselam cilvēkam medus šķiet salds, bet slimam cilvēkam – rūgts. Uz šādu iespējamu pretargumentu Epikūrs ir atbildējis *Vēstulē Hērodotam*, kur viņš paskaidro, ka maņu orgāns var uzņemt tikai tos atomus, kas ir "atbilstoši" jeb "samērīgi" (σύμμετρον) tā porām (*Vēst. Hēr.*, 53). Proti, paša orgāna uzbūve nosaka, kuras atomu plūsmas daļas tiek uztvertas. Tieši maņu orgānu uzbūve un īpašības izskaidro uztveres atšķirības starp dzīvniekiem un cilvēkiem, un starp dažādiem cilvēkiem. Kas vienam šķiet salds, otram nešķiet tik salds, un slims cilvēks saldo var vispār neuztvert maņu orgāna izmaiņu dēļ. Epikūrs arī apskatījis maņu orgānu pielāgošanās fenomenu: ienākot tumšā istabā, mēs sākotnēji krāsas neuztveram, bet nedaudz vēlāk, kad acis ir pielāgojušās pie tumsas, sākam tās saskatīt (*Fragm. izlase*, 6).

Sajūta pati par sevi ir pasīva, rodas automātiski un nav apveltīta ar saprātu (*Epik. dzīve*, 31) – tā ir tikai plūsma, kas iespiežas juteklī. Tikai tad, kad sajūta tiek skaidrota, var šķist, ka tā ir maldinoša.[43] Piemēram, skatoties no laivas ūdenī, izskatās, ka airis ir salauzts, kaut arī īstenībā ir zināms, ka tas nav salauzts. Šķietamā pretruna starp sajūtām un esošo, rodas no tā, ka mēs neprotam atšķirt pašas sajūtas no to interpretācijas, proti, no "viedokļa" (δόξα), ko mēs tām "piedomājam klāt" (προσδοξαζόμενον). Šī "piedomāšana klāt", kas rada "maldus" (ψεῦδος) un "kļūdīšanos" (διημαρτημένον), bieži vien nav tūlīt pamanāma. Epikūrs skaidro, ka tā rodas no "kaut kādas mūsos pašos esošas kustības", proti, nevis no pašām sajūtām, bet no darbības, ko ar tām veic prāts (*Vēst. Hēr.*, 50 un 51).

Viedoklis epikūrismā var būt gan patiess, gan maldīgs. Tas ir patiess tad, ja tas tiek apstiprināts ar pārbaudes palīdzību (ἐπιμαρ-

[43] Piemērs šādiem maldiem dots *Fragmentu izlasē*, 65.

τύρησις), bet nepatiess tad, ja netiek apstiprināts (οὐκ ἀντιμαρτύρησις). Diogens Lāertietis sniedz piemēru šādai apstiprināšanai: tornis no tāluma izskatās apaļš, taču, pieejot tuvāk, tas var izrādīties daudzstūrains. Šo pārbaudes procesu, kas balstīts vai nu jaunās sajūtās, vai pieredzē, Epikūrs sauc par "nogaidīšanu" (τὸ προσμένον: *Epik. dzīve*, 34). Ja šī nogaidīšana netiek veikta, mēs varam pieņemt aplamo viedokli par patiesu un tādējādi tikt maldināti. Dažos gadījumos, kad ar sajūtām nav iespējams pārbaudīt, vai viedoklis ir patiess – piemēram, spriežot par "neskaidro" jeb neredzamo vai arī par debesu ķermeņiem, ko no zemes nav iespējams pilnībā novērot, – viedokļa patiesums tiek atzīts arī tad, ja sajūtas to neatspēko (bet arī neapstiprina). Ja ir vairāki viedokļi par šādu sajūtām nepārbaudāmu realitāti un sajūtas nevienu no tiem neatspēko, tos visus atzīst par patiesiem.[44]

Uz brīdi atgriežoties pie rēgu teorijas, jāpiebilst, ka rēgi, veicot ceļu no ķermeņa līdz mūsu maņu orgānam, var zaudēt savu sākotnējo struktūru – tie var gan sajaukties ar citiem rēgiem un tādējādi radīt jaunus veidojumus (sajaucoties zirga un cilvēka rēgam, rodas kentaura rēgs, ko cilvēks var, piemēram, redzēt sapnī), gan arī zaudēt sava ķermeņa daļas liela attāluma, šķēršļu, vēja vai citu iemeslu dēļ. Otrkārt, rēgi iespiežas arī prātā, ko Epikūrs uzskata par maņu orgānu jeb jutekli (*Vēst. Hēr.*, 50). Prāts, tieši tāpat kā acis vai ausis, uzņem sevī rēgu plūsmu, taču prāta uztveres darbību Epikūrs sauc nevis par sajušanu, bet gan par "prāta tvērumu".

Prāta tvērums (ἐπιβολὴ τῆς διανοίας) un **prāta tēlainais tvērums** (φανταστικὴ ἐπιβολὴ τῆς διανοίας) ir Epikūra radīti un tieši epikūrismam raksturīgi jēdzieni. Vārds "tvērums" (ἐπιβολή – no darbības

[44] Šis princips labi redzams *Vēstulē Pītoklam*, kur Epikūrs runā par dažādām dabas parādībām. Piemēram, mūsu pasaules forma var būt gan apaļa, gan trīsstūraina, gan vēl citāda; tā kā mēs pasaules robežlīniju nespējam saskatīt, neviena no redzamajām parādībām neatspēko nevienu no šiem pieņēmumiem (§88). Lai arī dažkārt Epikūrs, šķiet, ar šo apgalvojumu domā, ka visi neapgāztie izskaidrojumi patiešām ir patiesi, ne tikai iespējami, formāli viņš to pamato, sakot, ka nav atšķirības starp iespējamo un patiesi notiekošo, jo gan pasauļu skaits, gan laiks ir bezgalīgi un tāpēc viss iespējamais jau kādreiz kaut kur ir noticis (skat. *Fragmentu izlasi*, 89: "Visu lietu kopumā ārpus tā, kas bezgalīgā laika gaitā jau ir noticis, nenotiek nekas jauns"). Runājot par sajūtām, Epikūrs daudz vairāk interesējas nevis par šo problemātisko patiesības jēdzienu, bet gan par nepieciešamību atmest nepatiesos un maldinošos ("paverdzinošos": *Vēstule Pītoklam*, 93) izskaidrojumus, it sevišķi mitoloģiskos un reliģiskos.

vārda ἐπιβάλλειν, "mest/mesties virsū") pirms Epikūra netika lietots ne epistemoloģiskā, ne vispār jebkādā abstraktā nozīmē. Epikūrs jēdzienu "tvērumi" un dažādus tā atvasinājumus (ἐπιβλητικός – "uz tvērumu balstīts" un ἐπιβλητικῶς – "uz tvērumu balstītā veidā")[45] mums zināmajos tekstos lieto vairāk nekā 20 reizes, tādējādi apliecinot šī jēdziena nozīmīgumu. Taču, kā jau sacījām, Diogens Lāertietis norāda, ka "prāta tēlainos tvērumus" kā atsevišķu kritēriju izdalīja epikūrieši, nevis pats Epikūrs, acīmredzot tāpēc, lai ar stingras klasifikācijas palīdzību kanonikā ieviestu vairāk skaidrības, kas epikūriešu skatījumā tai acīmredzot trūka. Jāatzīmē arī, ka zināmajos Epikūra tekstos izteikums "prāta tēlainais tvērums" parādās tikai vienu reizi (*GA* XXIV), un lielākoties Epikūrs lieto vai nu saīsināto formu "tēlainais tvērums" (*Vēst. Hēr.*, 50 un 51) vai arī izsakās ar parafrāzes palīdzību – tas vedina domāt, ka Diogenam Lāertietim taisnība un Epikūrs nebija definējis prāta tēlaino tvērumu kā atsevišķu mērauklu.

Jēdziens "tvērums", runājot par prātu, Epikūra tekstos tiek lietots divās dažādās nozīmēs – tas var būt gan pasīvs, gan aktīvs. Aktīvi kaut ko tvert prāts var tikai tad, kad pasīvais tvērums jau ir nodrošināts.

Vispirms par prāta tēlainā tvēruma pasīvo stāvokli. Tā skaidrojums ir identisks ar sajūtu skaidrojumu. Kad no ķermeņa nākošais rēgs iekļūst acī vai prātā, tas rada tēlu (φαντασία). Tieši tāpat kā acs, arī prāts gūst vizuālus jeb tēlainus iespaidus. Šo iespaidu gūšanas rezultātu Epikūrs sauc par tvērumu (ἐπιβολή). Prāta tvērums tiek dēvēts par "tēlaino" tāpēc, lai to nošķirtu no citām prāta darbībām, kas nebalstās uz atomu plūsmu uzņemšanu, bet uzņemtā "apstrādāšanu", ja tā var teikt – kā, piemēram, sprieduma izdarīšana vai "piedomāšana klāt", ko jau minējām. No *Vēstules Hērodotam* izriet, ka prāta sensorā jeb tēlainā aktivitāte ir paralēla jutekļu sensorajai aktivitātei.[46] Prāta tēlainais tvērums ir patiesības noteikšanas kritērijs un tas pieder pie jau minētās kritēriju grupas – sajūtām.[47] Tādēļ tas, kas tika teikts par sajūtām un to patiesumu, attiecas arī uz prātu, kad tas darbojas kā tēlu tvērējs: "Tikai tas," raksta Epikūrs, "kas

[45] Skat. sengrieķu vārdu tulkojuma rādītāju, 294. lpp.

[46] Skat. §50, kur minēts "tēls, ko mēs uztveram ar prāta vai jutekļu palīdzību".

[47] "Visas lietas ir jāapskata, vadoties pēc sajūtām un, vispārīgi ņemot, pēc tvērumiem, ko dotajā brīdī sniedz vai nu prāts, vai jebkura cita mērauklа", *Vēstule Hērodotam*, 38.

tiek novērots vai arī uztverts ar prāta tvēruma palīdzību, ir patiess" (*Vēst. Hēr.*, 62).

Epikūra tēze, ka prāts nevar apstrīdēt sajūtas, jo "prāts ir pilnībā atkarīgs no sajūtām" (*Epik. dzīve*, 30–31), jau antīkajā pasaulē šķita dīvaina. Tā ir pretrunā ar platonisma un vēlīnā aristotelisma pieņēmumu, ka prāts un maņu orgāni pievēršas atšķirīgiem priekšmetiem. Zināmā mērā tas ir tiesa arī Epikūra filosofijā, jo prāta tveršanas spējas ir augstāk attīstītas, un prāts tver atomus, kas ir pārāk sīki, lai tos varētu uztvert maņu orgāni. Iespējams, ka prāta tēlainā tvēruma jēdziens tika ieviests tāpēc, ka no viņa spriedumiem par sajūtām loģiski izrietēja jautājums: kurš var zināt, kas ir, piemēram, dievi, ja mūsu zināšanu vienīgais avots ir jutekļu tvertais jeb sajūtas? Tieši šo "acīm neredzamo" priekšmetu sakarā Epikūrs runā par prāta tvērumu. "Dievi," viņš raksta, "ir aplūkojami tikai ar prātu (λόγῳ θεωρητοί), jo to rēgu uzbūvei ir raksturīgs ārkārtīgi liels smalkums."[48]

Etimoloģiski ἐπιβολή norāda uz aktīvu un tīšu darbību – tveršanu. Šī nozīme atklājas tajos Epikūra tekstos, kur šis jēdziens apzīmē prāta fokusēšanos vai koncentrēšanos. Proti, nevis tēlu pasīvu tveršanu, bet uzmanības pievēršanu tēliem, kas tiek tverti. To mēs saucam par tvēruma aktīvo formu. Aktīvais tvērums no pasīvā atšķiras tāpat, kā atšķiras, piemēram, skatīšanās no redzēšanas vai klausīšanās no dzirdēšanas. Koncentrējoties prāts no milzīgā rēgu daudzuma, kas ir visapkārt, izvēlas vienu konkrētu rēgu, kam pievēršas.[49]

Iespējams, ka darbā *Par dabu* Epikūrs prāta tvēruma aktīvo formu sauc par ἐπιβλητικός jeb "tverošo", bet pasīvo formu par φανταστικός jeb "tēlaino" (*Fragm. izlase*, 37) – katrā ziņā šie jēdzieni ir nošķirti.

Prāta tverošā aktivitāte, ko papildina tā spēja koncentrēties jeb pievērst uzmanību, Epikūram ļauj izskaidrot vairākus nozīmīgus mentālus procesus: iztēli, atcerēšanos un vizualizāciju, kas ir būtiska atomu teorijā.[50] Aktīvais tvērums arī ļauj saprast, kādā veidā prāts var pielaist sprieduma kļūdu: ja prāts ne uz ko nevarētu koncentrēties un tikai uztvertu rēgus, kas vienmēr ir patiesi, prāts nekad nevarētu

[48] *Fragmentu izlase*, 88. Skat. arī *GA*, I (sholiju).

[49] Iespējams, ka šādā nozīmē Epikūrs runā par tvērumu *Fragmentu izlasē*, 38, (2), (10) un (11) ("ar tvēruma palīdzību pētīt katru lietu").

[50] Runājot par atoma ("nedalāmā ķermeņa") lielumu, Epikūrs aicina "iztēloties kā lielu kaut ko, kas ir ļoti maziņš" (*Vēstule Hērodotam*, 59).

aplami skaidrot sajūtas (*Vēst. Hēr.*, 50–52). Tēlainais prāta tvērums spēlē nozīmīgu lomu arī atmiņas skaidrojumā, jo, ja Epikūrs uzskatītu, ka atmiņas ir vienīgi prāta iekšējās darbības auglis, visu zināšanu balstīšana uz empīriskiem pamatiem sabruktu un mūsu atmiņas nebūtu nekas cits kā vien mūsu izgudrojumi. Savukārt sapņošana, vīzijas un halucinācijas, kuru norisi mēs nevaram ietekmēt, rodas pasīvā prāta tvēruma rezultātā.

Līdzīgs dalījums attiecas arī uz tēla izpratni Epikūra kanonikā. Epikūrs lieto vairākus vienas saknes vārdus – φαντασία un φάντασμα.[51] Tos abus tulkojam kā "tēls", taču tie neapzīmē vienu un to pašu. Φαντασία ir tēls, ko radījis tveršanas akts, kad no ķermeņa nākošā atomu plūsma rada mūsu prātā mentālu atveidojumu, kas ir pilnībā atbilstošs pašam ķermenim. Savukārt φάντασμα ir šīs uztveres rezultāts, kas saglabājas prātā arī tad, kad pati sajūta ir zudusi. Tas ir tēls, kas saglabājas mūsu atmiņā un ar kuru var darboties. Tieši tāpēc, ka mūsos paliek tverto lietu tēli, Epikūrs atsaucas uz φάντασμα (daudzskaitlī: φαντάσματα), runājot par valodas veidošanos.[52] Tāpat kā tvertajam tēlam atbilst tēls, kas saglabājas prātā, sajūtai (αἴσθησις) atbilst pēcsajūta (ἐπαίσθημα vai ἐπαίσθησις), tas ir, sajūta, kas mūsos paliek pēc tam, kad tvēruma akts ir beidzies. Plašākā nozīmē jēdziens φάντασμα tiek lietots, lai apzīmētu jebkādus mentālus attēlus, kā tas ir, piemēram, gadījumā ar traku cilvēku halucinācijām, ko piemin Diogens Lāertietis (*Epik. dzīve*, 32). D. Sedlijs, lietojot mūsdienu filosofijas terminoloģiju, Epikūra "tēlus" (φαντάσματα) sauc par "empīriskiem datiem".[53]

Pirmtvērumu (πρόληψις)[54] Diogens Lāertietis apraksta kā "vispārīgu nojēgumu" (καθολικὴ νόησις) vai "jēdzienu" (ἔννοια). Šis nojēgums jeb jēdziens prātā izveidojas no atkārtotiem kāda priekšmeta tvērumiem. Piemēram, raksta Diogens, "līdzko tiek pateikts "cilvēks", uzreiz, pateicoties pirmtvērumam, mēs iedomājamies cilvēka atveidu", jo ar sajūtām to bieži esam tvēruši. Bez pirmtvēruma neko nav iespējams atpazīt un nosaukt vārdā. Epikūrs raksta, ka pirmtvērums ir tas, kas prātam dod pārliecību, un ka bez pirmtvēruma neviens nevar ne kaut ko uzskatīt, pētīt vai atspēkot, ne arī par

[51] Skat. grieķu vārdu tulkojuma rādītāju, 303. lpp.
[52] *Vēstule Hērodotam*, 75. Skat. arī *Fragmentu izlasi*, 53.
[53] D. Sedley, "Epicurus, *On Nature* Book XXVIII", *Cronache Ercolanesi*, 3, 1973, 24. lpp.
[54] No sengrieķu darbības vārda προλαμβάνειν – "saņemt iepriekš", "uztvert pirmajam", "pārtvert".

kaut ko šaubīties. Mēs nevaram noskaidrot, vai tas, ko mēs redzam tālumā, ir zirgs vai vērsis, ja mūsos nav zirga un vērša pirmtvēruma (*Epik. dzīve*, 33). "Pirmtvērums" ir Epikūra radīts jaunvārds. Pirmtvērums ir vispārīgs un attiecas uz noteiktu priekšmetu kārtu, kategoriju vai sugu. Zirga pirmtvērums ļauj atpazīt jebkādu zirgu – baltu, melnu, lielu, mazu, beigtu, dzīvu –, ne tikai konkrēto zirgu vai zirgus, ko mūsu redzes, taustes vai dzirdes sajūta ir tvērusi.

Mums pieejamajos tekstos Epikūrs piemin pirmtvērumu tikai pāris reizes, taču diezgan bieži atsaucas uz to netieši, piemēram, ikreiz, kad runā par valodu. Kā izriet arī no Diogena Lāertieša izklāsta, pirmtvērumu funkcionālā nozīme vislabāk saprotama, domājot par to, kā mēs lietojam artikulētas "skaņas" un vārdus un kā mēs saprotam, ko tie apzīmē. Tieši valoda pierāda, ka pastāv pirmtvērumi, jo nosaukt kādu lietu vārdā nozīmē to saistīt ar prātā esošu lietas pirmtvērumu. Tomēr būtu aplami domāt, ka pirmtvērums ir tikai vārda "pirmā nozīme" jeb "tas, kas ir pakārtots skaņām" (*Vēst. Hēr.*, 37 un 38). Patiesībā pirmtvēruma saistīšana ar kāda priekšmeta nosaukumu ir sekundārs akts pēc tā atpazīšanas – mēs spējam izdomāt priekšmetam nosaukumu tikai tad, ja mūsos jau ir izveidojies šī priekšmeta pirmtvērums. Epikūrs to skaidri norāda *Vēstulē Hērodotam*, rakstot par valodas veidošanos: daži cilvēki iepazina tādas lietas, kas nebija pazīstamas vietā, kur viņi dzīvoja, un "līdz ar šo lietu ieviešanu laida apritē noteiktas skaņas" – tas ir, vārdus šo lietu apzīmēšanai (*Vēst. Hēr.*, 76).

Epikūrismā pirmtvērums nav pierādāms; ja to mēģinātu pierādīt, pierādījumi iesniegtos bezgalībā (*Vēst. Hēr.*, 37–38). Pirmtvērums ir uzskatāms (ἐναργής: *Epik. dzīve*, 33). Šķiet, ka ikreiz, kad Epikūrs runā par kaut kā "uzskatāmību" (ἐνάργημα vai ἐνάργεια),[55] viņš domā pirmtvērumu. Diogens Lāertietis divos nelielos paragrāfos, kur runāts par pirmtvērumu, piemin uzskatāmību trīs reizes (*Epik. dzīve*, 33).

Vēstules Hērodotam sākumā Epikūrs aicina, pirms uzsākt jebkādu pētījumu, noskaidrot, ko apzīmē vārdi, ko mēs lietojam, un kāds ir pirmtvērums, kas mums ļauj saprast un lietot šos vārdus. Ja mēs nevienosimies par jēdzieniem, mūsu rīcībā būs tikai "tukšas skaņas" un visi pētījumi kļūs bezjēdzīgi (*Vēst. Hēr.*, 37). Pirmtvērumu funkcija filosofijā ir kalpot par atskaites punktiem. Ētikā, spriežot par taisnīgumu, Epikūrs aicina visos strīdīgajos gadījumos, kad ir

[55] Skat. sengrieķu vārdu tulkojuma rādītāju, 294. lpp.

grūti noteikt, kas ir taisnīgs, kas netaisnīgs, piemēram, tādos, kad tiek ieviests jauns likums vai mainās apstākļi, vērsties pie "taisnīgā pirmtvēruma" jeb "pirmtvēruma par taisnīgo", kas ir mūsu prātā, un nejaukt sev galvu ar "tukšiem saukļiem" (*GA* XXXVII un XXXVIII). Jēdzienu "taisnīgā pirmtvērums" gandrīz varētu saprast kā "sirdsapziņu" – dziļi noglabātu, gandrīz intuitīvu izpratni, kas liek nojaust, ka kaut kāds likums tikai ārēji ir taisnīgs, bet būtībā netaisnīgs.

Pirmtvērums tiek pieskaitīts pie patiesā noteikšanas kritērijiem tāpēc, ka, līdzīgi sajūtām, tas mūsu prātā rodas tiešu un nepastarpinātu tvērumu rezultātā. Pirmtvērumi ir ļoti dažāda rakstura: gan vienkāršu īpašību pirmtvērumi, piemēram, noteiktas formas pirmtvērums (apaļš, stūrains), noteiktas krāsas pirmtvērums (sarkans, zaļš), gan sarežģītu salikumu pirmtvērumi, kā Sokrata pirmtvērums, kas pēc vairāku īpašību sakritības ļauj atšķirt Sokratu gan no vēršiem, gan citiem cilvēkiem (*Epik. dzīve*, 33–34). Pirmtvērumu rada ne tikai redzes sajūta, bet arī visas pārējās maņas – tauste, dzirde, oža, garša, un arī, protams, prāts, kas epikūrismā, kā jau teicām, tiek pieskaitīts pie maņām. "Taisnīgā pirmtvērums" katrā ziņā ir daudz sarežģītāks, vairākas maņas iesaistošs pirmtvērums nekā krāsas – sarkans pirmtvērums.

Zīmīgs, lai arī ne tipisks sarežģīta pirmtvēruma piemērs ir dieva pirmtvērums, par ko Epikūrs ar pārliecību runā *Vēstulē Menoikejam*: "Dievi patiesi pastāv, jo zināšana pat tiem ir uzskatāma, taču viņi nav tādi, par kādiem tos uzskata pūlis, jo pūlis nesaglabā neskartu to uzskatu par dieviem, kāds tam ir." Un tālāk: " Pūļa izteikumi par dieviem ir nevis pirmtvērumi, bet gan maldīgi pieņēmumi." Dievu pirmtvērumu tātad vajag attīrīt no visiem uzslāņojumiem, lai vienīgie dievu atribūti būtu svētlaimība un nemirstība (§§123–124). Šis tad arī ir tas kritērijs, ar kura palīdzību mēs varam izvērtēt jebko, kas dieviem tiek piedēvēts, piemēram, valdīšanu pār pasauli.

Taču – ko nozīmē šis patiesais "uzskats ar dieviem", kas, kā izriet no Epikūra teksta, ir visiem cilvēkiem ("pūlim")?[56] Vai pirmtvērums epikūrismā ir kaut kas, ko visi ļaudis vai ļaužu vairākums atzīst par patiesu? Grūti arī saprast, kā rodas tie pirmtvērumi, kas ļauj saprast un pazīt sajūtām netveramo, piemēram, bezgalības, tukšuma

[56] Skat. arī Cicerona darbu *Par dievu dabu*, I, 43, kur viņš formulē epikūriešu domu: "Dievi ir, jo pati daba visu cilvēku prātos ir iespiedusi dievu jēdzienu" (... *esse deos, quod in omnium animis eorum notionem inpressisset ipsa natura*).

vai laika pirmtvērums. Ja mūsos nebūtu laika pirmtvēruma, nebūtu iespējams par to runāt un teikt, ka laiks ir uzskatāms, taču kā mēs esam ieguvuši šo pirmtvērumu, ja pirmtvērums balstās sajūtās? (*Vēst. Hēr.*, 72) Laiks nesastāv no atomiem, tāpēc nav iespējams tvert laika rēgu.

Tādi ir jautājumi, uz kuriem Epikūra teksti neļauj viennozīmīgi atbildēt – visticamāk tāpēc, ka tie saglabājušies fragmentāri.[57] Pie prāta nozīmes kanonikā vēl atgriezīsimies.

Pārdzīvojumi – tā tulkojam Epikūra lietoto πάθη (vienskaitlī πάθος – atvasināts no sengrieķu darbības vārda πάσχειν, "ciest" aorista formas παθεῖν). Πάθος ir daudzslāņains un plaši lietots jēdziens ne tikai sengrieķu filosofijā un ētikā, bet arī medicīniska, dramaturģiska rakstura tekstos un citur. Epikūra darbos un to fragmentos jēdziens πάθος dažkārt tiek lietots ar specifisku, Epikūra radītu nozīmi – konkrēts patiesības noteikšanas kritērijs, bet dažkārt arī citās nozīmēs, atbilstoši sengrieķu valodas "tradicionālajam" lietojumam. Tulkojot ne vienmēr ir viegli noteikt, vai konkrētajā gadījumā Epikūrs, pieminot πάθος, lieto kanonikas terminoloģiju vai arī ne. Πάθος un παθεῖν analīze ir interesants piemērs Epikūra valodas lietojumam. Kā jau minējām, rakstot par πρόληψις, viņš gan ieviesa jaunvārdus (visbiežāk salikteņus no grieķu lasītājiem labi zināmām vārdu saknēm), gan arī piešķīra jaunas nozīmju nianses un tehnisku lietojumu ikdienas valodā bieži lietotiem vārdiem, kuru nozīme nereti bija izplūdusi un grūti definējama.

Darbības vārda πάσχειν pamata nozīme ir "ciest iedarbību", un grieķu valodā to parasti lieto kā antonīmu jēdzienam "iedarboties uz kaut ko". Tieši ar šādu nozīmi tas parādās *Vēstulē Hērodotam*, kur Epikūrs raksta: "Tukšums nespēj nedz uz kaut ko iedarboties (ποιῆσαι), nedz arī ciest iedarbību (παθεῖν) – tas vienīgi ļauj ķermeņiem caur sevi kustēties" (§67). Vēl dažos izteikumos παθεῖν

[57] Par pirmtvērumu un tā izpratnes problēmām skat. D. K. Glidden, "Epicurean *prolēpsis*", *Oxford Studies in Classical Philosophy*, 3, 1985, 175.–217. lpp.; F. Jürss, "Epikur und das Problem des Begriffes (Prolepse)", *Philologus*, Band 121, Berlin, 1977, 211.–225. lpp.; J. Hammerstaedt, "Il ruolo della ΠΡΟΛΗΨΙΣ epicurea nell'interpretazione di Epicuro, *Epistula ad Herodotum* 37 sg.", *Elenchos*, Collana di testi e studi sul pensiero antico, ed. G. Giannantoni, XXV, *Epicureismo greco e romano*, Atti del congresso internazionale Napoli, 19–26 maggio, 1993, vol. I, 1996, 221.–237. lpp.; D. Konstan, "Περίληψις in Epicurus epistemology", *Ancient Philosophy*, 13, 1993, 125.–137. lpp.

un πάθος apzīmē mentālas ciešanas vai fiziskas sāpes, ko sagādā, piemēram, slimība. Tā, piemēram, Epikūrs savā pirmsnāves vēstulē raksta, ka viņa "pūšļa un vēdera kaites (πάθη) neatlaižas, turpinot sagādāt tām raksturīgās neciešamās sāpes."[58]

Savukārt Epikūra kanonikā ar πάθος apzīmē patiesā noteikšanas mērauklu. Kā izriet no *Vēstules Hērodotam*, sajūtas, tvērumi un pārdzīvojumi (πάθη) Epikūra epistemoloģijā ir ikviena vērojuma un sprieduma pamats: "Visas lietas vajag apskatīt," viņš raksta, "izejot no sajūtām, no tvērumiem (..) [un] no pārdzīvojumiem" (§38). Svarīgi paturēt prātā, ka Epikūra πάθος nozīme svārstās kaut kur pa vidu starp objektīvu iedarbību no ārpuses, kā tas ir minētajā gadījumā ar tukšuma nespēju "ciest iedarbību", un subjektīvām "jūtām" jeb "pārdzīvojumiem" psiholoģiskā nozīmē, un ka epikūrismā šis nošķirums faktiski nekad netiek veikts – tas netiek apskatīts kā problēma, kam nepieciešams risinājums.

Epikūrs raksta, ka ir iespējami tikai divu veidu pārdzīvojumi – sāpes un bauda (*Epik. dzīve*, 34). Katru sajūtu neizbēgami pavada viens vai otrs pārdzīvojums. Epikūrismā bauda vai sāpes nav papildus vai pavadošā vērtība, kas tiek piešķirta sajūtai. Tās ir nepastarpinātas tieši tāpat kā sajūta, kas rodas no atomu plūsmas, un tā pati nodrošina savu patiesumu. Mums zināmajos Epikūra tekstos pārdzīvojumi un to nozīme kanonikā nav apskatīti un iztirzāti atsevišķi. To epistemoloģisko nozīmi varam saprast galvenokārt ar izslēgšanas metodi, vadoties no tā, ko Epikūrs raksta par sajūtām un tvērumiem, un vadoties no to tekstu konteksta, kuros Epikūrs pārdzīvojumus piemin. Pamata atšķirība starp tvērumu un pārdzīvojumu ir šo mērauklu virzība un mērķis: tvērums vienmēr ir vērsts uz kaut ko, kas ir ārpus mums, bet pārdzīvojumu var definēt kā iekšēja stāvokļa apzināšanos. Līdzīga ir pārdzīvojuma atšķirība arī no sajūtas: sajūta ir maņu orgāna stāvokļa izmainīšanās sekas, bet pārdzīvojums ir šīs izmaiņas apzināšanās. "Redzēšanas pārdzīvojums" ir atkarīgs no "redzēšanas sajūtas", taču tie nav viens un tas pats: redzēšanas pārdzīvojumu varētu saukt par reakciju uz redzēšanas sajūtu. Arī topoloģiski šo procesu norises vieta ķermenī nav viena un tā pati: redzēšanas sajūta ir lokalizēta acī, kas uztver no redzes objekta nākošo atomu plūsmu, bet redzēšanas pārdzīvojums tiek pārdzīvots krūtīs, tas ir, sirdī, kur atrodas dvēseles saprātīgā daļa.[59]

[58] *Epikūra dzīve*, 22. Līdzīgu πάθος un παθεῖν lietojumu skat. *Fragmentu izlasē*, 98 un 101.

[59] *Vēstule Hērodotam*, 66 (sholija). Skat. arī §63, kur pārdzīvojumi minēti kā dvēseles atribūti.

Katru redzēšanas aktu pavada reakcija – redzēšanas pārdzīvojums. Redzot kaut ko patīkamu, sirds krūtīs palecas priekā, bet, redzot kaut ko nepatīkamu, saraujas nepatikā vai bailēs. Mums zināmajos tekstos Epikūrs nepaskaidro, kā notiek pārnesums, proti, kā acs vai cita maņu orgāna saņemtā informācija rada pārdzīvojumu sirdī, kur atrodas dvēseles saprātīgā daļa.

Atkarībā no tā, vai sajūta, kas rada pārdzīvojumu, sagādā sāpes vai baudu, proti, ir patīkama vai nepatīkama, cilvēks pieņem lēmumu kaut ko izvēlēties vai no kaut kā izvairīties.[60] Tādējādi pārdzīvojums epikūrismā ir ikvienas rīcības izejas punkts – vienīgais ētiskais patiesuma kritērijs Epikūra kanonikā. Ja nebūtu pārdzīvojumu, mēs nevarētu zināt, kas ir labs, kas slikts, jo labo Epikūrs definē kā baudas avotu. Darbā *Par augstāko mērķi* viņš raksta: "Vajag augstu vērtēt skaisto un labo, un tikumus, un tamlīdzīgas lietas, ja vien tās sagādā baudu, bet, ja nesagādā, tad no tām jāatvadās" (*Fragm. izlase*, 15). Protams, ir gadījumi, kad bauda nav vēlama vai tā jāierobežo, taču arī šajos gadījumos atskaites punkts ir bauda; par to sīkāk runāsim nodaļā par Epikūra ētiku.

Pārdzīvojums Epikūra ētikā veic to pašu funkciju, ko sajūta veic fizikā. Tas mums atklāj lietu patieso dabu un to īpašības. Lietas pašas ir mūsu pārdzīvojumu radītāji, jo ar atomu plūsmas palīdzību daļa to ķermeņa burtiskā nozīmē iekļūst mūsu jutekļos. Nogaršot citronu un secināt, ka tas ir skābs, epikūrismā ir izziņas akts. Sāpes un bauda atklāj, kāds patiesībā ir priekšmets, kas tās izraisa. Sāpjradošā un baudradošā īpašības pieder pie esošā, pie priekšmeta dabas, un, ja mēs kaut ko sajūtam kā patīkamu vai nepatīkamu, tas patiesībā tieši tāds arī ir – patīkams vai nepatīkams.

Visus pārdzīvojumus, kuriem savas dzīves laikā tiek pakļauts cilvēks, – gan fizioloģiska rakstura pārdzīvojumus, kā izsalkumu vai sātu, gan emocijas, kā prieku, lepnumu, skumjas vai bailes, var atvedināt uz vienu vai otru pamata pārdzīvojumu – baudu vai sāpēm. Tā kā pārdzīvojumam ir fizioloģiska izcelsme, proti, tas ir atkarīgs no sajūtām, pārdzīvojumi nav ilglaicīgi, kad to avots ir izsīcis. Tieši no šāda skatu punkta jālasa Epikūra apgalvojums: "Kad atņem iespēju redzēt, satikties un dzīvot kopā, iemīlēšanās pārdzīvojums izgaist" (*VM*, 18). Ar "satikšanos" un "kopā dzīvošanu" šeit domātas citu maņu – taustes un dzirdes – sniegtās sajūtas, kas līdz ar redzi ("iespēju redzēt") nemitīgi stiprina iemīlēšanās pārdzīvojumu.

[60] *Epikūra dzīve*, 34; *Vēstule Menoikejam*, 129.

Tomēr būtu aplami uzskatīt, ka epikūrismā nav iespējams pārdzīvojums bez sajūtu tiešas klātbūtnes. Ir iespējams pārdzīvojums, piemēram, prieks vai bēdas, arī kā atcerēšanās vai iztēles rezultāts. Vēstulē savam skolniekam Idomenejam Epikūrs piemin lielās ciešanas, ko viņam sagādā slimība, bet beigās piebilst: "Taču lai tam visam pretī stājas prieks, kas pārņem manu dvēseli, atceroties mūsu sarunas" (*Epik. dzīve*, 22). Atmiņa epikūrismā ir nozīmīgs baudas avots[61] un tā, protams, ir ārkārtīgi nozīmīga ikvienā mācību procesā, arī filosofijas apgūšanā.[62] Atmiņas un iztēles procesu skaidrojums Epikūra tekstos nav atrodams, tāpēc, par to spriežot, parasti balstās uz citu epikūriešu – Lukrēcija vai Diogena no Oinoandas tekstiem. No tiem izriet, ka dvēselē "uzkrājas" redzētie tēli un ar gribas palīdzību mēs varam tiem pievērsties. Kā tieši iztēles un atmiņas gadījumā uz šiem tēliem iedarbojas mūsu prāts un griba, Epikūra tekstos nav paskaidrots.

Šī neskaidrība liek mums pievērsties jautājumam par prātu.

Kā redzējām, visi četri patiesā noteikšanas kritēriji balstās sajūtās un ir atkarīgi no tām. Prāts kā tāds nepieder pie patiesā noteikšanas kritērijiem, bet tam ir izšķiroša loma Epikūra kanonikā. No tekstiem redzams, ka maņu tvērumi un empīriski novērojumi nav vienīgais veids, kā kaut kas tiek atzīts par patiesu vai aplamu. Ja mēs spētu spriest tikai par to, kas ir jutekliski tverams, mēs nevarētu runāt ne par atomiem, ne tukšumu, kas ir Epikūra fizikas pamatā. Ne atomi, ne tukšums nav tverami, jo tiem nav rēga. Tukšumam nav rēga tāpēc, ka tas ir tukšs, bet atomam nav rēga tāpēc, ka tas ir minimālā fiziski nedalāmā vienība un neko no sevis nevar izstumt. Tomēr gan par atomiem, gan par tukšumu prāts ir spējīgs spriest.

Šo atšķirību Epikūrs ir skaidri atzinis, ieviešot nošķirumu starp "uzskatāmo" (ἐναργές) un "neskaidro" (ἄδηλον).[63] Uzskatāms ir viss, ko mēs uztveram ar maņu orgāniem un pazīstam pēc pirmtvērumiem mūsu prātā, bet "neskaidrais" ir ar jutekļiem netveramais. Pie "neskaidrā" pirmām kārtām pieder paši atomi, kas nav ne redzami, ne sataustāmi, bet kuru pastāvēšanu Epikūrs pierāda ar analoģijas jeb atbilstības (ἀναλογία vai ἀναλόγισμα) palīdzību, velkot paralēles starp maņām tveramo un maņām netveramo realitāti. Piemēram, novērojot, kādi likumi nosaka maņām tveramu ķermeņu kustību,

[61] Skat. *VM*, 55: " Nelaimes vajag dziedināt, ar pateicību atceroties to, kas ir zudis, un apzinoties, ka notikušo nevar padarīt par nebijušu." Skat. arī 19.
[62] Skat. *Epikūra dzīvi*, 16, *Vēstuli Hērodotam*, 35–36 un *Fragmentu izlasi*, 39.
[63] Skat. *Vēstuli Hērodotam*, 38–40.

var pieņemt, ka tādi paši likumi (atgrūšanās pēc sadursmes, u.tml.) nosaka arī to ķermeņu kustību, kas nav maņām tverami – kā atomu kustību tukšumā.[64] Pašas analoģijas pastāvēšana netiek pierādīta, bet pieņemta kā dotais. Spēja kaut ko salīdzināt (vilkt paralēles, meklēt analoģijas) ir viena no prāta funkcijām – pilnīgi atšķirīga no iepriekš minētās tēlainās tveršanas.

Neskaitot divu veidu tēlainās tveršanas, Epikūrs min vēl vismaz četrus domāšanas procesa veidus:

1) λογισμός un συλλογισμός – spriešanu vispārīgi.

2) ἐπιλογισμός[65] – spriedumu/spriešanu par pieredzē balstīto. Ar šo vārdu apzīmē tādu domāšanas procesu, kas ļauj saprast sajūtu sniegtos datus, kā arī tādu domāšanas veidu, kas lieto šo sapratni kā bāzi, izdarot spriedumus par to, kas nav uztverams ar sajūtām.[66] Uztvertais un sajustais ir vienīgie nepastarpinātie datu avoti par pasauli, bet, tā kā tie ir neracionāli (tiem "nepiemīt prāts": *Epik. dz.*, 31), nepieciešams tāds domāšanas process, kas šos datus sistematizētu.

3) περίληψις, περιληπτικὸς τρόπος[67] – domu vai viedokli, kas balstās uz uztveramo (to, ko ir iespējams iedomāties). *Vēstulē Hērodotam* Epikūrs paskaidro, kas ir lietas, ko nav iespējams uztvert (iedomāties). Piemēram, nav iespējams uztvert kaut kādu trešo realitāti ārpus atomiem un tukšuma (§40). Tāpat nav iespējams uztvert, ka atoms varētu būt redzams (§56) vai ka ierobežotam ķermenim varētu būt bezgalīgs skaits daļu (§§40 un 57).

4) θεωρία, θεωρητικὸς τρόπος – domu, kas balstīta uz tikai prātā aplūkoto, jeb teorētisku domu. *Vēstulē Hērodotam* Epikūrs lieto izteikumu διὰ λόγου θεωρεῖν – "apskatīt prātā" (§§47, 59, 62), runājot par atomiem, tukšumu vai ko citu, kas nav uztverams tiešā ceļā ar jutekļu palīdzību, proti, nav empīriski pārbaudāms. Darbā *Par dabu* Epikūrs "tikai prātā aplūkotiem" jeb teorētiskiem viedokļiem pretstata uz tēlaino tvērumu balstītus viedokļus.[68]

---

[64] Skat. piemēru *Vēstulē Hērodotam*, 58–59 par "atbilstību" starp sajūtām tveramu ķermeni un atomu.

[65] Bieži, it sevišķi darba *Par dabu* fragmentos, sastopams arī darbības vārds ἐπιλογίζεσθαι un tā atvasinātās formas (ἐπιλογισμός, ἐπιλόγισμα, ἐπιλόγισις, ἐπιλογιστικός u.c.). Skat. sengrieķu vārdu tulkojuma rādītāju, 295. lpp.

[66] Sīkāk par šo jēdzienu skat. D. Sedley, "Epicurus, *On Nature* Book XXVIII", *Cronache Ercolanesi*, 3, 1973, 27.–34. lpp. Ἐπιλογισμός šajā krājumā visur tulkots kā "{pieredzē balstīts} spriedums".

[67] *Fragmentu izlase*, 37.

[68] *Fragmentu izlase*, 38(5).

Fizika jeb mācība par dabu

Skeptiķis Tīmons satīriskā divrindē, ko citē Diogens Lāertietis, nosauc Epikūru par "pašu pēdējo starp dabas pētniekiem" (*Epik. dzīve*, 3). Šis apzīmējums antīkajā pasaulē bija daudz konkrētāks nekā tas šķiet šodien. Par "dabas pētniekiem" (burtiski tulkojot: par "fiziķiem", φυσικοί vai "fiziologiem", φυσιολόγοι) kopš Platona un Aristotela sauca joniešu un eleātu filosofus – Talēsu, Parmenidu, Hērakleitu, Anaksagoru un citus, – filosofus, kurus mūsu ēras XIX gadsimta filologi nodēvēja par pirmssokratiķiem, ar šo jēdzienu apzīmējot nevis filosofus hronoloģiskā izpratnē "pirms Sokrata", jo, piemēram, Dēmokrits bija Sokrata laikabiedrs, bet gan interešu un filosofiskās pieejas izpratnē, ko Sokrats izmainīja.

Diogena Lāertieša izklāstā epikūriešu fizika šķiet nošķirta no debesu parādību izpētes (μετεωρολογία), kurām veltīta Epikūra *Vēstule Pītoklam*, bet šis nošķirums ir tikai šķietams, jo pēc definīcijas viss, kas neattiecas uz epistemoloģiju un ētiku, epikūrismā tiek skatīts pie fizikas jautājumiem, tas ir, pie "mācības par dabu". Tekstos šīs nozares apzīmēšanai Epikūrs lieto dažādus sinonīmus, veidotus no vienas un tās pašas saknes: τὰ φυσικά, φυσιολόγημα, φυσιολογία un citus.[69]

Šķiet, ka Epikūra fizikā daudzas parādības bija sīki aprakstītas, atstājot maz neatbildētu jautājumu, jo, kā noprotams no ievada *Vēstulē Hērodotam* un *Vēstulē Pītoklam*, Epikūra mācekļu lielākās grūtības bija apgūt un paturēt prātā mācības "lielo apjomu".[70] Šī iemesla dēļ Epikūrs radīja virkni "kopsavilkumu" (ἐπιτομαί). Visas trīs mums zināmās vēstules un arī ētisko atziņu krājums, kas mācekļiem bija jāapgūst no galvas, ir šādi kopsavilkumi. Pats jēdziens "kopsavilkums" nozīmē, ka Epikūra filosofijas sistēmā ir iespējams nodalīt galveno un svarīgāko no mazāk svarīgākā un sekundārā, kas, ja spriedumos netiek pielaistas kļūdas, dabiski izriet no galvenā, tas ir, no pamatnostādnēm jeb pamatelementiem.[71]

---

[69] Skat. sengrieķu vārdu tulkojuma rādītāju, 303.–304. lpp.

[70] *Vēstule Hērodotam*, 36. Skat. arī *Vēstuli Pītoklam*, 84.

[71] *Vēstule Hērodotam*, 35–37. Epikūrs arī raksta, ka tie, kas paturēs prātā pamatnostādnes, visu pārējo, ko mācība neietver, varēs izpētīt saviem spēkiem (§83).

Fizikas pamatelementus (στοιχεῖα vai στοιχειώματα)[72] Epikūrs bija formulējis darbā *Divpadsmit pamatnostādnes*.[73] Šis darbs līdz mūsdienām nav saglabājies, taču lielākā daļa fizikas pamatelementu atrodami *Vēstulē Hērodotam* un tie ir šādi:

1) no nekā nekas nerodas (§38);

2) nekas, kas iznīkst vai izirst, nepāriet neesošajā (§39);

3) viss, kas ir,[74] vienmēr ir bijis tāds, kāds tas ir tagad, un vienmēr būs (§39);

4) viss, kas ir, sastāv no atomiem un tukšuma, bez kura atomu kustība nebūtu iespējama (§§39–40);

5) ir divu veidu ķermeņi: nedalāmie ķermeņi jeb atomi un saliktie ķermeņi, kas sastāv no nedalāmiem ķermeņiem (§40);

6) izplatījums ir bezgalīgs (§41);

7) atomu skaits un tukšuma lielums ir bezgalīgi (§§41–42);

8) vienas noteiktas formas atomu skaits ir bezgalīgs, taču atomu formu dažādība ir nevis bezgalīga, bet tikai cilvēka prātam neaptverami liela (§§42–43);

9) atomi kustas nepārtraukti un to kustībai ir divi veidi – kustība uz vietas un kustība kādā virzienā (§§43–44);

10) atomus raksturo trīs pazīmes, bez kurām tie nav iedomājami, – forma, lielums un svars (§54).

No šīm pamatnostādnēm izriet arī viss pārējais, par ko Epikūrs runā *Vēstulē Hērodotam*, taču vispirms nedaudz paskaidrosim galvenās tēzes. Pirmajās uzsvērta visa esošā fundamentālā nezūdamība – visu lietu kopuma nemainība. Apgalvojumam, ka no nekā nekas nerodas un nekas neizzūd neesošajā, sengrieķu filosofijā ir gara vēsture – jau V gadsimta sākumā pirms mūsu ēras šo tēzi bija formulējis Parmenids[75] un to uzsver arī Epikūra tiešais priekšgājējs atomists Dēmokrits.[76] Viss esošais, kas sastāv no atomiem

[72] Latīņu valodā: *elementa*. Par šo jēdzienu skat. tālāk 356. lpp.

[73] *Vēstule Hērodotam*, 44. Par jēdziena "pamatelementi" nozīmi epikūrismā skat. D. Clay, "Epicurus' Last Will and Testament", *Archiv für Geschichte der Philosophie*, 55, 3, 1973, 252.–280. lpp., it sevišķi 262.–263. lpp. Jēdziens στοιχείωσις neparādās mums zināmajos sengrieķu tekstos pirms Epikūra. Klejs norāda, ka nosaukums *Pamatnostādnes* jeb *Elementi* dots arī Euklīda traktātam ģeometrijā (257. lpp.). Vēlāki autori στοιχείωσις lieto "pamatizglītības" nozīmē.

[74] Varētu teikt arī "pasaule" (visplašākajā vārda nozīmē) vai "Visums".

[75] DK 28 B 8.

[76] Šis apgalvojums lasāms arī Eleātu filosofa Melisa darbu fragmentā (DK

un tukšuma, ir pastāvējis kopš mūžīgiem laikiem un pastāvēs vienmēr. Visumam nav rašanās brīža, un nebūs visuma bojāejas brīža (*Vēst. Hēr.*, 39). Visuma nemainība un nezūdamība nozīmē, ka visas pārmaiņas, ko mēs novērojam, ir tikai jau esošo pamatelementu – atomu pārkārtošanās. Atomi ("nedalāmie un piepildītie ķermeņi") ir nesašķeļami un neiznīcināmi (*Vēst. Hēr.*, 42). Ja kaut kas sastāv no vielas, tas ir, no atomiem, tad, pat ja šī viela tiek sasmalcināta līdz netverami sīkām sastāvdaļām, tā tomēr nekad nepārvērtīsies par neko. Un tieši tāpat kaut kas, kas sastāv no vielas, tas ir, no atomiem, nevar būt radies no nekā. Atziņa, ka pastāv nedalāmi pirmelementi – atomi, no kā viss būvēts, Epikūram ir nepieciešama, lai nepieļautu iespēju dalīt matēriju aizvien sīkākās daļās līdz bezgalībai un tādējādi, kā Epikūrs raksta, to pilnībā iznīcināt ("novest līdz neesošajam"), kā arī tāpēc, lai, pieņemot, ka mikroskopiskā līmenī pastāv kaut kādi permanenti elementi, būtu vieglāk skaidrot fenomenus makroskopiskā līmenī, kur ķermeņu pilnīga izzušana nav novērojama (*Vēst. Hēr.*, 56).

Visi atomi ir veidoti no viena un tā paša materiāla jeb pirmvielas. Konkrētu vielu, piemēram, ūdens vai uguns sastāvdaļas ir īpaši šo atomu salikumi. Nepastāv uguns atomi vai ūdens atomi – ir tikai uguni radošie atomu salikumi un ūdeni radošie atomu salikumi (*Fragm. izlase*, 78).

Tukšumu (κενόν) Epikūrs bez izšķirības sauc gan par "vietu" (τόπος), gan par "telpu" (χώρα), gan arī par "netaustāmu būtību" (ἀναφὴς φύσις) jeb, burtiski tulkojot, "netaustāmu dabu" (*Vēst. Hēr.*, 40). Jēdziens "daba" šajā izteikumā ir zīmīgs, jo par dabu (φύσις: no darbības vārda φύειν – "augt", "veidoties") var saukt tikai to, kas pastāv pats par sevi, nevis tikai ļauj kaut kam kaut kur novietoties. Tādēļ Plūtarha pārmetums Epikūram, ka viņš visu esošo ir sadalījis divās daļās, no kurām viena patiesībā nav nekas (*Fragm. izlase*, 16), nav korekts. Epikūrs nekad nav teicis, ka tukšums ir identisks ar neesošo, – tukšums ir, tikai tajā nekā nav.

Atomu kustības ātrums tukšumā ir vienlīdzīgs ar domas ātrumu ("vienlaicīgi ar domu": *Vēst. Hēr.*, 61). Šis apgalvojums izriet no jau iepriekš apskatītās Epikūra teorijas par prāta tēlaino tvērumu. Tā kā prāta tvērums, kas šeit tiek saukts par domu, ir prāta tverta atomu plūsma, tās ātrums ir identisks ar atomu ātrumu. Ja atomu

B 1) un Anaksagora doksogrāfijā (Aristotels, *Fizika*, I, 4, 187a33–35). Atomists Dēmokrits šai tēzei nesniedz plašāku pamatojumu: vienkārši nav nekāda iemesla, lai kaut kas rastos no nekā (DL IX, 44).

plūsma būtu lēnāka par tvērumu jeb domu, mēs paši spētu novērot savu domu rašanos; savukārt, ja tā būtu ātrāka, mēs domu saņemtu sadalītā veidā, ar pārtraukumiem (*Vēst. Hēr.*, 48).

Atomi spēj "saķerties kopā" un radīt ārkārtīgi lielo parādību un priekšmetu dažādību, ko novērojam, tāpēc, ka atomu formas jeb apveidi ir "neaptverami daudzveidīgi" (*Vēst. Hēr.*, 43–44). Atomi ir nedalāmi, taču, teorētiski aplūkojot to formu, ir iespējams tos analizēt pa daļām. Piemēram, ja iedomājamies, ka viens atoms ir garens, otrs atgādina sirpi, trešais zvaigznīti, tad katru sirpja vai zvaigznītes ragu ir iespējams aplūkot kā atoma daļu, pašiem atomiem paliekot nedalāmiem. Šīs daļas Epikūrs sauc grūti tulkojamā vārdā – ὄγκοι (*onkoi*), ko esam latviskojušas kā "vienības",[77] jo viņš ievieš šo jēdzienu, lai varētu runāt par mērvienību, ar ko mērīt atomu lielumu (*Vēst. Hēr.*, 58–59). Kā jau tika teikts, atomi nav vienāda lieluma (*Vēst. Hēr.*, 55). A. Longs un D. Sedlijs atzīmē, ka Epikūrs, iespējams, ir pirmais antīkais autors, kas skaidri nošķīris fiziski nedalāmus ķermeņus (šajā gadījumā atomus) no teorētiski un konceptuāli minimālajām vienībām,[78] ko matemātikā sauc par nedalāmām, bet antīkajā filosofijā apzīmēja ar īpašības vārdu "pats mazākais" (ἐλάχιστον) vai "bez daļām" (ἀμερής). Epikūrs apgalvo, ka garuma nogriezni nav iespējams dalīt aizvien mazākos nogriežņos līdz bezgalībai – šī dalīšana apstājas brīdī, kad mūsu prāts sasniedz *onkos*, tas ir, pašu mazāko garuma vienību, ko prāts var uztvert un zem kuras garuma vienība nav iedomājama – proti, ir vienāda ar neko. *Vēstulē Hērodotam* Epikūrs šo atoma lieluma vai nogriežņa teorētisko dalīšanu apraksta nevis kā sasmalcināšanu, bet kā "pārejas" (μετάβασις) veikšanu, liekot mums iedomāties, ka atomā izdalām kādu daļu un tad no šī daļas pārejam pie nākamās ("Mēs novērojam šos pašus mazākos secīgi, sākot ar pirmo...": *Vēst. Hēr.*, 58). Visi garuma lielumi sastāv no galīga skaita šo pašu mazāko vienību (§56). Iespējams, ka Epikūrs lieto "pārejas" jēdzienu, atsaucoties uz slavenajiem Zēnona no Elejas paradoksiem, ko bija spiesti risināt visi grieķu atomisti, sākot no V gadsimta pirms mūsu ēras: 1) ikviens garuma nogrieznis satur bezgalīgu skaitu daļu, jo, lai aizietu līdz laukuma galam, vispirms jānoiet pusceļš; lai noietu pusceļu, jānoiet pusceļš no pusceļa un tā līdz bezgalībai; 2) ja ikviens nogrieznis satur bezgalīgu skaitu reālu daļu, tad kopējais nogriežņa garums, kas ir visu bezgalīgi daudzo daļu summa, arī ir bezgalīgi garš.[79]

[77] Beilijs: *particles* (31. lpp.), Longs&Sedlijs: *bits* (vol. I, 39. lpp.).
[78] Longs&Sedlijs, 41. lpp.
[79] DK 29 A 25, B 1–2.

Tukšumā atomi dabiski kustas jeb krīt uz leju. Tie visi – gan lielie, gan mazie pārvietojas ar vienādu ātrumu, jo tukšums tiem nerada nekādu pretestību (*Vēst. Hēr.*, 61). Atomu kustību uz leju sauc par dabisku, jo tai nav nekāda ārēja cēloņa – tā vienkārši dabiski piemīt atomiem. Ķermeņu kustība uz leju ir novērojama ik dienu, piemēram, pametot gaisā akmeni. Kustība uz leju nenozīmē, ka atomi kustas uz Visuma vai pasaules centru, kas tos pievilktu.[80] Epikūrismā visumam nav centra, jo tas ir bezgalīgs uz visām pusēm. Atomi arī savstarpēji nepievelkas. Uz tiem neiedarbojas nekādi citi spēki kā tikai sadursmju radītie triecieni, kas liek tiem atgrūsties. Pēc sadursmes daži atomi nespēj atgrūsties atpakaļ un "saķeras kopā" (*Vēst. Hēr.*, 43). Šādi atomu sablīvējumi veido visus saliktos ķermeņus, ko mēs novērojam, – akmeņu, zvaigžņu, arī mūsu pašu ķermeni.

Tieši šis jautājums Epikūra fizikā rada problēmu, kas *Vēstulē Hērodotam* diemžēl nav apskatīta. Ja atomi tukšumā krīt uz leju paralēlās līnijās (jo Visumam nav centra, kas tos pieviltu), kā gan tie var sadurties, lai saķertos kopā un veidotu saliktus ķermeņus? Saskaņā ar Aētija liecību, Epikūrs kādā citā darbā, kas līdz mūsdienām nav saglabājies, esot rakstījis, ka atomi dažkārt var novirzīties no taisnā kustības ceļa.[81] Šī novirzīšanās (παρέγκλισις)[82] izraisa atomu sadursmes. Par atomu novirzīšanās teorijas lomu Epikūra fizikā nav skaidrības.[83] Dažkārt epikūrisma pētnieki to pat pilnībā nolieguši un uzskatījuši par Epikūra skolnieku papildinājumu, pamatojoties uz to, ka Epikūrs šo svarīgo tēzi nav pieminējis *Vēstulē Hērodotam*, kas pēc paša definīcijas ir viņa fizikas kopsavilkums. Iespējams, ka Epikūrs novirzīšanās jēdzienu ieviesa savas dzīves otrajā pusē un ka tas parādās tajās darba *Par dabu* grāmatās, kas nav saglabājušās. Zināms arī, ka *Vēstule Hērodotam* nav visa darba *Par dabu* 37 grāmatu kopsavilkums, bet rezumē tikai pirmās divpadsmit vai četrpadsmit; D. Sedlijs un A. Longs uzskata, ka *Vēstule*

[80] Lukrēcijs, I, 1050–1113.

[81] *Fragmentu izlase*, 75: "Epikūrs {raksta}, ka ir divi kustības veidi – taisna kustība un kustība ar novirzīšanos."

[82] Latīniski: *clinamen* (Lukrēcijs, *Par lietu dabu*, II, 259–260; 286).

[83] Par atomu novirzīšanos skat. K. Kleve, "Id facit exiguum clinamen", *Symbolae Osloenses*, 55, 1980, 27.–31. lpp., M. Pope, "Epicureanism and the atomic swerve", *Symbolae Osloenses*, 61, 1986, 77.–97. lpp. un T. O'Keefe, "Does Epicurus need the swerve as an arche of collisions?", *Phronesis*, 41(3), 1996, 305.–317. lpp.

Hērodotam sarakstīta Epikūra karjeras agrīnā posmā – īsi pēc viņa apmešanās Atēnās.[84] Katrā ziņā Epikūra lasītāji – ne tikai Aētijs, bet arī Cicerons un Lukrēcijs – I gadsimtā pirms mūsu ēras, bez šaubīšanās piedēvē atomu novirzīšanās teoriju tieši Epikūram, nevis viņa sekotājiem. Diogens no Oinoandas pat raksta, ka Epikūrs "atklāja" atomu novirzīšanos, ko Dēmokritam nebija izdevies paveikt.[85]

Atomu novirzīšanās teorija epikūrismā pilda vienu, varbūt pat divas funkcijas: tā skaidro, kāpēc atomi saduras un tādējādi rada saliktus ķermeņus un kāpēc dzīvas būtnes ir apveltītas ar izvēles brīvību un gribu – par šo otro interpretāciju un tās problēmām runāsim nodaļā par Epikūra ētiku. Atomu novirzīšanās notiek pilnīgi spontāni, bez jebkāda cēloņa, un tā ir iepriekš neparedzama. Tā kā ziņas par šo teoriju ir ļoti skopas, nav zināms, vai kaut kādā savas mūžīgās pastāvēšanas laika momentā novirzās ikviens atoms vai tikai daži atomu. Daži Epikūra lasītāji antīkajā pasaulē precizējuši, ka atomi novirzās par vienu minimālo garuma vienību – tas ir, par mazāko cilvēka prātam iedomājamo garuma vienību, zem kuras garuma mērs nebūtu iedomājams, proti, būtu vienlīdzīgs ar neko.[86] Novirzīšanās izraisīta sadursme nevar atomu apturēt, jo tas kustas visu laiku – tas vibrē jeb "trīsuļo" arī uz vietas.[87] No Epikūra kosmoloģijas neizriet, ka spontānā atomu novirzīšanās vienā brīdī ir radījusi pasauli – piemēram, mūsu pasauli. Atomi bezgalīgajā tukšumā ir krituši taisni uz leju un arī novirzījušies kopš mūžīgiem laikiem. Vispārīgi ņemot, Epikūra fizikā spriedums par to, kad un kā ir notikusi pirmā atomu sadursme, attiecīgi izraisot arī citas sadursmes un saliktu ķermeņu rašanos, ir lieks, jo atomu kustībai nav pirmsākuma – tā notiek bez sākuma un gala. Cicerons izsmēja Epikūra atomu novirzīšanās teoriju, saucot to par bērnišķīgu (*pueriliter*) un sakot, ka, ja visi atomi pēkšņi novirzītos vienā leņķī un vienā virzienā, tie nekad nesadurtos. Cicerons arī piebilda, ka nav nekā nožēlojamāka par fiziķi, kurš saka, ka dabā kaut kas notiek bez cēloņa[88] – un šī atomu novirzīšanās ir tieši šāda. D. Sedlijs un

[84] Longs&Sedlijs, vol. I, 51. lpp.
[85] M. F. Smith (ed.), *Diogenes of Oinoanda: The Epicurean Inscription*, La scuola di Epicuro, suppl. 1, Naples, 1993, fr. 54, col. III.
[86] Lukrēcijs, *Par lietu dabu*, II, 240–250. Cicerons, *Par likteni*, 22, 46; Plūtarhs, *Par dvēseles rašanos*, 1051c; *Par dzīvnieku izveicību*, 964c.
[87] *Vēstule Hērodotam*, 43. Arī saliktā ķermenī, kas atrodas miera stāvoklī, piemēram, uz zemes gulošā akmenī, atomi atrodas nemitīgā kustībā.
[88] *Par laba un ļauna robežām*, I, 19.

A. Longs komentārā par šo kritiku raksta, ka, lai cik absurda tolaik nešķita šī teorija, mūsdienu kvantu fizika atzīst daļiņu novirzes neparedzamību subatomiskā līmenī.[89] Sīkāk par atomu novirzīšanos nevaram runāt, jo, kā jau teicām, ziņas par šo teoriju nāk tikai no sekundāriem avotiem.

Epikūrs izšķir divu veidu ķermeņu īpašības (συμβεβηκότα) – pastāvīgi līdzi nākošās īpašības (τὰ ἀΐδιον παρακολουθοῦντα) un gadījuma pazīmes jeb atgadījumus (συμπτώματα). Tā kā par ķermeni (σῶμα) Epikūrs sauc to, kas pastāv neatkarīgi no jebkā cita, proti, gan atomus, gan to salikumus, iedalījumu pastāvīgi līdzi nākošās īpašībās un gadījuma pazīmēs ir ērti apskatīt kā iedalījumu ķermeņu mikroskopiskajos un makroskopiskajos atribūtos.

Atomiem piemīt tikai pastāvīgi līdzi nākošās īpašības – lielums, svars un forma (*Vēst. Hēr.*, 54). Bez šīm trīs īpašībām atoms nav iedomājams. Cituviet pie pastāvīgajām īpašībām Epikūrs piemin arī pretestību, ar to saprotot atoma pretestību un cietību, kas pat spēcīgā sadursmē neļauj tam sašķelties vai deformēties, jo atoms pēc definīcijas ir nedalāms (*Fragm. izlase*, 73).

Savukārt saliktiem ķermeņiem var piemist gan pastāvīgās īpašības (piemēram, akmenim, tāpat kā atomam, piemīt lielums, svars un forma), gan arī gadījuma pazīmes, piemēram, krāsa, smarža, temperatūra, kustība vai miera stāvoklis, u.tml. Salikto ķermeņu gadījuma pazīmes, raksta Epikūrs, ķermeņus tikai "piemeklē", tās nav ar tiem saistītas pastāvīgi un nepastāv pašas par sevi (*Vēst. Hēr.*, 70). Šīs pazīmes var radīt īpašs atomu sakārtojums vai arī ārēja ietekme uz ķermeni. Piemēram, uguns pastāvīgā īpašība ir būt karstai, bet ledus pastāvīgā īpašība ir būt aukstam, taču karstums un aukstums ir tikai šo salikto ķermeņu, nevis to atomu, īpašības, jo atomi nevar būt karsti vai auksti. Savukārt konkrēta uguns vai ledus krāsa būtu tikai šo ķermeņu gadījuma pazīmes. Ir svarīgi saprast, ka viena un tā pati īpašība vienam ķermenim ir pastāvīga, bet citam ķermenim tā var būt tikai gadījuma pazīme. Piemēram, vējš, kas kustas nepārtraukti, ir apveltīts ar pastāvīgo īpašību – kustību, jo nav iespējams iedomāties nekustīgu vēju, bet akmenim, kas ripo lejā no kalna, kustība piemīt tikai kā gadījuma pazīme, jo var iedomāties nekustīgu akmeni.

Cilvēka gadījuma pazīmes var būt, piemēram, verdzība vai brīvība, laimīgums vai nelaimīgums, vai arī skaistums, ja skaistumu

[89] Longs&Sedlijs, vol. I, 52. lpp.

definējam kā ķermeņa locekļu un sejas pantu harmoniskumu, nevis kā abstraktu pirmtvērumu, kas pastāv tikai cilvēka prātā. Tā kā gadījuma pazīmes nevar pastāvēt pašas par sevi, atrauti no ķermeņiem, skaistums pats par sevi nav iedomājams.

Iedalījums pastāvīgi līdzi nākošās īpašībās un gadījuma pazīmēs, domājams, bija pazīstams arī Dēmokritam, taču Epikūrs īpašību dabu saprot savādāk. Dēmokrits rakstīja, ka īpašības, kā ķermeņa garša vai krāsa, patiesībā nemaz nepastāv un tās rada tikai mūsu maņu orgānu īpatnības un mūsu viedokļi – "tā ir tikai vienošanās, ka kaut kas ir salds, rūgts, karsts, auksts vai noteiktā krāsā; patiesībā pastāv tikai nedalāmie ķermeņi un tukšums".[90] Epikūrs *Vēstulē Hērodotam* pieliek lielas pūles, lai paskaidrotu, ka ķermeņu īpašības, lai arī tās nekad nevar pastāvēt pašas par sevi, atrauti no ķermeņa, tomēr reāli eksistē: "Gan apveidus, gan krāsas, gan lielumu, gan smagumu, gan arī visu pārējo, kas tiek piedēvēts ķermenim kā tam piederīgas īpašības (..), nevajag uzskatīt ne par būtībām, kas pastāv pašas par sevi (jo to nav iespējams iedomāties), ne par kaut ko, kas vispār nepastāv" (*Vēst. Hēr.*, 68–69). Polistrats, trešais Dārza vadītājs pēc Epikūra, esot ieteicis visiem tiem, kas uzskata, ka lietu īpašības pastāv tikai "pēc vienošanās" un tām nav objektīvas realitātes, iedzert indi un paskatīties, vai tās indīgums tiešām nav reāls. Indīgums var raksturot tikai atomu salikumus, nekad ne pašus atomus, bet tas nenozīmē, ka indīguma nav.[91]

Īpašs gadījuma pazīmes piemērs epikūrismā ir laiks. Epikūrs to definē kā "gadījuma pazīmes gadījuma pazīmi" (*Fragm. izlase*, 77). Laiks nepastāv pats par sevi – tas var tikai raksturot jeb gadījuma kārtā piemist kāda ķermeņa gadījuma pazīmei. Kustīgam ķermenim piemīt gadījuma pazīme – kustība. Savukārt šai kustībai, kas turpinās noteiktu laiku, piemīt gadījuma pazīme – laiks. Tāpat, kad ķermenis apstājas un kādu laiku atrodas miera stāvoklī, šai gadījuma pazīmei – miera stāvoklim piemīt gadījuma pazīme – noteikts ilgums jeb laiks. Laiks tiek saukts par "uzskatāmu" (ἐναργής), taču no Epikūra izklāsta redzams, ka laiku var uztvert tikai ar analoģijas palīdzību, proti, mums jāvēršas pie savas pieredzes, jāatceras dažādu ķermeņu gadījuma pazīmes un tad no tām jāizsecina, ka visu šo atgadījumu mērs ir bijis laiks (*Vēst. Hēr.*, 72–73). No Epikūra

[90] DK 68 B 9 (νόμῳ γάρ φησι γλυκὺ καὶ νόμῳ πικρόν, νόμῳ θερμόν, νόμῳ ψυχρόν, νόμῳ χροιή· ἐτεῇ δὲ ἄτομα καὶ κενόν).

[91] G. Indelli, *Polistrato: Sul disprezzo irrazionale delle opinioni popolari*, Naples, 1978, 23–26.

izklāsta arī izriet, ka laiks var pastāvēt tikai tad, ja pastāv ķermeņi. Ja bezgalīgajā tukšumā, kas plešas mums apkārt, mēs iedomājamies kādu vietu, kurā nav neviena atoma, šajā vietā nav arī laika. Atomi ir nepieciešams priekšnoteikums laika pastāvēšanai.

Lukrēcijs poēmā *Par lietu dabu* cenšas atbildēt uz jautājumu, uz ko Epikūrs nav atbildējis, bet ko epikūriešiem noteikti uzdeva viņu oponenti, – proti, kādā veidā pastāv pagātnes notikumi? Ja epikūrismā viss, kas pastāv, pastāv vai nu pats par sevi, vai kā kāda ķermeņa pastāvīgā īpašība vai gadījuma pazīme, tad kā pastāv Trojas karš, kura varoņi – Ahillejs, Agamemnons vai Helēna – sen jau ir miruši un tāpēc Trojas kara notikumi tiem nevar piemist kā gadījuma pazīmes? Pagātnes notikumiem kaut kādā veidā vajag pastāvēt pašiem par sevi, jo visiem zināms, ka grieķu uzvara Trojas karā ir reāls fakts. Lukrēcijs atbild, ka pagātnes notikumi eksistē kā to notikšanas vietai – šai gadījumā Trojas piekrastei – piemītoša gadījuma pazīme.[92] Turklāt atomi, kas veidoja Ahilleja, Agamemnona vai Helēnas ķermeņus, joprojām eksistē, tikai citos izkārtojumos. Pasaulei piemīt gadījuma pazīme – tās pagātne, kas atspoguļojas tās pašreizējā izkārtojumā, piemēram, pagātnē notikušas zemestrīces vai plūdu radītās vides pārmaiņās, un vēsturisks notikums turpina eksistēt tā šodien novērojamās sekās. Visbeidzot, ja ir cilvēki, kas redz Trojas varoņus sapņos, tas nozīmē, ka šobrīd joprojām klīst apkārt šo varoņu rēgi.

Tā kā viss esošais sastāv no atomiem un tātad ir ķermenisks, tāda ir arī cilvēka dvēsele. Ar jēdzienu "dvēsele" (ψυχή) Epikūrs saprot vienlaikus gan to, ko varētu nosaukt par dzīvību vai garu, proti, spēku, kas ļauj ķermenim būt jutīgam un kustēties, gan arī dvēseli kā intelekta un emociju centru cilvēkā. Pirmo viņš sauc par dvēseles "nesaprātīgo daļu" un tā ir izkliedēta pa visu ķermeni, bet otro – par dvēseles "saprātīgo daļu", kas atrodas krūtīs (*Vēst. Hēr.*, 66, shol.). Dvēsele ir sarežģīts atomisks veidojums, kas iet bojā līdz ar ķermeni – pareizāk sakot, nevis iet bojā, bet izkliedējas, dvēseles atomiem zaudējot savstarpējo saistību un saskaņotību. Dvēsele mirstot zaudē savas "spējas, pārdzīvojumus, kustīgumu, domas un visu pārējo" (§63) – visu pieredzi un zināšanas, ko tā ieguvusi dzīves laikā. Dvēseles ķermenisko dabu Epikūrs pierāda, izejot no tēzes, ka tikai tas, kas ir ķermenisks, spēj uz kaut ko iedarboties un ciest iedarbību (§67). Tā kā ir redzams, ka dvēsele spēj iedarboties uz

[92] Lukrēcijs, I, 464–482.

ķermeni, piemēram, liekot cilvēkam pacelt roku, un dvēsele tiek satricināta, ja cilvēka ķermeni ievaino, ķermenis un dvēsele spēj savstarpēji iedarboties un tātad saskaras. Atomismā saskarsme ir iespējama tikai starp ķermeņiem. Dvēseles ķermeniskā daba un tās bojāeja līdz ar ķermeni ir viena no svarīgākajām Epikūra tēzēm – tā viņu nostāda opozīcijā ne tikai iepriekšējās paaudzes Atēnu filosofiem – Platonam un Aristotelam, bet visai grieķu mitoloģijas tradīcijai. Epikūrismā dvēsele nespēj ne pārceļot, ne iemiesoties citā ķermenī, ne nonākt Aīda valstībā, un tātad nekādā mērā nevar uzņemties atbildību par to, kas ar to noticis dzīves laikā. Fizika jeb dabas izpēte māca pareizu attieksmi pret nāvi, kliedējot bailes no tās: "Ja mūs nemocītu šaubas par debesu parādībām un par nāvi – ka tik tā ar mums kaut kādā veidā nav saistīta – un ja mūs nemocītu neziņa par sāpju un vēlmju robežām, mums nebūtu vajadzīga dabas izpēte" (*GA*, XI). Dabas izpēte ir nepieciešama, lai varētu dzīvot laimīgu, šaubu un baiļu nenomāktu dzīvi. Šo zināšanu augstākais mērķis tātad ir ētisks.[93]

Mūsu pasaule, tāpat kā vēl bezgalīgs daudzums citu pasauļu, ir radusies nejauši, atomu triecienu un grupēšanās rezultātā. Tā radusies nejauši, jo, kā jau teicām, daži atomi savas kustības laikā neparedzami novirzās no trajektorijas. Būtiska Epikūra fizikas iezīme ir "neizbēgamības" jeb liktens (ἀνάγκη) ietekmes noliegšana dabas procesos (*Vēst. Pīt.*, 90). Pasaulei arī nav primārā mērķa, nav pamatstruktūras, un to nevada nekāds dievišķs spēks vai griba. Tā darbojas pilnīgi spontāni/organiski. Arī dzīvības rašanās, pasaules vēstures gaita, dažādu sabiedrisku institūciju veidošanās vai reliģijas pastāvēšana nekādā mērā nav saistītas ar dievu gribu vai providenci.

Par pašas pasaules attīstīšanos Epikūrs runā bioloģiskos terminos – pasaule attīstās tad, kad tam ir "piemērotas sēklas", tas ir, noteikti atomu salikumi, kas var radīt tik sarežģītu struktūru kā pasaule; lai tā pastāvētu, tai regulāri nepieciešams saņemt "atbilstošu daļiņu papildinājumus", un, kad šī barība izbeidzas, pasaule iet bojā.[94] Daži pirmssokratiskie filosofi – Anaksagors, Empedokls un arī Dēmokrits uzskatīja, ka pasaules radusies no virpuļa.[95] Epikūrs virpuli piemin tikai kā vienu no iespējām, kas varētu būt par cēloni saules un mēness kustībai (§93), bet kritizē pieņēmumu, ka virpulis spētu radīt veselu pasauli (§90).

[93] *Vēstule Hērodotam*, 76–77, 81. Skat. arī *Vēstuli Pītoklam*, 85.
[94] *Vēstule Pītoklam*, 89; skat. arī 93.
[95] DK 59 A 88, 31 B 35, 68 A 67 un 69.

Atšķirībā no spriešanas par atomiem un to kustību, kas jutekļiem ir netverama, Epikūra kosmoloģija un debesu parādību izpēte ir balstīta tikai un vienīgi empīriskos novērojumos. *Vēstulē Pitoklam* nemitīgi tiek atkārtots, ka visiem spriedumiem par norisēm debesīs, uz zemes un pazemē jābalstās "redzamajās parādībās" (τὰ φαινόμενα). Ja mūsu novērojumi šeit, uz zemes, ļauj mums vienu parādību, piemēram, mēness spīdēšanu, izskaidrot vairākos veidos – mēnesim pašam ir sava gaisma vai tas to saņem no saules (§§94–95) –, tad nevienu no šiem skaidrojumiem nevajag atmest kā nederīgu, bet uzskatīt tos visus par vienlīdz iespējamiem. To Epikūrs sauc par "vairāku skaidrojumu pastāvēšanu" (ὁ πλεοναχοῦ τρόπος: §96). Viedokli, ka viss pasaulē par notikt vienā vienīgā veidā Epikūrs nosauc par "ieslīgšanu bezjēdzībā" (§97), jo tas nozīmē novērsties no sajūtām – vienīgā drošā ziņu avota, kas mums dots. Epikūrs kritizē šo pieeju arī tāpēc, ka tā mūs negribot pietuvina mītiem, kuros viss notiek "neizbēgamā kārtā" – tieši tā, kā dievi vai liktenis liek tam notikt. *Vēstule Pītoklam* uzskatāmi parāda, kā Epikūrs, turpinādams pirmssokratisko tradīciju – debesu parādību izpēti un veidodams savu izklāstu labākajās antīko fiziologu poēmu *Par dabu* tradīcijās, kuras pieprasa paust vienu nelokāmu pārliecību par to, kā notiek mēness aptumsums vai no kurienes mēness iegūst savu gaismu, šajā žanrā ienes kaut ko pilnīgi jaunu – atvērtību dažādiem pieņēmumiem.

Ētika jeb mācība par dzīves veidiem

Diogena Lāertieša izklāstā dotas trīs epikūrisma ētikas definīcijas: mācība par to, "kas jāizvēlas un no kā jāizvairās", mācība par "dzīves veidiem" un mācība par "augstāko mērķi" (*Epik. dzīve*, 30). Mācība par dzīves veidiem nozīmē mācību par pareizo dzīves veidu un pareizais dzīves veids ir tāds, kas nodrošina laimi. Savukārt laimīgas dzīves priekšnoteikums ir zināšana, kas jāizvēlas un no kā jāizvairās. Visbeidzot, augstākais mērķis, kas ir arī "nozīmīgākais labums", epikūrismā ir bauda (*Vēst. Men.*, 126). Šis definīcijas tātad nevis apraksta dažādus ētiskas izpētes laukus, bet gan ir savstarpēji papildinošas: nezinot, kas ir augstākais mērķis, nav iespējams zināt, kas jāizvēlas un no kā jāizvairās un tātad arī pareizi izvēlēties dzīves veidu.

Baudas (ἡδονή, *hēdonē*) atzīšana par visu dzīvu būtņu augstāko mērķi ir vislabāk zināmā, bet arī visbiežāk pārprastā epikūrisma

daļa. Romiešu dzejnieks Horācijs, kas dzīvoja laikā, kad daudzās Romas impērijas pilsētās bija aktīvi epikūrisma centri un epikūriešu darbi bija atrodami patriciešu bibliotēkās, sevi ironiski nosauc par "īstu cūku no Epikūra bara", šajā izteikumā ietverot priekšstatu par epikūrismu kā cūciski baudkāru dzīves veidu.[96] Ne tikai pēc Epikūra nāves, bet jau viņa dzīves laikā hēdonismu sāka uzskatīt par epikūrisma kodolu, jēdzienus "epikūrieši" vai "epikūriskais dzīves veids" saistot ar neierobežotu ļaušanos miesaskārei. Epikūrs pats *Vēstulē Menoikejam* norāda uz šo pārpratumu, rakstot: "Kad mēs sakām, ka bauda ir augstākais mērķis, mēs nerunājam ne par izvirtušu cilvēku baudām, ne arī par tām, ko sniedz izpriecas, kā uzskata tie, kam trūkst zināšanu, kas mums nepiekrīt vai arī nepareizi mūs uztver..." (§ 131).

Viens no iemesliem, kāpēc jau Epikūra laikā mācība par baudu tika pārprasta, iespējams, ir Epikūra kopienas šķelšanās, strīds ar Tīmokratu un tam sekojoša Epikūra nomelnošanas kampaņa, ko cenšas atmaskot Diogens Lāertietis un ko jau minējām nodaļā par Dārzu.[97] Otrs cēlonis nenoliedzami ir stoiķu un vēlāk neoplatoniķa Plūtarha propaganda pret epikūrismu.[98] Taču jāņem vērā, ka arī paši Epikūra teksti par baudu nav viennozīmīgi un var maldināt. Pirms par tiem runājam, svarīgi noskaidrot, kādu lomu Epikūra filosofijā ieņem ētika.

Spriežot pēc Epikūra darbu saraksta, ko savā grāmatā iekļāvis Diogens Lāertietis, ētiska satura sacerējumi veido ne vairāk kā trešdaļu no Epikūra tekstu kopuma.[99] Arī saskaņā ar kārtību, kādā Diogens Lāertietis apskata Epikūra filosofiju, šķiet, ka Epikūra rūpju un filosofisko pētījumu objekts bija ne tik daudz ētiskas mācības izveidošana, kā dabas izpēte jeb fizika un šai izpētē nepieciešamās metodoloģijas, tas ir, kanonikas izstrādāšana. Šiem jautājumiem arī viņš veltīja monumentālo darbu *Par dabu* 37 grāmatās – darbu, ko viņa laikabiedri un kopienas locekļi uzskatīja par pašu svarīgāko.

Ētika tomēr nav hierarhiski pakārtota dabas izpētei; tieši pretēji – Epikūrs uzsver, ka dabas izpētes mērķis ir nodrošināt laimīgu

[96] *Vēstules* (*Epistulae*), I, 4, 16 (*me... Epicuri de grege porcum*).
[97] Skat. iepriekš, 324. lpp.
[98] Par stoiķu apmelojumiem neķītrībā skat. *Epikūra dzīvi*, 3.
[99] Ētiskām problēmām veltītie sacerējumi bija *Par dzīves veidiem* četrās grāmatās, *Vēstules* – ne tikai mums zināmā *Vēstule Menoikejam*, bet arī citas, kas nav saglabājušās, – un it sevišķi sacerējums *Par augstāko mērķi* (*Epikūra dzīve*, 28 un 30).

dzīvi. *Vēstules Hērodotam* sākumā viņš raksta, ka tikai ar dabas izpētes palīdzību viņš savā dzīvē ir "radis pilnīgu mieru" (*Vēst. Hēr.*, 37), un vēstules beigās – ka tikai pareiza izpratne par debesu ķermeņu dabu var atbrīvot cilvēku no bailēm un padarīt viņu svētlaimīgu, cilvēka personīgo laimi un mieru atzīstot par šo pētījumu "mērķi" (§78).

Par ētikas un dabas izpētes saistību liecina arī Epikūra valodas lietojums. Viņš piemēro ētikas jomai izteikumus un jēdzienus, ko lieto fizikā un kanonikā: ētiskiem jautājumiem veltītās *Vēstules Menoikejam* sākumā viņš raksta, ka sniegs "pamatus labai dzīvei" (τὰ στοιχεῖα τοῦ καλῶς ζῆν: *Vēst. Men.*, 123). Fizikā vārds στοιχεῖα ("izejas punkti", "burti", "pirmelementi" – piemēram, ūdens un zeme, vai ģeometrijā punkts un taisne) nozīmē pamatelementus, tas ir, visu veidojošās fizikālās vienības jeb atomus (*Vēst. Pīt.*, 86).

Divējāds ir arī "tukšuma" (τὸ κενόν) jēdziena lietojums: fizikā tukšums ir "netaustāmā būtība", kas ļauj ķermeņiem kustēties,[100] bet ētiskos rakstos "tukšums" ir bezjēdzības sinonīms ("tukši viedokļi", "tukši vārdi", "bezjēdzīgas (burtiski – „tukšas") ciešanas").[101]

Labas un laimīgas dzīves "pamatelementi" jeb "pamati" epikūrismā ir četri. To kopumu dēvē par "četrkāršām zālēm" jeb "zālēm, kas sastāv no četrām sastāvdaļām" (τετραφάρμακος):

1) nebaidīties no dieviem, jo dievi ir svētlaimīgi un tāpēc nekādi neiejaucas cilvēku dzīvē – ne tos atbalstot, ne sodot;

2) nebaidīties no nāves, jo nāve nav nekas vairāk kā sajūtu izbeigšanās un nevar kļūt par mūsu pieredzes daļu;

3) zināt, ka augstākā bauda, ko varam sasniegt, ir fizisku sāpju un dvēseles ciešanu izbeigšanās;

4) zināt, ka šis stāvoklis ir viegli sasniedzams, jo asas sāpes nekad nav ilglaicīgas un mērenas sāpes sagādā vairāk baudas nekā ciešanu.[102]

Pirmā "četrkāršu zāļu" sastāvdaļa nosaka attieksmi pret dieviem.[103] Jau antīkos laikos un vēl vairāk pēc tam Epikūru apvainoja

[100] *Vēstule Hērodotam*, 40, 67, u.c.

[101] *Vēstule Menoikejam*, 125, 127 un 130. Skat. arī grieķu vārdu tulkojuma rādītāju, 297. lpp.

[102] *Vēstule Menoikejam*, 123–132; *GA*, I–IV.

[103] Epikūram bija vismaz divas grāmatas par teoloģiskiem jautājumiem: *Par dieviem* un *Par svētbijību* (*Epikūra dzīve*, 27), kas nav saglabājušās; par dieviem un pareizi attieksmi pret tiem runāts arī *Vēstulē Menoikejam* un *Galvenajās atziņās*.

bezdievībā un ateismā vai "slēptā ateismā".[104] Tas ir pārpratums – vispirms tāpēc, ka paša Epikūra tekstos var lasīt grieķu ateistiem veltītus nicinošus izteikumus un "bezdievības" nosodījumus,[105] un, otrkārt, tāpēc, ka dievu esamības noliegums nav savienojams ar dievu pirmtvēruma pastāvēšanu cilvēku prātos. "Dievi patiesi pastāv" (θεοὶ μὲν γὰρ εἰσίν), Epikūrs raksta *Vēstulē Menoikejam*, – tie ir ķermeniskas, dzīvas būtnes jeb "dzīvnieki" (ζῷα).[106] Tas nemaz nevar būt citādi, jo epikūrismā ar jutekļiem – šajā gadījumā ar prātu, kas vienīgais spēj tvert no dievu ķermeņa nākošos ārkārtīgi smalkos rēgus (*Fragm. izlase*, 88) – var tikt uztverts un tātad apzināts tikai ķermeniski pastāvošais. Dievi ir ķermeniski arī tāpēc, ka, sekojot *Vēstulē Hērodotam* teiktajam, pašu par sevi neko neķermenisku nav iespējams iedomāties, kā vienīgi tukšumu (§67). Ja dievi būtu tikai mentālas konstrukcijas, cilvēkos nebūtu nojēguma par dievu pirmtvērumu, taču šāds pirmtvērums ir mums visiem.[107] Turklāt, ja dievi būtu neķermeniski, tiem nebūtu sajūtu, un, ja tiem nebūtu sajūtu, tie nevarētu būt svētlaimīgi un neiznīcīgi, kā Epikūrs tos raksturo (*Vēst. Men.*, 123).

Šo atziņu nepieciešams uzsvērt, jo mūsdienu epikūrisma interpretāciju tradīcijā pastāv nozīmīgs virziens, kas aizstāv pretēju tēzi – uzskatu, ka Epikūra dievi ir tikai koncepti bez reālas esamības. Šīs tēzes aizstāvji – galvenokārt A. Longs un D. Sedlijs – pamatā balstās uz sekundāriem avotiem (Ciceronu, Sekstu Empīriķi, Plūtarhu), taču pievērš uzmanību arī dažiem Epikūra izteikumiem, kas saglabājušies no zudušiem darbiem.[108] Piemēram, Epikūrs rakstīja, ka cilvēki "ir atvedinājuši dieva jēdzienu no tēliem", kas viņiem parādās sapņos: "Tā kā lieli, cilvēkveidīgi rēgi pietuvojās viņiem sapņos, viņi sāka uzskatīt, ka šādi cilvēkveidīgi dievi pastāv arī īstenībā" (*Fragm. izlase*, 87). Šis apgalvojums it kā vedina domāt, ka dievi ir vien cilvēku sapņu tēli, kam tie noticējuši. Taču teikto ir iespējams

[104] Cicerons, *Par dievu dabu*, I, 85; Plūtarhs, *Par to, ka nav iespējams dzīvot ar tīksmi, sekojot Epikūram*, 1102c–d; salīdzinājumam skat. arī Laktancija spriedumus par Epikūra dieviem *Fragmentu izlasē*, 91.

[105] *Fragmentu izlase*, 17, 18; *Vēstule Menoikejam*, 123.

[106] Skat. *Vēstuli Menoikejam*, 123 un 6. piezīmi.

[107] *Fragmentu izlase*, 17; *Vēstule Menoikejam*, 123.

[108] Šīs tēzes aizstāvību skat. Longu&Sedliju, vol. II, 144.–149. lpp., kā arī D. Obbink, "'All Gods are True' in Epicurus", *Philosophia Antiqua, Traditions of Theology*, eds. Frede and Laks, Brill/Leiden/Boston/Köln, 2002, 183.–221. lpp.

saprast arī kā antropomorfu dievu pastāvēšanas noliegumu, tas ir, kā grieķu Olimpa dievu plejādes – Zeva, Hēras, Afrodītes un pārējo – pastāvēšanas noliegumu.[109] Cilvēkveidīgo dievu noliegums izriet no Epikūra teoloģiskajiem un ontoloģiskajiem pieņēmumiem. Pirmkārt, Epikūrs mudina cilvēkus neticēt mītiem, jo tie ir šķērslis dabas izpētei un rada cilvēkos nepamatotas bailes no tiesas un sodiem pēcnāves dzīvē;[110] un, otrkārt, "cilvēkveidīgie" dievi, kā Zevs, Hēra vai Afrodīte ir apveltīti ar cilvēcisku raksturu – viņi dusmojas, ir greizsirdīgi, naidīgi vai labvēlīgi kādam mirstīgajam, u.tml., taču Epikūrs apgalvo, ka dievu svētlaimība nekādi nav savienojama ar rūpēm, raizēm, dusmām un labvēlību, jo šīs īpašības var būt raksturīgas tikai "vājai būtnei", kāds ir cilvēks.[111] Dieviem, atšķirībā no cilvēkiem, nav vēlmju, tāpēc ir absurdi domāt, ka viņiem rūp cilvēku liktenis (*Vēst. Hēr.*, 81). Dievi, kā jau rakstījām, arī nekādā mērā nav piedalījušies pasaules radīšanā un neuzņemas nekādu lomu tās norisēs.

Pirmatnējiem cilvēkiem dievu pirmtvērums bija pilnībā "tīrs" un patiess, bet laika gaitā tas apauga ar dažādiem uzslāņojumiem, kā rezultātā cilvēku spriedumi par dieviem ir aplami.[112] Atgriezties pie šī pirmatnējā priekšstata par dieviem ir viens no pirmajiem soļiem ceļā uz laimīgu dzīvi. Lūgšanas, ziedojumus un dievu pielūgsmes rituālus – arī tradicionālos grieķu rituālus – Epikūrs atzīst par nozīmīgiem un nepieciešamiem, taču nepieciešamiem nevis dieviem, bet gan pašiem cilvēkiem.[113] Savukārt par "bezdievību" Epikūrs dēvē nevis šo rituālu nepildīšanu, bet gan turēšanos pie aplamajiem, "pūļa" priekšstatiem par dieviem.[114] Pielūgt dievus, kas ir svētlaimīgi, nesatraukti un dzīvo augstākās baudas stāvoklī,[115] epikūrismā nozīmē ne tikai izrādīt godu visādā ziņā pārākām būtnēm, kam šis gods nav vajadzīgs, bet arī – censties tām līdzināties. Lūgšanas, raksta Epikūrs, "piederas gudrībai", jo ar to palīdzību mūsu domas tiek pievērstas augstākam ideālam (*Fragm. izlase*, 2). Cilvēks var kļūt svētlaimīgs kā dievi, un tāds ir arī viņa dzīves mērķis.

---

[109] Detalizētu Longa un Sedlija tēzes atspēkojumu skat. J. Mansfeld, "Aspects of Epicurean theology", *Mnemosyne*, 46, 1993, 172.–210. lpp.
[110] *Vēstule Pitoklam*, 87; 104; 116; *Galvenās atziņas*, XII.
[111] *Galvenās atziņas*, I; *Vēstule Pitoklam*, 97.
[112] *Vēstule Menoikejam*, 123; *Fragmentu izlase*, 17.
[113] *Fragmentu izlase*, 2; 52.
[114] *Fragmentu izlase*, 2; *Vēstule Menoikejam*, 123.
[115] Epikūra doksogrāfija pēc *Vēstules Pitoklam*, 121a.

Otrā "četrkāršo zāļu" sastāvdaļa – bezbailība nāves priekšā. Nāvei nevajag cilvēkus biedēt divu iemeslu dēļ: tā nav nekas cits kā vien dvēseles un ķermeņa atomu izkliedēšanās un tādējādi jebkādu sajūtu izzušana,[116] un, apzinoties, ka nāve nevienai dzīvai būtnei nevar būt pieredzes fakts, jo dzīvība un nāve ir pilnīgi pretstati, ir veltīgi baidīties un uztraukties par kaut ko, par ko neviens neko nezina un nezinās.

Slaveno Epikūra izteikumu μηδὲν πρὸς ἡμᾶς εἶναι τὸν θάνατον, ko tulkojam: "Nāve ar mums nekādi nav saistīta" (*Vēst. Men.*, 124), var saprast vismaz trīs nozīmēs un dažādi tulkotāji dažādos laikos to interpretējuši atšķirīgi. Grieķu teksta konstrukcija – πρός ar akuzatīvu, kas var nozīmēt gan "pret", gan "attiecībā uz", gan "no skatu punkta", ir daudz abstraktāka un vispārīgāka nekā zināmie tulkojumi modernajās valodās. Katrs no tiem uzsver tikai vienu Epikūra filosofijas aspektu. Tulkojot "nāve mums nav nekas"[117] tiek uzsvērts Epikūra utilitārisms: tā kā nāve mūsos nevar radīt nekādu pārdzīvojumu – ne baudu, ne sāpes, nav nekādas jēgas savā prātā radīt priekšstatu par to. Vienīgais priekšstats, kas mums var būt, ir ārējs – apstākļu noteikts, jo esam redzējuši, kā dzīvas būtnes mirst. Tulkojot "nāve nav nekas attiecībā pret mums" vai kā tamlīdzīgi, tiek uzsvērts, ka nāve ir tikai tukšs vārds un, no tās baidoties, cilvēki baidās no vārdiem, ko paši izgudrojuši.[118] Tulkojot, "nāve mūs nekādi neskar", kā dara Lukrēcijs (III, 830), tiek uzsvērts epikūrisma sensuālisms: nekad dzīves laikā mēs nevaram pieskarties neesošajam, iegūt "nebūšanas" sajūtu.

Vēstulē Menoikejam Epikūrs netieši piemin visas šīs iespējamās interpretācijas: piemēram, lai mazinātu bailes no vārda "nāve" (θάνατος), ko senie grieķi personificēja kā baismīgu dievību, viņš ievieš sinonīmu "ne-dzīvošana" (τὸ μὴ ζῆν). Jēdziens "nāve" katram cilvēkam asociējas ar kaut ko citu – dažiem mirt nozīmē zaudēt visus tos priekus, baudas, vērtības un guvumus, kas pieder pie dzīves (*Vēst. Men.*, 125–126), citiem – nonākt nekad nebeidzamu šausmu stāvoklī, vēl citiem – paradoksālā kārtā spēt izjust nāvei raksturīgo nejutīgumu un ciest no nespējas neko sajust (*Vēst. Hēr.*, 81). Bailes no nāves cilvēkos ir dziļi iesakņotas un tās apkarot nav viegli pat tam cilvēkam, kam par to ir "pareiza izpratne" (*Vēst. Men.*, 124).

[116] *Vēstule Menoikejam*, 124, skat. arī *Vēstule Hērodotam*, 64–66.

[117] Tā tulko Beilijs (85. lpp.) un Longs un Sedlijs (vol. I, 149. lpp.): *death is nothing to us.*

[118] Par valodas rašanos un tās posmiem skat. *Vēstuli Hērodotam*, 75–76.

Epikūrs apgalvo, ka baiļes no nāves var būt viens no pašnāvības cēloņiem: šīs baiļes cilvēka dzīvē rada tik daudz satraukuma un nemiera, ka doma par nāvi kā atbrīvošanos no šī nemiera kļūst kārdinoša (*Fragm. izlase*, 112). Tieši tāpēc viņš Menoikejam piekodina: "Radinies uzskatīt, ka nāve ar mums nekādi nav saistīta".

Trešā četrkāršu zāļu sastāvdaļa: pareiza izpratne par baudu. Epikūrs pasludina baudu (ἡδονή) par visu dzīvu būtņu, tai skaitā cilvēka, augstāko mērķi (τέλος) – augstāko jeb gala mērķi tādā ziņā, ka šis mērķis vada un nosaka ikvienu dzīvas radības darbību, pat tad, kad darbības tiešais mērķis nešķiet ar to saistīts.

Epikūra laikā bauda bija viens no visvairāk apspriestajiem jautājumiem sengrieķu filosofijā. Šķiet, ka Epikūram nebija sveši ne Platona, ne Aristotela argumenti par un pret hēdonismu,[119] lai arī tieši viņš oponēja tikai sava laikabiedra Aristipa no Kirēnas un tā dēvēto kirēniešu spriedumiem par baudu.[120] Iespējams arī, ka Epikūra baudas teorijas pamati ir mantoti no Dēmokrita, kas par augstāko labumu atzina garastāvokļa nemainību (εὐθυμία), dvēseles mieru un līdzsvarotību, ko gan nekad neidentificēja ar baudu,[121] bet nesatrauktības jeb ataraksijas (ἀταραξία) jēdziens, iespējams, aizgūts no skeptiķu filosofa Pirrona, ko Epikūrs esot apbrīnojis.[122] Neskatoties uz šīm iespējamām ietekmēm, Epikūra baudas teoriju viņa laikabiedri un pēcteči uztvēra kā ļoti pārdrošu. Jāatzīst, ka neatkarīgi no iespējamiem pārpratumiem tekstu pārmantošanas tradīcijā arī paša Epikūra teksti ir neviendabīgi: tajos atrodami gan nopietni centieni atspēkot pārmetumus par izvirtības sludināšanu, paskaidrojot, kas tieši ir bauda epikūriešu izpratnē (*Vēst. Men.*, 131), gan arī bravūrīgi izteikumi par baudu kā vienīgo dzīves saturu, kuru mērķis, iespējams, bija izaicināt lasītājus un tos šokēt, piemēram: "Visa labā sākums un sakne ir vēdera bauda; uz to ir atvedināmas arī gudrības cauraustās un izsmalcinātās {lietas}" (*Fragm. izlase*, 100). Uz pretrunām paša Epikūra tekstos par baudu norādīja jau viņa lasītāji antīkajā pasaulē, piemēram, Cicerons.[123]

---

[119] Galvenie Platona teksti par hēdonismu lasāmi dialogos *Protagors*, 351b–358d, *Gorgijs*, 492d–507e, *Valsts*, IX, 581a–587e un *Filēbs*, kas gandrīz pilnībā veltīts šim jautājumam. Aristotela pamatteksti par baudu meklējami darbā *Ētika Nikomaham*, VII, 11–17 un X, 1-5.

[120] Epikūra doksogrāfija pēc *Vēstules Menoikejam*, 136–137.

[121] DL IX, 45 = DK 68 B 4.

[122] DL IX, 62–68.

[123] Cicerons, *Par laba un ļauna robežām*, II, 20–30.

Pretēji Aristotelam, kas tikai pieaugušu un nobriedušu cilvēku uzskatīja par spējīgu spriest par labu un ļaunu, Epikūrs baudas fundamentālās nozīmes pamatojumā apelē pie tikko dzimuša bērna vai pie dzīvnieka, kas instinktīvi tiecas pēc baudas un izvairās no sāpēm (*Vēst. Men.*, 137). Tieksme pēc baudas un bēgšana no sāpēm visām dzīvām būtnēm ir iedzimta[124] – tā "ir no dabas ar mums saistīta", jo baudas stāvoklis ir absolūti nepieciešams dzīvu būtņu izdzīvošanai (*VM*, 37). Cilvēku baudkārei nav nekāda sakara ar izvirtušas sabiedrības spiedienu vai nepareizu audzināšanu. Epikūram, kurš nemitīgi atkārto, ka "bauda ir svētlaimīgas dzīves sākums un gals" (*Vēst. Men.*, 128), "bauda" ir nevis kaut kas, pēc kā jātiecas, bet pēc kā cilvēks jau dabiski tiecas – tiekšanās pēc baudas ir nevis aicinājums vai vēlējums, bet gan empīrisks fakts. Cicerona dialogā augstākā labuma identificēšana ar augstāko baudu nosaukta par "uzskatāmu" (ἐναργής) – tas ir, par tādu, kurai nav nepieciešami nekādi pierādījumi, tieši tāpat kā sniega uzskatāma īpašība ir balta krāsa, uguns īpašība – tās karstums un medus īpašība – tā saldums.[125]

Epikūrs apgalvo, ka bauda nozīmē "neciest ķermenī sāpes un nebūt dvēselē satrauktam" (*Vēst. Men.*, 131). Bauda un sāpes izslēdz viens otru. Varētu šķist, ka, noliedzot jebkāda starpstāvokļa esamību starp baudu un sāpēm, tiek izteikts apgalvojums, kas pretējs mūsu pieredzei. Jau Sokrats Platona dialogā *Valsts* atzīmēja, ka tā ir ilūzija – ciešot no sāpēm, iedomāties, ka tad, kad sāpes beigsies, iestāsies bauda.[126] Taču Sokrata arguments izriet no pieņēmuma, ka gan sāpes, gan baudas ir "kustības", un, kad to nav, iestājas starpstāvoklis – miers. Kirēnieši pieņēma šo teoriju par trīs stāvokļiem, bet epikūrieši ne.[127] Par Epikūra nostājas cēloņiem var tikai izteikt hipotēzes, jo viņš nav tos paskaidrojis, taču iespējams, ka tās ģenēzē jāņem vērā paša Epikūra biogrāfijas fakti – viņa sliktā veselība, vārgums un hronisku nierakmeņu aizsprostojuma radītas sāpes, no kurām Epikūra cieta daudzus gadus, – iespējams, pat vairākus gadu desmitus savas dzīves otrajā pusē un ko antīkā medicīna nemācēja dziedināt (*Epik. dzīve*, 7 un 15). Ja cilvēks ilgstoši cieš neremdināmas fiziskas sāpes, ir iedomājams, ka šo sāpju neesamību viņš sāk uzskatīt par baudu. Cilvēka dzīves apstākļu piesaukšanu viņa spriedumu izcelsmes pētījumos Epikūrs nevērtētu kā aplamu, jo

[124] *Vēstule Menoikejam*, 129; *Epikūra dzīve*, 34.
[125] Cicerons, *Par laba un ļauna robežām*, I, 30.
[126] Platons, *Valsts*, IX, 583c–584a.
[127] Epikūra doksogrāfija pēc *Vēstules Menoikejam*, 136–137.

visi cilvēku viedokļi un zināšanas, kā jau redzējām nodaļā par kanoniku, sakņojas viņu sajūtās un pieredzē.

Ikviena bauda ir laba un ikvienas sāpes ir sliktas (*Vēst. Men.*, 129). Taču cilvēka dabiskā un spontānā tieksme pēc baudas un izvairīšanās no sāpēm nenozīmē, ka visos apstākļos ir jātiecas pēc baudas un jāizvairās no sāpēm. Proti, ne visas baudas ir tā vērtas, lai tās izvēlētos. Ja lielākā bauda ir ķermeņa sāpju un dvēseles ciešanu prombūtne, tad ir gluži loģiski izvairīties no baudām, kas šo stāvokli varētu iedragāt, un samierināties ar sāpēm, kas šo stāvokli varētu stiprināt (§§129–130). Minot grieķu pasaulē tradicionālo piemēru: zāles, ko nozīmē ārsts, lai dziedinātu no kādas slimības, ir rūgtas un negaršīgas (negaršīgumu, tāpat kā izsalkumu, slāpes, niezi, salšanu un visu nepatīkamo grieķi klasificēja kā sāpes), taču slimnieks samierinās ar šo negaršīgumu, jo cer vai zina, ka zāles atveseļos ķermeni un pēc brīža mazinās sāpes.

Epikūrs izšķir divu veidu baudas. "Augstākā bauda" epikūrismā ir statisks, neitrāls stāvoklis, ko raksturo fizisku sāpju un garīgu ciešanu neesamība. Šo stāvokli sauc par statisko baudu jeb "miera stāvokļa" (καταστηματική) baudu. Tās pretstats ir kinētiska bauda jeb bauda "kustībā" (ἐν κινήσει). Epikūrs lietoja jēdzienu "bauda kustībā", lai apzīmētu visa veida pieredzi, kas sastāv no aktīvas patīkamu ķermeņa sajūtu vai prāta stāvokļu stimulācijas.[128] Tik ilgi, kamēr nav sāpju, mēs piedzīvojam statisku baudu, savukārt kinētiska bauda turpinās tikai tik ilgi, cik ilgi turpinās darbība, kas šo baudu rada. Lai arī kinētiska bauda ir "laba" (jo "laba" ir ikviena bauda), tā nespēj konkurēt ar statisko baudu, kas ir ilglaicīga un tiek piedzīvota visā "sakopojumā" – tas ir, ķermeņa un dvēseles kopumā, nevis tikai tajā daļā vai juteklī, kas saņem kinētisko baudu (*GA*, VIII–IX).

Cicerons, rakstot par epikūriešu uzskatiem, definē kinētisko baudu gan kā sāpju likvidēšanu (piemēram, padzeroties un tā apmierinot slāpes), gan arī kā jau esoša statiskās baudas stāvokļa variēšanu (piemēram, dzerot garšīgu dzērienu tad, kad nav slāpju).[129] Zināms, ka baudu dažādošana iedarbojas uz statisko baudas stāvokli, bet nepalielina to (*GA*, XVIII), tāpēc var domāt, ka Cicerons savā izklāstā kļūdās, saistot sāpju likvidēšanas procesu ar kinētisko baudu. Taču Cicerona liecība, lai arī neskaidri izteikta, noteikti ir pareiza, jo Epikūrs citos mums zināmos tekstos atzīst, ka mēs

[128] Epikūra doksogrāfija pēc *Vēstules Menoikejam*, 136.
[129] Cicerons, *Par laba un ļauna robežām*, II, 9–10.

atvedinām baudu no vēlmju apmierināšanas procesa, proti, noņemot sāpes (*Vēst. Men.*, 128).

Tas, pret ko iestājas Epikūrs, ir kirēniešu tēze, ka īsti baudpilna dzīve sastāv no nemitīgas kinētisko baudu virknes. Sokrats Platona dialogā izsmej šādu dzīvi, salīdzinot to ar centieniem piepildīt cauru krūku,[130] un Lukrēcijs atkārto šo metaforu kā ilustrāciju epikūriskai atziņai.[131] Epikūrs pakārto kinētisko baudu statiskai baudai, pirmo apskatīdams vai nu kā stāvokli ceļā uz augstāko mērķi – sāpju neesamību, vai arī kā šī stāvokļa variāciju, kad tas sasniegts. Iedomāties, ka, esot neitrālajā sāpju (izsalkuma, slāpju) nejušanas stāvoklī, mēs varam palielināt mūsu ķermeņa baudu, ir ilūzija.

Baudu hierarhija nenozīmē, ka visas vēlmes, kuru piepildīšanai nepieciešama kinētiska bauda, ir kaitīgas vai neved uz svētlaimi. Tiesa, Epikūrs bieži atkārto, ka daudzi kinētisko baudu avoti, kā mīlēšana vai izsmalcināti ēdieni un dzērieni, ilgākā laika periodā mums nodara lielāku kaitējumu nekā labumu (*Vēst. Men.*, 127–130) un ka pieticīga dzīve, ko vada cilvēks, kas sapratis atšķirību starp dažādām vēlmēm, sagādā visvairāk laimes. Tomēr epikūriešu dzīve, kādu apraksta arī Lukrēcijs (II, 1–61), ietver ne tikai sāpju un ciešanu neesamību, bet arī patīkamas sajūtas; baudas, ko Epikūrs raksturo kā nepieciešamas kaut kā atzīšanai par labu, iekļauj arī tādas baudas, kas ir kinētiskas – "garšas, mīlas, sarunu un {skaistu} veidolu sniegtas baudas" (*Epik. dzīve*, 6). Kā piemēru varētu minēt arī Epikūra vēstuli kādam draugam, ko citē Diogens Lāertietis. Tajā izteikts lūgums atsūtīt podiņu siera, lai varētu sarīkot dzīres (*Epik. dzīve*, 11). Apgalvodams, ka svētlaimīgai dzīvei pilnīgi pietiek ar maizi un ūdeni (*Fragm. izlase*, 55 un 119), Epikūrs ar draugiem Dārzā tomēr dzēra arī vīnu.

Jebkāds stāvoklis, kurā cilvēks ir brīvs no ķermeņa un dvēseles ciešanām, iekļauj vai var iekļaut arī dažas kinētiskās baudas. Svarīgi ir saglabāt neatkarību no tām, jo pārliecīgs to daudzums cilvēku var novest pretējā stāvoklī – radīt sāpes. Turklāt, ja cilvēks pierod rēķināties ar šīm baudām un paļauties uz to, ka tās vienmēr būs pieejamas, viņš kļūst vieglāk ievainojams nejaušību priekšā, un tādējādi zaudē nesatrauktības stāvokli – tas ir, tiecoties pēc baudas, cieš sāpes. Epikūrisms aicina uz mērenību un pieticību visās dzīves jomās – ne tikai iztikā, bet arī attiecībās ar citiem cilvēkiem.

[130] Platons, *Gorgijs*, 493a.
[131] Lukrēcijs, VI, 20–21.

Piemēram, iemīlēšanās, lai arī tā nenoliedzami rada spēcīgas kinētiskās baudas, rada arī mokpilnu ilgošanos, cerības, sāpes un satraukumu dvēselē.[132] Ciešanas "nāk pēc" baudas, nevis "kopā ar" to, jo epikūrismā nav iedomājams jaukts stāvoklis vai sajūta, kas vienlaikus būtu gan sāpīga, gan arī baudpilna.

Dvēseles jeb mentālās baudas ir augstākas par ķermeņa baudām, jo prāts spēj baudīt ne tikai tagadnē pieejamo, bet, izmantojot atcerēšanās spēju, arī pagātnē piedzīvoto un, lolojot cerību, baudpilni skatīties uz nākotni.[133] Iemācoties pareizi lietot šīs spējas, prāts var mazināt vai neitralizēt neizbēgamas ciešanas. Pirmsnāves vēstulē draugam Idomenejam Epikūrs raksta, ka viņa slimība viņam sagādā ārkārtīgi lielas sāpes, bet viņa dvēsele jūt prieku, atceroties viņu sarunas (*Epik. dzīve*, 22). Atmiņai Epikūra baudas teorijā ir fundamentāla nozīme: aizmirstot "pagātnē piedzīvotu labumu", cilvēks vienā mirklī noveco, bet atmiņas un pateicība par kādreiz piedzīvotu laimi spēj dziedināt no nelaimēm un palīdz saglabāt "dvēseles veselību".[134] Ja atmiņas par pagājušiem notikumiem sniedz baudu, šī bauda ir tikpat īsta un reāla kā bauda, ko saņemam šobrīd. No šīs tēzes izriet arī ceturtā "četrkāršu zāļu" sastāvdaļa: zināšanas par sāpju dabu. Izmantojot zināšanas un prāta spējas, ir iespējams iemācīties pārvarēt sāpes vai sadzīvot ar tām. Epikūrismā garīgas ciešanas ir ļaunākas par fiziskām sāpēm, taču, ja fizisku sāpju novēršanas līdzekļi cilvēkam ne vienmēr ir pieejami, garīgu ciešanu novēršanas līdzekļi viņa rīcībā ir vienmēr – tā ir gudrība. Piemēram, ja cilvēks nespēj novērst sāpju tiešo cēloni, viņš var mazināt šīs ciešanas, izmantojot kādu sev pieejamu kinētisko baudu, piemēram, sarunājoties ar draugiem.

Cilvēkam ir jāmāk būt pašpietiekamam. Pašpietiekamību jeb autarkeiju (αὐτάρκεια) Epikūrs pasludina par brīvības priekšnoteikumu. Pašpietiekamība nenozīmē ne vienkāršu egoismu, ne arī principiālu atteikšanos no ērtībām, ko var sagādāt dzīve, bet gan spēju iztikt ar sevi, negaidot ne no dieviem, ne likteņa, ne nejaušības, ne citiem cilvēkiem, ko cilvēks pats var sev sagādāt, un atbrīvojot sevi no vēlmēm, kuru piepildīšana nav paša spēkos.[135]

---

[132] Salīdzināt ar *VM*, 51.

[133] Atmiņas par pagātni: *Fragmentu izlase*, 95; *VM*, 19; 55; 75; *Vēstule Menoikejam*, 122. Cerības uz nākotni: *VM*, 33 un 39.

[134] *VM*, 19; 55; *Vēstule Menoikejam*, 122.

[135] *Fragmentu izlase*, 93; *VM*, 45.

Baudas izpratne nosaka arī Epikūra spriedumus par taisnīgumu un dzīvi sabiedrībā. Ļaunu vai netaisnīgu rīcību Epikūrs nenosoda pašu par sevi – tā ir neizdevīga šīs rīcības veicējam, jo var sagādāt tikai īslaicīgu baudu rīcības brīdī; ilgtermiņā šī rīcība tās veicējam sagādās daudz vairāk ciešanu nekā baudas, jo līdz pat mūža beigām negodīgais cilvēks baidīsies no soda – gan no cilvēku, tas ir, likumu noteiktā soda, gan arī no dievu soda (*GA*, XXXIV–XXXV). Bailes radīs satraukumu, un satraukums nav savienojams ar svētlaimīgu dzīvi. Epikūra utilitārā baudas teorija ietver visas tradicionālās grieķu vērtības: taisnīgumu, mērenību, piesardzību un it sevišķi apdomību jeb praktisko gudrību (φρόνησις), ko Epikūrs *Vēstulē Menoikejam* atzīst par "godājamāku" nekā filosofija.[136] Epikūrismā tikumiem nav vērtības pašiem par sevi – to vērtība ir instrumentāla, jo, ļaujot cilvēkam dzīvot bez bailēm un satraukuma, tie nodrošina baudpilnu dzīvi. Tikums, raksta Epikūrs, "nav nošķirams no baudas", un tas jāizvēlas nevis pats par sevi, bet gan tikai baudas dēļ, ko tas sniedz.[137] Strīdu starp epikūriešiem un kirēniešiem par baudas vietu un nozīmi dzīvē var ilustrēt ar mītu par Hērakla izvēli: Hērakls stāv krustcelēs un nevar izšķirties, pa kuru ceļu iet – pa baudas vai tikuma ceļu.[138] Gan kirēnieši, gan epikūrieši teiktu, ka jāiet pa baudas ceļu, taču epikūriešiem baudas ceļš nozīmē arī tikuma ceļu, proti, ir tikai viens vienīgs ceļš.

Teicām, ka Epikūra ētika ir balstīta fizikā, proti, ka zināšanas par dabu, par visa esošā uzbūvi un darbību ir nepieciešams priekšnoteikums laimīgai dzīvei. Bauda un sāpes ir to dzīvo būtņu, kas tās piedzīvo, gadījuma pazīmes. Tās rodas, jutekļa tvertajai atomu plūsmai iedarbojoties uz šo jutekli – vai nu to nesatraucoši un tam radniecīgi vai arī to satraucoši un sveši (*Vēst. Hēr.*, 53). Baudas un sāpju jušanu nodrošina dzīvu būtņu dvēsele, kas jūt pati un piešķir jutību arī ķermenim (§§64–66).

Svētlaime bez īpašas piepūles pati no sevis radīsies tad, kad cilvēks novāks tās ceļā visus šķēršļus – aplamus, satraukumu radošus viedokļus par dieviem, nāvi, sāpēm un baudu. Dievu svētlaimei pielīdzināmā svētlaime cilvēkam būtībā ir dabisks stāvoklis, un laimei nepieciešamie baudu avoti ir viegli pieejami ikvienam. Svētlaime nav paredzēta īpašiem cilvēkiem – filosofiem, cilvēkiem ar lielu dzīves pieredzi vai cilvēkiem, kas guvuši labu izglītību. Tā ir pieejama

[136] *Vēstule Menoikejam*, 132; skat. arī *GA*, V.
[137] Doksogrāfija pēc *Vēstules Menoikejam*, §138.
[138] Ksenofonts, *Atmiņas par Sokratu*, II, 1, 21–34.

gan jauniem, gan veciem, gan sievietēm, gan vīriešiem, gan brīviem cilvēkiem, gan vergiem (*Vēst. Men.*, 122). Gudrajam (σοφός) to varbūt ir vieglāk sasniegt tā vienkāršā iemesla dēļ, ka viņš sapratis, kā attīrīt ceļu uz svētlaimi. Epikūra ētikā nav ne pienākumu, ne sodu. Vainot savā nelaimē ārējus apstākļus, nejaušības, likteņa triecienus, citu cilvēku nodevību vai ko tamlīdzīgu, pēc Epikūra domām, ir bezjēdzīgi (*Vēst. Men.*, 133–134).

Epikūrs ievieš vēlmju klasifikāciju lai noteiktu, kā var zināt, ka bauda, pēc kuras cilvēks tiecas, patiešām viņu atbrīvos no sāpēm un ciešanām. Vēlmes (ἐπιθυμίαι) var būt:

1) dabiskas un nepieciešamas, kā vēlme apmierināt izsalkumu vai slāpes, silti apģērbties aukstā laikā, u.tml.[139] Šīs vēlmes ir dabiskas un nepieciešamas, jo tās tiecas radīt un uzturēt statiskās baudas stāvokli;

2) dabiskas, bet ne nepieciešamas, kā dzimumtieksme, gardēdība, u.tml. Šīs vēlmes ir kinētiskas, jo tās tiecas dažādot statisko baudu. Tās ir vēlmes, kuru nepiepildīšana nenoved pie sāpēm. Apdomības (φρόνησις) pienākums ir šīs vēlmes kontrolēt un ierobežot, ja tās kļūst kaitīgas;[140]

3) ne dabiskas, ne nepieciešamas, bet radušās no "tukša viedokļa", kā vēlme iekarot pasauli, iegūt nemirstīgu slavu, godu, u.tml.

Vēlmju iedalījums nepieciešamajās, dabiskajās un tukšajās jeb liekajās bija pazīstams arī Platonam, Aristotelam[141] un citiem grieķu filosofiem, bet Epikūrs to izstrādā ļoti sīki: piemēram, vēlme pēc ēdiena un silta apģērba ir gan dabiska, gan nepieciešama, bet vēlme pēc seksuāla apmierinājuma – tikai dabiska. Dabiskās un nepieciešamās vēlmes Epikūrs atkal sadala trīs grupās – nepieciešamās laimei (piemēram, nesatrauktība, brīvība no bailēm), nepieciešamās ķermeņa labsajūtai (ēdiens, dzēriens, apģērbs) un nepieciešamās dzīvei (tas ir, izdzīvošanai, kā, piemēram, drošība: *Vēst. Men.*, 127). Principā ir jāapmierina tikai dabiskās vēlmes un nepieciešamās vēlmes – gudrajam ar to pilnīgi pietiek. Taču tas nenozīmē, ka Epikūrs aicina visus cilvēkus bez izņēmuma sekot šim priekšrakstam – cilvēki no dabas ir atšķirīgi un viņu vēlmes un dziņas var būt dažādas. Plūtarhs citē kādu Epikūra teicienu, kurā apgalvots, ka cilvēkiem,

[139] *Vēstule Menoikejam*, 127; *GA*, XXIX.

[140] Skat. iepriekšējā piezīmē minētos tekstus, kā arī *Vēstuli Menoikejam*, 132; *VM*, 21.

[141] Platons, *Valsts*, 558d–559c (vajadzīgas/ nevajadzīgas); Aristotels, *Ētika Nikomaham*, 1118b8–27 (dabiskas/ nedabiskas).

kas ir iemīlējušies godkārē, un tāpēc nevar palikt mierā, vajag sekot savai dabiskajai tieksmei un iesaistīties politiskajā un sabiedriskajā dzīvē. Ja viņi to nedarīs un spiedīs sevi dzīvot kā epikūrieši, Dārza noslēgtībā, viņi būs satraukti un nelaimīgi, neiegūstot to, ko vēlas.[142] *Galvenajās atziņās* Epikūrs raksta, ka ir cilvēki, kas tiecas pēc slavas un ievērības, domājot, ka tā viņi iegūs drošības sajūtu, un secina, ka, ja šie cilvēku panākumi viņiem ir nesuši drošības sajūtu, tad šī izvēle ir bijusi pareiza, bet, ja nav, tad nepareiza (VII). Cilvēki piedzimst dažādi. Kā Epikūrs raksta darbā *Par dabu*, "jau no paša pirmsākuma mūsos vienmēr ir dažādas sēklas lielākā vai mazākā skaitā: vienas mūs ved uz tādām, citas uz savādākām un vēl citas – gan uz tādām, gan arī savādākām darbībām, domām un nostājām" (*Fragm. izlase*, 42(1)). Epikūrs nevienu neaicina cīnīties pret savu dabu – tas būtu pilnīgā pretrunā ar mācību sekot baudai un izvairīties no sāpēm. Svarīgi ir tikai izvērtēt savas vēlmes un dziņas, lai zinātu, kādi ir to patiesie motīvi un vai to apmierināšana sasniedz šos mērķus. Ja tā nenotiek, savu dabu vajag nevis "piespiest ar varu", sevi laužot, bet gan "pārliecināt" (*VM*, 21).

Ja atomu kustība pasaulē un arī cilvēka ķermenī un dvēselē ir mehāniska un to nenosaka nekas cits kā vien atomu sadursmes, kādā veidā cilvēks spēj kaut ko izvēlēties un no kaut kā izvairīties, proti, kā vispār ir iespējama ētika? Teksti, kuros Epikūrs par to runāja, saglabājušies tikai fragmentāri, taču ir skaidrs, ka cilvēka rīcība nav determinēta – uz to neattiecas "neizbēgamība" (ἀνάγκη), kas regulē daudzus procesus dabā. Neizbēgamība uz cilvēku var attiekties tikai tik lielā mērā, cik neizbēgama visiem cilvēkiem ir nāve. Taču, kā jau tika teikts, nāve mūs neskar.

Cilvēka izvēles brīvību Epikūrs uzsver vairākkārt[143] un tādējādi novēršas no sava priekšgājēja atomista Dēmokrita, kas visu cēloņību – arī cilvēka izvēles – pakļāva atomu kustības likumiem. Ir bijuši mēģinājumi cilvēka izvēles brīvību atomisma teorijas ietvaros saistīt ar atomu spontānās novirzīšanās jēdzienu (παρέγκλισις, *clinamen*), par ko runājām nodaļā par fiziku. Šī novirze ir pārāk maza, lai varētu ietekmēt dabas procesus makroskopiskā līmenī, taču tā ir pietiekamu liela, lai atstātu nākotni nenoteiktu un neparedzamu. Tomēr šķiet, ka ar atomu novirzīšanās teoriju nepietiek, lai izskaidrotu cilvēka rīcības cēloņus, jo šī novirzīšanās vienkārši

[142] PLŪTARHS, *Par dvēseles mieru*, II, 465f = Ūzenera fragm. 555.
[143] *Fragmentu izlase*, 42; *VM*, 40.

padarītu cilvēka rīcību neparedzamu – neparedzamu pirmām kārtām viņam pašam, taču ne jau par to ir runa. Epikūram cilvēka rīcības cēloņi ir kompleksi – tos daļēji ietekmē ārējie apstākļi, pie kuriem pieskaitāmi arī visi tvērumi – atomu plūsmas, ko nepārtraukti uzņem cilvēka ķermenis un dvēsele, tos ietekmē cilvēka iedzimtās vēlmes un noslieces, un tos ietekmē arī viņa prāts un tā izdarītie spriedumi.[144] Diogens Lāertietis Epikūra darbu sarakstā min sacerējumu *Par likteni* (§28), kurā, domājams, bija runāts tieši par šiem jautājumiem un no kura nav saglabājusies neviena rindiņa.

Epikūrisms, pretstatā Grieķijas klasiskā laikmeta filosofijām, kuras interesēja cilvēka vieta polisā un pati polisa jeb valsts kā tāda, ētikas centrā nostāda cilvēku un viņa nelielo draugu loku. Epikūra draudzības slavinājumam sengrieķu filosofijā nav līdzinieka. Draudzība ir arī vislabāk zināmais un Diogena Lāertieša biogrāfijā vislabāk atspoguļotais Epikūra biogrāfijas aspekts: pirms Dārza dibināšanās Atēnās Epikūrs ieguva sekotājus un draugus Mitilēnē, Lampsakā un citās Jonijas piekrastes pilsētās; daudzi draugi kopā ar viņu pārcēlās uz Atēnām un dzīvoja Dārza kopienā līdz pat nāvei; Epikūra testaments un pirmsnāves vēstule liecina, ka tie bija draugi uz mūžu,[145] kas epikūrismam bija pievērsušies jau pusaudža gados, kā Idomenejs, vai kas atšķirtībā no Epikūra bija pavadījuši tikai pāris mēnešus, kā Mētrodors (*Epik. dzīve*, 22).

Draudzību (φιλία) Epikūrs atzīst par vislielāko vērtību un labumu, ko cilvēkam var sniegt gudrība (*GA*, XXVII). Rakstot par draudzību, Epikūrs runā nevis par vispārīgu attieksmi, kāda cilvēkiem pret to būtu jāizveido, bet tieši par filosofa attieksmi. Epikūram draudzība galvenokārt ir attiecības starp līdzīgi domājošiem cilvēkiem, kas kopīgi nodarbojas ar filosofiju, – ideālā gadījumā starp epikūriešiem. Citiem vārdiem sakot, tikai filosofs var iemantot īstu draugu un tikai filosofu kopiena var dzīvot patiesā draudzībā, jo starp cilvēkiem ārpus šīs kopienas, ko Epikūrs nicinoši sauc par "pūli", nav iespējama dabiska kopības sajūta, labvēlība un sirsnība, kas raksturo draudzību (*Fragm. izlase*, 115). Draudzības slavinājums epikūrismā var šķist gandrīz paradoksāls, jo Epikūrs daudzos tekstos uzsver, ka

[144] Skat., piemēram, *Vēstuli Menoikejam*, 133, par spīti teksta bojājumam: "<dažas lietas notiek neizbēgamības dēļ>, citas – nejaušības dēļ, vēl citas – mūsu pašu dēļ."

[145] *Epikūra dzīve*, 9 ("draugu pulks – tik liels, ka to skaitam par mērvienību nevarētu ņemt pat veselas pilsētas, (..) mācekļi, kas gluži kā ar saitēm saistīti ir palikuši uzticīgi viņa mācībai (..)").

cilvēkam ir jādzīvo "prom no pūļa", no politiskās un sabiedriskās dzīves, jādzīvo "slēpti" – "tā lai neviens nepamanītu, ka tu esi bijis pasaulē".[146] Draugi nepieder pie "pūļa", tāpēc draugu kopiena ir vieta, kurā patveras filosofs, no tā novēršoties.

Draudzībā Epikūrs izšķir vairākus posmus. Draudzības uzsākšanu motivē izdevīgums.[147] "Izdevīguma" (τὸ συμφέρον) jēdzienu nevajag saprast tīri materiālā nozīmē – par to Epikūrs vispār nerunā – tas drīzāk ir "izdevīgums", ko gūst abas iesaistītās puses, ja tās, piemēram, kopīgi lasa, cenšas saprast un iegaumēt filosofisku tekstu, kā *Vēstuli Menoikejam*, kuras beigās lasāms pamudinājums apdomāt tās saturu "kopā ar sev līdzīgo" (*Vēst. Men.*, 135). Draudzības uzsākšanu Epikūrs salīdzina ar zemes apsēšanu.[148] Draudzība nostiprinās laika gaitā, pietuvinot īstus draugus "svētlaimīgo", tas ir, dievu stāvoklim (*VM*, 52). Draudzība sniedz drošības sajūtu – daudz vairāk sajūtu nekā reālu drošību, jo to cilvēkam, kas vienmēr pakļauts nejaušībām, nevar sniegt neviens: "Mums palīdz ne tik daudz draugu palīdzība," raksta Epikūrs, "cik uzticība šai palīdzībai" (*VM*, 34). Draudzības sniegtā drošības sajūta ir vislielākā, ko cilvēks spēj iegūt (*GA*, XXVIII). Kad draudzība ir nostiprinājusies, epikūrietim ir jābūt gatavam savu draugu labā nest vislielākos upurus: pakļaut sevi briesmām, paciest trūkumu un grūtības un pat doties nāvē, ja tas nepieciešams.[149] Šis apgalvojums šķiet pretrunā ar Epikūra teoriju par augstāko labumu – baudu, nesatrauktību un brīvību no fiziskām ciešanām. Drauga dēļ epikūrietis ir gatavs dzīvot satraukuma un sāpju pilnu dzīvi, turklāt viņš nekad nav pasargāts no vilšanās, apjukuma un sāpēm, ko neizbēgami sagādā drauga nodevība, un viņam stāv priekšā cīņa ar skumjām un zaudējuma sajūtu drauga nāves gadījumā.[150]

Apsverot visus šos draudus epikūrieša svētlaimei, jājautā, kāpēc Epikūrs tik ļoti uzsver draudzības nozīmi. Pats viņš uz šo jautājumu nav devis pārliecinošu atbildi, lai arī apzinājies, ka vērtības piešķiršana draudzībai ir grūti savienojama ar filosofa pašpietiekamības ideālu un ar viņa ētikas hēdonisko un utilitāro ievirzi. Kādā vēstulē

[146] *GA*, XIV; Plūtarhs, *Pirra dzīve*, 20; Seneka, *Vēstules Lucīlijam par ētiku*, 79, 15.
[147] *VM*, 23; Epikūra doksogrāfija pēc *Vēstules Pītoklam*, 120b.
[148] Epikūra doksogrāfija pēc *Vēstules Pītoklam*, 120b.
[149] *VM*, 28; *Fragmentu izlase*, 54; Epikūra doksogrāfija pēc *Vēstules Pītoklam*, 121b;
[150] *VM*, 56–57; 66; skat. arī *Fragmentu izlasi*, 66.

viņš raksta: "Lai arī gudrs vīrs ir pašpietiekams, viņš tomēr vēlas sev draugu – ja ne cita iemesla dēļ, tad vismaz tāpēc, lai uzturētu draudzību un lai neatstātu novārtā tik nozīmīgu tikumu" (*Fragm. izlase*, 54). Kāda "tikuma" piekopšana epikūrismā nav vērā ņemams arguments, jo pats Epikūrs cituviet raksta, ka tikumi "nav jāizvēlas paši par sevi" – tie ir "tukši un bezjēdzīgi", ja tie nesagādā baudu.[151] Draudzība nenoliedzami var sagādāt baudu, taču tā nes līdzi arī ciešanas un sāpes, kas var būt lielākas par šo baudu. Žans Salems epikūrisko draudzības problēmu piedāvā risināt no atomisma skatu punkta. Ja draugs epikūrietim ir viņa *alter ego* – cilvēks, kura fiziskās sāpes epikūrietis izjūt tā, it kā sāpētu viņam pašam,[152] tas, iespējams, nozīmē to, ka epikūrieša un viņa drauga ķermeņa atomi tūkstošiem reižu ir mainījušies vietām, proti, ar jutekļiem nemitīgi tverot otras personas rēgu, drauga ķermenis ilgstošā laika periodā uzņem ļoti lielu otra cilvēka atomu daudzumu. Tādējādi draugs, ar kuru kopā epikūrietis diendienā nodarbojas ar filosofiju, nav vairs gluži cits cilvēks, bet nav arī pilnīgi viņš pats. Tā kā ar rēgu palīdzību tiek pārnests ne tikai otra cilvēka vizuālais tēls, bet arī viņa domas, var pieņemt, ka starp draugu ķermeņiem laika gaitā rodas dinamiska simbioze, līdzpārdzīvojums vai kopā–jušana (συμπάθεια), kas saista draugu dvēseles unisonā vibrējošo atomu plūsmā.[153] Pazaudējot draugu, epikūrietis burtiskā un materiālā nozīmē pazaudē daļu no viņa paša.

Salema atomiskais draudzības nozīmes skaidrojums pašu draudzības paradoksu epikūrismā tomēr atstāj spēkā un, šķiet, ka Epikūrs nav pat īpaši centies atrisināt šīs pretrunas. Līdzīgi ir arī ar viņa filosofijas veidošanos, jo no vienas puses Epikūrs sludina, ka visu ir iemācījies pats un viņam nav bijuši skolotāji (*Epik. dzīve*, 13), bet no otras puses Epikūrs daudz biežāk saka "mēs" nekā "es" – darba *Par dabu* fragmenti liecina, ka tas tapis sadarbībā ar Mētrodoru, diskusijās un strīdos, kuru rezultātā gan Epikūrs, gan viņa sarunu biedrs mainījuši viedokli, arī pirmsnāves vēstulē viņš piemin sev nozīmīgās sarunas ar draugiem (*Epik. dzīve*, 22).

---

[151] Epikūra doksogrāfija pēc *Vēstules Menoikejam*, 138; *Fragmentu izlase*, 15 un 43.

[152] Skat. *VM*, 56–57: "Gudrais necieš vairāk sāpju tad, kad pats tiek spīdzināts, nekā tad, <ja tiek spīdzināts> viņa draugs."

[153] J. Salem, *L'Atomisme antique: Démocrite, Épicure, Lucrèce*, Paris, 1997, 138.–139. lpp.

Epikūriešu draugu kopienas, kas palika nošķirtas no sabiedriskās un politiskās dzīves, pilsoņos izsauca neizpratni un pat dusmas – to uztvēra kā apolitisku un asociālu, pat naidīgu. Kā vēlāk ar nožēlu rakstīja Seneka, Epikūra filosofija "ir izgrūdusi pilsoni no dzimtenes."[154] Taču aicinājums nošķirties "no pūļa" nenozīmē, ka Epikūrs neinteresējās par sociāliem un politiskiem jautājumiem. Patiesībā nav šaubu, ka Epikūram bija arī politiska satura darbi, vismaz viens – Diogena Lāertieša sarakstā minētais sacerējums *Par valdnieku varu*.[155] *Galvenajās atziņās* Epikūrs diezgan daudz runā par cilvēku attiecībām sabiedrībā (ārpus epikūriešu kopienām), par likumdevēju mērķiem un likumu nozīmi, par taisnīgumu un brīvību.

Atšķirība starp to dzīvi, kas valda draugu–filosofu kopienā, un to dzīvi, kas atrodas ārpusē, pūlī, ir ārkārtīgi liela. Epikūrs, piemēram, uzsver, ka "pūlim", ir vajadzīgi likumi un to ievērošana ir jānodrošina ar sodiem, jo cilvēkus no netaisnības nevar atturēt nekā citādi kā vien ar bailēm no soda (*Fragm. izlase*, 117). Savukārt filosofu kopienai likumi nav vajadzīgi, jo tajā visi ir pietiekami saprātīgi, lai nodrošinātu savu labklājību un pienācīgi rūpētos par citiem. Viņš pat raksta, ka valstī valdošie likumi filosofiem var būt derīgi tikai tāpēc, lai pasargātu viņus no "pūļa" netaisnības (*Fragm. izlase*, 116). Sabiedrībā, ko veido "pūlis", valdošais ļaunums ir cilvēku muļķības sekas. To rada naids, skaudība vai nicinājums[156] – īpašības, kas gudram cilvēkam nepiemīt, jo viņš saprot, ka tās ir liekas vai kaitīgas ne tikai tiem, pret kuriem tās vērstas, bet arī pašam.[157] Plūtarhs norāda, ka Epikūra attieksme pret likumiem ir divdomīga: uz jautājumu, vai filosofs darīs kaut ko tādu, ko likumi aizliedz darīt, zinot, ka viņu nepieķers, viņš atbild, ka pie viennozīmīga apgalvojuma nav viegli nonākt. Plūtarhs no tā izdara secinājumu, ka epikūrieši ir gatavi neievērot likumus, bet neuzdrošinās to atzīt (*Fragm. izlase*, 3). Iespējams, ka šāds secinājums ir pārspīlēts vai arī tas jāattiecina tikai uz kaut kādiem konkrētiem likumiem – tekstos jēdziens "likumi" nekad nav precizēts un šo jautājumu sarežģī arī tas, ka ar vārdu νόμος grieķi apzīmēja gan likumdevēju izsludinātos likumus, gan arī paražas un tradīcijas –, bet iespējams arī, ka epikūriešu nostāja patiešām bija tāda, jo vēstulē Idomenejam Epikūrs

[154] Seneka, *Vēstules Lucīlijam par ētiku*, 110, 35.
[155] *Epikūra dzīve*, 28.
[156] Epikūra doksogrāfija pēc *Vēstules Pītoklam*, 117.
[157] Par skaudību skat., piemēram, *VM*, 53, kur paskaidrots, kāpēc kādu apskaust ir muļķīgi.

viņu mudina dzīvot, "nevergojot likumiem un viedokļiem", ja vien tas nerada draudus pašam (*Fragm. izlase*, 48), un kādā citā vēstulē adresātu nosauc par "tādas brīvas dzīves cienīgu, ko neierobežo likumi" (51).

Likumu noteiktais ne vienmēr sakrīt ar taisnīgo. Taisnīgs ir tikai tas, kas ir savstarpēji derīgs cilvēku saskarsmē dotajā brīdī – nevis ir bijis derīgs tradicionāli vai derīgs iepriekšējā situācijā, kad likums tika pieņemts. Taisnīgumam vienmēr ir jāizriet no taisnīgā pirmtvēruma, kas ir visu cilvēku prātos, bet kas bieži tiek nomākts ar "tukšiem saukļiem" (*GA*, XXXVII). Derīgais cilvēku saskarsmē ir tas, kas pēc iespējas daudziem cilvēkiem ir izdevīgs un pēc iespējas mazāk cilvēkiem – neizdevīgs. Taisnīgums nepastāv pats par sevi, tas pastāv tikai kā izdevīguma funkcija (*GA*, XXXIII). Epikūra spriedumi par taisnīgumu un izdevīgumu ir franču apgaismības laika domātāja Žana Žaka Ruso "sabiedriskās vienošanās" teorijas priekšteči. Sabiedrībai ir jābalstās uz savstarpēju vienošanos par nekaitēšanu un neciešanu no kaitējuma (*GA*, XXXI; XXXII). To Epikūrs sauc par "dabisku taisnīgumu", jo tā mērķis ir apmierināt visu cilvēku fundamentālo tieksmi pēc drošības. Tieksmi pēc drošības Epikūrs saista ar tieksmi pēc nesatrauktības, tas ir, pēc dvēseles miera – tik ilgi, kamēr pastāv nedrošība un bailes, šis miers nav sasniedzams (*GA*, XL).

Tekstos Epikūrs ne tikai runā par "četrkāršo zāļu" pamatprincipiem svētlaimes sasniegšanai, bet sniedz praktiskus padomus daudzās un dažādās dzīves jomās. Epikūra ētika ir vērsta nevis uz zināšanu uzkrāšanu, bet gan pareizu rīcību, proti, praksi. Tieši tāpēc epikūrietis Torkvāts Cicerona darbā *Par laba un ļauna robežām* epikūrismu nosauc par "prasmi dzīvot" (*ars vivendi*).[158] Filosofija ir nepieciešama, lai atveseļotu savu dvēseli un iegūtu mieru, un ar to jāsāk nodarboties tūlīt, šajā pašā brīdī (*Vēst. Men.*, 122). Cilvēks piedzimst tikai vienreiz – viņam dota tikai viena iespēja un viena dzīve, kuras ilgums saīsinās ar katru mirkli ("Mēs esam vienreiz piedzimuši, un divreiz piedzimt mums nav ļauts..."). Ja viņš vilcinās būt laimīgs, dzīve tiek bezjēdzīgi izšķiesta (*VM*, 14).

[158] Ciceronis, *Par laba un ļauna robežām*, I, 21, 72.

ĪSUMĀ PAR EPIKŪRISMA NOZĪMI EIROPAS FILOSOFIJAS VĒSTURĒ

Pēcvārda sākumā jau teicām, ka Epikūra Dārzs Atēnās pastāvēja un turpināja darboties aptuveni sešus gadsimtus pēc Epikūra nāves, un grāmatas ievadā, kur minējām epikūrisma pētniecības avotus romiešu pasaulē, norādījām uz nozīmīgiem epikūriešu darbu atradumiem Itālijas senās pilsētas Herkulānas arheoloģiskajos izrakumos.[159] Grieķu valodā rakstošais sīrietis Filodēms no Gadaras un latīņu dzejnieks Lukrēcijs ir vienīgie Romas laika epikūrieši, kuru darbi visā pilnībā vai lielā apjomā saglabājušies līdz mūsdienām, taču no vēsturnieku liecībām zināms, ka epikūrisms bija pazīstams un ar dažādām sekmēm piesaistīja romiešu uzmanību līdz pat impērijas sabrukumam.

II gadsimtā pirms mūsu ēras attieksme pret epikūrismu Itālijā šķiet diezgan negatīva vai vismaz aizdomu pilna: romiešu vēsturnieki raksta, ka divi grieķu izcelsmes epikūrisma skolotāji Alkajs un Filisks 173. gadā p.m.ē. tika padzīti no Romas, jo "kļuva par daudzu nevajadzīgu baudu ieviesējiem jauniešu vidū".[160] Tāpat zināms, ka Atēnu epikūriešu skolas pārstāvji nebija iekļauti vai paši atteicās piedalīties filosofijas skolu pārstāvju delegācijā, ko atēnieši nosūtīja uz Romu 155. gadā p.m.ē. Neskatoties uz to, I gadsimtā p.m.ē. vairākas epikūriešu komūnas bija izveidojušās Neapoles reģionā. Neskaitot Filodēmu un viņa skolniekus Herkulānā, bija pazīstams arī grieķu epikūrietis Sīrons, pie kura mācījās arī dzejnieks Vergilijs. Vergilijs pat, iespējams, bija Sīrona mīļākais skolnieks, jo tieši viņš saņēma mantojumā Sīrona villu pēc skolas vadītāja nāves 42. gadā p.m.ē.[161] Latīņu valodā, ja neņem vērā Lukrēciju, ko Cicerons dīvainā kārtā nepiemin un kas, šķiet, turējās sāņus no romiešu komūnām, epikūrisma filosofiju rakstiski izklāstīja Amafīnijs, kura darbi nav saglabājušies. Cicerons par epikūriešiem raksta, ka tie "iekaroja visu Itāliju" (*totam Italiam occupaverunt*), taču lielākā daļa latīņu valodā rakstošo epikūriešu darbu neesot bijusi augstvērtīga un ne vienmēr pareizi atspoguļojusi Epikūra mācību.[162] No Cicerona

[159] 320.–321. lpp. un xi–xii lpp.
[160] Ailiāns, *Dažādi vēstures stāsti*, IX, 12; skat. arī Atēnaja *Sofistu mielastu*, XII, 68, 543a.
[161] H. Jones, *The Epicurean Tradition*, London&New York, 1992, 65. lpp.
[162] *Tuskulas sarunas*, IV, 7.

izklāsta izriet, ka epikūrismam Itālijā bija dažādas sejas – vieniem tas nozīmēja nopietnu filosofisku kustību, citiem filosofisku pamatojumu noteiktam dzīvesveidam, vēl citiem – ieganstu, lai novērstos no politiskajiem un pilsoņu pienākumiem.

Pēc I gadsimta p.m.ē. epikūrisma nozīme romiešu zemēs samazinājās vairāku apsvērumu dēļ. Vispirms tāpēc, ka kļuva populāri arī citi no grieķiem mantoti filosofijas virzieni, sevišķi stoisms.[163] Šo konkurenci zināmā mērā radīja vai atspoguļoja pats Cicerons, kurš kritizēja epikūrismu un plaši izklāstīja epikūriešu oponentu stoiķu viedokļus. Pēc Romas republikas sabrukuma, kariem un nemieriem I gadsimta 60–40 gados un it sevišķi dramatiskajā 44. gadā p.m.ē., kad sazvērnieki Pompeja teātrī publiski noslepkavoja Cēzaru, epikūriešu aicinājums "dzīvot slēpti", ignorējot politiskās norises valstī, vairs nebija pieņemams.[164] Imperatoram Oktaviānam Augustam nākot pie varas un uzsākot reliģiskas un morālas reformas, stoiķu filosofija bija guvusi ievērojamu pārsvaru pār epikūrismu – it sevišķi aristokrātiskajā un politiskajā elitē, jo paša Augusta skolotājs jaunībā bija bijis stoiķis.[165] Stoismu aizstāvēja un pārstāvēja arī Seneka, Epiktēts, vēlāk imperators Marks Aurēlijs un citas ietekmīgas personas.

Ārpus Romas epikūrisms, šķiet, saglabāja labāku reputāciju un dzīvotspēju. Apustulis Pauls, mūsu ēras 40-ajos gados ierazdamies Atēnās, tikās un runāja ar epikūriešu un stoiķu filosofiem – šī ir arī senākā zināmā liecība par kristiešu un epikūriešu attiecībām.[166] Ap mūsu ēras 200. gadu nelielā pilsētā Oinoandā, kas šobrīd atrodas dienvidrietumu Turcijā, kāds epikūrietis Diogens netālu no tirgus laukuma Epikūra darbu citātus un epikūrismu sludinošus saukļus lika iekalt akmeņos, no kuriem bija celts laukumu robežojošais mūris, ar tekstu noklājot vairāk nekā 50 metru garu virsmu.[167]

---

[163] H. Jones, *op. cit.*, 77. lpp.

[164] H. Jones, *op. cit.*, 79.–81. lpp.

[165] H. Jones, *op. cit.*, 79. lpp.

[166] "Viņš sarunājās sinagogās ar jūdiem un dievbijīgajiem un ikdienas tirgus laukumā ar visiem, kas gadījās. Bet daži epikūriešu un stoiķu filosofi ar viņu sarunājās un daži sacīja: 'Ko šis pļāpa grib teikt?' Un citi: 'Šis šķiet esam svešu dievu sludinātājs'" (*Apustuļu darbi*, XVII, 17–18).

[167] Hiltons uzskata, ka kopējais aprakstītā laukuma garums bija 45,5 m garš un teksts bija izvietots trīs horizontālās strēlēs (C. W. Chilton, *Diogenis Oenoandensis Fragmenta*, Leipzig, 1967, XLIV–XLV lpp.). Smits uzskata, ka tas bija garāks un pārsniedza 50 metrus (M. F. Smith, *Thirteen New Fragments of Diogenes of Oenoanda*, Vienna, 1974, 48.–49. lpp.).

Kristīgā pasaule sevi nostādīja anti-epikūriskā pozīcijā. Šī nostāja nepārsteidz, zinot epikūriskos priekšstatus par dieva, cilvēka ķermeņa un dvēseles dabu, kā arī par baudu – lai arī šī mācības daļa, kā jau teicām,[168] visvairāk cietusi no pārpratumiem un sagrozīšanas. Patristiskā literatūra gan Rietumos, gan Bizantijā pilnībā atmeta Epikūra teoloģiju: Origens un Augustīns noraidīja Epikūra doktrīnu, ka dieviem varētu būt cilvēciska forma; Tertuliāns, Kaisarejas Eusebijs un Basilejs Lielais izsmēja priekšstatu par dieviem, kur tiem netiek piedēvēts cits mērķis, kā vien nesatrauktība un svētlaime; Antiohijas Teofils, Laktancijs un Tertuliāns noliedza Epikūra mācību, ka dievi, būdami svētlaimīgi, nevar ne dusmoties, ne izrādīt labvēlību un ka tiem pilnīgi vienaldzīgs cilvēku liktenis.[169]

Daži kristiešu apoloģēti uzskatīja par nepieciešamu diezgan detalizēti un argumentēti atspēkot epikūriskās teoloģijas premisas, tādējādi, iespējams, radot šaubas, vai Augustīnam, kas rakstīja, ka epikūrisms ir tik miris un tā pelni tik atdzisuši, ka no tiem nevar izšķilties neviena dzirkstele,[170] ir taisnība. Piemēram, Laktancijs – Konstantīna Lielā dēla Krispa skolotājs – IV gadsimta sākumā epikūriešu uzskatu atspēkošanai veltīja traktātu *Par Dieva dusmām* (*De ire Dei*); pēc Laktancija domām, tieši maldīgais uzskats, ka dievs nevar dusmoties, epikūriešus noveda pie dievišķās providences nolieguma.[171] Kempbels raksta, ka Laktancijs, cenzdamies atspēkot Epikūra teoloģiju, ieviesa nošķirumu starp taisnīgām un netaisnīgām dusmām kā līdzekli, lai izstrādātu kristīgu attieksmi pret vardarbību un asinsizliešanu, un tā lika pamatus kristiešu mācībai par taisnīgu karu.[172]

Savukārt Tertuliāns darbā *Par dvēseli* (*De anima*) sniedza dvēseles mirstīguma tēzes atspēkojumu no kristīgā viedokļa, atbildot uz diviem Lukrēcija argumentiem: argumentu, ka paralīzes gadījumā jutība ķermeņa daļās zūd pakāpeniski, tādējādi pierādot, ka dvēseles atomi ķermeni pamet (III, 526–547); Tertuliāns uz to atbildēja, ka dvēsele, būdama viengabalaina, vienkārši pārvācas no vienām ķermeņa daļām uz citām (*Par dvēseli*, 53); un argumentu, ka dvēseles mirstīgumu pierāda miegs, kas liek ķermenim zaudēt jutību gulēšanas laikā, tādējādi pierādot, ka daļa dvēseles atomu atdalās no

[168] Skat. iepriekš, 360. lpp.
[169] H. Jones, *op. cit.*, 97. lpp. un avoti 230. lpp.
[170] *Vēstules* (*Epistulae*), CXVIII, 12.
[171] *Par Dieva dusmām*, IV.
[172] J. I. Campbell, "The Angry God...", *op. cit.*, 63. lpp.

ķermeņa, lai pēc tam tajā atkal atgrieztos (IV, 907–911); Tertuliāns uz to atbildēja, ka miegs ir tikai īslaicīgs dažu dvēseles darbību pārtraukums (*Par dvēseli*, 43).

Dažos gadījumos kristietības apoloģēti atsaucās uz Epikūru kā uz autoritāti. Piemēram, Origens un Eusebijs uzteica Epikūra pausto pareģošanas mākslas noraidījumu,[173] Aleksandrijas Klēments augstu novērtēja Epikūra aicinājumu visos vecumos nodarboties ar filosofiju un atzinīgi izteicās par vienlīdzīgo lomu, ko Dārzā ierādīja sievietēm.[174] Epikūra aicinājumu "dzīvot slēpti", izvairoties no pūļa, interpretēja kā agrīnu lūgšanām un meditācijai veltītas dzīves metaforu. Novērtēja arī Epikūra mācību nebaidīties no nāves un viņa vēlmju iedalījumu.[175]

Tomēr vairums kristīgo autoru uzskatīja, ka Epikūrs nekādā mērā nav atbrīvojis cilvēku ko maldīgiem viedokļiem, bet vienīgi atcēlis jebkādus pamatus ētiskai rīcībai. Tādēļ arī tieši attieksme pret Epikūra ētiku ir visnaidīgākā un arī visnetaisnākā. Mūsu ēras II gadsimtā, saasinot jau antīkos laikos aizsākušos tradīciju, Epikūram piedēvēja dažādus nāves grēkus un šo grēku sludināšanu: iesaistīšanos pretdabiskās seksuālās attiecībās ar sievietēm un vīriešiem, rijību, pļēgurošanu, laulības pārkāpšanu un pat incestu.[176] Epikūra Dārzs kļuva par izvirtības perēkļa simbolu un sinonīmu. Daudzi autori, lai arī viņiem bija pieejamas tekstu antoloģijas un dažkārt arī oriģinālteksti pilnā apjomā, pasniedza epikūrisma mācību par baudu kā augstāko mērķi normatīvā, ne deskriptīvā nozīmē, ko Epikūrs bija uzsvēris. Piemēram, Aleksandrijas Klēments nenošķīra epikūriešu viedokļus par baudu no kirēniešu viedokļiem. Epikūrisms arī tika saistīts ar gnostisko herēzi, vai vismaz dažām tās formām, un pasludināts par izteiksmīgāko antitēzi kristiešu morālei.[177]

Arī autori, kas kristietības pirmajos gadsimtos vai Viduslaikos centās samierināt kristietību ar pagānu filosofijas mantojumu, pret Epikūru neizturējās cienīgāk. Piemēram, Boētijs (V gs. beigas – VI gs. sākums) darbā *Filosofijas mierinājums* raksta: "Gluži kā gara acīm tu redzi veidolus, ko pieņem cilvēku laime – bagātību, godu,

[173] R. P. Jungkuntz, "Christian Approval of Epicureanism", *Church History*, XXXI, 3, 1962, 281.–282. lpp.
[174] R. P. Jungkuntz, *op. cit*, 283. lpp.
[175] R. P. Jungkuntz, *op. cit.*, 285. lpp.
[176] H. Jones, *op. cit.*, 102. lpp. un atsauces 232. lpp.
[177] H. Jones, *op. cit.*, 105.–110. lpp.

varu, slavu un baudu. Apsvērdams tikai tos un neko citu, Epikūrs atzina, ka bauda viņam ir lielākais labums."[178] Personificēdams Filosofiju kā sievieti, Boētijs tēlaini apraksta tās ciešanas: Filosofija bija kopā ar Sokratu un Platonu, bet, kad tie bija miruši, epikūriešu, stoiķu un citu skolu pūļi izlaupīja šo mantojumu, gabalos saplēzdami Filosofijas mantiju un katrs uz savu pusi aiznesdami tās skrandas.[179]

Par spīti šim naidīgumam, vairāki autori norādījuši, ka epikūrismā un kristietībā bija vairākas pārsteidzošas līdzības. Gan viena, gan otra kustība cilvēkiem piedāvāja dalību alternatīvā komūnā, kurā attiecības balstījās uz savstarpēju palīdzību un atbalstu (epikūriešus saistīja "draudzība", φιλία, kristiešus – "mīlestība", ἀγάπη), kā arī pasaulīgo vērtību (slavas, varas, bagātības) noraidījumā. Turklāt abu kustību centrā bija viens cilvēks, ko uzskatīja par pareizā ceļa rādītāju un glābēju – piemēru, kam jācenšas līdzināties. Kristiešu autori (Arnobijs, Laktancijs) pat ietekmējās no Lukrēcija rakstītā Epikūra slavinājuma savās Jēzus Kristus euloģijās.[180] De Vits raksta, ka epikūrietim būtu bijis ārkārtīgi viegli kļūt par kristieti.[181] Par nesamierināmām šīs kustības būtībā padarīja tikai Dieva (dievu) dabas izpratne un priekšstats par Dieva (dievu) attieksmi pret pasauli un cilvēkiem.[182]

Viduslaiku beigu daļā un Renesanses sākumā ambivalentā attieksme pret epikūrismu pastiprinājās. Ap X gadsimtu jēdziens "epikūrisms" bija zaudējis jebkādu saikni ar sengrieķu filosofiju un tika lietots kā sinonīms materiālismam un hedonismam. Vārds "epikūrietis" bija kļuvis par apvainojumu un rupju palamu. Piemēram, Florences ugunsgrēkus 1115. un 1117. gadās reliģiskas amatpersonas pasludināja par Dieva atriebi "izvirtušajai un rijīgajai epikūriešu sektai".[183] Par "epikūriešiem" sauca arī katārus un citas herētiskās sektas, un pat

[178] *Habes igitur ante oculos propositam fere formam felicitatis humanae, opes, honores, potentiam, gloriam, voluptatem. Quae quidem sola considerans Epicurus consequenter sibi summum bonum voluptatem esse constituit* (*De consolatione philosophiae*, III, 6).

[179] Ibidem, I, 3.

[180] H. Jones, *op. cit.*, 116. lpp.

[181] N. W. de Witt, *Epicurus and his Philosophy*, Cleveland, 1967, 31.–32. lpp.

[182] J. I. Campbell, "The Angry God: Epicureans, Lactantius, and Warfare", *Epicurus. His Continuing Influence and Contemporary Relevance*, eds. D. R. Gordon, D. B. Suits, New York, 2003, 47.–48. lpp.

[183] J. Burkhardt, *The Civilization of the Renaissance in Italy*, New York, 1954, 374. lpp.

lielie itāļu gibellīnu oponenti gvelfi tika apsūdzēti "epikūrismā", lai arī nav skaidrs, kas tieši ar to bija domāts.[184] Dante *Dieviškajā komēdijā* Epikūru – visu laiku lielāko ateistu – un epikūriešus ieslēdza sestajā elles lokā.[185]

No otras puses, zināšanas par epikūrismu paplašinājās, pamazām atdzimstot interesei par grieķu un romiešu pasauli. 1473. gadā Itālijā pirmoreiz izdeva Lukrēcija poēma *Par lietu dabu* – šis darbs ne tikai piesaistīja Renesanses laikmeta cilvēku uzmanību epikūrismam, bet arī kļuva par modeli jaunam žanram – filosofiskai poēmai. XV gadsimtā parādījās pirmie Epikūra tekstu tulkojumi latīņu valodā – visbiežāk nevis Epikūra vēstules, bet viņa izteikumu kompilācijas, kas bija saglabājušā no mūsu ēras II un III gadsimta. Franču dzejnieku grupa "Plejāde" (*Pléiade*) Lukrēciju atzina par pirmšķirīgu, atdarināšanas cienīgu dzejnieku.[186]

Īpašu vietu epikūrismam XV gadsimtā pievērsa itāļu filosofs Lorenco Valla (apm. 1407–1457). 1431. gadā Padujā tika publicēts viņa darbs *De voluptate* (*Par baudu*); divus gadus vēlāk viņš to izdeva pārstrādātā formā ar citu nosaukumu *Par patieso labumu* (*De vero bono*). Tas bija dialogs, kas sastāvēja no trim fiktīvām runām, ko teica stoiķu, epikūriešu un kristiešu pārstāvji. Valla skaidri definēja sava darba mērķi – aizstāvēt kristīgās vērtības pret vārdos nenosauktiem cilvēkiem, kas smēlās iedvesmu antīkajā filosofijā, cenšoties šīs vērtības iedragāt. Vallas darba metode bija uzbrukums trīs frontēs vienlaicīgi: panākt stoisma ētikas atspēkojumu, izmantojot viņu tradicionālo oponentu – epikūriešu argumentus, un tad lietot kristīgos argumentus pret abiem pirmajiem, lai beigās gan epikūriešu bauda (*voluptas*), gan stoiķu tikumība (*honestas*) tiktu noraidītas.

Taču Vallam, šķiet, bija grūti turēties pie šī plāna, jo epikūriešu pārstāvja lietotie argumenti skan tik spēcīgi un pārliecinoši un pati dialoga uzbūve ir tā ievirzīta, ka viss dialogs nosliecas par labu epikūriskajai nostājai, lai arī formāli to it kā atspēko. Vallas darbs tādējādi ir ļoti pretrunīgi vērtēts: gan kā slēpts viņa laika morāles

[184] H. Jones, *op. cit.*, 116. lpp.

[185] *Elle* (*Inferno*), X, 13–15. Dantes attieksme pret Epikūru gan nav vienāda visos viņa dzīves posmos un visos darbos: skat. J. A. Mazzeo, "Dante and Epicurus", *Comparative Literature*, X, 2, 1958, 106.–120. lpp., kurš uzskata, ka Dante no labākas epikūrisma izpratnes, kas balstījās Ciceronā, pārgāja uz sliktāku, kad par avotu izmantoja Viduslaiku enciklopēdijas (118. lpp.)

[186] S. Fraisse, *L'Influence de Lucrèce en France au seizième siècle*, Paris, 1962, 127.–146. lpp.

attaisnojums un baudkāres sludinājums, gan kā mēģinājums iepludināt kristietībā epikūrisma elementus, gan arī kā neizdevusies, bet godprātīga ortodoksālās kristietības aizstāvība.[187]

Gadsimtu vēlāk Francijā epikūrismam nopietni pievērsās priesteris, filosofs un humānists Pjērs Gasendi (*Gassendi*, 1592–1655), ko uzskata par moderno epikūrisma studiju aizsācēju. Viņa interese par Epikūru bija daudz dziļāka un plašāka nekā Vallam. Gasendi sarakstīja Epikūra biogrāfiju, iztulkoja latīniski Diogena Lāertieša X grāmatu un tekstu komentēja (*De vita, moribus, et placitis Epicuri*), kā arī izdeva Epikūra filosofijas kopsavilkumu (*Syntagma philosophiae Epicuri*).

Gasendi pievērsās epikūrisma pētniecībai XVII gadsimta 20-to gadu beigās, pēc negatīvas lasītāju reakcijas uz viņa kaismīgo sholasticisma kritiku darbā *Vingrinājumi paradoksu formā pret aristoteliešiem* (*Exercitationes paradoxicae contra Aristoteleos*, 1624). Iespējams, ka Gasendi interesi par epikūrisko atomismu ietekmēja viņa personīgās simpātijas pret Galileju, kurš arī aizstāvēja atomismu. Taču, lai arī Gasendi pasniedza atomismu kā jaunas zinātnes pamatu, komentārā viņš turpināja lietot Aristotela fizikas un pat metafizikas jēdzienus, kā arī kristiešu doktrīnas pamatelementus. Epikūra loģiku un fiziku viņš padarīja savietojamu ar kristīgo teoloģiju, cenšoties pierādīt, ka Epikūrs nemaz nebija ateists un materiālists. Viņš noliedza Epikūra mācību par pasaules neiznīcību, par atomu skaita bezgalību un to spontāno novirzīšanos, kā arī par dvēseles bojāeju līdz ar ķermeni.[188] Pretstatā Epikūram, Gasendi rakstīja, ka atomi nepastāv kopš mūžīgiem laikiem – tos radījis Dievs no nekā.[189] Dievs tātad ir pirmatnējais kustības avots gan Visumā, gan cilvēku dvēselēs. Pēc radīšanas atomi tomēr neturpina būt atkarīgi no Dieva gribas, bet gan kustās paši, sekojot sākotnējam impulsam, jo Dievs ir radījis visus priekšnoteikumus un likumus, lai ķermeņu kustība būtu tāda, kādu to novērojam.[190] Gasendi arī noraidīja

[187] M. de P. Lorch, "The Epicurean in Lorenzo Valla's *On Pleasure*", *Atoms, Pneuma, and Tranquility*, ed. M. J. Osler, Cambridge, 1991, 89.–114. lpp.; H. Jones, *op. cit.*, 145. lpp.

[188] M. J. Osler, "Baptizing Epicurean Atomism: Pierre Gassendi on the Immortality of the soul", *Religion, Science, and Worldvieuw: Essays in Honor of Richard S. Westfall*, M. J. Osler, P. L. Farber, eds., Cambridge, 1985, 163.–183. lpp.

[189] P. Gassendi, *Opera omnia*, Lyon, 1658 (Stuttgart–Bad Constatt, 1964), vol. I, 281b.

[190] V. Gventsadze, "Atomism and Gassendi's Conception of the Human

mācību par atomu spontāno novirzīšanos, jo tā būtu gan Dieva varas noliegums, gan arī cilvēka cieņas aizskārums, cilvēka izvēles brīvību padarot atkarīgu no nejaušības.

Gasendi kristianizētais epikūrisms tika pasniegts kā alternatīva Aristotela filosofijai un arī jaunajam Dekarta dogmatismam, pret ko viņš iebilda. Gasendi darbam bija milzīga nozīme XVII gadsimta diskusijās par epikūrisma jautājumiem.[191] Šo ietekmi var novērtēt pēc Tomasa Stenlija grāmatas *Filosofijas vēsture* popularitātes un atkārtotajām tirāžām.[192] Šajā vairāk nekā 1000 lappušu biezajā darbā Platonam veltītas 54 lappuses, Aristotelam – 52, bet Epikūram un epikūriešiem – 194. Hellēnisma laika filosofijas virzieni – stoisms un epikūrisms atgriezās antīkās filosofijas kanonā kā drosmīgas alternatīvas platonismam un aristotelismam. Epikūrisma draudzīgāka attieksme bija jūtama arī Franču lielās revolūcijas un Apgaismības laikmetā – par to liecina, piemēram, Denī Didro raksts ar Epikūru un epikūriešiem *Enciklopēdijā*, kas sākas ar atzinumu, ka neviena filosofijas sistēma nav tikusi vairāk pārprasta par Epikūra mācību,[193] un noslēdzas ar "jauno", franču epikūriešu uzskaitījumu. Apgaismības laikmetā epikūrisms nereti bija brīvdomības sinonīms un epikūrisma ideju sludināšana – "progresa" rādītājs.

XIX gadsimtā Epikūrs bija nozīmīgs domātājs diviem šī laika filosofiem – Kārlim Marksam un Frīdriham Nīčem. Kārlis Markss 1841. gadā pabeidza savu doktora disertāciju desmit burtnīcās *Atšķirības Dēmokrita un Epikūra dabas filozofijā* (*Differenz der demokritischen und epikureischen Naturphilosophie*). Dēmokritu Markss traktē kā mehāniskā empīricisma pārstāvi, bet Epikūru – kā daudz drosmīgāku, novatorisku dialektisku domātāju. Dēmokritam – raksta Markss – esošais ir daļiņu salikums, ko zinātnisks vērotājs atšifrē, bet Epikūram esošais ir zinātniski un filosofiski ievirzīta vērotāja konstrukcija, ko šis vērotājs nevis atšifrē un tad apraksta, bet gan rada.[194]

Soul", *Epicurus. His Continuing Influence and Contemporary Relevance*, eds. D. R. Gordon, D. B. Suits, New York, 2003, 83.–84. lpp.

[191] Skat. B. Rochot, *Les travaux de Gassendi sur Épicure et sur l'atomisme, 1619–1658*, Paris, 1944; L.S. Joy, *Gassendi the Atomist: Advocate of History in an Age of Science*, Cambridge, 1987; B. Brundell, *Pierre Gassendi: From Aristotelianism to a New Natural Philosophy*, Dordrecht, 1987

[192] Thomas Stanley, *History of Philosophy*, 1655.

[193] *Encyclopédie ou Dictionnaire Raisonné*, Paris, 1755, vol. V, 176. lpp.

[194] P. M. Schafer, "The Young Marx on Epicurus: Dialectical Atomism and Human Freedom", *Epicurus. His Continuing Influence and Contemporary Relevance*, eds. D. R. Gordon, D. B. Suits, New York, 2003, 127.–128. lpp.

Nīčes attiecības ar Epikūru bija kaismīgākas teoloģiskā aspekta dēļ. Darbā *Cilvēcisks, pārāk cilvēcisks* spriežot par filosofisku sistēmu saistību ar to panākumiem, Nīče min epikūrismu kā noraidītas un nesaprastas mācības piemēru, kas, viņaprāt, satur vairāk patiesības un ir smalkāk un gudrāk izstrādāta nekā kristietība.[195] Nīče sauc Epikūru par dvēseļu mierinātāju vēlīnajā antīkajā pasaulē un atzīmē, ka Epikūrs brīnišķīgi sapratis mierinājuma būtību – lai remdētu cilvēku prātus, nav nepieciešams sniegt atbildes uz pašiem svarīgākajiem jautājumiem; pietiek, ja cilvēkiem, kas bīstas no dieviem, iestāsta, ka dieviem nerūp cilvēku liktenis – tā vietā, lai neauglīgi diskutētu par dieva esamības pierādījumiem.[196] Nīče zināmā mērā identificējās ar Epikūru, jo arī viņa mērķis bija iznīcināt ticību citas pasaules un pēcnāves eksistencei, ticību grēkam un vainai, kurā viņš apsūdzēja kristietību.[197] Dažos dzīves periodos Nīče ar Epikūru, šķiet, identificējās arī personīgu iemeslu dēļ. Piemēram, darbā *Jautrā zinātne* Nīče raksta par laimes sajūtu, kas viņu pārņem, lasot Epikūru, – laimi, ko varēja atklāt tikai cilvēks, kurš – līdzīgi kā slimais Nīče – nemitīgi cieta sāpes.[198] Viņš lasīja Epikūru kā savu līdzinieku – cilvēku, kura vājā veselība viņu spiež novērsties no aktīva dzīvesveida un samierināties ar klusu laimi kontemplācijā un mierā.

Ciešas paralēles starp Epikūra un Nīčes filosofiju var atrast gan ētikā, gan attieksmē pret zinātnēm, gan spriedumos par dievišķo:[199] Nīče, tāpat kā Epikūrs, filosofijas jēgu saskatīja laimes meklēšanā un cilvēka dvēseles atveseļošanā; tāpat kā Epikūrs, nicināja sava laika izglītības saturu un zināšanu standartus un pašapmierinātu erudīciju un, tāpat kā Epikūrs, uzsvēra baudas nozīmi, lai arī viņi ne vienmēr šim vārdam piešķīra vienu un to pašu jēgu; visbeidzot, ne viens, ne otrs neticēja vispāratzītai ētiskai sistēmai, kurai cilvēkam vajadzētu pakļauties. Epikūrs un Nīče abi atrodas vienlīdz tālu viņpus laba un ļauna.[200]

AGNESE GAILE

---

[195] *Menschliches, Allzumenschliches*, 68.
[196] Turpat, 7.
[197] A. H. J. Knight, "Nietzsche and Epicurean Philosophy", *Philosophy*, VIII, 32, 1933, 433.–434. lpp.
[198] *Die fröhliche Wissenschaft ("la gaya scienza")*, 45; skat. arī A. H. J. Knight, *op. cit.*, 434. lpp.
[199] A. H. J. Knight, *op. cit.*, 437. lpp.
[200] A. H. J. Knight, *op. cit.*, 441. lpp.

EPIKŪRA LAIKS

"...jūs, hellēņi, vienmēr esat bērni..."
Platons. "Tīmajs" 22B

Stāsta, ka Epikūrs esot daudz rakstījis (D.L. X,26–28). No tā, ko var lasīt vēl šodien, ir redzams – rakstīšana viņam sagādāja prieku (Pyth. 84–85). Varbūt tāpēc, ka rūpes būt noderīgam ir tīkamas, Epikūrs ir parūpējies, lai viņa rakstītais varētu tikt paturēts atmiņā, kas, kā zināms, mēdz būt "īsa". Pateicoties Hērodotam, Pītoklam, Menoikejam un, protams, Lāertas Diogenam, šodien ir lasāmas Epikūra vēstules, no kurām īsa pārskata [epitomē] veidā var uzzināt galveno un svarīgāko (Hd. 35, 82; Pyth. 85), bet vēl īsāk svarīgākais pateikts "Galvenajās atziņās". No vēstulēm redzams (Pyth. 85), ka Epikūram rūpēja nodarbinātie un nevaļīgie – tie, kuriem nav laika un ir svarīgi to atrast un pavadīt. Hellēņu laukumos, vingrotavās, dzīrēs un vēstulēs laika pavadīšanas jautājumu ir samaluši diatribas dzirnakmeņi. Bet Epikūrs raksta Hērodotam: "[L]aiks nav izpētāms tā kā pārējais, ko apskatām priekšmetā, atvedinot uz pirmtvērumiem, kurus vērojam mūsos, bet domājams atbilstīgi pieredzes skaidrībai [enargēma], pēc kuras mēs nosakām ilglaicību vai īslaicību..."(Hd. 72). Laiks atrodas pieredzē, tāpat kā Epikūra padomi, ar kuriem ir pilnas viņa īsās vēstules par galveno un kuros atklājas šķērsgriezums visai viņa nodarbei [epitomē tēs holēs pragmateias] (Hd. 35): atrodot laiku, tiek atklāti Epikūra nodarbes pamati. Vēstulē Menoikejam tie nodēvēti par skaistas dzīvošanas nosacījumiem jeb burtiem [stoicheia tou kalōs zēn] (Men. 123). Tie ir dzīvošanas izteiksmīguma burti, jo ļauj ieraudzīt dzīves robežas (Sent. XXI) un dara salasāmu tās veidolu.

Spriežot pēc Lāertas Diogena atstāstītajiem uzziņu avotiem (D.L. X,2), Epikūrs audzis gramatiķa ģimenē un, ja var uzticēties Hermipa liecībai (*ibid.*), arī pats kļuvis par gramatikas skolotāju. Taču pienāca laiks, kad viņš pieredzēja vilšanos gramatikā, kas nespēja

izskaidrot, kā lasāmi Hēsioda vārdi par haosu (*ibid.*). Vēlāk, pievērsies tam, ko tolaik sauca par filosofiju, Epikūrs atrada citu lasāmvielu – sajūtības rakstu, ko maņu uztverē iespiež aprakstāmo lietu daba (Hd. 75). Nav šaubu – tik radikāla lasāmvielas nomaiņa paredz arī jaunas lasītprasmes atklāšanu. Tāpēc, tikai neilgu laiku pavadījis ar filosofiem kopīgā nodarbē (D.L. X,2), Epikūrs savā dārzā iekārtoja pats savu jaunās gramatikas skolu. Tā māca, ka ir divu veidu pētījumi – vieni, kas aplūko lietas, bet otri attiecas tikai uz runu (D.L. X,34) un ir bezvērtīgi (D.L. X,31), jo to priekšmets nav atvedināms uz lietām un vienīgi lietās ir rodamas vārdu pamatnozīmes (Hd. 37–38). Epikūra lasītprasme sajūtu rakstības haosā atrod zīmes, nošķir rakstījuma pirmdaļas – burtus – un ievēro to savienošanas kārtību. Tā skaidro un noteic lietu izteiksmi vārdos. Kā sajūtu gramatikas skolotājs Epikūrs izlabo kļūdas skolnieku iepazītajā un iztulkotajā rakstā, ko viņiem diktējusi lietu daba. Raksta izkārtojums iezīmē sajūtības aprises un, atsedzot baudu, sāpju un tieksmju pieredzes robežas, dāvā veidolu dzīvei.

Dzīves robežu iepazīšanai vajadzīgs laiks. Tāpēc Epikūrs aicina Menoikeju pastāvīgi – gan dienu, gan nakti (Men. 135) – nodoties sajūtības raksta lasītprasmes apgūšanai. Viņš aicina radināties pie šī raksta zīmēm (Men. 124), saradoties ar tām, lai varētu tikt kliedētas prāta bailes [phobos tēs dianoias] (Sent. X, XVIII, XX) no nemirstības, no nebūtības – no neierobežotām un nesalasāmām alkām (Men. 123–125). Kliedējot nemieru, ko radījuši tukši ieskati (Sent. XXIX, XXX), notiek prāta atgriešanās pieredzes skaidrībā, un vienīgi tur, kā jau minēts, laiks tiek atrasts un piepildīts. Vienīgi tur tas tiek pavadīts. Un dzīves robežas ir saskatītas tad, kad laiks tiek izgaršots kā tīkamākais ēdiens, kura baudījumu nenosaka daudzums (Men. 126). Tad skaisti dzīvot un skaisti nomirt ir vienas un tās pašas rūpes – gan jauneklim, gan sirmgalvim. Tad jaunība un vecums saplūst iznīcībai nepieejamā dzīvē (Men. 122, 125, 135).

Tādas ir Epikūra pamācības. To nolūks ir ievietot prātu lietu dabas nosacītajā skaidrībā, kur pamatota neveiksme tiek vērtēta augstāk par nepamatotu veiksmi (Men. 135). Vēl vairāk – Epikūram ir skaidrs, ka "saprāts [phronēsis] ir vērtīgāks pat par filosofiju" (Men. 132). Jo gudrība taču ir labāka par tiekšanos pēc tās. Gudrajam vairs netrūkst ne nieka. Pat tad, ja gandrīz visi viņa sarakstītie darbi būtu zuduši, gudrais nezaudētu laiku liekiem jautājumiem, bet īsos un kodolīgos padomos atklātu galveno un

svarīgāko. Pateicoties Epikūram, lietu dabas pierakstā joprojām ir izlasāms hellēņu laiks.

Saīsinājumi:
D.L. – Lāertas Diogens "Ievērojamo filosofu dzīves un mācības"
Hd. – Epikūra vēstule Hērodotam
Pyth. – Epikūra vēstule Pītoklam
Men. – Epikūra vēstule Menoikejam
Sent. – Epikūra "Galvenās atziņas"

EDGARS NARKĒVIČS
Lunda, 1997. gada jūnijs.
(Pirmpublicējums žurnāla *Kentaurs XXI*
13. numurā, 1997. gada oktobrī.)

LITERATŪRAS SARAKSTS

Literatūras sarakstā ietverti visi grāmatas ievadā, komentāros un pēcvārdā minētie vai citētie autoru darbi, kā arī daži tekstu izdevumi un papildliteratūras avoti, ko neesam izmantojušas, bet kas varētu būt noderīgi padziļinātām epikūrisma studijām.

Antīko autoru darbu izdevumi uzskaitīti alfabētiskā kārtībā pēc izdevēja uzvārda. Gadaskaitļi iekavās apzīmē grāmatas sekojošo (otro vai trešo) izdevumu. Izdevniecība norādīta tikai lielajām sengrieķu tekstu izdevumu sērijām (piemēram, *Loeb*, *Teubner*).

I. Izmantotie Epikūra tekstu izdevumi un tulkojumi:

Apelt O., *Diogenes Laertius, Leben und Meinungen berühmter Philosophen*, Leipzig, 1921 (Hamburg, 1967)

Arndt G., *Emendationes Epicureae*, Berlin, 1913

Arrighetti G., *Epicuro. Opere*, Torino, 1960 (1973[2])[1]

Bailey C., *Epicurus: The extant remains*, With short critical apparatus, translation and notes, Oxford, 1926 (Westport, 1979; Zürich/New York, 1989)

Balaudé J.-F., Diogène Laërce, *Vies et doctrines des philosophes illustres*, (éd. M.–O. Goulet-Cazé), Livre X (Introduction, traduction et notes), Paris, 1999, 1147.–1326. lpp.

Balaudé J.–F., *Épicure: Lettres, maximes, sentences*, Paris, 1994

Bignone E., *Epicuro. Opere, Frammenti, Testimonianze*, Bari, 1920

Bollack J., *La pensée du plaisir, Épicure: textes moraux, commentaires*, Paris, 1975

Bollack J., Bollack M., Wismann H., *La lettre d'Épicure (Lettre à Hérodote)*, Paris, 1971

Boyancé P., *Épicure*, Paris, 1969

Cobet C. G., *Diogenis Laertii de clarorum philosophorum vitis, dogmatibus et apophthegmatibus libri decem*, Paris, 1850 (1929[3])

[1] Šajā krājumā izmantots otrais, papildinātais Arigeti izdevums. Fragmentu numurācija izdevumos nesakrīt.

Conche M., *Épicure, Lettres et Maximes*, Paris, 1987 (2002²)
Diano C., *Epicuri ethica*, Firenze, 1946 (1974²)
Gassendi P., *Opera omnia, Petri Gassendi opera humaniora ac miscellanea*, Diogenis Laertii liber decimus de vita, moribus, placitisque Epicuri, Faksimile –Neudruck der Ausgabe von Lyon 1658 in 6 Bänden mit einer Einleitung von Tullio Gregory, Band 5, Stuttgart/Bad Cannstatt, 1964
Inwood B., Gerson L. P., *Hellenistic Philosophy. Introductory readings*, Indianapolis/Cambridge, 1997, 3.–102. lpp.
Isnardi Parente M., *Opere di Epicuro*, Torino, 1983
Kochalsky A., *Das Leben und die Lehre Epikurs*, Berlin, 1914
Laks A., "Édition critique et commentée de la "Vie d'Épicure" dans Diogène Laërce (X, 1–34)", *Études sur l'épicurisme antique*, coll. "Cahiers de philologie", 1, Lille, 1976, 1.–118. lpp.
Laks A., Bollack J., "Épicure à Pythoclès. Sur la cosmologie et les phénomènes météorologiques", *Études sur l'épicurisme antique*, eds. A. Laks, J. Bollack, coll. "Cahiers de philologie", 3, Lille, 1978, 75.–315. lpp.
Laursen S., "Epicurus *On Nature* XXV (Long–Sedley 20, B, C and j)", *Cronache Ercolanesi*, 18, 1988, 7.–78. lpp.
Laursen S., "The early parts of Epicurus, *On Nature*, 25th Book", *Cronache Ercolanesi*, 25, 1995, 5.–109. lpp.
Long A. A, Sedley D. N., *The Hellenistic Philosophers*, vol. I: *Translations of the principal sources with philosophical commentary*, vol. II: *Greek and Latin texts with notes and bibliography*, Cambridge, 1986
Marcovich M., *Diogenis Laertii Vitae Philosophorum*, vol. I: *Libri I–X*; vol. II: *Excerpta Byzantina et indices*, Stutgardiae et Lipsiae, 1999, 709.–826. lpp.
von der Mühll P., *Epicuri Epistulae tres et Ratae Sententiae a Laertio Diogene servatae, accedit Gnomologium Epicureum Vaticanum*, Leipzig, 1922 (Stuttgart/Leipzig, 1996)
Salem J., *Épicure: Lettres*, Paris, Nathan, 1992 (1998)
Sedley D., "Epicurus, *On Nature* Book XXVIII", *Cronache Ercolanesi*, 3, 1973, 5.–83. lpp.
Sedley D., "Epicurus' Refutation of Determinism", *Syzetesis*, Napoli, 1983, 11.–51. lpp.
Solovine M., *Épicure. Doctrines et Maximes*, Paris, 1925
Usener H., *Epicurea*, Leipzig, 1887 (Stuttgart–Leipzig, 1996)

Usener H., *Glossarium Epicureum*, eds. M. Gigante, W. Schmidt, Roma, 1977
Vogliano A., *Epicuri et epicureorum scripta in herculanensibus papyris servata*, Berlin, 1928

II. Citu autoru tekstu izdevumi un tulkojumi:

Aētijs, *Viedokļi*:
Diels H., *Doxographi graeci*: Aëtius, *Placita*, Berlin, 1879
Ailiāns, *Dažādi vēstures stāsti*:
De Voto J. G., *Claudius Aelianus: Ποικίλης Ἱστορίας (Varia Historia)*, Chicago, 1995
Aleksandrs no Afrodīsijas, *Par sajaukšanos*:
Todd R. B., *Alexander of Aphrodisias on Stoic Physics*, Leiden, 1976
Anonīms autors, *Komentārs Platona dialogam* Teaitēts:
Diels H., Schubart W., *Anonymi Commentarius in Platonis Theaetetum*, *Berliner Klassikertexte aus den Staatlichen Museen zu Berlin*, vol. II, Berlin, 1905
Ariāns, *Epiktēta sarunas*:
Oldfather W. A., *Epictetus: The Discourses as Reported by Arrian, The Manual, and Fragments*, vol. I–II. Cambridge, 1925–1928
Aristotels, *Par dvēseli*, *Par sajušanu un sajūtamo*, *Par debesīm*, *Pētījumi par dzīvniekiem*, *Debesu parādības*, *Ētika Nikomaham*, *Rētorika*, *Metafizika*, *Sofismu atspēkošana*, *Fizika*:
Barnes J., *The Complete Works of Aristotle: The revised Oxford Translation*, vol. I–II, Princeton, 1984
Thillet P., *Aristote: De anima*. Édition établie, présentée et annotée, Paris, 2005
Hamlyn D. W., *Aristotle: De Anima II and III*, Clarendon Aristotle Series, Oxford, 1968
Woods M., *Aristotle: Nicomachean Ethics I, II and VIII*, Clarendon Aristotle Series, Oxford, 1982
Pakaluk M., *Aristotle: Nicomachean Ethics VIII and IX*, Clarendon Aristotle Series, Oxford, 1999
Ross D., *Aristotle: Metaphysics*, vol. I–II, Oxford, 1924 (1997)
Ross D., *Aristotle: Physics*, Oxford, 1936 (1998)
Charlton W., *Aristotle: Physics I and II*, Oxford, 1970
Hussey E., *Aristotle: Physics III and IV*, Oxford, 1983
Graham D., *Aristotle: Physics VIII*, Oxford, 1999

Atēnajs *Sofistu mielasts*:
Kaibel G., *Athenaei Naucrititae Deipnosophistarum libri XV*, vol. I–III, Leipzig, 1887–1890 (1965–1966)
Boētijs, *Filosofijas mierinājums:*
Moreschini C., *Boethius: Opuscula Sacra, De consolatione Philosophiae*, Munich/Leipzig, 2000
Censorīns, *Par dzimšanas dienu*:
Sallmann N., *Censorini De die natali liber ad Q. Caerellium*, Leipzig, 1983
Cicerons, *Akadēmiķu jautājumi*, *Par likteni*, *Par laba un ļauna robežām*, *Par dievu dabu*, *Tuskulas sarunas*:
Plasberg O., M. Tullius Cicero: *Academicorum reliquiae cum Lucullo*, Stuttgart, 1922 (1980)
Giomini R., *M. Tullius Cicero: De divinatione, De fato, Timaeus*, Leipzig, 1975
Reynolds L. D., *M. T. Ciceronis: De finibus bonorum et malorum*, Oxford, 1998
Plasberg O., Ax W., *M. Tullius Cicero: De natura deorum*, Stuttgart, 1933 (1980)
Dougan T. W., Henry R. M., *Tusculanarum disputationum libri V*, Cambridge, 1905–1934
Dēmostens, *Par vainagu (XVIII runa)*:
Mathieu G., *Démosthène: Plaidoyers politiques IV. Sur la couronne, Contre Aristogiton I et II*, Paris: CUF, 1966
Diogens Lāertietis, *Ievērojamu filosofu dzīvesstāsti*:
Marcovich M., *Diogenis Laertii Vitae Philosophorum*, vol. I: *Libri I–X*, Stutgardiae et Lipsiae, 1999
Diogens no Oinoandas:
Chilton C. W., *Diogenis Oenoandensis Fragmenta*, Leipzig, 1967
William J., *Diogenis Oenoandensis Fragmenta*, Lipsiae, 1907
Smith M. F., *Diogenes of Oinoanda: The Epicurean Inscription*, Naples, 1993
Smith M. F., *Thirteen New Fragments of Diogenes of Oenoanda*, Vienna, 1974
Erotiāns, *Hipokratisko izteicienu krājums*:
Nachmanson E., *Erotiani vocum hippocraticarum collectio cum fragmentis*, Göteburg, 1918
Eusebijs, *Evaņģelija sagatavošana*:
Mras K., Des Places É., *Eusebius: Werke*, vol. VIII (*De Praeparatio Evangelica*), Berlin, 1982–1983

Filodēms, *Par dievbijību, Par dusmām, Pētījumi, Par dieviem, Par atzīmēšanu, Par brīvu runu*:
Gomperz T., *Philodemi De pietate*, Leipzig, 1886
Obbink D., *Philodemus* On Piety *Part I, critical text with comm.*, Oxford, 1996
Wilke C., *Philodemi De Ira*, Leipzig, 1914
Diano C., *Epicuri ethica* (Philodemi *Pragmateiai*), Firenze, 1946 (1974)
Diels H., *Philodemus. Über die Götter*, Buch I und III, Berlin, 1916
de Lacy Ph., de Lacy E., "Philodemus: On Methods of Inference", *Ancient Philosophy*, 6, 1986, 51.–55. lpp.
Gigante M., "Philodème: Sur la liberté de parole", *Actes du VIIIe Congrès de l'Association Guillaume Budé*, Paris, 1969, 197.–217. lpp.
Olivieri A., *Philodemi* περὶ παρρησίας *libellus*, Leipzig: *Teubner*, 1914
Hermarhs (epikūrietis):
Longo Auricchio A., *Ermarco. Frammenti*, Napoli, 1988
Hērodots, *Vēsture*:
Rosen H. B., *Herodoti Historiae*, vol. I–II, Leipzig/Stuttgart, 1987–1997
Hēsiods, *Teogonija*:
West M. L., *Hesiod: Theogony*, Oxford, 1966
Kvintiliāns, *Daiļrunas mācība*:
Butler H. E., *Quintilianus, Marcus Fabius: Institutio Oratoria*, Cambridge: *Loeb*, 1920
Homēriskās himnas, *Himna Dēmetrai*:
Richardson N., *The Homeric Hymn to Demeter*, Oxford, 1974
Homērs, *Īliada*:
West M. L., *Homerus: Ilias*, Vol. I–II, Stuttgart: *Teubner*, 1998–2000
Aleksandrijas Klēments, *Raibumi*:
Stählin O., *Clemens Alexandrinus: Stromata*, vol. II–III, Leipzig& Berlin, 1906–1909
Laktancijs, *Par dieva dusmām*:
Boella U., *Lactantius Divinæ Institutiones, De opificio Dei, De ira Dei*, Firenze, 1973
Lukrēcijs, *Par lietu dabu*:
Bailey C., *Lucretius: De Rerum Natura. Edited with Prolegomena, Critical Apparatus, Translation and Commentary*, vol. I–III, Oxford, 1947
Eiduss J., *Tits Lukrēcijs Kārs: Par lietu dabu*, Rīga, 1995

Mētrodors (epikūrietis):
Körte A., "Metrodori Epicurei Fragmenta", *Jahrbücher für Klassische Philologie*, Suppl. 17, Leipzig, 1890, 531.–597. lpp.
Numēnijs:
des Places E., *Fragments de Numénius*, Paris, 1973
Pirmssokratiskie filosofi (Anaksimandrs, Anaksimens, Dēmokrits, Empedokls, Hērakleits, Ksenofans, Mētrodors no Hijas, Leukips, Petrons):
Diels H., Kranz W., *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Berlin, 1903
Platons, *Filēbs, Faidons, Timajs, Gorgijs, Valsts, Teaitēts, Likumi, Kratils, Vēstules*:
Duke E. A., Hicken W. F., Nicoll W. S. M., Robinson D. B., Strachan J. C. G., *Platonis Opera*, vol. I (*Phaedo*, *Cratylus*, *Theaetetus*), Oxford, 1995
Croiset A., Pradeau J.-F., *Platon*: *Gorgias*, Paris, 1997
Hamilton E., Cairns H., *The Collected Dialogues of Plato*, Princeton, 1961
Hamilton W., *Plato: Phaedrus and Letters VII and VIII*, London, 1973
Plīnijs Vecākais, *Dabaszinātņu vēsture* (XVIII un XXXV grāmatas):
Rackham H., *Pliny: Natural History*, vol. V, Cambridge: *Loeb*, 1961
Rackham H., *Pliny: Natural History*, vol. IX, Cambridge: *Loeb*, 1968
Plūtarhs, *Pret Kolotu, Par pareģojumu novecošanu, Par to, ka nav iespējams dzīvot ar tīksmi, sekojot Epikūram, Pirra dzīve, Par dzīvošanu slepenībā, Par prātā valdošo mieru, Kā jauneklim pieklājas klausīties dzejniekus*:
Babbitt F. C., *Plutarch's Moralia*, vol. V (*De defectu oraculorum*), Cambridge: *Loeb*, 1936
Babbitt F. C., *Plutarch's Moralia*, vol. I (*Quomodo adolescens poetas audire debeat*), Cambridge: *Loeb*, 1927
Einarson B., De Lacy P. H., *Plutarch's Moralia*, vol. XIV (*Adversus Colotem*, *De latenter vivendo*, *Non posse suaviter vivi secundum Epicurum*), Cambridge: *Loeb*, 1967
Helmhold W. C., *Plutarch's Moralia*, vol. VI (*De tranquillitate animi*), Cambridge: *Loeb*, 1939
Perrin B., *Plutarch's Parallel Lives*, vol. IX, (*Pyrrhus*), Cambridge: *Loeb*, 1920
Porfīrijs, *Markellai*:
Pötcher W., *Porphyrius: Ad Marcellam*, Leiden, 1969

Poseidonijs (epikūrietis):
Kidd I. G., *Posidonius. Fragments*, Cambridge, 1988
Prokls, *Komentārs Platona darbam* Kratils:
Pasquali G., *Proclus Diadochus in Platonis* Cratylum *commentaria*, Leipzig: *Teubner*, 1908 (1994)
Pseido-Aristotels, *Problēmas*:
Forster E. S., *The Works of Aristotle*, vol. VII, Oxford, 1927
Flashar H., *Aristoteles: Problemata Physica*, Darmstadt, 1962
Pseido-Platons, *Aksiohs jeb par nāvi*:
Hershbell J. P., *Pseudo-Plato: Axiochus*, Chico, 1981
Pseido-Plūtarhs, *Dažādi raksti*:
Diels H., *Doxographi Graeci*, Berlin, 1879
Seksts Empīriķis, *Pret matemātiķiem*:
Mutschmann H., Mau J., *Sexti Empirici Opera*, Vol. II–III, Leipzig: *Teubner*, 1955–1966
Seneka, *Vēstules Lucīlijam par ētiku*:
Reynolds L. D., *L. Annaei Senecae ad Lucilum Epistulae Morales*, vol. I–II, Oxford, 1965
Sholiasta komentārs Vatikāna manuskriptā Trāķijas Dionīsija darbam *Grieķu gramatiķi*:
Hilgard A., *Scholia in Dionysii Thracis artem grammaticam*, *Grammatici Graeci*, I, 3, Leipzig, 1901
Simplikijs, *Komentārs Aristotela darbam* Kategorijas, *Komentārs Aristotela darbam* Par debesīm:
Kalbfleisch K., *In Aristotelis* Categorias *commentarium*, *CIAG*, Berlin, 1907
Heiberg J. L., *In Aristotelis* De Caelo *commentaria*, *CIAG*, Berlin, 1894
Stobajs, *Antoloģija*:
Wachsmuth C., Hense O., *Stobaeus: Anthologium*, vol. I–V, Berlin, 1884–1912 (1958)
Stoiķi:
von Arnim H., *Stoicorum Veterum Fragmenta*, vol. I–IV, Leipzig, 1903–1924 (Stuttgart, 1964)
Teofrasts, *Par sajušanu un sajūtamo*:
Fortenbaugh W. W., Huby P. M., Sharples R. W., Gutas D., *Theophrastus of Eresus: Sources for his Life, Writings, Thought and Influence*, vol. I–II, Leiden, 1992

III. Papildliteratūra:

Alberti A., "The Epicurean theory of law and justice", *Justice and Generosity: Studies in Hellenistic Social and Political Philosophy* (*Symposium Hellenisticum*, VI), eds. A. Laks, M. Schofield, Cambridge, 1995, 161.–190. lpp.

Alpers K., "Epikurs Geburtstag", *Museum Helveticum*, 61, 1968, 48.–51. lpp.

Angeli A., "Frammenti di lettere di Epicuro nei papiri d'Ercolano", *Cronache Ercolanesi*, 23, 1993, 11.–27. lpp.

Annas J., "Epicurean emotions", *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 30, 1989, 145.–164. lpp.

Annas J., "Epicurus on agency", *Passions and Perceptions: Studies in Hellenistic Philosophy of Mind*, eds. J. Brunschwig, M. C. Nussbaum, Cambridge, 1993, 53.–71. lpp.

Annas J., *The morality of Happiness*, Oxford, 1995

Arrighetti G., "L'opera 'Sulla Natura' di Epicuro", *Cronache Ercolanesi*, 1, 1971, 41.–56. lpp.

Asmis E., "Epicurean Epistemology", *The Cambridge History of Hellenistic Philosophy*, eds. K. Algra, J. Barnes, J. Mansfeld, M. Schofield, Cambridge, 1999, 260.–294. lpp.

Asmis E., "Epicurean poetics", *Proceedings of Boston Area Colloquium in Ancient Philosophy*, 1993, 63.–93. lpp.,

Asmis E., *Epicurus' Scientific Method*, Ithaca/London, 1984

Bailey C., *The Greek Atomists and Epicurus*, Oxford, 1928

Balaudé J.–F., "Connaissance des dieux et l'idéal autarcique dans la philosophie épicurienne", *Études de philosophie*, Aix-en-Provence, mars 1994, 61.–85. lpp.

Balaudé J.–F., *Le vocabulaire d'Épicure*, Paris, 2002

Barigazzi A., "Epicurea", *Hermes*, 81, 1953, 145.–162. lpp.

Barnes J., "Epicurus: Meaning and Thinking", *Elenchos*, Collana di testi e studi sul pensiero antico, dir. G. Giannantoni, XXV, *Epicureismo greco e romano*, Atti del congresso internazionale Napoli, 19–26 maggio, 1993, vol. I, 1996, 197.–220. lpp.

Bicknell B. J., "Atomic *isotacheia* in Epicurus", *Apeiron*, 17, 1983, 57.–61. lpp.

Bollack J., "Le langage philosophique d'Épicure", *Elenchos*, Collana di testi e studi sul pensiero antico, dir. G. Giannantoni, XXV, *Epicureismo greco e romano*, Atti del congresso internazionale Napoli, 19–26 maggio, 1993, vol. I, 1996, 169.–195. lpp.

Boyancé P., *Le culte des muses chez les philosophes grecs: Étude d'histoire et de psychologie religieuse*, Paris, 1937

Brisson L., "Critias", *Dictionnaire des philosophes antiques*, vol. II, Paris, 1994, 512–520. lpp

Brochard V., "La théorie du plaisir s'après Épicure", *Études de philosophie ancienne et de philosophie moderne*, Paris, 1966, 252.–293. lpp.

Brunschwig J., "Épicure et le problème du langage privé", *Revue des Sciences humaines*, 43 (166), 1977, 157.–177. lpp.

Brunschwig J., "On a Stoic way of not being", *Papers in Hellenistic Philosophy*, translated by J. Lloyd, Cambridge, 1994, 158.–169. lpp.

Brunschwig J., "Remarks on the Stoic theory of the proper noun", *Papers in Hellenistic Philosophy*, translated by J. Lloyd, Cambridge, 1994, 39.–56. lpp.

Brunschwig J., "Introduction: the Beginnings of Hellenistic Epistemology", *The Cambridge History of Hellenistic Philosophy*, eds. K. Algra, J. Barnes, J. Mansfeld, M. Schofield, Cambridge, 1999

Burkhardt J., *The Civilization of the Renaissance in Italy*, New York, 1954

Campbell J. I., "The Angry God: Epicureans, Lactantius, and Warfare", *Epicurus. His Continuing Influence and Contemporary Relevance*, eds. D. R. Gordon, D. B. Suits, New York, 2003, 45.–68. lpp.

Cavallo G., "Discorsi sul libro", coll. I greci e Roma, eds. G. Cambiano, L. Canfora, D. Lanza, *Lo spazio letterario della Grecia antica*, vol. I, Roma, 1994, 613.–639. lpp.

Cavallo G., "Libri scritture scribi a Ercolano", *Cronache Ercolanesi*, suppl. I, Naples, 1983

Cavallo G., "Libro e cultura scritta", *Storia di Roma*, eds. A. Momigliano, A. Schiavone, vol. IV, Turin, 1989, 694.–734. lpp.

Chilton C. W., "Did Epicurus Approve of Marriage? A study of Diogenes Laertius X, 119," *Phronesis*, 5, 1960, 71.–73. lpp.

Clay D., "A lost Epicurean community", *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 30, 1989, 313. –335. lpp.

Clay D., "An Epicurean Interpretation of Dreams", *American Journal of Philology*, 101, 1980, 342.–365. lpp.

Clay D., "Epicurus' Last Will and Testament", *Archiv für Geschichte des Philosophie*, 55, 3, 1973, 252.–280. lpp.

Clay D., *Lucretius and Epicurus*, Ithaca & London, 1983

Clay D., *Paradosis and Survival. Three Chapters in the History of Epicurean Philosophy*, Michigan, 1998

O'Connor D., "The invulnerable pleasure of Epicurean friendship", *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 30, 1989, 165.–186. lpp.
Coseriu E., *Die Geschichte der Sprachphilosophie von der Antike bis zum Gegenwart*, Stuttgart, 1975
Crönert W., *Kolotes und Menedemos*, Leipzig, 1906
Denyer N., *Language, Thought and Falsity in Ancient Greek Philosophy*, London/New York, 1991
Diano C., "Épicure: la philosophie du plaisir et la société des amis", *Les Études philosophiques*, II, Paris, 1967, 173.–186. lpp.
Dictionnaire des philosophes antiques, ed. R. Goulet, vol. I–IV, Paris, 1989–
Dorandi T., "La 'Villa dei Papiri' a Ercolano e la sua biblioteca", *Classical Philology*, 90, 1995, 168.–182. lpp.
Döring K., *Der Sokratesschüler Aristipp und die Kyrenaiker*, Stuttgart, 1988
Englert W., "Stoics and Epicureans on the Nature of Suicide", *Proceedings of the Boston Colloquium on Ancient Philosophy*, vol. X, 1994
Erler M., "Epicurus as *deus mortalis*. *Homoiosis theoi* and Epicurean Self–cultivation", *Philosophia Antiqua. Traditions of Theology*, eds. D. Frede, A. Laks, Leiden/Boston/Köln, 2002, 159.–181. lpp.
Everson S., "Epicurus on Mind and Language", *Companions to Ancient Thought 3: Language*, ed. S. Everson, Cambridge, 1994, 74.–109. lpp.
Ferguson J., "Epicureanism under Roman Empire (revised and supplemented by J. P. Hershbell)", *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II, 36, 1990, 2257.–2327. lpp.
Festugière A.–J., *Épicure et ses dieux*, Paris, 1946
Forschner M., "Epikurs Theorie des Glücks", *Zeitschrift für Philosophische Forschung*, 1945/46, Band 36, heft 2, 169.–188. lpp.
Fraisse S., *L'Influence de Lucrèce en France au seizième siècle*, Paris, 1962
Furley D., "Democritus and Epicurus on sensible qualities", *Passions and Perceptions. Studies in Hellenistic Philosophy of Mind*, eds. J. Brunschwig, M. C. Nussbaum, Cambridge, 1993, 72.–93. lpp.
Furley D., "Knowledge of Atoms and Void in Epicureanism", *Essays in Ancient Greek Philosophy*, ed. J. P. Anton, New York, 1971, 607.–619. lpp.
Furley D., "The earth in epicureanism and contemporary astronomy", *Elenchos*, Collana di testi e studi sul pensiero antico, dir.

G. Giannantoni, XXV, *Epicureismo greco e romano*, Atti del congresso internazionale Napoli, 19–26 maggio, 1993, vol. I, 1996, 119.–125. lpp.

Ghidini M. T., "L'ambigua presenza di Epicuro in Plotino", *Elenchos*, Collana di testi e studi sul pensiero antico, dir. G. Giannantoni, XXV, *Epicureismo greco e romano*, Atti del congresso internazionale Napoli, 19–26 maggio, 1993, vol. I, 1996, 987.–997. lpp.

Giannantoni G., "Epicuro e l'ateismo antico", *Elenchos*, Collana di testi e studi sul pensiero antico, dir. G. Giannantoni, XXV, *Epicureismo greco e romano*, Atti del congresso internazionale Napoli, 19–26 maggio, 1993, vol. I, 1996, 21.–63. lpp.

Giannantoni G., *I Cirenaici*, coll. "Pubblicazioni dell'Istituto di filosofia dell'Università di Roma", V, Firenze, 1958

Gigandet A., Morel P.–M., *Lire Épicure et les épicuriens*, Paris, 2007

Gigante M., *Catalogo dei papiri Ercolanesi*, Naples, 1979

Gigante M., "Das zehnte Buch des Diogenes Laertios: Epikur und der Epikureismus", *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, 36, 6, 1992, 4302.–4307. lpp.

Gigante M., *La bibliothèque de Philodème et l'Épicurisme romain*, Paris, 1987

Gigante M., *Filodemo in Italia*, Florence, 1990 (tr. by D. Obbink, *Philodemus in Italy: The Books from Herculaneum*, Ann Arbor, 1995)

Gigon O., "Zur Psychologie Epikurs", *Aspects de la philosophie hellénistique*, eds. H. Flashar, O. Gigon, Vandœuvres–Genève, 1985, 67.–98. lpp.

Glidden D. K., "Epicurean *prolēpsis*", *Oxford Studies in Classical Philosophy*, 3, 1985, 175.–217. lpp.

Gordon D. R., Suits D. B., *Epicurus. His Continuing Influence and Contemporary Relevamce*, New York, 2003

Gventsadze V., "Atomism and Gassendi's Conception of the Human Soul", *Epicurus. His Continuing Influence and Contemporary Relevance*, eds. D. R. Gordon, D. B. Suits, New York, 2003, 81.–111. lpp.

Hammerstaedt J., "Il ruolo della ΠΡΟΛΗΨΙΣ epicurea nell'interpretazione di Epicuro, *Epistula ad Herodotum* 37 sg.", *Elenchos*, Collana di testi e studi sul pensiero antico, dir. G. Giannantoni, XXV, *Epicureismo greco e romano*, Atti del congresso internazionale Napoli, 19–26 maggio, 1993, vol. I, 1996, 221.–237. lpp.

Hess G., "P. Gassendi. Der französische Späthumanismus und das Problem von Wissen und Glauben", *Berliner Beiträge zur*

romanischen Philologie, Band IX, Heft 3/ 4, Jena und Leipzig, 1939, 42.– 68. lpp.

Huby P. M., "Epicurus' attitude to Democritus", *Phronesis*, 23, 1978, 80.–85. lpp.

Inwood B., "The origin of Epicurus' concept of void", *Classical Philology* , 76, 1981, 273.–285. lpp.

Irigoin J., "Les éditions de textes", *La philologie grecque à l'époque hellénistique et romaine*, ed. F. Montanari, Vandœuvres/Geneva, 1944, 72.–76. lpp.

Jannone A., "La polemica di Epicuro contro Aristotele", *Elenchos*, Collana di testi e studi sul pensiero antico, dir. G. Giannantoni, XXV, *Epicureismo greco e romano*, Atti del congresso internazionale Napoli, 19–26 maggio, 1993, vol. I, 1996, 87.–98.lpp.

Jones H., *The Epicurean Tradition*, London&New York, 1992

Joy L. S., "Epicureanism in Renaissance Moral and Natural Philosophy", *Journal of History of Ideas*, LIII, 4, 1992, 573.–583. lpp.

Jufresa M., "Love in Epicureism", *Storia poesia e pensiero nel mondo antico*, Studi in onore di Marcello Gigante, Napoli, 1994, 299.–311. lpp.

Jungkuntz R. P., "Christian Approval of Epicureanism", *Church History*, XXXI, 3, 1962, 279.–293. lpp.

Jürss F., "Epikur und das Problem des Begriffes (Prolepse)", *Philologus*, Band 121, Berlin, 1977, 211.–225. lpp.

Kerferd G. B., "Epicurus' doctrine of the soul", *Phronesis*, 16, 1971, 80.–96. lpp.

Kleve K., "Id facit exiguum clinamen", *Symbolae Osloenses*, 55, 1980, 27.–31. lpp.

Knight A. H. J., "Nietzsche and Epicurean Philosophy", *Philosophy*, VIII, 32, 1933, 431.–445. lpp.

Konstan D., "Epicurus on 'Up' and 'Down' (Letter to Herodotus §60)", *Phronesis*, 17, 1972, 269.–285.lpp.

Konstan D., "Friendship from Epicurus to Philodemus", *Elenchos*, Collana di testi e studi sul pensiero antico, dir. G. Giannantoni, XXV, *Epicureismo greco e romano*, Atti del congresso internazionale Napoli, 19–26 maggio, 1993, vol. I, 1996, 387.–396. lpp.

Konstan D., "Περίληψις in Epicurus epistemology", *Ancient Philosophy*, 13, 1993, 125.–137. lpp.

Konstan D., "Problems in Epicurean Physics", *Essays in Ancient Greek philosophy*, vol. II, eds. J. P. Anton, A. Preus, New York, 1983, 431.–464. lpp.

Konstan D., *Some Aspects of Epicurean Psychology*, Leiden, 1973
de Lacy Ph. H., "The Epicurean Analysis of Language", *American Journal of Philology*, 60, 1939, 85.–92. lpp.
Laursen S., "The Summary of Epicurus *On Nature* Book 25", *Papyrologica Lupiensia*, 1, 1992, 143.–154. lpp.
Leiwo M., Remes P., "Partnership of Citizens and Metics: the Will of Epicurus", *Classical Quarterly*, 49, 1, 1999, 161.–166. lpp.
Leopold J.–H., "Ad Epicurum", *Mnemosyne*, 43, 1915, 268.–285. lpp.
Leopold J.–H., "Ad Gnomologium Epicureum Vaticanum", *Mnemosyne*, 38, 1910, 65.–68. lpp.
Lévy C., *Les philosophies hellénistiques*, Paris, 1997
Long A. A., "Aisthesis, prolepsis and linguistic theory in Epicurus", *Bulletin of the Institute of Classical Studies*, 18, London, 1971, 114.–133. lpp.
Long A. A., "Chance and natural law in Epicureanism", *Phronesis*, 22, 1, 1977, 63.–88. lpp.
Long A. A., *From Epicurus to Epictetus. Studies in Hellenistic and Roman Philosophy*, Oxford, 2006
Long A. A., *Hellenistic Philosophy. Stoics, Epicureans, Sceptics*, Avon, 1986
Long A. A., "Pleasure and Social Utility–The Virtues of Being Epicurean", *Aspects de la philosophie hellénistique*, eds. H. Flashar, O. Gigon, Vandœuvres–Genève, 1985, 283.–324. lpp.
Lorch M., *Lorenzo Valla: De vero falsoque bono*, Bari, 1970
Lorch M., "The Epicurean in Lorenzo Valla's *On Pleasure*", *Atoms, Pneuma, and Tranquility*, ed. M. J. Osler, Cambridge, 1991, 89.–114. lpp.
Mansfeld J., "Aspects of Epicurean theology", *Mnemosyne*, 46, 1993, 172.–210. lpp.
Mansi J. D., *Sacrorum Conciliorum Nova Collectio*, Florence, 1902
Masson O., "La patrie de Diogène Laërce est-elle inconnue?", *Museum Helveticum*, 52, 1995, 225.–230. lpp.
Marx K., "Differenz der demokritischen und epikureischen Naturphilosophie", *Marx-Engels-Werke*, B. I, Berlin, 1956, 257.–373. lpp.
Mau J., "Raum und Bewegung zu Epikurs Brief an Herodot § 60", *Hermes*, 82, 1954, 13.–24. lpp.
Mau J., "Was There a Special Epicurean Mathematics?", *Phronesis*, I, Suppl., 1973, 421.–430. lpp.

Mazzeo J. A., "Dante and Epicurus", *Comparative Literature*, X, 2, 1958, 106.–120. lpp.

di Matteo D., "Cicerone traduttore di Epicuro", *Paideia, Rivista letteraria di informazione bibliografica*, 54, 1999, 175.–185. lpp.

McKirahan R., "Epicurean doxography in Cicero, *De natura deorum* book I", *Elenchos*, Collana di testi e studi sul pensiero antico, dir. G. Giannantoni, XXV, *Epicureismo greco e romano*, Atti del congresso internazionale Napoli, 19–26 maggio, 1993, vol. I, 1996, 865.–878. lpp.

McKirahan V. T., "Epicurean attitudes to management and finance", *Elenchos*, Collana di testi e studi sul pensiero antico, dir. G. Giannantoni, XXV, *Epicureismo greco e romano*, Atti del congresso internazionale Napoli, 19–26 maggio, 1993, vol. I, 1996, 701.–714. lpp.

Mejer J., *Diogenes Laertius and his Hellenistic Background*, Wiesbaden, 1978

Mitsis P., "Epicureans on death and the deprivations of death", *Elenchos*, Collana di testi e studi sul pensiero antico, dir. G. Giannantoni, XXV, *Epicureismo greco e romano*, Atti del congresso internazionale Napoli, 19–26 maggio, 1993, vol. I, 1996, 805.–812. lpp.

Mitsis P., "Epicurus on Death and the Duration of Life", *Proceedings of Boston Area Colloquium in Ancient Philosophy*, 4, 1988, 303.–322. lpp.

Mitsis P., *Epicurus' Ethical Theory*, Cornell, 1988

Modrak D. K. W., "Stoics, Epicureans and mental content", *Apeiron*, 26, 1993, 97.–108. lpp.

Montoneri L., *I Megarici. Studio storico–critico e traduzione delle testimonianze antiche*, Catania, 1984

Mugler Ch., *Les origines de la science grecque chez Homère*, Paris, 1963

Nikolsky B., "Epicurus on Pleasure", *Phronesis*, 46, 4, 440.–465. lpp.

O'Connor D., "The invulnerable pleasure of Epicurean friendship", *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 30, 1989, 165.–186. lpp.

O'Keefe T., "Does Epicurus need the swerve as an arche of collisions?", *Phronesis*, 41(3), 1996, 305.–317. lpp.

Obbink D., "'All Gods are True' in Epicurus", *Philosophia Antiqua, Traditions of Theology*, eds. D. Frede, A. Laks, Brill/Leiden/Boston/Köln, 2002, 183.–221. lpp.

Obbink D., "Epicurus on the origin of poetry in human history", *Elenchos*, Collana di testi e studi sul pensiero antico, dir. G.

Giannantoni, XXV, *Epicureismo greco e romano*, Atti del congresso internazionale Napoli, 19–26 maggio, 1993, vol. I, 1996, 683.–700. lpp.

Obbink D., "The atheism of Epicurus", *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 30, 1989, 187.–223. lpp.

Osler M. J., "Baptizing Epicurean Atomism: Pierre Gassendi on the Immortality of the soul", *Religion, Science, and Worldvieuw: Essays in Honor of Richard S. Westfall*, eds. M. J. Osler, P. L. Farber, Cambridge, 1985

Pope M., "Epicureanism and the atomic serve", *Symbolae osloenses*, 61, 1986, 77.–97. lpp.

Porter J. I., "In search of an epicurean aesthetics", *Elenchos*, Collana di testi e studi sul pensiero antico, dir. G. Giannantoni, XXV, *Epicureismo greco e romano*, Atti del congresso internazionale Napoli, 19–26 maggio, 1993, vol. II, 1996, 611.–628. lpp.

Procopé J., "Epicurean in anger", *Philanthropia kai eusebia*, Göttingen, 1993, 363.–386. lpp.

Purinton J. S., "Epicurus on 'Free Volition' and the Atomic Swerve", *Phronesis* 46, 4, 253.– 299. lpp.

Purinton J. S., "Epicurus on the degrees of responsibility of 'things begotten' for their actions: a new reading of *On Nature* XXV", *Elenchos*, Collana di testi e studi sul pensiero antico, dir. G. Giannantoni, XXV, *Epicureismo greco e romano*, Atti del congresso internazionale Napoli, 19–26 maggio, 1993, vol. I, 1996, 155.–168. lpp.

Purinton J. S., "Epicurus on the telos", *Phronesis*, 38, 3, 1993, 281.–320. lpp.

Reale G., "The Systems of the Hellenistic Age: A History of Ancient Philosophy", *Review of Metaphysics*, 41, 1987, 159.–161. lpp.

Reynolds L. D., Wilson N. G., *Scribes & Scholars: A guide to the Transmission of Greek & Latin Literature*, Oxford, 1978

Rist J. M., "Epicurus on friendship", *Classical Philology*, 75, 1980, 120.–129. lpp.

Rist J. M., "Pleasure: 360–300 B.C.", *Pheonix*, 28, 1974 (2), 167.–179. lpp.

Rist J. M., *Epicurus. An introduction*, Cambridge, 1972

Rodis-Lewis G., *Épicure et son école*, Paris, 1975

Romaschko S. A., "The communicative patterns and the language of the epicurean texts", *Elenchos*, Collana di testi e studi sul pensiero antico, dir. G. Giannantoni, XXV, *Epicureismo greco e*

romano, Atti del congresso internazionale Napoli, 19–26 maggio, 1993, vol. I, 1996, 261.–267. lpp.

Rosenbaum S. E., "Epicurus and the Complete Life", *The Monist*, 73, 1, 1990, 21.–41. lpp.

Salem J., "Commentaire de la lettre d'Épicure à Hérodote", *Cahiers de la philosophie ancienne*, 9, Paris, 1993

Salem J., *L'Atomisme antique: Démocrite, Épicure, Lucrèce*, Paris, 1997

Salem J., *Tel un dieu parmi les hommes, L'Éthique d'Épicure*, Paris, 1994 (1998)

Schafer P. M., "The Young Marx on Epicurus: Dialectical Atomism and Human Freedom", *Epicurus. His Continuing Influence and Contemporary Relevance*, eds. D. R. Gordon, D. B. Suits, New York, 2003, 127.–138. lpp.

Schmid W., "Epikur", *Ausgewählte philologische Schriften*, eds. H. Erbse, J. Küppers, Berlin/New York, 1984, 151.–266. lpp.

Schmid W., "Götter und Menschen in der Theologie Epikurs", *Rheinisches Museum*, 99, 1951, 97.–156. lpp.

Schofield M., "*Epilogismus*: An Appraisal", *Rationality in Greek Thought*, eds. M. Frede, G. Striker, Oxford, 1996, 221.–237. lpp.

Scott D., "Epicurean illusions", *Classical Quarterly*, 39, 1989, 360.–374. lpp.

Sedley D., "Diodorus Cronus and Hellenistic philosophy", *Proceedings of the Cambridge Philological Society*, 203, 1977. 74.–120. lpp.

Sedley D., "Epicurus and his professional rivals", *Cahiers de Philologie*, 1, *Études sur l'Épicurisme antique*, eds. J. Bollack, A. Laks, Lille, 1976, 119.–159. lpp.

Sedley D., "Epicurus on common sensibles", *The Criterion of Truth*, eds. P. Huby, G. Neal, Liverpool, 1989, 123.–136. lpp.

Sedley D., "Epicurus, *On nature*, Book XI: an argument against Eudoxan astronomy", *Proceedings of the XIV International Congress of Papyrology*, Oxford, 1974, 269.–275. lpp.

Sedley D., "Epicurus' Refutation of Determinism", ΣΥΖΗΤΗΣΙΣ: *studi sull'epicureismo greco e romano offerti a Marcello Gigante*, Naples, 1983, 11.–51. lpp.

Sedley D., "Sextus Empiricus and the Atomist Criteria of Truth", *Elenchos*, 13, 1992, 19.–56. lpp.

Sedley D., "The Character of Epicurus' *On nature*", *Atti del XVII congresso internazionale di papirologia*, Naples, 1984, 381.–387. lpp.

Sedley D., "The Inferential Foundations of Epicurean Ethics", *Epicureismo Greco e Romano*, eds. G. Giannantoni, M. Gigante, Naples, 1996, 313.–339. lpp.

Sedley D., "The Structure of Epicurus' *On Nature*", *Cronache Ercolanesi*, 4, 1974, 89.–92. lpp.

Sedley D., "Two Conceptions of Vacuum", *Phronesis*, 27, 1982, 175.–193. lpp.

Sharples R., "Epicurus, Carneades and the atomic swerve", *Bulletin of the Institute of Classical Studies*, 38, 1991–1993, 174.–190. lpp.

Smith M. F., "A 'Herculaneum' in the mountains of Turkey: Oinoanda as a source of epicurean texts", *Elenchos*, Collana di testi e studi sul pensiero antico, dir. G. Giannantoni, XXV, *Epicureismo greco e romano*, Atti del congresso internazionale Napoli, 19–26 maggio, 1993, vol. I, 1996, 951.–968. lpp.

Solmsen F., "Epicurus and Cosmological Heresies", *American Journal of Philology*, LXII, 1, 1.–23. lpp.

Solmsen F., "Epicurus on Growth and Decline of the Cosmos", *American Journal of Philology*, 72, 1951, 34.–51. lpp.

Solmsen F., "Epicurus on void, matter and genesis. Some historical observations", *Phronesis*, XXII, 1977, 263. –281. lpp.

Striker G., "Epicurean hedonism", *Passions and Perceptions. Studies in Hellenistic Philosophy of Mind*, eds. J. Brunschwig, M. C. Nussbaum, Cambridge, 1993, 3.–17. lpp.

Striker G., "Epicurus on the Truth of Sense Impressions", *Archiv für Geschichte der Philosophie*, 59, 1997, Heft 2, 125.–142. lpp.

Striker G., "The problem of the criterion", *Epistemology*, ed. S. Everson, Cambridge, 1990, 143.–160. lpp.

Summers K., "Lucretius and the Epicurean tradition of piety", *Classical Philology*, 90 (1), 1995, 32.–58. lpp.

Troy W. M., "Effecting change in the translation of Epicurus' argument for the immutability of the all", *Hermes*, 129, 2001, Heft 3, 353.–361. lpp.

Verlinsky A. L., "Do Animals Have Free Will? Epicurus, *On Nature*, Book XXV, 20 B and 20 j Long–Sedley", *Hyperboreus, Studia Classica*, Petropoli, vol. II, fasc. 1, 1996, 125.–138. lpp.

Verlinsky A. L., "Οὐ συνορώμενα πράγματα (Epicurus, *Epistula ad Herodotum*, 76). On Epicurus' Theory of the Emergence of Language", *Hyperboreus, Studia Classica*, Petropoli, vol. I, fasc. 2, 1994/1995, 46.–87. lpp.

Vlastos G., "Minimal Parts in Epicurean Atomism", *Isis*, 56, 1965, 121.–147. lpp.

VAN DER WAERDT P. A., "The justice of the Epicurean wise man", *Classical Quarterly*, 37 (2), 1987, 402.–422. lpp.

VAN DER WAERDT P. A., "Hermarchus and the epicurean genealogy of morals", *Transactions of the American Philological Association*, 118, 1988, 87.–106. lpp.

WARREN J., *Epicurus and Democritean Ethics: An Archeology of Ataraxia*, Cambridge, 2002

WASSERSTEIN A., "Epicurean Science", *Hermes*, 129 (3), 2001, 484.–494. lpp.

VON WILAMOWITZ–MOELLENDORFF U., *Epistula ad Maassium*, coll. "Philologische Untersuchungen", 3, Berlin, 1880, 142.–164. lpp.

DE WITT N. W., "Epicurus' three wheeled chair", *Cahiers de philologie*, 35, 1940, 183.–185. lpp.

DE WITT N.W., "Organization and Procedure in Epicurean Groups", *Classical Philology*, 31, 1936, 205.–211. lpp.

DE WITT N. W., *Epicurus and his Philosophy*, Cleveland, 1967

Ls. 12,06

Sagatavota iespiešanai SIA "Liepnieks & Rītups"
Reģ. apl. Nr. 000354547, Rīgā, Ausekļa ielā 1-12

Iespiesta, iesieta SIA "Jelgavas tipogrāfija"

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA
0308130613

1 2008-4
358